

SBORNÍK

Archivu bezpečnostních složek 10/2012

SBORNÍK
ARCHIVU BEZPEČNOSTNÍCH SLOŽEK

10/2012

archiv
bezpečnostních
složek

Redakční rada:
PhDr. Zlatuše Kukánová, předsedkyně
Mgr. Daniel Bělošek, tajemník

Členové:
PhDr. Zdeňka Kokošková, PhDr. Daniel Doležal, Ph.D., PhDr. Jan Kalous, Ph.D.,
PhDr. Jaroslav Pažout, Ph.D., Doc. Mgr. Jaroslav Šebek, Ph.D.,
Ing. Mgr. Pavel Vaněk, Ph.D.

Sborník vydává Archiv bezpečnostních složek.

© Archiv bezpečnostních složek
ISBN 978-80-260-3609-8

Obsah

PhDr. Zlatuše Kukánová
Úvodní slovo ředitelky Archivu bezpečnostních složek 7

STUDIE

Tomáš Zapletal
Přístup totalitního státu a jeho bezpečnostních složek k romské menšině v Československu (1945–1989) 13

Karel Koc
Obnovení a činnost orgánů bezpečnosti v pohraničí znojemského okresu (květen 1945–leden 1946) 85

Eva Palivodová
Na stráži míru prezentace Pohraniční stráže na veřejnosti 1948–1956 123

Milan Bárta
Moucha v pavučině Kariéra Jiřího Hoška v komunistickém ministerstvu vnitra 143

Petra Gabrielová
Biskup Josef Hlouch ve vybraných dokumentech Státní bezpečnosti 171

Petra Gabrielová
Legalizace Apoštolské církve v podmínkách totalitního Československa s přihlédnutím k archivním pramenům StB 191

MATERIÁLY

Jiří Petráš
Příběh Jaroslava Kasky-agenta chodce 211

Pavel Žáček
Administrativa písemností kontrarozvědné povahy Jednotný evidenční, statistický a archivní systém StB po roce 1970 231

Peter Rendek
EZO – Evidence zájmových osob 279

ZPRÁVY

Tomáš Bursík
Agenda III. odboje v Archivu bezpečnostních složek 331

Světlana Ptáčníková
Činnost československých zpravodajských služeb v Rakousku 1945–1989
konference – Raabs an der Thaya, 8.–9. březen 2012 339

Jitka Bílková
Už jsme vším
Československá společnost a socialismus 1945–1960
konference – PedF UK, Praha 24.–25. května 2012 339

Jitka Bílková, Xenie Penížková
Pracovní cesta do USA (Washington, DC; Boston) 349

Daniel Běloušek
Need to Know II.
konference, Odense, 16 až 17. října 2012 357

Pavel Vaněk
Exkurze České archivní společnosti 363

Pavel Kugler
Materiály bezpečnostních složek evropským dědictvím 367

kolektiv autorů
Archivní A–Ž 373

Rejstřík osob, krycích jmen, akcí 378

Seznam užitých zkratek 387

Summaries 395

Resümee 409

Autoři 422

Úvodní slovo ředitelky ABS

Vážení čtenáři, dostává se vám do rukou nové, již desáté číslo periodika Sborník Archivu bezpečnostních složek (dále ABS, Archiv), které si, jak věřím, našlo mezi odbornou veřejností pravidelné příznivce. Letošní svazek přináší badatelské výsledky odborné a vědecké práce pracovníků Archivu a dalších odborníků, zabývajících se problematikou blízkou naší instituci.

Před Archivem stály na začátku roku 2012 úkoly, které mu ukládá kromě zákona č. 181/2007 Sb. o Ústavu pro studium totalitních režimů a Archivu bezpečnostních složek, zákona č. 499/2004 Sb. o archivnictví a spisové službě ve znění platných předpisů, řada dalších. Především v prvním pololetí letošního roku bylo třeba dokončit vnější a vnitřní delimitace, uzavřít základní evidenci Národního archivního dědictví (NAD) do pěti let od účinnosti zákona, to je do 31. července 2012, jak Archivu ukládal § 14, odst. 3 zákona č. 181/2007 Sb., a připravit se tak na plynulý přechod na generální inventuru, prováděnou pravidelně v celém českém archivnictví kvůli aktualizaci a revizi NAD v nové verzi systému počítačové evidence archiválií (PEvA). Pokud Archiv, s ohledem na různý stupeň zpracovanosti převzatých materiálů od několika původců, dosud dostatečně neidentifikoval dokumenty a archiválie, bude se muset vyrovnat s dědictvím minulosti do uzavření generální inventury. Přestože je to v dějinách Archivu bezpečnostních složek poprvé, prověřila již předchozí základní evidence NAD schopnosti většiny pracovníků vyrovnat se s novým, dosud neznámým úkolem. Věřím, že Archiv obstojí při jeho plnění se ctí.

Kromě spolupráce s tradičními partnery – Ústavem pro dokumentaci a vyšetřování zločinů komunismu (dále jen Ústav), Ministerstvem vnitra ČR, Úřadem pro zahraniční styky a informace a Národním bezpečnostním úřadem – a snahy o zkrácení lhůt pro odbornou a laickou veřejnost, stojí před Archivem od listopadu loňského roku nový úkol. Je jím úzká spolupráce s Ministerstvem obrany ČR při naplňování zákona č. 262/2011 Sb. o účastnících odboje a odporu proti komunismu a nezastupitelná role odborných stanovisek našeho Archivu jako dožádaného správního úřadu. Do nesnadného procesu vyřizování více než tří tisíc žádostí se zapojila většina odborných oddělení Archivu a na konci měsíce května 2012 došlo k ustavení skupiny pro naplňování zákona č. 262/2011 Sb., přímo řízené ředitelkou Archivu. Na vyřizování požadavků odboru pro válečné veterány ministerstva obrany se spolupodílí Ústav systematickou digitalizací archiválií, přikládaných k odborným stanoviskům pro další potřeby ministerstva obrany. Novým konkrétním bodem vzájemné spolupráce Archivu bezpečnostních složek a Ústavu pro studium totalitních režimů bylo uzavření dohody o spolupráci při naplňování tohoto zadání dne 13. dubna 2012, realizace dohody a opětovné prodloužení.

Je třeba zmínit pokrok při rozvoji elektronického archivu, který je společně s digitalizací archiválií cestou k jednoduššímu, rychlejšímu a komplexnějšímu přístupu k informacím a k celkovému zlepšení servisu pro badatele. Samozřejmě bude znamenat ochranu fyzického stavu archiválií, zpomalení procesu postupné degradace a společně s tím potřebné snížení nákladů na jejich restaurování. Přestože Archiv bezpečnostních složek patří k mladším archivům v České republice, našli si cestu do jeho studoven jak žadatelé, tak tradiční badatelé. Je potěšitelné, že zájem o studium spravovaných materiálů neklesá.

Archiv se od svého vzniku potýkal a dosud potýká s vážnými prostorovými problémy. Přes nová jednání s Odborem archivní správy a spisové služby ministerstva vnitra, Národním archivem a Moravským zemským archivem se stále nedaří získat účelovou archivní budovu nebo pronájem, který by zajistil odpovídající prostředí pro náročnou práci archivářů a restaurátorů a uložení archiválií se sníženými provozními výdaji. Po vyhodnocení možných variant řešení se v červnu 2012 podařilo dokončit jednání, započatá v předchozím roce, a převzít se souhlasem Vládní dislokační komise ze dne 14. června 2012 právo hospodařit nespotřebovaným majetkem ministerstva obrany. Fakticky to znamenalo získat do užívání jeho bývalou administrativní budovu v Praze 4 na Branickém náměstí, kde byl Archiv dosud v nájmu.

Toto rozhodnutí zároveň znamenalo a ještě předpokládá značnou investici do úpravy a postupné rekonstrukce budovy k zajištění lepšího pracovního prostředí, dobrého fyzického stavu archiválií a jejich bezpečného uložení. V letošním roce bylo zahájeno zateplení střechy a díky zpevnění části podlah mohlo dojít ke scelení fondů oddělení operativních svazků a vyšetřovacích spisů, které se vrátily v listopadu 2012 po roce „hostování" v Brně-Kanicích opět do Prahy. V podzimních měsících roku 2012 došlo k menším prostorovým úpravám Archivu v Brně-Kanicích a přestěhování některých fondů a nezpracovaných přírůstků do hlavní budovy. To umožnilo vypovědět dosavadní nevýhodnou smlouvu o pronájmu objektu PROEx a ušetřit z rozpočtu na rok 2013 téměř čtyři sta tisíc korun. Od poloviny dubna se pokračovalo ve vnitřních úpravách budovy Na Struze v Praze 1, podařilo se odlehčit staticky narušený a přetížený objekt a zároveň rozšířit jeho ukládací kapacitu o 1208 bm.

Archiv věnoval pozornost prezentaci na domácí i zahraniční úrovni. V rámci českého archivnictví dále rozvíjel spolupráci především s Národním archivem a Českou archivní společností, na své půdě přivítal exkurze velvyslanců akreditovaných v České republice, senátorů, kolegů ze státních okresních archivů a vysokých škol (studentů archivnictví, historie a práv). Někteří zaměstnanci Archivu se podílejí na plnění grantu Technologické agentury ČR k propojení státní správy při vyřizování agendy státního občanství, jehož nositelem je Národní archiv a řešiteli další státní archivy. Participace přinese úsporu finančních prostředků z rozpočtu Archivu a zrychlí přístup k informacím z jeho dokumentů.

Tradičně se přípravou dokumentů a archiválií podílíme na dokumentárních pořadech České televize, případně soukromých televizních stanic. Také v letošním roce

jsme zapůjčili originály i kopie archiválií pro výstavní účely několika institucím, například Moravskému zemskému muzeu v Brně nebo Státnímu oblastnímu archivu Třeboň (pobočka České Budějovice). Za tradičně dobrého partnera při výstavách lze považovat galerii moderního umění DOX v Praze. Prakticky se dařilo naplňovat trojstrannou dohodu Archivu bezpečnostních složek a Ústavu pro studium totalitních režimů o spolupráci s Filozofickou fakultou Univerzity Karlovy z roku 2011 při realizaci projektu Československo a Latinská Amerika 1945 až 1989.

Na mezinárodním poli se podařilo zintenzivnit dosavadní spolupráci s partnerskými institucemi, jakými jsou maďarský ÁBTL, německý BStU, polský IPN a slovenský ÚPN. Dále se prohloubila tradičně dobrá spolupráce s rakouským Ludwig Boltzman Institutem při zpracování tématu činnosti československých zpravodajských služeb v Rakousku. Pracovníci skupiny péče o fyzický stav archiválií se zúčastnili výměnné pracovní stáže v Bratislavě. Aktivní podíl na mezinárodních konferencích v Dánsku, Německu, Polsku, Rakousku, Bulharsku a Slovinsku se stal příležitostí k navázání nových potřebných kontaktů a ke zviditelnění naší práce. Archiv se podílel na zhotovení soupisu a novém uložení dokumentů zapůjčených z Radia Vaticana a poskytl kopie archiválií pro výstavu k perzekuci církve v Československu po roce 1948 na Papežské univerzitě Svatého Kříže v Římě.

Samostatnou kapitolou, která stojí za zmínku, je společná účast Ústavu a Archivu na pravidelných pololetních setkáních tzv. Networku, což je síť archivů podobně zaměřených institucí bývalého východního bloku. Letošní zasedání proběhla v Bulharsku a Bratislavě, Ústav převzal od slovenského Ústavu pamäti národa předsednickou štafetu, takže se další únorové zasedání bude konat v Praze. V této souvislosti inicioval Archiv zvýšení dosavadních aktivit, stanovení jasných cílů a zavedení statutu takzvaného pozorovatele pro partnerské instituce nespravující archiválie.

V říjnu 2011 se Archiv bezpečnostních složek stal v Praze jedním ze spoluzakladatelů tzv. Platformy evropské paměti a svědomí, koordinující na evropské úrovni studium a projekty zaměřené na vyrovnávání se s totalitní minulostí. V létě jsme se zúčastnili konference v Bruselu a na podzimním berlínském zasedání byl zvolen jeden zaměstnanec Archivu do tříčlenné dozorčí rady a další dva se aktivně zapojili do práce odborné skupiny pro archivy, vytýčili program budoucí činnosti a spolupodíleli se na přípravě závěrečné deklarace Platformy, vyzývající mimo jiné k ochraně evropského kulturního dědictví. Ředitelka postoupila z několika desítek navržených uchazečů z celého světa o členství v pracovní komisi Mezinárodní archivní rady (ICA) do užšího závěrečného výběru mezi osm kandidátů.

Na začátku listopadu 2012, tedy osm měsíců od prvního pracovního setkání se zástupci berlínského Fraunhofer Institutu (Institut Produktionsanlagen und Konstruktionstechnik) v Archivu a Senátu ČR, došlo k předání pěti kartonů ručně zničených spisů bývalé vojenské kontrarozvědky z osmdesátých let 20. století a zahájení úvodní fáze pilotního projektu jejich virtuální rekonstrukce, umožňující identifikaci obsahu dokumentů. Věřím, že se podaří získat prostředky z fondů Evropské unie a realizovat

společný mezinárodní projekt za účasti dalších archivů partnerských mezinárodních institucí. Při těchto jednáních je náš Archiv hodnocen německou stranou jako aktivní a spolehlivý partner, s nímž se počítá i do budoucna.

Jsem si vědoma, že na několika stránkách tohoto textu nelze postihnout veškeré aktivity Archivu bezpečnostních složek v roce 2012. Dosáhli jsme řady úspěchů, setkali jsme se však i s neúspěchy, s nimiž jsme se dokázali postupně vyrovnat a snad i poučit. Věřím, že si do roku 2013 stanovíme reálné cíle, které se nám podaří společně splnit. Za dalších dvanáct měsíců budeme moci zhodnotit, co se nám podařilo a kde máme ještě rezervy.

Zlatuše Kukánová

STUDIE

Přístup totalitního státu a jeho bezpečnostních složek k romské menšině v Československu (1945–1989)

Tomáš Zapletal

Základem studie se stala rozsáhlá archivní rešerše zaměřená na fondy ministerstva vnitra (MV), které jsou dnes uloženy v Archivu bezpečnostních složek (ABS). Řadu materiálů získal autor cílenou rešerší, ale nemalou část z nich objevil zcela náhodně při procházení archiválií v rámci pracovní činnosti archiváře. Prameny k romské menšině tvoří v archivních materiálech ministerstva vnitra relativně dobře zastoupené téma. Objevuje se v celém časovém rámci, obsaženém v archivních fondech. Současně prochází prakticky všemi fondy – centrálními, ministerskými (a to jak ministerstvem unitárním, tak i republikovým) a fondy Státní i Veřejné bezpečnosti (opět od centrálních přes krajské, až po okresní a místní útvary). Marginálie se objevují i ve fondu školských zařízení ministerstva vnitra a v táborových fondech.[1] Během relativně dlouhého časového období let 1945–1989 lze vymezit kratší časové úseky, pro které jsou určité typy pramenů, resp. skupiny fondů ABS typické.

Pro období čtyřicátých let 20. století není k vybranému tématu dochován žádný souvislý aktový materiál. Studie se v tomto případě opírá o Sbírku rozkazů a nařízení a o situační zprávy Zemského velitelství SNB v Praze.

Z let padesátých se naopak dochoval obsáhlý konvolut spisového materiálu legislativního oddělení Vnitřní správy ministerstva vnitra (VS MV). Písemnosti, vzniklé činností ministerských legislativních pracovníků, v sobě ukrývají proces tvorby Zákona o trvalém usídlení kočujících osob, který vytvářelo a prosadilo ministerstvo vnitra v druhé půli padesátých let. I pro toto období je významným zdrojem informací Sbírka rozkazů a nařízení. V letech následujících se pramenná základna rozšiřuje.

Pro šedesátá léta jsou významným zdrojem informací fondy unitárního i republikového MV. Jejich rozsah kvantitativní, jakož i šíře užitých fondů, je ovšem relativně úzký.

Léta normalizace jsou naopak obdobím s kvantitativně největší pramennou základnou, rozloženou však pouze povýtce v archivních fondech Ministerstva vnitra ČSR. V tomto období jsou oproti předešlým letům významně zastoupeny, vedle fondů ministerských, rovněž materiály krajských správ Sboru národní bezpečnosti (KS SNB). Kromě spisového materiálu obsahujícího zprávy, vyhodnocení a zápisy z porad se dochovala taktéž řada vyšetřovacích spisů obsahujících podklady ke konkrétním

1 Fondy táborů sběrných, internačních pracovních a táborů nucených prací.

trestným činům Romů anebo osob, které se na Romech trestné činnosti dopustily. Negativem studia archiválií z doby normalizace je jejich nezpracovanost. Drtivá většina písemností není roztříděna a jejich citace je možná jen s uvedením základního fondu – ministerstva anebo krajské správy SNB.

Téma romské menšiny je v archivním materiálu sledovatelné i dále v devadesátých letech 20. století či ještě později, avšak samozřejmě i dříve – jednotlivě se v ABS objevují materiály z období protektorátu Čechy a Morava i z období první republiky.

Při studiu romské historie, ať už v obecném českém kontextu, avšak i konkrétně v materiálech bezpečnostních složek, nalézáme několik odlišných termínů, jakými je romská menšina v dobovém jazykovém úzu označována. Jsou jimi „*Romové*", případně „*Rómové*", „*Cikáni*" anebo „*cikáni*". Poslední uvedený termín je v období 1945–1989 nejčastější. „*Cikáni*" anebo „*cikáni*" je tradiční označení romské menšiny v českém prostředí a jeho nejčastěji užívaná forma psaná s malým písmenem odráží chápání romské menšiny jako sociální vrstvy většinového obyvatelstva, nikoli jako označení svébytného národa. Je to výraz, jímž jsou dobově označováni lidé žijící určitým způsobem života a vykonávající určitá specifická zaměstnání. Termín tedy není primárně užíván pro národ, který by se zakládal na etnické příslušnosti a společném jazyku. Pojmenováním „*cikáni*" jsou například označováni i komedianti, brusiči nožů anebo dráteníci národnosti české, slovenské, německé nebo jiné (viz kap. 1). Veškerá československá legislativa, ať už prvorepubliková anebo poválečná, pracuje s tímto termínem a často jej i v tomto smyslu jednoznačně vykládá. Ani „lidově-demokratický" režim Československa padesátých let, kromě krátkého období váhání, oficiálně neuznal Romy jako národnostní menšinu. Romové obdrželi status „národnostní skupiny", což fakticky znamenalo kontinuitu s chápáním Romů v období první československé republiky. Termín „*cikáni* " tak zůstal zakonzervován do let dalších a setkáváme se s ním až do pokročilé normalizace.

Určitou proměnu v letitém přístupu znamenala ve 20. století léta šedesátá. Období politického uvolnění přineslo Romům možnost vytvořit vlastní společenskou organizaci – Svaz Cikánů-Romů. Spolu s bohatou činností této organizace vstupuje do českého veřejného prostoru tradiční termín „*cikáni*", transformovaný do označení „národnostní skupiny" jako národa, ale především se zároveň s ním objevuje druhý termín – „*Rom*", do té doby v české společnosti a v českém jazyku téměř neznámý. Slovem „*Rom*" označují Romové ve svém jazyku sami sebe. Navíc od roku 1971 byl tento termín přijat zástupci různých romských skupin celého světa jako obecné označení všech, často jazykově i kulturně velmi odlišných, romských subetnických skupin. Toto označení proniká na přelomu šedesátých a sedmdesátých let i do oficiálního jazyka centrálních úřadů státní správy. Proces je sledovatelný při jednání Vládního výboru pro otázky cikánského obyvatelstva, fungujícího od poloviny šedesátých let, a později v agendě Vládní komise pro otázky cikánského obyvatelstva, která na počátku sedmdesátých let Vládní výbor nahradila. Na mezirezortních jednáních těchto úřadů je užíváno slovo „*Rom*" (někdy též zapisováno jako „*Róm*"), což dokládají oficiální

zápisy a dokumenty. Objevuje se sice méně často než do této doby tradiční pojem „*cikán/Cikán*“, avšak v materiálech některých rezortů je užíván vcelku konsekventně. V práci věnující se bezpečnostnímu aparátu je však nutno poznamenat, že zástupci ministerstva vnitra po celou dobu existence socialistického Československa k užívání termínu „*Rom/Róm*“ nepřešli. Až do konce osmdesátých let se tak setkáváme s obraty: „*obyvatelstvo cikánského původu*“, „*cikánské obyvatelstvo*“ a samozřejmě „*cikáni*“. Určitá proměna je patrná pouze při psaní velkého začátečního písmena, které se sporadicky objevuje koncem sedmdesátých a v osmdesátých letech. Další proměna v užívání těchto termínů je zřejmá až v roce 1990 – důslednost v psaní slova „*Cikán*“ (nyní vždy s velkým písmenem) a současně rozšiřující se užíváním termínu „*Rom*“. V následujících letech bezpečnostní složky již v oficiálních dokumentech přecházejí k důslednému užívání slova „*Rom/romský*“.

Ve své práci jsem se také přiklonil k užívání termínu „*Rom/romský*“. Termín „*cikán*“ nebo „*Cikán/cikánský*“ užívám při citaci dobových textů, zatímco „*Rom/romský*“ slouží k výkladu pojednávaného tématu. Učinil jsem tak i s vědomím toho, že může docházet k určitému zmatení čtenáře, nejen vzhledem k odlišnému pojetí romské menšiny v historickém kontextu, ale i při prosté četbě textu, kdy se v jedné větě mohou objevit (a také se často objevují) oba termíny současně. Označení a užívání slov „*Rom/romský*“ však chápu jako osobní výraz úcty k lidem, kterým se jí v minulosti příliš nedostávalo.

Předkládaná práce je patrně první studií pojednávající souhrnně téma bezpečnostních složek a romského obyvatelstva v období tzv. totalitního státu. Není studií o Romech, ti byli „pouhým“ sekundárním objektem autorova zájmu. Práce se soustřeďuje na aparát ministerstva vnitra a jemu podřízené složky, sleduje utváření a postupné proměny přístupu bezpečnostních složek vůči Romům a všímá si rovněž jejich postihu. Dosavadní práce, věnované obdobnému tématu, se koncentrovaly na romskou kriminalitu anebo obecně na přístup úřadů státní správy k této menšině.

Významné studie z této oblasti obsahuje sborník Romové v České republice[2] nebo práce historičky Romů Niny Pavelčíkové Romové v českých zemích 1945–1989.[3] Obě publikace se soustřeďují na přístup státní správy k romské menšině.

Vztahu bezpečnostního aparátu a Romů jsou věnovány i některé diplomové práce katedry kriminologie PF MU nebo závěrečné práce absolventů Policejní akademie ČR – především diplomová práce Milana Vagaie Trestná činnost obyvatel cikánského-romského etnika v ČSSR[4] a diplomová práce Vlasty Vagaiové K příčinám trestné činnosti cikánských občanů[5]. Obě poskytují vynikající vhled do specifik a příčin romské kriminality, navíc doba jejich vzniku dává možnost je pojímat i jako primární pramen, zachycující dobové proměny tradičních romských struktur. Specifickými

2 *Romové v České republice*. Socioklub, sborník, Praha 1999.

3 PAVELČÍKOVÁ, Nina: *Romové v českých zemích 1945–1989*. ÚDV, Praha 2004.

4 VAGAI, Milan: *Trestná činnost obyvatel cikánského-romského etnika v ČSSR*. Brno 1977.

5 VAGAIOVÁ, Vlasta: *K příčinám trestné činnosti cikánských občanů*. Brno 1982.

a svým způsobem i přínosnými jsou závěrečné práce studentů Policejní akademie ČR z devadesátých let – Michala Voltra, Kriminalita etnických minorit v ČR [6] a Pavla Chalupského, Kriminalita romské minority v Plzni[7], které kromě shrnutí aktuální situace nabízejí reálný pohled kriminalistických praktiků.

Všechny jmenované publikace se však pouze dotýkají problematiky Romů a bezpečnostních složek v období totalitního státu; žádná nevyužila (nebo neměla příležitost využít) bohatých archivních fondů ministerstva vnitra.

1. Regulace v poválečném období 1945–1948

Druhá světová válka znamenala pro romské etnikum Evropy tragické období dotýkající se jeho samotné existence. Rozsáhlé oblasti Evropy, ovládané nacistickým Německem, byly vystaveny perzekuci Romů na různé úrovni, vycházející z postavení jednotlivých zemí vůči nacistickému Německu. České země, jakožto protektorát Třetí říše, byly zasaženy velmi citelně. Romské etnikum zde bylo vystaveno cílenému vyhlazení.

Od roku 1942 byla populace českých Romů soustřeďována do dvou záchytných táborů – na Moravě do Hodonína u Kunštátu a v Čechách do Letů u Písku.[8] Tohoto úvodního kroku k holocaustu Romů v českých zemích se zhostily české bezpečnostní složky, konkrétně oddělení K I/4b Kriminálního ředitelství v Praze. Oddělení pracovalo na „řešení cikánské otázky", jejíž závěrečná fáze proběhla v koncentračním táboře Osvětim.[9] Ze 4870 českých Romů, kteří byli transportováni do nacistických koncentračních táborů, přežilo pouze 583 mužů a žen. Kromě nich se vrátilo do svých domovů několik romských rodin a jednotlivců, ukrývajících se v příhraničí na západním Slovensku a další, kterým se podařilo uprchnout a skrývat na území protektorátu, ať už v odboji mezi partyzány nebo u českých přátel, případně se díky úplatkům vyhnuli deportaci.[10]

Poválečné období znamená pro romské etnikum v českých zemích bod nula, nový počátek, jenž utváří nevelká skupina původního romského obyvatelstva přeživšího holocaust, ke které se ovšem záhy přidávají další skupiny migrující ze Slovenska a pravděpodobně i dalších zemí. Nově příchozí Romové převýší v poválečném období

6 VOLTR, Michal: *Kriminalita etnických minorit v ČR*. Praha 1996.

7 CHALUPSKÝ, Pavel: *Kriminalita romské minority v Plzni*. Praha 1997.

8 Archiv bezpečnostních složek (dále jen ABS), přír. SV MV 1096/80. Příručka Potírání cikánského zlořádu, vydaná generálním velitelem protektorátní neuniformované policie z roku 1942. Obsahuje pokyny, výnosy a vzory tiskopisů k provedení koncentrace Romů do táborů v Letech a Hodoníně.

9 ZAPLETAL, Tomáš: *Ad fontes*: *Causa Lety*. Sborník archivu Ministerstva vnitra, 4/2006, s. 373.

10 Holokaustem českých Romů se v domácí historiografii ponejvíce zabýval NEČAS, Ctibor: *Historický kalendář*. Olomouc 2008, s. 65; *Holocaust českých Romů*. Praha 1999, s. 173. Navrátilce tvořili především dospělí v produktivním věku. Děti a staří lidé holocaust většinou nepřežili, řada žen prodělala nucenou sterilizaci.

původní populaci českých a moravských Romů několikanásobně. Repatriovaní Romové vracející se z koncentračních táborů nebo odboje, a především nově příchozí migranti, utvářejí v Čechách a na Moravě staronový fenomén romského obyvatelstva, který zde po několik let nebyl přítomen.

Poválečné monitorování stavu romské populace a první dílčí regulace

Na romské etnikum, které se znovuobjevilo v českých zemích, reagují samozřejmě i bezpečnostní složky státu. Nelze říci, že spisový materiál z provenience ministerstva vnitra a jemu podřízených složek tohoto období je dochován zcela kompletně, přesto je možné na základě dochovaných souborů písemností vysledovat několik oblastí, kde se romské etnikum střetává s příslušníky nově vytvořeného Sboru národní bezpečnosti.[11]

V prvním poválečném roce se setkáváme s řadou stížností a hlášení, výnosů a směrnic věnující se romské menšině – popis struktury Romů, kteří do českých zemí přicházejí, základní problémy provázející jejich migraci a také postupy, jak na nastalou situaci reagují úřady a uniformovaní příslušníci Bezpečnosti. Zemský velitel SNB na Moravě vydává 23. srpna 1945 výnos Stíhání cikánů.[12] Jedná se o první dochovaný poválečný dokument tohoto druhu. Obsahuje současně několik informací typických pro řadu následujících nařízení. Hovoří se zde o „přílivu" romského etnika, které prochází především venkovskými oblastmi a živí se krádežemi. Nešlo přitom často prokázat, jaké státní příslušnosti tito Romové vlastně jsou a zástupci bezpečnostních složek vznášeli důvodná podezření, že nezřídka jde o příslušníky jiných států.

Postup, jakým se tedy mělo s Romy nakládat, byl dle tohoto hlediska dvojí. U československých státních příslušníků byl stále v platnosti prvorepublikový Zákon o potulných cikánech, který kočování povoloval pouze některým Romům, a to výhradně na základě vydaného kočovnického listu. Ten současně stanovil i provozování živnosti jeho držitele.[13] Českoslovenští státní příslušníci se měli dle nařízení takovým dokladem prokázat, a pokud jej neměli, měli být zadrženi a předvedeni na příslušný úřad ochrany práce či na místní národní výbor, které je měly začlenit do pracovního procesu. Cizí státní příslušníci pak měli být „postrkem" (objevuje se však i termín „odsun") předáváni nejkratší cestou od jedné stanice SNB k další směrem k hranici státu, ze kterého pocházejí.[14]

11 KROUPA, Vlastislav: *Historie SNB v dokumentech*. Praha 1985, s. 28–33. Sbor národní bezpečnosti byl založen vládním výnosem ze 17. 4. 1945 v Košicích. Návrh Václava Noska na založení SNB a směrnice MV o organizaci SNB z 30. 6. 1945.

12 ABS, Sbírka rozkazů a nařízení, G 1, inv. j. 73, Zemské velitelství SNB v Brně, Výnosy 1945, Stíhání cikánů.

13 Zákon č. 117/1927 Sb. o potulných cikánech. Každému Romovi nad čtrnáct let byla na jeho základě vydána „cikánská legitimace" s osobními údaji. Dále byly vydávány kočovnické listy, které platily po dobu jednoho roku a opravňovaly držitele, zpravidla rodinu, ke kočování, výkonu kočovných řemesel či jiných živností, jakož i provozování zábavných podniků.

14 ABS, Sbírka rozkazů a nařízení, G 1, inv. j. 73 nebo G 1, inv. j. 13.

Pro konkrétní zachycení poválečné situace na území českých zemí jsou neocenitelným pramenem situační zprávy. Byly koncipovány na jednotlivých úrovních hierarchie SNB jako reprezentativní výčet událostí, jež se odehrály v jistém časovém údobí (den, týden, měsíc). Existovaly však i jednorázové situační zprávy, vyhotovované k určitému specifickému účelu. Obecným účelem situačních zpráv bylo informování nadřízených orgánů o dění na příslušné úrovni hierarchie bezpečnostních složek (okresní, oblastní, zemské, hlavní, ministerské, později krajské či republikové). Bohužel, z poválečných let se dochovala převážně jen torza situačních zpráv.[15]

Určitou výjimku tvoří téměř kompletní soubor týdenních situačních zpráv pro Čechy za rok 1946. Kromě měsíce ledna obsahuje reprezentativní informace celého roku, které shromáždila oblastní velitelství, okresní velitelství a místní velitelství stanic SNB v Zemi české. Z dochovaného souboru je na první pohled patrná naléhavost řešení romské problematiky, neboť zprávy týkající se Romů jsou (nezřídka vícekrát) obsaženy téměř v každé týdenní situační zprávě.[16]

Z dochovaného souboru a časového rámce studovaného období lze vyvodit řadu dílčích i souhrnných poznatků. A některé nejsou zcela negativní. Existence Romů v Zemi české je označována jako: *„znovuobjevení"*, – *„s vozy jako dříve se potulují"* – jsou chápáni jako repatrianti a je jim přidělován majetek po odsunutých Němcích. Častěji jsou však spatřováni jako nežádoucí osoby. Mluví se o *„přílivu"*, který se dotýká hlavně venkova a pohraničních oblastí. Často se poukazuje na jejich cizí státní příslušnost, slovenský původ a maďarskou nebo i jinou národnost (*„Povětšinou ani slovenský jazyk neovládají, mluví mezi sebou maďarsky, nebo cikánsky […]"*). Nejčastěji jmenovanými problémy, které se v hlášeních vyskytují, jsou: krádeže, žebrota romských žen a dětí, černý obchod (s cigaretami a potravinami či potravinovými lístky), vybydlování domů a bytů přidělených jim po odsunutých Němcích, krádeže přiděleného majetku, neustálá migrace, absence dokladů, vyhýbání se práci a někdy i šíření nakažlivých nemocí mezi lidmi i zvířaty.[17] Vyhýbání se práci a pracovní nasazení vůbec jsou palčivými problémy poválečného období. V materiálech SNB z tohoto období se často setkáváme s postupem Romů, kteří se při příchodu na určité místo krátkodobě, často na pouhý den, nechávají zaměstnat, jen aby získali potvrzení o pracovním poměru, které pak využívají jako doklad opravňující je k pobytu v místě a chránící je zároveň proti dalšímu zařazení do pracovního procesu. Nezřídka se v situačních zprávách píše o zatčení Romů, jejich pokutování a dokonce i *„odsunutí"*.[18]

15 ABS, fond (f.) A 14, inv. j. 173, Situační zprávy – hlášení (1945–1947) a inv. j. 582, Týdenní situační zprávy (1947).

16 ABS, f. A 14, inv. j. 440, Týdenní situační zprávy (1946).

17 ABS, Sbírka rozkazů a nařízení, E 6/4, inv. j. 8, Dobytčí průvodní listy pro jednokopytníky kočovných osob (1946).

18 ABS, f. A 14, inv. j. 440, Týdenní situační zprávy (1946). Tzn. odsunutí za hranice okresu a navrácení do místa jejich domovské obce, převážně na Slovensko.

Na Moravě je situace v roce 1946 na základě dochovaných pramenů sledovatelná obtížněji. Vzhledem ke geografické poloze země však museli migrující Romové nutně Moravou procházet a usazovat se zde podobně jako v Čechách.[19] Zdejší situaci ilustruje několik nařízení, která vydávalo Ředitelství národní bezpečnosti v Brně spolu s Národním výborem zemského hlavního města Brna. V prvním z nich je vyhláška z 6. února 1946 hovořící o přílivu Romů ze Slovenska, který nastal po osvobození Brna. Odvolává se na prvorepublikový Zákon o potulných cikánech a vypovídá z města všechny romské osoby, které přišly na území Velkého Brna po 26. dubnu 1945. Při neuposlechnutí hrozí pokuta nebo vězení a následné vypovězení z města postrkem do domovské obce.[20] Obdobně restriktivní nařízení vydal i Zemský národní výbor v Brně pro Zemi moravskoslezskou.[21] Státní správa zde opět úzce spolupracovala s bezpečnostními složkami. Evidenci Romů měla vykonávat Oblastní kriminální úřadovna a výsledky vždy pololetně (k 1. lednu a 1. červenci) hlásit Zemskému národnímu výboru. Důraz byl kladen na evidenci celkového stavu romské populace; konkrétně pak bylo u jednotlivých osob vyžadováno osvědčení o československém státním občanství, domovský list, osvědčení o národní spolehlivosti a potvrzení o zaměstnání. Všechny ohlašovací úřadovny a stanice SNB byly vyzývány k jednotnému postupu, aby nemohlo být zneužíváno různého způsobu vydávání ohlašovacích lístků nebo zpětného předkládání dokladů, které Romové často postrádali.[22]

Poválečný návrat Romů do českých zemí lze na příkladu dochovaných dokumentů chápat jako masový jev, který je doprovázen řadou stížností, ústících již v polovině roku 1946 v první plošnou poválečnou regulaci. Dne 9. července 1946 byl vydán Výnos ministerstva vnitra o přezkoušení evidence Němců, cizinců, bezdomovců a cikánů,[23] iniciovaný zjištěním vážných nedostatků v evidenci obyvatelstva na území ČSR. Výnos je však jednoznačně primárně zaměřen na prověření evidence a pracovního zařazení Němců; německé menšině je oproti romské věnováno mnohem více pozornosti.

U Romů mělo být především prověřeno, zda mají československé občanství, pracovní poměr a jsou-li nahlášeni k pobytu. Při uplatňování postupu bezpečnostních složek se odkazuje na prvorepublikový Zákon o potulných cikánech,[24] na jehož základě výnos vybízel ke snímání otisků prstů a spolupráci jednotlivých stanic SNB s Kriminální ústřednou jako centrálním úložištěm daktyloskopických karet. Při kontrole se příslušníci neměli spokojit s ústní výpovědí, nýbrž důsledně kontrolovat osobní

19 Tamtéž. V situačních zprávách Zemského velitelství Praha se mezi převažujícím udávaným původem Romů – Slovensko – objevuje i poznámka, že přicházejí z Moravy.

20 ABS, Sbírka rozkazů a nařízení, G 1, inv. j. 37, Vyhláška o osobách bez stálého bydliště – cikánech.

21 Tamtéž, inv. j. 12, Cikáni ze Slovenska – nutná opatření.

22 Nařízení počítá i s Romy vlastnícími platné doklady. Těm bylo v Brně určeno ubytování v domech u Stránské skály a zvláštní dohled příslušníků SNB.

23 ABS, Sbírka rozkazů a nařízení, A 4-3, inv. j. 2, Výnos MV č. j. 1100-8/7-46-2-Vb/3. Dochován v opisu.

24 Především na paragrafy č. 3, 9 a 11, viz PŘÍLOHA I.

dokumenty. Průběh akce byl naplánován do konce měsíce srpna 1946. Zemské velitelství v Praze seznámilo s výnosem své podřízené útvary dne 6. srpna, Zemské velitelství v Brně až 14. srpna spolu s dodatkem k urychlenému provedení akce tak, aby mohla být do konce měsíce skončena.[25] V archivních pramenech ABS se o průběhu a výsledcích akce se zřetelem na romskou populaci nepodařilo žádné materiály dohledat.[26]

O přetrvávajícím problému svědčí Výnos Zemského národního výboru v Brně pro Zemi moravskoslezskou ze dne 21. ledna 1947.[27] Upozorňuje na zvyšující se počet trestných činů, které páchají Romové především v pohraničních oblastech a snaží se regulovat jejich migraci. Odvolává se na některá ustanovení Zákona o potulných cikánech z roku 1927, avšak zároveň zapovídá vydávání kočovnických listů, které by Romy opravňovaly k úředně povolenému kočování. Nalezneme zde také zmínku o nadcházejícím plošném řešení problému.

První poválečný soupis Romů

První poválečný soupis Romů nařídil ministr vnitra Václav Nosek vyhláškou ze dne 17. července 1947. Bylo tak učiněno podle ustanovení zákona č. 117/1927 Sb. o potulných cikánech. Nařízení se dotýkalo *„[…] všech potulných cikánů a jiných tuláků práce se štítících, kteří po cikánsku žijí, a to v obojím případě, i tehdy, mají-li po část roku – hlavně v zimě – stálé bydliště.“*[28] Vyhláška se tedy nevztahovala na etnické Romy jako na celek, nýbrž na Romy kočující a šířeji na všechny osoby nežijící usedlým způsobem života.[29] Zakazovala těmto osobám opustit po dobu soupisu (ve dnech od 18. do 23. srpna 1947) místo pobytu a určovala sankce za její porušení.[30]

Celostátní soupis Romů prováděly jednotlivé složky SNB a z jeho příprav vyplývá, že největší důraz byl kladen na informace o rodině, o původu Romů a na vyhotovení kvalitních otisků prstů.[31] O tom, jak měl soupis probíhat, nepřímo vypovídají místní dílčí vyhlášky, vydávané po celém území státu. Osoby, kterých se soupis týkal, nebyly

25 ABS, Sbírka rozkazů a nařízení, A 4-3, inv. j. 2 a ABS, Sbírka rozkazů a nařízení, G 1, inv. j. 74.

26 Dochovaly se pouze torzovité soupisy Němců a zprávy o bezdomovcích.

27 ABS, Sbírka rozkazů a nařízení, G 1, inv. j. 38, Cikáni – nutná opatření. Výnos ZNV č. j. 60694-II/12-1946 určený místním a okresním národním výborům a všem složkám SNB v Zemi moravskoslezské.

28 ABS, f. 6/2, inv. j. 381, fol. 10. Srov. § 3, který téměř doslova opisuje úvodní ustanovení prvorepublikového zák. 117/127 Sb. o potulných cikánech.

29 Soupisu podléhali i tzv. „světští lidé“ – provozovatelé kočujících zábavných podniků, pouťových atrakcí, komedianti, loutkáři, brusiči nožů a nůžek, dráteníci, koňští handlíři, podomní obchodníci a tuláci.

30 ABS, Sbírka rozkazů a nařízení, A 4-4, inv. j. 12, Vyhláška o potulných cikánech a ABS, f. 6/2, inv. j. 381, fol. 10 v rozvedené formě, Vyhláška Kriminální ústředny z 20. 7. 1947. Viz také dokument na s. 22 a 23.

31 ABS, f. M/2, inv. j. 96. Kriminální ústředna v Praze si od oblastních úřadoven předem vyžádala předběžný počet Romů nacházejících se v jednotlivých oblastech, aby mohla dodat dostatečné množství tiskopisů nutných pro provedení soupisu. Byly to jmenné a daktyloskopické karty.

evidovány v „terénu", nýbrž se měly samy dostavit na příslušnou stanici SNB.[32] V některých případech příslušné služebny SNB určovaly pořadí příchodu jednotlivých rodin. Soupis byl zaměřen na všechny osoby nad čtrnáct let, na jejich původ a státní příslušnost. Cílem bylo evidenčně zachytit současný stav romské populace, prověřit osoby nacházející se u kočovných společností, zajistit cizí státní příslušníky a vytipovat práceschopné osoby. Rodiny (ve vyhláškách se objevuje i termín „*tlupy*") se měly dostavit se všemi rodinnými příslušníky, z nichž každý měl mít u sebe své osobní dokumenty. Jednotlivé rodiny pak měly dodat i kočovnické či živnostenské listy a produkční licence a měly být poučeny o tom, že oprávnění kočovat mají jen s kočovnými listy. Po ukončení soupisu měly jednotlivé osoby obdržet evidenční lístek.[33]

Organizaci soupisu měly na starosti oblastní kriminální úřadovny (v Praze kriminální komisařství) ve spolupráci s okresními a místními národními výbory, realizaci pak prováděly složky SNB. Ve větších městech kriminální úřadovny a komisařství, v menších obcích to byla jednotlivá velitelství stanic SNB, které poté dodávaly informace okresním kriminálním úřadovnám, postupujícím je dále na příslušnou oblast. Celek se koncentroval na Kriminální ústředně v Praze. Při sestavování soupisu bylo povoleno přihlédnout k určitým odlišnostem, k rozdílným místním podmínkám. Další dílčí formální odchylky existovaly mezi českými zeměmi a Slovenskem.[34]

O bližším průběhu soupisu nelze z pramenů ministerstva vnitra získat bližší informace. Počet Romů v českých zemích podle výsledků celostátního soupisu činil 16 762 osob.[35] Číslo pravděpodobně neodpovídá zcela realitě, zachycuje pouze část romské populace, na což lze usuzovat z některých situačních zpráv, uvádějících počty kočujících Romů v řádech desítek či stovek jedinců nacházejících se i v malých obcích.[36] V neposlední řadě potvrzují nedostatečný výsledek soupisu i regionální výzkumy.[37] O diskutabilnosti kvality prvního poválečného sčítání Romů vypovídá výnos hlavního velitele SNB z 9. října 1947 (tedy téměř s dvouměsíčním odstupem), vyzývající k potrestání Romů, kteří se dosud vyhýbali soupisu a byli přistiženi bez evidenčního lístku.[38]

32 ABS, Sbírka rozkazů a nařízení, E 2, inv. j. 4, Výzva místním národním výborům k upozornění stanic SNB na potulné cikány; nebo ABS, Sbírka rozkazů a nařízení, G 1, inv. j. 94, Evidence cikánů – provádění.

33 Na Slovensku se vyplňovaly dvě daktyloskopické karty. Srov. pozn. 31.

34 ABS, Sbírka rozkazů a nařízení, G 1, inv. j. 38. Např. v Brně se měly jednotlivé rodiny dostavovat na pracoviště Oblastní kriminální úřadovny v určených dnech podle abecedy.

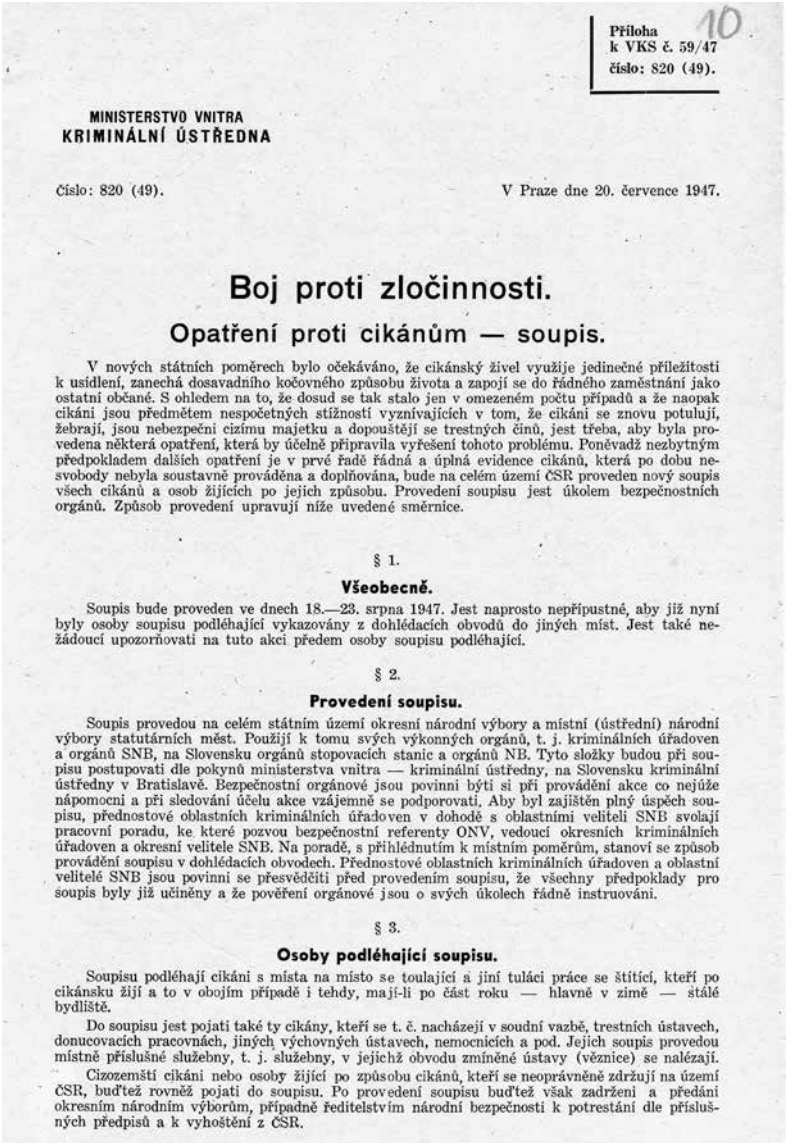
35 ABS, f. 6/2, inv. j. 381, fol. 94; nebo Národní archiv (dále jen NA), f. MV – Nosek, kart. 32, č. sp. 3174/47, Zpráva o soupisu cikánů. V celém Československu přesahoval dle výsledků soupisu počet Romů 100 000 osob.

36 ABS, f. A 14, inv. j. 440 a 582.

37 PAVELČÍKOVÁ, Nina: *Romské obyvatelstvo na Ostravsku (1945–1975)*. Ostrava 1989, s. 26–27. Řada Romů před soupisem cíleně opouštěla místa pobytu, vracela se na Slovensko, nehledě na to, že v roce 1947 nebyla romská populace v českých zemích ještě usazena.

38 ABS, Sbírka rozkazů a nařízení, G 1, inv. j. 79, Výnos MV-HV-SNB č. I-23898/1947-Va/3, dochován v opisu Zemského velitelství v Brně.

Restrikce ze strany SNB vůči romskému etniku pokračovaly kvůli přetrvávajícím problémům i v následujících letech. Reakcí na tuto skutečnost byla spolupráce úřadů státní správy při pokusech o regulaci kočování, pokračovaly také snahy o evidenci Romů, přísné vedení přihlašovací agendy a podnícení k co možná trvalému pracovnímu poměru.[39]

Příloha
k VKS č. 59/47
číslo: 820 (49).

MINISTERSTVO VNITRA
KRIMINÁLNÍ ÚSTŘEDNA

Číslo: 820 (49). V Praze dne 20. července 1947.

Boj proti zločinnosti.

Opatření proti cikánům — soupis.

V nových státních poměrech bylo očekáváno, že cikánský živel využije jedinečné příležitosti k usídlení, zanechá dosavadního kočovného způsobu života a zapojí se do řádného zaměstnání jako ostatní občané. S ohledem na to, že dosud se tak stalo jen v omezeném počtu případů a že naopak cikáni jsou předmětem nespočetných stížností vyznívajících v tom, že cikáni se znovu potulují, žebrají, jsou nebezpeční cizímu majetku a dopouštějí se trestných činů, jest třeba, aby byla provedena některá opatření, která by účelně připravila vyřešení tohoto problému. Poněvadž nezbytným předpokladem dalších opatření je v prvé řadě řádná a úplná evidence cikánů, která po dobu nesvobody nebyla soustavně prováděna a doplňována, bude na celém území ČSR proveden nový soupis všech cikánů a osob žijících po jejich způsobu. Provedení soupisu jest úkolem bezpečnostních orgánů. Způsob provedení upravují níže uvedené směrnice.

§ 1.

Všeobecně.

Soupis bude proveden ve dnech 18.—23. srpna 1947. Jest naprosto nepřípustné, aby již nyní byly osoby soupisu podléhající vykazovány z dohlédacích obvodů do jiných míst. Jest také nežádoucí upozorňovati na tuto akci předem osoby soupisu podléhající.

§ 2.

Provedení soupisu.

Soupis provedou na celém státním území okresní národní výbory a místní (ústřední) národní výbory statutárních měst. Použijí k tomu svých výkonných orgánů, t. j. kriminálních úřadoven a orgánů SNB, na Slovensku orgánů stopovacích stanic a orgánů NB. Tyto složky budou při soupisu postupovati dle pokynů ministerstva vnitra — kriminální ústředny, na Slovensku kriminální ústředny v Bratislavě. Bezpečnostní orgánové jsou povinni býti si při provádění akce co nejúže nápomocni a při sledování účelu akce vzájemně se podporovati. Aby byl zajištěn plný úspěch soupisu, přednostové oblastních kriminálních úřadoven v dohodě s oblastními veliteli SNB svolají pracovní poradu, ke které pozvou bezpečnostní referenty ONV, vedoucí okresních kriminálních úřadoven a okresní velitele SNB. Na poradě, s přihlédnutím k místním poměrům, stanoví se způsob provádění soupisu v dohlédacích obvodech. Přednostové oblastních kriminálních úřadoven a oblastní velitelé SNB jsou povinni se přesvědčiti před provedením soupisu, že všechny předpoklady pro soupis byly již učiněny a že pověření orgánové jsou o svých úkolech řádně instruováni.

§ 3.

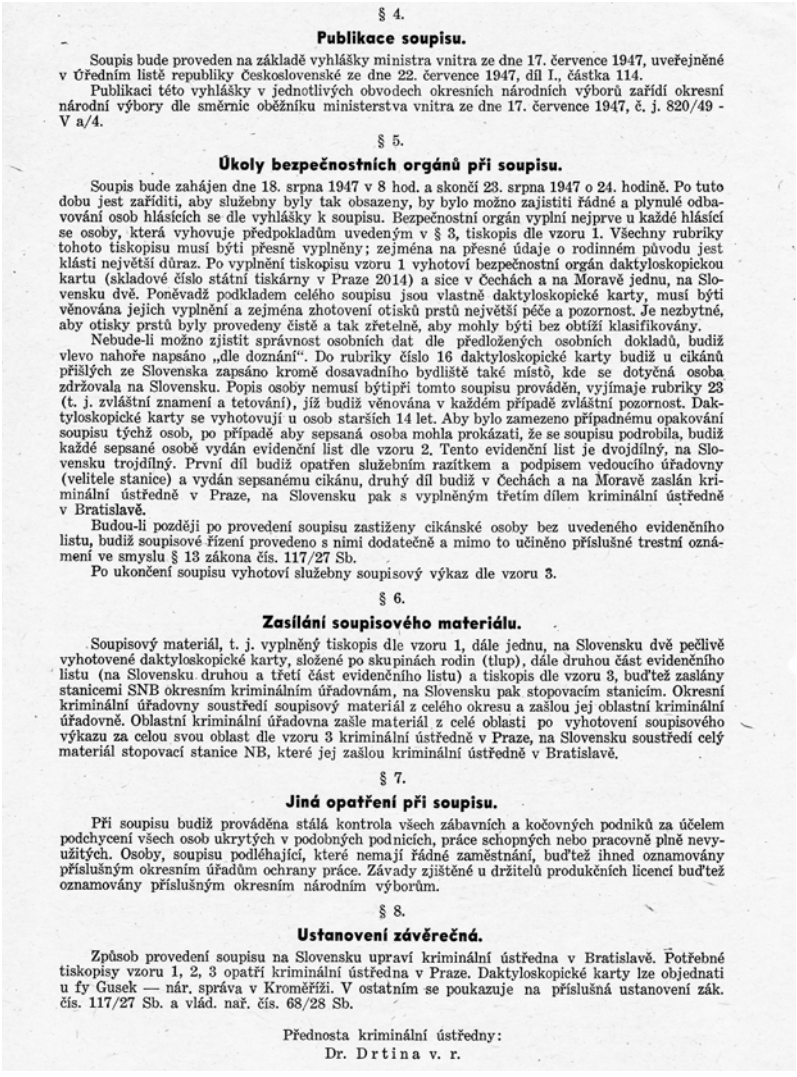
Osoby podléhající soupisu.

Soupisu podléhají cikáni s místa na místo se toulající a jiní tuláci práce se štítící, kteří po cikánsku žijí a to v obojím případě i tehdy, mají-li po část roku — hlavně v zimě — stálé bydliště.

Do soupisu jest pojati také ty cikány, kteří se t. č. nacházejí v soudní vazbě, trestních ústavech, donucovacích pracovnách, jiných výchovných ústavech, nemocnicích a pod. Jejich soupis provedou místně příslušné služebny, t. j. služebny, v jejichž obvodu zmíněné ústavy (věznice) se nalézají.

Cizozemští cikáni nebo osoby žijící po způsobu cikánů, kteří se neoprávněně zdržují na území ČSR, buďtež rovněž pojati do soupisu. Po provedení soupisu buďtež však zadrženi a předáni okresním národním výborům, případně ředitelstvím národní bezpečnosti k potrestání dle příslušných předpisů a k vyhoštění z ČSR.

39 ABS, Sbírka rozkazů a nařízení, E 2, inv. j. 8, Opatření proti cikánům, proti jejich kočovnému způsobu života a proti krádežím (1948).

§ 4.

Publikace soupisu.

Soupis bude proveden na základě vyhlášky ministra vnitra ze dne 17. července 1947, uveřejněné v Úředním listě republiky Československé ze dne 22. července 1947, díl I., částka 114.

Publikaci této vyhlášky v jednotlivých obvodech okresních národních výborů zařídí okresní národní výbory dle směrnic oběžníku ministerstva vnitra ze dne 17. července 1947, č. j. 820/49 - V a/4.

§ 5.

Úkoly bezpečnostních orgánů při soupisu.

Soupis bude zahájen dne 18. srpna 1947 v 8 hod. a skončí 23. srpna 1947 o 24. hodině. Po tuto dobu jest zařídíti, aby služebny byly tak obsazeny, by bylo možno zajistiti řádné a plynulé odbavování osob hlásících se dle vyhlášky k soupisu. Bezpečnostní orgán vyplní nejprve u každé hlásící se osoby, která vyhovuje předpokladům uvedeným v § 3, tiskopis dle vzoru 1. Všechny rubriky tohoto tiskopisu musí býti přesně vyplněny; zejména na přesné údaje o rodinném původu jest klásti největší důraz. Po vyplnění tiskopisu vzoru 1 vyhotoví bezpečnostní orgán daktyloskopickou kartu (skladové číslo státní tiskárny v Praze 2014) a sice v Čechách a na Moravě jednu, na Slovensku dvě. Poněvadž podkladem celého soupisu jsou vlastně daktyloskopické karty, musí býti věnována jejich vyplnění a zejména zhotovení otisků prstů největší péče a pozornost. Je nezbytné, aby otisky prstů byly provedeny čistě a tak zřetelně, aby mohly býti bez obtíží klasifikovány.

Nebude-li možno zjistit správnost osobních dat dle předložených osobních dokladů, budiž vlevo nahoře napsáno „dle doznání". Do rubriky číslo 16 daktyloskopické karty budiž u cikánů přišlých ze Slovenska zapsáno kromě dosavadního bydliště také místo, kde se dotyčná osoba zdržovala na Slovensku. Popis osoby nemusí býtipři tomto soupisu prováděn, vyjímaje rubriky 23 (t. j. zvláštní znamení a tetování), jíž budiž věnována v každém případě zvláštní pozornost. Daktyloskopické karty se vyhotovují u osob starších 14 let. Aby bylo zamezeno případnému opakování soupisu týchž osob, po případě aby sepsaná osoba mohla prokázati, že se soupisu podrobila, budiž každé sepsané osobě vydán evidenční list dle vzoru 2. Tento evidenční list je dvojdílný, na Slovensku trojdílný. První díl budiž opatřen služebním razítkem a podpisem vedoucího úřadovny (velitele stanice) a vydán sepsanému cikánu, druhý díl budiž v Čechách a na Moravě zaslán kriminální ústředně v Praze, na Slovensku pak s vyplněným třetím dílem kriminální ústředně v Bratislavě.

Budou-li později po provedení soupisu zastiženy cikánské osoby bez uvedeného evidenčního listu, budiž soupisové řízení provedeno s nimi dodatečně a mimo to učiněno příslušné trestní oznámení ve smyslu § 13 zákona čís. 117/27 Sb.

Po ukončení soupisu vyhotoví služebny soupisový výkaz dle vzoru 3.

§ 6.

Zasílání soupisového materiálu.

Soupisový materiál, t. j. vyplněný tiskopis dle vzoru 1, dále jednu, na Slovensku dvě pečlivě vyhotovené daktyloskopické karty, složené po skupinách rodin (tlup), dále druhou část evidenčního listu (na Slovensku druhou a třetí část evidenčního listu) a tiskopis dle vzoru 3, buďtež zaslány stanicemi SNB okresním kriminálním úřadovnám, na Slovensku pak stopovacím stanicím. Okresní kriminální úřadovny soustředí soupisový materiál z celého okresu a zašlou jej oblastní kriminální úřadovně. Oblastní kriminální úřadovna zašle materiál z celé oblasti po vyhotovení soupisového výkazu za celou svou oblast dle vzoru 3 kriminální ústředně v Praze, na Slovensku soustředí celý materiál stopovací stanice NB, které jej zašlou kriminální ústředně v Bratislavě.

§ 7.

Jiná opatření při soupisu.

Při soupisu budiž prováděna stálá kontrola všech zábavních a kočovných podniků za účelem podchycení všech osob ukrytých v podobných podnicích, práce schopných nebo pracovně plně nevyužitých. Osoby, soupisu podléhající, které nemají řádné zaměstnání, buďtež ihned oznamovány příslušným okresním úřadům ochrany práce. Závady zjištěné u držitelů produkčních licencí buďtež oznamovány příslušným okresním národním výborům.

§ 8.

Ustanovení závěrečná.

Způsob provedení soupisu na Slovensku upraví kriminální ústředna v Bratislavě. Potřebné tiskopisy vzoru 1, 2, 3 opatří kriminální ústředna v Praze. Daktyloskopické karty lze objednati u fy Gusek — nár. správa v Kroměříži. V ostatním se poukazuje na příslušná ustanovení zák. čís. 117/27 Sb. a vlád. nař. čís. 68/28 Sb.

Přednosta kriminální ústředny:
Dr. Drtina v. r.

Pokyn ministerstva vnitra k prvnímu poválečnému soupisu Romů.
ABS, f. 6/2, inv. j. 381, fol. 10–12.

Snahy o zařazení Romů do cihelen, štěrkoven a kamenolomů

Poválečná léta, spojená s opětovným příchodem Romů do českých zemí, jsou z pohledu materiálů bezpečnostních složek opětovně spjata s kritikou jejich kočovného způsobu života a s častými stížnostmi ze strany obyvatelstva, prostupujícími do služebních písemností. Ty poté putují k nadřízeným útvarům ve formě hlášení s naléhavými

požadavky na *„připoutání Romů ke stálé práci"*.[40] Iniciativa tohoto druhu však v poválečném Československu vzešla i ze strany centrálních úřadů státní správy.

U počátku snahy stála patrně Komise pro mobilizaci pracujících, která podala žádost o obstarání pracovníků pro cihelny, štěrkovny a kamenolomy. Záležitost byla 6. února 1947 projednána v Ústřední plánovací komisi. Úřad předsednictva vlády, generální sekretariát Hospodářské rady, dal podnět k projednání ministerstvům sociální péče, techniky, průmyslu a vnitra. Ministerstvu vnitra bylo vládním usnesením doporučeno soustředit Romy v táborech, nacházejících se v blízkosti cihelen, štěrkoven a kamenolomů.

V rámci rezortu ministerstva vnitra přešlo projednávání návrhu na dvě oddělení: oddělení Vb/3, spravující táborovou agendu a na oddělení Va/4 – Kriminální ústředna, které se zaobíralo problematikou trestné činnosti obecně a mělo na starosti i provádění evidence a soupisů romského obyvatelstva. Oddělení Vb/3 konstatovalo, že pro soustředění Romů na základě etnické příslušnosti není v dobové legislativě žádné opodstatnění a odkázalo na dosud platný prvorepublikový Zákon o potulných cikánech, který se však týkal pouze Romů potulných, jejichž kočování navíc pouze reguloval, zdaleka však nezapovídal (nemluvě o koncentrování fluktuujících Romů na jedno místo). Oddělení Va/4 – Kriminální ústředna – návrh na *„soustřeďování"* zcela zamítlo s odůvodněním, že otázka Romů není povahy kriminální, nýbrž sociální, a odkázalo na existenci pracovních táborů pro Němce, které organizovalo ministerstvo sociální péče. Přiznala pouze zodpovědnost za současný nepřehledný stav a zmínila se o chystaném celostátním soupisu Romů. Výše uváděný celostátní soupis, provedený roku 1947 ministerstvem vnitra, tak mohl být na základě těchto pramenů chápán jako jistá odpověď tohoto rezortu na projednávání návrhu ke koncentrování Romů do cihelen, štěrkoven a kamenolomů. Jinou aktivitu vůči kladeným požadavkům ministerstvo vnitra nenabídlo.[41]

V postojích ostatních rezortů se objevily obdobné názory, poukazující na neukotvenost takovýchto požadavků v ústavě a platné legislativě. Ministerstvo průmyslu se v této kauze ohradilo špatnou pracovní morálkou Romů a podotklo, že *„[…] jejich výkon neuhradí náklady s jejich zaměstnáním spojené"*. Jediným rezortem, který návrh uvítal, bylo ministerstvo národní obrany, avšak nenabídlo k dispozici žádné vhodné internační tábory, které po něm byly požadovány a ohradilo se proti jejich případnému umístění do blízkosti hranic, celního pásma a opevněných míst.[42] Aktivita v otázce zřízení táborů pro Romy byla v roce 1947 patrná také na ministerstvu sociální péče, které vedlo komunikaci mezi jednotlivými rezorty a kterému je také adresováno nejvíce odpovědí. Konečné zamítavé stanovisko padlo na půdě ministerstva vnitra

40 ABS, f. A 14, inv. j. 173 a inv. j. 440.

41 ABS, f. E-6, inv. j. 15.

42 Tamtéž, inv. j. 45. V případě zřízení tábora pro Romy v pohraničí si ministerstvo národní obrany vyhrazovalo jeho schválení. Přínos ve zřízení takových táborů spatřoval rezort obrany v lepší konsolidaci pohraničního území a obecně v zájmu obrany státu.

v červnu 1947, kdy utichá veškerá aktivita vedoucí ke vzniku poválečných pracovních táborových zařízení koncipovaných na etnickém principu.[43] Jednání byla ukončena, aniž by byl jediný návrh uveden do praxe.

Poválečné období je obdobím krátkým, přesto jej lze považovat za určující a v řadě ohledů za specifické. Zásadním je pro romskou komunitu jako takovou. Dochází ke znovuosídlení českých zemí Romy, ačkoliv z pohledu odsunu a přesídlování mnohem větších skupin obyvatelstva hraje tato migrace pouze dílčí úlohu. Dochovanost pramenů bezpečnostních složek z tohoto období je problematická. Pro samotné bezpečnostní složky je toto dynamické období prostoupeno řadou reorganizací, což se ve stavu archivního materiálu nutně odráží.[44] Oproti letům následujícím nelze příliš vycházet ze spisového materiálu, mezi prameny dominují vyhlášky a nařízení, často z provenience úřadů místní správy, které spolu s útvary SNB vyhlášky a nařízení vydávaly. Provádění pak leželo spíše na uniformovaných příslušnících SNB. Bezpečnostní složky nesledují v daném období vůči romskému obyvatelstvu žádný komplexnější postup. Jejich role se omezuje na pozorovatele o usměrňovatele konkrétních místních podmínek. Spolu s úřady místní správy kladou důraz na zaměstnanost, dosídlování oblastí zasažených odsunem Němců, evidenční podchycení obyvatelstva a obecně udržování pořádku. Nejkřiklavější případy se trestají pokutami, vězením či vypovídáním jedinců do domovských obcí.

Platnou legislativou je prvorepublikový Zákon o potulných cikánech, který reguluje kočování a kočovné živnosti, avšak kvůli poválečné migraci Romů nedocházejí některá jeho ustanovení svého naplnění. Problematické se zdá vydávání kočovnických listů. Některé úřady jejich vydávání přímo zapovídají,[45] místo nich je obecně vyžadováno potvrzení o stálém pracovním poměru vydaném Úřadem ochrany práce.[46] Zdá se, že byla přijímána i potvrzení vydávaná zaměstnavatelem,[47] přesto kočovnické listy nadále existují a jsou někdy i vyžadovány.[48] Zákon i jako celek bývá v tomto období označován jako nedostatečný.[49] Všechny poválečné regulace na něj však odkazují nebo z něj přímo vycházejí. Rovněž neúspěch jednání o zřízení pracovních táborů pro Romy v roce 1947 lze přičíst tomuto zákonu, který romskou menšinu definoval jako

43 Tamtéž.

44 KROUPA, Vlastislav: *Sbor národní bezpečnosti 1945–1948*. Praha 1977. SNÍTIL, Zdeněk (ed.): *Stručný přehled dějin SNB*. Praha 1981, s. 49–64. Záhy po osvobození Československa vypukl boj o „lidový a demokratický charakter SNB".

45 ABS, Sbírka rozkazů a nařízení, G 1, inv. j. 13. Je vyžadováno i rušení dříve vydaných kočovnických listů.

46 Tamtéž.

47 Tamtéž, inv. j. 37, Vyhláška Národního výboru hlavního zemského města Brna a Ředitelství Národní bezpečnosti v Brně z 24. července 1946. Někdy jsou vydávána i speciální potvrzení o zaměstnání Romů.

48 Požadavky k celostátnímu soupisu Romů v roce 1947, viz pozn. 30 a 32.

49 ABS, Sbírka rozkazů a nařízení, E 6/4, inv. j. 13, Oběžník referátu Národní bezpečnosti v Moravské Třebové.

sociální vrstvu. Koncentrace na etnickém principu tedy v tomto případně nebyla de iure možná.

Jediným komplexním přístupem bezpečnostních složek vůči Romům v tomto období je revize jejich evidence v roce 1946 a celostátní soupis v roce 1947. Ověření evidence navíc není primárně zaměřeno vůči Romům, nýbrž proti Němcům a cizincům. I z ostatních dochovaných pramenů je patrno, že mezi poválečnými obtížemi státu nepředstavovali Romové pro bezpečnostní složky otázku zásadního významu.

2. Bezpečnostní aparát a „usazení kočujících osob"

Nedostatečná legislativa a politické změny v Československu přinesly v padesátých letech v některých ohledech radikální změnu v přístupu státu k romské menšině. Primárně a dle politických zadání se hledala cesta ke „zrovnoprávnění" a plnohodnotnému zařazení Romů do rovnostářské společnosti budující socialismus. Romové byli nazíráni jako oběť vykořisťování minulých režimů, které byly na vině jejich kočovného způsobu života a získávání špatných charakterových vlastností.[50] Na počátku padesátých let tedy probíhaly dílčí pokusy o zrovnoprávnění s majoritou – především ze strany ministerstva informací a osvěty.[51] Vytváření komplexního přístupu k Romům se však ukázalo být dlouhodobým procesem, probíhajícím celými padesátými léty. Aktivitu a dominantní úlohu v tomto procesu přebírá ministerstvo vnitra. Pomohla mu v tom role úřadu nadřízeného národním výborům. I po odloučení bezpečnostní agendy (po vzniku ministerstva národní bezpečnosti v roce 1950) zůstává kompetence v otázkách národnostních menšin (za kterou byli v tomto období Romové přechodně pokládáni) součástí agendy zúženého ministerstva vnitra. Ministerstvo vnitra sehrálo v otázkách romské menšiny roli koordinační složky mezi jednotlivými ministerstvy a dalšími centrálními úřady státní správy. Národnostní agenda se nacházela v kompetenci II. odboru MV. Tento odbor svolával mezirezortní porady, jejichž výstupy poté ve formě instrukcí zprotředkovával národním výborům všech stupňů.[52] Ministerstvo vnitra se tak dostalo na počátek cesty k vytvoření komplexní koncepce v přístupu komunistického státu k romské menšině.

Akce „TO"

Během padesátých let ministerstvo vnitra vytváří a posléze uskutečňuje různá opatření. Byly jimi jednak dlouhodobý podíl na tvorbě nové státní koncepce završené Zákonem o trvalém usídlení kočujících osob z roku 1958, avšak i krátkodobá bezpečnostní opatření represivního charakteru, zaměřená výhradně proti kriminalitě

50 V tomto duchu pojednává Romy silně ideologicky zaměřená práce JAMNICKÁ-ŠMERGLOVÁ, Zdeňka: *Dějiny našich cikánů*. Praha 1955.

51 PAVELČÍKOVÁ, Nina: *Romové v českých zemích*, s. 34–55.

52 ABS, f. A 6/2, inv. j. 381, fol. 84.

romských obyvatel. Právě pro počátek padesátých let jsou typická opatření zaměřující se na kriminalitu spojenou především s vázaným hospodářstvím.

V první půli roku 1951 byl vydán zvláštní rozkaz Trestné činy proti zásobování páchané cikánskými tlupami.[53] Vycházel původně z iniciativy ministerstva vnitřního obchodu a šlo o celostátní plošné opatření určené všem krajským velitelstvím NB, zaměřené na krádeže potravinových a šatních lístků.[54] Výdej lístků na potraviny a šaty pro osoby nestálého pobytu se řídil specifickými pravidly.[55] U kočovných Romů docházelo k padělání odhlášek ze zásobování, připisování neexistujících rodinných příslušníků a ke krátkodobým pracovním poměrům, zaručujících potvrzení zaměstnavatele a následný výdej potravinových lístků a šatenek. Poté se už Romové do zaměstnání nevraceli, hledali si zaměstnání nová a s nimi spojená i nová potvrzení a následné benefity vázaného hospodářství. Nešvary tohoto druhu dosahovaly v uvedeném roce takového rozsahu, který (uveden formulací : *„[…] Případy lákání potravinových lístků a šatenek cikánskými tlupami dosáhly takové míry, že tímto způsobem jest vážně narušován pětiletý hospodářský plán zásobování obyvatelstva.“*[56]) vedl k celostátnímu zásahu SNB. Byly při něm zadrženy stovky osob romského, ale i několik osob neromského původu – úředníků místních národních výborů, kteří Romům obstarávali padělané odhlášky ze zásobování, a dále byly zadrženy desítky překupníků.[57] Podařilo se zachytit i řadu lístků z krádeží, provedených přímo z místností a ohnivzdorných pokladen národních výborů (NV), jako například krádež všech potravinových lístků pro tři zásobovací období z vloupání do místnosti Jednotného národního výboru (JNV) v Ostravě.[58]

K zamezení těchto trestných činů byla v následujícím roce vyhlášena další akce vůči *„toulavým osobám“*. Tentokrát se však netýkala represivního zásahu vůči pachatelům konkrétních trestných činů, nýbrž se zaměřila na bezpečnostní aparát, jeho fungování a schopnost reagovat a předcházet *„trestným činům páchaným kočujícími osobami často romského původu“*. Akci pod názvem *„Toulavé osoby“* (zkráceně akce „TO“) vyhlásilo ministerstvo národní bezpečnosti – HS VB – Výnosem ze dne 26. srpna

53 ABS, Sbírka rozkazů a nařízení, E 5, inv. j. 4, Výnos KV NB Pardubice, Trestné činy proti zásobování, páchané cikánskými tlupami.

54 ABS, f. A 2/1, inv. j. 70, fol. 12–14, Informace pro ministra.

55 Výdej lístků na potraviny pro osoby nestálého pobytu byl upraven Výnosem ministerstva výživy ze dne 8. 4. 1949. Každé takové osobě byl vydán zvláštní průkaz, na který bylo možné vyzvedávat potravinové lístky jen s potvrzením o zaměstnání a přihlášením se na stanici SNB.

56 ABS, f. A 2/1, inv. j. 70, fol. 12–14, Informace pro ministra.

57 Tamtéž. Úředníků MNV bylo zadrženo 17. Celkový počet zadržených Romů není dochován, známy jsou výsledky akce jen z některých okresů: v okrese prokuratury Komárno zůstalo ve vazbě 81 osob, v Hradci Králové 50 osob. Celkový počet mohl tedy dosahovat několika stovek zadržených. Některé osoby uprchly před stíháním do Maďarska. Mimo to bylo zajištěno 13 automatických pistolí a desítky tisíc potravinových a šatních lístků.

58 Tamtéž.

1952 a ukončilo ji 1. dubna 1953.[59] Akci koordinoval náměstek ministra vnitra Jindřich Kotál.[60] Podstatou bylo shromáždění veškerého dostupného materiálu zachycujícího trestnou činnost *„toulavých osob"*. Sesbírané písemnosti měly být vyhodnoceny jako podklad pro komplexní řešení přístupu k trestné činnosti Romů v budoucnu. Za tím účelem byli pověření pracovníci správ MV v krajích a okresních oddělení VB vysláni na příslušné národní výbory, aby se seznámili s problematikou vydávání potravinových a šatních lístků pro osoby bez stálého pobytu. Měly být zajištěny i podezřelé materiály – falšované přihlášky a odhlášky k pobytu, u jednotlivých soudů měly být vyžádány i prošlé případy. Takto získané materiály putovaly přes obvodní, okresní a krajskou úroveň na HS VB, která je celkově vyhodnotila, přičemž každá úroveň měla povinnost materiály před odesláním v příslušném rozsahu sama pro své místní potřeby „vytěžit".

Celý systém akce „TO" se vymezoval nejen vůči Romům, nýbrž se pokoušel odhalit i nepravosti u příslušných úředníků – zásobovacích referentů, majících na starost lístkovou agendu při národních výborech. V rámci akce došlo také k pořizování fotografií a vyčíslení dosavadních hospodářských škod. Prokázaná celková škoda na odcizených potravinových lístcích byla při vyhodnocení akce „TO" vyčíslena na 61 193 127,16 Kčs. Celková prokázaná škoda na potravinových lístcích, šatenkách i na ostatních krádežích pak dosahovala výše 68 490 972,66 Kč.[61] Dle HS VB mělo k případnému zatýkání osob docházet jen ve výjimečných případech, veškerá činnost byla operativního charakteru. Akce měla tedy vést pouze k získání a vyhodnocení informací, které by vedly jednak k vyšetření spáchaných kriminálních činů, avšak především měly sloužit jako podklad k budoucí dlouhodobé koncepci MV v přístupu bezpečnostních složek k romskému obyvatelstvu.[62]

Vyhodnocování a sběr informací, měly ambice vést ke *„komplexnímu řešení nastalé situace"*, jenž má současně utvářet dlouhodobý přístup k romskému obyvatelstvu v budoucnu. Staví tedy akci „TO" na počátek všech reflexí a vyhodnocovacích procesů, které během padesátých let proběhnou vůči Romům, nejen v oblasti bezpečnostních složek státu.

Příprava „komplexního přístupu" bezpečnostních složek státu vůči Romům

Při vyhodnocování akce „TO" shromáždilo ministerstvo vnitra rozsáhlý písemný i obrazový materiál a vyslovilo několik závěrů. Jedním z nejvýznamnějším byla

59 ABS, f. A 6/2, inv. j. 381, fol. 54, Výnos MNB, HS VB.

60 Tamtéž, fol. 1. Náměstek ministra vnitra plukovník Jindřich Kotál byl osobou, ke které putovaly souhrnné informace z HS VB, a který informoval a dával návrhy na další postup ministru Rudolfu Barákovi. Dlouhodobě se zabýval agendou spojenou s Romy. V závěru padesátých let vedla akce „TO" k trvalému usazení kočujících osob.

61 Tamtéž, fol. 55. Číslo zahrnuje jen prokázanou trestnou činnost při krádežích potravinových lístků.

62 ABS, Sbírka rozkazů a nařízení, E 2, inv. j. 32.

obava, že se zrušením vázaného hospodářství se trestná činnost romského obyvatelstva zaměří na majetkové delikty a krádeže. Z důvodu určité prevence tohoto vývoje se rezort vnitra rozhodl na základě výsledků akce „TO" oslovit širší spektrum centrálních úřadů státní správy. V tomto kontextu se vyjadřuje o *„důsledné a systematické převýchově […] a převýchova si žádá další osoby"*, přičemž hovoří o dosavadní malé pozornosti, jež byla kočovným Romům věnována, a o nekoordinovaném přístupu jednotlivých rezortů a úřadů státní správy. Naopak cílený, koordinovaný a systematický postup řady dalších rezortů by mohl dle mínění aparátu MV dosavadní nepříznivý trend zvrátit.[63]

Problematickými byla u kočovných Romů shledána řada aspektů souvisejících s jejich tradičním způsobem života – neexistence trvalého pracovního poměru, neplnění vojenské povinnosti u mužů, obtěžování obyvatelstva v místě přechodného usazení Romů, mimoškolní výchova dětí a analfabetismus, dále přenášení nakažlivých nemocí a nesoustavná, či žádná zdravotní péče. Obtížným bylo pro MV především spojení kočování s trestnou činností, která pak je hůře odhalována. Oslovené rezorty se měly vyjádřit především k těmto bodům a vyslat 10. února 1953 své zástupce na poradu na ministerstvu vnitra. Již na konci ledna 1953 však ministerstvo poradu odvolává a oznamuje, že na zákrok aparátu ÚV KSČ a některých pracovníků rezortu kultury se bude problémem zabývat ministerstvo kultury a všechny připomínky a budoucí koordinace této otázky se budou nacházet v jeho pravomoci.[64]

Tento zásah je snad možné přičítat připravovanému sloučení MV a MNB a obecné širší reorganizaci ministerstev, která formálně proběhla v druhé půli roku 1953. Vládním usnesením ze dne 10. listopadu 1953 (právě v souvislosti s reorganizací ministerstev) bylo stanoveno, že národnostní agendu – a s ní i otázky spojené mj. s romským obyvatelstvem – již nebude řídit ministerstvo vnitra, nýbrž se o ni podělí všechny rezorty v rámci svých působností, a to prostřednictvím vlastních orgánů na národních výborech.[65] Ministerstvo vnitra však rozdělení kompetencí patrně chápalo jako kompletní převzetí této agendy rezortem ministerstva kultury, neboť mu postoupilo veškeré své dosud získané materiály. A v letech 1953 a 1954, kdy je obesíláno řadou stížností na kočovné Romy (jejichž trestná činnost se znatelně zvyšuje po provedení měnové reformy) odpovídalo na tuto korespondenci s železnou pravidelností odkazem na předání kompetence ministerstvu kultury. Současně při svých odpovědích ministerstvo vnitra rovněž uvádělo, že mu nejsou známa žádná opatření, která by

63 ABS, f. A 6/2, inv. j. 381, fol. 3. Oslovenými institucemi byly ÚV KSČ, předsednictvo vlády, ministerstvo národní obrany, ministerstvo školství, ministerstvo zdravotnictví, ministerstvo stavebnictví, ministerstvo lesů a dřevařského průmyslu, ministerstvo pracovních sil, ministerstvo dopravy, ministerstvo financí, ministerstvo kultury, Československá akademie věd, Státní úřad důchodového zabezpečení, Generální prokuratura a všechny krajské národní výbory.

64 Tamtéž, fol. 13, 24, 59 a 279.

65 Tamtéž, fol. 84, v. r. Jistou roli zde patrně hraje i aktivita ministerstva informací a osvěty v romské problematice na počátku padesátých let. PAVELČÍKOVÁ, Nina, *Romové v českých zemích*, s. 34–55.

ministerstvo kultury zavedlo. Stěžovatelům také doporučovalo, aby se se svými stížnostmi obraceli na ministerstvo kultury.[66]

Nové iniciativy se MV chopilo až po uplynutí více než dvou let. Na základě podnětu, vzešlého 15. března 1955 z Úřadu předsednictva vlády, začalo opět shromažďování příslušných podkladů o stavu řešení problému *„kočovných osob romského původu"*.[67] Využity byly materiály z akce „TO" a mnohé nově doručené stížnosti jednotlivců, organizací i úřadů státní správy. Při této příležitosti bylo také osloveno ministerstvo kultury. To však popřelo, že by mu řešení otázek spojených s kočovnými osobami příslušelo a uvedlo pouze oblast kulturní a osvětovou, ve které působilo mj. i na romskou menšinu, a nabídlo rezortu vnitra poskytnutí svých výsledků dosažených v této oblasti. Rok 1955 byl tedy ve znamení komunikace mezi Úřadem předsednictva vlády a MV. Na příkaz ministra vnitra byla přípravou podkladů pověřena VS MV ve spolupráci s odborem pro věci národních výborů NV a HS VB. Značnou aktivitu při tomto procesu lze pozorovat ze strany legislativního oddělení, které bylo v soudobé struktuře MV součástí vnitřní správy MV a pravděpodobně veškerý proces příprav podkladů pro řešení otázek romského obyvatelstva koordinovalo. Aktivita a koordinační funkce tohoto oddělení byla patrná již při vyhodnocování akce „TO" na počátku padesátých let. Veškeré materiály shromažďovalo, upravovalo a kompilovalo z nich výstupy pro ministra vnitra Rudolfa Baráka právě legislativní oddělení VS MV.[68]

Ve fázi příprav podkladových materiálů byly vypracovány dva *„návrhy na řešení otázky bezdomovců a cikánů"*. Jeden je z provenience oddělení pro věci NV a druhý vytvořila HS VB.

Oddělení pro věci NV se věnuje spíše principům úřední agendy. Navrhuje soustředit agendu, týkající se romského obyvatelstva jako celku, zpět do kompetence rezortu vnitra. Minulé dva roky, kdy byla agenda rozložena mezi ostatní ministerstva, označuje jako krok zpět a jako postup, který se neosvědčil. Přesto ostatní rezorty nejsou vyloučeny z další spolupráce. Odbor pro věci NV naopak doporučil rozložení agendy,MV by si však uchovalo řídící a koordinační úlohu. Na úrovni národních výborů by se pak romskou otázkou zabývaly rady NV, které měly být – v zájmu jednotného postupu – centrálně řízeny ministerstvem vnitra. Postup vůči Romům je v těchto materiálech důsledně označován *„péčí o cikány"*, jejímž výsledkem mělo být *„pozvednutí materielní a kulturní úrovně na úroveň ostatních občanů"*.[69]

Druhý návrh, pocházející z HS VB, se obšírně věnuje řadě hlášení orgánů Veřejné bezpečnosti z různých míst republiky a místním problémům, které způsobují majoritnímu

66 Tamtéž, poznámky k zaslaným stížnostem.

67 Tamtéž, fol. 282–296, PŘÍLOHA Situační zprávy o trestné činnosti cikánského obyvatelstva. Podnět vzešlý na MV z Úřadu předsedy vlády má patrně svůj prvopočátek v aparátu ÚV KSČ. Sekretariát ÚV KSČ projednával dne 15. 9. 1954 Zprávu o některých nedostatcích v práci mezi cikány.

68 Tamtéž, fol. 5, 13.

69 Tamtéž, fol. 83–85.

obyvatelstvu především neusedlí, kočovní Romové. Materiál upozorňuje na jejich vysokou kriminalitu, na škody, které působí na majetku. Všímá si neschopnosti místní správy, často i samotných příslušníků VB řešit konkrétní vyhrocenou situaci. Jako alarmující jsou dokonce uváděny případy ozbrojených střetů kočovných Romů s usedlým majoritním obyvatelstvem, ale i příslušníky VB. Zmiňují se problémy spojené s hygienou a absentující školní docházkou dětí. Návrh HS VB současně konstatuje, že kočovní Romové tvoří jen menší část romského etnika. Jejich počet odhaduje v celém Československu na 93 kočovných skupin o proměnlivém počtu osob (mezi 20–80), které se pohybují s 233 vozy různého typu. Řešení, které HS VB nabízí, je velmi důsledné a rozvedené do mnoha detailů. Hlavním požadavkem je vydání zákazu kočování, usazení kočovných osob a jejich zařazení do pracovního procesu. Postup tohoto řešení je rozpracován do řady detailů – rozvádí se způsob zabavování koní, likvidace náprav a kol u vozů, stanoví se „*rozptyl*“[70] romských rodin, zařazování na pracoviště (která budou na příchod Romů předem připravena), a s tím spojená „převýchova“. Materiál předpokládá i důslednou školní docházku romských dětí, zařazení starých lidí do domovů důchodců, dále se doporučují kurzy vaření pro ženy, pro všechny pak kurzy čtení a psaní a důsledná zdravotní evidence. Návrhy HS VB se nesou v duchu asimilačního způsobu zařazování Romů do majoritní společnosti a dokonce zde lze nalézt přímé varování před vytvářením uzavřených romských skupin. Návrh počítá s využitím síly sdělovacích prostředků – filmu, rozhlasu a tisku, které by měly začít poukazovat na negativní stránky kočovného způsobu života. V závěru je apelováno na správné načasování jednotlivých opatření a jejich současné provedení na celém území Československa.[71]

Vnitřní správa MV přejala do svých koordinujících podkladů řadu formulací jak z návrhu HS VB, tak z návrhu odboru pro věci NV. Jasně se zaměřuje především na skupinu kočujících Romů, kteří mají být trvale usazeni, ovšem postupuje mnohem mírněji než HS VB a koriguje usazení na „*omezení a postupnou likvidaci kočovného způsobu života*“. Rovněž váhá s jejich asimilací – „*rozptylem*“ a zařazením do závodů, škol a domovů důchodců. Navrhuje zvážit možnost zřízení romských škol, novin a vytvoření vlastního kulturního a národního života. Pro řešení otázek spojených s Romy navrhuje zřízení komise, v jejímž čele by byla vládou jmenovaná osobnost, řídící sbor zástupců z ministerstev vnitra, kultury, školství, pracovních sil a z ÚV KSČ. V případě nutnosti uvažuje VS MV o zřízení obdobných komisí i na úrovni některých krajů (Ústí nad Labem, Košice, Prešov). Varuje před jakoukoliv diskriminací Romů a trvá na jejich posuzování jako jakýchkoliv jiných občanů s jejich právy, ale i povinnostmi.[72]

70 Termínem „*rozptyl*“ je myšleno rozdělování romských rodin – oddělené usazování jednotlivých rodinných příslušníků do lokalit, kde se jiní Romové nevyskytují nebo je jejich koncentrace nižší, než v lokalitě původní. Termín se v úvahách orgánů státní správy objevuje od poloviny padesátých let. Do praxe je uváděn především v šedesátých letech, kdy dochází k nejrazantnějším „*rozptylovým akcím*“.

71 ABS, f. A 6/2, inv. j. 381, fol. 85a–93.

72 Tamtéž, fol. 94–97.

Tyto tři návrhy se staly podkladem pro interní poradu na ministerstvu vnitra dne 18. listopadu 1955. Účastnili se jí zástupci HS VB, odboru pro věci NV a patrně i VS MV.[73] Jednání se dotkla obtížného vymáhání práva v komunitě kočujících Romů, existence vlastních struktur (jako je například soudnictví) těšících se u Romů větší vážnosti, než oficiální instituce státu. Zástupci MV si uvědomovali uzavřenost této komunity a promýšleli možnosti a konkrétní kroky k jejímu rozbití. Jistá inspirace byla rovněž hledána v okolních státech a v Sovětském svazu.[74]

Materiály vytvořené třemi součástmi MV zásadně pojmenovávají problémy spojené s romskou menšinou. Řešení, která navrhují, se přes mnohé peripetie rozhodovacích a zákonodárných procesů stávají úhelnými kameny v řešení tzv. „cikánské otázky" v druhé polovině padesátých let 20. století.

Z výsledků sběru matriálů vznikl v závěru listopadu roku 1955 první souhrnný dokument s názvem Informace pro soudruha ministra vnitra k otázkám cikánského obyvatelstva.[75] Jde o rozsáhlou reprezentativní zprávu, která je kompilací závěrů tří výše jmenovaných subjektů MV. V elaborátu je patrný posun v některých dosud neujasněných otázkách.

V otázce chápání Romů jako národa je zřetelný příklon neudělovat Romům status národnostní menšiny, což by byl status spojený s podporou jejich kulturních specifik: jazyka, výuky v něm, otevírala by se tím i cesta ke vzniku romských periodik nebo menšinových kuturních organizací. Věc však není formulována zcela zamítavě a nadále je zde určitý prostor k další diskuzi.

Zcela jasno je naproti tomu v otázce jiné – v existenci kočovného způsobu života. Jeho zákaz měl být proveden okamžitě a rázně, neboť *„[…] tento způsob života je v Československu, budujícím socialismus, historicky překonaný a musí být likvidován v zájmu cikánů samých."* Zákaz kočování je chápán jako *„[…] hlavní článek v řešení cikánské otázky"*.[76]

Vůbec nejobsažnější opatření v dokumentu se obracejí k Romům „kočovným", ačkoliv bylo konstatováno, že existují i další, odlišně charakterizované skupiny Romů. Skupinu první zde zaujali Romové *„usazení, asimilovaní a z hlediska majority neproblémoví"*. Skupinu druhou pak tvoří Romové *„sice usazení a pracující, avšak stále měnící práci, častěji se stěhující a z hlediska majority chápaní jako problémoví"*. Tato skupina je v dokumentu nejpočetnější. Třetí, kvantitativně malou skupinou pak tvoří Romové „kočovní", vůči nimž byla namířena většina opatření ministerstva vnitra. Své místo si zachoval návrh na zřízení komise složené ze zástupců ministerstev a ÚV KSČ, stejně jako zřízení obdobných komisí na úrovních jednotlivých KNV. Komise by tak dle návrhů MV připravily materiální podmínky pro likvidaci kočovného života

73 Tamtéž, fol. 98–99. Poznámky jednoho z účastníků porady se dochovaly.

74 Tamtéž. Projednávána byla řada právních norem o koních; hledaly se způsoby jejich budoucího odnímání kočovným Romům.

75 Tamtéž, fol. 99–111.

76 Tamtéž, fol. 102.

Romů a po jeho realizaci by svoji činnost zaměřily na „druhou" skupinu – usedlých, avšak stále problémových Romů. Při provádění všech opatření mělo být k Romům přistupováno rázně, přičemž se však výkonní pracovníci měli vyhnout jakékoliv diskriminaci. Romové měli být v daných opatřeních pojímáni jako ostatní občané – mají mít jako příslušníci majoritní společnosti stejná práva, avšak současně jsou od nich i stejnou měrou vyžadovány stejné povinnosti. Ráznost a nekompromisnost byly dalšími aspekty měnícího se přístupu bezpečnostních složek k romské menšině.

Ještě roku 1952 vyšla Vyhláška MV o úpravě poměru osob cikánského původu, která naopak zdůrazňovala mírný přístup k Romům a před užitím represí dávala přednost metodám přesvědčování a domlouvání. Specifikum tohoto dokumentu nespočívá natolik v příklonu k opatrnému a umírněnému přístupu národních výborů vůči Romům, nýbrž v okolnosti, že se setkáváme s vůbec prvním předpisem, ve kterém se „lidově-demokratické Československo" pokouší definovat svůj přístup k Romům. Vyhláška byla určena národním výborům všech stupňů. Kladla důraz na začlenění dospělých Romů do pracovního procesu a dětí do školní výuky. Pracovníci národních výborů byli vyzýváni, aby romským rodinám věnovali zvýšenou pozornost, byli důslední, avšak vyhli se rasové diskriminaci. Žádné sankce vůči Romům zde nebyly stanoveny, stejně tak nebyly příliš konkretizovány postupy, jak kýženého cíle dosáhnout.[77] Obecná formulace vyhlášky byla patrně příčinou jejího malého dosahu v praxi.[78] Pouze výjimečně se lze setkat s významnými a z dlouhodobého hlediska úspěšnými kroky místních orgánů, které si na základě tohoto předpisu vytvořily nástroje pro práci s romskou menšinou, zohlednily její potřeby a dosáhly i prokazatelných výsledků v širším spektru romských komunit jak usedlých, tak i stále se nově usazujících v českých zemích.[79]

Materiál zpracovaný VS MV pod názvem Informace pro soudruha ministra vnitra o otázkách cikánského obyvatelstva byl počátkem prosince 1955 schválen ministrem Barákem a stal se základním dokumentem v dalším projednávání tzv. „řešení cikánské otázky". V závěru roku 1955 se uskutečnila řada předběžných jednání zástupců MV na ÚV KSČ a na Úřadu předsednictva vlády. Bylo stanoveno, že po konzultacích se zástupci dalších rezortů, které bude svolávat a koordinovat MV, se dále dopracovaný elaborát stane podkladem pro politické rozhodnutí. Vzejít mělo z politického byra ÚV KSČ, návrh však připravovalo ministerstvo vnitra.[80] V jeho rámci bylo vypracováním pověřeno legislativní oddělení VS. Dochovaly se dva koncepty z počátku roku

77 NA, f. Ministerstvo vnitra II – dodatky, kart. 1283, Vyhláška MV č. II/3-21513/2-1952 ze dne 5. 3. 1952.

78 ABS, f. 6/2, inv. j. 381, fol. 92. Vyhláška MV č. II/3-21513/2-1952 ze dne 5. 3. 1952 byla určena národním výborům všech stupňů. Orgány MV však byla komentována jako předpis, kterým se nikdo neřídí.

79 AMB, f. ObNV Brno I, inv. j. 252. Jediným známým příkladem takového úspěšného uplatnění vyhlášky MV o úpravě poměrů cikánských osob byl ÚNV Brno.

80 ABS, f. A 6/2, inv. j. 381, fol. 104, 115–116.

1956 nesoucí název Řešení otázky cikánského obyvatelstva v ČSR. Dokument má dvě části. V úvodu je zařazeno usnesení politického sekretariátu ÚV KSČ z 15. září 1954, které patrně stálo na počátku zesílené aktivity řešit otázky spojené s romským obyvatelstvem.[81] Druhou část tvoří Informace pro soudruha ministra vnitra o cikánské otázce. V textu Informace byly provedeny pouze drobné stylistické úpravy, vypuštěny nadpisy jednotlivých odstavců a pozměněn název, který nyní zněl totožně jako celý návrh Řešení otázky cikánského obyvatelstva v ČSR.[82] Takto povrchně upravený dokument byl v únoru 1956 dále projednáván zástupci VS MV a sekretariátem ÚV KSČ.[83] Během února a března se na ministerstvu vnitra shromáždila nově doručená korespondence k tématu romského obyvatelstva, kterou většinou tvořily stížnosti obyvatel a hlášení ze služeben VB.[84] Nově získané materiály (a patrně i nespokojenost ministra vnitra) vedly k rozšíření a významnějšímu přepracování návrhu pro politické byro ÚV KSČ.[85] K jeho dokončení došlo v závěru března 1956. Teprve tato verze dokumentu byla pod názvem Situační zpráva o trestné činnosti cikánského obyvatelstva rozeslána 31. března 1956 zainteresovaným úřadům.[86]

Situační zpráva byla rozsáhlým dokumentem se šesti částmi.[87] První částí byl návrh samotného znění usnesení politického byra ÚV KSČ o třech základních bodech, které ukládaly předsedovi vlády Viliamu Širokému zřízení komise,[88] jež by do dvou měsíců vypracovala konkrétní plán „řešení cikánské otázky". Plán měl být předložen vládě a po jeho schválení měla komise dohlížet na jeho provádění. Nejdůležitější úkol byl spatřován v postupné „*likvidaci kočovného způsobu života Romů*" a v energickém zajištění bezpečnosti majetku osob i státu před krádežemi „*cikánských tlup*". Další úkoly byly určeny Z. Nejedlému, K. Bacílkovi a R. Barákovi. Karol Bacílek, 1. tajemník ÚV KSS, měl zajistit aplikaci stejných opatření i na Slovensku. Ministr vnitra Rudolf Barák se měl informovat u sousedních lidově demokratických států o tamním postupu vůči romskému obyvatelstvu. Ministr kultury a současně prezident ČSAV Zdeněk Nejedlý obdržel úkol iniciovat rozbor „*cikánské otázky*" v Akademii věd, což mělo přispět k celkovému řešení problému.

81 Viz pozn. 67.

82 ABS, f. A 6/2, inv. j. 381, fol. 130–151.

83 Tamtéž, fol. 153, v. r.

84 Tamtéž, fol. 155–183. Hlášení přicházela přímo od útvarů VB, někdy byla jen zprostředkována souhrnnými zprávami HS VB. Několik poznatků jiných rezortů k otázce získalo MV patrně telefonicky.

85 Tamtéž, fol. 130. Na zásah ministra Baráka byla zrušena porada v únoru 1956 s vysvětlením, že MV nemá v rukou materiály, které by přinesly něco nového.

86 Tamtéž, fol. 248.

87 Tamtéž, fol. 184–200.

88 Tamtéž. Komise měla být dle návrhu složena ze zástupců ÚV KSČ, Úřadu předsednictva vlády, ministerstev: školství, kultury, místního hospodářství, pracovních sil, spravedlnosti, vnitra, zdravotnictví, Sboru pověřenců, Generální prokuratury, Ústřední rady odborů, ČSSM a ČSAV.

Po návrhu usnesení politického byra ÚV KSČ následoval samotný text Situační zprávy. Obsahově stále částečně vycházel z Informace pro soudruha ministra vnitra o otázkách cikánského obyvatelstva z listopadu 1955, avšak nyní byl důsledněji přepracován a rozšířen. Zpráva se snažila komplexně zachytit stav romské populace, aniž by ji rozdělovala na skupiny dle stupně sedentarizace romského obyvatelstva. Všímala si specifik romských komunit, jejich zvyků, způsobů řešení sporů, výchovy dětí. Opakovaly se zde problémy jmenované v předchozím dokumentu – potíže s evidencí osob, nedostatečná školní docházka a zdravotní péče. Do zprávy byly zahrnuty i konkrétní aktuální události převzaté ze stížností a hlášení, jenž byly ministerstvu vnitra doručeny počátkem roku 1955. Často bylo naznačováno, že řešení problémů spojených s Romy souvisí s jejich kočovným způsobem života; kočovní Romové byli označováni za hlavní pachatele trestné činnosti: *„Tito lidé vůbec nepracují a živí se výlučně krádežemi a podvody.“*[89] Zmiňovány byly i srážky majoritního civilního obyvatelstva s kočovnými Romy a požadavky národních výborů po zásadním celostátním řešení této otázky.

Kromě zákazu kočování, naznačeného na několika místech, nenabízela Situační zpráva žádný další postup nebo řešení. Její charakter byl veskrze informativní. V závěru pouze navrhla zřízení zvláštní komise, která by dohlížela na průběh konkrétních opatření prováděných vůči Romům, blíže však nebyla v textu nijak specifikována. Některé pasáže sice opakovaly fakta obsažená v Informaci pro soudruha ministra nebo z nich vycházely, avšak struktura zprávy je jiná: Detailněji si všímá odlišností romských komunit, jejich specifik, uvádí řadu čísel a konkrétních příkladů, ať z oblasti rezortu vnitra (kriminální činnost, problémy s evidencí), tak z oblasti školství nebo zdravotnictví, ale především neobsahuje žádné návrhy na řešení nastalé situace, ačkoliv jejich možné postupy jsou v náznacích přítomny.

Třetí část představuje přiložený opis dokumentu Zpráva o některých nedostatcích práce mezi cikány, který byl 15. září 1954 schválen sekretariátem ÚV KSČ a stál patrně na počátku komplexního přístupu státní správy k řešení romské problematiky.[90]

Dalšími částmi dokumentu Situační zpráva o trestné činnosti cikánského obyvatelstva v ČSR jsou přílohy spíše ilustrativního charakteru. Tvoří je v opise stížnosti na Romy od poslankyně Národního shromáždění Marie Jiráskové z Hostinného[91] a projev poslance Mľkvého, který se o Romech paradoxně vyjadřuje při projednávání rozpočtu ministerstva vnitra.[92]

Dokument, zpracovaný MV a rozeslaný 31. března 1956 k připomínkám, měl před sebou ještě dlouhou cestu ke konečnému schválení. I když většina oslovených institucí neměla k návrhu námitek a vyjádřila se během následujícího měsíce,[93] přesto

89 Tamtéž, fol. 191.

90 Viz pozn. 67.

91 ABS, f. A 6/2, inv. j. 381, fol. 181–182, Originál dopisu.

92 Tamtéž, fol. 198.

93 Tamtéž, fol. 207–208. Pouze ministerstva pracovních sil a místního hospodářství doporučila, aby řešení otázky Romů nebylo přenášeno na komisi, nýbrž na určitý rezort.

připomínkové řízení zůstalo stát na mrtvém bodě, neboť Úřad předsednictva vlády žádané vyjádření neposkytl. Návrh si k prostudování a vyslovení stanoviska vyhradil sám předseda vlády Viliam Široký.[94] Po řadě urgencí a uplynutí téměř sedmi měsíců byla jedinou pozitivní reakcí ze strany Úřadu předsednictva vlády na projednávanou Situační zprávu nabídka osobní schůzky předsedy vlády s ministrem vnitra.[95] Stanovisko předsedy vlády se však v roce 1956 získat nepodařilo a jeho absence zbrzdila celé řízení týkající se kočovných Romů i během celého následujícího roku 1957.

Pokus o likvidaci kočování ministerstvem vnitra

V jarních a letních měsících roku 1956 byla ministerstvu vnitra doručena řada stížností na kočovné Romy. Pocházely především z Brněnska, severních a západních Čech.[96] Vzhledem k neudržitelné situaci v řadě oblastí republiky a přerušení projednávání návrhu politického byra ÚV KSČ o kočovných Romech se iniciativy v řešení chopila HS VB. V souladu s pokyny ministra vnitra Baráka se mělo přistoupit k okamžité likvidaci kočovného způsobu života v Československu. Hlavní správa VB projednala s legislativním oddělením VS MV, odborem pro věci NV a zainteresovanými rezorty možnost urychleného vydání zákona o zákazu kočování.[97] Takové řešení však bylo shledáno jako příliš zdlouhavé, a tak při další poradě zástupců VS a HS VB dne 19. července 1956 se jako postačující a přitom dostatečně operativní jevilo využití platných předpisů o evidenci koní. Na základě těchto předpisů bylo možné tažná zvířata Romům zabavovat a znemožnit jim tak další kočování.[98] Současně byly vypracovány zásady, které k tomuto účelu stanovily konkrétní postup. Kočovní Romové měli být podle nich zadrženi, legitimováni a vyzváni k předložení dokladů o evidenci koní, stanovených příslušnými předpisy. Při zjištění přestupku (který vypracované zásady předpokládaly), mělo být zahájeno správní řízení s verdiktem zabavení koní

94 Tamtéž, fol. 231. Po dvou měsících, v květnu 1956, kdy mělo MV již měsíc vyjádření všech ostatních ministrů, zjišťovali pracovníci MV telefonicky na Úřadu předsednictva vlády stav projednávání návrhu. Bylo jim řečeno, že si jej k prostudování vyhradil předseda vlády Viliam Široký. Referenti legislativního oddělení VS MV se vzhledem k této okolnosti zpočátku rozhodli prodlení v udělení stanoviska neurgovat.

95 Tamtéž, fol. 272, 275, 278, 304, 305, 332, 339. Urgence byly posléze MV zasílány 16. 8., 21. 9. a dne 20. 10. se na V. Širokého již osobně obrátil ministr vnitra R. Barák. Návrh osobní schůzky byl patrně reakcí na tento dopis. Zda-li se však schůzka k uvedenému tématu uskutečnila, nelze na základě archivních pramenů z provenience MV potvrdit. Avšak k vyjádření stanoviska zcela jistě nedošlo, neboť ze 17. 12. 1956 je dochována další urgence ze strany MV určená V. Širokému.

96 Tamtéž, fol. 214–230, 234–237, 246, 253–256, 258–262, 266, 269, 271. Stížnosti přicházely z národních výborů, ale i od jednotlivců. Některé byly adresovány prezidentu republiky a k vyřízení předány ministerstvu vnitra. Přinejmenším u některých stížností lze doložit jejich přeposílání z MV předsedovi vlády Širokému.

97 Tamtéž, fol. 311. Jednání bylo vedeno s Generální prokuraturou, ministerstvy školství, zdravotnictví, zemědělství, pracovních sil a Úřadem předsednictva vlády.

98 Tamtéž, fol. 257, Záznam z porady z 19. 7. 1956.

ve prospěch státu. „*Potrestaným kočovníkům*“ se současně nabídlo ubytování a práce a konečným efektem mělo být „*usazení dosud kočujících osob*“. K těmto rámcovým zásadám měly být posléze vydány podrobné instrukce, a to jak pro orgány VB, tak i pro národní výbory, které měly v dané věci jednat ve vzájemné spolupráci. Tento postup byl projednán s ministerstvy školství, kultury, pracovních sil, zemědělství, lesního hospodářství a s pracovníky Generální prokuratury, kteří vůči nim neměli námitek.[99]

Krátce nato, již 28. července 1956, byl HS VB rozeslán Orientační dopis s výčtem opatření, která mohou příslušníci VB užít pro trvalé usazení kočovných osob. Opatření vycházela z výše stanovených zásad směřujících k zabavení tažných zvířat, k ubytování a zařazení Romů do pracovního procesu. Byly zde přímo citovány příslušné právní normy, jež mají být využívány, a příslušníci VB byli vyzýváni k ráznému, energickému přístupu a důsledné spolupráci s příslušnými národními výbory. Při zjištěné trestné činnosti nebo vyhýbání se pracovnímu zařazení měly orgány Bezpečnosti úzce spolupracovat s prokuraturou a důsledně takové přečiny vyšetřovat a trestat. Školskými odbory národních výborů měla být přísně kontrolována docházka romských dětí. Obecně byl zdůrazňován koordinovaný postoj orgánů VB, prokuratury a místní správy. Dopis byl rozeslán všem KS MV, správám VB a MS VB. Byl tedy určen všem útvarům VB v Československu k okamžitému provádění. Přesto se však nejednalo o rozkaz, který by stál na počátku rozsáhlé bezpečnostní akce složek VB, nýbrž jen o doporučení možného postupu.[100]

Likvidace kočovného života by tak dle záměru HS VB mohla být provedena pouze v rámci kompetence rezortu vnitra, ovšem při součinnosti s národními výbory. Orientační dopis, rozeslaný všem útvarům VB, měl předjímat opatření, která by se po dohodě se zástupci příslušných rezortů stala závaznými. Jejich projednání a následné provedení plánovalo MV uskutečnit co nejdříve. Dne 16. srpna 1956 byl ministr vnitra Barák dotázán legislativním oddělením VS MV, zda souhlasí s provedením navržených opatření uvedených v zásadách a Orientačním dopise.[101] Ministr vyslovil souhlas 17. srpna, načež na 20. srpna byla urychleně svolána pracovní porada zástupců zúčastněných ústředních orgánů státní správy.[102] Výsledek jednání však nevyzněl pro konečné provedení akce. Jediným neproblematickým bodem byla represivní část návrhu – tedy zadržení Romů, jejich legitimování a prověřování dokladů tažných zvířat. Vyhledávání pracovních příležitostí a vhodného ubytování pro dosud kočovné Romy naráželo na nesouhlas zástupců ministerstev pracovních sil a místního hospodářství. Odbory pracovních sil NV nebyly podle svých vyjádření schopny – ani

99 Tamtéž, fol. 263, Likvidace kočovného způsobu života cikánů – návrh zásad.

100 Tamtéž, fol. 313, Cikánská problematika – návrh na opatření – orientační dopis.

101 Tamtéž, fol. 272–274, Informace pro soudruha ministra.

102 ABS, f. 6/2, inv. j. 381, fol. 276. Porady konané na ministerstvu vnitra se zúčastnili zástupci Generální prokuratury, ministerstev pracovních sil, místního hospodářství, potravinářského průmyslu a za MV pak zástupci odboru pro věci NV a HS VB.

přes trvalý nedostatek zaměstnanců v průmyslu – donutit jednotlivé závody k tomu, aby Romy přijímaly do zaměstnání. Stejně tak poskytnutí vhodných bytů by naráželo na obdobné problémy a dosavadní zkušenosti, založené na špatném vztahu Romů k přiděleným bytovým jednotkám a na obecný nedostatek bytů, spojeného s nutností zápisu do pořadníků. Pouhá realizace represivní složky akce nebyla shledána jako dostatečně přínosná. Jednající zástupci vyjádřili v této otázce nutnost hledat politické rozhodnutí podpořené autoritou vlády. Výsledkem tak byla jen další urgence předsedovi vlády Širokému o urychlené projednání stanoviska pro politické byro ÚV KSČ a dále zpráva prvnímu tajemníkovi ÚV KSČ Antonínu Novotnému. Od aplikace represivních opatření bezpečnostními složkami bylo upuštěno.[103]

Z pramenů bezpečnostních složek není jasné, nakolik – a zdali vůbec – se útvary VB řídily doporučeným postupem z Orientačního dopisu HS VB. V archivních materiálech není obsaženo ani jeho odvolání.[104] Lze se proto domnívat, že varianta represivního postupu bezpečnostních složek vůči kočujícím Romům mohla být uplatňována částečně a v určitých místech, pravděpodobně však nikoliv konsekventně a v tak velkém měřítku, které by významně ovlivnilo stav kočujících obyvatel celého Československa. Vydaný Orientační dopis měl navíc dohru v kritice a řadě námitek vznesených Generální prokuraturou, ohrazující se vůči jakémukoliv omezování svobody pobytu a zákazu kočování, jenž by bylo v rozporu s dobovými platnými právními normami a především s Ústavou Československé republiky (Ústava 9. května). Kritika směřovala i k datu vydání Orientačního dopisu (28. července 1956), neboť byl datován ještě před poradou zástupců ústředních úřadů (konané 20. srpna 1956) a před vydáním konečného rozhodnutí.[105] Špatné načasování Orientačního dopisu a celkový neúspěch aktivity MV v realizaci opatření, směřujících k zákazu kočování a represi vůči kočovným Romům, vedly dokonce ke kritice v rámci samotného rezortu vnitra.[106]

Cesta k zákonu o zákazu kočování

Pozornost rezortu vnitra se po neúspěchu pokusu o řešení otázky kočovných Romů v rámci vlastních kompetencí opět obrátila k politickému řešení celého problému. Na zásah ministra vnitra Baráka došlo těsně před odesláním informace o stavu řešení cikánské otázky ke stažení odpovědi Antonínu Novotnému, prvnímu tajemníkovi ÚV KSČ. Zprávu o neúspěchu jednání z 20. srpna 1956 obdržel jen předseda vlády Široký.[107] Na ÚV KSČ se ministr Barák rozhodl odeslat jiný dokument. Byla jím Zpráva o trestné činnosti cikánského obyvatelstva v ČSR. Šlo o rozsáhlý

103 Tamtéž, fol. 276–278, 280.

104 Tamtéž, fol. 307. Doložit lze pouze odmítnutí útvaru HS VB jeho odvolání z 11. 9. 1956.

105 Tamtéž., fol. 308–309.

106 Tamtéž, fol. 337. Náčelník HS VB odsuzuje nečinnost legislativního oddělení VS MV ve věci *„zařazení potulujících se cikánů do práce a zákazu kočování"*.

107 Tamtéž, fol. 297, Záznam o vyřízení korespondence referenta legislativního odd. JUDr. Ivo Havránka ze dne 28. 8. 1956.

elaborát, téměř identický se Situační zprávou o trestné činnosti cikánského obyvatelstva v ČSR, který MV vypracovalo a rozeslalo v březnu 1956. Dokument se měl stát podkladem pro usnesení politického byra ÚV KSČ, avšak kvůli absenci stanoviska předsedy vlády Širokého nebylo ukončeno připomínkové řízení. Stejně jako Situační zpráva měl formu usnesení polického byra ÚV KSČ. Vedle pozměněného názvu bylo v jeho obsahu oproti předloze několik změn. V první části návrhu byl k bodům jednotlivých usnesení politického byra zapracován nový úkol pro ministra Baráka: *„[…] instruovat orgány bezpečnosti, aby netrpěly trestnou činnosti osob cikánského původu a vyžadovaly od nich stejné dodržování zákonů jako od jiných občanů ČSR.*“[108] Akcent na dodržování zákonnosti je třeba vidět v souvislosti s řadou stížností nepřetržitě přicházejících ministerstvu vnitra od institucí i občanů, dožadujících se nápravy. Obdobné urgence začaly právě v této době přicházet i z aparátu ÚV KSČ.[109] V závěru návrhu bylo navíc uvedeno, že souhlas s navrhovanými opatřeními vyslovily všechny jmenované ústřední úřady státní správy, kromě předsedy vlády.[110] Vedle exempláře odeslaného prvnímu tajemníkovi ÚV KSČ Novotnému byly současně další čtyři výtisky Zprávy o trestné činnosti odeslány 28. srpna 1956 sekretariátu ÚV KSČ.[111]

Druhá půle roku 1956 je vyplněna urgencemi MV předsedovi vlády Širokému.[112] V říjnu téhož roku se však ve strukturách MV objevila nová, zprvu neověřená informace o vydání zákazu kočování v SSSR. Iniciativy se opět chopila HS VB, vyžádala si ověření této zprávy a zjištění bližších údajů prostřednictvím ministerstva zahraničních věcí.[113] Kladnou odpověď s českým překladem zákona obdrželo MV dne 21. listopadu 1956.[114] Šlo o výnos Nejvyššího sovětu č. 450 ze dne 5. října 1956 O zapojení potulujících se Romů do práce. Lapidární znění výnosu formulovaného do tří bodů zakazovalo Romům kočování pod trestem nuceného přesídlení a výkonu nápravných prací po dobu pěti let. Radám ministrů svazových republik bylo nařízeno usazení potulných Romů v trvalých bydlištích, jejich zapojení do práce a zajištění kulturních a sociálních potřeb. Výnos také hovoří o tom, že většina Romů v Sovětském svazu v žije v současnosti usedlým způsobem života a ustanovení jsou tedy namířena proti menšině, která *„[…] se dosud potuluje, vede příživnický způsob života a často se dopouští trestných činů.*“[115]

Rozhodnutí Nejvyššího sovětu o zapojení potulujících se Romů do práce se stalo silným argumentem k urychlenému projednávání obdobné normy v Československu.

108 Tamtéž, fol. 303, 317–321.
109 Tamtéž, fol. 351.
110 Tamtéž, fol. 282–296. Upravené znění dokumentu.
111 Tamtéž.
112 Viz pozn. 97.
113 ABS, f. 6/2, inv. j. 381, fol. 332. Bylo tak učiněno 20. 10. 1956 prostřednictvím VS MV.
114 Tamtéž, fol. 336. Na Hlavní správu VB zákon dorazil 27. 11. 1956.
115 Tamtéž, fol. 335, Český překlad výnosu Nejvyššího sovětu.

Na ministerstvu vnitra považovala sovětský výnos za základ dalších jednání především Hlavní správa VB.[116] Jeden exemplář výnosu se na konci prosince 1956 dostal (jako příloha urgencí zasílaných ministerstvem vnitra V. Širokému) i na předsednictvo vlády, s doporučením přihlédnout k němu při projednávání řešení romské otázky.[117]

O významu sovětských norem pro ministerstvo vnitra svědčí i Řádná legislativně-právní zpráva č. 2/57, zaslaná 25. září 1957 československým velvyslancem v Moskvě ministerstvu zahraničních věcí do Prahy. Informace byly poskytnuty na žádost MV na konci roku 1957. Sumarizovaly právní úpravy, věnující se *„[…] zesílení boje s protispolečenskými živly, příživníky a narušovateli veřejného pořádku v SSSR*“. [118] Kromě výše uvedeného výnosu Nejvyššího sovětu o zapojení potulujících se Romů do práce, zde byla uvedena řada dalších norem řešících různé druhy příživnictví, zahálky, alkoholismu a vandalství.

Zákon o trvalém usídlení kočujících osob

Vypracování a předložení návrhu na řešení *„otázky cikánských osob*“ nakonec převzal sám ÚV KSČ. Podklady vypracovalo jeho 3. oddělení a politickému byru je k projednání předložil Jiří Hendrych. Dne 5. prosince 1957 obdrželo MV k připomínkám první verzi návrhu, nazvaného Usnesení politického byra ÚV KSČ o práci mezi cikánským obyvatelstvem v ČSR.[119] Koncept návrhu byl 26. března 1958 hotov a ÚV KSČ jej rozeslalo k mezirezortnímu připomínkovému řízení. Dokument měl v této fázi čtyři části. První část tvořil návrh samotného usnesení schůze politického byra ÚV KSČ, následovala Zpráva o stavu práce mezi cikánským obyvatelstvem v ČSR, dále byla zařazeno Usnesení ÚV KSČ o zásadách práce mezi cikánským obyvatelstvem v ČSR a na závěr byl připojen výnos Nejvyššího sovětu SSSR o zapojení potulných Romů do práce.[120]

Dokument, uplatňovaný jako návrh politického byra, lze jednoznačně považovat za odklon od dosavadních návrhů zpracovávaných dosud ministerstvem vnitra. ÚV KSČ vytvořil zcela nový elaborát, ve kterém obsahově nelze příliš spatřovat kontinuitu s jeho předchůdci z provenience MV, pokoušejícími se řešit otázku Romů – tj. se Situační zprávou, ani se Zprávou o trestné činnosti cikánského obyvatelstva v ČSR. Teze návrhu ÚV KSČ jsou mnohem ideologičtější, přes větší rozsah stran je však text paradoxně obecnější. Na rozdíl od materiálů MV, nebere tento elaborát naprosto v potaz struktury romské společnosti, jejich zvyky a specifika jako možné příčiny současného stavu a vysvětlení mentality Romů.Vše je jednoduše vysvětleno útiskem vládnoucích tříd předchozích režimů. Chápání Romů jako etnika s právem na svébytný

116 Tamtéž, fol. 337, Přípis náčelníka HS VB legislativnímu oddělení VS MV ze dne 6. 12. 1956,
117 Tamtéž, fol. 339.
118 Tamtéž, fol. 355–361.
119 Tamtéž, fol. 363, Záznam z 9. 12. 1957.
120 ABS, f. A 6/2, inv. j. 381, sv. 2 nefoliováno. Srov. také NA, f. 02/2 ÚV KSČ, Politické byro, sv. 172, arch. j. 234, bod 7, fol. 1–29.

O P I S !

S. P. Luheš

338

Výnos Presidia Nejvyššího Sovětu SSSR č. 450.

O zapojení potulujících se cikánů do práce.

V důsledku opatření, která Sovětský stát učinil k pracovnímu zařazení kočujících cikánů, ke zlepšení jejich životních podmínek a zvýšení životní úrovně, přešla již většina z nich k usedlému způsobu života a začala pracovat. Určitá část cikánů se však dosud potuluje, vede příživnický způsob života a často se dopouští trestných činů. Za účelem zařazení potulujících se cikánů do společensky užitečné práce Presidium Nejvyššího Sovětu SSSR stanoví :

1. Zakázat cikánům potulování a nabídnout jim, aby přešli k usedlému způsobu života.

2. Uložit Radám Ministrů svazových republik, aby učinily opatření k usazení potulujících se cikánů v trvalých bydlištích, k jejich zapojení do práce a k zajištění jejich kulturních a sociálních potřeb.

3. Stanovit, že plnoletí cikáni, kteří se budou zatvrzele vyhýbat společensky užitečné práci a potulovat se, budou rozsudkem lidového soudu odsouzeni k nápravným pracem na dobu až pěti let, spojeným s nuceným přesídlením.

Vyšetřování těchto případů mají provádět orgány Milice v souladu s platnými trestními zákoníky svazových republik.

Předseda presidia Nejvyššího Sovětu SSSR K.J. Vorošilov

Tajemník presidia Nejvyššího Sovětu SSSR A. Gorkin.

Moskva, Kreml 5. října 1956.

/ Překlad pořízen ze sbírky Vědomosti Věrchovnogo Sověta SSSR č. 21 /863/ ze dne 16.říjnal956./

V Praze 27.listoparu 1956 - za správnost opisu : nečitelný podpis

Výšeuvedený opis provedla strš. Koldinská Helena

Výnos Presidia Nejvyššího sovětu SSSR č. 450 O zapojení potulujících se cikánů do práce. Ve své době byl silným argumentem ministerstva vnitra k restriktivnímu řešení tzv. „cikánské otázky" v Československu. Opis českého překladu kolujícího na MV v závěru roku 1956.
ABS, f. 6/2, inv. j. 381, fol. 338.

národní život je zde rezolutně odmítnuto a shledáno jako brzda a zpomalení procesu zařazování těchto osob do většinové společnosti.[121] Dokument obsahuje pouhou zmínku o výrazné trestné činnosti Romů, které však nepřikládá zvláštní význam; konkrétní příklady nejsou uváděny žádné. Neobjevují se ani početní stavy romského obyvatelstva, kromě počtu kočujících osob v českých zemích, který ovšem udává jiné číslo, nežli dříve zpracované podklady MV.

Návrh ÚV KSČ dělí romské obyvatele na tři skupiny: usedlí, polokočovní a kočovní.[122] Ve všech oblastech, kterým se věnuje, důsledně hovoří o *„rozptylování"* Romů do práce, škol a ústavů, což by v důsledku vedlo k jejich asimilaci. Jako příklad takové úspěšné asimilace je vyzdviženo několik *„usazených a asimilovaných romských úderníků"*. Zásadním akcentem, vinoucím se celým návrhem od názvu až po konkrétní pojednávané dílčí oblasti, je termín „práce" – *„[…] práce mezi romským obyvatelstvem"* – *„[…] zapojení do práce"*… Zdůrazňování termínu „práce" jako prostředku integrace do většinové společnosti dává tušit jistou inspiraci zmíněného výnosu Nejvyššího sovětu SSSR, připojeného k návrhu pro politické byro ÚV KSČ. Tento prvek je patrně jediným převzatým materiálem celého návrhu, který lze jednoznačně připsat předchozím snahám rezortu vnitra.

Návrh usnesení stanovil řadu úkolů jednak jednotlivým organizacím KSČ, předsednictvu vlády i jednotlivým ministerstvům. Rezortu vnitra bylo uloženo vypracovat návrh zákona, jehož provedení by vedlo nejpozději do konce roku 1959 k úplné likvidaci kočovného způsobu života Romů. Dále měly orgány rezortu vnitra provést přesnou evidenci všech romských osob žijících na území Československa a vypracovat postup, zásadně omezující stěhování romských rodin. Zajištění evidence a většina dalších úkolů pro jiné rezorty byly termínovány datem 31. května 1958.[123]

Projednávání návrhu a následná realizace usnesení politického byra ÚV KSČ nabralo tentokrát rychlý spád. Ministerstvo vnitra k němu sdělilo své připomínky obratem.[124] S dokumentem jako celkem, který odpovídá realitě, vyslovilo svůj souhlas. S jistou obavou se však vyjádřilo k přípravě zákona o zákazu kočování. Aby nevyzněl jako represivní akce, navrhlo pověřit jeho realizací ministerstvo spravedlnosti. Zazněly také obavy, týkající se zajištění dostatečné kapacity pro ubytování kočovníků, což nebylo v návrhu nikomu uloženo. Realizaci evidence Romů přijalo MV bez připomínek. Navíc si vyhradilo i jeden z úkolů, jímž návrh pověřoval předsedu vlády Širokého – evidovat kočovné a polokočovné Romy ze strany místních národních výborů,

121 Materiály MV tuto otázku neřešily natolik radikálně. Přes jistou sledovatelnou tendenci – od počátečního multikulturalismu k asimilaci Romů – ji stále nechávaly otevřenu.

122 Stejné rozlišování se objevilo v materiálu Informace pro soudruha ministra vnitra, vypracovaného v roce 1955, ale v následujících textech a návrzích MV se již neužívalo.

123 ABS, f. A 6/2, inv. j. 381, sv. 2 nefoliováno. Srov. také NA, f. 02/2 ÚV KSČ, Politické byro, sv. 172, arch. j. 234, bod 7, fol. 4–6.

124 Tamtéž, fol. 369–370. Návrh usnesení politického byra obdrželo MV patrně na počátku dubna 1958. Dne 5. 4. odesílá své připomínky.

jako opatření spadající do kompetence ministra vnitra. Nadto se MV pokusilo prosadit do návrhu i prvek ze svých předchozích elaborátů, které k dané problematice zpracovávalo – navrhlo zřízení komise, která by na vládní úrovni dbala dodržování zadaných úkolů spojených s romským obyvatelstvem a současně vytvořila řídící orgán pro obdobné komise, ustavené na krajských národních výborech.[125]

Bezprostředně po ukončení mezirezortního připomínkového řízení bylo navrhované usnesení O práci mezi cikánským obyvatelstvem v ČSR schváleno dne 8. dubna 1958 politickým byrem ÚV KSČ; znění téměř odpovídalo předkládanému návrhu.[126] Zpráva o stavu práce mezi cikánským obyvatelstvem byla schválena bez jakýchkoliv změn. V jednotlivých bodech usnesení s vyjmenovanými konkrétními opatřeními byla provedena jediná změna. Dle připomínky MV byl bod o evidování Romů místními národními výbory přesunut z kompetence předsedy vlády do kompetence ministra vnitra Baráka. Žádné další připomínky nebyly reflektovány.[127] Ze schváleného usnesení vyplývaly tedy pro MV tři úkoly. Byla jím příprava zákona, na jehož základě bude nejpozději do konce roku 1959 provedena likvidace kočovného způsobu života. Dále vypracování návrhu na provedení přesné evidence Romů žijících na území Československa; tento návrh měl být hotov do konce května 1958. Posledním úkolem MV bylo zajistit evidenci všech kočovných a polokočovných Romů národními výbory.

Realizace úkolů započala okamžitě. Již 26. dubna 1958 rozeslalo legislativní oddělení VS MV k připomínkám v rámci MV první návrh zákona pod názvem Zákon o zákazu kočování cikánů.[128] A již při první poradě náměstka ministra vnitra Kotála s náměstkem ministra spravedlnosti Josefem Literou a náměstkem generálního prokurátora Eduardem Švachem byly přípravě zákona vytýkany značné nedostatky. Největším problémem bylo etnické vymezení zákona. Termín *„zákaz kočování cikánů"* byl v procesu schvalování shledán sněmovnou nepřijatelným a místo něj bylo doporučeno pojmenování *„toulavé osoby"*. Tím by nebylo nutno definovat, kdo je či není *„cikánského původu"*, a navíc by se právní normou daly postihnout i další lidé živící

125 NA, f. 02/2 ÚV KSČ, Politické byro, sv. 172, arch. j. 234, bod 7, fol. 3–29, Znění návrhů usnesení politického byra ÚV KSČ. Srov. také ABS, f. A 6/2, inv. j. 381, fol. 184–200, Situační zpráva o trestné činnosti cikánského obyvatelstva v ČSR. Tamtéž, fol. 282–296, Zpráva o trestné činnosti cikánského obyvatelstva v ČSR.

126 ABS, f. 2/1, inv. j. 1202. Opis usnesení obdržela VS MV dne 14. 4. 1958 a rozeslala jej dalším složkám MV.

127 NA, f. 02/2 ÚV KSČ, Politické byro, sv. 172, arch. j. 234, bod 7, fol. 5–6, dopisované rukopisné poznámky ve strojopisném návrhu usnesení. ABS, f. A 6/2, inv. j. 381, fol. 371–382, obdobné poznámky v opisu usnesení O práci mezi cikánským obyvatelstvem. ABS, f. 2/1, inv. j. 1202, konečné znění se zapracovanými poznámkami.

128 ABS, f. A 6/2, inv. j. 381, fol. 386–387. Součásti MV, které se k návrhu měly vyjádřit, byly HS VB a odbor pro věci NV. Celá příprava zákona pak byla řízena náměstkem ministra vnitra Jindřichem Kotálem. Tamtéž, fol. 384–385. Dochoval se i koncept (patrně předcházející rozeslanému návrhu) s názvem Zákon o zákazu kočování.

se kočovnými živnostmi. Vzhledem k řadě jiných nedostatků (převážně formálních) byly na poradě doporučeny další konzultace s pracovníky ministerstva spravedlnosti a Generální prokuratury.[129] V květnu proběhla v rychlém sledu série porad v rámci rezortu MV i mimo něj, kterých se opět účastnili zástupci ministerstva spravedlnosti a Generální prokuratury.[130] Z jednání vzešel Návrh zákona o zákazu kočování, rozeslaný 21. května 1958 ministerstvům, ústředním úřadům státní správy a krajským národním výborům k připomínkám.[131]

Návrh zákona sestával z šesti paragrafů a rozsáhlého úvodního ustanovení. Romové zde byli označeni jako *„[…] nepatrná část občanů, která žije starým, kočovným způsobem života, vyhýbá se poctivé práci a znepokojuje ostatní obyvatelstvo trestnou činností"*. Stát si zde osoboval užívat takové postupy, aby *„[…] tato nepatrná část občanů přešla k usedlému způsobu života, zapojila se do společensky užitečné práce a mohla se tak podílet na vymoženostech, které náš stát poskytuje všem občanům po stránce hmotné, kulturní a zdravotní."*

Kočování se dle návrhu zákona zakazovalo od 1. ledna 1959. Trest za porušení zákazu se stanovil na šest měsíců až tři léta odnětí svobody. Osobám, které zanechaly kočování, měly být naopak úřady nápomocny. Národní výbory měly takovým lidem poskytnout pomoc při opatření ubytování, zaměstnání a zajištění kulturních a sociálních potřeb. Návrh zákona definoval kočující osobu jako člověka, který *„[…] se toulá z místa na místo, a to i tehdy, má-li hlášený trvalý pobyt (stálé bydliště) a živí se nekalým způsobem anebo se vyhýbá poctivé práci."* Ustanovení zákona vyhrazovalo ministru vnitra vydání předpisů k jeho realizaci. V nich měl stanovit, jakým způsobem budou kočující osoby evidovány a zjišťována jejich totožnost, včetně dodatečných zápisů do matrik.[132]

Společně s návrhem zákona byla v mezirezortním připomínkovém řízení rozesílána i důvodová zpráva. Silným ideologickým akcentem vysvětlovala nutnost zapojení všech obyvatel do výstavby socialistické společnosti. Kočovný život označovala za *„zaostalou formu života"* a *„přežitek, který musí být odstraněn"*.[133] Dosavadním kočovníkům, u kterých se projevují *„zbytky prvobytně pospolné společnosti"*, mělo být umožněno podílet se na společném budovatelském díle. Dikce důvodové zprávy připomíná argumenty užité v Usnesení politického byra ÚV KSČ o práci mezi cikánským obyvatelstvem.[134] V dochovaném konceptu důvodové zprávy je každé slovo

129 Tamtéž, fol. 390. Porada náměstků se konala 3. 5. 1958. K širšímu vymezení zákona se kromě náměstků vyslovil i odbor pro věci NV ministerstva vnitra.

130 Tamtéž, sv. 2, nefoliováno. Doložitelné jsou porady 13. a 16. 5. 1958, jejich koordinování vedla VS MV. Za ministerstvo vnitra se jich účastnili zástupci HS VB a odboru pro věci NV.

131 Tamtéž, sv. 3.

132 Tamtéž, sv. 2 nefoliováno, Návrh zákona o zákazu kočování.

133 Tamtéž.

134 Tamtéž, fol. 386, v. r. Z doby přípravy zákona se zachovala poznámka vedoucího legislativního oddělení dr. Karla Komárka , který kolegům z HS VB a odboru pro věci NV oznamuje, že při vypracování důvodové zprávy k zákonu bude použit materiál schválený politickým byrem ÚV KSČ.

„*cikán*“ přeškrtnuto a nahrazeno slovem „*občan*“, případně „*lidé*“. Vztažení zákona na všechny osoby, nejen na Romy, je zde také zvlášť zmíněno. Závěr zprávy vyznívá poněkud paradoxně, neboť uvádí, že provedení zákona nebude vyžadovat nové finanční náklady, ale současně ukládá vytvoření vhodných podmínek pro usídlování kočujících osob národním výborům, které je mají zajišťovat ze svých rozpočtů.[135]

Na přelomu května a června 1958 přicházely od obeslaných ministerstev a centrálních úřadů státní správy a krajských národních výborů připomínky k zákonu. Nejvíce jich vznesly krajské národní výbory, které především požadovaly důkladné provedení směrnic, s přesným stanovením povinností spojených s usazením kočujících osob. Většina ministerstev a ústředních úřadů státní správy neměla k návrhu zákona žádné připomínky. Pouze ministerstva financí, spravedlnosti a Generální prokuratura měly výhrady zásadnějšího charakteru. Ministerstvo financí si vyhradilo vyslovení konečného stanoviska až po zodpovězení výše uvedené otázky – kdo ponese finanční zátěž. Ministerstvo spravedlnosti se pozastavovalo nad formálními znaky navrhovaného zákona, nad celkovým rozvržením textu, příliš dlouhým úvodním ustanovením a nad nedostatky ve správných formulacích jednotlivých paragrafů. Nejvíce kritiky sklidil zákon u Generální prokuratury, která jak zákon, tak i důvodovou zprávu označila bez skrupulí za nevyhovující a navrhla vypracování nových norem a urychlené projednání jejich prováděcích předpisů, které by specifikovaly konkrétní povinnosti výkonných orgánů národních výborů.[136]

Na základě doručených připomínek (které ovšem MV nebyly shledány nijak závažnými) se přistoupilo k úpravě osnovy návrhu zákona.[137] Podílely se na ní subjekty, které vznesly nejzávažnější námitky – ministerstvo spravedlnosti a Generální prokuratura. Ministerstvo financí ani žádné další úřady nebo národní výbory již nebyly obesílány. Konečné znění zákona bylo 10. června opět rozesláno k připomínkám – ovšem pouze ministru spravedlnosti a generálnímu prokurátorovi – kteří nyní s upravenou formou souhlasili.[138] Ta se výrazně odlišovala od návrhu původního. Návrh zákona změnil své jméno na Zákon o trvalém usídlení kočujících osob a zcela se vytratilo obšírné úvodní ustanovení. Jednotlivé paragrafy zákona, jejichž počet se zredukoval na pět, byly precizněji a obsažněji formulovány. Ustanovení o roli národních výborů, které se stalo prvním paragrafem zákona, prošlo nejvýraznější změnou. Podle nového znění byly národní výbory povinny pomáhat kočovným osobám s opatřením zaměstnání a ubytování a měly i po usazení těchto osob *„[…] působit výchovnými prostředky soustavně k tomu, aby se staly řádnými pracujícími občany*“.[139] Celkové vyznění zákona, stejně jako nabytí účinnosti zákazu kočování nebo postihy za jeho porušení,

135 Tamtéž, sv. 2, nefoliováno, koncept důvodové zprávy k zákonu o zákazu kočování.

136 Tamtéž, sv. 2, nefoliováno.

137 Tamtéž, sv. 3, Informace pro soudruha ministra, kterou vypracovalo legislativní oddělení 10. 6. 1958.

138 Tamtéž. Svůj souhlas vyjádřili v přípisech ze 17. a 19. 6. 1958.

139 Tamtéž, sv. 3, nefoliováno.

se nezměnilo. Zákon byl rozeslán národním výborům 17. června 1958 spolu se směrnicemi k jeho provádění.[140] Rychlý sled připomínkových řízení, porad a rozesílání návrhů svědčil o spěchu v celém procesu jeho přípravy. Ještě v červnu roku 1958 předpokládalo MV, že jej sněmovna schválí v červenci, aby zákon i směrnice nabyly účinnosti 1. srpna 1958 a následná opatření z nich vyplývající (především soupis a evidence Romů) by tak mohla být provedena ještě na podzim roku 1958.[141]

Původní časové rozvržení realizace zákona se však MV nepodařilo dosáhnout. Rychlý proces přípravy se opět zastavil na vládním projednávání. Osnova Zákona o trvalém usazení kočujících osob byla sice Úřadu předsednictva vlády zaslána již 21. června, avšak i přes snahu ministra Baráka nebyla na poslední červnovou schůzi vlády zařazena a vláda schválila osnovu zákona beze změn, ve znění předloženém ministerstvem vnitra, až 30. července 1958. Tím se celé schvalování odsunulo o několik měsíců, na podzim roku 1958.[142] V ústavněprávním výboru Národního shromáždění byl návrh zákona projednán 7. října 1958 a se třemi změnami byl Národním shromážděním 17. října 1958 schválen.[143] Zcela bylo vypuštěno ustanovení o zákazu kočovného způsobu života.[144] Postih dotyčných osob se tedy neměl dít za *„přestoupení zákazu kočování“*, nýbrž za *„setrvání při kočovném způsobu života, přes nabízenou pomoc státní správy k trvalému usídlení“*. A nakonec, vzhledem k pozdějšímu schválení oproti původnímu plánu, se trestný postih za porušení ustanovení zákona o setrvání osob při kočovném způsobu života posunul z 1. ledna až na 1. březen 1959.[145]

---

140 Tamtéž, Průvodní dopis k zaslání zákona a prováděcích směrnic. Ministerstvo vnitra jej tedy odeslalo ještě dříve, než došla konečná stanoviska generálního prokurátora a ministra spravedlnosti. Přesto je znění návrhu zákona označeno v průvodním dopise jako verze, která bude předložena vládě. Směrnice byly projednávány na poradě 16. 6. 1958, tedy pouhý den před jejich odesláním.

141 Tamtéž, sv. 2, nefoliováno. Poznámky psané rukou na prvním návrhu Zákona o zákazu kočování cikánů. MV plánovalo provést soupis od 15. do 28. 9. 1958. Tamtéž, sv. 3, Informace o připravovaných opatření k řešení cikánské otázky v ČSR.

142 Tamtéž, sv. 3, Přípis legislativního oddělení MV náčelníkovi VS MV ze 6. 8. 1958 a opis Usnesení vlády Republiky československé z 30. 7. 1958 č. 678.

143 Sbírka zákonů Republiky československé, roč. 1958, Praha 1958, s. 199. Zákon o trvalém usídlení kočujících osob byl 11. 11. 1958 zveřejněn ve Sbírce zákonů pod č. 74. Viz dokument na s. 50.

144 ABS, f. A 6/2, inv. j. 381, sv. 4, Dopisy V. Kopeckého ministru vnitra R. Barákovi a záznam jejich vzájemného jednání k návrhu Zákona o trvalém usídlení kočujících osob dne 1. 10. 1958. Vypuštění ustanovení o výslovném zákazu kočování bylo provedeno na zásah náměstka předsedy vlády Václava Kopeckého. Proti tomuto zákazu vystupoval Kopecký už při koncipování zákona na půdě ministerstva vnitra. To však na výslovném zákazu kočování trvalo. Jeho zrušení se Kopeckému podařilo prosadit společnou dohodou krátce před projednáváním zákona v ústavněprávním výboru Národního shromáždění.

145 ABS, A 2/1, inv. j. 286, fol. 5, Usnesení 22. kolegia MV z 18. 9.1958. K přesunutí termínu došlo především s ohledem na rozsáhlé a časově náročné úkoly národních výborů. V Národním shromáždění to zajistil zástupce náčelníka VS MV dr. Karel Komárek, na základě shodných požadavků složek MV, a prosadil poslanec František Štefánik při jednání ústavněprávního výboru.

Zákon o trvalém usídlení kočujících osob – příprava

První rozdělení rámcových úkolů k realizaci zákona se uskutečnilo na poradě u náměstka Kotála dne 10. září 1958. Účastnili se jí zástupci HS VB, VS MV a odboru pro věci NV, dále zástupce pověřenectva vnitra a Sboru nápravných zařízení. Kromě úkolů a jejich rozdělení složkám MV, byl probírán stav připravenosti příslušných úřadů na plánovaná opatření. K získání přehledu provedlo MV koncem srpna 1958 průzkum v krajích s největším počtem romského obyvatelstva. Národní výbory v českých zemích dopadly v hodnocení relativně dobře. Měly přehled o počtech a způsobu života Romů ve svých obvodech a mnohde byly již v srpnu ustaveny komise, které měly v praxi provádět ustanovení zákona – schváleného až v polovině října. Horší byla situace na Slovensku, kde se pověřenectvo vnitra touto otázkou dosud nezabývalo, v řadě krajů nebyly komise zřízeny vůbec a mimo to panovala i určitá nejednotnost v provádění příprav, když například v kraji Prešov je místo KNV vykonával KV KSČ.[146]

Rámcové rozvržení úkolů spojených s realizací Zákona o trvalém usazení kočujících osob potvrdilo kolegium MV na své schůzi 18. září 1958. Současně stanovilo i časový plán jednotlivých opatření. Do konce září měl být hotov rozkaz pro Veřejnou bezpečnost, vypracován odhad počtu kočujících a polokočujících osob, a v půli října (tedy záhy po předpokládaném schválení zákona) měly být okamžitě vydány prováděcí směrnice. Na kolegiu MV byla také naplánována celostátní konference zástupců všech KNV o postupu při usazování kočujících osob. Při jednání byl stanoven termín celostátního soupisu kočovných osob – 26. až 31. ledna 1959. Podle požadavků kolegia měl být vypracován i zvláštní režim pro ty kočující osoby, které budou po nabytí trestní účinnosti zákona zadrženy a odsouzeny za jeho porušení. Měly se v nápravných zařízeních naučit číst, psát, pracovat a zachovávat základy hygieny. K úplné likvidaci kočovného způsobu života v Československu mělo podle plánu ÚV KSČ dojít do konce roku 1959.[147]

Předběžný soupis Romů dala HS VB okamžitě k dispozici VS MV, která výsledky použila k finalizaci norem MV o trvalém usazení kočujících osob. Podle rozkazu podřízeným složkám VB byl operativní soupis a stanovení počtu kočujících osob proveden správami VB v jednotlivých krajích již v červnu 1958.[148] Šlo však spíše o odhady skutečného stavu Romů v republice. Podle těchto podkladů žilo nejvíce kočujících osob na Slovensku, v Čechách pak především v kraji Ústí nad Labem a Karlovy Vary. Soupis byl s ohledem na plánovanou likvidaci kočování opatřen i počty dopravních

Útvary VB byly připraveny provést akci v jakémkoli, i velmi zkráceném termínu. ABS, f. A 6/2, inv. j. 381, sv. 3, Informace pro soudruha ministra vnitra ze 17. 7. 1958 a návrh vládního zákona č. 249 o trvalém usídlení kočujících osob s rukopisnými poznámkami vedoucího legislativního oddělení MV dr. Komárka.

146 Tamtéž, Program porady u soudruha náměstka Kotála k cikánské otázce.

147 Tamtéž, fol. 1–9, návrh usnesení 22. kolegia MV.

148 ABS, Sbírka rozkazů a nařízení, G 5, inv. j. 28, Rozkaz č. 13/1958, Provedení operativního přehledu o osobách kočujících a polokočujících, rozkaz náčelníka S VB Gottwaldov z 13. 6. 1958.

prostředků, jimiž Romové disponovali. Byly to nejčastěji vozy tažené koňmi a traktory, jichž bylo nejvíce zaznamenáno ve středních Čechách.[149] Odhad útvarů VB se dosti rozcházel s předběžným početním stavem Romů, který dodal odbor pro věci NV, disponující údaji z krajských národních výborů.[150]

K zajištění „*trvalého usazení kočujících osob*" se konaly v době konečného schvalování zákona dvě rozsáhlé celostátní akce. První z nich – dne 30. října 1958 – se zúčastnili pracovníci krajských národních výborů a náčelníci správ VB, kteří projednávali především praktické otázky formulované v konečných úpravách směrnic k provádění zákona. O čtrnáct dní později pak pořádal Úřad předsednictva vlády dvoudenní aktiv, kam byli pozváni zástupci vlády, ÚV KSČ, KV KSČ, rezortů vnitra, školství a zdravotnictví, obrany, pracovníci KNV, KS MV a zástupci dalších organizací. Šlo o velmi rozsáhlou, reprezentativní, a přesto důvěrnou akci, bez přístupu novinářů.[151] První den byl ve znamení projevů představitelů vlády, ÚV KSČ a ministrů, další den se aktiv rozdělil na pracovní sekce a projednával postup jednotlivých rezortů. Zástupci MV a SNB se již nesešli, neboť metodiku postupu uzavřeli na již zmíněné zvláštní konferenci, konané o čtrnáct dnů dříve. Svoji připravenost a výsledky mohli naopak na celostátním aktivu prezentovat ostatním. Zástupcům jiných rezortů tak byly kromě schváleného zákona představeny i ministerstvem vnitra zpracované a uzavřené směrnice k jeho provádění.

Z aktivu vzešla roku 1959 brožura Práce mezi cikánským obyvatelstvem, ve které bylo spolu s projevy řečníků otištěno i doslovné znění zákona a jednotlivých prováděcích směrnic rezortů vnitra, školství a zdravotnictví. Brožura byla určena pro vnitřní potřebu národních výborů. Dochovala se však i v řadě písemností MV a jemu podřízených útvarů, z čehož lze usuzovat na její značnou rozšířenost (a snad i znalost a následné užívání v praxi) jako jedné z metodických pomůcek příslušníků VB při provádění Zákona o trvalém usazení kočujících osob.[152]

Podle časového harmonogramu, schváleného kolegiem MV dne 18. září 1959, byl ještě v závěru tohoto měsíce připraven rozkaz HS VB specifikující úkoly příslušníků VB při plánovaných opatřeních vůči romskému obyvatelstvu.[153] Jejich centrální role

149 ABS, f. A 6/2, inv. j. 381, sv. 4, Operativní soupis cikánských osob 1958. Soupis dala HS VB k dispozici již druhý den po schůzi kolegia MV.

150 Tamtéž, Přehled o počtu kočujících osob. Čísla v soupisech se značně rozcházela. Dle údajů KNV byl největší počet Romů v krajích Karlovy Vary a Hradec Králové.

151 Tamtéž, Korespondence mezi MV a Úřadem předsednictva vlády, Záznam o poradě k zajištění soupisu cikánských osob. Konference se konala 20. a 21. 11. 1958. Jen z rezortu vnitra se jí účastnilo 69 osob. O průběhu příprav na provedení soupisu a usazení kočujících osob se veřejnost dozvěděla až těsně před začátkem prováděných opatření.

152 ABS, přír. f. N, č. 1291–1295/83, bal. č. 4, Práce mezi cikánským obyvatelstvem. Brožura se dochovala na pracovištích MV, ale i krajských správ, školících středisek, či jednotlivých OO VB. Viz též ABS, f. RV, inv. j. 816; ABS, přír. fondu škol MV, č. 1135/81, bal. č. 1; ABS, přír. f. I, č. 1688–1710/87, bal. 239.

153 ABS, f. A 6/2, inv. j. 381, sv. 4, Rozkaz náčelníka HS VB k provedení zákona o trvalém usazení

je patrná již z rozdělení celé akce na: *„období před soupisem“* – *„období soupisu“* – *„období po ukončení soupisu“*. *„Období před soupisem“* bylo věnováno organizačním přípravám, školení podřízených pracovníků při akcentu na koordinaci příprav s orgány národních výborů.

Samotný termín soupisu kočujících osob byl stanoven až 5. ledna 1959 na poradě u náměstka ministra vnitra Jindřicha Kotála.[154] Provedení zde bylo naplánováno na 3.–6. února 1959 a vyhlášeno zvláštním rozkazem ministra vnitra.[155] Pro řízení a koordinaci celé akce byl pod vedením náměstka Kotála zřízen na MV štáb, který převzal v půli ledna vedení veškerých příprav.[156] V druhé půli měsíce vyslal vedoucí pracovníky složek MV na prověrku KNV a správ VB ve všech krajích ČSR. Pověření pracovníci odstraňovali poslední nedostatky v informovanosti a připravenosti výkonných orgánů krajů.[157] O opatřeních vůči kočujícím osobám byli informováni také ministři vnitra Polska a Maďarska se žádostí o přísnější ochranu státních hranic v období soupisu.[158]

Zákon o trvalém usídlení kočujících osob – realizace

Největší tíhu realizace nesly jednoznačně orgány národních výborů. Podle směrnic k provádění Zákona o trvalém usídlení kočujících osob byly právě národní výbory povinny pomáhat v poskytování vhodného ubytování a zaměstnání jak kočovným osobám, tak i osobám, které dříve kočovaly, ale stále žily v nevhodných podmínkách. Národní výbory měly i po usazení Romů dlouhodobě působit na začlenění původně kočujících osob do života majoritní společnosti. Role bezpečnostních složek byla omezena na asistenci při jednorázovém celostátním soupisu a při akcích zajišťujících postih osob po nabytí trestné účinnosti zákona.[159]

---

kočujících osob – opatření linii VB. Koncept rozkazu byl hotov 29. 9. 1958. Vydán byl 23. 12. 1958 jako rozkaz HS VB č. 45, čl. 48.

154 Tamtéž, Záznam o poradě k zajištění soupisu cikánských osob. Došlo tedy k mírnému odchýlení se od časového harmonogramu stanoveného kolegiem ministerstva vnitra dne 18. 9. 1958.

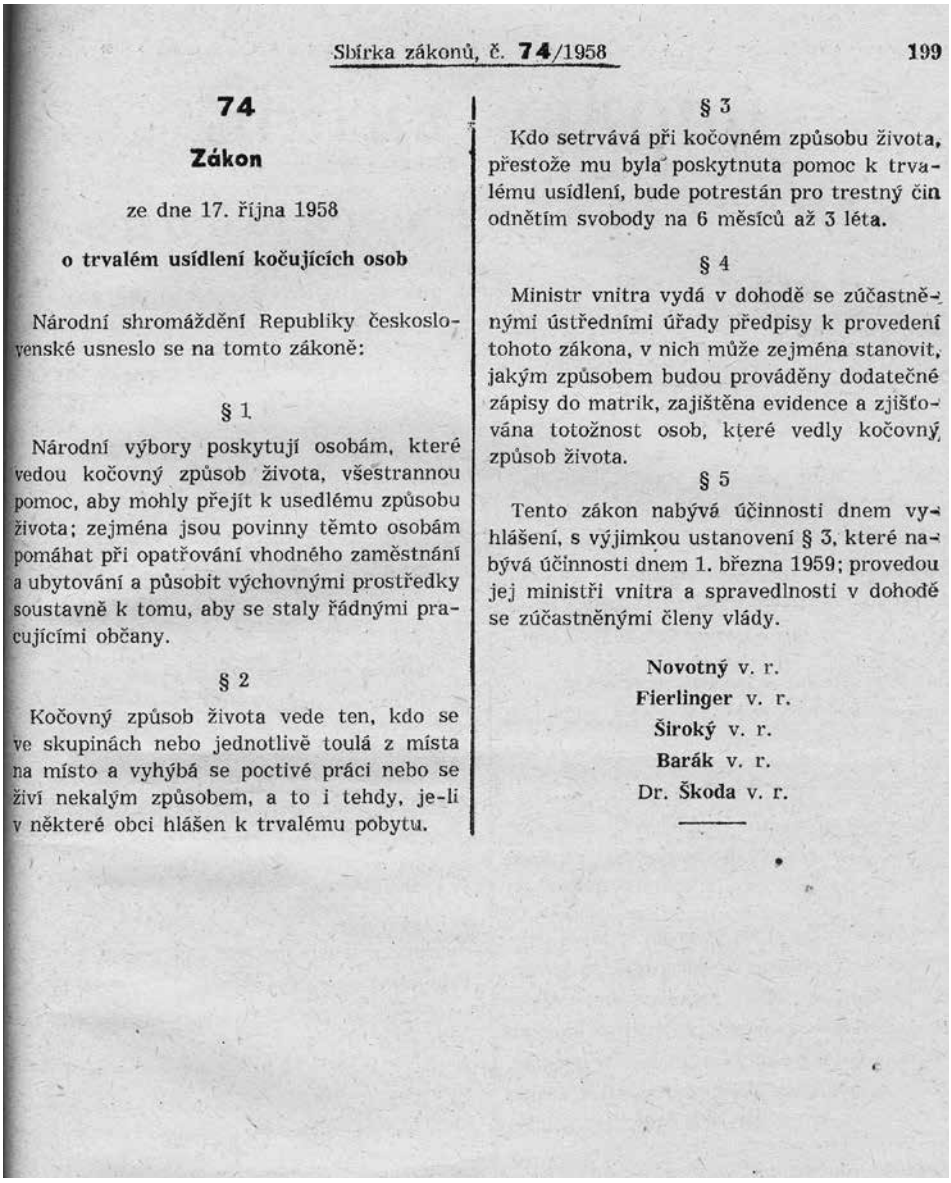
155 Tamtéž, Záznam o poradě k zajištění soupisu cikánských osob. RMV o soupisu kočujících a polokočujících osob složkám VB odeslán 29. 1. 1959.

156 Tamtéž. Pět členů štábu: vedoucí odboru pro věci NV Jan Hanák, zástupce náčelníka HS VB Ján Majer, zástupce náčelníka VS MV Zdeněk Lukeš, náčelník odboru HS VB Karel Kalivoda a Václav Budil ze sekretariátu náměstka Kotála.

157 Tamtéž, Informace pro soudruha náměstka ministra plk. J. Kotála. Dílčí problémy se vyskytly v krajích Brno, Olomouc a Jihlava. Týkaly se hlavně stížností tzv. „světských lidí“ za zařazení do soupisu kočovných osob.

158 Tamtéž, Čistopisy a ruské překlady dopisů pro ministra vnitra MLR Bélu Biszka a ministra vnitra PLR Wladyslawa Wichu. Maďarský ministr vnitra Béla Biszku byl informován již osobně v závěru roku 1958 a obdržel na vlastní žádost obsáhlé materiály, zpracovávané během řešení otázky kočovného obyvatelstva v roce 1958.

159 ABS, f. 6/2, inv. j. 381, sv. 4, Směrnice k provedení zákona č. 74/1958 Sb. o trvalém usídlení kočujících osob. Směrnice vydány 8. 12. 1958 pod č. j. NV/1-0508/58.

Sbírka zákonů, č. 74/1958 199

74

Zákon

ze dne 17. října 1958

o trvalém usídlení kočujících osob

Národní shromáždění Republiky československé usneslo se na tomto zákoně:

§ 1

Národní výbory poskytují osobám, které vedou kočovný způsob života, všestrannou pomoc, aby mohly přejít k usedlému způsobu života; zejména jsou povinny těmto osobám pomáhat při opatřování vhodného zaměstnání a ubytování a působit výchovnými prostředky soustavně k tomu, aby se staly řádnými pracujícími občany.

§ 2

Kočovný způsob života vede ten, kdo se ve skupinách nebo jednotlivě toulá z místa na místo a vyhýbá se poctivé práci nebo se živí nekalým způsobem, a to i tehdy, je-li v některé obci hlášen k trvalému pobytu.

§ 3

Kdo setrvává při kočovném způsobu života, přestože mu byla poskytnuta pomoc k trvalému usídlení, bude potrestán pro trestný čin odnětím svobody na 6 měsíců až 3 léta.

§ 4

Ministr vnitra vydá v dohodě se zúčastněnými ústředními úřady předpisy k provedení tohoto zákona, v nich může zejména stanovit, jakým způsobem budou prováděny dodatečné zápisy do matrik, zajištěna evidence a zjišťována totožnost osob, které vedly kočovný způsob života.

§ 5

Tento zákon nabývá účinnosti dnem vyhlášení, s výjimkou ustanovení § 3, které nabývá účinnosti dnem 1. března 1959; provedou jej ministři vnitra a spravedlnosti v dohodě se zúčastněnými členy vlády.

Novotný v. r.
Fierlinger v. r.
Široký v. r.
Barák v. r.
Dr. **Škoda** v. r.

Zákon č. 74/1958 Sb. o trvalém usídlení kočujících osob.
Sbírka zákonů Republiky Československé, ročník 1958, Praha 1958, s. 199.

Ve dnech konání soupisu byla příslušníkům VB i StB vyhlášena pohotovost. V rámci krajů byli příslušníci VB přesunováni do oblastí s větší koncentrací romského

obyvatelstva. V některých krajích byly vytvořeny i pohotovostní zásahové skupiny. Jednotlivé správy VB zajišťovaly dostatek materiálu, především tiskopisů, a technických pracovníků VB, kteří měli na okresní úrovni provádět daktyloskopování romských obyvatel. Orgánům národních výborů, provádějícím samotný soupis, byl přidělen potřebný počet příslušníků VB, kteří měli dbát na dodržování bezpečnosti, předvádět jak osoby, co se k soupisu nedostavily, tak osoby „v pohybu", které nebyly schopny prokázat se potvrzením o provedeném soupisu – ty měly být zahrnuty do soupisu v místě zachycení. Pracovníci VB měli pro každou osobu starší patnácti let vyplňovat třídílný evidenční štítek,[160] zjistit totožnost a osobu daktyloskopovat. Evidenční štítek typu A sloužil evidenci na úrovni O VB, štítek B byl odeslán na S VB v kraji a štítek C založen na centrální evidenci HS VB. Záznam o zahrnutí do soupisu byl zanesen do občanského průkazu. Při jeho absenci měli pracovníci VB vystavit zvláštní průkaz, který nahrazoval občanský a současně sloužil jako doklad o soupisu.[161] Kromě štítků vyhotovovala VB i daktyloskopické karty se zevrubným popisem osoby, odesílané k zařazení do evidence statisticko-evidenčního odboru HS VB a na správy VB. Karty byly podkladem pro možnou identifikaci osob, které se nemohly prokázat platnými doklady. U sporných případů docházelo navíc k fotografování.[162]

Kromě evidence osob prováděli příslušníci z dopravní služby O VB prohlídky motorových vozidel a řidičských průkazů, držených kočujícími osobami. Prohlídky měly dle rozkazu vést k *„[...] trvalému vyřazení motorových vozidel všeho druhu z evidence dopravního inspektorátu pro špatný technický stav"*. Zabavit se však měla i vozidla v dobrém technickém stavu. Po odebrání měla být umístěna do podniků socialistického sektoru. U řidičských průkazů měla být přezkoušena spolehlivost a schopnosti jejich držitelů, a při zjištění nedostatků měly být průkazy odebrány. Každý den soupisu byla podávána telefonická hlášení po hierarchii VB do štábu náměstka Kotála. Při zásazích se složkám VB zdůrazňovala taktnost a využívání přesvědčovacích metod nad metodami donucovacími.[163]

Do soupisu bylo vzato 46 500 osob, z toho 23 207 ve věku nad patnáct let. Z celkového počtu tvořili většinu Romové.[164] Orgány MV předpokládaly, že se soupisu

160 Viz dokument na s. 55.

161 Viz dokument na s. 56.

162 ABS, f. 6/2, inv. j. 381, sv. 4, Rozkaz náčelníka HS VB k provedení zákona o trvalém usazení kočujících osob – opatření po linii VB. Koncept rozkazu byl hotov 29. 9. 1958, vydán 23. 12. 1958 jako rozkaz HS VB č. 45, čl. 48. Dochovaly se i rozkazy vydané náčelníky S VB v kraji Hradec Králové a České Budějovice. Viz také ABS, Sbírka rozkazů a nařízení, B 1, inv. j. 7, Rozkaz náčelníka KS MV České Budějovice č. 2/1959, Soupis kočujících a polokočujících osob – opatření; ABS, Sbírka rozkazů a nařízení, E 2, inv. j. 43, Rozkaz náčelníka S VB č. 1/1959, Soupis kočujících a polokočujících osob – opatření po linii VB.

163 Tamtéž, sv. 4.

164 ABS, f. A 2/1, inv. j. 306, 8. schůze kolegia MV dne 23. 3.1959, Zpráva o provedení soupisu kočujících osob podle zákona č. 74/1958 Sb. Z celkového počtu osob zařazených do soupisu bylo 3035 tzv. světských.

vyhnula necelá tisícovka Romů. Vyzdviženy byly případy, kdy se skupiny Romů dostavovaly na MNV ve svátečním oděvu s celými rodinami a samy dohledávaly své příbuzné a známé, kteří se k soupisu dostavit nechtěli. V celém Československu muselo být předvedeno příslušníky VB jen 844 osob, z nichž většina nebyla romské národnosti, nýbrž šlo o tzv. světské osoby. Podobný počet, celkem 802 osob, byl zachycen na cestách, především na železnici. Tyto byly také většinou klasifikovány jako *„vyhýbající se soupisu"*. Mezi soupisem a předběžnými operativními soupisy z roku 1958 byl velký rozdíl**,** daný jednak odlišnými kritérii obou soupisů, avšak i způsobem vedení celé akce. Soupis v únoru 1959 byl veden příslušníky VB i civilními úřady, byl lépe připraven a patrně i důkladněji prováděn a dospěl tak k výrazně vyšším počtům osob vzatých do soupisu. Krajem s největším počtem kočujících osob se stal kraj Praha[165]. Třetina osob z celkového počtu osob vzatých do soupisu, starších patnácti let, obdržela od orgánů potvrzení o soupisu. Významný počet Romů byl i fotografován, jelikož se vyskytly pochybnosti o jejich totožnosti. Při odebírání řidičských průkazů, motorových vozidel a koní byly orgány VB přes jasné pokyny zdrženlivější. V době soupisu byla takto eliminována téměř čtvrtina celkového stavu dopravních prostředků Romů a jejich řidičských oprávnění.[166]

Při vyhodnocování soupisu kočovných osob bylo MV opatrné s vynášením soudu. Bylo si vědomo řady pochybení, přílišného užívání represí příslušníky SNB.[167] Za negativum bylo označováno i časté fotografování, příliš důkladné zdravotní prohlídky[168] a všeobecně nedostatečné užívání přesvědčovacích metod. Na MV dorazila také řada stížností, především od světských osob. Jejich prošetřování, spolu s některými dosud nedořešenými přesuny kočovných osob během soupisu, ztěžovaly rezortu vnitra vynesení rezultátu v hodnocení celé akce. Za jediné pozitivum byla považována dobrá spolupráce a komunikace mezi VB a národními výbory, která se projevovala na všech úrovních a byla patrná i ve složkách MV.[169]

Ve druhém čtvrtletí roku 1959 dále probíhalo dohledávání osob, které se vyhnuly soupisu nebo byly ve věznicích; tam měl být soupis proveden dodatečně. Vyhodnocovalo se množství získaných dat a připravoval se trestní postih osob, které pokračovaly v kočovném způsobu života.[170] K těmto fázím realizace Zákona o trvalém usídlení kočujících osob se nepodařilo v archivních materiálech MV dohledat žádné další

165 Tamtéž, Statistický přehled celostátního soupisu kočujících a polokočujících osob v ČSR, konaném ve dnech 3.–6. února 1959.

166 Tamtéž.

167 Tamtéž. Docházelo k ní v případech zadržení a předvedení osob na veřejných prostorech, ulicích, v obchodech. V jednom případě užíval příslušník VB při soupisu složku s nápisem *„smrtní zápis"* a způsobil paniku mezi předvolanými Romy. Mezi světskými osobami se rozšířila pověst, že budou po provedení evidence posláni do pracovních táborů na Sibiři.

168 Tamtéž. Nucení Romů svlékat se do naha, měření chodidel apod.

169 Tamtéž.

170 Tamtéž, Usnesení kolegia ministerstva vnitra z 23. 3. 1959.

podklady.[171] Nelze ani dostatečně plasticky popsat průběh soupisu za spoluúčasti bezpečnostních složek, neboť se z něj – kromě závěrečné zprávy kompilované na ministerstvu – nedochovaly podklady tvořené denními hlášeními správ VB ze všech krajů Československa, dodávaných každý den po 18. hodině do štábu vedeného náměstkem Kotálem. Soupis kočovných osob byl jednoznačně významnou akcí, která završila dlouhodobé přípravy MV na zákaz kočování a stála na počátku faktických opatření, likvidujících možnosti Romů žít jejich tradičním způsobem života.

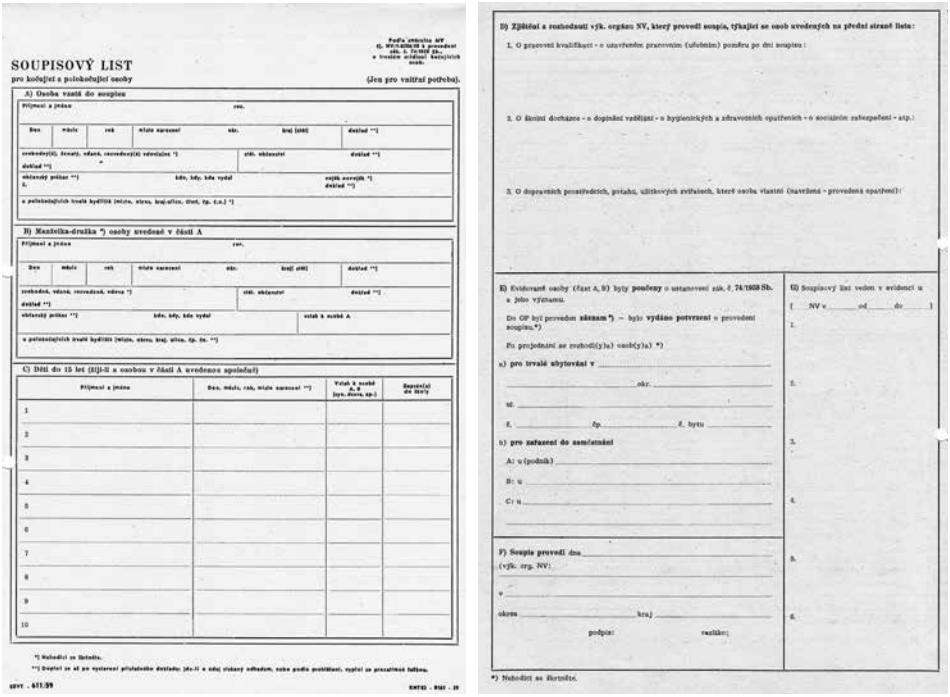
Přes zásadní dopad na romskou komunitu je nutné provedení soupisu chápat jako jednorázovou akci, zaměstnávající Sbor národní bezpečnosti jen omezenou dobu. Skutečná, dlouhodobá opatření, avšak i samotný soupis, prováděli civilní pracovníci národních výborů. Role bezpečnostních složek se poté jistě zaměřila na „pouhou" represi či asistenci komisím zřízených při národních výborech. Snad i proto se tato tematika v několika následujících letech v materiálech ABS výrazněji neobjevuje. Relativně detailní rekonstrukce jednotlivých jednání v rámci MV, shromažďování podkladů a vytváření řady dokumentů pro vnitřní potřebu, ale i politických jednání během celých padesátých let 20. století, umožnilo zachování neobvykle detailního (a na padesátá léta i neobvykle kompletního) souboru písemností z činnosti legislativního oddělení VS MV.[172] Tato složka MV neměla přímý vliv na jiné podřízené složky, nýbrž sloužila jako centrální, koordinační prvek celého ministerstva. Její úloha byla samozřejmě zásadní při vytváření právních norem a úpravě služebních podkladů vydávaných ministrem, ale i jiných součástí MV. Při vytváření koncepce postupu vůči romské menšině vstupují dále do procesu i Hlavní správa VB a odbor pro věci NV. Hlavní správa VB – jako zástupce a nadřízený orgán uniformovaných složek SNB – byla zastáncem razantního postupu vůči romské menšině. Ve sledovaném období vzešla z jejího prostředí řada aktivit, která posunovala jednání a dodávala mu nové podněty. Odbor pro věci NV naopak natolik aktivně ani radikálně nevystupoval, věnoval se především procesním záležitostem a vzájemné koordinaci činnosti bezpečnostních složek s civilní sférou státní správy.

Do procesu jednání a příprav Zákona o trvalém usídlení kočovných osob i jemu předcházejících podkladových materiálů vstupovala řada dalších subjektů – jiné rezorty, vláda, nebo i národní výbory – se svými požadavky. Mezi nimi požíval největší autoritu jednoznačně ÚV KSČ. Pravděpodobně z jeho podnětu se ministerstvo vnitra přestává na počátku roku 1953 otázkou romské menšiny zabývat, ačkoliv v rámci teoretické přípravy zorganizovalo rozsáhlou akci operativního charakteru a shromáždilo nebývalé množství podkladů. (Pro toto období je možné užít výrazu menšina nejen

171 ABS, f. J 7/1, inv. j. 20. Určitou výjimku tvoří Vyhodnocení splnění úkolů na úseku cikánského původu a jaká opatření bude třeba nadále provádět. Jde však o kritiku ze strany VB namířenou vůči komisi národního výboru v Milevsku, kde se nacházela jedna usedlá romská rodina v nevyhovujících bytových podmínkách.

172 Dochovaný konvolut je součástí archivního fondu Organizační a vnitřní správy FMV, vzniklé po reorganizaci MV v roce 1969.

vzhledem k dobovému pojetí, ale i proto, že do první poloviny padesátých let nebylo zcela jasné, zda Romové budou oficálně označováni za „národnostní menšinu“, nebo „jakousi sociální skupinu“. Okolnosti v této době dokonce spíše přály pojetí menšiny. Vznikla i řada „experimentálních“ aktivit, jako například vzdělávávní Romů ve zvláštních národnostně romských školách. To se ovšem později na přelomu let 1955/56 mění hlavně zásahem ÚV KSČ, které nepřálo rozvoji národnostních specifik.)

SOUPISOVÝ LIST

pro kočující a polokočující osoby

(Jen pro vnitřní potřebu).

A) Osoba vzatá do soupisu

B) Manželka-družka *) osoby uvedené v části A

C) Děti do 15 let (II)-li s osobou v části A uvedenou společně)

D) Zjištění a rozhodnutí výk. orgánu NV, který provedl soupis, týkající se osob uvedených na přední straně listu:

1. O právní kvalifikaci - o uzavřeném pracovním (učebním) poměru po dni soupisu:

2. O školní docházce - o doplnění vzdělání - o hygienických a zdravotních opatřeních - o sociálním zabezpečení - atp.:

3. O dopravních prostředcích, potahu, užitkových zvířatech, které osoba vlastní (navržená - provedená opatření):

E) Evidované osoby (část A, B) byly **poučeny** o ustanovení zák. č. 74/1958 Sb. a jeho výkonu.

Do OP byl proveden **záznam** *) – byl **vydán potvrzení** o provedení soupisu.*)

Po projednání se zvažují(y)a) osoba(y)a) *)

a) **pro trvalé ubytování v**

b) **pro zařazení do zaměstnání**

A: u (podnik)

B: u

C: u

F) Soupis provedl dne

(výk. org. NV:

v

okresu kraj

podpis: razítko:

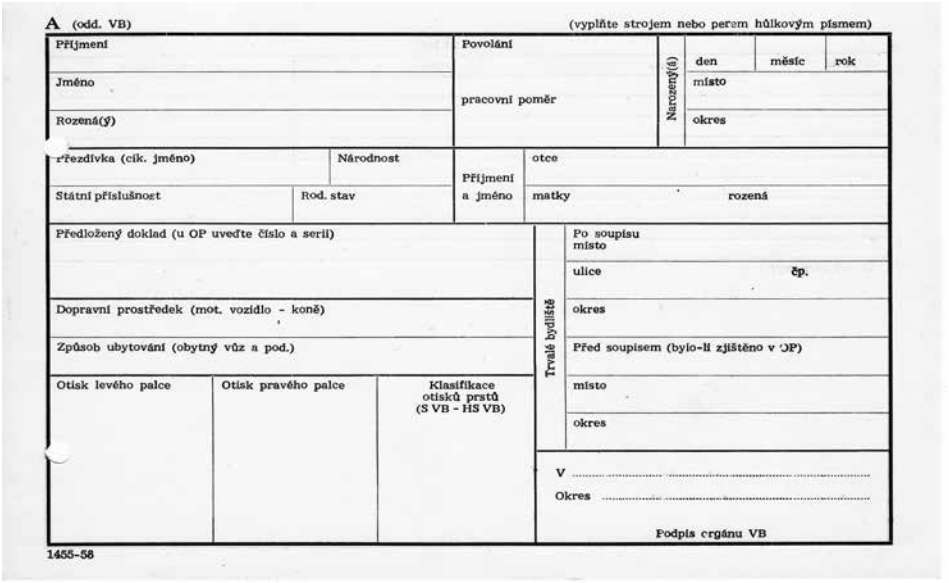
G) Soupisový list veden v evidenci u

(NV v od do)

*) Nehodící se škrtněte.

Soupisový list pro kočující a polokočující osoby. Formulář užívaný při soupisu úředníky národních výborů; měl se stát základem nové evidence Romů, vzniklé soupisem v únoru 1959. Při přestěhování osoby měl putovat na příslušný národní výbor nového místa pobytu. V praxi k tomu však nedocházelo a od vedení této evidence se záhy upouštělo. Zrušena byla roku 1966.
ABS, f. 6/2, inv. j. 381, sv. 4.

A opět pravděpodobně z podnětu ÚV KSČ započalo MV vytvářet rozsáhlé podklady. Při neprosazení návrhů MV v předsednictvu vlády v letech 1956–1957 zpracoval ÚV KSČ do jara 1958 vlastní dokument, který se stává kánonem. Jeho teze, formulace a termíny přebralo MV do svých podkladů, přestože se po léta zabývalo koncipováním vlastních materiálů se svými specifiky, které nenadále ztrácely na významu a nebyly více využívány. Kromě autority ÚV KSČ je patrný vzor z „řešení“ obdobné problematiky v SSSR.

A (odd. VB) (vyplňte strojem nebo perem hůlkovým písmem)

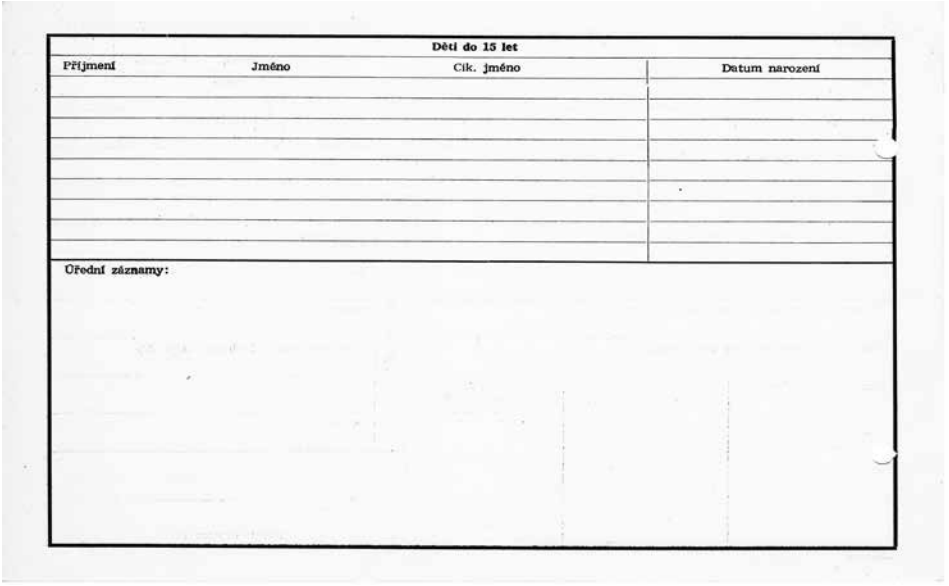
Příjmení		Povolání	Narozený(á)	den	měsíc	rok
Jméno		pracovní poměr		místo		
Rozená(ý)				okres		
Přezdívka (cik. jméno)	Národnost	Příjmení a jméno	otce			
Státní příslušnost	Rod. stav		matky	rozená		
Předložený doklad (u OP uveďte číslo a sérii)		Trvalé bydliště	Po soupisu místo			
			ulice	čp.		
Dopravní prostředek (mot. vozidlo - koně)			okres			
Způsob ubytování (obytný vůz a pod.)			Před soupisem (bylo-li zjištěno v OP)			
Otisk levého palce	Otisk pravého palce	Klasifikace otisků prstů (S VB - HS VB)	místo			
			okres			

V .....

Okres .....

Podpis orgánu VB

1455-58

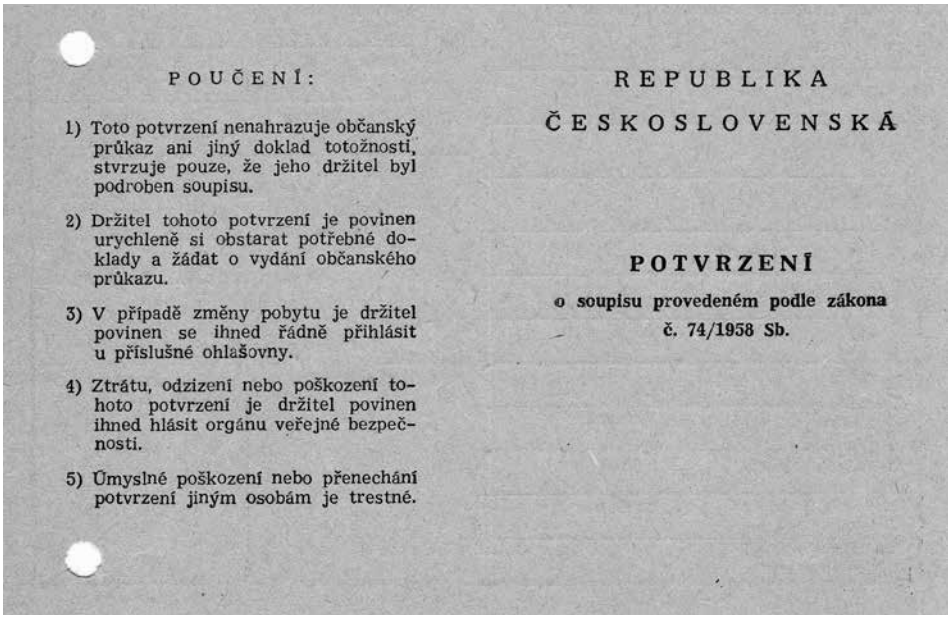

Děti do 15 let

Příjmení	Jméno	Cik. jméno	Datum narození

Úřední záznamy:

Soupisové formuláře pro orgány Veřejné bezpečnosti. Tento typ formuláře užívali při soupisu kočovných a polokočovných osob příslušníci VB. Vyhotovovaly se ve třech exemplářích označených písmeny A, B a C; struktura byla totožná. Typ A zůstával na oddělení VB, typ B sloužil evidenci krajské S VB a typ C se stal základem centrální evidence, vedené HS VB.
ABS, f. 6/2, inv. j. 381, sv. 4.

POUČENÍ:

1) Toto potvrzení nenahrazuje občanský průkaz ani jiný doklad totožnosti, stvrzuje pouze, že jeho držitel byl podroben soupisu.

2) Držitel tohoto potvrzení je povinen urychleně si obstarat potřebné doklady a žádat o vydání občanského průkazu.

3) V případě změny pobytu je držitel povinen se ihned řádně přihlásit u příslušné ohlašovny.

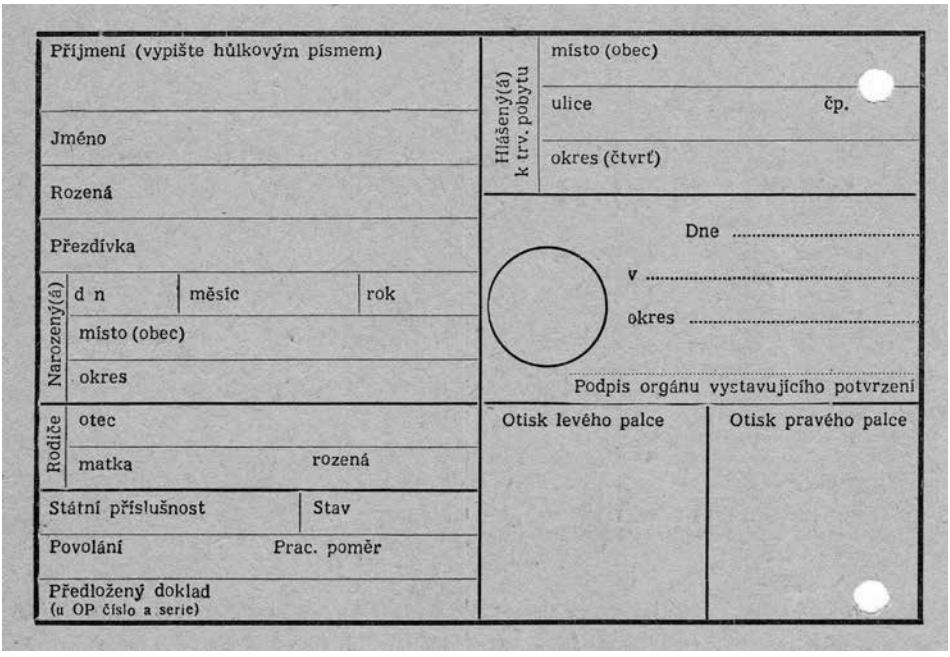
4) Ztrátu, odzizení nebo poškození tohoto potvrzení je držitel povinen ihned hlásit orgánu veřejné bezpečnosti.

5) Úmyslné poškození nebo přenechání potvrzení jiným osobám je trestné.

REPUBLIKA
ČESKOSLOVENSKÁ

POTVRZENÍ

o soupisu provedeném podle zákona č. 74/1958 Sb.

Příjmení (vypište hůlkovým písmem)

Jméno

Rozená

Přezdívka

Narozený(á): d n | měsíc | rok

místo (obec)

okres

Rodiče: otec

matka rozená

Státní příslušnost | Stav

Povolání Prac. poměr

Předložený doklad (u OP číslo a serie)

Hlášený(á) k trv. pobytu: místo (obec)

ulice čp.

okres (čtvrť)

Dne .....

v .....

okres .....

Podpis orgánu vystavujícího potvrzení

Otisk levého palce | Otisk pravého palce

Potvrzení o provedeném soupisu, které bylo zpravidla zanášeno do občanských průkazů. Pokud kočující osoby občanský průkaz nevlastnily, bylo jim vydáváno toto potvrzení.
ABS, f. 6/2, inv. j. 381, sv. 4.

Na příkladu projednávání právní normy o postupu vůči osobám žijícím kočovným způsobem života je však během procesu vytváření zákona (o trvalém usídlení kočujících osob) patrná i autorita MV. Určité problémy s prosazováním svých záměrů nacházelo ministerstvo ve sledovaném případě pouze na půdě předsednictva vlády. Významnější výtky odborného charakteru přicházely ministerstvu ze strany Generální prokuratury.

Podobně jako v poválečném období, nepatřilo ani na počátku padesátých let řešení otázek romského obyvatelstva mezi prioritní záležitosti MV a jemu podřízených složek. Poněkud překvapivý nárůst trestné činnosti, spojené s vázaným hospodářstvím, vedl k prvním celostátním akcím postihujícím Romy v plošném měřítku. Avšak ani tyto akce nebyly vedeny s konkrétním a časově ohraničeným cílem, ačkoliv jistě směřovaly k určitým opatřením využitelným v budoucnu. Ta však konkrétně stanovila až politická rozhodnutí komunistické strany. Pokud nahlédneme na *„usazení kočujících osob*“ z politického hlediska, které určovalo jeho rámec závěrem roku 1959, lze usazení romského obyvatelstva – pro režim jistě viditelnou akci – spojit s vyhlášením dalšího řádu, do kterého vstupuje Československo otevřením nové vývojové etapy „socialistického budování státu“.

3. Revize politiky usazení kočujících osob

Šedesátá léta v Československu jsou obdobím politického uvolnění a často i kritiky postupů let padesátých. Represe a zásadní, rázný způsob řešení problémů s kočovným romským obyvatelstvem, které byly realizovány MV na základě Zákona o usídlení kočujících osob na sklonku padesátých let, doznávají rovněž změny postojů. Nejsou již tolik radikální, jsou praktičtější a ztrácejí ideologický podtext. Během šedesátých let je možné v písemnostech MV sledovat proměnu přístupu rezortu k Romům. Především dochází k revizi politiky usazování romského obyvatelstva, avšak uvolnění politických poměrů přináší i jisté možnosti realizace tradičního podnikání Romů a jeho následného postihu orgány SNB (viz podkapitola Výjezdy Romů do zahraničí).

Krize v realizaci usazování romského obyvatelstva

První „krizi politiky usazení romského obyvatelstva“ lze sledovat na přelomu let 1961 a 1962, pouhé dva roky pro realizovaném soupisu a usazení kočujících osob. Souvisí především se stavem komisí pro práci s cikánským obyvatelstvem, které byly v roce 1958 (v období příprav na usazení Romů) ustaveny při národních výborech a měly nést největší díl povinností spojených s organizací usazení a s dlouhodobým působením na romskou menšinu. Členy komisí byli většinou dobrovolníci či úředníci, vykonávající funkci bez nároku na odměnu. Na počátku šedesátých let se stav komisí stal povážlivým, neboť se jich většina rozpadla. Tím byl ohrožen základ celé koncepce *„usazení romského obyvatelstva*“.[173]

173 PAVELČÍKOVÁ, Nina: *Romové v českých zemích,* s. 78–86.

Na počátku veškeré následující aktivity státních institucí stojí opět usnesení politického byra z 19. prosince 1961, které upozorňuje na nedostatky v „*práci mezi cikánským obyvatelstvem.*“[174] V červenci 1962 žádal Ústřední úřad pro věci NV ministerstvo vnitra o sdělení stanoviska ke zlepšení situace při naplňování Zákona o trvalém usídlení kočujících osob.[175] Rezort vnitra doporučil vyřešit především status „*komisí pro práci s cikánským obyvatelstvem*“, jejichž organizaci považoval za základ pro obnovu činnosti. Ministerstvo si bylo vědomo neustálých problémů se začleňováním Romů do pracovního procesu i s jejich ubytováním. Za důležitější však považovalo spíše evidenci Romů, vedenou národními výbory od soupisu v roce 1959. V praxi se stávalo, že původně kočovní a polokočovní Romové, považovaní za „dostatečně usazené“, byli z evidence vyjímáni. Byl jim vystavován nový občanský průkaz bez soupisového záznamu, mohli znovu získat řidičský průkaz, který byl osobám zahrnutým do soupisu většinou odebíraný. Takto vybavení a ze zvláštní evidence vyjmutí Romové se záhy navraceli k tradičnímu způsobu života a zvyšovala se jejich trestná činnost. Hlavní správa VB si proto vyhradila ve věci vyřazování Romů ze soupisu kočovných a polokočovných osob spolurozhodování a doporučila, aby byl nutný souhlas orgánů VB a prokurátora. Navíc v úkonu vyřazování z evidence spatřovala výchovný moment, který se dal využít vůči dosud evidovaným členům romských komunit. Vnitřní správa MV dále doporučila zaměřit pozornost na zneužívání sociálních dávek Romy, na vyhýbání se základní vojenské povinnosti a plnění alimentačních povinností vůči dětem, zařazeným do dětských domovů.[176] Problém komisí byl po sdělení stanovisek Ústředního úřadu pro věci NV a ministerstva vnitra projednáván i na úrovni vlády a parlamentu. Největším problémem bylo opětovné ustavení komisí a zajištění výkonu jejich soustavné činnosti. Byla proto navržena změna v postavení komisí, jako aktivu rad národních výborů. K osobní pomoci těmto komisím – v okruhu většího soustředění Romů – byli vybízeni i poslanci působící v příslušných obvodech. Zdůrazňován byl odpovědný výběr členů komisí tak, aby jejich rozhodování byla kvalifikovaná a dosah se orientoval kromě romské menšiny i na ovlivňování názorů majoritní společnosti. Do procesu vyjímání Romů z evidence kočovných a polokočovných osob zahrnul materiál ústavněprávního výboru Národního shromáždění i podmínku vznesenou HS VB, tj. souhlas pracovníků příslušného OO VB.[177]

174 NA, f. 02/2, ÚV KSČ, politické byro, sv. 331, arch. j. 422, bod 10, fol. 4–25, Usnesení 177. schůze politického byra ÚV KSČ ze dne 19. 12. 1961. V usnesení je značný prostor věnován nutnosti a způsobu rozsídlování romského obyvatelstva.

175 ABS, f. A6/2, inv.j. 381, sv. 4, Dopis Ústředního úřadu pro věci národních výborů ze dne 27. 7. 1962.

176 Tamtéž, Stanovisko HS VB a konečné znění odpovědi Ústředního úřadu pro věci národních výborů ze dne 12. 9. 1962.

177 Tamtéž, Návrh opatření ke zlepšení situace na úseku plnění zák. č. 74/1958 Sb. o trvalém usídlení kočujících osob, Závěry ke zlepšení situace na úseku plnění zák. č. 74/1958 Sb. doporučené ústavněprávním výborem předsednictvu Národního shromáždění.

Revize přístupu vůči Romům v letech 1965–1966

Na počátku revize politiky *„usazení Romů"* bylo Usnesení předsednictva ÚV KSČ z 15. června 1965. Podkladem se stala kontrolní zpráva shrnující nedostatky v ubytování, pracovním zařazení Romů a nedostatky v činnosti komisí, zabývajících se *„prací mezi cikánským obyvatelstvem"*. Problémy s romským obyvatelstvem byly označeny za neustále se prohlubující a počet obyvatelstva žijícího v nevhodných podmínkách za neustále se zvyšující. Předsednictvo ÚV KSČ vyzvalo všechny státní orgány ke konkrétním krokům, které by zvrátily dosavadní tendence v oblasti života romského obyvatelstva.[178]

Soustavné a komplexní sledování problému romského obyvatelstva bylo uloženo vládě. Ministerstvo vnitra dostalo za úkol rozbor účinnosti zákona č. 74/1958 Sb. o trvalém usídlení kočujících osob. Do konce září roku 1965 měly být připraveny nové směrnice anebo navržena novelizace zákona tak, aby byla zajištěna jeho účinnost v současných podmínkách. Ministr vnitra Josef Kudrna pověřil vypracováním zadaného úkolu Jindřicha Thona. Na Thonovu žádost byl do přípravy materiálů zahrnut i Jan Hanák, vedoucí VS NV.[179]

Koordinaci úkolů, spojených s kritickým usnesením ÚV KSČ, zpočátku převzal Úřad předsednictva vlády, který svým Usnesením ze dne 13. října 1965 zřídil Vládní výbor pro otázky cikánského obyvatelstva. Výbor byl složen z náměstků zainteresovaných ministerstev, zástupců ústředních orgánů společenských organizací a KNV z krajů s největší koncentrací romského obyvatelstva a přebral organizaci v revizi romské otázky. Za MV byl jeho členem jmenován náměstek pro VB Jindřich Thon.[180] Ještě před zřízením tohoto výboru potvrdilo předsednictvo vlády úkol stanovený mu usnesením ÚV KSČ – tedy provést rozbor účinnosti Zákona o trvalém usídlení kočujících osob.[181]

Ministerstvo vnitra mělo v době vládou uloženého úkolu již rozbor připraven.[182] Patrně se řídilo původním termínem, stanoveným v Usnesení ÚV KSČ na září 1965. K jeho předložení a projednání ve vládním výboru však došlo až při jeho prvním zasedání v březnu 1966.[183] Zpráva byla obsáhlým dokumentem sumarizujícím opatření

178 ABS, f. A 2/2, inv. j. 450, Usnesení 114. schůze předsednictva ÚV KSČ ze dne 15. 6. 1965. Podobně jako v roce 1958 předkládal materiály k usnesení Jiří Hendrych.

179 Tamtéž, Pověření, Dopis náčelníka VS MV ze dne 22. 6. 1965. Plk. Jindřich Thon nahradil roku 1965 Jindřicha Kotála na místě náměstka ministra vnitra pro VB. Thon současně zastával pozici náčelníka HS VB.

180 ABS, f. H 1-4, inv. j. 762, sv. 1, fol. 155, Jmenovací dekret Vládního výboru pro otázky cikánského obyvatelstva ze dne 1. 12. 1965.

181 Tamtéž, inv. j. 722, Přípis VS MV z 21. 10. 1965 s vládním usnesením č. 502 O opatřeních k řešení otázek cikánského obyvatelstva.

182 Tamtéž, inv. j. 762, sv. 1, fol. 29. K vypracování nových směrnic, či případně novelizaci zákona č. 74/1958 Sb. o trvalém usídlení kočujících osob, byla zřízena komise při ministerstvu spravedlnosti. Ministerstvo vnitra v komisi zastupovali mjr. Karel Grundloch a mjr. Josef Prchal z HS VB. Materiály za MV byly vyhotoveny již 3. 9. 1965.

183 Tamtéž, fol. 5–16, Zápis z jednání Vládního výboru pro otázky cikánského obyvatelstva dne

provedená orgány NV, MV a jemu podřízených složek. Konstatovala určitou úspěšnost v *„usazení"* některých Romů a jejich zapojení do stálého zaměstnání a odhadovala pětinu takových případů z celkového počtu romského obyvatelstva. Ostatní se po krátkodobém *„usazení"* (v období bezprostředně po vykonaném soupisu, tj. po 6. únoru 1959) nedařilo udržet na jednom místě. K vyloženému kočování nedocházelo, šlo spíše o fluktuaci, změnu místa pobytu přibližně třikrát do roka. Práce komisí při NV byla po počáteční aktivitě opět utlumena, evidence se přestávala vést. Národní výbory tak ztratily přehled o stavech Romů ve svých obvodech. K postihům ze strany VB docházelo také jen v prvních dvou letech po vykonaném soupisu. Za kočování bylo postihováno pouze kolem šedesáti osob ročně a počátkem šedesátých let se od uplatňování postihu (vzhledem k rozpadu evidence) začalo zcela upouštět.

Soupis a s ním spojený pokus o *„usazení Romů"* v roce 1959 se ukázal být jednorázovou akcí, která nebyla orgány místní správy vedena konsekventně, a tím se z větší části minula účinkem, neboť její výsledky se měly dostavit právě až po dlouhodobém převýchovném působení na místní úrovni. Zákon 74/1958 Sb. o trvalém usídlení kočujících osob a především směrnice k jeho provádění, které byly založeny na soupisu a počítaly s jeho vedením a dlouhodobou *„prací mezi cikánským obyvatelstvem"*, tak byly naprosto neúčinné. K postihování Romů již nedocházelo na základě těchto právních norem, nýbrž se aplikovaly jiné platné normy z různých oblastí právního řádu.[184] Proto se Vládní výbor pro otázky cikánského obyvatelstva v závěru svého rozboru vyslovil pro zrušení Zákona o usazení kočujících osob z roku 1958 a pochopitelně také pro zrušení jeho prováděcích směrnic a zrušení dosavadní torzovité evidence kočovných osob, vzniklé na základě těchto předpisů. Bylo doporučeno vypracovat nový zákon, směrnice i evidenci. Nový zákon měl být namířen na *„řízený rozptyl Romů"* a měly v něm být přesněji uvedeny povinnosti národních výborů a dalších organizací. Evidenci by opět vedly národní výbory, ovšem jako evidenci osob, kterým byl přikázán pobyt v jejich obvodu.[185]

Z usnesení vládního výboru vyplynuly pro MV v zásadě dva úkoly. Za prvé – spolupracovat v komisi ministerstva spravedlnosti na vytvoření nových zásad a na novelizaci zákona č. 74/1958 Sb. o trvalém usídlení kočujících osob, což mělo být předloženo do dalšího, červnového jednání výboru. Druhý úkol byl spíše pasivní a informativní – zástupce MV se měl nadále účastnit činnosti výboru a informovat o jeho jednáních a výstupech složky VB.[186] Role zástupců MV ve výboru byla víceméně

28. 3. 1966. Výbor se sešel již 18. 12. 1965 a 6. 1. 1966; šlo však o ustavující schůze. Ke konkrétním úkolům, kvůli kterým byl zřízen, se dostal až při jednání 28. 3. 1966.

184 Tamtéž, fol. 42. Byly jimi normy postihující příživnictví, zákony o zajišťování socialistického pořádku, zákon o rodině postihující rodiče zanedbávající péči o dítě, zákon o postihu osob dopouštějících se opakovaně výtržnictví a násilností.

185 Tamtéž, fol. 36–44.

186 Tamtéž, fol. 4–5, Usnesení Vládního výboru pro otázky cikánského obyvatelstva ze dne 28. 3. 1966.

na úrovni pasivního pozorovatele. Většina projednávaných otázek se věnovala školství, výchově a sociálnímu zabezpečení Romů. Jednalo se o cíleném *„rozptylu"* romských osad a ulic, přesídlování Romů ze Slovenska do českých zemí a z pohraničí do vnitrozemí. V centru pozornosti stála osvětová činnost nebo otázky hygieny a zdravotní péče. Dosah bezpečnostních otázek a represe zaujímal během jednání výboru relativně malý prostor a nikdy netvořil zvláštní body jednání; byl maximálně dílčí součástí jiných opatření. Obdobnou „pozornost" věnovaly jednání vládního výboru i složky VB. K seznamování s jeho výstupy docházelo na celostátních poradách náčelníků správ VB. Informace o záležitostech s romským obyvatelstvem nevyvolávaly oproti jiným bodům porad žádné zásadní dotazy ani diskuze. Byly přijímány jako nutná a relativně krátká sdělení.[187]

Podklady k jednání vládního výboru a zapracováním jeho výstupů do činnosti VB se věnoval 1. odbor HS VB. Při neúčasti náměstka Thona ho zastupovali jiní pracovníci odboru MV.[188] K jednání dodávali materiály týkající se povětšinou trestné činnosti Romů.[189] Z témat projednávaných vládním výborem zapracovali do činnosti VB zesílení pozornosti (a tím i represí) proti fluktujícím práceschopným Romům.[190] S využitím zákonných instrumentů byla tendence silněji postihovat příživnictví, rozkrádání, či narušování veřejného pořádku. Ke zpřísnění postihu romského obyvatelstva však VB přistupovala spíše z vlastního podnětu, než na základě jednání výboru, neboť disponovala rozsáhlými, pravidelně vedenými analýzami a statistikami kriminality. A kriminalita Romů měla v šedesátých letech 20. století vzestupnou tendenci.[191] Jejich postih se však nelišil od postihu jiných osob *„provozujících kriminální činnost"*. V terminologii SNB byly označovány jako *„kriminálně závadové osoby"* (KZO)[192] a zásady postupu proti nim byly v polovině šedesátých let právě aktualizovány.[193]

187 ABS, f. H 1-2, inv. j. 2, fol. 123, Záznam o poradě náčelníků správ VB a náčelníků 2. a 5. odborů správ VB, konané v Praze 20. 6. 1967.

188 Tamtéž, sv. 1, fol. 5. Např. při jednání vládního výboru dne 28. 3. 1966 zastupoval náměstka Thona pracovník 1. odboru Ladislav Číhalík.

189 Tamtéž, fol. 91–92, Zpráva o zavraždění člena JRD z obce Vlachovo, okres Rožňava, Jozefa Olacha cikánem, Martinem Gazdíkem.

190 Tamtéž, fol. 31–34, Zpráva o plnění úkolů vytyčených Vládním výborem pro řešení cikánské otázky.

191 ABS, f. A 1, inv. j. 461, f. H 2-1, inv. j. 151, fol. 2, nebo f. H 1-4, inv. j. 826. Kriminalita Romů činila v druhé polovině šedesátých let 20. století přes čtyři procenta z celkové objasněné trestné činnosti v rámci celé ČSSR a pozvolna narůstala.

192 ABS, přír. fondů O, č. 1952/91, bal. 5. Termínem KZO byly podle nařízení ministra vnitra ČSSR č. 27/1975 označovány osoby, které byly soudem označeny za zvlášť nebezpečné recidivisty, byly nejméně dvakrát odsouzeny za úmyslné trestné činy podobného charakteru, páchaly trestné činy organizovaně a neskýtají záruku, že povedou řádný život pracujícího člověka.

193 ABS, f. H 1-4, inv. j. 762, sv. 1, fol. 33, Směrnice pro činnost Veřejné bezpečnosti proti kriminálně závadovým osobám vydané nařízením ministra vnitra č. 35/1965 dne 30. 11. 1965.

Při diskutovaném a úřady plánovaném *„rozptylu romského obyvatelstva“* měly bezpečnostní složky zajišťovat bezpečnost veřejných činitelů, kteří budou *„rozptyl“* provádět a dohlížet nad průběhem těchto akcí – zajišťovat především klid a pořádek při přesunech Romů. Po dokončení akcí byla složkám VB přisouzena opět asistenční funkce. Spolu s úředníky NV měly sledovat trvalé usídlení Romů v nových bydlištích a zakročovat proti jejich opouštění. Kvůli specifické trestné činnosti romského obyvatelstva se předpokládalo vydání zvláštního metodického pokynu, zajišťujícího jednotný postup všech složek VB. Současně měly být vydány zásady specifických represivních opatření.[194]

Revize přístupu k romské menšině a obnovená aktivita úřadů státní správy neměla dlouhého trvání. Vládní výbor pro otázky cikánského obyvatelstva vykonával svoji činnost prakticky jen v letech 1966–1967. V roce 1968 se již ani jednou nesešel a v závěru roku byl zcela zrušen.

Kompetence řešení otázek romského obyvatelstva přešla na nově konstituované Ministerstvo práce a sociálních věcí ČSR, které se jimi začíná zabývat až v samotném závěru roku 1969.[195] Evidence (vycházející ze Zákona o usídlení kočujících osob) byla vedena sporadicky do roku 1965. Orgány NV a VB z ní již od počátku šedesátých let postupně vyjímaly romské osoby a nové již nezaznamenávaly. Roku 1966 byl tento způsob evidence kočujících a polokočujících osob spolu s rezortními směrnicemi MV o provádění Zákona o trvalém usídlení kočovných osob zcela zrušen.[196]

Výjezdy Romů do zahraničí

Politické tání v Československu šedesátých let s sebou přinášelo změnu státních restrikcí a uvolnění v cestovním ruchu. Stoupal zájem o výjezdy do zahraničí. Tuto tendenci zaregistrovala i městská správa VB v Ostravě, kde od roku 1965 nebývale stoupl zájem o vycestování i mezi romským obyvatelstvem. Zpočátku šlo hlavně o Romy usazené v obvodu MS Ostrava, kteří měli zájem o vycestování do nedalekého Polska. O rok později se celková aktivita Romů ve výjezdech za hranice ještě zvýšila a kromě Polska se rozšířila i škála destinací o Maďarsko, Bulharsko a Jugoslávii.[197]

194 ABS, přír. fondů H č. 1298/83, bal. 5, Metodický pokyn náčelníka SKS nebo přír. fondů O, č. 1953/91, bal. 5, Metodický pokyn k taktice služebních zákroků proti kriminálně závadovým osobám cikánského původu. Takovýto metodický pokyn není z šedesátých let znám; objevují se až v letech sedmdesátých a osmdesátých.

195 ABS, f. H 2-1, inv. j. 91, Ministerstvo práce a sociálních věcí ČSR – Zpráva o současném stavu řešení otázek cikánského obyvatelstva v ČSR.

196 Tamtéž, Podkladový materiál pro zpracování otázky romského obyvatelstva. Do evidence bylo v letech 1963–1965 zahrnuto pouze třináct nových osob, a to většinou na návrh orgánů VB. Naproti tomu bylo přes šest tisíc osob z evidence vyňato. Směrnice i evidence kočovných a polokočovných osob byly zrušeny na základě vyhlášky předsedy vlády č. 73/1966. Dále též ABS, přír. fondů H, č. 1328/84, bal. 33, Rozbor kriminality páchané osobami cikánského původu a Zpráva o průzkumu uplatňování zák. č. 74/1958 o trvalém usídlení kočujících a polokočujících osob.

197 ABS, f. H 1-4, inv. j. 826, fol. 1, Dodatek k situační zprávě KS SNB Ostrava.

Aktivity romské menšiny byly ze strany Krajské správy SNB v Ostravě vyhodnoceny jako nová forma kočování, navíc spojená s trestnou činností, neboť Romové ve spojení se svými zahraničními příbuznými začali na severní Moravě organizovat dovoz a prodej ojetých západních automobilů a jiného nedostatkového zboží. V několika případech byli rovněž usvědčeni z prodeje falešných dolarových bankovek.[198] Veřejná bezpečnost se proto v rámci Severomoravského kraje snažila omezit romským žadatelům vydávání cestovních doložek k občanským průkazům; ty zajišťovala cestovní kancelář Čedok. Romové si však, aby se vyhnuli restrikcím, začali o doložky cíleně žádat v okresech mimo své trvalé bydliště. V roce 1966 byl proto na zásah HS VB pozměněn celkový způsob vydávání doložek, které si zájemci mohli opatřit již pouze v okrese svého trvalého bydliště, a to nikoli v cestovní kanceláři, nýbrž pouze na oddělení pasů a víz příslušného útvaru SNB.[199]

I po těchto restriktivních opatřeních byl orgány SNB stále pozorován u Romů čilý cestovní ruch. Řada z nich užívala doložek vystavených na delší časové období, anebo se věnovala jejich falšování. Od občanů, kteří doložky pro vycestování sice využili, ale ještě neuplynula doba jejich platnosti, si je Romové odkupovali a opatřovali vlastními jmény. V Ostravě se dokonce objevil případ, kdy zaměstnanec oddělení pasů a víz Romům prodával prázdné tiskopisy výjezdních doložek.[200] Proti těmto aktivitám si KS SNB v Ostravě nakonec vyžádala externí pomoc – přísnější kontroly na hraničních přechodech. Přesto byla v roce 1967 nucena konstatovat vznik rozsáhlé a organizované trestné činnosti Romů v mezinárodním měřítku.[201]

Písemnosti MV, zabývající se problémy spojenými s romskou menšinou, nejsou pro období šedesátých let příliš rozsáhlé a s malou výjimkou pocházejí pouze z provenience útvarů samotného MV. Nenabízejí tak velkou příležitost k detailnějšímu pohledu do prostředí jednotlivých útvarů VB a k poznání konkrétního, místního postupu vůči Romům. Poskytují však dostatečný vhled do revize starého postupu v usazení kočovných Romů a konstituování nového přístupu státu k začlenění již usedlých (nebo nanejvýše fluktuujících) Romů do většinové společnosti.

Oproti padesátým letům je v tomto období zajímavé sledovat rozdílnou roli MV v celostátní koncepci státní správy. Při zpracovávání podkladů a prosazování návrhů na řešení *„cikánské otázky"* byl rezort vnitra v padesátých letech centrem dění. Vnitro sbíralo materiály, předkládalo návrhy a realizovalo mezirezortní řízení. Z jeho pera vznikla zákonná úprava i směrnice k jejímu provádění. Jeho role při řešení přístupu k Romům byla ve státní úrovni – napříč všemi rezorty – zásadní. V letech šedesátých

198 PAVELČÍKOVÁ, Nina, *Romové v českých zemích,* s. 85. Prodej ojetých automobilů se stává novou formou tradiční romské živnosti, kterou bylo v dřívějších dobách (a obzvláště u olašských Romů) koňské handlířství.

199 ABS, f. H 1-4, inv. j. 826, fol. 2. Nařízení platilo od 1. 11. 1966.

200 Tamtéž, fol. 5. Za jeden nevyplněný tiskopis si účtoval 500 Kčs a po vyplnění za jeho potvrzení dalších 200 Kčs.

201 Tamtéž, fol. 3–7, Přehled trestných činů a zadržených československých Romů v zahraničí.

oproti tomu ministerstvo plnilo úlohu statisty, kterému bylo dopřáno zhodnotit si svůj postoj z předchozích let a plnit úlohu asistenta jiným rezortům, které nyní předkládaly návrhy a realizovaly rozsáhlá opatření. V druhé půli sledované dekády však poutá pozornost rozsáhlá oblast romské kriminality, mající specifickou dimenzi a vyžadující tomu odpovídající diferencovaný přístup a pozornost kriminálních i pořádkových orgánů.V dalších letech se oblast kriminality stala doménou vzájemné interakce Romů a bezpečnostních složek státu.

4. Bezpečnostní složky a Romové v období normalizace

Období normalizace po sobě zanechalo rozsáhlý a především souvislý archivní materiál. Jeho množství jednoznačně převyšuje všechna předcházející sledovaná období. V písemnostech MV se v tomto dvacetiletí objevuje i řada materiálů jiných institucí. K tématu romského obyvatelstva to jsou především písemnosti Komise vlády ČSR pro řešení otázek cikánského obyvatelstva, jejímiž členy byli i zástupci rezortu vnitra; díky tomu se tyto písemnosti stávají součástí rezortní agendy. Tvoří však dosti uzavřený celek, proložený pouze pozvánkami na zasedání schůzí a několika hodnotícími zprávami. Materiál nemá další styčné body s ostatními písemnostmi MV. Mnohem typičtějšími jsou hodnocení romské kriminality, souborné dokumenty z úrovně ministerských útvarů, ale i krajských a okresních správ SNB. Právě množství materiálu z provenience podřízených složek MV je vůči ostatním sledovaným obdobím netypické. Kromě řešení romské otázky na centrální – ministerské – úrovni se dochovala i řada písemností, dokládajících krajské a okresní přístupy a sledování romského tématu na místních úrovních. Těžiště tohoto období ovšem spočívá povýtce v pokusech o potírání romské kriminality. Signifikantní bylo plošné i místní stupňování represe bezpečnostních složek vůči romskému obyvatelstvu, hraničící až s jeho apriorní kriminalizací.

Obnova komplexní státní politiky vůči romské menšině

Utváření celostátní koncepce státní správy vůči romské menšině ustalo v období politických zvratů roku 1968. Vládní výbor pro otázky cikánského obyvatelstva, ustavený v roce 1965, přestal po dvouleté činnosti zasedat a v roce 1968 byl zcela rozpuštěn.[202] Kontinuitu našla jeho činnost v nově ustaveném ministerstvu práce a sociálních věcí, kde byla agenda romského obyvatelstva zařazena do kompetence odboru sociálních služeb.[203] Již v roce 1969, kdy došlo k vyhodnocování podkladů pro činnost

202 ABS, f. H 2-1, inv. j. 91, fol. 18, Zpráva o současném stavu řešení otázek cikánského obyvatelstva v ČSR. Stalo se tak na základě vládního usnesení č. 384 ze dne 7. 11. 1968.

203 Tamtéž, fol. 18–19. Bylo tak učiněno v okamžiku ustavení ministerstva práce a sociálních věcí roku 1968. Od vzniku federace a konstituování unitárního a republikového ministerstva práce a sociálních věcí dne 1. 1. 1969 se romská problematika dále nacházela v kompetenci tohoto rezortu. Unitární ministerstvo ji zařadilo do odboru sociální politiky a věnovalo se vytváření dlouhodobých koncepcí. Republikové ministerstvo vedlo agendu dále v rámci odboru sociálních

v této oblasti, se rezort vyslovil pro zřízení vládní komise s širším mezirezortním složením a dosahem. K jejímu vytvoření došlo o rok později; vznikla Komise vlády ČSR pro řešení otázek cikánského obyvatelstva se zaměřením na problematiku Romů v českých zemích.[204] Její působení však zůstává spjato s Ministerstvem práce a sociálních věcí ČSR. Předsedou byl ministr práce a sociálních věcí Emilián Hamerník, porady se odehrávaly přímo na ministerstvu a přes koordinaci s ostatními rezorty se činnost komise opět zaměřila převážně na sociální oblast. Mimo to se věnovala také vzdělávání a zvyšování kvalifikace, především romské mládeže, projednávána byla otázka zdravotní prevence a hygieny.

Komise sledovala i činnost komisí na místní úrovni při národních výborech, nechávala si předkládat zprávy o činnostech jednotlivých úřadů a vyžadovala plnění vládních usnesení.[205]

Záležitosti bezpečnosti a vliv MV v rámci Komise vlády ČSR pro otázky cikánského obyvatelstva nebyly nikterak zásadní. Ministerstvo bylo při vládní komisi reprezentováno osobou zástupce hlavního velitele VB, často se jí však účastnil náčelník odboru Správa kriminální služby (SKS) HV VB nebo jeho zástupce.[206] Vyslání zástupců z útvaru SKS vypovídalo o „vkladu" MV do jednání komise. Příspěvky rezortu vnitra se omezovaly na hlášení o stavu a rozsahu romské kriminality, včetně kriminality romské mládeže.[207] Se zástupci bezpečnostních složek byla v rámci správního úseku MV řešena také ohlašovací povinnost místa pobytu Romů a omezování jejich fluktuace, spolu s projednáním preventivních opatření. Zástupci MV však většinou neměli k průběhu jednání komise připomínky a mnohdy se ani aktivně nezapojovali do jejího jednání.[208]

služeb a převzalo praktickou stránku realizace komplexního přístupu k romské menšině. Vyhodnocováním materiálů k romské problematice se ministerstvo zabývalo až v druhém pololetí roku 1969, a teprve až v závěru tohoto roku dochází k prvnímu zasedání.

204 PAVELČÍKOVÁ: *Romové v českých zemích,* s. 110–115. Komise byla jmenována vládním usnesením č. 279/1970 a pravidelně se scházela do roku 1988.

205 VÍŠEK, Petr: *Program integrace – Řešení problematiky romských obyvatel v období 1970 až 1989*. In: *Romové v České republice*. Praha 1999, s. 184–218.

206 ABS, f. H 2-1, inv. j. 151, fol. 91, 100, 161, Pozvánky a zprávy z jednání Komise vlády ČSR pro otázky cikánského obyvatelstva. ABS, přír. fondů H, č. 1893/89, bal. 1. V osmdesátých letech 20. století je zástupcem MV při vládní komisi zástupce náčelníka SKS.

207 ABS, přír. fondů H, č. 1750/88, bal. 4, Informace o stavu a vývoji kriminality spáchané osobami cikánského původu na území České socialistické republiky za období let 1976–1982.

208 Tamtéž. Na pozvánkách Komise vlády ČSR s uvedenými body jednání je v konceptech odpovědí MV (spolu s příslibem účasti) připsána zároveň poznámka, že MV nemá k bodům jednání připomínky. Při zprávách z jednání se často konstatuje, že jeho obsah se netýkal otázek bezpečnosti a zástupce MV tak nemusel zaujmout žádné stanovisko.

Komplexní opatření bezpečnostních složek vůči romské menšině

Významnější „komisí" v oblasti romské problematiky (minimálně pro rezort vnitra) se tak jeví některé z mezirezortních porad orgánů činných v trestním řízení. Tyto porady se na celostátní úrovni odehrávaly zpravidla jednou ročně. Scházeli se na nich ministr vnitra a generální prokurátor, případně jejich náměstci a projednávali právní a bezpečnostní otázky státu, jejichž obsahem bývala mimo jiné i opatření vůči romské menšině.[209] Na základě jedné z těchto mezirezortních porad došlo k významnému zhodnocení kriminality Romů i dosavadního celkového přístupu MV k této menšině. V závěru sedmdesátých let tak lze hovořit o vytváření komplexního a koordinovaného postupu rezortu vnitra, jenž se v důsledku projevil v zesílení represe bezpečnostních složek vůči romské menšině.[210]

Na počátku veškerých opatření stál obsažný dokument zpracovaný na počátku roku 1978 sekretariátem ministra vnitra ČSR na základě jednání mezirezortní porady 7. prosince 1977. Rozsáhlý elaborát s názvem Rozbor kriminality páchané osobami cikánského původu[211] se v úvodu odvolával na Usnesení vlády ČSR č. 279 z roku 1970 o řešení otázek cikánského obyvatelstva. Ústředním orgánům se v něm ukládalo *„[…] zlepšení péče o cikánské obyvatelstvo a vytvoření podmínek pro to, aby jejich zapojení do socialistické společnosti probíhalo co nejrychleji a nejúčinněji"*. Dokument zaznamenal vzestup hmotné úrovně obyvatel a srovnával rozdíly mezi životem ve městech a na venkově. Přesto byla u romské menšiny zřetelná nižší životní úroveň, kterou dokument vykládá jako důsledek přetrvávajících rozdílných romských životních návyků. Existenci rozsáhlé trestné činnosti u romského obyvatelstva pak viděl v konfliktu, pramenícím ze vzájemné antipatie a neporozumění většinové společnosti a Romů. Kriminalita Romů, doložená řadou statistik, vykazovala v polovině sedmdesátých let setrvalou, pozvolně vzestupnou tendenci. U objasněných trestných činů byl konstatován

209 ABS, přír. fondů H, č. 1324, bal. 4 a č. 1893/89, bal. 1. Projednávání romské problematiky je doložitelné na poradách 7. prosince 1977, v listopadu 1978 a v červnu a září 1984. Porada konaná v roce 1977 je patrně vůbec první poradou tohoto druhu, zabývající se romskou problematikou. Srov. Dlouhodobou přípravu orgánů VB v rámci celé ČSR a rozsáhlé shromažďování podkladů k jednání. ABS, f. M 1-10/1, inv. j. 56, nebo ABS, f. M 6-1, inv. j. 16.

210 PAVELČÍKOVÁ, Nina: *Romové v českých zemích,* s. 123. Iniciativa k projednání tohoto tématu patrně vzešla z Vládního usnesení č. 21/1976 o zásadách sociálně politických opatření v péči společnosti o cikánské obyvatelstvo. Přímý vztah mezi usnesením vlády a poradou orgánů činných v trestním řízení, resp. jejími výstupy, ovšem není na základě pramenů z provenience bezpečnostních složek přímo doložitelný. Na poradách však obecně docházelo k projednávání vládních návrhů i řešení kriminality Romů. Též ABS, přír. fondů H, č. 1893/89, bal. 1, Vyhodnocení plnění úkolů vyplývající z usnesení vlády za rok 1984. Řada dokumentů, koncipovaných v závěru sedmdesátých let rezortem vnitra, přímo odkazuje na Usnesení vlády č. 21/1976; ABS, přír. fondů H, č. 1493/ 85, bal. 4. Např. nařízení náměstka ministra vnitra ČSR Opatření služeb Veřejné bezpečnosti k řešení trestné činnosti kriminálně závadových osob cikánského původu.

211 ABS, přír. fondů H, č. 1256/83, bal. 4; č. 1328/84, bal. 33; č. 1331/84, bal. 3; přír. fondů I, č. 1488/84, bal. 207; f. K 1-1, inv. j. 290. Dokument se dochoval v řadě exemplářů.

vzrůst podílu romské kriminality z 5,5 % na 6,5 % v období let 1974–1976. U přečinů byla rostoucí tendence ještě markantnější, neboť zaznamenala vzrůst o 2,4 %. Specifikem kriminality Romů byly především krádeže prosté, krádeže vloupáním do bytů, loupeže, rvačky a ublížení na zdraví – tedy trestná činnost řešená především v rámci kriminální služby po linii obecné kriminality. Nezvykle vysoká byla rovněž prostituce a kriminalita romských žen obecně, pohybující se u trestných činů i přečinů kolem 11 %. Obdobně markantní oproti majoritě byla kriminalita romských dětí a mladistvých. Tento alarmující stav si orgány MV vysvětlovaly opět historickým vývojem a mentalitou Romů.

Opatření, která by mohla zvrátit nepříznivý vývoj, byla označena jako obtížně proveditelná a především místně podmíněná. Romské obyvatelstvo bylo v českých zemích usazeno nerovnoměrně a k zásahům vůči jejich rostoucí kriminalitě docházelo tedy (dle místních podmínek) především v oblastech největšího soustředění Romů, tedy v Severočeském, Západočeském a Severomoravském kraji. Navíc represivní opatření proti kriminalitě nebyla prováděna na etnickém principu pachatelů, nýbrž podle druhů trestné činnosti (např. obecná nebo hospodářská kriminalita). V případě romské menšiny byla vyzdvihována působnost národních výborů, jejich společenský dosah a výchovné působení. Při řešení záškoláctví, problémů ve výchově dětí, uložení ústavní výchovy nebo ochranného dohledu spolupracovaly orgány VB s národními výbory a snažily se o preventivní dosah a co nejrychlejší výsledky. Rozbor se věnoval také možnostem uplatnění Zákona o trvalém usídlení kočujících osob z roku 1958 a konstatoval, že je v praxi obtížné využít jeho ustanovení o postihu osob, které *„[…] se vyhýbají poctivé práci, toulají se z místa na místo a živí se nekalým způsobem*". V pravém slova smyslu byla v této době většina osob již nekočujících (spíše fluktuujících, avšak častěji se stěhujících z místa na místo) postihována na základě trestného činu příživnictví.[212]

Rozbor kriminality Romů navrhoval řadu opatření, která by měla být v rámci společenského a výchovného působení vykonávána společenskými organizacemi, v oblasti trestné činnosti pak orgány činnými v trestním řízení a v rámci prevence orgány VB. Opatření, která měla VB realizovat, se zaměřovala na fluktuaci, a to především na osoby označené termínem *„kriminálně závadové*" – tedy trestané s nařízením o ochranném dohledu. K získávání přehledu o stěhování a fluktuaci romského obyvatelstva se měly také důsledněji využívat centrální evidence. Represe se dále měla zaměřit na držitele řidičských průkazů a vlastníky motorových vozidel, s rozsáhlejším využitím možností přezkoušet řidiče ze znalostí dopravních předpisů. Bylo navrženo cíleně podrobovat vlastníky vozidel technickým prohlídkám, stejně jako kontrolám převážených věcí a osádkám vozidel. Aby se zamezilo páchání trestné činnosti Romů v zahraničí, měla se užívat evidence trestných činů i při vydávání cestovních pasů.[213]

212 Tamtéž.

213 Tamtéž. U společenských organizací a místních orgánů státní správy se kladl důraz na *„rozptylování*" Romů v místech bydliště i pracovního zařazení, pečlivé zkoumání žadatelů o invalidní

Obsažný dokument Rozbor kriminality páchané osobami cikánského původu nebyl jen konstatováním daného stavu, nýbrž stál na počátku praktických represivních opatření. Byl rozesílán všem náčelníkům správ VB v ČSR na krajských i centrální republikové úrovni. Výsledky prováděných opatření byly očekávány v závěru roku 1978 ke zpracování celkové analýzy pro další mezirezortní poradu ministrů orgánů činných v trestním řízení, plánovanou na konec téhož roku.[214]

Počátkem listopadu 1978 docházela z jednotlivých správ VB vyhodnocení navržených opatření.[215] Shodovala se v tom, že nejpalčivějším problémem je fluktuace Romů a jejich neustálý příliv do oblastí s jejich značnou koncentrací – do měst v severních a západních Čechách. Zprávy se shodovaly na nutnosti častého využívání ochranného dohledu nad řadou osob romského původu.[216] Oproti tomu využívání centrálních evidencí romských osob a získávání přehledu o jejich fluktuaci bylo možné jen u již trestaných osob a recidivistů, protože podléhali zvláštnímu nařízení a veškeré změny pobytu těchto osob byly v rámci jednotlivých OS SNB hlášeny z oddělení správní služby na oddělení obecné kriminality. Stejně tak nebyl trestaným osobám vydáván cestovní pas, aby tak byla redukována možnost přenášení kriminality do zahraničí. K represi vůči majitelům řidičských oprávnění docházelo jen v některých krajích; ovšem již řadu let. V dalších krajích byly takové kontroly zaváděny a plánovány ve spolupráci oddělení dopravní služby s odděleními kriminality OS SNB. Na místní úrovni byla proti zvyšující se kriminalitě romského obyvatelstva zavedena řada jiných specifických postupů a jednorázových bezpečnostních akcí.[217]

O významu komplexních represivních opatření, zaměřených v závěru sedmdesátých let vůči romské menšině, svědčí i zařazení tohoto tématu do programu celostátních porad náčelníků správ VB a výkonných útvarů MV ČSR. Na poradách v závěru roku 1978 a roku 1979 se projednávaly dílčí případy kriminality Romů a koordinování celkové koncepce postupu bezpečnostních složek vůči romské menšině na krajské i centrální, ministerské úrovni. Z jednání je patrné, že v praxi docházelo k postupnému

důchod a přídavky všeho druhu. Orgány činné v trestním řízení měly dbát na důsledné vyšetřování trestné činnosti Romů a rychlé provedení trestu, který měl z výchovného hlediska následovat bezprostředně po spáchaném trestném činu.

214 Tamtéž. Průvodní dopisy k Rozboru kriminality páchané osobami cikánského původu. Dokument byl sekretariátem ministra vnitra rozeslán podřízeným útvarům 9. 2. 1978. Jeden exemplář byl zaslán i Inspekci ministra vnitra ČSR s nařízením provádět během roku prověrky, zdali jsou opatření obsažená v rozboru realizována v praxi a vyhodnocována. Též ABS, přír. fondů H, č. 1504/85, bal. 2.

215 ABS, přír. fondů H, č. 1324/84, bal. 4.

216 Tamtéž. Opět šlo o Severočeský kraj, kde byl ochranný dohled vykonáván u 36 osob. Severomoravský kraj vykazoval dokonce 180 osob.

217 Tamtéž. Na Kladně byli vyčleněni příslušníci VB, kteří se specializovali na objasňování trestné činnosti Romů, v Praze bylo sestavováno fotoalbum všech předvedených Romů, totéž bylo učiněno i ve všech okresech Severomoravského kraje. Technické prohlídky vozidel a přezkušování romských řidičů se například v Ostravě děly koncepčně již od roku 1974.

uskutečňování opatření, navržených počátkem roku 1978 a obsažených v citovaném dokumentu Rozbor kriminality páchané osobami cikánského původu.[218]

Komplexní pojednání romské problematiky ministerstvem vnitra v závěru sedmdesátých let se neprojevilo jen zesilující represí vůči Romům samotným, zaměřilo se také na zhodnocení rezortních směrnic, rozkazů a především na aplikaci Zákona č. 74/1958 o trvalém usídlení kočujících osob.[219] Pracovníci kontrolního odboru štábu MV ČSR provedli průzkum a zhodnocení praktického využívání zákona a směrnic na jednotlivých útvarech VB v místech s vyšší koncentrací obyvatel romského původu.[220] Průzkum konstatoval, že platný zákon č. 74/1958 Sb. není v praxi již dlouhou dobu využíván, a že na prověřovaných útvarech VB již ani nejsou pamětníci, kteří by jeho užívání potvrdili. Obdobný stav se týkal i stále platných rozkazů náčelníka HS VB, které ze zákona vycházely a konkretizovaly jeho provádění v rámci útvarů VB.[221] Všechny rozkazy i nařízení byly stále v platnosti, orientovaly se však na realizaci zákazu kočování a vedení evidencí kočovných a polokočovných osob. Správa takových evidencí však byla zrušena nařízením vlády v roce 1966.[222] Výsledkem byl návrh zrušit příslušná rezortní nařízení a rozkazy jako zbytečné a novelizovat zákon č. 74/1958, neboť jeho ustanovení neodpovídala aktuálnímu stavu romské populace, která tradiční kočování již zaměnila za usedlý způsob života, spojený pouze s častějším stěhováním a fluktuací v zaměstnání.

Veškerý trestný postih Romů prováděly sledované útvary na základě standardních represivních opatření, jako bylo uvalení ochranného dohledu či užívání právních norem postihujících konkrétní trestné činy všech občanů, bez vymezení jejich etnické příslušnosti. Stejně tak byli Romové vedeni i v dobových evidencích KZO pouze v případě, že šlo o recidivisty nebo osoby alespoň jednou trestané. Žádné teoretické či metodické vymezení v přístupu k Romům jako etnické skupině, byť zvláště postihované, nalezeno nebylo. Poněkud odlišná byla ovšem praxe. Ve městech severních a západních

218 Tamtéž, bal. 1, Pozvání, body a průběh porady konané v roce 1978, Závěry porady. Tamtéž, č. 1493/85, bal. 2, Pozvání, body a průběh porady konané v roce 1979. Šlo vždy o dvoudenní porady konané ve dnech 11.–12. 12. 1978 v Kounově a 16.–17. 10. 1979 na Tokáni. Romská kriminalita byla jedním ze čtyř bodů jednání.

219 Tamtéž, bal. 33, Zpráva o průzkumu uplatňování Zákona č. 74/1958 Sb. ze dne 17. 10. 1958 o trvalém usídlení kočujících a polokočujících osob. Zhodnocení směrnic a zmiňovaného zákona se předpokládalo v elaborátu Rozbor kriminality páchané osobami cikánského původu. Viz pozn. 214.

220 Tamtéž. Prověrky provedeny na S VB Plzeň, Ústí nad Labem, Ostrava, OS SNB Sokolov, Karlovy Vary, Most, Teplice, Ústí nad Labem, Liberec, Plzeň, Frýdek-Místek a na MS SNB Ostrava. Zaměření prověrek se rovněž soustředilo na spolupráci s národními výbory v některých ze jmenovaných míst.

221 Tamtéž. Šlo o rozkazy náčelníka HS VB č. 13 ze dne 17. 3. 1959, č. 36 ze dne 22. 12. 1959, č. 4 ze dne 16. 1. 1963 a nařízení MV č. 46 ze dne 12. 10. 1961. Uvedené rozkazy a nařízení byly spojeny se soupisem osob z roku 1959 a následnou evidencí kočovných a polokočovných osob.

222 Viz pozn. 199.

Čech a severní Moravy s větší koncentrací Romů se zpravidla práce kriminálních útvarů VB částečně specializovala na trestnou činnost Romů.[223] Tito specialisté často úzce spolupracovali s orgány komisí působících při národních výborech, o čemž svědčí i zjištěný fakt, že mezi členy jednotlivých komisí byli ve většině případů náčelníci obvodních oddělení VB nebo alespoň jejich zástupci. Docházelo tak k těsné spolupráci a výměně informací mezi bezpečnostními složkami státu a místní správou. Průzkum, provedený pracovníky kontrolního odboru štábu MV ČSR v jarních měsících, měl za úkol mimo jiné prověřit v praxi zesílená represivní opatření proti romské menšině, jejichž realizace vzešla z jednání mezirezortní porady orgánů činných v trestním řízení na přelomu roku 1977 a 1978. Průzkum zesilování represe potvrdil.[224]

Kriminalizace romské menšiny a metodika služebních zákroků

Nárůst kriminality romského obyvatelstva a pozornost, kterou mu v závěru sedmdesátých let věnoval rezort MV ČSR, vedly kromě zesilování represe i k vypracování teoretických pomůcek a metodik specifického postihu příslušníků romské menšiny. V období roku 1978 se lze setkat s postupy uplatňovanými na místní úrovni i s regulací na úrovni kraje.[225]

Zajištění jednotného postupu v rámci celé ČSR bylo avizováno na celostátní poradě náčelníků správ VB a výkonných útvarů MV ČSR v závěru roku 1978.[226] V této době pracovala na vzniku metodické pomůcky Správa kriminální služby která sbírala informace a rozesílala první verzi dokumentu k připomínkám náčelníkům správ VB. Ve zpracovaném dokumentu však nad jeho metodickou povahou převažují statistiky s výčtem a hodnocením romské kriminality uplynulých let. Metodická část obsahující konkrétní opatření je mizivá.[227] Výstup SKS byl podroben silné kritice především ze strany ústředních útvarů MV ČSR. Kvalitativně byl podklad honocen jako nedostatečný a současně byl vznesen dotaz, zda tvorba pokynu takové povahy nepřesahuje hranice kompetence SKS, neboť problematika trestné činnosti Romů nebyla shledávána jako problém vysloveně kriminální povahy, nýbrž jako komplex otázek, které je třeba řešit jednak v rámci celého rezortu vnitra, ale i nad rámec jeho kompetencí.[228]

223 ABS, přír. fondů H, č. 1328/84, bal. 33. Na odborech obecné kriminality S VB a MS VB a odborech kriminality OS SNB byli ve sledovaných městech (až na výjimky) kriminalisté zaměření výlučně na trestnou činnost Romů.

224 Tamtéž.

225 Tamtéž, bal. 4. Při vyhodnocování opatření vůči kriminalitě Romů v závěru roku 1978 se objevují informace o pracovnících specializovaných na romskou kriminalitu i hlášení o existenci metodických pokynů k řešení romské kriminality. Tyto pokyny vypracovala a ve svých obvodech užívala MS VB Praha a S VB Brno.

226 ABS, přír. fondů H, č. 1324/84, bal. 1, Seminární porada náčelníků S VB a náčelníků výkonných útvarů MV ČSR konaná 11. a 12. 12. 1978 v Kounově – závěry.

227 ABS, přír. fondů H, č. 1298/81, bal. 1, Koncept metodického pokynu náčelníka správy kriminální služby.

228 Především připomínky štábu MV ČSR.

Na základě výtek pověřil ministr vnitra ČSR zpracováním Návrhu na řešení kriminality KZO cikánského původu náměstka sekretariátu MV Zdeňka Rajcharta.[229] Na faktickém sestavení návrhu se však patrně i nadále podílela významnou měrou SKS; přinejmenším v osobě zástupce náčelníka SKS VB Jana Pleskanky.[230] Koncepce návrhu metodického pokynu i důvodové zprávy byla v závěru roku 1979 hotova a opět rozeslána k rezortnímu připomínkovému řízení.[231]

Dokument s názvem Opatření služeb Veřejné bezpečnosti k řešení trestné činnosti kriminálně závadových osob cikánského původu byl koncipován jako nařízení náměstka ministra vnitra ČSR. V úvodním ustanovení se odvolával na realizaci Usnesení předsednictva vlády ČSSR č. 21/1976.[232] Oproti původnímu metodickému pokynu SKS byl výčet trestné činnosti Romů s její specifikací obsažen v přiložené důvodové zprávě. Samotné nařízení pak jednotlivým složkám VB jen ukládalo řadu konkrétních úkolů, které měly vést *„ke zlepšení situace v oblasti boje s trestnou činností cikánů"*.

Odbory VB okresních a městských správ SNB měly dodávat podklady komisím při národních výborech a specifikovat konkrétní návrhy pro *„převýchovu cikánských osob"*. Nad *„kriminálně závadovými osobami"* z řad Romů bylo plánováno uvalení ochranného dohledu a ve spolupráci s celními orgány a odděleními pasů a víz se očekávalo snížení kriminality v dovozu zboží a při peněžních spekulacích. Obchůzkové službě bylo nařízeno soustředit pozornost na místa koncentrace romského obyvatelstva, což mělo vést k lepšímu monitoringu trestné činnosti a pohybu *„KZO cikánského původu"*. Dopravnímu inspektorátu se ukládalo zpřísnit vydávání řidičských průkazů uchazečům z řad Romů, při silničních kontrolách tvrdé zaměření na řidiče, spolujezdce, přepravovaný náklad i na prověřování technického stavu vozidla. Při technických závadách nebo podezření ztráty způsobilosti řidiče k řízení motorového vozidla bylo nařízeno odebírat řidičská oprávnění a osvědčení o technickém stavu vozidla. Zvláštní pozornost si vysloužila romská mládež. Orgány VB dostaly nařízením náměstka ministra vnitra za úkol *„[…] získávat poznatky a signály o trestné činnosti páchané mládeží z řad cikánů […] a skupinách mládeže cikánského původu a jejich organizátorech"*. Odbory obecné kriminality při správách VB měly vyčlenit jednoho pracovníka, specializujícího se na sledování trestné činnosti Romů z řad KZO. Trestná činnost *„KZO-Romů"* podléhala do budoucna pravidelnému vyhodnocení a orgánům VB se

229 ABS, přír. fondů H, č. 1493/85, bal. 3. Stalo se tak na operativní poradě vedení MV ČSR dne 9. 10. 1979.

230 Tamtéž, bal. 4, Výpis z úkolů operativní porady vedení MV ČSR zaslaný J. Pleskankovi náměstkem Z. Rajchartem. Jan Pleskanka se od počátku sedmdesátých let jako zástupce rezortu vnitra účastnil jednání Komise vlády ČSR pro otázky cikánského obyvatelstva. Srov. pozn. 209. Tamtéž, přípis J. Pleskanky ze 7. 12. 1979 s konceptem Opatření služeb VB k řešení trestné činnosti KZO cikánského původu, ve formě nařízení náměstka ministra vnitra ČSR.

231 Tamtéž.

232 Toto usnesení stojí patrně za zvýšenou aktivitou a většinou opatření, prováděných rezortem vnitra ČSR vůči romské menšině v závěru sedmdesátých let. Viz též pozn. 213.

v závěru ukládalo, aby při řešení kriminality romských KZO spolupracovaly s úřady a společenskými organizacemi.[233]

Opatření, obsažená v návrhu náměstka, byla z velké části opakováním postupů obsažených již v dokumentu Rozbor kriminality páchané osobami cikánského původu, rozeslaném MV útvarům VB na počátku roku 1978. Akcím proti Romům se také věnovaly již dvě celostátní porady. Řada krajských správ VB, obzvláště s větší koncentrací romského obyvatelstva, navíc s obdobnými opatřeními již v praxi po léta pracovala.[234] Nařízení náměstka ministra vnitra Zdeňka Rajcharta tak lze chápat jako jistou kodifikaci postupu složek VB vůči příslušníkům romské menšiny, završující období sběru poznatků a hledání *„optimálního postupu represe"* bezpečnostních složek vůči romské menšině.

Ačkoliv se nařízení náměstka ministra vnitra ČSR nazývá Opatření služeb Veřejné bezpečnosti k řešení trestné činnosti kriminálně závadových osob cikánského původu, zaměřují se některá z jeho ustanovení na romskou menšinu jako na celek, aniž by *„kriminálně závadové osoby"* (označované stále termínem KZO [235]) byly v některých okruzích specifikovány nebo jen zmíněny. V oblasti sledování mládeže lze zřejmě těžko plošně mluvit o romských recidivistech nebo trestaných osobách. (Obdobně je tomu u opatřeních, vedoucích k udělování a odebírání řidičských průkazů.) Formulace těchto postupů nejsou specifikovány jako opatření proti KZO, nýbrž „pouze" jako opatření proti Romům. (V odst. A7a se nařizuje: *„Zpřísnit výběr uchazečů k získání řidičského oprávnění z řad cikánských osob […]"*. A7b: *„Zajistit důslednou kontrolu cikánských osob používajících motorová vozidla a v případě podezření […] zadržet příslušné doklady: řidičské oprávnění a osvědčení o technickém průkazu."*)[236]

Proti nepokrytě etnickému vymezení nařízení náměstka ministra vnitra, které některými svými formulacemi vedlo k diskriminaci romského obyvatelstva jako celku, se v rezortu vnitra ojediněle objevily i kritické výhrady.[237] Nařízení však bylo přes některé připomínky zásadního charakteru v roce 1980 vydáno a stalo se závazným podkladem pro postup orgánů VB vůči příslušníkům romské menšiny v ČSR.[238] Na základě jeho ustanovení byla v osmdesátých letech soustavně sledována trestná činnost

233 ABS, přír. fondů H, č. 1493/85, bal. 4, Znění návrhu. Jmenovitě to byly orgány činné v trestním řízení, národní výbory, ROH, SSM.

234 Tamtéž. Srov. Jednotlivá vyhodnocení krajských správ, reagující na zaslaný rozbor kriminality osob cikánského původu.

235 Specifikace osob KZO viz pozn. 195.

236 ABS, přír. fondů H, č. 1493/85, bal. 4.

237 ABS, přír. fondů H, č. 1256/83, bal. 5. Nejostřejší výtky padaly z útvarů samotného ministerstva, především Správy pořádkové a dopravní služby, která nařízení náměstka chápala jako diskriminační a protiústavní. Naopak téměř bez výhrad a dokonce s pozitivními ohlasy jej přijaly krajské správy SNB.

238 ABS, přír. fondů I a Ch, č. 3746 /02, bal. 1, nebo ABS, přír. fondů O, č. 1952/91, bal. 5. Nařízení MV ČSR bylo vydáno pod č. 60/180 dne 17. 3. 1980.

Fotografie tábora Romů v Praze-Kyjích, zachyceného příslušníky VB v roce 1979.
ABS, přír. fondů I, bal. 181.

KZO z řad romského obyvatelstva či obecně trestná činnost *„kriminálních recidivistů a cikánů“*.[239] Některé správy SNB si nařízení braly za vzor k vydávání vlastních metodik, uplatňovaných v rámci svých obvodů.[240]

Opatření na místní úrovni – experimentální koncepce KS SNB v Ústí nad Labem

Romské obyvatelstvo, které od poválečného období prakticky znovuosídlilo české země, zde bylo rozloženo výrazně nerovnoměrně. Největší počet se usadil v bývalých Sudetech, tedy především v severních a západních Čechách a na severní Moravě. Jen na teritoriu Severočeského kraje bylo usazeno téměř třicet procent všech Romů žijících v českých zemích.[241] Útvarem odpovědným za bezpečnostní otázky spojené s romským obyvatelstvem byla samozřejmě KS SNB, sídlící v krajském městě Ústí nad Labem. V porovnání s jinými krajskými správami byla schopna produkovat ve sledovaném období velmi kvalitní dokumenty, týkající se romské menšiny.

Již v období příprav komplexního přístupu MV k romské menšině během roku 1978 bylo patrné, že KS SNB v Ústí nad Labem v praxi řešila řadu opatření, která byla centrálními správami MV teprve navrhována.[242] Patrně nezávisle na akcích ministerstva se odbor obecné kriminality správy VB v Ústí nad Labem zabýval „studiem“ romské menšiny.[243] Dochované materiály vypovídají o dlouhodobém sledování romského obyvatelstva, přesahujícím záběr policejního „vyhodnocování získaných poznatků“. Lze se zde setkat se znalostí historie Romů, sahající až do středověku, nepopiratelná je informovanost o demografických poměrech v celé republice od roku 1945 i vnímání Romů jako různorodé etnické společnosti. Pro aktuální potřebu si tamní kriminalisté VB sociologicky rozvrstvili dobovou romskou společnost na území svého kraje a rozdělili Romy na tři kategorie – zcela integrované, částečně integrované a neintegrované,

239 ABS, přír. fondů I, č. 2154/92, bal. 50, Štáb náčelníka MS VB Praha z 10. 3. 1980 – Zhodnocení úrovně práce mezi KZO a cikány. Též ABS, přír. fondů I, č. 1488/84, bal. 205, Materiál pro operativní poradu vedení OS SNB Praha 3 z 22. 9. 1986, bod jednání: Výslednost boje proti trestní činnosti kriminálních recidivistů a cikánů.

240 ABS, přír. fondů I a Ch, č. 3746/02, bal. 1. Teritoriálně omezené metodické pokyny a rozkazy byly v praxi často přísnější, než jejich ministerská předloha. Například všichni Romové na území Prahy a Středočeského kraje, byť jen předvedeni na služebnu VB, byli fotografováni a daktyloskopováni. Též ABS, přír. fondů O, č. 1952/91, bal. 5, Rozkaz náčelníka KS SNB Prahy a Středočeského kraje č. 15 z 20. 3. 1985, dále Metodický pokyn KS SNB k taktice služebních zákroků proti kriminálně závadovým osobám cikánského původu.

241 ABS, přír. fondů H, č. 1256/83, bal. 4; č. 1328/84, bal. 33 a č. 1331/84, bal. 3. Též ABS, přír. fondů I, č. 1488/84, bal. 207 nebo ABS, f. K 1-1, inv. j. 290. Dle údajů národních výborů žilo v roce 1976 na území Severočeského kraje 26 161 Romů, zatímco např. v Jihočeském kraji to bylo 4298.

242 ABS, přír. fondů H, č. 1324/84, bal. 4.

243 Kvalita materiálů a očividná znalost romského prostředí je specifikem ústeckých kriminalistů. Všechny takto kvalitně zpracované podklady pocházejí povýtce z provenience odboru obecné kriminality S VB Ústí nad Labem.

tj. žijící v soustředění jiných romských obyvatel, bez stálého pracovního poměru a značně fluktuující. V rozdělení je patrná inspirace normami padesátých let, což podklady také přiznaly. Specifikace kategorií byla však přizpůsobena aktuálním dobovým podmínkám, navíc je zřejmé, že pracovníci měli povědomí, či spíše dobře znali ustanovení zákona a rezortních směrnic z roku 1958.[244] Pozornost kriminalistů byla namířena proti Romům specifikovaným ve III. kategorii; tyto osoby se koncentrovaly především ve třech okresech – Mostu, Teplicích a Ústí nad Labem. Široké spektrum pozornosti se rozprostíralo od zaměstnanosti (resp. nezaměstnanosti) přes školní docházku dětí, činnost úřadů a komisí, až k obligátní kriminalitě. Ta byla alfou a omegou všech, byť sebekvalitnějších výstupů bezpečnostních složek.[245]

Severočeský kraj držel v období normalizace nejen primát v největším procentuelním zastoupení Romů na svém teritoriu, nýbrž i v největším podílu romské kriminality v celkovém objemu objasněných případů. Mezi roky 1973 až 1977 byl zaznamenán nárůst pachatelů z řad Romů z původních 12,54 % na 14,71 %. V některých trestných činech dosahovali romští pachatelé závratných hodnot – ve rvačkách to bylo 50,6 % (tj. polovina!), v loupežích 49,1 % a v pohlavním zneužívání 23,1 %. Trestná činnost mladistvých byla rovněž nezanedbatelná, ba přímo alarmující. Zaujímala v sedmdesátých letech 20. století kolem 30 % a měla setrvale vzestupnou tendenci. Trestná činnost Romů, pohybující se v desítkách procent celkové objasněné trestné činnosti, byla samozřejmě závažnější vzhledem k nízkému (cca 2,3 %) zastoupení Romů v rámci obyvatelstva Severočeského kraje.[246] Složky VB hodnotily v závěru sedmdesátých let vážnou situaci v Severočeském kraji reálně. Přes veškerou pozornost, kterou jí věnovaly, neviděly ze závratné a stále stoupající kriminality v dohledné době žádné pozitivní východisko. Situaci považovaly za problém sociální, a bez přístupu ostatních státních orgánů a celé společnosti očekávaly dále stoupající počet trestných činů spáchaných Romy, dále zhoršující se a vyhrocenější bezpečnostní situaci na severu Čech.[247]

Předpověď kriminalistů z konce sedmdesátých let se vyplnila. V letech osmdesátých kriminalita Romů nadále rostla, takže její podíl na celkové objasněné trestné činnosti Severočeského kraje v roce 1984 přesáhl šestnáct procent.[248] Vůči nepříznivě se vyvíjející situaci prosadili kriminalisté z odboru obecné kriminality S VB v Ústí nad Labem *„experimentální koncepci v řešení cikánské problematiky"*.[249]

244 ABS, přír. fondů H, č. 1328/84, bal. 33, Zpráva o průzkumu uplatňování zákona č. 74/1958 Sb. ze dne 17. 10. 1958 o trvalém usídlení kočujících a polokočujících osob. Jejich aplikace již v této době nebyly obvyklé, ani známé.

245 ABS, f. L 2–3, inv. j. 6, Situace v řešení cikánské otázky v Severočeském kraji za období let 1970–1977.

246 Tamtéž.

247 Tamtéž.

248 ABS, přír. fondů L, č. 2126–2139/91, bal. 2, Zhodnocení stavu a vývoje kriminality cikánských osob v Severočeském kraji.

249 Tamtéž., č. 2439-2448/94, bal. 9, Experimentální koncepce v řešení cikánského problému v Ústí nad Labem.

Přípravné dokumenty k *„experimentální koncepci“* byly opět zpracovány velmi pečlivě. Přebíraly informace o struktuře a dějinách romské společnosti. Konstatovaly, že v první půli osmdesátých let ubylo Romů žijících v problematických komunitách. Projekt byl zaměřen na území města Ústí nad Labem a všímal si místní romské zaměstnanosti i dobově podstatné politické angažovanosti Romů; těžištěm projektu byla ovšem především kriminalita. Koncept na příkladu Ústí nad Labem přibližoval problematická místa[250] a uváděl řadu hledisek romské trestné činnosti. Trestná činnost zde měla, podobně jako i v jiných místech kraje nebo republiky, trvale vzestupnou tendenci.[251] Její příčiny kriminalisté vysvětlovali mnoha faktory. Na prvním místě mentalitou Romů, jejich kulturou, zvyky i represemi v minulosti, které je nutily opatřovat si prostředky na život jiným způsobem, nežli prací. Vztah Romů k práci zde byl označen za problematický. Z tohoto bodu vyplýval i další aspekt, týkající se špatné životní úrovně Romů a z ní vycházející delikvence především mladistvých, kteří si takto chtěli vylepšovat svůj životní standard. Mezi dalšími negativními aspekty byly zmíněny například velká fluktuace či koncentrace Romů na jednom místě. Příslušníci VB si všímali romské sounáležitosti, kdy Romové často přiznávali skutky, které spáchali jiní, což bylo negativně vnímáno jako snaha prodlužovat vyšetřování. Sporné otázky byly spatřovány i na straně orgánů VB, zaměstnavatelů, společenských organizací a úřadů.[252]

Řešení, které mělo zlepšit stále se zhoršující kriminalistickou bilanci, se zaměřovalo na několik oblastí – zlepšení práce příslušníků, zvýšení, koordinace a cílená represe, ale také lepší spolupráce s podniky, organizacemi a úřady. Ke zmírnění anonymity města si příslušníci VB měli lépe zmapovat problémové romské komunity, využívat rozporů mezi rodinami a získávat více informací z tohoto prostředí. Důslednější měl být dohled nad osobami z řad Romů označenými „KZO“, pravidelné razie do bytů, restaurací a ubytoven s vyšší koncentrací romského obyvatelstva. Vše bylo důkladně rozplánováno, osoby, podniky, restaurace, diskotéky jmenovitě uvedeny. Mimo čistou represi byl kladen důraz rovněž na prevenci. V podnicích měly vzniknout aktivy zaměstnanců, jejichž členy se měli stát Romové, v komisích národních výborů měli naopak působit příslušníci VB, pozornost se soustředila na školní docházku romských dětí a na činnost společenských organizací.[253]

Plán *„experimentální koncepce v řešení cikánské problematiky“* nebyl v oblasti bezpečnostních složek ničím neobvyklým. Se snahou o komplexní řešení problémů

250 Tamtéž. Centrum, čtvrť Trmice, Předlice a sídliště Krásné Březno. Zmíněny jsou názvy restauračních zařízení. V každém jednotlivém případě jsou specifikovány i ulice a druh převažující trestné činnosti.

251 Tamtéž. V roce 1984 dosáhla 31,3 % podílu romských trestných činů na celkovém objemu trestné činnosti v Ústí nad Labem. Vysoká byla i trestná činnost mládeže, pohybující se na 57 %. Romové zde tvořili 4,3 % obyvatel.

252 Taméž. Často je zmiňován příliš formální přístup, anonymita prostředí aj.

253 Tamtéž.

doprovázejících romskou menšinu se setkáváme již od padesátých let. Představitelé bezpečnostních složek většinou netrpěli iluzemi o spásném dopadu silových řešení, jejich pohled byl reálný a důraz na represi vycházel z podstaty činnosti bezpečnostních sborů. Podklady *„experimentální koncepce"* se poněkud lišily od ostatních obdobných podkladů svojí kvalitou a výlučným zaměřením na romskou problematiku. Všechny úkoly stanovené v koncepci byly termínovány a zadány konkrétním útvarům VB, což ovšem také nebylo nic neobvyklého. Při stanovování jakéhokoliv plánu práce, na jednáních štábů všech úrovní, se vždy postupovalo tímto způsobem. Nezvyklé však bylo detailní rozpracovaní a šíře opatření, které snad v očích příslušníků VB činily z koncepce onen jistý „experiment".

Experimentální koncepce byla přijata v dubnu 1987. V lednu a následně v červenci následujícího roku byla dle plánu vypracována první hodnocení celé akce.[254] Jistý posun je na základě obou dokumentů pozorovatelný: šlo o ochranný dohled nad několika osobami, konala se také jednání s podniky a úřady. Řada informací se však v těchto dokumentech opakovala, některé úkoly se ani po více než roce nepodařilo realizovat. Lze předpokládat, že proto se plánovaná *„komplexní opatření"* nepodařilo vzájemně zcela koordinovat. O dlouhodobém dopadu celé „experimentální koncepce" v Ústí nad Labem (nebo alespoň o jejím pokračování v dalším roce) se z následujících let nedochovaly žádné zprávy.

Řešení problematické situace Romů v Ústí nad Labem na regionální úrovni je odrazem stavu práce s touto menšinou na úrovni celorepublikové. Komplexnost *„řešení"* a *„péče o cikánské obyvatelstvo"* zůstává ponejvíce formalitou, zanesenou v úředních písemnostech. Plány postrádají dlouhodobou koncepci, činnost aparátu MV se soustředí na plnění aktuálních stranických a vládních usnesení. Po jejich odeznění je oblast krátkodobého zájmu ponechána sama sobě.

V roce 1989 se neuspokojivý stav romského obyvatelstva opět projednával na schůzi předsednictva ÚV KSČ.[255] Na základě jeho usnesení se problematika Romů stala jedním z hlavních úkolů vlády na rok 1989. V rámci připomínkového řízení bylo ke stanovisku vyzváno i MV. To mohlo jen konstatovat neutěšený stav a setrvale vzrůstající procento romské kriminality.[256]

Socialistické Československo v roce 1989 již nemělo prostor ani čas pro vytvoření jiného přístupu k romské menšině. Změny ve státních strukturách, transformace ekonomiky, hledání nové geopolitické orientace státu, jeho rozpad a další zásadní události

254 ABS, přír. fondů L, č. 2583/94, bal. 14, Vyhodnocení a stanovisko experimentální koncepce k řešení cikánské otázky na OVB v kraji.

255 ABS, přír. fondů H, 2632-2653/95, bal. 127. Dne 3. 2. 1989 předložil Karel Hoffmann rozsáhlý materiál Zpráva o stavu řešení problematiky rómského obyvatelstva.

256 Tamtéž, Stanovisko k materiálu MZSV ČSR, Zpráva o stavu řešení problematiky rómského obyvatelstva v České socialistické republice pro schůzi vlády ČSR. Při 1,27 % zastoupení romské populace v ČSR v roce 1988 vykazovala trestná činnost Romů 12,01 % (po linii obecné kriminality) a měla nadále rostoucí tendenci.

„polistopadových" dějin přinesly v devadesátých letech 20. století řadu zásadních dějinných okamžiků. Během této doby došlo rovněž i k přehodnocení přístupu státu k Romům, i když by si autor této studie dovolil tvrdit, že léta devadesátá i desetiletí počátku 21. století jsou epochou, kdy přístup státu dává jen rámcové impulzy, jejichž provádění spočívá spíše na nestátních organizacích, které přímo a mnohem účinněji pracují s příslušníky oficiálně uznané romské menšiny. Bezpečnostní aparát přestal být prostředníkem státu a aktivním tvůrcem norem, upravujících komplexní přístup státu vůči Romům nebo jiným národnostním menšinám. Jeho role se vymezila na otázky jemu příslušné – tedy na udržování bezpečnosti, zákonnosti a veřejného pořádku.

Závěr

Na počátku zpracovávání tématu Romů v materiálech bezpečnostních složek stála otázka, zdali je dostatečně nosným pro rozsáhlejší studii. Zda je možné – převážně z podkladů ministerstva vnitra a jemu podřízených složek – vytvořit obraz jejich vzájemného, byť sebeantagoničtějšího vztahu. Předložená studie se zaměřením na jednoho původce z ní činí materiálovou studii, přinášející možná dosud neznámé prameny a pohled na zvolenou problematiku.

Přístup bezpečnostních složek k Romům procházel ve sledovaném období 1945–1989 několika proměnami. Poválečná léta byla typická řadou dílčích, místních přístupů. Ministerstvo vnitra nemělo ucelenou politiku vůči Romům, vracejícím se do českých zemí. Problémy se řešily podle aktuální potřeby a místních podmínek.

Naopak v letech padesátých bylo MV v centru tvorby státní politiky k romské menšině. Rezort vnitra aktivně připravoval podklady, vytvářel právní normy, prováděcí vyhlášky, realizoval je v praxi a zásadním způsobem tak měnil život romské společnosti. Zásahy bezpečnostních složek byly rázné a nesou svoje plody dodnes. Bohužel, přístup bezpečnostních složek, ani jiných orgánů státní správy, nebyl schopen změnit tradiční formy životního způsobu Romů a jejich vlastních společenských struktur. V následujících letech se pak plně projevila proměna v romské společnosti, na kterou byly bezpečnostní složky schopny reagovat opět a pouze svojí dominantní silovou funkcí.

Šedesátá léta, a především léta normalizace, se nesla v duchu stoupající kriminality Romů a zesilujících represivních opatření. Zásahy proti Romům byly teoreticky podloženy rozkazy, nařízeními a metodickými pokyny služebních zákroků, které romskou menšinu fakticky stavěly do pozice menšiny kriminalizované. Opatření, prováděná bezpečnostními složkami i v jejich nejtrvalejší podobě – v podobě represe, jsou však kolísavá a často ruku v ruce s opatřeními státní správy obdobné kvality nejsou schopna dosáhnout jakýchkoliv pozitivních dopadů.

Ve zpracovaném období lze sledovat dominantní úlohu ÚV KSČ nebo vlády, usměrňující veškerou aktivitu ministerstva vnitra a jemu podřízených složek. Po jejich

krátkodobém splnění (mnohdy jen formálním) pozornost bezpečnostního aparátu upadá a běh věcí se vrací do vyjetých kolejí nezájmu. Setrvalejší pozornost si zachovává pouze represe, zatímco veškerá dlouhodobá a šířeji plánovaná opatření se šancemi na úspěch ztroskotávají po krátké době nekonsekventní práce. Obdobími, kdy lze vysledovat zvýšený zájem bezpečnostních složek o romskou menšinu, je kromě padesátých let i polovina let šedesátých a závěr let sedmdesátých. Mimo tato období nelze doložit existenci komplexního, důsledného přístupu bezpečnostních složek státu k romské menšině.

Cílem studie bylo první souborné zpracování tématu přístupu bezpečnostních složek k Romům v období totalitního státu. Značný časový rozsah z ní činí do jisté míry práci přehledovou. Obzvláště to platí pro období normalizace, kde pramenná základna nabízí další možnosti a témata k výkladu. Dochované prameny, z nichž celá práce vychází, mohou být v budoucnu východiskem pro řadu dílčích studií, zaměřujících se blíže na Romy samotné, na majoritu a „její" orgány státní správy a na řadu dalších témat… Tuto studii je proto třeba chápat jako úvodní sondu do mnohem složitější a dosud odborně opomíjené problematiky.

PŘÍHOHA

Soupis pramenů a literatury

Archivní prameny
Archiv bezpečnostních složek

fond	**název**
A 1	Studijní ústav MV
A 2/1	Sekretariát ministra vnitra, I. díl
A 2/2	Sekretariát ministra vnitra, II. díl
A 6/2	Organizační a vnitřní správa FMV– právní odbor, II. díl
B 1	KS SNB Praha a útvary MV ve Středočeském kraji, I. díl
B 4	KS SNB Ústí nad Labem a útvary MV v Severočeském kraji, I. díl
E-6	MV – Správa internačních, sběrných a pracovních středisek v Čechách
H 1-2	plk. Dr. Jindřich Thon
H 1-4	HS VB Praha, vnitřní odbor
H 2-1	HV VB Praha, sekretariát, I. díl
Ch	KS SNB hl m. Prahy a Středočeského kraje
I	MS VB Praha
J 2-1	KS SNB České Budějovice, S VB – vnitřní oddělení
J 3	OS SNB České Budějovice – vnitřní oddělení
J 7/1	Okresní odd. MV – Oddělení VB – Milevsko
K 1-1	KS SNB Plzeň – vnitřní odbor
L 2-1	KS SNB Ústí nad Labem, S VB – vnitřní oddělení
L 2-3	S VB Ústí nad Labem – odbor obecné kriminality
L-3	OS SNB Česká Lípa
L-4	OS SNB Děčín
L-9	OS SNB Louny
L-10	OS SNB Most
M	KS SNB Hradec Králové
M 1-10/1	KS SNB Hradec Králové, S VB – vnitřní oddělení
M 6-1	OS SNB Náchod – vnitřní oddělení
M 9/2	OO VB Jilemnice
N	KS SNB Brno
O	KS SNB Ostrava
O 2-1	S VB Ostrava – vnitřní oddělení
O 2-3	S VB Ostrava – odbor obecné kriminality
O 3-1	MS VB Ostrava – vnitřní oddělení
O 3-5	MS VB Ostrava – odbor vyšetřování
O 5-6	OS SNB Frýdek-Místek – odbor VB, oddělení obecné kriminality
O 7-3	OS SNB Nový Jičín – odbor VB, oddělení obecné kriminality

O 9-7 OS SNB Opava – odbor VB, oddělení obecné kriminality
O 10-3 OS SNB Přerov – odbor VB, oddělení obecné kriminality
RV Rozkazy, věstníky, služební pomůcky
Sbírka rozkazů a nařízení
Nezpracovaný archivní materiál ve formě přírůstků fondů H, Ch, I, K, L, N, O, fondu SV MV a fondu škol MV

Národní archiv
fond Ministerstvo vnitra – Nosek (1945–1953)
fond 02/2, ÚV KSČ, politické byro ÚV KSČ (1954–1962)
fond Ministerstvo vnitra II - dodatky (1945–1968

Tištěné prameny
Kroupa Vlastislav, *Historie SNB v dokumentech*, Praha 1985.
Jamnická-Šmerglová Zdeňka, *Dějiny našich cikánů*, Praha 1955.
Jurová Anna, *Rómska problematika 1945–1967*, 1.–4. časť, Studijní materiály výzkumného projektu Československo 1954–1967, Praha 1996.
Kriminální statistiky VB, vydávané Federální kriminální ústřednou z let 1969–1978.
Nováček Josef, *Cikáni včera dnes a zítra*, Praha 1968.
Statistiky kriminality Federální správy VB z let 1975–1979.
Statistická ročenka kriminality (Generální prokuratura ČSSR) 1968–1970.
Soupis pramenů k dějinám Romů, Státní ústřední archiv, Praha 1993.
Sus Jaroslav, *Cikánská otázka v ČSSR*, Praha 1961.

Odborná literatura

Beneš Jan, *Cikáni v Československu* (Antropologická studie dospělých mužů), Brno 1975.
Cohn Werner, *Cikáni*, Praha 2009.
Daniel Bartoloměj, *Dějiny Romů*, *Vybrané kapitoly z dějin Romů v západní Evropě, Českých zemích a na Slovensku*, Olomouc 1994.
Davidová Eva, *Romové a česká společnost, Hledání domova, porozumění a vzájemného soužití*, Studie národohospodářského ústavu Josefa Hlávky č. 3/2001, Praha 2001.
Dědič Miroslav, *Výchova a vzdělávání cikánských dětí a mládeže*, Praha 1982.
Dvořák Tomáš–Vlček Radomír–Vykoupil Libor, *Milý Bore…, Profesoru Ctiboru* Nečasovi *k* jeho sedmdesátým *narozeninám* věnují *přátelé, kolegové a žáci*, Brno 2003.
Fialová Ludmila, *Národnostní skladba obyvatelstva České republiky podle okresů v letech* 1950–1990 *(statistický přehled)*, in: Slezský sborník 3–4/1994, s. 254–269.

Fraser August, *Cikáni*, Praha 1998.
Chalupský Pavel, *Kriminalita romské minority v Plzni*, Závěrečná písemná práce katedry kriminologie Policejní akademie ČR, Praha 1997.
Haišman Tomáš, *Romové v Československu v letech 1945–1967, Vývoj institucionálního zájmu a jeho* dopady, in: Romové v České republice, Praha 1999, s. 137–183.
Holub Ota, *Vývoj Sboru národní bezpečnosti a vojsk ministerstva vnitra v letech 1948–1960*, Praha 1978.
Horváthová Jana, *Základní informace o dějinách a kultuře Romů*, Praha 1998.
Jakoubek Marek, *Romové a cikáni – neznámí i známí, interdisciplinární pohled*, Voznice 2008.
Jurová Anna, *Vývoj rómskej problematiky na Slovensku po roku 1945*, Bratislava 1993.
Kroupa Vlastislav, *Sbor národní bezpečnosti 1945–1948*, Praha 1977.
Machačová Jana, *K výzkumu romského etnika*, in: Slezský sborník 3/1993, s. 172–177.
Machačová Jana, *Historické aspekty sociální pozice romského etnika v České republice po roce 1945 (*přehled *poznatků)*, in: Slezský sborník 3–4/1994, s. 228–237.
Machačová Jana – Matějček Jiří (ed.), *Národnostní menšiny a jejich sociální pozice ve Střední Evropě*, Sborník z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 5.–6. 10. 1999 ve Slezském ústavu Slezského zemského muzea v Opavě, Opava – Praha 1999.
Nečas Ctibor, *Nad osudem českých a slovenských Cikánů v letech 1939–1945*, Brno 1981.
Nečas Ctibor, *Andr'oda taboris, Vězňové protektorátních cikánských táborů 1942–1943*, Brno 1987.
Nečas Ctibor, *Společenská problematika Romů v minulosti a přítomnosti I.*, Brno 1991.
Nečas Ctibor–Holý Dušan, *Žalující píseň, O osudu Romů v nacistických koncentračních táborech*, Strážnice 1993.
Nečas Ctibor, *Českoslovenští Romové v letech 1938–1945*, Brno 1994.
Nečas Ctibor, *Andr'oda taboris, Tragédie cikánských táborů v Letech a Hodoníně*, Brno 1995.
Nečas Ctibor – Horváthová Jana, *Ma bisteren – nezapomeňme, Historie cikánského* tábora v Hodoníně *u Kunštátu (1942–1943)*, Praha 1997.
Nečas Ctibor, *Holocaust českých Romů*, Praha 1999.
Nečas Ctibor, *Romové v České republice včera a dnes*, Olomouc 2002.
Nečas Ctibor, *Romové na Moravě a ve Slezsku (1740–1945)*, Brno 2005.
Nečas Ctibor, *Historický kalendář, Dějiny českých Romů v datech*, 2. přepracované a rozšířené vydání, Olomouc 2008.
Pavelčíková Nina, *Některé aspekty současné struktury romského obyvatelstva českých zemí* ve *světle* historického *vývoje po roce 1945*, in: Národnostní menšiny

a majoritní společnost v České republice a v zemích střední Evropy v 90. letech XX. století, Opava 1998, s. 257–264.
Pavelčíková Nina, *Několik poznámek ke změnám sociálního postavení romským* imigrantů *do* českých *zemí po r. 1945*, in: Národnostní menšiny a jejich sociální pozice ve střední Evropě, Opava 1999, s. 257–260.
Pavelčíková Nina, *Romové v Českých zemích v letech 1945–1989*, Praha 2004.
Pavelčíková Nina, *Romské obyvatelstvo na Ostravsku 1945–1975*, Ostrava 1999.
Snítil Zdeněk (ed.), *Stručný přehled dějin SNB*, Praha 1981.
Sokolová Gabriela – Šrajerová Oľga, *Národnostní menšiny a majoritní společnost v České* republice *a v* zemích *Střední Evropy v 90. letech 20. století*, Sborník z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 13. a 14. října 1998 ve Slezském ústavu Slezského zemského muzea v Opavě, Opava – Praha 1998.
Šrajerová Oľga, *K riešeniu rómskej otázky na Slovensku po roku 1945*, in: Slezský sborník 3/1993, s. 178–189.
Vagai Milan, *Trestná činnost obyvatel cikánského – romského etnika v ČSSR*, diplomová práce katedry trestního práva PF UJEP, Brno 1977.
Vagaiová Vlasta, *K příčinám trestné činnosti cikánských občanů*, diplomová práce katedry trestního práva PF UJEP, Brno 1982.
Voltr Michal, *Kriminalita etnických minorit v ČR*, závěrečná písemná práce katedry kriminologie Policejní akademie ČR, Praha 1996.
Víšek Petr, *Program integrace – Řešení problematiky romských obyvatel v období 1970 až 1989*, in: Romové v České republice, Praha 1999, s. 184–218.

Obnovení a činnost orgánů bezpečnosti v pohraničí znojemského okresu

(květen 1945–leden 1946)

Karel Koc

1. Reaktivace orgánů bezpečnosti po osvobození okresu

Znojemský pohraniční okres byl již před válkou považován za jeden z největších územně-správních celků na jižní Moravě. Pod okres spadalo celkem sto devět obcí a většina z nich byla po osvobození převzata zpět z dřívější německé územní správy (Reichsgau Niederdonau). Počátkem května 1945 se ovšem hlavní část frontové linie ještě stále nacházela před hranicí politického okresu.[1] Záměry německého velení, ohledně vojenské obrany města Znojma (Znaim), nebyly až do poslední chvíle zřejmé ani pro skupiny místního odboje, kterým se dokonce podařilo částečně infiltrovat (prostřednictvím rakouských antifašistů) posádku německé obrany.

Během válečných let se také ve zdejším pohraničí vytvořilo několik místních skupin podzemního hnutí protinacistického odboje. V převážně německém Znojmě se kolem osoby bývalého armádního důstojníka, štábního kapitána Otto Dvořáka, zformovalo podzemní hnutí pod skupinou VELA.[2] Skupina se soustředila především na zpravodajskou činnost. Její centrum představovala znojemská továrna na kovové zboží, kterou vlastnil bratr štábního kapitána, Antonín Dvořák. Rozvinutí účinnějšího odporu bránila intenzivní represe aparátu nacistických bezpečnostních složek a nedostatek použitelné výzbroje. Zbraně skupina získala od rakouských antifašistů teprve počátkem roku 1945. S příchodem fronty postupně ustával i tlak represivních složek orgánů nacistické bezpečnosti.[3]

1 BÍNA, Zdeněk – JELÍNEK, Rudolf: *Osvobození Znojemska Sovětskou armádou*. Znojmo 1980, s. 10–14.

2 SOkA Znojmo, Svaz protifašistických bojovníků, Z/SPB, ka 18. Místní skupina VELA (zkr. – Vojska lidové armády) se deklarovala jako komunistický odboj.

3 Tamtéž, Z/ONV-IV, Referát národní bezpečnost/bezpečnostní referát, Doklady o německé činnosti za okupace, SNB Chvalovice, č. j. 140 dův./45, ze dne 10. 11. 1945. Represivní aparát nacistů (gestapo a polní četnictvo) se mimo jiné soustředil i na dezertéry a vojenské zběhy z vlastních řad. V obci Chvalovice (Kallendorf) zadrželo polní četnictvo tři německé vojáky, kteří byli pro dezerci okamžitě odsouzeni k trestu smrti: *„[…] odvedeni na Šatovskou silnici a tam v jámě zastřeleni a zakopáni. Popravu provádělo 6 polních četníků a velitel, za přítomnosti senátu polního soudu.“*

V dubnu 1945 navázal štábní kapitán Otto Dvořák kontakt s velitelem jiné místní skupiny odboje HORÁCKO, oddíl I. (pod Radou tří, R3), se štábním kapitánem Zdeňkem Bauerem (krycí jméno Helena). Velitelé obou skupin se dohodli na koordinovaném postupu při obsazování pohraničí. Skupina VELA měla připravit zajištění města Znojma, obsadit budovy veřejné správy a významné hospodářské objekty. Současně měla skupina odboje HORÁCKO převzít kontrolu nad zbytkem venkova (tj. převážně českých obcí na území bývalého protektorátu).

Odboj místní skupiny HORÁCKO si vybudoval pevné zázemí převážně v německém prostředí, severně od Znojma. V rámci skupiny (tzv. politické sekce) se zformoval budoucí revoluční okresní národní výbor, který se již záhy podílel na organizaci poválečné struktury místních bezpečnostních složek. V řadách místního odboje skupiny HORÁCKO bylo přitom organizováno mnoho bývalých příslušníků prvorepublikové policie a četnictva, penzionovaných německou okupační správou, ale i dosud aktivních příslušníků protektorátního četnictva.

V podvečer 7. května 1945 začala německá obrana Znojma postupně opouštět město. Velící důstojník vojenské obrany, jistý plukovník Keiser (Kayser?)[4], vydal rozkaz k vyklizení města (na linii Šafov – Vranov) a k ústupu západním směrem na České Budějovice (Reichsgau Oberdonau): *„[…] Dne 7. 5. 1945 odpoledne a v noci počaly části německé armády ustupovati. Při ústupu brali sebou nějaké koně, hovězí a vepřový dobytek. Na silnicích, v obcích i na polních cestách vyhazovali mosty. V polích i na cestách ničili tanky a ostatní motorová vozidla, se kterými nemohli uniknout.“*[5] Hlavní část německého vojska sice opustila město, ale po silnicích kolem Znojma (ze směru Suchohrdly – Přímětice) ustupovaly před ofenzivou Rudé armády ještě početné svazy německých obrněných a mechanizovaných jednotek: *„[…] Zácpa německých tanků a vozidel všeho druhu zatarasila jedinou ústupní silnici tak, že velký počet vozidel byl haváriemi vyřazen z dopravy a zanechán na místě. V obci Přímětcích byl tankem přeražen sloup elektrického vedení a přetrhanými dráty padnuvšími na zem bylo na místě zabito 6 koní, přes které potom projížděly ustupující tanky jednotek SS.“* [6]

4 MZA Brno, Mimořádný lidový soud ve Znojmě, C 144, ka 51, Ls 66/47.

5 SOkA Znojmo, Z/ONV-IV, Referát národní bezpečnosti/bezpečnostní referát, Doklady o německé činnosti za okupace, č. j. 160 dův./45, ze dne 10. 11. 1945.

6 Tamtéž, Hlášení SNB – Velitelství stanice Znojmo, č. j. 232/dův/1945, ze dne 11. 11. 1945. Během ústupu jednotek zbraní SS došlo k několika násilným incidentům vůči civilním osobám. V Příměticích byli brutálním způsobem popraveni tři místní mladíci: „*Uvedeného dne* (8. 5. 1945) *po celé dopoledne prováděly těžké německé zbraně ústup po silnici od Suchohrdel přes Přímětice směrem ke Kasárnám. Jako spojka projížděl tento úsek neznámý Hauptfeldwebel* [hlavní šikovatel] *zbraně SS. O 12. hod., když projížděl po okr. silnici směrem od Kasáren k Příměticím, spatřil ve vzdálenosti 100 m od uvedené silnice na polní cestě státi* [tři místní mladíky]. *Uvedený příslušník SS zastavil, uvedené mládence zavolal na silnici, kde je legitimoval. Na to je zastřelil z automatické pistole, zatáhl jejich mrtvá těla do středu silnice, kde přes ně jezdila těžká vozidla ustupujících SS.*“ SOkA Znojmo, Z/ONV-I, Všeobecná spisovna ONV ve Znojmě 1945–1948, č. j. 37/45.

V ranních hodinách 8. května 1945 obsadili ozbrojení příslušníci skupiny VELA většinu z úřadů německé politické správy. Včasným zásahem mělo být zabráněno útěku německých úředníků bývalého „landrátu" se zbytkem finanční hotovosti z majetku města. Kolem deváté hodiny dopolední předal dosavadní německý starosta František Dittrich správu města revolučnímu (městskému) národnímu výboru, delegovanému zástupci JUDr. Vilému Velebovi. Až na několik ojedinělých incidentů s ustupujícími skupinami fanatických nacistů se oddílům revolučního odboje podařilo město zajistit v podstatě ještě před příchodem Rudé armády. První jednotky Rudé armády vstupily do města až po čtvrté hodině odpolední. Štábní kapitán Dvořák předal Znojmo do vojenské správy Rudé armády.

O situaci ve Znojmě bylo neprodleně informováno (prostřednictvím motorizované spojky) ústředí bojové a politické sekce skupiny HORÁCKO v nedalekých Jevišovicích (Bojanovice a Hluboké Mašůvky). Odpoledne přijíždějí do Znojma i zástupci prozatímně zformovaného okresního národního výboru (ONV). Město je plné trosek z budov pobořených následkem leteckého bombardování. Ulice lemují torza odstavené vojenské techniky. Následkem leteckého bombardování bylo těžce poškozeno především znojemské vlakové nádraží i s přilehlým komplexem továrních budov. Jeden z pamětníků popsal atmosféru v poválečném městě následovně: *„Ulice takřka liduprázdné, domy se dívají prázdnými okny jako vymřelé, dveře zavřeny na zámek […] Žije vůbec v těch domech někdo? Odpovědí je sveřepé mlčení […] V ulicích je nevlídno. Lomozně projede sovětské vozidlo. Bázlivě přeběhne lidská postava a zmizí v domě, klíč v zámku za ní zaharaší a dům se promění zase v tajemnou pagodu. […] němečtí a maďarští zajatci, naši ve všelijakých uniformách je řadí, všelijací civilisté s červenobílými páskami na rukávech se snaží mluvit česky a být strašně horlivými."*[7]

S postupem Rudé armády se do území politického okresu rozšířil i operační prostor partyzánských oddílů z okolí Moravského Krumlova, Ivančic a Hrotovic (partyzáni skupiny HYBEŠ pod vedením Antonína Řepky, se štábem v Ivančicích). Na konci války představovala partyzánská skupina HYBEŠ nejpočetnější formaci místního odboje s téměř dvěma tisíci příslušníků (přitom ještě v dubnu 1945 skupinu tvořilo pouze sto osm partyzánů), která navíc disponovala přímou podporou ze strany Rudé armády.[8] Na základě spolupráce s Radou tří (R3)[9] navázal místní odboj kontakt s československou vládou v Košicích, která připravovala v rámci obnovených

7 Tamtéž, AMZ, Kronika města Znojma 1938–1945, K-I-564.

8 Tamtéž, Z/SPB, Svaz protifašistických bojovníků, ka 13. Partyzáni skupiny HYBEŠ a odboj VELA se v poválečném období oficiálně prezentovali jako komunistický odboj.

9 Skupina domácího odboje navazující na odbojovou činnost dřívějších skupin Obrana národa (ON) a Petiční výbor Věrni zůstaneme (PVVZ), postupně rozkryté dekonspirací gestapa. Jedním ze zakladatelů R3 byl Josef Grňa (profesor na Vysokém učení technickém v Brně), který dne 2. 10. 1941 odešel do ilegality, aby se vyhnul zatčení rozkryté skupiny PVVZ. Dále generál v. v. Vojtěch Luža (taktéž v ilegalitě) a Josef Císař , velitel skupiny AVALA-Modrý kruh. GRŇA, Josef: *Sedm roků na domácí frontě*. Brno 1968.

orgánů státní správy (tj. národních výborů) novou koncepci poválečné organizace bezpečnostní služby.[10]

Již první jednání obnoveného ONV poukázala na politickou nesourodost jednotlivých subjektů z místního revolučního odboje. Zástupci komunistické strany ultimativně požadovali, aby jejich stranu reprezentovalo nejméně osm členů s tím, že v opačném případě strana ustaví ONV s pomocí Rudé armády v jiném složení. Komunisté přišli na jednání s tímto nekompromisním ultimátem: *„[…] Nebude-li jim vyhověno do 10 minut, utvoří uvedená strana okresní národní výbor sama, a zahájila v tom směru již jednání s Rudou armádou.*"[11] Jejich nátlak zřejmě podpořilo i blíže nespecifikované vyjednávání zástupců ONV *„s kapitánem* [nejmenované – pozn. aut.] *partyzánské družiny*" (Antonínem Řepkou?). Poměrné zastoupení ve složení ONV bylo poté skutečně revidováno ve prospěch KSČ.[12]

Jedna z prvních vyhlášek designovaného ONV (9. května 1945) dávala obyvatelstvu na vědomí, že ONV (ustanovený revolučním odbojem) převzal po dohodě s velitelstvím Rudé armády veřejnou a státní správu obnoveného politického okresu. Vyhláška vyzývala obyvatelstvo k respektování veřejného pořádku (zákaz plenění a rabování), k rezignaci politických činitelů spojených s minulým režimem a odevzdání střelných zbraní. Bezprostředně poté následovalo vyhlášení částečné mobilizace ročníků 1908 až 1916. Mobilizační jednotky měly doplnit početní stav vojenského posádkového velitelství. Velitelem vojenské posádky byl jmenován štábní kapitán pěchoty Zdeněk Bauer (HORÁCKO, oddíl I.). Vyzbrojená skupina VELA se transformovala do jednotek tzv. národní stráže (NS) a dislokovala do budovy Žižkových kasáren ve Znojmě. Po zřízení vojenského posádkového velitelství na Otakarově náměstí (dnes Václavské) se z jednotek znojemské NS postupně vytvořil tzv. vojenský strážní oddíl (štábní kapitán Otto Dvořák).[13] Ve Znojmě prozatím zajišťovaly bezpečnostní službu kromě zhruba několika stovek dobrovolníků NS, také aktivní příslušníci četnictva

10 KVAPILOVÁ, Iva: *Přehled organizačního vývoje Sboru národní bezpečnosti v letech 1945–1950*. In: Sborník archivu MV, Praha 2003 s. 68. Revoluční národní výbory vytvořené krátce před a po osvobození měly pouze prozatímní statut, legalizovaný ústavním dekretem č. 18 ze dne 4. 12. 1944. Na základě tohoto dekretu byly na osvobozeném území ČSR ustaveny místní, okresní a zemské národní výbory. Postavení a pravomoc národních výborů dále vymezovala vyhláška MV č. 45/45 Sb. a vládní nařízení č. 4/45 Sb. Okresní národní výbory měly být zřízeny v každém sídle dřívějších okresních úřadů a měly převzít veškerou pravomoc, kterou doposud (tj. před 29. 9. 1938) vykonávala okresní zastupitelstva, okresní úřady a okresní hejtmani. Obnovený obvod správních okresů byl legalizován až dekretem prezidenta republiky č. 121 ze dne 27. 10. 1945.

11 SOkA Znojmo, Z/ONV-I, Všeobecná registratura 1945–1948, Spisy presidiální, č. j. 1/pres.

12 Ve funkci předsedy ONV zůstal i nadále JUDr. Josef Frey (bývalý okresní hejtman z Přerova). Jeho zástupcem byl zvolen štábní kapitán Zdeněk Bauer. Statut revolučního ONV skončil dne 13. 7. 1945, kdy byl ONV reorganizován podle zásady parity stran Národní fronty. Novým předsedou byl zvolen Ladislav Novák (KSČ).

13 SOkA Znojmo, Z/ONV-I, Všeobecná registratura 1945–1948, Spisy presidiální, č. j. 51/I pres., ka 1.

(HORÁCKO, oddíl I) a další blíže neidentifikovatelné skupiny z řad místního revolučního odboje (partyzánské policejní oddíly).

Z hlediska organizace bezpečnostních složek bylo v prvé řadě nutné obnovit strukturu všech instancí místních orgánů bezpečnosti, která byla narušena na podzim roku 1938 po odstoupení pohraničního území (evakuací četnických stanic) a následného zániku ČSR. Před rokem 1938 fungovala ve zdejším pohraničí poměrně hustá síť četnických stanic. Pod obvodem tehdejšího Okresního četnického velitelství ve Znojmě, který zahrnoval mimo znojemského okresu také obvody četnických stanic z přilehlých okresů Moravský Krumlov a Mikulov, bylo dislokováno 45 četnických expozitur obsazených celkem 280 příslušníky prvorepublikového četnictva. V obvodu města zajišťovala bezpečnost státní policie, která měla k dispozici příslušníky uniformované stráže, policejní agenty a vykonávala agendu ohlašovacího úřadu.

Usnesením ze dne 12. května 1945 rozhodla rada ONV obnovit okresní četnické velitelství (později okresní velitelství SNB). Do funkce okresního četnického velitele byl povolán štábní strážmistr Josef Kriegl (HORÁCKO, oddíl I., krycí jméno Matouš), který ihned dostal rozkaz k okamžitému obsazení německých enkláv v pohraničí, a to podle schématu původní dislokace sítě četnických stanic před jejich evakuací v říjnu 1938: *„[…] Do každé stanice buďte vysláni dva četníci a 15 mužů národní stráže a budeli to možné, také vládní komisař pro obec, která je stanovištěm četnické stanice.“*[14]

Vyzbrojení revoluční formace, Znojmo, květen 1945.
Archiv Vítězslava Vítka.

14 SOkA Znojmo, Z/ONV-III, Úřední knihy (zápisy z rad a pléna ONV), Opatření usnesená v sezení ONV ve Znojmě dne 12. 5. 1945.

Znojemským Němcům byla zabavena nákladní vozidla, nezbytná pro transport kontingentů bezpečnostních složek do pohraničí. Ráno dne 14. května 1945 vyslalo okresní četnické velitelství do pohraničí sdružené oddíly reaktivovaného četnictva a národní stráže, aby obsadily příslušné expozitury. Během následujícího dne tyto jednotky obsadily všechny původní „četnické" expozitury v dříve převážně německém pohraničí znojemského okresu (viz Tabulka 1).

Zajištěním bezpečnosti v obvodu města Znojma pověřil ONV policejního důstojníka v. v., nadporučíka Roberta Kopečka, který vytvořil v polovině května 1945 z bývalých příslušníků prvorepublikové policie (penzionovaných německou okupační správou) tzv. Policejní oddíl Znojmo. Protože se předpokládalo, že obnovená policie bude opět organizována podle analogie své prvorepublikové struktury, bylo současně zřízeno také Státní policejní ředitelství ve Znojmě; později přejmenované na Ředitelství národní bezpečnosti ve Znojmě(dále ŘNB). Úřad ŘNB obsadil budovu německého gymnázia v tehdejší Školní ulici (dnes ulice Přemyslovců) a rozdělil agendu bezpečnosti na následující koreferáty: oddělení správní, kriminální, státně-bezpečnostní a oddělení uniformované stráže. Vedoucím úředníkem rada ONV jmenovala (18. května 1945) bývalého komisaře politické správy, JUDr. Františka Pořízka.

Pod úřední správu Státního policejního ředitelství spadalo rovněž zajištění organizace všech znojemských internačních táborů. Již 12. května 1945 rozhodla rada ONV o zřízení „sběrného tábora" v dřevěných barácích v Pražské ulici (třídě): *„[…] sběrný tábor nechť okresní četnický velitel zřídí ihned ve Znojmě, k čemuž použije bývalého německého tábora. Velitelem tábora buď ustanoven četník a přidělena mu potřebná národní stráž."*[15]

První Němce internované ve sběrném táboře využilo velitelství tábora (kapitán František Eller) většinou k nucené práci, související s odstraňováním válečných škod ve Znojmě a okolí. V červnu 1945 byl internační tábor rozdělen na dva oddělené sektory, tzv. pracovní (internovaní byli označeni písmenem „T") a kárný tábor (označeni písmeny „KT"). Velitelem pracovního tábora, byl nově jmenován četnický strážmistr Karel Tojšl (později s hodností štábního strážmistra), který do Znojma přišel (8. května 1945) z Jevišovic jako člen odbojové skupiny HORÁCKO, oddíl I. Strážmistr Tojšl si od velitelství národní stráže vyžádal rotu dobrovolníků a s jejich pomocí *„[…] prováděl veškerý sběr Němců a postupně je zasazoval do pracovního procesu. […] První provedl opravu železnice a nádraží, aby bylo ihned zahájeno spojení vlakové, a tak aby se dostalo do Znojma zboží […] prováděl odklizovací práce v městě a zřizoval […] obchody, aby tak mohlo býti ihned započato zásobování obyvatelstva, které se do Znojma z různých stran stěhovalo."*[16]

15 Tamtéž. Internační tábor v Pražské ulici byl zřízen dne 15. 5. 1945. Předtím se místní Němci shromažďovali na výzvu ONV na tehdejším Stalinově náměstí (dnes Horní). SOkA Znojmo, AMZ, Kronika města Znojma 1938–1945, K-I-564, s. 16

16 Tamtéž, Z/ONV-I, Všeobecná registratura 1945–1948, Spisy presidiální, č. j. 49, pres./46.

Také pozdější velitel (kárného) sběrného tábora, štábní strážmistr Stanislav Lancouch, využíval pracovní síly internovaných Němců, kteří byli během léta 1945 nasazeni na nucené práce v zemědělství. „*[…] Jmenovaný dodával pracovní síly do 7 politických okresů […] jeho přičiněním a z jeho iniciativy byly na Znojemsku provedeny řádně a včas veškeré žňové práce.*“[17]

Internační tábory měly být během roku 1945 ještě několikrát reorganizovány, zejména pak v souvislostech s přípravou tzv. organizovaného odsunu Němců (1946) a se zřízením krajského internačního střediska. Koncem roku 1945 fungoval pro obvod správního okresu:

a) Okresní internační tábor (vel. čet. strážmistr Tojšl) – nejprve v budově bývalé zemské donucovací pracovny, poté v táboře na Pražské ulici – pro osoby, zajištěné ve věci retribučního soudnictví;

b) Sběrný (kárný) tábor (vel. čet. strážmistr Lancouch) – v „barákovém“ táboře na Pražské ulici – pro příslušníky NSDAP a jiných politických provinilců, soustředěných k odsunu;

c) Pracovní tábor (správce ředitel Jakubiček) – nejprve taktéž v Pražské ulici, poté v budově na Jarošově ulici (podřízený výhradně pravomoci ONV, JUDr. Drašar) – pro využití pracovní síly Němců;

d) Věznice ONV – úřadu Národní bezpečnosti ve Znojmě (vel. prap. SNB Drábek), tzv. policejní věznice umístěná v budově zemské donucovací pracovny, zřízena dne 13. prosince 1945.[18]

Podle směrnice MV(č.II-1622-17/10-45-33-V/4) měl být v každém sídle krajského soudu zřízen (od 1. ledna 1946) krajský internační tábor (středisko), v němž budou postupně soustředěni političtí provinilci z obvodu krajského soudu, tj. soudních okresů Mikulov, Moravské Budějovice, Moravský Krumlov a Znojmo. Okresní internační střediska měla být podle další směrnice ministerstva vnitra (č. 1622-4/7-46-6-Vb/3) definitivně zlikvidována do 31. srpna 1946.

Po další reorganizaci struktury bezpečnostních složek se v rámci znojemského úřadu národní bezpečnosti (NB) vytvořilo několik, více méně samostatných orgánů s oddělenou bezpečnostní agendou:

1) ONV – Referát NB ve Znojmě (předseda ONV prof. Novák);
2) ZNV – Oblastní kriminální úřadovna ve Znojmě (kriminální komisař Šmuk);
3) ZNV – Oblastní úřadovna StB ve Znojmě (finanční komisař Dr. Mucha).
Ve městě byla navíc zřízena vyšší velitelství SNB, a to:
4) SNB – Oblastní velitelství ve Znojmě (štábní kapitán SNB Václav Perenský – pro okres Znojmo, Moravský Krumlov, Mikulov a později i Moravské Budějovice);

17 Tamtéž, č. j., 378 pres./46. Štábní strážmistr Lancouch byl od 1. 6. 1946 přeřazen k pohotovostnímu oddílu SNB ve Znojmě.

18 Tamtéž, Z/ONV-II, Vyšetřovací komise ONV a trestní nalézací komise ONV, Spisy presidiální, č. j. pres. 163/45.

5) SNB – Okresní velitelství I. (nadporučík SNB Kopeček – pro město Znojmo) a II. (strážmistr SNB Kriegel – pro okresní expozitury);[19]
6) ONV – Úřad národní bezpečnosti Znojmo (komisař politické správy Dr. František Pořízek).

Mimo to bylo pro Znojmo zřízeno také několik místních stanic útvarů SNB (vrchní strážmistr SNB Pojer), a to:

Znojmo-vnitřní město, Znojmo-Pražská, Znojmo-Louka a Pohotovostní oddíl SNB (nadporučík SNB Drobný) ve Znojmě.[20]

Z nařízení ZNV v Brně (č. j. S-675/45) byla v srpnu 1945 zřízena ve Znojmě expozitura oblastní úřadovny StB. Zřízení úřadu StB přitom doprovázelo jisté napětí mezi bezpečnostním referátem ZNV a jeho subordinovaným referátem ve Znojmě. Z výše uvedeného nařízení totiž vyplývalo, že úřadu znojemské StB má náležet rozšířená kontrolní pravomoc i nad orgány místní správy. Aparát místního úřadu StB měl být podřízen výlučně Zemskému velitelství StB v Brně (kapitán Rudolf Procházka) nebo administrativě bezpečnostního referátu ZNV v Brně (referent Karel Smital). *„[…] Vedoucímu státní bezpečnosti* [nadporučík Haněl – pozn. aut.] *a jeho spolupracovníkům jsou povinny místní národní výbory a ONV ve Znojmě vyjíti všestranně vstříc při vybudování úřadu Státní bezpečnosti. Národní bezpečnostní stráže jsou povinny jmenovanému býti dle potřeby k disposici, uposlechnouti jeho nařízení a příkazů […] Státní bezpečnost ve Znojmě jest zároveň pověřena kontrolou místních a okresních národních výborů.*“[21]

Okresní národní výbor se vůči nařízení ihned ohradil s tím, že rozšířená kompetence úřadu StB odporuje ústavnímu dekretu prezidenta republiky o organizaci okresních a místních národních výborů. V listopadu 1945 předalo Ředitelství národní bezpečnosti (č. j. 1142/45 pres.) expozituře oblastní úřadovny StB definitivně veškerou agendu, týkající se vedení správy státně-bezpečnostní agendy StB.[22] Poté následovalo i zrušení vyšetřovacího oddělení (prap. SNB Josef Klempa, štrážm. SNB Josef Krčma) a jeho přidělení k agendě oblastní úřadovny StB.

19 Na základě rozkazu SNB-ZV Brno (č. j. I 422029/1946) ze dne 10. 7. 1946, byla obě okresní velitelství sloučena do Okresního velitelství SNB Znojmo.

20 Do jejich dohlédacího obvodu spadaly taktéž obce: Přímětice, Kuchařovice, Suchohrdly (v červenci 1945 vyňaty z obvodu policejního ředitelství a přičleněny k místní stanici SNB), Dobšice, Sedlešovice a Německé Konice (dnes Konice). SOkA Znojmo, Z/ONV-I, Všeobecná registratura 1945–1948, Spisy presidiální, č. j. 494, pres./46.

21 SOkA Znojmo, Z/ONV-I, Všeobecná registratura 1945–1948, Spisy presidiální, č. j. 843, pres. /46.

22 Tamtéž, Z/ONV-II, Vyšetřovací komise ONV a trestní nalézací komise ONV, Spisy presidiální, Zřízení Oblastní úřadovny státní bezpečnosti ve Znojmě, č. j. 70/45, press. Sídlo pobočky Oblastní úřadovny StB ve Znojmě bylo v tehdejší Výstavní ulici 8 (dnes ulice Fráni Kopečka). Z okresních expozitur StB do oblasti spadala: expozitura StB v Mikulově (Okresní správní komise, StB-Mikulov), v Moravských Budějovicích (ONV-StB, Moravské Budějovice) a v Moravském Krumlově (ONV-StB, Moravský Krumlov).

Také výkon agendy kriminální služby postupně přešel do kompetence zvláštního úřadu. V souladu se směrnicí ministerstva vnitra (č. 3700-12/7-45-V/5) byla ve Znojmě na podzim roku 1945 zřízena expozitura oblastní kriminální úřadovny. Úřad byl umístěn do stejné budovy bývalého německého gymnázia ve Školní ulici, kde se nacházela i administrativa ŘNB. Mimo služby kriminálně-technické a identifikační, zahrnoval výkon kriminální agendy především vyšetřování trestných činů: *„[…] zvláště povahy těžké /vraždy, zabití, žhářství, větších dopravních nehod, jakož i trestných činů, které vzbuzují neklid a pozornost obecenstva ve větší míře/ […]"*[23] Při vyšetřování těchto incidentů měla každá místní stanice SNB neprodleně telefonicky informovat Oblastní kriminální úřadovnu ve Znojmě, která mimo jiné vedla i kartotéku kriminálních živlů a recidivistů.

Dohled nad výkonem služby, včetně záležitostí personálních a organizačních, spadal do kompetence zemské kriminální úřadovny. Ředitelství národní bezpečnosti ve Znojmě mohlo dohlížet na výkon kriminální služby úřadu pouze v rámci správního okresu.

2. Zajištění úseku státní hranice

Po osvobození byl úsek státní hranice okresu mezi ČSR a Rakouskem v podstatě obnoven podle původního předválečného rozsahu. Prozatímní plán organizace zajištění státní hranice z června 1945 předpokládal obsazení jednotlivých úseků vojenskými oddíly pěšího pluku 24, Znojmo. Zajištěním hraničních „pod-úseků" mělo být pověřeno obnovené četnictvo pohraničních expozitur – národní bezpečnostní stráž (NBS). Východní a západní „pod-úsek" přitom vymezovala příslušná hranice politického okresu. Střední „pod-úsek" byl od východu oddělen linií mezi obcemi: Oleksovice – Bantice – Tasovice – Derflice, a od západu linií mezi obcemi: Černín – Bojanovice – Olbramkostel – Lukov.[24]

Teprve v srpnu 1945 se (po dohodě jednotlivých ministerstev, tj. MNO, MV a MF) upřesňuje postupné zajištění sledů bezpečnostních složek v pohraničí.[25] První sled měla zajistit finanční stráž uzavřením hraničních přechodů a znovuzřízením pasové kontroly. Ve druhém sledu měly následovat jednotky pohraničních stanic SNB a pohotovostního pluku NB (Znojmo). Týlové krytí ve třetím sledu měly zajistit armádní

23 Tamtéž, Z/ONV-I, Všeobecná registratura 1945–1948, č. j. 8340/45.

24 Tamtéž, Z/ONV-IV, Referát národní bezpečnosti/bezpečnostní referát, Bezpečnost po stránce voj. organizace, č. j. 273/45. Východní „pod-úsek" zahrnoval následující stanice NBS (SNB): Hevlín, Jaroslavice, Valtrovice, Strachotice, Hodonice, České Křídlovce, Hrušovany, Fryšava (Břežany) a Lechovice. Střední „pod-úsek" stanice NBS: Chvalovice, Vrbovec, Šatov, Havraníky, Prosiměřice, Podmolí, Znojmo, Citonice, Kravsko, Plaveč a Želetice. Západní „pod-úsek" stanice NBS: Vranov, Frejštejn (Podhradí), Bítov, Šumvald (Šumná), Vranovská Ves, Jevišovice a Šafov.

25 PULEC, Martin: *Organizace a činnost ozbrojených pohraničních složek*. ÚDV, Sešit 13, Praha 2006, s. 15.

asistenční oddíly vojenských pohraničních divizí (tj. přepadový oddíl Znojmo, velitel poručík pěchoty Josef Josif, Žižkova kasárna).[26]

Před válkou fungovalo v úseku zdejší státní hranice několik silničních hraničních přechodů s celními úřady v Čížově, Šafově, Jaroslavicích (silnice Jaroslavice – Zwingendorf), v Hatích (silnice Hatě – Kleinhaugsdorf), Hnanicích (silnice Hnanice – Mitterretzbach), Hevlíně (silnice Hevlín – Laa) a nádražní celní úřad v Šatově (železniční přechod Šatov – Retz). Jejich obsazení provedli příslušníci finanční stráže již v květnu 1945: „*[…] Dne 21. 5. 1945 o 7. hod. ráno dostaví se 26 členů finanční stráže určených vrch. respicientem Hříbkem a 12 členů, kteří jsou v evidenci okres. četnického velitelství, na okresní četnické velitelství ve Znojmě. […] velitel zajistí nákladní auto a dopraví pohraniční strážníky do četnických pohraničních stanic, v jejichž obvodě byla dříve stanice finanční pohraniční stráže.*“[27] Příslušníci finanční stráže zajišťovali „neprostupnost“ státní hranice většinou klasickou pochůzkovou strážní službou, obvykle v koordinaci s hlídkami pohraničních expozitur NBS (SNB).

Státní hranice ovšem zahrnovala řadu obtížně schůdných úseků, k nimž patřil především lesnatý terén s říčními meandry řeky Dyje mezi Vranovem a Hnanicemi v úseku hraniční demarkace VIII. (Šafov – Hatě). Za problémový úsek státní hranice byl považován i výběžek rakouského území v úseku hraniční demarkace IX. (Jaroslavice – Hevlín) na levém břehu Dyje, jižně od Hevlína. Podle situační zprávy ŘNB představoval tento prostor v souvislosti s ilegálními přechody nejexponovanější úsek státní hranice: „*[…] Největší počet ilegálních přechodů hranic z Rakouska do Československa zaznamenávají stále bezpečnostní a pohraniční orgánové v Hevlíně. […] Jihozápadně od Hevlína tvoří hraniční čára rakouskou enklávu na levém břehu řeky Dyje, kterou ilegální cestující používají k neustálým přechodům zvýšenou měrou. V blízkosti této enklávy leží v těsné blízkosti na rakouské straně hranice železniční uzel a dosti velké krajové středisko město Laa. V tomto městě se ilegální cestující shromažďují a využívají stávající enklávy k ilegálním přechodům do Československa. Enkláva nachází se v nepřehledném terénu a jest proto dosti obtížné tento úsek hranic řádně střežiti.*“[28]

Proto již v červnu 1945 prosazovala rada ONV ve Znojmě návrh k zajištění rizikových částí státní hranice. Tento návrh předpokládal obsazení několika výběžků (Felling, Hardegg a výběžek území u Hevlína) rakouské státní hranice do území ČSR. „*[…] Pro řádné uzavření československých hranic jest naprosto nutné, aby československá pohraniční stráž byla posunuta na rakouské území jižně od obce Hardeku, čímž*

26 VHA, MNO 1945, Hlavní štáb, 1. odd., inv. č. 1301, č. j. 1499, Rozkaz SNB – Zemského velitelství v Praze k zajištění pohraničního území (ZPÚ), ka 23.

27 SOkA Znojmo, Z/ONV-I, Všeobecná spisovna 1945–1948, Spisy běžné, č. j. 81/1945. Nové expozitury finanční stráže byly zřízeny v následujících obcích: Stálky, Šafov, Chvalovice, Hatě, Čížov, Vranov, Hnanice, Šatov, Ječmeniště, Jaroslavice, Hrušovany a Hevlín. Inspektoráty pohraniční finanční stráže byly zřízeny v Hevlíně, Znojmě a Vranově.

28 Tamtéž, Z/ONV-IV, Bezpečnostní referát ONV ve Znojmě, Situační zprávy (leden–prosinec 1946), Hlášení SNB, Okresní velitelství I. ve Znojmě, ze dne 2. 1. 1946, č. j. 773/45.

bude získáno spojení mezi československým územím na pravém břehu Dyje mezi Vranovem a Hnánicemi. Stejně nutno obsaditi rakouský výběžek na levém břehu Dyje."[29] Vzhledem k tomu, že se očekávala poválečná jednání vlády o úpravě jižní hranice státu, výše uvedený návrh byl zaslán československé vládě pouze jako memorandum k vyjednávání příslušné korekce státní hranice.

3. Poválečná situace okresu z hlediska bezpečnosti

Stejně jako i v jiných částech pohraničí, také místní obnovené orgány bezpečnosti nakonec akceptovaly tendenční tezi poválečného období o potencionálním bezpečnostním riziku, vyplývajícím z přítomnosti zbytku německého obyvatelstva v pohraničí.[30] Ve znojemském okrese se během válečných let, podle tehdy dostupných údajů, zdržovalo asi 60 000–70 000 osob německé národnosti.[31] V samotném Znojmě (Gross-Znaim), přeplněném válečnými uprchlíky z Říše, mělo být v období před koncem války údajně až 30 000 osob.[32] Po osvobození se vlivem válečných událostí a následné fluktuace obyvatelstva odhadoval počet zbytku obyvatelstva německé národnosti v pohraničí zhruba na čtvrtinu předválečného stavu (25 000 osob v červnu 1945).[33]

Vzhledem k tomu, že nebyly k dispozici přesnější údaje německých úřadů o koncentraci obyvatelstva v pohraničních částech bývalé říšské župy Niederdonau,

29 Tamtéž, Z/ONV, Všeobecná spisovna ONV ve Znojmě 1945–1960, ka 268, spis. zn. 048.

30 Místní směrnice ONV ve Znojmě (č. 14/2-dův. 45) obsahuje seznam údajných bezpečnostních rizik, která souvisejí s přítomností německého obyvatelstva v pohraničí. Obecný přehled o animozitě bezpečnostních složek vůči německému obyvatelstvu pohraničí viz ARBURG, Adrian von – STANĚK, Tomáš: *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951. II.1.*, Středokluky 2011, s. 77–174.

31 SOkA Znojmo, ONV ve Znojmě – První pololetní sjezd, Z-IV-76, s. 6. Podle sčítání obyvatelstva z roku 1930 žilo na území znojemského okresu 103 125 obyvatel (z toho 39 829 Čechů, 60 230 Němců). Německá literatura uvádí pro rok 1930 jen mírně odlišný údaj (102 609 obyvatel). HAMMERLE, Rudolf: *Sudetenland* (*Lexikon Geografie – Geschichte – Kultur*). Augsburg 1996, s. 497.

32 Tamtéž, AMZ, Přílohy ke kronice města Znojma 1938–1945, 140/II/38-45. Tzv. Gross-Znaim, tj. k městu připojené části příměstské periferie [Stadtteile: Altschallersdorf (Starý Šaldorf), Edelspitz (Sedlešovice), Esseklee (Nesachleby), Kleintesswitz (Dobšice), Neuschallerdorf (Nový Šaldorf), Oblas (Oblekovice), Pumlitz (Bohumilice), Zuckerhandl (Suchohrdly)]. Územní koncepci perimetru „velkého Znojma" prosadila tehdejší německá správa již v roce 1938, mimo jiné také proto, aby město získalo vyšším počtem obyvatelstva výhodnější statut v širší struktuře župní správy (tzv. krajskou svobodu). V roce 1939 bylo ve Znojmě registrováno celkem 24 983 obyvatel (z toho: Němci 19 395, Češi 1402, Židé 4176). *Gemeindeverzeichnis für die Reichsgaue der Ostmark 1939,* Nr. 28, s. 46*; Ortsnamensverzeichnis, Nr. 71, 65, s. 112.* In: GEPPERTH, Rainer B.: *Die Vertreibung, Ausweisung und Aussiedlung der deutschen Bevölkerung.* Salzburg 1970, s. 399.

33 Tamtéž, Z/ONV-IV, Situační zprávy (červen–prosinec 1945), Zpráva o politické a hospodářské situaci okresu znojemského, č. j. 435/press/45 ze dne 20. 6. 1945.

představovala většina poválečných odhadů počtu německého obyvatelstva vlastně jen velmi přibližné aproximace. V roce 1939 bylo v rámci územní správy „Landkreis Znaim" registrováno 91 513 obyvatel.[34] Během let 1939–1945 ovšem došlo následkem fluktuace a vlivem ostatních válečných faktorů k zásadním změnám vůči uvedenému předválečnému stavu. Místní německé obyvatelstvo bylo přirozeně vyzváno k účasti na válečné mašinérii Třetí říše. Různá oznámení o úmrtí rodinných příslušníků, bojujících na frontách Třetí říše, stále více zaplňovala stránky denního tisku a vypovídala o intenzitě válečné mortality. Úbytek obyvatelstva byl dosti zřetelný zejména v pohraničních regionech na venkově. Ve většině německých obcí znojemského okresu převládala na konci války spíše populační stratifikace, zcela typická pro společnost postiženou dlouhotrvajícím válečným konfliktem, tj. převážně ženy, děti, mládež a staří lidé.

Pomineme-li dnes už těžko verifikovatelné počty válečných zajatců (ve Znojmě byla např. internována skupina francouzských zajatců), vlnu německých přistěhovalců z Besarábie (Volksdeutsche) a osob nasazených na nucené práce (Zwangsarbeiter), souvisel pohyb obyvatelstva ve zdejším pohraničí především s nepříznivým vývojem válečných událostí. Po náletech spojenců na velké městské a průmyslové aglomerace Třetí říše (Vídeň, Horní Slezsko) se do Znojma postupně stahovali uprchlíci před bombardováním.[35] Ve městě bylo dokonce zřízeno dvanáct vojenských lazaretů pro rekonvalescenci již tak zdecimovaného wehrmachtu.[36] S příchodem fronty se již náletům nevyhnulo ani samotné Znojmo. V dubnu 1945 bylo následkem leteckého bombardování těžce poškozeno znojemské vlakové nádraží i průmyslový komplex okolních továrních budov.

Ofenzivě Rudé armády na jaře roku 1945 předcházela evakuace německého civilního obyvatelstva, kterou v období od 4. do 22. dubna 1945 organizoval NS Volkswohlfahrt.[37] Vedení strany nechalo, podle výpovědi znojemského Kreisleitera der NSDAP (krajského vedoucího NSDAP) Felixe Bornemanna,[38] zřídit v rakouském

34 Tamtéž, Amts-Blatt des Landrates in Znaim, P-IV-215/1938,1939; Staatliche Verwaltung, 4. 8. 1939, s. 111. „Kreis Znaim" ovšem neodpovídal původnímu rozsahu politického okresu. V roce 1947 se v rámci restituce písemného materiálu podařilo získat také část spisového materiálu bývalého „landrátu" ve Znojmě. Oblastní úřadovna StB ve Znojmě převzala sčítací operáty z roku 1939, na jejichž základě bylo možné lustrovat státní příslušnost všech obyvatel pohraničních obcí, které spadaly pod úřad tehdejšího „landrátu" ve Znojmě. SOkA Znojmo, Z/ONV-I, Všeobecná registratura 1945–1948, Spisy presidiální 1947, č. j. 527/47.

35 MZA Brno, Mimořádný lidový soud ve Znojmě, C 144, ka 44, Ls 1/47, fol. 27. Příliv uprchlíků před bombardováním byl předmětem i jedné z porad krajského vedení NSDAP a Gestapa ve Znojmě.

36 Tamtéž, ka 51, Ls 66/47, fol. 191. Srov. NAWRKAL, Karl: *Die Fliegerangriffe auf die Stadt Znaim im Frühjahr 1945*, *Südmärisches Jahrbuch.* Geislingen an der Steige, roč. 42, s. 56.

37 GEPPERTH, Rainer B.: *Die Vertreibung, Ausweisung und Aussiedlung der deutschen Bevölkerung aus den südmährischen Gerichtsbezirken Frain und Znaim 1945/1946.* Salzburg 1970, s. 224.

38 MZA Brno, Mimořádný lidový soud ve Znojmě, C 144, ka 51, Ls 66/47. Felix Bornemann

městě Freistadt uprchlické středisko pro německé obyvatelstvo Znojma, které opustilo město ještě před příchodem fronty.[39] Také civilní obyvatelstvo z venkova raději odešlo do přilehlého rakouského pohraničí. Útěk obyvatelstva motivoval jednak všeobecný strach z příchodu Rudé armády, ale i strach z následné represe ze strany obnovené československé státní moci. *„[…] Když pak se v těchto dnech fronta blížila ku Znojmu, tehdy hodně žen s dětmi stěhovaly se s nejnutnějšími zavazadly do venkovských obcí v rakouském pohraničí. […] Prchající německá armáda nutila zdejší Němce, aby z území uprchli, jinak že budou ruským vojskem pobiti.“*[40]

3.1. Stíhání uprchlých nacistů a válečných zločinců

Na útěk se připravovali i příslušníci represivních složek nacistů (Gestapo, SD, KriPo), včetně stranického aparátu NSDAP. Převážná většina prominentních exponentů NSDAP a orgánů jejich ozbrojených složek uprchla do Rakouska již před příchodem fronty. Ti, co zůstali (vlastně jen řadoví příslušníci strany), nakonec stejně uprchli do Rakouska v následujících měsících po osvobození. Hlavním důvodem byl samozřejmě strach z následné represe ze strany obnovené československé státní moci a obecně strach z pomsty českého obyvatelstva v pohraničí.

Ještě před samotným útěkem ovšem vedoucí činitelé strany vydali příslušné rozkazy, aby každý „ortsgruppenleiter“ zajistil zničení veškerého kompromitujícího spisového materiálu. V obci Sedlešovice (Edelspitz) nařídili vedoucí strany přímo všem obyvatelům spálit a zničit všechny dokumenty týkající se činnosti NSDAP: *„[…] poslední 2 dny před odchodem německého vojska, nařídili vedoucí strany NSDAP […] všem obyvatelům, aby spálili na polích všechny spisy a knihy, doklady strany a podobné dokumenty […] Obyvatelé také hodně těchto dokladů a spisů na polích blíže obce*

patřil k veteránům hnutí německého iredentismu na Znojemsku. V letech 1918–1933 se angažoval v krajně nacionální straně DNSAP. V roce 1935 oficiálně vstoupil do Henleinovy SdP a vystupoval jako řadový funkcionář strany v hospodářské oblasti. V dubnu 1938 se zúčastnil karlovarského sjezdu SdP. Na dalším sjezdu SdP, který se konal v srpnu 1938 v Praze, již Bornemann vystupoval jako zástupce znojemského vedoucího SdP, JUDr. Alfreda Kottka. V kritické době na konci září 1938 se nacházel v preventivní vazbě v Brně a neúčastnil se teroristických akcí Freikorps (dobrovolnický sbor sudetských Němců) v jihomoravském pohraničí. Po svém propuštění (7. října 1938) se vrátil do Znojma a při obsazování pohraničí se již účastní symbolického „vyvrácení“ hraničního kamene u celního úřadu Hatě. Od 6. 12. 1938 do 9. 11. 1941 Bornemann vykonával funkci komisařského Kreisleitera NSDAP, a to na základě ustanovení župního vedoucího (definitivně jmenován až na základě dekretu z 27. 3. 1942 s účinností od 9. 11. 1941). Svoji kariéru nacistického funkcionáře Bornemann završil mimo jiné také v hodnosti Obersturmbannführera SS (od 9. 11. 1943).

39 Tamtéž, folio 192.

40 SOkA Znojmo, Z/ONV-IV, Doklady o německé činnosti za okupace, SNB Sedlešovice, č. j. 124, dův/45; SNB Hodonice, č. j. 154, dův/45.

skutečně pálili."[41] Jen zcela náhodou se po zhroucení aparátu nacistické administrativy podařilo zadržet část písemného materiálu z jednoho oddělení (Staatsangehörigkeit und Wehrerfassung) bývalého německého policejního ředitelství ve Znojmě, které během války vedlo mimo jiné také evidenci pro místní vojenské doplňovací velitelství (Wehrbezirkskommando). Tato evidence (tzv. Wehrstammblatt) představovala v poválečném období klíčový nástroj k identifikaci politické příslušnosti a organizace jihomoravských Němců v období let 1938–1945.

Mezi místní prominentní nacisty bezesporu patřil i Felix Bornemann, který opustil Znojmo v pozdních večerních hodinách, dne 7. května 1945. Bornemann uprchl s finanční hotovostí strany nejprve do rakouského Waidhofenu, kde se měl hlásit u nadřízeného Gauleitera (župní vedoucí NSDAP) a předat mu stranickou pokladnu. Župní vedoucí se tam ovšem již nezdržoval a Bornemann byl odkázán do nedalekého Freistadtu.

Ředitelství NB ve Znojmě obdrželo dne 31. července 1945 přípis stanice NBS v Českých Velenicích (okres Jindřichův Hradec) se sdělením, že je ve vazbě zdejšího posádkového velitelství zadržován bývalý znojemský „kreisleiter" NSDAP.[42] Bornemanna totiž 1. června 1945 zadržela rakouská policie ve Freistadtu. Při výslechu se doznal ke své dřívější činnosti i funkcím ve straně a popsal okolnosti kolem údajné evakuace stranické pokladny. Svůj návrat do Znojma kategoricky odmítl (patrně měl v úmyslu požádat rakouské úřady o povolení setrvat i nadále ve Freistadtu) s tím, že jeho byt ve Znojmě měl být již zcela zničen. Rakušané ho ovšem vydali ruské vojenské policii a 30. července 1945 byl Bornemann vrácen zpět na území československého státu. Z prozatímní vazby u posádkového velitelství pěšího pluku 29 v Českých Velenicích ho příslušníci NBS Znojmo eskortovali (7. srpna 1945) do věznice Krajského soudu ve Znojmě. Felix Bornemann byl následně obviněn ze spáchání několika zločinů v intencích retribučního dekretu.

Na základě svědectví vedoucího znojemského „kreisleitungu" lze tušit, že s blížícím se koncem války byla již struktura stranického aparátu NSDAP ve Znojmě úplně rozvrácena. Na útěk se připravovali i příslušníci administrativního aparátu represivních složek nacistů. Úředníci gestapa opustili Znojmo již v polovině dubna 1945. Pro jejich evakuaci do rakouského Salzburgu muselo být přednostně zajištěno několik nákladních automobilů. V dubnu 1946 zadržela expozitura znojemské StB také vedoucího dřívější pobočky gestapa ve Znojmě Jana Haranta (Johannes Harant), který byl následně předán do vyšetřovací vazby lidového soudu k trestnímu řízení.[43] Většinu z uprchlých příslušníků a konfidentů bývalého znojemského gestapa se ovšem nikdy nepodařilo zadržet (viz Tabulka 2).

Do Rakouska uprchl také takzvaný komisařský starosta města Znojma, JUDr. Erich Haase. Jako zástupce prozatímní městské správy předával v říjnu 1938 Znojmo pod

41 Tamtéž, Z/ONV-IV, Doklady o německé činnosti za okupace, SNB Sedlešovice, č. j. 124, dův/45.

42 MZA Brno, Mimořádný lidový soud ve Znojmě, C 144, ka 51, Ls 66/47. Hlášení Ředitelství NBS Znojmo, Státní bezpečnostní oddělení, č. 1422/St. bezp./45, ze dne 23. 8. 1945.

43 Tamtéž, ka 44, Ls 1/47.

vojenskou okupační správu. Od května 1945 se doktor Haase ukrýval v rakouském pohraničním městečku Retz. Na podzim roku 1945 rakouské úřady ho vydaly orgánům československé bezpečnosti. Vzhledem k tomu, že nebyl považován za nebezpečného nacistu, byl po krátké vazbě předán do internačního střediska k organizovanému odsunu. Přítomnost bývalého činovníka německé městské správy ovšem neunikla pozornosti StB, která Ericha Haase dne 3. května 1946 opět zadržela pro trestní řízení do vazby vyšetřovací komise při Mimořádném lidovém soudu ve Znojmě.[44] Státní bezpečnost vyšetřovala především jeho dřívější činnost ve straně SdP.

Mnoha bývalým činovníkům a funkcionářům SdP, kteří ještě za první československé republiky na Znojemsku agitovali pro Henleinovu politiku, se podařilo útěkem de facto vyhnout trestní odpovědnosti. Mezi ně patřil i někdejší poslanec za SdP, MUDr. Theodor Jilly. Také jeho jméno figuruje na regionálním seznamu uprchlých válečných zločinců, sestaveném československou komisí pro vyšetřování válečných zločinů ve Wiesbadenu (viz Tabulka 3).

Krátce po osvobození pověřil revoluční ONV ve Znojmě všechny obnovené okresní expozitury „četnických" stanic pravomocí zajistit osoby spojené s nacistickou minulostí. Protože se téměř a priori předpokládalo, že v pohraniční části tehdejší župy Niederdonau byla převážná většina německého obyvatelstva nějak organizována pod vlivem NSDAP, mělo být (podle usnesení rady ONV) za kritérium omezení svobody považováno především nedodržování vyhlášky ONV, která kategoricky nařizovala odevzdání veškerých zbraní, střeliva a výbušnin: *„[…] V přidělených obcích buď ihned vyvěšena vyhláška ONV ze dne 9. 5. 1945 a vybubnováním stanoveno, aby do 24 hodin odevzdal každý na četnické stanici zbraně. Druhý den buď provedena ve stanovišti četnické stanice prohlídka dům od domu. Zatknouti zjištěné viníky, válečné zločince, SS […].*"[45]

Stíhání uprchlých nacistů a válečných zločinců ze Znojemska zpočátku koordinoval bezpečnostní referát Ředitelství národní bezpečnosti ve Znojmě v součinnosti s okresním velitelstvím NBS (SNB). Na základě údajů, získaných ze zadrženého spisového materiálu a udání jednotlivých svědků, referát vyhotovil trestní oznámení, která se formou pátracích oběžníků rozesílala všem místním expoziturám NBS (SNB). Opačně byla trestní oznámení vyhotovena nejprve příslušnou stanicí NBS (obvykle na základě udání místních svědků) a poté zaslána na vědomí Ředitelství národní bezpečnosti ve Znojmě a orgánům vyšetřovacích komisí při Mimořádném lidovém soudu ve Znojmě. Příslušníci místních expozitur NBS (SNB) se většinou nezabývali oprávněností jednotlivých udání (zde byl bohužel prostor pro neoprávněná udání a obvinění). Do jejich kompetence náleželo pouze zadržení, předběžný výslech a eskorta obviněného do vazby, případně sběr důkazního materiálu. Později převzala veškerou agendu stíhání místních nacistů a zločinců pobočka Oblastní úřadovny StB

44 SOkA Znojmo, Z/ONV-II, Vyšetřovací komise ONV a trestní nalézací komise ONV, spis Vs 6141/47.

45 Tamtéž, Z/ONV-III, Úřední knihy (zápisy z rad a pléna ONV), Opatření usnesená v sezení ONV ve Znojmě dne 12. 5. 1945.

ve Znojmě, která měla k dispozici také torzo spisové evidence a dochovaných kartoték nacistické administrativy.

K internaci příslušníků NSDAP a jiných nacistických organizací využil ONV budovu bývalé zemské donucovací pracovny[46], aby je tím *„[…] isoloval od prostředí v němž žily, aby nemohly zahlazovat stopy své činnosti, působit na svědky, uchýliti se na jiné místo, nebo dokonce před stíháním uprchnouti za hranice.“*[47] Oficiálně byl tento internační tábor nazýván jako Ředitelství národní bezpečnosti ve Znojmě – internační tábor Znojmo, ale běžně se užívalo (a to i v úřední korespondenci) výrazu „robotárna“. Právě zde byly z počátku internovány osoby, u nichž existovalo důvodné podezření ze spáchání zločinů, které později explicitně definoval retribuční dekret prezidenta republiky. I přesto docházelo, v měsících následujících bezprostředně po osvobození, k zatýkání a internování osob bez zřetele k tomu, zda-li budou nakonec postaveny před lidový soud nebo internováni ve sběrném a pracovním táboře. Neorganizovaní Němci (němečtí komunisté, sociální demokraté, staří lidé a invalidé) tak byli například internováni společně s členy NSDAP a příslušníky jiných nacistických organizací. *„[…] Zajišťováni jsou mladiství a vůbec se nečiní rozdílu mezi nacisty a Němci, kteří nebyli nikde organizováni. Zajišťovány jsou vysoce těhotné ženy, starci nad hrobem, těžce nemocní a úplní invalidé, aniž je proti nim vysloveno podezření z nějaké trestní činnosti. Je-li vůbec uveden důvod zajištění, pak jím obyčejně jest, že přítomnost v obci jest nežádoucí.“*[48]

Znojemské internační tábory se již záhy naplnily neorganizovanými Němci, kteří museli být krátce na to propuštěni pro absenci zákonného důvodu k vazbě. V srpnu 1945 vyzvalo ministerstvo vnitra orgány místní správy a bezpečnosti k tomu, aby byli nadále stíháni pouze vedoucí činitelé a funkcionáři NSDAP (směrnice č. j. Z/I-8812/1945). Řadové členství ve straně NSDAP nebylo považováno za důvod k trestnímu stíhání před mimořádným lidovým soudem, pokud dotyčný zároveň nespáchal trestný čin podle retribučního dekretu prezidenta republiky. K internaci řadových členů NSDAP byla ovšem využita další směrnice ZNV v Brně (č. 69-taj. 45), která v rámci „řešení německé otázky“ dávala místním správním orgánům pravomoc i nadále izolovat neprovinilé Němce v kárných a pracovních táborech. Němci, internovaní v pracovním táboře, byli nasazeni většinou na práce související s odstraňováním válečných škod nebo na sezónní práce v zemědělství. Řada z nich přitom využila příležitosti k útěku a během léta 1945 uprchla ze svých stanovišť přidělené práce do Rakouska.

46 Budova bývalé Zemské donucovací pracovny Znojmo se nacházela v tehdejší ulici Jarošova 6.

47 SOkA Znojmo, Z/ONV-II, Zápisy ze schůzí vyšetřovací komise ONV Znojmo, ka 1. Prozatímní všeobecné směrnice o vyšetřujících komisích Zemského národního výboru a Okresních národních výborů v zemi Moravskoslezské č. 69 z 21. 6. 1945.

48 Tamtéž, Z/ONV-II, Vyšetřovací komise ONV a Trestní nalézací komise ONV, Presidiální spisy vyšetřovací komise při MLS a vyšetřovací komise ONV, press 75/45, ka 2.

3.2. Opatření vůči rezistenci místních Němců

V souvislosti s nepříznivým vývojem válečných událostí organizoval hroutící se aparát Třetí říše podzemní hnutí odporu, které mělo prostřednictvím sabotážních a teroristických akcí destabilizovat frontové zázemí nepřítele. I přesto, že místní aktivita ozbrojené rezistence nacistického podzemí zdaleka nedosáhla takové intenzity jako v ostatních oblastech pohraničí, také ve zdejším pohraničí se několik poválečných incidentů nakonec považovalo za činnost dosud aktivního zbytku německého, nacistického podzemí.

V poválečném období docházelo ve zdejším pohraničí poměrně často k nejrůznějším nočním přestřelkám a útokům neznámých pachatelů, o nichž se samozřejmě nepředpokládalo, že jsou dílem pouze organizovaných skupin podzemního hnutí německého odporu. Některé incidenty byly interpretovány v souvislosti s běžnou kriminální činností (např. pašováním, ilegálním přechodem hranic nebo rabováním). Řada místních Němců byla změnou okolností donucena opustit své domy a ze strachu z nových poměrů se raději skrývala v lesích.[49]

Za diverzní akci „německých teroristů" se oficiálně vydávala tragédie při odstraňování muničního depozitu, ponechaného ustupující německou armádou v lese u obce Kravsko.[50] Během svozu nevybuchlé munice (19. června 1945) tu došlo k explozi trhaviny, která zničila vojenský nákladní automobil a zabila osm mužů z posádky pěšího pluku 24, Znojmo. Okolnosti incidentu vyšetřovala místní expozitura NBS Kravsko, společně s vojenskou vyšetřovací komisí.[51] Krátce po výbuchu dorazil na místo tragédie velitel stanice NBS Kravsko, vrchní strážmistr Rudolf Sladký, který do protokolu uvedl: *„[…] nákladní auto, kromě železného podvozku a kol, bylo úplně /zejména karoserie/ rozmetáno. U pravého předního kola, hlavou ke kolu, ležela mrtvola desátníka […] od ppl. 24. Kusy lidského masa s kostmi byly pak nacházeny až ve vzdálenosti 200–250 kroků. Asi 50 m vlevo vpřed od přední části auta bylo nalezeno víko talířové miny, jejíž zevní část byla rezavá, kdežto vnitřek očouzen. Přímo za zadními koly jsou 2 trychtýře v hloubce asi 30 cm a v šířce 120 cm. Uprostřed vozu*

49 Tamtéž, Z/ONV-I, Všeobecná spisovna 1945–1948, č. j. 285/45 a 382/45. Někteří Němci ze zdejšího pohraničí se nedokázali smířit se změnou poměrů a raději spáchali sebevraždu. Stanice NBS Bítov hlásila případ hromadné sebevraždy tří žen: „*Rolník* (J. M.) *udal, že jeho manželka spolu s dcerou a vnučkou odešly dne 13. 5. 1945 o 15. hod. z domu směrem k vranovské přehradě. V poslední době byly podle udání […] rozčíleny nad změnou válečných a politických poměrů a nepřijímaly vůbec potravu. Obě pak […] prohlásily, že mají velký strach z příchodu Rusů a že jejich příchod nepřečkají, že do této doby musí být pryč.*" Stanice NBS Podmolí: „*Oznamuji, že* (F. K.) *z Podmolí, okr. Znojmo, spáchal dne 20. května 1945 asi o 6. hodině ve svém domě v komoře sebevraždu oběšením. (F. K.) byl rolník a velkým přívržencem nacistického režimu. Sebevraždu oběšením spáchal asi pravděpodobně ze strachu před trestem.*"

50 Tamtéž, Z/ONV-III, Úřední knihy: rady a pléna, Protokol o schůzi ONV ve Znojmě ze dne 20. 6. 1945, fol. 60.

51 Tamtéž, Z/ONV-I, Všeobecná registratura 1945–1948, č. j. 1519/45, ka 18.

po levé straně taktéž stopa po trychtýři. Asi 30 m zpět od auta nalezena červená páska s hákovým křížem.“[52]

Vojenská vyšetřovací komise nakonec na základě stop zajištěných na místě exploze vyloučila původní předpoklad o příčině výbuchu jako následku neopatrné manipulace při transportu munice. Nákladní automobil pyrotechnického oddílu byl v okamžiku výbuchu prázdný a trhaviny určené k odvozu dosud stály netknuté nedaleko místa exploze. Řidič nákladního automobilu patrně najel na ukrytou minu ještě předtím, než mělo dojít k transportu připravené munice. Podle vyšetřovatelů musela být tato výbušnina nastražena v období několika dnů před osudnou událostí, neboť pyrotechnici v oblasti působili již několik týdnů a přístupové cesty byly odminovány. Někteří svědci navíc uvedli, že se v inkriminovaném prostoru údajně pohybovalo několik podezřelých osob a v noci někdo vystřeloval různě barevné signální světlice.

Po události nechal ONV ve Znojmě v součinnosti s velitelstvím pěšího pluku 24 ve Znojmě, vytisknout plakáty s následujícím textem: „*[…] Všem hraničářům znojemského kraje! Vojáci! Sbory národní bezpečnosti! Občané! Zbytky nacistických stvůr se pohybují v různém přestrojení ještě mezi námi, aby se mstili na příslušnících našeho národa. Dne 19. června t.r. bylo zločinnou nacistickou bestií úkladně zabito v lese Vápenice u Kravska 8 nejlepších vojáků čsl. armády ze znojemské posádky. Hrdinná smrt těchto našich bratří nás všecky zavazuje, abychom se zvýšeným úsilím pracovali a zostřili pozornost na všecko, co nám přikazuje naše národní povinnost. Zabraňte všemi prostředky tomu, aby se Němci, ať jsou to i Rakušané, pohybovali volně a jednotlivě mezi námi. Po posledním zločinu nemůžeme nikomu důvěřovat. Spoléhejme jen sami na sebe. Buďme všichni na stráži! […]*“[53]

Přestože okolnosti incidentu kolem zmíněné sabotáže poukazují jen nepřímo na činnost nějakého organizovaného německého odporu, pro bezpečnostní orgány představoval incident další důvod ke zvýšení represe vůči německému obyvatelstvu. Zhruba v době bezprostředně následující po nešťastné události se již otevřeně hovořilo o potencionálním riziku, týkající se činnosti záškodnické organizace Werwolf. Všechny okresní expozitury SNB byly instruovány k bezodkladnému hlášení o sabotážní činnosti Werwolfu: „*[…] Žádám za podání zprávy, co jest známo o organisaci Werwolf, do níž přecházejí skrytí příslušníci SS, SA, Gestapa a pod. Tato organisace se řídí pokyny tajné vysílačky Werwolf a přepadá ojedinělé příslušníky naší i Rudé armády. Zprávu podejte bezpodmínečně do 23. července 1945.*“[54]

52 Tamtéž, Z/ONV-I, Všeobecná registratura 1945–1948, č. j. 109/45, ka 7. Explozivní síla nájezdných talířových min byla ještě umocněna přiložením dodatečné ekrazitové trhaviny. Tamtéž, Hlášení stanice NBS Kravsko ze dne 20. 6. 1945, č. j. 796/45: „*Ustupující německá armáda zanechala v prostoru kolem obce Kravsko větší depozit nejrůznější munice a zbraní. Při neopatrné manipulaci s nalezenou ‚pancéřovou pěstí‘ zde tragicky zahynul jeden místní hoch (19. 5. 1945).*“ Případ vyšetřovala stanice NBS Kravsko pod č. j. 684/45.

53 Tamtéž, Z/ONV-I, Všeobecná registratura 1945–1948, č. j. 1519/45.

54 Tamtéž, Z/ONV-I, Všeobecná registratura 1945–1948, Spisy presidiální, č. 4/pres.-taj.

Podle informativních oběžníků ministerstva vnitra byly vydány směrnice s podrobnými pokyny, jak postupovat při podezření na sabotážní a teroristickou činnost místních Němců. Tyto oběžníky byly většinou sestaveny na základě informací o sabotážní činnosti v severních částech pohraničí bývalé sudetské župy (Sudetengau). Jedna ze směrnic ŘNB ve Znojmě (č. 14/2-dův. 45) popisuje například činnost organizace Werwolf následovně: „*[…] Německé vedení ještě před ukončením války učinilo opatření, aby na našem území zorganisovalo tlupy, které mají za úkol, jednak propagandou zvyšovati sebevědomí Němců a jejich odhodlanost k odporu, jednak teroristickými zásahy ničiti hospodářsko-technická zařízení, průmyslové objekty, komunikace, skladiště, žňovou sklizeň, majetky jednotlivců […]. Tyto tlupy jsou vedeny zkušenými a specielně vycvičenými muži. Příslušníky těchto tlup jsou bývalí příslušníci SS, SA, něm. branné moci, NSDAP a jejich složek, německé mládež, příslušníci HJ, německé ženy, býv. příslušníci generála Vlasova, uprchnuvší kolaboranti a zrádci, slovenští gardisté a ukrajinští emigranti*."[55] Následuje výčet represivních opatření, která mají místním Němců zabránit v páchání sabotážní a teroristické činnosti.

Většina zadržených osob obviněných z podpory Werwolfu zřejmě ani nebyla součástí organizovaného podzemí. Šlo vesměs o jednotlivce, které pohraniční expozitury SNB zajistily při ilegálních přechodech státní hranice bez dokumentů, a tím evidentně působili dojmem podezřelých individuí.[56] Za těchto okolností byl téměř každý zadržený Němec považován za součást organizovaného nacistického podzemí. Nicméně, ohledně aktivity Werwolfu podávaly okresní expozitury SNB stále negativní hlášení.[57]

Teprve počátkem srpna hlásila expozitura SNB odhalení několika tajných buněk Werwolfu v okolí pohraničního městečka Jaroslavice (Joslowitz). Příslušníci místní stanice SNB zadrželi v ranních hodinách dne 4. srpna 1945 skupinu několika mladíků (celkem osmnáct osob) z Křídlůvek (Klein Grillowitz), které k založení tajné organizace údajně navedl jistý Štefan Obermann. Tento muž pravidelně přecházel hranici do Rakouska (Alberndorf im Pulkautal), odkud přinášel zprávy tzv. šeptané propagandy o připravovaném osvobození Němců na jižní Moravě americkou armádou. Skupina mladíků zřejmě věřila falešným zprávám šeptané propagandy a na jejich základě založila tajný spolek (Burschenpartei v Křídlůvkách). Vedoucí skupiny, patnáctiletý Leo Kohlberger, popsal důvody existence tajného spolku následovně: „*[…] Všichni mladíci měli vstoupiti do této organisace ve stáří od 14 do 18 roků a vzájemně k sobě držeti. Tato partei měla býti nápomocna při přísunu amerických vojsk, dále měla mezi sebou vycvičiti všechny členy se zacházení se zbraněmi, zvláště pancéřovou pěstí.*

55 Tamtéž, Z/ONV-IV, Referát národní bezpečnosti/bezpečnostní referát, činnost organisace Werwolf a jiných podobných – pokyny, Opis výnosu ONV ve Znojmě ze dne 25. 8. 1945.

56 Tamtéž, Z/ONV-II, Vyšetřovací komise ONV a trestní nalézací komise ONV, spis Vs 422/45. Hlášení stanice SNB Chvalovice, čís. zat. 21/1945, ze dne 29. 7. 1945, kauza František Elinger z Dyjákoviček.

57 Tamtéž, Z/ONV-IV, Bezpečnostní referát ONV ve Znojmě, situační zprávy (červen–prosinec 1945), Zpráva o politické a hospodářské situaci okresu znojemského k 25. 7. 1945.

Po příchodu amerických vojsk měla udržovati v Křídlůvkách veřejný pořádek a postarati se o to, aby všichni Němci mohli zase klidně žít. […] Další účel byl, že se plně vynasnažíme o to, aby ti lidé, kteří sem přišli k osídlení, byli vyhnáni zpět, tam, odkud sem přišli."[58] Na otázku, jakým způsobem si vlastně hodlali opatřit zbraně, odpověděl šestnáctiletý Leo Ponzer, že zbraně: „*[…] nám budou shozeny […] z letadel od Američanů, kterých se musíme uchopiti a bojovati proti Čechům a Rusům, kteří z tohoto území neutečou.*" Patnáctiletý Pfister Engelbert k tomu ještě dodal, že: „*[…] jakmile Rusové budou u Hrušovan vytlačováni Američany z Rakouska, bude se dobrovolně hlásiti k boji s pancéřovou pěstí na ničení tanků.*"

Několik dnů po odhalení tajného spolku z Křídlůvek následovala další vlna zatýkání německé mládeže z okolí Jaroslavic, podezřelé z protistátní činnosti. Dne 9. srpna 1945 byla v Hrádku zajištěna skupina dvaceti tří místních mladíků, kteří se podle hlášení stanice SNB Jaroslavice připravovali na ozbrojené povstání. Vedoucí skupiny, jistý Karel Rauer, zajišťoval ilegální kontakt s organizací Werwolf z Křídlůvek. Nepodařilo se ho ovšem zadržet, protože uprchl do Rakouska, několik dnů před zatčením dříve zajištěné skupiny werwolfů z Hrádku.

Na podzim roku 1945 se fenomén „werwolf" postupně vytrácí z hlášení většiny pohraničních expozitur SNB. Oblastní úřadovna StB ve Znojmě zaslala koncem října ministerstvu vnitra (odbor Z) poslední souhrnnou situační zprávu o činnosti organizace Werwolf na Znojemsku. Tato zpráva poměrně střízlivě konstatuje, že: „*[…] ve zdejším pohraničí bylo vícero činů, které byly označovány jako činnost werwolfu, ale přesným šetřením bylo zjištěno, že se jedná o provokační činy /akce/ za účelem urychlení odsunu Němců.*"[59]

Podle zprávy znojemské StB bylo snahou německého podzemí přenést veškerou tíhu ozbrojeného odporu především na německou mládež a bývalé členy Hitlerjugend. V jejich případě se totiž stále předpokládala latentní vůle k pokračování v ozbrojeném odporu proti někdejším nepřátelům Třetí říše.

Jiné stanovisko ovšem zastávala komise pro vyšetřování válečných zločinů zřízená v rámci ONV ve Znojmě. Ve svém memorandu mimo jiné upozorňuje, že: „*[…] neposlouží republice, jsou-li Němci vyháněni do Rakouska, kde se zdržují v pohraniční oblasti a osnují na svobodě plány pro pomstu. Nutno se vážně obávati krvavých incidentů v našem pohraničí, poněvadž z řad násilně evakuovaných do Rakouska budou se rekrutovati ti praví vlkodlaci.*"[60] Možnost organizovaného odporu se v memorandu výslovně uvádí až v souvislostech s tzv. divokými odsuny německého obyvatelstva z pohraničí.

58 ABS, B 6-1, inv. j. 2, SNB Jaroslavice, Protokol o výslechu s Leo Kohlbergerem a Leo Ponzerem, ze dne 4. 8. 1945.

59 Tamtéž, Hlášení Oblastní úřadovny státní bezpečnosti Znojmo, č. j. 293/566/45, ze dne 31. 10. 1945.

60 SOkA Znojmo, Z/ONV-II, Vyšetřovací komise ONV a Trestní nalézací komise ONV, Presidiální spisy vyšetřovací komise při MLS a vyšetřovací komise ONV, Press 75/45, Press 19/45, ka 2.

3.2.1. Vysídlení německého obyvatelstva Znojma a pohraniční periferie okresu

Téměř současně s příchodem Rudé armády začíná i spontánní represe vůči zbytku místního německého obyvatelstva. Ozbrojenci z řad revolučních formací násilím vnikají do bytů a domů znojemských Němců, kteří se během období let 1938–1945 exponovali v rámci politické činnosti NSDAP nebo v jiných složkách strany. Zadržené osoby jsou nejprve eskortovány k výslechu do bývalých Žižkových kasáren (Albrechtkaserne) a následně internovány v budově dřívější zemské donucovací pracovny (tzv. „robotárně").[61] Příslušníci NS a ostatních revolučních formací *„[…] předváděli zatčené osoby do zemské donucovací pracovny, která tehdy sloužila za policejní věznici, osoby německé národnosti, které byly v mnoha případech dobity a osoby starší ve věznici zemřely*.[62] Podle výpovědí pamětníků musela údajně většina z tehdy zadržených osob snášet teror příslušníků revolučních formací.[63] Na následky krutého zacházení během výslechů zemřelo několik osob, které byly poté pohřbeny na pozemku u budovy zemské donucovací pracovny. Počátkem června 1945 vtrhla do „robotárny" ozbrojená skupina samozvaných partyzánů: *„[…] počala na dvoře střílet ze samopalů, někteří členové tlupy vnikli do cel a týrali uvězněné Němce. Jiná tlupa, která do věznice vnikla, počínala si podobným způsobem a rozkradla všechny cenné věci, které byly uvězněným Němcům odebrány."*[64] V obvodu městského lesíku byla nalezena mrtvola popraveného soudního rady Josefa Hruše (Hrusche), zřejmě jedna z prvních místních obětí divoké revoluční msty.[65]

Krátce po osvobození se do Znojma vrátil (12. května 1945) i bývalý komisař politické správy, JUDr. František Pořízek. Již před válkou byl doktor Pořízek všeobecně

61 ZNOY, Cornelia: *Die Vertreibung der Sudetendeutschen nach Österreich 1945/46*. Wien 1995, s. 137.

62 ABS, A 2/1, Sekretariát min. vnitra, inv. j. 1765, ka 57, Porevoluční události, hlášení Oblastní kriminální uřadovny ve Znojmě, č. j. 038/9/, 3. 9. 1947.

63 GEPPERTH, Rainer B.: *Die Vertreibung, Ausweisung und Aussiedlung der deutschen Bevölkerung,* Salzburg 1970, s. 231–232. Např. Dotazník vysídlených osob – (*Fragebogen für alle Heimatvertriebenen, Nummer); – Frgb. Nr.* (?) 83, Edmund Budischowsky, Znaim, Untere Böhmgasse 18: *„Am 15. Mai 1945 wurde ich geholt und in die Albrechtskaserne gebracht. […] Drinnen standen schon ca. 30 Znaimer Geschäftsleute (Repa Emil, Repa Hans, Schlapphak, Laznicka, Bruny) alle blutüberströmt mit geschwollenen Köpfen.Gastwirt Krischke lag am Boden, er starb in der Nacht. Cafetier Bruny starb nach 3 Tagen."*
[*„Dne 15. května jsem byl zadržen a odveden do Albrechtových kasáren. […] Uvnitř již bylo asi 30 znojemských obchodníků (Repa Emil, Repa Hans, Schlapphak, Laznicka, Bruny), všichni zakrváceni, s oteklými hlavami. Hostinský Krischke ležel na zemi, v noci zemřel. Kavárník Bruny zemřel po 3 dnech."*]

64 ABS, A 2/1, Sekretariát min. vnitra, inv. j. 1765, ka 57, Porevoluční události, hlášení Oblastní kriminální uřadovny ve Znojmě, č. j. 038/9/, 3. 9. 1947.

65 SOkA Znojmo, Z/ONV-I, Všeobecná registratura ONV Znojmo 1945–1948, č. j. 70/45; ABS, A 15, Zemské velitelství SNB Brno, inv. j. 155, Hlášení – vraždy (Znojmo).

znám svým nekompromisním postojem vůči Němcům. *„[…] Na základě ústních instrukcí, které v Brně obdržel, svolal Němce na několik velkých veřejných shromáždění, kde jim vyložil, že nová Československá republika je státem národním, a že vzhledem k tomu nebude pro Němce v republice místa.“*[66] Jako vysoký úředník obnovené policie (ředitel NB) disponoval doktor Pořízek mimořádnými pravomocemi k represivnímu postupu vůči německému obyvatelstvu. V období od 14. do 20. května došlo na několik vln čistek a zatýkání znojemských Němců, které vyvrcholily po incidentu přestřelky z noci na 21. května 1945: *„[…] V noci na 21. května 1945 došlo k pokusům přepadení domů, ve kterých je ubytováno české obyvatelstvo. Také došlo k přestřelce, pachatelé nebyli však dopadeni.“*[67]

Tento útok byl následně interpretován jako pokus Němců o zahájení „partyzánské války“ a inicioval rozsáhlou represivní akci vůči německému obyvatelstvu Znojma: *„[…] státní policejní ředitelství provede dnes za pomoci vojenského strážního oddílu, komunistické strany a partyzánů všeobecnou čistku ve Znojmě. Zločinecké nebo podezřelé živly budou zadrženy, ostatnímu německému obyvatelstvu, a zvláště rakouským státním příslušníkům, kteří se rozhodnou opustiti dobrovolně území ČSR, bude odchod všemožně usnadněn, zejména též poskytnutím nákladních aut a zvláštních vlaků na hranice.“*[68]

Vysídlování německého obyvatelstva Znojma do sběrného střediska v Pražské ulici, jaro 1946. Archiv Jiřího Zahradníčka.

66 Tamtéž, AMZ, Příloha ke kronice města Znojma, č. 140/II/1938–1945.

67 Tamtéž, Z/ONV-I, Všeobecná registratura ONV Znojmo 1945–1948, Spisy presidiální, č. j. 173/45, Vyčištění Znojma od německých zločinců, usnesení rady ONV Znojmo ze dne 21. 5. 1945, ka 1.

68 Tamtéž.

Ještě téhož dne dopoledne měla být část německého obyvatelstva shromážděna na náměstí před kostelem (zřejmě dnešní Masarykovo), odkud se proud lidí vydal (částečně pěšky, na vozidlech, s dvoukoláky) pod dozorem bezpečnostních složek směrem k rakouské hranici (asi dvanáct kilometrů).[69] K večeru byla další část obyvatelstva donucena odejít do internačního tábora na Pražské třídě (Mannsberg). Zde jim byl oznámen evakuační příkaz JUDr. Františka Pořízka, tj. že jejich další setrvání ve městě je nežádoucí a pokud neopustí Znojmo do desáté hodiny příštího dne, zůstanou internováni ve sběrném táboře. Nátlak k odchodu měla podpořit také noční čistka v domech znojemských Němců, při které údajně došlo i k rabování majetku a páchání nepřístojností.[70] Na druhý den (22. května 1945) opustila Znojmo další část německého obyvatelstva, která byla pod dohledem ozbrojené stráže vyvedena z města směrem k rakouským hranicím.[71]

Rada ONV ve Znojmě vyhodnotila průběh dosavadní čistky za uspokojivý a současně doporučila pokračovat v čistkách s tím, že: *„[…] v prvé řadě budiž vyčištěno Znojmo, Vranov, Šumvald, Vranovská Nová Ves a Podmolí.* [perem dopsáno] *Hrušovany, Šatov*.“[72] Několik dnů poté (28. května 1945) rada ONV ještě dodatečně schválila další návrh, aby: *„[…] ve středu, tj. 30. 5. 45 bylo pokračováno v čistce Znojma. Antifašistům, kteří se vykáží potvrzením komunistické strany, se povoluje pobyt až na další.*“[73]

Vysídlení německého obyvatelstva Znojma probíhalo zcela v režii revolučního úřadu ONV. Teprve z pověření rady ONV převzaly výkonnou iniciativu další složky represivního aparátu obnovené bezpečnosti (státní policie) a různé polovojenské formace (tzv. vojenský strážní oddíl a partyzánské policejní jednotky).[74] Při květnové čistce Znojma asistoval úřadu státního policejního ředitelství zejména vojenský strážní oddíl. *„[…] Okresní národní výbor nařizuje, aby vojenský strážní oddíl ve Znojmě se dal k dispozici státnímu policejnímu ředitelství ve Znojmě /Dr. Pořízek/ a členu ONV Kroupovi k provádění čistky Znojma od Němců. Jmenovaným budiž dáno veškeré mužstvo, poddůstojníci, důstojníci. Také veškeré nákladní automobily a povozy k odvážení Němců za hranice.*“[75]

Součástí represe, namířené proti zbytku německého obyvatelstva Znojma (a pohraničí), měla být také řada dalších opatření schválená radou ONV Znojmo.

69 GEPPERTH, Rainer B.: *Die Vertreibung, Ausweisung und Aussiedlung der deutschen Bevölkerung.* Salzburg 1970, s. 225.

70 Tamtéž, s. 226.

71 Tamtéž, s. 227.

72 SOkA Znojmo, Z/ONV-I, Všeobecná registratura ONV Znojmo 1945–1948, spisy presidiální, č. j. 173/45, Vyčištění Znojma od německých zločinců, usnesení rady ONV Znojmo ze dne 21. 5. 1945, ka 1.

73 Tamtéž, Z/ONV-III, Úřední knihy – zápisy z rad a plén, Protokol o schůzi ONV ze dne 28. května 1945.

74 Po osvobození byl ve Znojmě zřízen štáb Velitelství detašovaných partyzánských policejních jednotek (zlikvidován 4. 6. 1945), který zřejmě doplnili příslušníci partyzánské skupiny HYBEŠ.

75 SOkA Znojmo, Z/ONV-I, Všeobecná registratura 1945–1948, spisy presidiální, č. j. pres. 173/45.

V červnu 1945 rada schválila návrh pro označení osob německé národnosti bílou náramenní páskou se signaturami písmen N (Němec) nebo RN (rakouský Němec). Nedodržení vyhlášky se trestalo peněžitou pokutou nebo vězením.

Po vysídlení Znojma se aktivita obnovené československé státní moci zaměřuje směrem na pohraniční území bývalého obvodu soudního okresu Vranov. Šlo přitom o následující německé obce: Starý Petřín (Altpetrain), Chvalatice (Chwallatitz), Vracovice (Edenthurn), Frejštejn (Freistein), Jazovice (Jasowitz), Lančov (Landschau), Lesná (Liliendorf), Milíčovice (Milleschitz), Nový Petřín (Neupetrain), Horní Břečkov (Oberfröschau), Podmýče (Pomitsch), Šafov (Schaffa), Štítary (Schiltern), Stálky (Stallek), Onšov (Windschau) a Čížov (Zaisa).

Před válkou obývala městys Vranov (Frain, později Ortschaften: Frain, Windschau) silná německá komunita. Po událostech z podzimu roku 1938 Vranov opustila většina dosud přítomného českého obyvatelstva (zůstalo pouze třináct českých rodin).[76] Na samém závěru války ustupovaly směrem k Vranovu početné svazy jednotek německé armády. Tehdejší majitel vranovského zámku Beghard von der Wenze nechal na svém zámku ubytovat velitele ustupujících oddílů jednotek SS z bitvy o Budapešť.[77] Poslední jednotky německé armády opoustily Vranov dne 7. května 1945.[78] Bez ochrany se zdejší německé obyvatelstvo ihned stalo obětí msty zahraničních dělníků (Ukrajinců, Poláků a Rusů), nasazených na nucené práce na místním statku (Frainer Hof).

O národnostních poměrech v obvodu zdejší stanice NBS informuje situační zpráva následovně: „*[…] Obyvatelstvo městyse Vranova a přičleněných obcí Lančova, Onšova a Podmýče je německé, a české obyvatelstvo je zastoupeno jen nepatrným procentem. Na úřední příkazy a vyhlášky, dále na ústní rozkaz policejního ředitele ze Znojma p. JUDr. Pořízka stěhují se Němci do zahraničí, zejména do sousedního Rakouska […].*“[79]

Výzva k opuštění Vranova byla německému obyvatelstvu, shromážděném na místním náměstí (Marktplatz), oznámena dne 23. května 1945. Do čtyřiadvaceti hodin mají vybrané osoby německé národnosti (mimo zaměstnanců elektrárny) opustit městečko s tím, že se přísně zakazuje vynášení veškerých cenností, které se nyní stávají majetkem ČSR.[80] I v tomto případě figuruje ústní direktiva ředitele znojemské NB, JUDr. Františka Pořízka.

76 Tamtéž, Amts-Blatt des Landrates des Kreises Znaim, P-IV-215/1938,1939; Staatliche Verwaltung, 4. 8. 1939, s. 111. V roce 1939 bylo ve Vranově nad Dyjí evidováno celkem 1276 osob.

77 Tamtéž, Z/ONV-IV, Doklady o německé činnosti za okupace. Rozkaz ze dne 6. 11. 1945, č. j. 207, dův./1945

78 FRODL, Gerald – BLASCHKA, Walfried : *Der Kreis Znaim von A bis Z*. Geislingen/Steige 2010, s. 82.

79 SOkA Znojmo, Z/ONV-IV, Situační zprávy (květen–prosinec 1945), hlášení NBS ve Vranově nad Dyjí, ze dne 2. 6. 1945, č. j. 60/1945.

80 ANDERLE, Willy – SCHMIDT, Walter: *Frain einst die Perle im Thayatal*, *Ein deutscher Ort in Südmähren*. Band II, 2002, s. 388.

Po přechodu fronty se také do zdejšího pohraničí stahují různé partyzánské skupiny z vnitrozemí. Příchod partyzánů spojuje většina usedlého obyvatelstva s počátkem represí vůči místní německé komunitě. Během domovních prohlídek partyzáni údajně rabují majetek zdejších Němců.[81]

Na zvýšenou aktivitu partyzánských oddílů v převážně německém pohraničí zdejšího regionu upozorňuje ve svém hlášení také stanice NBS ve Vranově nad Dyjí: *„[…] činnost četnictva byla rušena různými partyzánskými skupinami, které se zde zejména v prvních dnech naší služby přímo rojily. Postup proti nim byl nemožný, poněvadž se mnohdy neohlásili, vykonali ‚dílo' a zmizeli."*[82]

Podle hlášení stanice NBS Šumvald (Šumná) provedli 15. května 1945 partyzáni z Moravských Budějovic přepadovou čistku *(„razii na členy SS")* v obci Štítary (Schiltern). Přitom odebrali zdejším Němcům radiopřijímače a jiné zabavené věci.[83] Při domovních prohlídkách ve Vranovské Vsi (Frainersdorf) partyzáni zabavili mimo jiné šatstvo, prádlo, potraviny, jízdní kola, obuv a řadu dalších věcí běžné denní potřeby. Kriminální činnost příslušníků partyzánských skupin nebyla tedy pozitivně vnímána ani ze strany reprezentantů obnovených orgánů bezpečnostních složek.

Vysídlení jihozápadní části pohraničí znojemského okresu předcházel incident přepadení vojenské hlídky v obci Chvalatice (Chvallatitz)[84]: *„[…] dne 4. 6. 1945 o 0.20 hod. přešel na protější straně návsi ve Chvalaticích neznámý muž. Tento byl vyzván vojenskou hlídkou z verandy, aby zůstal státi. Místo toho onen muž utíkal podél domu a děrou v plotě unikl do zahrad. Když na výzvu ‚stůj-halt' nezastavil, byla po něm vystřelena jedna rána. Hned na to bylo na hlídku na verandě vystřeleno z místa, které pro akátové stromy nebylo dobře viditelné. Hlídka střelbu opakovala, avšak bez úspěchu. V tom však již byly neznámými pachateli vystřeleny skoro současně 3 rakety, a to jedna na dolním konci vesnice, druhá na horním a třetí za stodolami […] Na dolním a horním konci vystřelené rakety byly bílé a ona uprostřed červená."*[85]

Po rozednění obec obsadili příslušníci NBS a partyzáni z Moravských Budějovic. Při domovních prohlídkách nebyly nalezeny žádné ukryté zbraně nebo podezřelé osoby. Proto byla vybrána skupina několika osob zadržených jako rukojmí s tím, že pokud místní obyvatelé nevydají původce nočního útoku, budou všichni pro výstrahu veřejně popraveni: *„[…] jako rukojmí bylo zatčeno celkem 9 osob, z nichž 7 je známo jako osoby, které lze označiti jako nejtvrdší nacionální socialisty. Mimo to bylo zajištěno*

81 GEPPERTH, Rainer B.: *Die Vertreibung, Ausweisung und Aussiedlung der deutschen Bevölkerung.* Salzburg 1970, s. 89.

82 SOkA Znojmo, Z/ONV-IV, Referát národní bezpečnosti/Bezpečnostní referát, Situační zprávy červen 1945, hlášení stanice NBS ve Vranově nad Dyjí, ze dne 2. 6. 1945, č. j. 60/1945.

83 ABS, N-14, inv. j. 495, Situační zpráva stanice NBS Šumvald ze dne 17. 5. 1945, č. j. 13/1945.

84 V roce 1939 byl správní obvod rozšířen a obec přejmenována na Waldsee, tj. Grossgemeinde Waldsee (Thaya) tj. Ortschaften: Vöttau Schloss (zámek Bítov), Schröffelsdorf (Šreflová).

85 SOkA Znojmo, Z/ONV-I, Všeobecná spisovna 1945–1948, č. j. 615/45, Hlášení stanice NBS v Bítově, přestřelka ve Chvalaticích, č. j. 417/45, ze dne 4. 6. 1945

17 osob na 24 hod. Těchto 17 osob jsou členové býv. obecního představenstva, chlapci a děvčata ‚Hitlerjundu'."[86]

Přesnější okolnosti útoku se i přesto nepodařilo vyšetřit, ale jedna z vyšetřovacích verzí se přikláněla k závěru, že incident souvisí se skupinou bývalých vojáků německé armády, kterým se doposud dařilo vyhýbat zajetí. *„[…] Tito se však někde ukrývají v lesích a v těžko přístupných skalách v údolí Dyje a jsou ve spojení s místním obyvatelstvem, které je asi podporuje. Bylo zjištěno, že jistý František Neubert z Chvalatic*[87] *se v noci asi kolem 27. 5. 1945 zdržoval několik hodin ve Chvalaticích. Tento Neubert bude asi organisátorem nějaké bandy, která by snad ještě chtěla natropit nějaké zlo.*"[88]

Podezření, že se právě v prostoru těžko přístupných meandrů údolí a zákoutí řeky Dyje se ještě mohou zdržovat početnější skupiny německých vojáků, vyvolalo rozsáhlou pátrací akci. Z Moravských Budějovic byl narychlo přivolán kontingent vojáků Rudé armády, kteří společně s příslušníky bezpečnostních složek pročesávali okolí kolem přehradní nádrže. *„[…] V lese nebyl nikdo podezřelý přistižen, ale na několika místech byla nalezena místa (ukrytá místa s poleželou travou), podle nichž lze souditi, že v nedávné době tam spali nebo leželi lidé. Je možné, že po opatření ve Chvalaticích (domovní prohlídky a odvezení 8 rukojmí) se pachatelé střelby ve Chvalaticích posunuli do jiného úseku lesa, a to buď proti proudu nebo po proudu vranovské přehrady. Tento les je asi 40 km dlouhý, místy pro skaliska těžce přístupný.*"[89]

Jen několik dní po incidentu (19. června 1945) následovalo definitivní vysídlení německého obyvatelstva Chvalatic. Kolem deváté hodiny ranní byl v obci vyhlášen evakuační příkaz, platný pro veškeré německé obyvatelstvo (mimo smíšených rodin). Tito se musí v krátké době (do 11:00 hod.) připravit na pěší anabázi směrem k rakouským hranicím. Trasa pochodu přitom směřovala po okresní silnici, kolem údolí vranovské přehrady přes obce: Štítary (Schiltern), Šumná (Schönwald), Lesná (Liliendorf), Horní Břečkov (Oberfröschau), Čížov (Zaisa), až k téměř dvacet kilometrů vzdálenému hraničnímu přechodu u rakouského Hardeggu.

86 Tamtéž.

87 Tamtéž, Z/ONV-II, Vyšetřovací komise ONV a trestní nalézací komise ONV, spis VS 5661/47. V roce 1938 se František Neubert, tajemník bítovského barona Jiřího Haase, aktivně účastnil ilegální činnosti, kterou ve zdejším regionu organizovala SdP. *„[…] František Neubert měl od býv. barona Haase k dispozici motocykl. V květnu 1938 začal František Neubert na tomto motocyklu jezditi nápadně často po okolí a směrem k rakouským hranicím. Tyto jízdy se děly nejvíce v noci. V té době se František Neubert stýkal často s německým učitelem Tiefenbachem z Lančavy, okr. Znojmo, německým učitelem Schwarzem z Chvalatic, okr. Znojmo a lesním Stecknerem z Jazovic, okr. Znojmo, o nichž bylo všeobecně známo, že jsou všichni příslušníci strany SDP a velcí Henleinovci, že se stále o něčem domlouvají, že jezdí k Vratěnínu, kde se stýkají s Němci z Rakouska."* Podle hlášení SNB Bítov (č. j. 1170/45) František Neubert patrně uprchl do Rakouska.

88 Tamtéž, Z/ONV-I, Všeobecná spisovna 1945–1948, č. j. 615/45; Hlášení stanice NBS v Bítově, přestřelka ve Chvalaticích, č. j. 417/45, ze dne 4. 6. 1945.

89 Tamtéž.

Německé obce, situované jižně od údolí přehradní nádrže a koryta řeky Dyje, tj. Podmýče (Pomitsch), Starý Petřín (Altpetrain), Šafov (Schaffa), Nový Petřín (Neupetrain), Lančov (Landschau), Frejštejn (Freistein) a Jazovice (Jasowitz), byly vysídleny v několika následujících etapách v období od 3. do 28. června 1945.

O situaci při řešení tzv. německé otázky v pohraničí znojemského okresu informovalo ŘNB počátkem července 1945 bezpečnostní referát ONV následovně: *„[…] V západní části okresu byla německá otázka takřka již úplně vyřešena. Část Němců odešla dobrovolně do Rakouska. Zbytek Němců byl pak koncem června 1945 v západní části okresu Znojmo vojenskou skupinou p.pl. 24 ze Znojma vykázán za hranice. Ve východní části okresu nebyla německá otázka vyřešena.“*[90]

Na základě zkušenosti s vysídlením německého obyvatelstva z obvodu bývalého soudního okresu Vranov, podal ONV na vědomí ZNV v Brně následující plán postupu při vysídlení německého obyvatelstva okresu: *„[…] Po zkušenostech z 22 obcí na Vranovsku, odkud byli Němci již dříve odsunuti, jeví se naléhavým odsun i z ostatních 49 obcí* [znojemského okresu].“

Navzdory direktivě ZNV v Brně k zastavení dalších odsunů německého obyvatelstva, jsou nakonec vysídleny ještě následující obce:

8. srpna Hodonice (Hödnitz), Tasovice (Tasswitz) a Načeratice (Naschetitz),
11. srpna Božice (Possitz) a České Křídlovice (Gross Grillowitz),
14. srpna Dyjákovičky (Klein-Tajax) a Vrbovec (Urbau).

3.2.2. Přípravy tzv. organizovaného odsunu

Poté, co počátkem srpna 1945 vydal ZNV v Brně direktivu k zastavení odsunu německého obyvatelstva z jihomoravského pohraničí (oběžník ZNV č. 8036/2), postupně ustávala i fáze tzv. divokých odsunů z pohraničí znojemského okresu. Toto rozhodnutí zřejmě korespondovalo s intencí československé vlády, která reagovala na mezinárodní politickou situaci (Postupimská konference).

Již dříve Sověti avizovali uzavření hranice s Rakouskem a trvali na zastavení dalšího vysídlování obyvatelstva do rakouského pohraničí. Podle fonogramu ZNV v Brně: *„[…] pplk. ruského generálního štábu v této věci u nás zakročil s tím, že jak odsun Němců od nás nebude zastaven, tak nám okamžitě všechny Němce z Rakouska vrátí zpět. Rovněž z rakouského vyslanectví došla intervence v této věci.“*[91]

V Rakousku postupně kulminovaly problémy s přílivem vysídlenců a uprchlíků, což mimo jiné vypovídá i o rozsáhlosti divokých odsunů a vysídlení během léta roku 1945. O těžkých podmínkách osob vysídlených do Rakouska kupříkladu referovala

90 SOkA Znojmo, Z/ONV-IV, Situační zprávy (květen–prosinec 1945), Hlášení SNB Znojmo, č. j. 500/45, ze dne 8. 7. 1945.

91 Tamtéž, Z/ONV-II, Vyšetřovací komise ONV a Trestní nalézací komise ONV, Presidiální spisy vyšetřovací komise při MLS a vyšetřovací komise ONV, č. j. presv 19/45.

jedna žena, která se po nuceném vysídlení raději ilegálně vrátila zpět do ČSR: „*[…] Neměla jsem v Rakousku co jíst. Chleba jsem neviděla celý týden, jenom černou kávu a brambory. Na brambory jsme chodily do pole za Hardeg, kávu jsme měli ještě svoji. Potravinové lístky jsme nedostali, a bylo mě řečeno, že si musím najít práci. Tuto jsem hledala celý ten čas, žádnou jsem však nedostala, protože práce jsou skončeny a nikdo nás nechtěl.*“[92]

V červnu 1945 vyslala rakouská vláda k česko-rakouské hranici vlastní pohraniční jednotky, doplněné rakouskými partyzány (Freiheitskämpfer).[93] Jednotky byly dislokovány v příhraničních rakouských městech (Mistelbach, Hollabrunn, Retz). Podle zprávy SNB Chvalovice: „*[…] dne 14. 8. 1945 obsadilo Rakousko svým vojskem hlavní přechody státních hranic a všechny Němce, kteří nemohli prokázati rakouskou státní příslušnost, vracelo zpět na naše území.*“[94] Vzhledem k uzavření rakouské hranice musel být například jeden z posledních srpnových odsunů (18. srpna 1945) z obce Oleksovice (Gross-Olkowitz) odkloněn do pohraniční obce Ječmeniště (Gerstenfeld). Evakuační velitel (mjr. pěchoty František Hlava, 12. rota, pěší pluk 24) do hlášení mimo jiné uvedl: „*[…] Dne 18. 8. provedl správní komisař obce Olexovic přesun obyvatelstva něm. národnosti obce Olexovic na rakouské hranice do Hatí. Poněvadž však rakouské hranice jsou střeženy a rakouští celníci v Hatích propouští pouze rakouské příslušníky, zadržel jsem tento transport a poslal jsem jej do obce Ječmeniště.*“[95]

Z důvodu nepropustnosti hranice uvízla koncem léta 1945 v hraničním pásmu tzv. území nikoho větší skupina odsunutých osob: „*[…] V Hevlíně se stal nějaký případ, který nám může škoditi na mezinárodní mírové konferenci, neboť němci jsou nuceni naše území opustiti a jsou revolvery k tomu nuceni. Dále stávají se případy, že naši vojáci na hranicích, když němce nechtějí v Rakousku přijati, ženou je zpět, střílí po nich a tito němci jsou pak na mezi území nuceni i samovraždy spáchati. V tomto území se vyskytují nakažlivé nemoci.*“[96]

U místního českého obyvatelstva vyvolalo přerušení evakuace německého obyvatelstva atmosféru všeobecného nesouhlasu. Řada situačních zpráv a hlášení zmiňuje nespokojenost českého obyvatelstva. Většina si přála urychlené řešení „německé otázky“ a další pokračování odsunu Němců z pohraničí.

92 Tamtéž, Z/S. stř., Sběrné a internační středisko Znojmo, ka 1, inv. č. 4., spis. zn. 2273/2274.

93 Většina příslušníků tzv. Freiheitsbataillone byla součástí komunistického odboje a emigrace z bývalé Jugoslávie. Z jejich řad se deklaroval i pozdější rakouský politik Franz Honner (1893–1964); v poválečném období zastával funkci ředitele Státního úřadu pro vnitřní záležitosti v Dolním Rakousku. ZNOY, Cornelia: *Die Vertreibung der Sudetendeutschen nach Österreich 1945/46*. Wien 1995, s. 100–101.

94 SOkA Znojmo, Z/ONV-IV, Referát národní bezpečnosti/bezpečnostní referát, Situační zprávy – srpen 1945, Hlášení SNB Chvalovice, č. j. 188/45, ze dne 24. 8. 1945.

95 Tamtéž, Z/S. stř., Sběrné a internační středisko Znojmo, ka 5, inv.č. 22. Hlášení p. pl. 24, č. j. 1755, ze dne 20. 8. 1945.

96 Tamtéž, Z/ONV-II, Vyšetřovací komise ONV a Trestní nalézací komise ONV, Presidiální spisy vyšetřovací komise při MLS a vyšetřovací komise ONV, č. j. presv 19/45.

Jako důkaz protiněmecké nálady místního českého obyvatelstva byla do Znojma svolána (4. srpna 1945) masová demonstrace, které se měly zúčastnit téměř dva tisíce osob. Na demonstraci vystoupili jako řečníci zástupci politických stran (strany národně socialistické a sociální demokracie), odborových svazů a úřadu ONV Znojmo. Demonstrující obyvatelstvo provolávalo například tato hesla: *„[…] Kdo má s Němci sympatie, hodíme ho hned do Dyje. Žádné fraky s vlkodlaky. Celé pohraničí volá, všechny Němce do tábora. Budem hájit naši zem, proto všichni Němci ven. Němec byl vždy podlý pták, na něj patří koncentrák.*"

Po projevech řečníků následovalo přečtení rezoluce, zaslané prezidentu republiky: *„[…] České Znojemsko jako mluvčí jihozápadního pohraničí zasílá Vám, pane presidente, a celé naší vládě, upřímný pozdrav ze své demonstrační protiněmecké manifestace, která má dokumentovati náš nekompromisní postoj k ožehavé otázce německých menšin. […] žádáme o urychlené vyhoštění, případně zajištění Němců v celém našem pohraničí. […] Žádáme proto, v duchu Vašeho rozhodnutí, pane presidente, o radikální a rychlé vyčištění našeho krásného pohraničí od nežádoucích německých živlů, aby naše republika byla na vždy zabezpečena.*"[97]

Po Postupimi měl být další odsun německého obyvatelstva organizován pod mezinárodním dohledem s tím, že zbytek německého obyvatelstva již nebude odsunut do rakouského pohraničí, tj. do sovětské okupační zóny, ale dirigován přímo do americké okupační zóny v Německu. Poslední divoké odsuny z první poloviny srpna 1945 kupodivu kritizovala také místní komise pro vyšetřování válečných zločinů: *„[…] nechť si* [ONV ve Znojmě] *vyšetří, kdy – zejména, zda to bylo po Postupinské konferenci – kým, a jak byla provedena takzvaná evakuace obcí Sedlešovice, Oleksovice, Milfroň, Hodonice, Tasovice, Dyjákovičky a vůbec všech obcí, kde byla evakuace již provedena.*" *Ale zároveň ve svém memorandu dodává, že: „[…] neposlouží republice, jsou-li Němci vyháněni do Rakouska, kde se zdržují v pohraniční oblasti a osnují na svobodě plány pro pomstu. Nutno se vážně obávati krvavých incidentů v našem pohraničí, poněvadž z řad násilně evakuovaných do Rakouska budou se rekrutovati ti praví vlkodlaci.*"[98]

Další důvod k zastavení divokých odsunů následoval ihned potom, co se orgánům československé rozvědky podařilo zjistit, že rakouské úřady provádějí registrace odsunutých Němců prostřednictvím písemných dotazníků a za přítomnosti novinářů. Úřady v americkém okupačním pásmu ve Vídni předložily odsunutým Němcům dotazníky složené z následujících otázek:

„[…] 1) *odešel jste dobrovolně, či byl jste vyhnán*?
2) *jak se chovala při odsunu bezpečnostní stráž*?
3) *byl jste bit*?
4) *viděl jste na cestě raněné nebo mrtvé*? *Koho*? *Kde*?
5) *co Vám bylo ukradeno stráží*?

97 Tamtéž, Z/ONV-I, Všeobecná registratura ONV Znojmo 1945–1948, č. j. 5863/45.

98 Tamtéž, Z/ONV-II, Vyšetřovací komise ONV a Trestní nalézací komise ONV, Presidiální spisy vyšetřovací komise při MLS a vyšetřovací komise ONV, č. j. press 75/45. Viz též poznámka 60.

6) *jaký majetek jste zanechal v Československé republice*?

7) *byl jste v koncentračním táboře českém a jak se tam s Vámi zacházelo*?"[99]

Iniciativa rakouských úřadů byla přitom interpretována jako snaha o možné zdiskreditování „oprávněnosti" odsunu Němců z ČSR na mezinárodní politické scéně.

Během léta 1945 uprchla z internačního střediska ve Znojmě skupina několika osob, která v Rakousku založila tajnou organizaci (REVOLTA) pro zpravodajskou činnost v pohraničí ČSR. Vídeňská expozitura (okrsek IV., Kasergasse 5) této organizace zajišťovala nábor dalších osob z řad odsunutých jihomoravských Němců, které pak za úplatu přesvědčovala k ilegálnímu návratu zpět do ČSR a k získávání informací o poválečné situaci a poměrech v pohraničí.

Státní bezpečnost se o existenci organizace dozvěděla zcela náhodou ex post, při výslechu jednoho, později (v roce 1946) zadrženého vyzvědače: „*[…] Organisátorem této organizace je Edmund Schnabel, Rudolf Kahlberger a mě neznámý muž, který podle mého názoru jest Američan. K tomuto názoru jsem přišel proto, jelikož jeho výřečnost není čistě německá a na první pohled jest poznat, že jeho mateřská řeč jest angličtina. […] Zdali je to osoba civilní, anebo důstojník, nevím. Každá se shora vyjmenovaných osob obdržela od neznámého Američana legitimaci zelené barvy, tvrdých desek, na vrchní straně legitimace jest vyobrazeno zlaté křídlo, podobné železničářskému křídlu, s pěticípou hvězdnou. V rohu pravém nahoře jest vyobrazena státní vlajka USA. […] Já sám jsem byl na americkém velitelství celkem třikráte, a to vždy s Rudolfem Kahlbergerem. Po příchodu na americké velitelství jsme byli mě neznámým mužem v civilním obleku, který mluvil německy, po legitimování posláni do prvního poschodí […], kde byl americký důstojník a dva vojíni americké armády. Po příchodu do místnosti mně Kahlberger důstojníku představil, sedli jsme si a jeden z vojínů psal na psacím stroji odpovědi na otázky, které mě kladl důstojník v německé řeči. Na otázku, jak to v ČSR vypadá, řekl jsem mu, jak jsou obsazeny hranice, že jsou na hranicích finanční stráže, ve Frejštejně že jest pěší jednotka. […] Za tuto informaci jsem obdržel od Rudolfa Kahlbergra v jeho bytě 100 šilingů. Kahlberger mě pověřil, abych vyzvěděl, co se vyrábí v továrnách a jak pokračuje vše v pohraničí. Tyto zprávy jsem vyzvěděl počátkem srpna 1945, chodil jsem po Znojmě a zjistil jsem* [že] *v obilním družstvu jest sklad obilí, u Foglara že jest továrna na zeleninové konservy a ocet, a u firmy Rosenberger, že jest zeleninové družstvo, nádraží že jest rozbité, že továrna Dittmar je úplně rozbita. […] Za toto jsem od neznámého muže amerického vzhledu osobně obdržel 80 šilingů.*"[100]

Na podzim roku 1945 upozornily zpravodajské orgány také na činnost spolku (Bund der deutschen Südmährer) vysídlených Němců v rakouském pohraničním městě Retz, který „*[…] operuje tvrzením, že jižní kraje Moravy budou připojeny k Rakousku. V posledních dnech dokonce prohlašuje, že o odstoupení části Moravy – po řeku*

99 Tamtéž, Z/ONV-IV, Referát národní bezpečnosti/bezpečnostní referát, Vyhlášky a směrnice pro agendu odsunu, č. j. 72, dův/45, Němci odsunutí z ČSR ve Vídni, jejich výslechy v pásmu americkém.

100 Tamtéž, Z/ONV-II, Vyšetřovací komise ONV a Trestní nalézací komise ONV, spis VS 1187/46.

Dyji – byla již mezi vládou Dr. Rennera a čsl. vládou sjednána dohoda. […] V této agitaci [jsou] *podporováni německými předáky uprchlými ze znojemska, jako Dr. Hassem z Neder Fladnitz apod.*"

Mezi zbytkem obyvatelstva jihomoravských Němců se od konce války šířily různé formy tzv. šeptané propagandy, jak se oficiálně nazývalo šíření těchto poplašných zpráv. Mnoho lidí pod vlivem nacistické propagandy stále ještě věřilo v nadcházející válečný konflikt vítězných mocností. Téměř analogický mýtus této zvěsti velmi pregnantně vyjádřila jedna zadržená žena: „*[…] Rus tady nikdy nevládl a ani vládnout nebude. Ještě žije Hitler a bude třetí válka. Američané s Angličany tam mají ještě 3 miliony německých vojáků a Hitler kdyby chtěl, mohl ještě bojovat, poněvadž měl ještě 40 milionů vojska.*"[101] Zvláštní důvěru měla ovšem právě myšlenka na územní revizi části jihomoravského pohraničí a její následné připojení k Rakousku. Po Postupimi naopak přišla jistá deziluze a místní německé obyvatelstvo postupně opouštělo myšlenku na možnou územní samostatnost.[102]

Ve druhé polovině roku 1945 probíhala velmi intenzivní příprava organizovaného odsunu. Znojemský ONV instruoval příslušné místní správní komise (MSK) k vyhotovení tzv. evidenčních lístků (podle výnosu MV č. B-300/1183) pro německé obyvatelstvo v pohraničí. Na základě směrnice ONV ze dne 6. srpna 1945 (č. j. 6/2/pres/taj-1945) bylo všem úřadům místní správy nařízeno vytvořit jmenné seznamy Němců, které budou navíc obsahovat rozdělení obyvatelstva podle předložených kategorií. Použití tzv. odsuvných kategorií mělo vymezit také režim přístupu ke skupinám obyvatelstva, respektive jejich postupné zařazení do plánovaných sběrných středisek. Při kategorizaci měl být brán zřetel i na to, zda-li jsou osoby, zařazené do odsunu, nezbytně nutné pro zajištění chodu regionálního průmyslu a hospodářství (tzv. odborníci, specialisti). Oficiální důvod kategorizace obyvatelstva byl ovšem podepřen tvrzením, že přednostně musí být do odsunu zařazeny osoby politicky nespolehlivé, a tudíž potencionálně nebezpečné.[103]

Na základě provedené evidence mohl ONV Znojmo sestavit pro ZNV důvěrnou zprávu s definitivním odhadem zbytku německého obyvatelstva v pohraničí. Na podzim roku 1945 bylo v pohraničí zdejšího okresu přítomno cca 20 000 obyvatel cizí státní příslušnosti (Němců 18 400, Rakušanů 1569).

---

101 Tamtéž, spis VS 970/47.

102 Tamtéž, Z/ONV-IV, Referát národní bezpečnosti/bezpečnostní referát, Situační zprávy – říjen 1945. „*[…] Znojemští Němci, kteří jsou v Haugsdorfě, očekávali, že situace v pohraničí se nějakým způsobem změní v jejich prospěch a oni se budou moci vrátit. V poslední době vidí, že jejich naděje jsou marné a proto říkají, že jsou odhodláni zapáliti vesnice ve kterých žili, aby se nedostali do rukou Čechů, když je sami nebudou míti.*"

103 Odsuvné kategorie definovaly: 1) okupanty, tj. osoby, které přišly na území republiky po 1. říjnu 1938, 2) politické provinilce, 3) bývalé veřejné zaměstnance, 4) zemědělce, 5) majitele podniků a živnostníky, 6) příslušníky svobodných povolání, 7) dělníky a 8) osoby mimo výše uvedené kategorie.

Technické zabezpečení odsunu převzala do své kompetence armáda. Vojsko znojemského pěšího pluku 24, které už během léta 1945 výrazně participovalo na vysídlení německého pohraničí, se nyní připravovalo na zajištění železničních transferů v rámci přesídlovacích prostorů 6. pěší divize. Přesídlovací důstojník znojemské posádky (por. pěch. Josef Nekula) obdržel dne 25. srpna 1945 od velitelství 6. pěší divize Brno přípis navržených směrnic MNO k zajištění vojenské organizace odsunu: *„[…] Věnujte se zatím přípravám pro odsun Němců, aby tento mohl býti plánovitě ihned zahájen, jakmile bude opět z vyššího nařízení uvolněn. […] Při přípravách odsunu jest třeba míti stále na paměti, že odsun jest věcí všech orgánů státní správy. Vojenská správa je vykonavatelem odsunu po stránce technické. […] V prostoru, ze kterého má býti proveden odsun, oznámí vojenská správa příslušnému okresnímu národnímu výboru čas a prostor odsunu, vyzve jej, aby provedl výběr osob podle zásad shora uvedených […] Obyvatelstvo jest třeba vyrozuměti potřebnou dobu předem, určit mu, jak pro transport má býti vybaveno a přibližnou dobu soustředění. Vojenské orgány samy tyto práce neprovádějí, nýbrž na nich spolupracují s příslušným národním výborem.*“[104]

Znojemské nádraží mělo představovat jeden z klíčových železničních uzlů v přesídlovacím prostoru jižní Moravy.

Fáze příprav na organizovaný odsun vyvrcholila počátkem roku 1946. Přípisem ONV Znojmo (č. j. 17/35-dův.) ze dne 19. ledna 1946 byla rozeslána základní směrnice MV (č. j. B-300/1990) *„k provádění soustavného odsunu (transferu) Němců z území Československé republiky.*“ Dále nechal ONV vyhotovit odsunový formulář, tzv. „rozkaz k odsunu Němců“, který obsahoval česko-německý text instrukcí pro osoby zařazené do transferu. Dne 23. ledna 1946 se pak v zasedací síni budovy ONV Znojmo konala první organizační porada pověřených příslušníků SNB a bezpečnostního referenta ONV. *„[…] Organisovaný odsun Němců ze zdejšího politického okresu započne v nejbližší době. Dle důvěrné zprávy od ONV má býti odsunuto asi 16 000 osob německé národnosti. Z této číslice jest zřejmo, že větší část Němců opustila pohraničí a přešla do Rakouska již v revoluční době, jelikož v době před válkou bylo ve zdejším okrese usazeno asi 60 000 Němců.*“[105]

3.3. Incidenty s příslušníky Rudé armády a bandity

Během roku 1945 docházelo v pohraničí znojemského okresu stále častěji k nejrůznějším incidentům s řadovými příslušníky Rudé armády. Po okresních silnicích neustále proudily kolony vojenských vozidel a v okolí těchto transferů se často stávaly případy krádeží a rabování. Okresní velitelství SNB ve Znojmě zaznamenalo zvýšenou intenzitu těchto konfliktů v obvodech stanic, dislokovaných podél státních silnic: Vranovská Ves, Znojmo, Lechovice, Oblekovice, Chvalovice, Hrušovany nad Jevišovkou

104 SOkA Znojmo, Z/ONV-IV, Referát národní bezpečnosti/bezpečnostní referát, Vyhlášky a směrnice pro agendu odsunu, přípis velitelství 6. pěší divize, organizace odsunu, 25. 8. 1945.

105 Tamtéž, Situační zprávy (leden a únor 1946), č. j. 1/pres. 46, ze dne 15. 2. 1946.

a Šatov. Vzhledem k tomu, že kontrola transferů ozbrojených kolon Rudé armády podléhala zvláštnímu režimu, vyžadující přítomnost vyšších důstojníků Rudé armády nebo příslušníků komandatury NKVD, bylo dopadení pachatelů těchto krádeží příslušníky SNB jen zcela výjimečnou událostí. Ke krádežím se postupně přidaly také nepřístojnosti, páchané opilými vojáky Rudé armády. Během léta roku 1945 hlásila stanice NBS Kravsko přímo sérii nejrůznějších výtržností opilých rudoarmějců. Služebním obvodem stanice vedla frekventovaná okresní silnice (Znojmo – Moravské Budějovice) a v nedaleké obci Plenkovice se navíc ubytoval zásobovací motorizovaný oddíl Rudé armády. Odtud dne 25. června 1945 přijela do Kravska skupinka čtyř ruských vojáků, kteří si násilím vynucovali vydání alkoholu a potravin. Přitom vyhrožovali zbraní jednomu z místních obyvatel a jiného zase bezdůvodně ztloukli.[106]

V osadě Kasárna (obvod stanice NBS Kravsko) napadli opilí vojáci Rudé armády jednoho z členů místní občanské hlídky a surově ho zbili poté, co si chtěl poznamenat poznávací značku vojenského nákladního automobilu, kterým přijeli: *„[…] Vytažení notesu zpozoroval jeden ruský vojín a udeřil* [člena občanské hlídky] *ze zadu pěstí do hlavy, až se tento povalil na plot blízké zahrádky.* [Napadený] *se ihned postavil, ale ihned k němu přiskočil druhý voják ze zadu a udeřil jej rovněž pěstí do hlavy, svalil jej na zem a všichni do něho na zemi kopali.*“[107]

Dne 17. července 1945 přijela do Plenkovic (taktéž obvod stanice NBS Kravsko) skupina několika vojáků Rudé armády a vetřela se pod záminkou prohlídky domu do domácnosti postarších manželů: *„[…] 2 vojíni […] vešli do kuchyně, kde požadovali na manželích víno a hodinky.* [Starší muž] *ve strachu donesl 1 litr vína a jedny starší niklové hodinky. Potom musel s vojíny píti. Když bylo víno dopité, požadovali ještě 20 litrů vína.* [Starší muž] *se omlouval, že má ve sklepě pouze 2 litry vína. Vojíni nebyli s jeho řečí spokojení a počali všem vyhrožovati, že jestli nedonesou víno, půjdou všichni na 5 let na Sibiř.*“[108] V listopadu 1945 hlásila stanice SNB Kravsko ještě vloupání do soukromého bytu ředitele místní keramické továrny, které údajně provedli ozbrojení muži v uniformách Rudé armády.

Na výtržnosti příslušníků Rudé armády si stěžovala také pohraniční expozitura bezpečnosti v Šatově. Vojáci Rudé armády si krátili dlouhou chvíli střelbou na různé terče nebo nepovoleným odlovem zvěře, a tím ohrožovali bezpečnost civilních osob v okolí. Každá delší přítomnost vojenských transportů obvykle znamenala rapidní zvýšení počtu krádeží a plenění. Například do obce Nový Šaldorf přijela 14. října 1945 kolona vojenských vozidel Rudé armády a *„[…] její příslušníci ohrožovali obyvatele české národnosti noži a revolvery, při čemž odebrali těmto šatstvo, prádlo a hodinky.*“[109]

106 Tamtéž, Z/ONV-I, Všeobecná registratura 1945–1948, Hlášení NBS Kravsko, č. j. 839/45, ze dne 26. 6. 1945.

107 Tamtéž, č. j. 926/45, ze dne 12. 7. 1945.

108 Tamtéž, č. j. 954/45, ze dne 17. 7. 1945.

109 ABS, N 14, inv. j. 530, Situační zpráva SNB Sedlešovice, č. j. 185/45, ze dne 24. 10. 1945.

Dále bylo zjištěno, že se řadoví vojáci Rudé armády nechávají najímat uprchlými Němci z Rakouska, kterým pak za úplatu zprostředkují převoz movitého majetku, zanechaného v pohraničí, zpět do Rakouska. *„[…] Také se vyskytly případy, kdy odsunuté Němky neb Němci přijeli z Rakouska nákladním autem Rudé armády (při kontrole na hranicích nezastavili) a odcizili národním správcům, z dřívějšího bydliště těchto Němců, různé věci, které okamžitě odvezli do Rakouska*."[110]

Expozitura NBS ve Vranově nad Dyjí zadržela dne 16. srpna 1945 skupinu několika osob, která téhož dne ilegálně překročila státní hranici z Rakouska, v prostoru pohraničních obcí Felling – Podmýče.[111] Během vyšetřovaní vyšlo najevo, že skupina vysídlených Němců plánovala, společně se čtyřmi ruskými vojíny, odvoz movitého majetku, který byl již pod tzv. národní správou. Ruští vojíni přijeli do Vranova v sanitním automobilu a jeden z nich se vydával za příbuzného zadržených Němců. Jelikož se jeden ze zadržených při výslechu doznal k členství v několika nacistických organizacích, byl následně předán do věznice Krajského soudu ve Znojmě. Zbytek zadržených byl po zaplacení kauce vyhoštěn z území ČSR.

Přepravní „služby" ruských vojáků využila také správa rakouského pohraničního města Laa an der Thaya. Podle hlášení stanice SNB Hrušovany nad Jevišovkou si městská správa najala dva ruské vojáky k tomu, aby pro ně ze skladiště cihlářské firmy v Hraběticích (hrabětická kruhovka) odvezli strojní zařízení na výrobu cihel. *„[…] Při okamžitém pronásledování vrch. strážm. Františkem Křečkem, strážm. Antonínem Řezníčkem a čekatelem SNB Františkem Procházkou těchto ruských vojínů a 9 rakouských mužských příslušníků nemohli býti tito více zadrženi, ježto těsně před příchodem hlídky na místo činu s uvedeným nákladním autem odjeli směrem k Laa v Rakousku. O zadržení těchto byl telefonicky ihned dožádán celní finanční úřad v Hevlíně, který však zadržení těchto ruských vojínů pro jejich násilný odpor nemohl uskutečnit*."[112]

Situace se nezlepšila ani po odchodu sovětských vojáků z ČSR v listopadu 1945, protože příslušníci Rudé armády přicházeli opět do zdejšího pohraničí z okupační zóny v Rakousku. V situační zprávě z počátku ledna roku 1946 se již podobné případy vydávají za nájezdy „banditů" v uniformách Rudé armády, kteří údajně podléhají velení uprchlých sudetských Němců z Rakouska. V podstatě se přirovnávají k tzv. „marodérům" – vojenským zběhům, kteří krátce po osvobození podobným způsobem terorizovali pohraničí znojemského okresu.[113] *„[…] V měsíci prosinci 1945 vyskytla se na jihomoravském pohraničí řada případů, že Němci převlečení v uniformách R. A.*

110 SOkA Znojmo, Z/ONV-IV, Referát národní bezpečnosti/bezpečnostní referát, Situační zprávy (červen–prosinec 1945), hlášení ze dne 29. 9. 1945, č. j. 500/2/45.

111 Tamtéž, Z/ONV-II, Vyšetřovací komise ONV a trestní nalézací komise ONV, spis Vs XI 707/47.

112 Tamtéž, Z/ONV-I, Všeobecná registratura 1945–1948, č. j. 17546/45, Hlášení SNB Hrušovany nad Jevišovkou, č. j. 2202/1945, ze dne 3. 12. 1945.

113 Tamtéž, Z/ONV-IV, Referát národní bezpečnosti/bezpečnostní referát, Vyhláška Okresního úřadu ve Znojmě ze dne 16. 5. 1945, č. 54/IX/45. *„Marodéři a osoby, které se zmocnily součástek Rudé armády, potulují se krajem, loupí a páchají zvěrstva, čímž ohrožují pověst Rudé armády*."

podnikají z Rakouska za pomocí aut vlasovců loupežné nájezdy na české pohraniční obce, za účelem odvezení vepřového a hovězího dobytka. Bandity obyčejně vedou Němci, kteří byli původně usedlí v pohraničních obcí a byli uprchlí do Rakouska."[114]

V souvislostech s těmito incidenty jiná zpráva dodává, že: „*[…] Energické a rychlé zásahy stanic SNB proti banditům působí značně na uklidnění obyvatelstva. Je však nutno, aby žádosti o vybavení orgánů SNB samopaly byly co nejrychleji kladně vyřízeny, poněvadž dá se předpokládat, že znepokojování obyvatelstva a krádeže budou se ve zvětšeném měřítku opakovati. Zásahy orgánů SNB budou účinnější, zvláště budou-li rovnocenně vyzbrojeni.*"[115]

Z obsahu obou výše uvedených zpráv je zřejmé, že ozbrojené tlupy těchto „banditů" přepadaly pohraničí znojemského okresu s největší intenzitou právě v zimním období roku 1945 a počátkem roku následujícího. Poznámku o nedostatečnému vyzbrojení příslušníků SNB lze vyložit také tím způsobem, že při střetech s lépe vyzbrojenými bandity nebyly zasahující sbory příslušníků NB nakonec až tak úspěšné, jak zmiňuje výše citovaná zpráva.

K podobnému případu došlo 23. prosince 1945 v pohraniční obci Derflice. Toho dne přepadla tlupa asi patnácti až dvaceti „banditů" oblečených v uniformách Rudé armády několik zdejších zemědělských usedlostí: „*[…] Předtím odzbrojili tito muži civilní hlídku a zavedli ji do obecní kanceláře, kde byla střežena 6ti muži ozbrojenými automaty a pistolemi. Po celé obci tito muži stříleli z automatů a nepustili nikoho z obce ven.*"[116] Během tohoto incidentu byly zraněny tři osoby, včetně jednoho příslušníka SNB, štábního strážmistra Cyrila Řehoře. „Bandité" odcizili několika národním správcům z Derflic hospodářská zvířata, radiopřijímače a s kořistí rychle odjeli směrem k hranicím s Rakouskem.

Loupežné výpravy „*banditů v uniformách Rudé armády*" do zdejšího pohraničí ustávaly až počátkem jara roku 1946 poté, co odezněla potravinová krize zimního období. Podle zprávy Okresního velitelství SNB ve Znojmě vyvolalo řádění „banditů" u místního obyvatelstva značné znepokojení a pochybnosti o dostatečném zajištění bezpečnosti v poválečném pohraničí.

114 Tamtéž, Z/ONV-IV, Referát národní bezpečnosti/bezpečnostní referát, Situační zprávy (leden–prosinec 1946), Měsíční zpráva o politické situaci ze dne 10. 1. 1946, č. j. 1/ pres. 46.

115 Tamtéž, Situační zprávy – hlášení ze dne 2. 1. 1946, č. j. 773/45.

116 Tamtéž, Měsíční zpráva o politické situaci ze dne 10. 1. 1946, č. j. 1/ pres. 46.

Tabulka 1
Přehled obnovených okresních expozitur NBS v květnu 1945

stanice expozitury	početní stav (velitel-mužstvo)	velitel expozitury	služební hodnost velitele
Bítov	1-13	Jan Božňák	vrchní strážmistr
České Křídlovice	1-9	Josef Urbánek	štábní strážmistr
Frejštejn (Podhradí)	?	Václav Dvořák	vrchní strážmistr
Fryšava (Březany)	1-4	Petr Prokeš	vrchní strážmistr
Hevlín	1-9	František Křeček	vrchní strážmistr
Hodonice	1-9	Alois Nálevka	strážmistr
Hrušovany	1-11	Bohumil Riedl	vrchní strážmistr
Chvalovice	?	Karel Lipák	praporčík
Jaroslavice	1-6	Martin Beneš	vrchní strážmistr
Jevišovice	?	Jindřich Slavík	strážmistr
Kravsko	?	Rudolf Sladký	vrchní strážmistr
Lechovice	1-10	František Dočkal	vrchní strážmistr
Plaveč	?	František Hájek	praporčík
Podmolí	1-6	Josef Jirásky	vrchní strážmistr
Prosiměřice	1-5	Miloslav Sobotka	vrchní strážmistr
Strachotice	1-6	Miroslav Doležal	strážmistr
Šafov	1-7	František Růžička	vrchní strážmistr
Šatov	?	Antonín Chmela	praporčík
Šumvald (Šumná)	1-5	Alois Heřmánek	strážmistr
Vranov	1-15	Jaroslav Kukrecht	vrchní strážmistr
Vranovská Ves	1-4	Emanuel Kronek	vrchní strážmistr
Želetice	1-2	Jan Burian	vrchní strážmistr

Tabulka 2
Přehled uprchlých příslušníků expozitury znojemského gestapa

příjmení, jméno	příslušnost	zločin
Cischek Adolf	Znojmo	nelidské zacházení s vězni
Bodenstein z Vídně	?	trýznění při výslechu
Eigner z Vídně	?	trýznění při výslechu
Kurzweil Bedřich	Znojmo	trýznění při výslechu
Riegler z Vídně	?	trýznění při výslechu
Schwarz Georg	Gimbsheim u Wormsu	nelidské zacházení s vězni
Specht Karel	Vídeň	nelidské zacházení s vězni

Tabulka 3
Přehled uprchlých válečných zločinců ze Znojemska

jméno	příslušnost	zločin
Geppert Norbert	Tasovice	funkcionář SdP
Huber Augustin, Ing.	Hostěradice	příslušník SS
Jilly Theodor, MUDr.	Znojmo	poslanec SdP
Kavan Karl	Blížkovice	zrádce
Meister Franz	Znojmo	nebezpečný nacista
Mráz Anton	Miroslav	vrah
Riedl Emil	Vranovská Ves	terorista
Rode (Svoboda) Karel	Znojmo	plenění
Schmidt Karl	Vranovská Ves	nebezpečný nacista
Stiedl Leopold	Znojmo	funkcionář NSDAP
Timmel Otto	Vranovská Ves	nebezpečný nacista
Friedmacher Ondřej	Šatov	SS velitel
Haindl Antonín	Valtrovice	německý četník
Prisching Karel	Šatov	terorista
Riedel František	Znojmo	hromadný vrah
Rücker Jan	Šatov	nebezpečný nacista
Schlosser Jan	Znojmo	terorista

Na stráži míru

prezentace Pohraniční stráže na veřejnosti 1948–1956

Eva Palivodová

Pro systém ochrany hranic nebyla důležitá jen činnost Pohraniční stráže, ale také její reprezentace ve společnosti, obraz pohraničníků v myslích obyvatel Československa. K utváření tohoto obrazu byla využívána různá média. Důležitou roli ale hrál i přímý kontakt pohraničníků s obyvateli pohraničí, jejich spolupráce. Tento příspěvek přibližuje obraz příslušníků Pohraniční stráže v masových médiích – krásné literatuře, tisku, vizuálních pramenech. Dále je načrtnuta prezentace Pohraniční stráže prostřednictvím reprezentačních akcí. Na příkladu 9. poběžovické pohraniční brigády ministerstva vnitra je sledována spolupráce pohraničníků s místními obyvateli, jejich vzájemné spolužití.

Studie hledá odpovědi na otázky: Jakými prostředky byla prezentována Pohraniční stráž na veřejnosti? Které prvky obrazu pohraničníka byly zdůrazňovány? Jak probíhala spolupráce Pohraniční stráže s místními obyvateli? Dařilo se zlepšit obraz pohraničníků v očích veřejnosti a získat v pohraničních oblastech spolupracovníky?

Pohraničníci a literatura

Služba pohraničníků v sobě skrývala určité romantické prvky, kterých se propaganda snažila využít. Popularizován byl především život mladých pohraničníků – vojáků základní služby, kteří vykonávali přímo strážní službu na hranici. Naopak životy pohraničníků z povolání a organizačního aparátu sboru ve vnitrozemí zůstávaly očím veřejnosti spíše skryty. Ukázkoví příslušníci Pohraniční stráže (PS) žili odloučeni od civilizace, v panenském prostředí hraničních hor, kde nasazovali svůj život pro ochranu vlasti a jejích obyvatel. Významným nástrojem propagandy se proto stala krásná literatura a beletrie, která měla tyto prvky rozvádět.[1]

Pro literární popularizaci Pohraniční stráže byl důležitým autorem Rudolf Kalčík. Kalčík absolvoval základní vojenskou službu v letech 1950–1952 u PS, takže toto prostředí dobře znal a jeho texty působily autenticky. Již v průběhu vojny pravidelně přispíval básněmi i povídkami do časopisů Pohraniční stráž a Československý voják, kde rovněž od roku 1954 pracoval jako redaktor. Spolupracoval také s nakladatelstvím Naše vojsko. Pohraniční stráži se věnují jeho knihy: sbírka povídek V hraničních horách

1 Přehled krásné literatury a filmů věnovaných problematice pohraničí, železné opony a také Pohraniční stráže přináší kapitola Obraz železné opony v literatuře a filmu v publikaci JÍLKOVÁ, Alena – JÍLEK, Tomáš a kol.: *Železná opona. Československá státní hranice od Jáchymova po Bratislavu. 1948–1989. Praha 2006.*

(vydaná roku 1954), dále V ruce samopal (1972), což je literárně zpracovaná kronika pohraničního útvaru SNB Lesov z let 1946–1949, která je doplněná i fotografiemi. Tuto knihu napsal Rudolf Kalčík podle vyprávění důstojníka Pohraniční stráže Václava Janečka, který skutečně sloužil v letech 1946–1949 v Lesově.[2] Kniha byla v roce 1980 zfilmována pod názvem Drsná planina. Dále se Kalčík podílel na publikaci Stráže na pomezí (1958), jejímž těžištěm byly reportážní fotografie Jaroslava Zimy. Jeho nejslavnějším dílem je poté Král Šumavy, ve kterém byl oslavován boj pohraničníků proti západním agentům. Kalčík napsal nejprve scénář k filmu, který byl roku 1959 natočen režisérem Karlem Kachyňou, později podle scénáře napsal knihu, která vyšla roku 1960.[3]

Romantizující obraz pohraničníků lze pozorovat na Kalčíkových textech pro časopis Československý voják, který v letech 1952–1990 vydávalo nakladatelství Naše vojsko. Periodikum představovalo literárně-umělecký časopis, určený v prvé řadě ke kulturnímu povznesení vojáků, časopis měl ale i čtenáře z řad široké veřejnosti.[4] Vycházel jako čtrnáctideník a představoval reprezentační periodikum, tištěné na kvalitním papíru s barevnými reprodukcemi uměleckých děl. V časopise většinou nevycházely organizační články, krátké zprávy ze života jednotek, materiály pro agitátory jako např. v novinách Pohraniční stráž (později Pohraniční a Vnitřní stráž), základem byly literární texty psané spisovateli, redaktory časopisu i přispívajícími vojáky. Součástí časopisu byly také literární soutěže pro řadové vojáky. Výjimečná byla soutěž Na mušku, v rámci které vojáci tvořili karikatury, kritizující nešvary v jejich jednotkách. Účelem těchto kreseb měla být konstruktivní kritika.[5]

Ideálem, který např. formuloval ve svém projevu ke schválení zákona o ochraně státních hranic ministr národní bezpečnosti Ladislav Kopřiva, bylo, aby se pohraničníky stali *„vybraní příslušníci pracujícího lidu"*, protože *„[…] není pochyby o tom, že být pohraničníkem, být strážcem nedotknutelnosti našich hranic, je velkou ctí a výsadou, které se dostane jen nejlepším synům pracujícího lidu."*[6]

---

2 JANEČEK, Václav – KALČÍK, Rudolf: *V ruce samopal*. Praha 1972.

3 Viz BABORÁKOVÁ, Ilona: *Spisovatelé.cz* [online]. 2010 [cit. 2010-07-06]. Rudolf Kalčík. Dostupné z www: <http://www.spisovatele.cz/rudolf-kalcik>
„Kalčík Rudolf, český prozaik, * 13. 9. 1923 Berehevo (Ukrajina), + 15. 2. 1980 Praha; v 50. letech autor dobrodružných próz z prostředí českých pohraničníků, v nichž využíval postupů masové literatury k propagandě komunistické ideologie (V hraničních horách, 1954, Král Šumavy, 1960, V ruce samopal, 1972); na detektivním žánru zakládal i příběhy o bezpečnostním aparátu (Bartolomějská ulice, 1980)." – Universum, Všeobecná encyklopedie, 4. díl, Praha 2001, s. 455.

4 Problematikou sociodemografické struktury čtenářské obce časopisu a jejich čtenářskými preferencemi v 70. a 80. letech se zabývala diplomová práce MEISSNEROVÁ, Dana: *Závěrečná zpráva z anketního šetření čtenářů časopisu Československý voják*. FF UK, Praha 1991.

5 ŠOLTA, Vladimír: *Vše, co brzdí život jednotek, Na mušku!* Československý voják, 1954, č. 13, roč. 3, s. 19–20.

6 Projev ministra národní bezpečnosti Ladislava Kopřivy v Národním shromáždění o zákonu na ochranu hranic. Rudé právo, 12. července 1951, č. 162, roč. 31, s. 2.

Rudolf Kalčík zobrazoval ve svých prózách tento ideální obraz pohraničníka – statečného hrdiny, který se vždy zachová správně. Tak je Kalčíkova esej Srdce pohraničníka, vydaná v Československém vojákovi u příležitosti Dne československé Pohraniční stráže,[7] skutečnou oslavnou ódou na obětavé a mužné příslušníky Pohraniční stráže. Esej rozvádí myšlenku: *„Pohraničníci mají různou tvář, ale stejné srdce. Je to srdce pracujícího člověka, našeho člověka.“*[8] Jejich srdce má být hrdinné, vytrvalé, obětující své pohodlí pro dobro ostatních. Autor to dokládá příběhy o pohraničnících, kteří v třeskutých mrazech hlídají hranice, nebo pomáhají dobýt brambory, ale vypráví i o statečné ženě velitele, která v noci s puškou v ruce střeží budovu útvaru, když celý útvar bojuje s „narušiteli hranice“. Pro autora jsou „pravými pohraničníky“ právě vojáci bojující v lesní divočině s nebezpečnými nepřáteli, působící v terénu u hranic. Zde jsou ve svém živlu, znají pohraničí, milují vesnické samoty i jejich obyvatele. Když jsou poté povýšeni a přeloženi do centra na pohodlnější funkci, nejsou tak šťastní, chybí jim známí horalé a dobrodružná služba, avšak opět se obětují potřebám celku a plní rozkaz. *„[…] Dali tě sloužit do Prahy – jako když tě vytrhli z živné půdy. A tady jsi žil, veselý, silný, družný člověk, milovaný svou vesnicí, rolníky, tetkami, dětmi. Tady, v tvé pohraniční vsi, tlouklo ti srdce jako zvon.“*[9] Zásadní je myšlenka oběti a také dobré vztahy s místními lidmi. Pohraničník je milovaným druhem, součástí kolektivu.

V textu najdeme i popis ideálního pohraničníka, rejstřík vlastností, které by měl mít: *„[…] Zachovali si vždy horoucí srdce, čistá svědomí a čisté ruce. To může jenom ten, kdo se dává celý dobré věci, bez vypočítavosti, bez ziskuchtivosti, bez touhy po výsadách. A tam v prvním sledu byli a jsou takoví lidé! Jsou silní, protože lid jim věří. Jsou nanejvýš svobodní, protože hájí svobodu na samých jejích hranicích. Jsou prostí a dobří: v jejich rukou se střídá samopal a puška s rýčem a lopatou, s pilou a sekerou, s opratěmi, traktorem, hráběmi a kosou. Jsou – jak to jinak říci – pohraničníci. Čest jejich jednotek, jejich uvědomělost a síla pramenila z toho, že sloužily vždy lidu, lidu a opět lidu. V něm je moudrost i síla, pravda i krása našich zemí – v prostém pracujícím člověku.“*[10]

Motiv spojení s pracujícím lidem, s obyčejnými vesničany se často opakuje nejen u propagandy Pohraniční stráže, ale i u dalších ozbrojených složek. Důvodem je, že spolu s obrazem vnějšího i vnitřního nepřítele měl legitimovat existenci represivních složek, které by podle komunistické ideologie neměly být v socialistickém státě vůbec potřeba.

Svazek pohraničníků s pracujícími byl tématem i Kalčíkovy povídky V hraničních horách, ve které zachrání lékař pohraniční jednotky život rodící vesničance.[11] Důležitou součástí povídky i zobrazení pohraničníků je motiv divoké horské přírody, ve které

7 KALČÍK, Rudolf: *Srdce pohraničníka.* Československý voják, 7. července 1956, č. 14, roč. 5, s. 1–2.

8 Tamtéž.

9 Tamtéž.

10 Tamtéž.

11 KALČÍK, Rudolf: *V hraničních horách*. Československý voják, 1953, č. 9, roč. 2, s. 35–38.

jsou pohraničníci bez spojení s civilizací, boj s živly. Povídka se odehrává v horském prostředí Šumavy, které je krásné, ale také velmi drsné a tvrdé pro život lidí. Krása hor je až lyricky líčena: *„[…] Ty krajino hustých, prastarých lesů, s loukami a pstružími potoky na mírných stráních, na nichž to najednou zamrazí strmým, dech zarážejícím výhledem dolů do nitra země a k hranicím, kraji mokřidel a močálů, nehybných, tmavých i zelených jezer, skalnatých loží, jimiž Vydra a Křemelná prudkým svým tokem se prodírají, vysokou zvěří, slatěmi, bažinami a rašelinisky oplývající srdce Šumavy, ráji šumavský, protkaný samotami a vískami značně od sebe vzdálenými, tichý prameni malé, černovlasé Vltavy, krásná, překrásná krajino Klostermannova!“*[12] Příroda však může být i nezkrotná a nebezpečná. Takto se v povídce projeví sněhovou vichřicí. Pohraničníci vystupují v roli nositelů civilizace, v tomto případě lékařské vědy. V příběhu je popisována obětavost pohraničníků a snaha pomoci lidem, příslušníci Pohraniční stráže jsou zde pro lidi, mají je chránit a pomáhat jim. Zdůrazňován je rozdíl proti první republice, kdy měli finančníci a četníci hlavně stíhat chudé pašeráky, a tak podle propagandy zvyšovat jejich bídu. Finanční stráž a období první republiky poskytovaly referenční rámec, vůči kterému se Pohraniční stráž vymezovala.

K článku Červení vojáci, Československý voják, 7. července 1956, roč. 5, č. 14, s. 1.
ABS, f. 2344, 9. brigáda Pohraniční stráže Domažlice, k. 35, Tradice 9. brigády PS.

12 Tamtéž.

Zápas se živly zobrazuje i další Kalčíkova povídka Pronásledování. Hlídka pohraničníků ve sněhové vánici dlouho pronásleduje narušitele a nemůže jej najít. Nakonec ho pohraničník dopadne ve vlaku, ale nemůže mu dokázat, že byl v hraničním pásmu a že je cizím agentem. Podaří se mu to až pomocí prohlídky snubního prstenu pachatele, kde je psáno: *„E. H., Berlin, 19. 9. 1944"*.[13] Pohraničník tak prokáže, že je nejen vytrvalým strážcem hranic, který agenta stíhá několik hodin v nevlídném počasí, ale má i detektivní schopnosti a dokáže pachatele usvědčit.

Literárně vděčné bylo také téma pohraničníka a jeho služebního psa, kterému se věnoval Jiří Muk v povídce Vlčák Kazan.[14] Ideálem byla citlivost pohraničníka k psovi a jejich dokonalá spolupráce, která měla sloužit k odhalení narušitelů hranice.

Kromě fiktivních povídek byly literárně zpracovány i příběhy skutečných osob, které se měly stát vzorem – například příběh vyznamenaného seržanta Jozefa Kubíka.[15]

K propagaci Pohraniční stráže sloužila i poezie. V časopise Československý voják vyšla řada básní opěvujících službu na hranicích. Básně byly lyrické i epické, mohly využívat různé žánry poezie.

Báseň Rudolfa Kalčíka Jaro na hranicích spojuje motivy jarní přírody (sníh, provlhlá země, květiny) se službou pohraničníků, kteří ve vlhkém sněhu nacházejí šlépěje „darebáků".[16] Autor spojuje námět jara, jež je tradičně spojováno s mládím, s novým věkem, novým začátkem, v komunistickém mýtu představující i začátek nové éry socialismu a komunismu, šťastného věku.[17] Líčení příchodu jara má tedy symbolizovat příchod nového komunistického věku, který přinese štěstí všem lidem, pomocí líčení přírody se Kalčík hlásí ke komunistické ideologii a budování nového komunistického světa. A zde se báseň opět vrací k ochraně hranic, pohraničník má střežit bezpečí nového šťastného světa a zakročovat proti „darebákům".

Další Kalčíkova báseň Na hranicích pracuje s motivem oběti a těžké služby pohraničníků, kteří musejí snášet zimu, sníh, déšť a jsou odloučeni od svých blízkých, především od své milé.[18] Stesk po matce a milé je také tématem básní Jana Pilaře

13 KALČÍK, Rudolf: *Pronásledování*. Československý voják, 1955, č. 21, roč. 4, s. 10–14.

14 MUK, Jiří: *Vlčák Kazan*. Československý voják, 13. června 1952, č. 12, roč. 1, s. 19–20.

15 SOVÁKOVÁ, Jiřina: *Deska cti. Stráž na Babí hoře*. Československý voják, 1956, č. 24, roč. 5, s. 21.

16 KALČÍK, Rudolf: *Jaro na hranicích*. Československý voják, 16. května 1952, č. 10, roč. 1, s. 15.

17 MACURA, Vladimír: *Šťastný věk: Symboly, emblémy, mýty 1948-1989*. Praha 1992, s. 8–18.

18 KALČÍK, Rudolf: *Na hranicích*. Československý voják, 21. března 1952, č. 6, roč. 1, s. 10.
V údolích hor, kde řeky tekou dál,
v zamlklých hájích, kde voní drobný vřes,
zásobník v kapse, v ruce samopal,
náš šťastný život obhajuji dnes.
Ať fičí vichřice, ať deště šlehají
a mlhy choulí se snad v světě celém,
za světla, za tmy střežím po kraji
klid naší vlasti před nepřítelem. […]

Pozdrav pohraničníka[19] a M. Petříčka Dopis z hranice.[20] Myšlenka oběti, obětování svého pohodlí, život v těžkých podmínkách, nebezpečí a ochota obětovat život při obraně vlasti tvořily zásadní prvky obrazu pohraničníka. Byly součástí jejich heroizace. Bojovnějšího ducha měla písňová tvorba, například píseň Pod Čerchovem:

„Zrádci ani záškodníci nezlomí lid náš,
proti škůdcům na hranici stojí pevná tvář.
A jí do srdcí se vryla stará, slavná, chodská síla, hrdinný vzor náš."[21]

Píseň odkazuje na tradice Chodů střežících hranice, ke kterým se Pohraniční stráž hlásila.

Rudolf Kalčík a další autoři ve svých dílech život pohraničníků velmi idealizovali. Skutečnost byla často značně odlišná, jak svědčí zprávy velitelů Pohraniční stráže pro bezpečnostní komisi ministerstva vnitra[22], které vytýkají řadu nedostatků v působení sboru, ale i dopisy čtenářů otištěné v Československém vojákovi. Na rozdíl od Kalčíkových dobrodružných povídek, popisuje voják podepsaný J. O. ve svém Dopisu ze západní hranice život pohraničníků jako obyčejný, s běžnými starostmi, například jestli se podaří sehnat manželce pračku, jestli dostane rodina byt apod. *„[…] Když k nám přijedou novináři nebo spisovatelé, vždycky chtějí příběh vzrušující. Člověk pak má dojem, jako by se v pohraničí nic nedělo, jen střílelo na diversanty. Přijížděla za mnou manželka a vždy se ptala: ‚Co se tu, prosím tě, událo? V Praze se říká…' Přistěhovala se za mnou, a ani ji nenapadne, že kousek od nás je západní hranice a zcela jiný svět.*

19 PILAŘ, Jan: *Pozdrav pohraničníka*. Československý voják, 14. listopadu 1952, č. 23, roč. 1, s. 20.
Široko dokola se táhne černý les,
takový nenajdeš v rovinách u nás doma.
Smrky tu bodají špičkami do nebes
a vidět daleko, až k tobě, maminko má!
[…]

20 PETŘÍČEK, M.: *Dopis z hranice*. Československý voják, 1952, č. 7, roč. 1, s. 26.
[…]
Takhle Tě slyším a mám Tě ještě radši
pro všechno krásné, co je kolem nás,
pro světlé, bílé dny, jež v ústrety nám kráčí
a pro stalinský, košatící čas,
takhle Tě slyším a proto píši: Milá,
bdím, aby matky mohly klidně spát,
mou silou láska je a láska je má síla,
vzpomínám na Tebe a hledím na západ.

21 NOVOTNÝ, Vl. – MORAVECKÝ, V.: *Pod Čerchovem*. Československý voják, 1954, č. 12, roč. 3, s. 9.

22 Archiv bezpečnostních složek (ABS), fond (f.) A2/1 – Sekretariát ministra vnitra I. díl, arch. j. 63, Zpráva o činnosti Pohraniční stráže na dobu od 1. 1. 1951 do 31. 10. 1951; ABS, f. A2/1 – Sekretariát ministra vnitra I. díl, arch. j. 110, Návrh rozkazu ministra národní bezpečnosti o výsledcích činnosti Pohraniční stráže za rok 1952; ABS, f. A2/1 – Sekretariát ministra vnitra I. díl, arch. j. 154, Situační zpráva o činnosti Pohraniční a Vnitřní stráže za rok 1953.

Jakýpak ‚divoký západ'!"[23] Chránit Československo jako pohraničník je prostě práce, i když záslužná. Článek se především snaží ukázat pohraničí v lepším světě, ne jako „divoký Západ", kde jsou na denním pořádku přestřelky s nebezpečnými agenty, ale jako běžné prostředí jen s mírně specifickými problémy: „*[…] Skoro přes sto pohraničníků a vojáků, kteří tu sloužili, zůstalo v pohraničí. Sami na vlastní oči se přesvědčili, že nepřijdou do ‚pustiny', kde se vším budou muset začínat znovu, a kde je denně budou ohrožovat diversanti, ale že všechno tu je jako v každém jiném okresu v republice.*"[24] Účelem je přilákat do pohraničí nové, stranicky spolehlivé lidi a budoucí pomocníky Pohraniční stráže: „*Chceme, aby mladí lidé obdělávali pole a pracovali v pohraničních továrnách, ale chceme, aby z nich byli i obránci vlasti, praví hraničáři. […] A budeme-li mít v pohraničí mladé lidi – vlastence, bude naše stráž na západní hranici silná.*"[25] V článku chybí heroizace pohraničníků, nemluví se o nebezpečí, aby nebyli případní osadníci odstrašeni.

Vizuální zobrazení pohraničníků

Důležitým propagandistickým nástrojem byly také obrazové materiály, především obrázky a plakáty. V grafickém zobrazení pohraničníků se opakují jejich hlavní atributy – příroda, boj, hlídka, psi. Plakáty i prezentace PS v novinách (Rudé právo, Československý voják, lokální tisk Pravda) využívají především fotografie, na nichž jsou pohraničníci zachyceni v akci, pátrají po narušiteli hranice, číhají na hlídce. Často s sebou mají psa –německého ovčáka a samopal, popřípadě dalekohled.[26]

Fotografie měly ukazovat sílu Pohraniční stráže a působit především odstrašujícím dojmem, odradit potencionální „narušitele hranice" od jejich činů, protože proti Pohraniční stráži nemají šanci. Pes rovněž odkazoval na chodské tradice; byl využíván německý ovčák, který byl někdy přiřazován jako symbol Chodům a jehož hlava se stala znakem PS. Fotografie pohraničníků na hlídce ilustrovaly důležitou zásadu, se kterou se měli identifikovat pohraničníci, ale i veškeré obyvatelstvo Československa: Bdělost a ostražitost,[27] případně heslo PS: Neprojdou![28] (tzn. diversanti, agenti neprojdou přes hranici Československa). Pohraničníci na hlídce byli zobrazováni v tisku

23 *Dopis ze západní hranice*. Československý voják, 1955, č. 5, roč. 4, s. 8.

24 Tamtéž.

25 Tamtéž.

26 Národní archiv (NA), f. 502 – Dokumentace (D I), k. 54, plakát Den československé Pohraniční stráže; tamtéž, plakát Střez hranice po jejich vzoru! Tamtéž, plakát Za nedotknutelnost státních hranic, za bezpečnost naší vlasti; Úvodní obrázek, Československý voják, 7. července 1956, č. 14, roč. 5, s. 1.

27 KROUPA, V.: *Vysoká revoluční bdělost – mocná zbraň pohraničníků.* Pohraničník, květen 1955, č. 3, roč. 1, s. 146–153; *Bdělost a ostražitost – náš neustálý úkol*. Pohraniční stráž, 20. listopadu 1951, č. 20, roč. 1, s. 4; KALOUSEK, Jiří: *Bdělost a ostražitost.* Československý voják, 1955, č. 23, roč. 4, obálka.

28 *Neprojdou! Ke dni Pohraniční stráže*. Rudé právo, 8. července 1956, č. 189, roč. 36, s. 3.

i na plakátech.[29] Například plakát Za nedotknutelnost státních hranic, za bezpečnost naší vlasti! z roku 1956 ukazuje pohraničníky při hlídce v létě i v zimě ve sněhu, zobrazen je také atraktivní dunajský poříční oddíl s čluny.[30]

Plakát Za nedotknutelnost státních hranic, za bezpečnost naší vlasti.
NA, f. 502 – Dokumentace, k. 54.

Oblíbené bylo zobrazení se psy nebo koňmi,[31] kteří byli v padesátých letech také využíváni při ostraze hranic k dopravě materiálu i k jezdeckým hlídkám.[32] Sympatie, které v čtenářích vzbuzují zvířata, měly být přeneseny i na pohraničníky. Na rozdíl od odstrašujícího samopalu.

Zcela jiný dojem vyvolává fotografie pohraničníků s krumpáči a lopatami.[33] Mladí muži na ní pracují v lese, připravují ženijně technické zabezpečení hranice – lesní

29 NA, f. 502 – Dokumentace, k. 54, plakát Den československé Pohraniční stráže.

30 Tamtéž, plakát Za nedotknutelnost státních hranic, za bezpečnost naší vlasti.

31 *Bděle střeží pohraničníci nedotknutelnost našich státních hranic.* Rudé právo, 8. července 1956, č. 189, roč. 36, s. 1.

32 PULEC, Martin: *Organizace a činnost ozbrojených pohraničních složek. Seznamy osob usmrcených na státních hranicích 1945–1989.* ÚDV, Praha 2006, s. 101.

33 *Budování naší západní hranice v roce 1952.* Československý voják, 7. července 1956, č. 14, obálka.

průsmyk a orné pásmo. K orání pásma jsou opět využiti koně. V centru pozornosti jsou ale pohlední vojáci, kteří klučí les, jeden z nich má svlečenou košili. Obraz vizuálně zosobňuje propagandistickou tezi o spojení Pohraniční stráže s pracujícím lidem, pohraničníci zde podobně jako dělníci v továrnách a rolníci na polích těžce manuálně pracují. Využita byla i fyzická atraktivita fotografovaných vojáků a jistý sex-appeal.

Méně typické bylo statické a reprezentační zobrazení pohraničníků. Například v plzeňské Pravdě, regionálním tisku KSČ, byli pohraničníci vyfoceni v pozoru, se svou bojovou zástavou, když brigády v Sušici a v Poběžovicích získaly roku 1956 Řád republiky.[34] Spolu s armádou byla PS prezentována při vojenských přehlídkách a významných dnech, svátcích.

Pokud je hlavním motivem ve vizuální prezentaci pohraničníků hlídka a bdělost, u armády je zdůrazňována její ochranná funkce, bezbranní obyvatelé Československa, které ona chrání. Vojáci jsou zobrazováni také v přátelském setkání s dětmi, například v satirickém časopisu Dikobraz.[35] Děti se vojáků nebojí, druží se s nimi. Stejně jako u PS je zde důležité spojení s „pracujícím lidem", zvláště se vzornými dělníky.[36]

K propagaci Pohraniční stráže byly využívány i filmy.[37] Z hraných filmů vznikly v padesátých letech dva filmy režiséra Karla Kachyni: roku 1956 Ztracená stopa, zabývající se problematikou psovodů u PS, a roku 1959 slavný Král Šumavy, který byl natočen podle scénáře Rudolfa Kalčíka.[38]

Pohraniční stráž v tisku

Z tisku se pochopitelně problematice PS nejvíce věnovala periodika určená přímo pohraničníkům nebo vojákům. Pohraničníkům byly určeny noviny Pohraniční stráž, od roku 1953 Pohraniční a Vnitřní stráž, které vydávalo Velitelství PS. Toto periodikum poskytovalo zpravodajství z prostředí Pohraniční stráže. Sledovalo každodenní dění u pohraničních jednotek, otiskovalo proslovy určené pohraničníkům, články o zadržení narušitelů, ocenění pohraničníků – Vzorný voják, Vzorný pohraničník, příklady dobré spolupráce s místními obyvateli (např. akce připravované pro pionýry), kulturní činnost pohraničníků (např. zapojení do Soutěže tvořivosti mládeže), nápady a výzvy k lepší stranicko-politické práci (např. tvorba nástěnek, činnost agitátorů) atd.

34 Pravda, 10. července 1956, č. 55, roč. 37, s. 1.

35 MRKVIČKA, Otakar: *Děti a vojáci.* Dikobraz, 9. října 1951, č. 41, roč. 7, s. 1; ŠTEMBERA, Otakar: *Tankista.* Dikobraz, 4. května 1952, č. 18, roč. 8, s. 1; HAAS, Lev: *Nepřátel se nelekáme, mír ubráníme.* Dikobraz, 4. října 1953, č. 40, roč. 9, s. 1.

36 ŠTEMBERA, Otakar: *Tankista*. Dikobraz, 4. května 1952, č. 18, roč. 8, s. 1.

37 Přehled filmů věnovaných problematice pohraničí, železné opony a také Pohraniční stráže přináší kapitola *Obraz železné opony v literatuře a filmu* v publikaci JÍLKOVÁ, Alena – JÍLEK, Tomáš a kol.: *Železná opona. Československá státní hranice od Jáchymova po Bratislavu. 1948–1989.* Praha 2006.

38 Viz ŠMIDRKAL, Václav: *Armáda a stříbrné plátno: Československý armádní film 1951–1999.* Praha 2009.

Teoretické a odborné problémy ostrahy hranic sledoval od roku 1955 časopis Pohraničník, který byl určen velitelům PS; přinášel i tajné informace. Nejprve otiskoval především překlady sovětských článků a zabýval se problémy stranicko-politické práce, vlastního výkonu ostrahy hranic, výcviku pohraničníků i materiálního zajištění služby.[39] Vzhledem ke svému charakteru nesloužil k prezentaci PS na veřejnosti. Významným byl již zmíněný časopis Československý voják.

V celospolečenském tisku – například v Rudém právu - byla Pohraniční stráž většinou prezentována společně s dalšími ozbrojenými silami Československé republiky. I když organizačně představovala samostatný sbor, který ve sledovaném období patřil do působnosti ministerstva národní bezpečnosti (po roce 1953 ministerstva vnitra), a nikoliv ministerstva národní obrany, byli pohraničníci často zobrazováni společně s vojáky Československé lidové armády. Také propagandistický obraz vojáků a pohraničníků byl v základních rysech velmi podobný – najdeme v něm myšlenky „stráže míru", „stráže vlasti", obrany země před nepřáteli, především imperialisty,[40] či spojení s pracujícím lidem. Časté byly odkazy na vzor sovětské Rudé armády a sovětských pohraničníků.[41]

Pohraniční tematika se v tisku většinou objevovala v souvislosti s vojenskými přehlídkami[42] či významnými dny armády – 9. května Osvobození vlasti sovětskou armádou, 6. října Den Československé lidové armády a především 11. července Den Pohraniční stráže.[43] Při přehlídkách a oslavách Dne armády sekundovaly Pohraniční stráž, Sbor národní bezpečnosti i Lidové milice armádě, která byla v centru pozornosti: *„[…] Proto budeme dále budovat a upevňovat svou armádu, armádu míru, jejíž vysoké hodnoty ukázala slavná přehlídka 9. máje. Proto budeme jako oko v hlavě střežit a prohlubovat jednotu ozbrojených sil s pracujícím lidem naší vlasti. Proto naše armáda se bude ještě houževnatěji učit ze zkušeností Sovětské armády, zdokonalovat svou bojovou a politickou přípravu. Proto naši letci budou po vzoru stalinských sokolů bránit nedotknutelnost naší země před nepřátelským letectvem, naši pohraničníci neproniknutelně uzavřou hranice naší vlasti před nepřátelskými škůdci a příslušníci Sboru národní bezpečnosti ještě více zajistí vnitřní bezpečnost našeho lidu a jeho budovatelského díla. Proto naše Lidové milice budou střežit naše závody a stanou se vynikajícími organisátory brannosti našeho lidu a pracovníci našeho zbrojního a leteckého průmyslu mnohonásobí své úspěchy."*[44]

39 Pohraničník, 1955, 1. roč. Obsah.

40 Jako příklad poslouží názvy útvarových časopisů. Časopisy Pohraniční stráže se jmenovaly např. Hraničiar, Ohlas Šumavy, Novodobí Chodové nebo Na stráži míru. Časopis sušické armádní posádky se nazýval Stráž vlasti.

41 NIKOLAJEV, K.: *Slavní sovětští pohraničníci – náš velký vzor*. Pohraniční a Vnitřní stráž, 9. ledna 1955, č. 2, roč. 5, s. 3; VACHTA, Antonín: *Pohraniční vojska SSSR*. Pohraničník, únor 1956, č. 1, roč. 2, s. 26–29.

42 *Mohutná přehlídka bojové připravenosti našich ozbrojených sil.* Rudé právo, 10. května 1952, č. 117, roč. 32, s. 2–3.

43 PEŠŤÁK, Michael*: Svátky a oslavy za socialismu.* In: EISENHAMMER, Miroslav (ed.): Ročenka Státního oblastního archivu v Plzni 2007, Plzeň 2008, s. 137–140.

44 *Přehlídka vděčnosti, družby a bojové síly*. Rudé právo, 11. května 1952, č. 118, roč. 32, s. 1.

Pohraniční stráž se samostatně objevovala v tisku zvláště při výročí přijetí zákona č. 69/1951 Sb. o ochraně státních hranic, který byl schválen 11. července 1951.[45] V roce 1951 otisklo Rudé právo hlavní projevy z Národního shromáždění při projednávání zákona,[46] roku 1952 připomínala výročí zákona fotografie pohraničníka se psem.[47]

Větší pozornost byla PS věnována v tisku poté až v roce 1956, kdy byl vyhlášen svátek Den Pohraniční stráže, a konaly se oslavy.

Budování naší západní hranice v roce 1952.
Československý voják, 7. července 1956, č. 14, roč. 5, obálka.

45 Československo. 69. Zákon ze dne 11. července 1951 o ochraně státních hranic. In: Sbírka zákonů republiky Československé, 1951, částka 35, s. 217–218. Dostupný také z www: <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=69/1951&typeLaw=zakon&what=Cislo_zakona_smlouvy>

46 Např. Projev ministra národní bezpečnosti Ladislava Kopřivy v Národním shromáždění o zákonu na ochranu hranic. Rudé právo, 12. července 1951, č. 162, roč. 31, s. 3.

47 Rudé právo, 11. července 1952, č. 179, roč. 32, s. 2.

Reprezentační akce

Kromě přehlídek ozbrojených sil Československa měl k reprezentaci sboru sloužit především Den československé Pohraniční stráže. Významný den byl zaveden na podnět ministra vnitra Rudolfa Baráka v červenci 1956. První oslavy se konaly 8. července 1956, zavedení svátku zdůvodnil Barák takto: *„[…] Československá Pohraniční stráž za pět let svého trvání dosáhla mnoha úspěchů a čestně splnila svůj podíl při ochraně bezpečnosti naší socialistické výstavby a šťastného mírového života všeho československého lidu. Pohraničníci v boji s nepřáteli podali četné důkazy hrdinství a obětavosti, hluboké lásky k lidově demokratické vlasti, nesmiřitelné nenávisti k nepříteli a svého těsného spojení s pracujícími, jejichž zájmy byli povoláni chránit. Oslava Dne československé Pohraniční stráže je proto novým vysokým oceněním a uznáním úlohy, práce a úsilí Pohraniční stráže, je vyjádřením lásky a díku československého lidu všem pohraničníkům za jejich obětavou a bdělou službu.“*[48]

Kromě ocenění práce pohraničníků měly oslavy také demonstrovat sílu KSČ a nepropustnost hranic Československa: *„[…] Den československé Pohraniční stráže je slaven i v době, kdy vývoj mezinárodní situace definitivně směřuje ke zmírnění mezinárodního napětí, kdy stále reálnější se stává možnost odvrácení válek a zajištění trvalého míru. Současně však řada skutečností neustále ukazuje, že tato veliká, světodějná perspektiva, opírající se o pevnost socialistické soustavy a mající podporu širokého pásma míru a lidových mas celého světa, není vhod určitým monopolistickým kruhům starého kapitalistického světa, které nechtějí vzít na vědomí vůli národů a tvrdošíjně obhajují zkrachovanou politiku s posice síly a zostřování mezinárodního napětí. To vše nás zavazuje k tomu, abychom i v budoucnosti ještě bdělej střežili dosažené výsledky naší socialistické práce, mír a klid naší země.“*[49]

K zavedení svátku totiž došlo v komplikované vnitřní i mezinárodní situaci sovětského bloku, v době částečné destalinizace, uvolňování mezinárodního napětí, Chruščovova referátu na 20. sjezdu KSSS, reformního hnutí v Polsku a Maďarsku, které vyústilo v maďarské povstání. V Československu se však vládnoucí garnitura v čele s Antonínem Novotným snažila zabránit větším reformním krokům a destalinizaci.[50] Barákův rozkaz ukazuje skepsi československých komunistů k uvolňování v sovětském bloku a trvalosti zmírnění studené války.

Vlastní oslavy Dne Pohraniční stráže měly být důležitou prezentací sboru, jejich součástí byly veřejné schůze a besedy pohraničníků s pracujícími, ve školách, v závodech, jednotných zemědělských družstvech (JZD). Slavnostně se předávaly Řády republiky a zástavy některým brigádám, konala se shromáždění důstojníků PS, schůze

48 ŠEFRANÝ, Stanislav (ed.): *Sborník dokumentů k dějinám Pohraniční stráže*. Praha 1989, s. 100.

49 Tamtéž, s. 101.

50 Viz PERNES, Jiří: *Československý rok 1956. K dějinám destalinizace v Československu*. In: Soudobé dějiny. 2000, č. 4, roč. 7, s. 594–618; BLAIVE, Muriel: *Promarněná příležitost. Československo a rok 1956*. Praha 2001.

KSČ a Československého svazu mládeže v PS, sportovní a branná odpoledne, vystoupení uměleckých souborů a lidové veselice a také Den družby příslušníků PS s pracujícími pohraničních oblastí, který obsahoval projevy představitelů místních národních výborů a PS.[51] Tyto akce měly pozitivně představit Pohraniční stráž veřejnosti a přiblížit ji lidem.

Dni Pohraniční stráže se věnoval celostátní i regionální tisk. Úvodník deníku Rudé právo představil stručnou historii sboru Pohraniční stráže a velebil jeho vzornou službu. Základní je obraz nepřítele a hrdiny-pohraničníka. Podle propagandy číhá za hranicemi zrádný nepřítel, který vysílá do Československa své agenty: *„[…] Každý úspěch naší pokojné výstavby je našim nepřátelům solí v očích. Čím dále, tím více ztrácejí živnou půdu pro své rejdy, ocitají se ve slepé uličce. A v zoufalé snaze spoléhá se reakce především na pomoc ze zahraničí. Spoléhá na pomoc agentů nejrůznějšího ražení, odchovaných ve špionážních místech v našem těsném sousedství – v západním Německu, na zrádce a špiony naverbované cizími rozvědkami a ochotné za jidášský žold terorisovat a ničit zemi, jejímž jazykem sami hovoří.“*[52]

Proti nim ale stojí stateční hrdinové, kteří chrání vlast a nevinné obyvatele země: *„[…] Naši občané se dnes sejdou na mnoha přátelských besedách s pohraničníky, k nimž je váže trvalé a hluboké přátelství. Jejich život v míru pohraničníci neúnavně a bděle střeží. Na těchto besedách budou pronesena také slova uznání a díků i oprávněné hrdosti našeho lidu na obětavost, s níž pohraničníci vykonávají svou obtížnou službu. Trpělivě překonávají všechny její těžkosti a ze všech svých sil i s veškerou svou dovedností plní svěřený úkol – neproniknutelně uzavřít státní hranici pro všechny ty, kteří sem přicházejí se zlým úmyslem, se záměrem škodit našemu zřízení, naší zemi a jejímu lidu. A není pochyb, že tento úkol pohraničníci čestně plní. Patří jim za to více než pouhá slova prostého uznání a prostých díků.“*[53]

Vyzdviženy jsou skvělé charakterové vlastnosti idealizovaných pohraničníků a hlavně jejich bdělost: *„[…] Je až obdivuhodná jejich odvaha a statečnost, s jakou dnem i nocí bdí nad neporušitelností státní hranice, sebeovládání a pevná vůle, se kterou snášejí často nehostinné podmínky své služby, žijí v jednotkách, zapadlých v náručí šumavských hor, v dunajské nížině či jihomoravských rovinách, odkud je většinou daleko do měst, daleko do kin a divadel. A přece jejich bdělost nepolevila a nepolevíˇ.“*[54]

Článek končí výzvou občanům ke spolupráci s Pohraniční stráží, připomíná, že ochrana hranic by měla být povinností všech občanů Československa, nejen Pohraniční stráže: *„[…] Sama [PS] by však nestačila splnit svou vlasteneckou povinnost, kdyby společně s ní nestály na hranici řady našich poctivých občanů. A nejen na hranici. Všude po celém území vlasti mnohokrát pomohli sami občané bezpečnostním orgánům*

51 ABS, f. A2/1 – Sekretariát ministra vnitra I. díl, arch. j. 991, Den československé Pohraniční stráže 1956.

52 *Stráž na hranici*. Rudé právo, 8. července 1956, č. 189, roč. 36, s. 1.

53 Tamtéž.

54 Tamtéž.

zadržet agenta, záškodníka, mnohokrát prokázali svou bdělost a ostražitost v boji se škůdci." Smyslem oslav má být právě připomenout obyvatelům tuto jejich povinnost: „*Promlouvá tedy letošní Den Pohraniční stráže ke všem našim občanům. Neúnavná bdělost pohraničníků a neméně neúnavná ostražitost našich občanů – to jsou dvě stránky téže věci: ochrany republiky, našeho lidově demokratického zřízení a jeho vymožeností, ochrany spokojeného a mírumilovného života. Mějme to proto zvláště dnes na mysli.*"[55]

Rudé právo se také snažilo čtenářům přiblížit život pohraničníků krátkými historkami v článku Neprojdou![56]

O průběhu oslav v západních Čechách informuje periodikum Pravda, orgán Krajského výboru KSČ v Plzni. V Poběžovicích bylo hlavním bodem programu vyznamenání brigády Řádem republiky, které přijel udělit ministr vnitra Rudolf Barák. V Sušici byl program méně oficiální a více populární. Již v sobotu se konala estráda pražských umělců, lidová veselice, v neděli 8. července 1956 byl na programu koncert hudebního útvaru PS a souboru Elán ze Strakonic. Následovalo sportovní odpoledne se závody gymnastů a štafetovým během. Návštěvníci se také dočkali praktických ukázek výcviku pohraničníků na motocyklech, výcviku služebních psů a koní či ukázek zadržení narušitelů psy. Odpoledne uzavíralo fotbalové utkání Rudé hvězdy Sušice se Spartakem Plzeň.[57]

Také regionální Pravda se snažila čtenářům více přiblížit Pohraniční stráž, otiskla tedy úryvek z Kalčíkovy knihy V hraničních horách,[58] projev ministra Baráka v Poběžovicích[59] a článek o patronátu Pohraniční stráže v Poběžovicích nad místním JZD.[60]

Spolupráce s místním obyvatelstvem

Utváření představy o pohraničnících samozřejmě ovlivňovala i osobní zkušenost s nimi. Právě tato mentální reprezentace také většinou přetrvává v paměti lidí. Pamětníci při dotazu na Pohraniční stráž vyprávějí především příběhy setkání s pohraničníky při cestě do zahraničí, zabloudění k hraniční čáře při výletu, popřípadě soužití s konkrétními pohraničníky v příhraničních oblastech západních Čech.[61]

55 Tamtéž.

56 *Neprojdou! Ke dni Pohraniční stráže*. Rudé právo, 8. července 1956, č. 189, roč. 36, s. 3.

57 *Plzeňsko oslavilo Den Pohraniční stráže*. Pravda, 10. července 1956, č. 55, roč. 37, s. 1.

58 KALČÍK, Rudolf: *Zrození hrdiny*. Pravda, 10. července 1956, č. 55, roč. 37, s. 2.

59 *Za nedotknutelnost státních hranic, za bezpečnost naší vlasti!* Projev člena politbyra ÚV KSČ ministra vnitra Baráka na Dni Pohraniční stráže v Poběžovicích. Pravda, 10. července 1956, č. 55, roč. 37, s. 1, 3.

60 *Družba pohraničníků*. Pravda, 10. července 1956, č. 55, roč. 37, s. 2.

61 Vycházím z rozhovorů, které jsem vedla pro portál Paměť národa a Západočeské muzeum v Plzni, dále ze soukromých rozhovorů s pamětníky ze západních Čech – např. rozhovor se Stanislavem Bělem dne 22. července 2011; rozhovor s Martou Talmanovou dne 11. července 2011. Nahrávky rozhovorů jsou uloženy v osobní sbírce autorky a v Západočeském muzeu v Plzni. Rozhovory se Zdeňkem Mračkem, 17. února 2011, 24. února 2011, 1. března 2011. Nahrávka je uložena ve Sbírce Paměti národa. Dostupné z www: <http://www.pametnaroda.cz/witness/index/id/1973>

Další část tohoto příspěvku se proto snaží přiblížit některé formy spolužití a interakce mezi příslušníky Pohraniční stráže a místními obyvateli pohraničních oblastí. Je přitom na místě připomenout existenci hraničního pásma, ze kterého bylo vystěhováno „státně nespolehlivé" obyvatelstvo, a zakázaného pásma, odkud byli místní obyvatelé zcela vystěhováni a kam měli přístup jen pohraničníci, popřípadě lesníci a zemědělští brigádníci se speciálním povolením a pod dohledem PS.[62] V bezprostřední blízkosti hranic a v okolí pohraničníků zůstaly tedy jen prověřené osoby, uznané jako spolehlivé.

Dále uváděné konkrétní příklady pocházejí především z prostředí 9. brigády Pohraniční stráže ministerstva vnitra v Poběžovicích, která kontrolovala úsek hranice se Spolkovou republikou Německo od obce Dianaberg, okres Tachov, po osadu Fuchsberg, obec Sruby, okres Klatovy.[63]

Podle představ velení PS měla spolupráce pohraničníků s civilním obyvatelstvem probíhat na několika úrovních.

První úrovní byla zpravodajská práce, pro kterou představovalo civilní obyvatelstvo významný zdroj informací o výskytu a pohybu narušitelů, o negativních postojích některých obyvatel k novému státnímu zřízení. Obyvatelstvo pohraničních oblastí bylo vnímáno jako důležitá síla, která může významně pomoci pohraničníkům s ochranou hranic a zjištěním výskytu potencionálních narušitelů hranice. Aby však byli obyvatelé ochotni pomáhat pohraničníkům s odhalováním narušitelů, bylo nutné budovat dobrý vzájemný vztah a cíleně místní obyvatelstvo politicky vychovávat.[64] K tomuto účelu byla směřována většina akcí „družby" pohraničníků s místními obyvateli. Ideálem bylo, aby všichni obyvatelé pohraničí přišli na služebnu PS a upozornili na příchod cizího člověka v pohraničí a na jeho podezřelé chování.[65] Poté by ho pohraničníci zadrželi.

Ztělesněním nejvýraznějšího zapojení obyvatel do ochrany hranic se stali tzv. pomocníci Pohraniční stráže, kteří byli zřízeni Rozkazem velitele PS č. 00171 ze dne 24. července 1954. Ovšem bez oficiálního ustanovení fungovali již před tímto datem; jednotky pomocníků PS se vyvinuly z pohraničních osadních milic již po skončení války. Šlo (z hlediska komunistické moci) o spolehlivé obyvatele pohraničí, kteří se dobrovolně zapojili do ochrany státních hranic.[66]

62 Viz VANĚK, Pavel*: Konstituování pohraničního území v letech 1948–1951 jako prvku ochrany státní hranice.* In: BYSTRICKÝ, Vladimír (ed.): Západočeský historický sborník 7, Plzeň 2001, s. 331–338; TOPINKA, Jiří: *Zapomenutý kraj: České pohraničí 1948–1960 a takzvaná akce dosídlení.* Soudobé dějiny, 2005, č. 3–4, roč. 12, s. 534–585*;* KOVAŘÍK, David: *„V zájmu ochrany hranic". Přesídlení obyvatel ze zakázaného a hraničního pásma v letech 1951–1952.* Soudobé dějiny, 2005, č. 3–4, roč. 12, s. 686–707.

63 ABS, f. 2344 – 9. brigáda Pohraniční stráže Domažlice, Vojenská kronika 9. poběžovická pohraniční brigáda ministerstva vnitra, 1. sv. 1951–1956, s. 15.

64 ABS, f. 2357 – Hlavní správa Pohraniční stráže a ochrany státních hranic, Služební předpisy a pomůcky, k. 1, Předpis pohraniční služby (pohraniční rota) 1956, s. 122.

65 *O našej spolupráci s civilným obyvateľstvom*. Pohraniční stráž, 10. prosince 1951, č. 22, roč. 1, s. 1.

66 PULEC, Martin: *Organizace a činnost ozbrojených pohraničních složek,* s. 79; POLÁK, Petr: *Stůj, ruce vzhůru! Tady Pohraniční stráž. Kdo tam?* České Budějovice 2009, s. 76–94.

Pomocníci PS měli vlastní organizační strukturu, jejíž nejmenší jednotkou bylo družstvo, které čítalo do deseti osob. Vyšší jednotkou byla četa. V čele družstva nebo čety stál velitel pomocníků PS. Mezi úkoly pomocníků PS patřilo odhalování „narušitelů hranic" a včasné informování pohraničníků, zamezení narušení pohraničního režimu, účast na pohraničních operacích PS, ochrana státního a družstevního majetku.[67] U 9. brigády PS působilo v roce 1956 celkem 287 pomocníků PS, z nich bylo 40 odměněno za úspěšnou práci v roce 1955.[68]

Druhou úrovní byla spolupráce místních civilních organizací KSČ a Československého svazu mládeže (ČSM) s organizacemi KSČ a ČSM u jednotek PS. Někteří pohraničníci působili rovněž jako členové místních národních výborů. [69]

Další formou spolupráce s místním obyvatelstvem byla „družba na poli kultury", zajišťovaná především útvarovými skupinami ČSM. Například divadelní a hudební soubory, organizované při jednotkách PS, prezentovaly své umění na akcích ČSM, vystoupeních pro školy, pro členy JZD, příslušníky Lidových milicí, jiné jednotky PS a armády. Článek Kulturou ke sblížení PS s civilním obyvatelstvem v časopisu Pohraniční a Vnitřní stráž uvádí jako vzorový příklad hudební a estrádní soubor Hlídka míru, který vytvořili příslušníci PS a civilní členové ČSM a který měl velký divácký úspěch – dokonce úspěšně reprezentoval na okresním a krajském festivalu. Zajímavé je, že se čtenáři článku nedozvědí důležitou informaci, tj. – u které jednotky toto vzorové hudební těleso působilo! Umístění jednotek PS totiž patřilo mezi utajované skutečnosti, které nesměly být zveřejněny. Proto je místo působení hudební jednotky označeno jako „město T." Utajení není důsledné – vzhledem k tomu, že se soubor účastnil Krajského festivalu v Plzni, jde pravděpodobně o Tachov, jiná města od písmene T. v západních Čechách nejsou.[70]

Zlepšovat vztahy s místními obyvateli měla také výpomoc pohraničníků na stavbách JZD a obcí, dodávání sena sklizeného pohraničníky místním JZD atd.[71]

O spolupráci města a útvaru PS v Poběžovicích svědčí zápisy znělek místního rozhlasu.[72] Bohužel, kronika města je po roce 1948 psána jako „kronika JZD v Poběžovicích", takže se kulturnímu dění ve městě, ani spolužití občanů města s pohraničníky nevěnuje.[73]

Znělky byly vysílány místním rozhlasem a připravovala je Osvětová beseda v Poběžovicích. Informovaly o kulturních akcích v Poběžovicích, důležitých politických

67 ABS, f. 2357 – Hlavní správa Pohraniční stráže a ochrany státních hranic, Služební předpisy a pomůcky, k. 1, Předpis pohraniční služby (pohraniční rota) 1956, s. 123–124.

68 ABS, f. 2344 – 9. brigáda Pohraniční stráže Domažlice, Vojenská kronika 9. poběžovická pohraniční brigáda ministerstva vnitra, 2. svazek 1956–1957, s. 19.

69 Tamtéž, s. 19.

70 DOLEJŠ, S.: *Kulturou ke sblížení PS s civilním obyvatelstvem*. Pohraniční a Vnitřní stráž, 23. srpna 1953, č. 25, roč. 3, s. 1.

71 PULEC, Martin: *Organizace a činnost ozbrojených pohraničních složek,* Praha 2006, s. 81.

72 Státní okresní archiv (SOA) Domažlice, f. Místní národní výbor 1945–1990, k. 18, inv. č. 401 Kulturní akce 1946–1960.

73 Tamtéž, inv. č. 102 Kronika obce.

událostech (např. úmrtí J. V. Stalina) i o místním dění (např. rozvoj JZD, založení Svazarmu). Zachovaly se především zápisy znělek z let 1952 a 1953. V rozhlasové znělce z 28. listopadu 1952 najdeme zmínku o fungování Klubu útvaru PS v Poběžovicích, který ve spolupráci s místní skupinou ČSM pořádal v listopadu 1952 divadelní představení Karvašovy komedie Lidé z naší ulice.[74] Komedie je avizována takto:„*[…] V režii Václava Horáka a ve výpravě Jiřího Bérty uvedou zde vojáci společně se svazačkami vtipnou veselohru ze současného života, která pobaví a rozesměje každého upřímného člověka.*“[75] Tato poznámka ukazuje na možný motiv zájmu obyčejných vojáků o kulturní činnost – při nacvičování divadelního představení se totiž mohli setkávat s místními dívkami, což bylo jinak při pohraniční službě velmi vzácné.

U brigády v Poběžovicích existoval také hudební soubor PS s názvem Za mír. Tento hudební a taneční soubor pořádal například v roce 1952 ve spolupráci s místní skupinou Svazu československo-sovětského přátelství[76] Mikulášskou zábavu pro místní občany. Soubor PS hrál podle rozhlasové znělky „*k tanci i poslechu*“.[77]

Velkou událostí mělo být v Poběžovicích roku 1953 oslavení pátého výročí únorového převratu. Dne 25. února 1953 se v kinosále Svornost měl konat slavnostní kulturní večer, na kterém vystupovaly všechny poběžovické soubory, a to soubor Pionýra, ČSM, soubor žen a poběžovických učitelů, a příslušníci PS útvaru Poběžovice. Součástí programu měl být koncert hudby Pohraniční stráže.[78]

O spolupráci s civilním obyvatelstvem v roce 1956 informuje kronika 9. brigády PS Poběžovice: V průběhu roku 1956 připravila PS v prostoru poběžovické brigády 700 filmových představení ve 22 obcích, které shlédlo asi 15 000 osob. Dále se konalo v 7 obcích 22 estrád kulturních úderek, které navštívilo přes 3200 osob. Kulturní soubory a estrádní skupiny PS provedly v obcích v hraničním pásmu asi 30 vystoupení, která navštívilo na 5000 lidí. Ve 100 případech účinkovaly estrádní hudby PS při tanečních a lidových veselicích.

Kronika potvrzuje, že hlavní zájem na družbě PS s místními obyvateli směřoval k získávání informací o narušitelích a zpravodajské činnosti: „*[…] K upevnění spolupráce s civilním obyvatelstvem byla zaměřena zejména kulturní a politická spolupráce, jejíž výraz našel odraz v upevnění morálně-politické jednoty civilního obyvatelstva s pohraničníky. Výsledek se projevil v tom, že civilní obyvatelstvo se aktivně podílelo na zadržení narušitelů ve třech případech. Obyvatelstvo upozorňovalo pohraničníky na neznámé osoby, čímž pomáhalo lepší kontrole o pohybu osob v hraničním pásmu.*“[79]

74 Tamtéž, znělka z 28. listopadu (1952).

75 Tamtéž.

76 V pramenu je uvedeno jen „*Svaz československého přátelství*“. Vzhledem ke kontextu Měsíce československo-sovětského přátelství, který je v pramenu dříve zmíněn, pravděpodobně jde o Svaz československo-sovětského přátelství.

77 Tamtéž, znělka z 5. prosince 1952.

78 Tamtéž, znělka z 24. února 1953.

79 ABS, f. 2344 – 9. brigáda Pohraniční stráže Domažlice, Vojenská kronika 9. poběžovická pohraniční brigáda ministerstva vnitra, 2. svazek 1956–1957, s. 19.

Významnou součástí kooperace Pohraniční stráže s civilním obyvatelstvem byla také práce s mládeží a dětmi. Byl na ni kladen důraz již od začátku působení nové PS v roce 1951, protože právě výchova mladé generace byla klíčovou pro pokračování socialismu v ČSR. Pohraničníci měli aktivně pracovat s pionýrskými organizacemi a se školami, připravovat pro ně akce.[80]

Nejprve byla spolupráce PS s pionýry záležitostí spontánní aktivity jednotlivců, později již byla cíleně organizována. Od roku 1953 byly zakládány pionýrské skupiny Pohraniční stráže, se kterými pohraničníci spolupracovali, navštěvovali jejich schůzky, pořádali výlety a vycházky a seznamovali děti se zásadami ochrany hranic.[81] Z těchto pionýrských skupin, které spolupracovaly s pohraničníky, se v šedesátých letech vyvinuly pionýrské oddíly Mladých strážců hranic.[82] V roce 1956 působili u poběžovické brigády pohraničníci jako pionýrští vedoucí v deseti skupinách pionýrských organizací. Zvláště aktivní byli Václav Pavlus a Jan Kolář v Hostouni.[83] Při práci s pionýry bylo využíváno touhy dětí po dobrodružství a romantice života v přírodě k jejich výchově k lásce k socialismu, k odpovědnosti za ochranu hranic a k věrnosti komunistické moci. Důležitým prvkem v práci s dětmi byl sport a branná výchova, kterou prováděli pohraničníci, bylo využíváno také bojových her.[84] Vzorem se měl stát chlapec-pionýr, který spolupracuje s Pohraniční stráží, odhalí „narušitele" hranice a oznámí ho pohraničníkům, který jedná jako jejich zvěd v pohraničních vesnicích. Takového vzorového chlapce ukazuje například povídka Na hranicích od Jiřího Marka – chlapec Zdeněk zde odhalí „narušitele" a chce je sám zastavit, sám chrání hranici.[85]

Pohraničníci také pomáhali s materiálním zajištěním pionýrských organizací, například zajišťovali budování kluboven pionýrů.

Byly skutečně realizovány plány a nařízení úzké spolupráce pohraničníků s civilním obyvatelstvem? Jaký byl jejich efekt na ostrahu hranic? Dařilo se uskutečnit cíle velení PS?

Realita nebyla tak ideální, jak ji zobrazují literární díla či kronika brigády. V rozporu s oficiálními deklaracemi o úzké spolupráci a o kontaktu pohraničníků a civilního obyvatelstva v pohraničí je například návrh velitele Ludvíka Hlavačky ve zprávě o činnosti PS v roce 1951, určené ministerstvu národní bezpečnosti. Velitel přikazuje: *„Maximálně omezit styk mužstva základní služby s civilním obyvatelstvem, za účelem znemožnění proti pronikání postranních vlivů.*"[86] Měly se dovolovat pouze organizované

80 *Příkladná spolupráce s pionýry*. Pohraniční stráž, 10. července 1951, č. 9, roč. 1, s. 2.

81 *Pionýrská skupina Pohraniční stráže*. Pohraniční a Vnitřní stráž, 8. ledna 1956, č. 2, roč. 6, s. 1.

82 MÍKA, Václav – KOLEČKÁŘ, Vladimír: *Mladí strážcovia hraníc.* Praha 1983, s. 38.

83 ABS, f. 2344 – 9. brigáda Pohraniční stráže Domažlice, Vojenská kronika 9. poběžovická pohraniční brigáda ministerstva vnitra, 2. svazek 1956–1957, s. 20.

84 MÍKA, Václav – KOLEČKÁŘ, Vladimír: *Mladí strážcovia hraníc.* Praha 1983, s. 37.

85 MAREK, Jiří: *Na hranicích.* Československý voják, 1953, č. 10, roč. 2, s. 9–11.

86 ABS, f. A2/1 – Sekretariát ministra vnitra I. díl, arch. j. 63, Zpráva o činnosti Pohraniční stráže za dobu od 1. 1. 1951 do 31. 10. 1951, s. 13.

návštěvy kin a kulturních zařízení. Propagovaná spolupráce s civilním obyvatelstvem se měla ve skutečnosti realizovat jen formou spolupráce funkcionářů PS s civilními organizacemi. Vojáci-pohraničníci měli být téměř izolováni, měly být co nejméně povolovány dovolenky i návštěvy příbuzných.[87]

V dalším dokumentu vyjadřuje velitel kritický postoj k stávajícímu obyvatelstvu pohraničí: *„[…] Dnešní obyvatelstvo pohraničních okresů na mnohých místech touto oporou není, neboť je namnoze reakčně zaměřeno a ve svém styku s pohraničníky snaží se tyto vychovávat nikoliv v lásce k naší lid. dem. vlasti, nýbrž naopak snaží se na ně působit, aby se stali podporou našich nepřátel, otevřeli těmto hranice a vyhýbali se bezpečnostním zákrokům vůči nepříteli.“*[88] Spíše, než aby pohraničníci vychovávali místní obyvatele k větší loajalitě a komunistické uvědomělosti, mělo obyvatelstvo v pohraničí špatný vliv na pohraničníky. Proto se měly jejich kontakty omezit.

Také cíl, aby všichni obyvatelé pohraničí byli informátory a spolupracovníky PS se nepodařilo zcela naplnit. V některých obcích byli naopak uvědomělí pomocníci PS výjimkou, ostatní obyvatelé jejich činnost neschvalovali a dávali jim to najevo. Příčiny byly hledány v slabé propagandě: *„[…] Nedostatečné objasňování mezinárodní situace, zločinných plánů amerických imperialistů, otupuje bdělost a ostražitost občanů zejména v pohraničních obcích. Někdy se projevuje až lhostejný poměr k ochraně státních hranic, k přechodům hranic nepřátelskými živly. Na příklad v obci Krásné na Karlovarsku hajný Jankovský, uvědomělý hraničář, který od začátku května zabránil již dvanácti přechodům hranic, nenachází oporu mezi obyvateli obce, naopak k němu zaujímají nepřátelský postoj, na dům mu napsali ‚GPU řádí‘*[89] *a jeho ženě vyhrožují, že je zastřelí. Podobné zjevy se vyskytly také v Železné Rudě na Plzeňsku. Okresní výbory nevěnují pohraničním obcím dostatečnou pozornost, neposkytují morální podporu uvědomělým hraničářům, nedovedou takové uvědomělé občany postavit za vzor ostatním.“*[90]

Shrnutí

K prezentaci Pohraniční stráže na veřejnosti byla v letech 1948–1956 využívána všechna tehdy dostupná média – krásná literatura, tisk, plakáty, reprezentační akce i filmy. V propagandistickém obrazu pohraničníka bylo zdůrazňováno několik hlavních prvků. Pohraničník představoval hrdinu, který bojoval proti vnějšímu nepříteli.

87 Tamtéž, s. 13.

88 ABS, f. PS – Pohraniční útvary SNB, k. 108, č. j. PS-00386/01-OS/52, K návrhu vládního usnesení na řešení situace v pohraničí, 22. dubna 1952, s. 1.

89 GPU – Gosudarstvěnnoje političeskoje upravlenije, Státní politická správa – sovětská tajná policie ve 20. a 30. letech, předchůdce KGB.

90 NA, f. Ústřední kulturně propagační komise a kulturně propagační oddělení ÚV KSČ 1945–1955, arch. j. 82 Aktiv agit. prop. pracovníků z krajů Č. Budějovice, Plzeň, Karlovy Vary 16. 8. 1951 Plzeň (návrh na svolání, referát) – Zpráva o vlivu nepřátelské propagandy v krajích Plzeň, Karlovy Vary a České Budějovice a opatřeních, jak mu čelit; s. 3.

Kromě boje byla důležitým motivem také oběť – pohraničníci obětovali své pohodlí, sloužili v obtížných materiálních podmínkách, často v drsném počasí, byli odloučeni od civilizace, daleko od svých blízkých, každý den připraveni obětovat život v boji s nepřítelem. Významnou roli hrál také život v divoké, někdy kruté přírodě, který však v sobě obsahoval i kouzlo dobrodružství. Zdůrazňování spojení Pohraniční stráže s pracujícím lidem mělo sloužit k potvrzení legitimity ozbrojeného sboru. Sympatie obyvatel měla získat zobrazení pohraničníků se psy a koňmi. Do výčtu ideálních vlastností pohraničníků měly patřit: odvaha, pevná vůle, chytrost, vytrvalost, také uvědomělost, a hlavně bdělost a ostražitost.

Popularizovat činnost PS měl svátek Den Pohraniční stráže, který byl poprvé slaven roku 1956.

Pro formování pohledu na pohraničníky byl v příhraničních oblastech podstatný také přímý kontakt s nimi. Pohraničníci kooperovali s místními obyvateli v oblasti kultury, zapojili se do práce s dětmi a mládeží – zvláště v Pionýru. Spolupráce ale většinou probíhala hromadně a organizovaně, prostřednictvím Československého svazu mládeže. Spontánní osobní styky vojáků s místními nebyly preferovány, protože místní lidé měli prý na vojáky špatný vliv. Hlavním cílem navazování vztahů s místním obyvatelstvem bylo získání informátorů a pomocníků pro ostrahu hranice a odhalování „diversantů" pro zpravodajskou činnost Pohraniční stráže. Tento cíl se ale ne vždy dařilo naplnit.

Moucha v pavučině

Kariéra Jiřího Hoška v komunistickém ministerstvu vnitra

Milan Bárta

Jiří Hošek je příkladem člověka, který se po druhé světové válce aktivně podílel na budování komunistické bezpečnosti. V padesátých letech se stal obětí systému, který pomáhal vytvářet, a jen o vlásek unikl vězení. V šedesátých letech se pak v důsledku vlastních prožitků podílel na snahách o reformování bezpečnostního aparátu, které vyvrcholily v roce 1968. Po invazi vojsk Varšavské smlouvy a nástupu normalizace byl propuštěn ze služeb ministerstva vnitra a dostal se pod kontrolu svých bývalých kolegů. Jeho osud je zajímavý i proto, že patřil do úzkého okruhu lidí, který kolem sebe shromáždil Josef Pavel, jedna ze stěžejních osob poválečné československé bezpečnosti.

Začátky

Jiří Hošek spatřil světlo světa 9. srpna 1922 v Praze-Vršovicích. Otec, třiatřicetiletý Josef Hošek, pocházel z početné katolické hornické rodiny z Březových Hor, za první světové války se dostal do srbského zajetí, přežil pochod k moři a posléze vstoupil do československých legií ve Francii. Po válce vystřídal řadu profesí – pracoval jako úředník, účetní i uvaděč v biografu. Jeho o dva roky starší žena Marie, rozená Karpelesová, se narodila v početné chudé židovské rodině ve Voticích. Oba rodiče ovšem nebyli nijak nábožensky aktivní, matka zůstávala ve věcech víry mírná, otec dokonce v důsledku prožitých válečných hrůz projevoval až militantní averze k jakémukoliv náboženství. V úředních dokumentech oba uváděli, že jsou bez vyznání.[1] Snad pro poměrně vysoký věk, ve kterém měli prvního syna, zůstal Jiří jejich jediným dítětem.

Na své dětství později Jiří Hošek vzpomínal s láskou.[2] Vychodil obecnou pětitřídku a poté nastoupil na osmileté reálné gymnázium ve Vršovicích. Již v té době se projevil jeho značný intelekt; během studia si přivydělával příležitostnými překlady, doučováním a vypracováváním úkolů pro spolužáky. Studium mu nepříjemným způsobem narušilo narůstání antisemitismu v době druhé republiky a na počátku války.[3] Současně se učil, jak později uváděl, „kinooperatérem" a radiomechanikem v biografu Vyšehrad v Praze, kde pracoval jeho otec (po okupaci však nedostal výuční list). Nezanedbával

1 Archiv Pavla Hoška, Paměti Jiřího Hoška, s. 3.

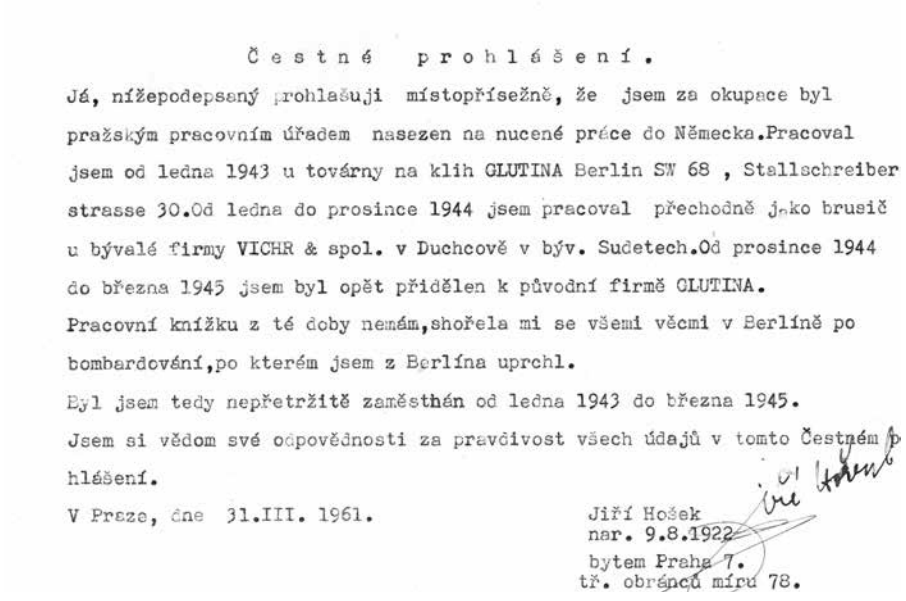
2 Více viz HOŠEK, Jiří – HOŠEK, Pavel: *Těžko se mi o tom mluví...* In: Zpravodaj společnosti křesťanů a Židů, č. 46, Společnost křesťanů a Židů, Praha 2002, s. 24–27.

3 Tamtéž, s. 25.

ani další stránky života, vstoupil do Sokola, Skautu, v roce 1938 odjel s kamarády na měsíční tramp do Jugoslávie.[4]

Po složení zkoušky dospělosti v květnu 1941 se urychleně pokusil sehnat zaměstnání, protože mu jinak hrozilo pracovní nasazení v německé říši, v horším případě sběrný tábor pro Židy. Několik zaměstnání musel opustit poté, co vyšel najevo jeho poloviční židovský původ. Útočiště našel v únoru 1942 u firmy František Utěšil, zabývající se výrobou krátkých reklamních filmů. Zde se mu hodily zkušenosti získané v biografu Vyšehrad. Oficiálně pracoval jako úředník a současně neoficiálně jako „pomocník pro všechno" (později někdy psal, že tu působil jako asistent režie, jindy, že jen vypomáhal); vzpomínal, že byl jediným zaměstnancem firmy. V lednu roku 1943 však František Utěšil ukončil činnost svého podniku (není jasné, zda dobrovolně nebo na nátlak německých úřadů, Jiří Hošek v jednom ze svých životopisů uvádí, že majitel odmítl vyrábět propagační filmy pro Němce).

Jisté je, že Jiří Hošek byl na počátku roku 1943 povolán na práci do Německa do továrny na výrobu klihu, přímo v hlavním městě Berlíně. Za pokus o útěk byl nakrátko zařazen do trestního tábora Wilhelmshagen. Asi po roce se část podniku přesunula z Berlína do Duchcova v tehdejších Sudetech, kde bylo hledáno útočiště před nálety.

Č e s t n é p r o h l á š e n í .

Já, nížepodepsaný prohlašuji místopřísežně, že jsem za okupace byl pražským pracovním úřadem nasazen na nucené práce do Německa.Pracoval jsem od ledna 1943 u továrny na klih GLUTINA Berlin SW 68 , Stallschreiber strasse 30.Od ledna do prosince 1944 jsem pracoval přechodně jako brusič u bývalé firmy VICHR & spol. v Duchcově v býv. Sudetech.Od prosince 1944 do března 1945 jsem byl opět přidělen k původní firmě GLUTINA. Pracovní knížku z té doby nemám,shořela mi se všemi věcmi v Berlíně po bombardování,po kterém jsem z Berlína uprchl. Byl jsem tedy nepřetržitě zaměsthán od ledna 1943 do března 1945. Jsem si vědom své odpovědnosti za pravdivost všech údajů v tomto Čestném prohlášení.

V Praze, dne 31.III. 1961.

Jiří Hošek
nar. 9.8.1922
bytem Praha 7.
tř. obránců míru 78.

Hoškovo čestné prohlášení o jeho činnosti za okupace.
Archiv Pavla Hoška.

4 Většina údajů pro tuto fázi života Jiřího Hoška čerpá z jeho personálního spisu uloženého v Archivu bezpečnostních složek (ABS) pod archivním číslem 6080/22 (dále jen Personální spis J. Hoška) a z dokumentů laskavě zapůjčených vnukem Pavlem Hoškem.

Do výrobny klihu však Jiří Hošek již nenastoupil a našel si práci jako brusič ve firmě Wicher. Totální nasazení ho ochránilo před pobytem v koncentračním táboře, kam putovali jeho rodiče jako členové smíšeného manželství. Otec byl převezen do internačního tábora Kleinstein ve Východním Prusku, později byli vězni před postupující sovětskou armádou přesunuti do Osterode na jihozápadě pohoří Harz (dnešní spolková země Dolní Sasko), matka jako Židovka skončila v Terezíně.

Mladý Jiří se podle svého tvrzení poměrně záhy zapojil do ilegální činnosti, ještě v Praze měl již od roku 1942 opatřovat pro členy ilegální skupiny falešné pracovní knížky a potravinové lístky. Počátkem roku 1944 měl v Duchcově s dalšími mladými lidmi plánovat sabotážní akce, dokonce prý získali dvě pistole od cizinců, kteří uprchli z totálního nasazení. Tyto údaje se však dnes již nedají ověřit. V prosinci 1944 se na něho prozradilo, že místo výroby klihu pracuje ve firmě Wicher a musel znovu do Berlína, odkud v březnu 1945 uprchl a dostal se do Prahy, kde se ukrýval do konce války. V květnu 1945 se účastnil se zbraní v ruce zajišťování Němců. Po skončení války se znovu setkal s oběma rodiči, kteří měli štěstí a válku přežili. Naproti tomu zahynula velká část jeho příbuzných.

Jiří Hošek se po válce k židovskému původu nehlásil, ani se od něj nedistancoval, uváděl, že je bez vyznání. Vždy však byl velmi citlivý na jakékoliv narážky na svůj původ a na náznaky rasové nadřazenosti.

Již 10. května 1945 nastoupil jako aktuárský elév v Komisi pro vnitřní národní bezpečnost v Praze ve Washingtonově ulici. Hlavním úkolem této komise bylo připravit výstavbu nově zřízeného Sboru národní bezpečnosti (SNB) a řídit a provádět očistu bezpečnostních orgánů na základě národní spolehlivosti a lidové demokracie. Jiří Hošek měl prověřovat české zaměstnance pražského gestapa, jeho kolega německé pracovníky, takže si navzájem pomáhali a dělali vše spolu.[5] Komise však byla již ke dni 31. července 1945 zrušena, protože v ní podle mínění vedení komunistické strany (KSČ) převážily názory exponentů pravice na úkor komunistů.[6] Část její agendy převzala Oblastní úřadovna Státní bezpečnosti (StB) v Praze, ke které byli převedeni také někteří zaměstnanci, včetně Jiřího Hoška.

Jeho kariéra však málem skončila dříve, než začala. Dne 12. října 1945 byl v budově Československého rozhlasu zatčen vídeňský Čech (podle jiných materiálů Němec) Jan Pavel Rasocha, který byl předveden nejprve na kriminální komisariát v Praze na Žižkově. Není jasné, zda se sám doznal nebo byl pouze obviněn z toho, že je členem tajné německé organizace Werwolf. Ještě týž den byl převezen na oddělení Státní bezpečnosti (StB) v Bartolomějské ulici. Zde byl vyslýchán do pozdních nočních hodin. Druhý den ráno výslech pokračoval, to se již budovou šířily zvěsti, že na jeho případu „něco bude" a že půjde o „velkou věc". Rasocha se totiž zmínil, že pro Werwolf nosil zprávy, a to dokonce prý komusi na ministerstvu vnitra. Po skončení výslechu ho měl

5 Archiv Pavla Hoška, Paměti Jiřího Hoška, s. 14.

6 DVOŘÁKOVÁ, Jiřina: *Státní bezpečnost v letech 1945–1953 (Organizační vývoj zpravodajských a státně bezpečnostních složek).* Sešity č. 16, ÚDV, Praha 2007, s. 21.

Jiří Hošek odvést do samovazby a jeho spisy předat dál. Zdá se, že společně s dalšími mladými příslušníky StB (z nichž někteří ani neměli na místě co dělat) se iniciativně rozhodli ve výslechu pokračovat, zřejmě ve snaze celý případ vyřešit. Výslech však k ničemu nevedl, Rasocha nechtěl vypovídat, navíc prý začal být drzý a provokativní, dokonce se měl pokusit jednoho z vyslýchajících uhodit. Poté ho příslušníci StB bili koženým řemenem, nutili dělat dřepy, padla i facka. Většina z nich (včetně Hoška) odešla v odpoledních hodinách domů, na místě zůstali pouze František Vandas, Antonín Pergl a Arnošt Sendler. Rasocha měl pozdě v noci během dalšího výslechu náhle zkolabovat a ani přivolanému lékaři se ho nepodařilo oživit. Podle výsledků pitvy však nebyla příčina úmrtí násilná.

V hlášení byli všichni přítomní obviněni ze zneužití úřední moci, současně na jejich omluvu ve stejné zprávě zaznělo, že jde o mladé nadějné pracovníky, kteří byli ke svému chování vyprovokováni a že jednali ve služební horlivosti. Bylo navrženo všechny propustit. Prošetřování celého případu se táhlo více než rok, teprve 7. listopadu 1946 bylo Krajským trestním soudem v Praze zastaveno, protože soud neshledal důvod k zahájení trestního stíhání.[7]

Jiří Hošek mezitím k 1. dubnu 1946 povýšil na aktuárského adjunkta. Pro službu v nově vytvářených bezpečnostních silách se jevil jako perspektivní – středoškolsky vzdělaný, plynně nebo částečně ovládající francouzštinu, angličtinu, němčinu, srbochorvatštinu a brzy také ruštinu, jevící zájem o politiku. A byl členem KSČ (což se záhy ukázalo pro jeho kariéru jako velice důležité). Když měla být prošetřována údajná sabotážní činnost několika vysoce postavených zaměstnanců ministerstva vnitřního obchodu, doporučily vedoucí orgány ministerstva vnitra poslat tam „spolehlivého člena strany", byl vybrán Jiří Hošek. Jeho postup byl v tomto případě později hodnocen velmi kladně. Během šetření se seznámil s Jindřichem Veselým, jedním z tvůrců komunistické bezpečnosti, se kterým se později sešel ještě několikrát na různých stranických instruktážích a školeních.

Zakrátko byl jakožto spolehlivý a prověřený člen strany zařazen do oddělení „F" Oblastní úřadovny StB Praha. Oficiálně bylo náplní práce tohoto oddělení prověřování státních zaměstnanců v souvislosti s jejich povyšováním, ve skutečnosti však šlo o provádění utajované zpravodajské činnosti proti nekomunistickým stranám a očista bezpečnostního aparátu ve prospěch KSČ a proto *„vyšetřování nemohlo býti svěřeno osobám, které nebyly členy strany."*[8]

Období těsně po válce vůbec znamenalo velký zlom v Hoškově životě, a to i v soukromém. Oženil se s Žofií Rennerovou (roz. Kotkovou), jejíž první manžel zahynul v koncentračním táboře. Vyženil s ní malou dceru Evu, krátce po svatbě se narodila druhá dcera Radana a v březnu 1948 ještě syn Jiří. Žofie byla od května 1945 také členkou KSČ (pracovala v aparátu ústředního výboru), stejně jako její bratr. Rodiče,

7 ABS, Personální spis J. Hoška, Záznam, 27. 6. 1947, s. 86.

8 Tamtéž, Zpráva pro náměstka MNB plk. Stanislava Baudyše, 3. 4. 1953, s. 25.

ač před válkou sociální demokraté, po válce také přešli do KSČ. Jediná sestra manželky zůstala sociální demokracii věrná a byla hodnocena jako osoba, která *„nemá dobrý poměr ke straně."*[9] Hošek ovšem v dotaznících uváděl, že se se švagrovou nestýká, nevěděl dokonce, ani kolik má dětí.

V roce 1945 začal Jiří Hošek také svou kariéru politickou. Před válkou byl bezpartijní, se členy komunistické strany podle svých slov sice navázal kontakt již v roce 1939, avšak jak později přiznal, nebylo to z přesvědčení, ale z *„touhy po odporu proti okupantům."*[10] V té době se pod vlivem přátel začal zajímat i o komunistickou ideologii, četl pasáže z dějin VKS(b) a Marxova kapitálu.

Již den po nástupu k ministerstvu vnitra, 11. května, podal přihlášku do KSČ a za týden, 18. května, byl na ustavující členské schůzi místní organizace v Praze 13 přijat; obdržel legitimaci s číslem A 000815. Od té doby u něj byly práce na ministerstvu vnitra a stranická činnost nerozlučně spjaty. Zpočátku kolportoval stranický tisk, pracoval jako tzv. desítkář, později jako místopředseda a předseda místní organizace KSČ. Zároveň vstoupil do odborů, Svazu přátel SSSR a byl okresním ideovým vedoucím Svazu české mládeže. Podílel se na zakládání a instruktáži nových místních organizací strany, absolvoval okresní a krajské politické školení, později sám vedl několik kurzů politické školy atd. Tuto svou stranickou činnost dokázal skloubit s prací u Bezpečnosti, což svědčí o jeho pracovitosti a neúnavnosti. Jak sám uváděl, v zaměstnání byl osm až dvanáct hodin denně a večer pak odcházel na schůze strany.[11]

Zdálo se, že politická kariéra nakonec převáží, v té době se o ni Jiří Hošek zajímal více. Horečně vstřebával veškeré informace o komunistické ideologii a stranické práci. Bylo proto rozhodnuto vyslat ho na některý krajský výbor komunistické strany jako ideologického pracovníka; vybral si Plzeň. K 1. únoru 1947 byl usnesením ÚV KSČ uvolněn pro funkci tajemníka kulturně propagačního oddělení KV KSČ v Plzni. Chtěl odejít z ministerstva vnitra a plně se věnovat stranické činnosti, což mu však nebylo umožněno a vzal si proto neplacenou dovolenou. V Plzni pracoval pod Josefem Pavlem; nemohl vědět, že je to známost téměř na celý život a jak mnoho budou v budoucnu jejich osudy propojené.

Politická práce v Plzni ho nepochybně naplňovala a uspokojovala, šla prý mu dobře a dělal ji opravdu rád.[12] Určitě proto nelibě nesl telegram, ve kterém mu bylo nařízeno, že jeho neplacená dovolená skončila a on má znovu nastoupit službu v Bezpečnosti (zdá se, že hlavním iniciátorem přesunu byl Jindřich Veselý, který si vzpomněl na mladého pracovníka). Proti jeho přemístění se vyslovili také z plzeňského krajského výboru. Jiří Hošek se v této souvislosti poprvé osobně setkal s generálním tajemníkem KSČ Rudolfem Slánským, který si nechal poreferovat o situaci a osobně mu slíbil, že v Plzni zůstane.

9 Tamtéž, Životopis Jiřího Hoška, nedatováno, s. 7.

10 Tamtéž.

11 Archiv Pavla Hoška, Paměti Jiřího Hoška, s. 14.

12 ABS, Personální spis J. Hoška, Zpráva pro náměstka MNB plk. Stanislava Baudyše, 3. 4. 1953, s. 25.

Jiří Hošek, snímek z poloviny 50. let.
Archiv Pavla Hoška.

Poté Jiří Hošek zamířil na bývalé působiště u ministerstva vnitra a prostřednictvím židovského komunisty a jednoho z nejdůležitějších mužů tehdejší StB Karla Schwarze-Černého[13] se dostal až k Jindřichovi Veselému. Ten mu řekl, že zná jeho dobrou práci a upřesnil, že není možné do Sboru přijímat nové straníky, protože to způsobuje potíže v Národní frontě, zatímco aparát strany může lidi přijímat bez jakýchkoliv omezení. Proto je prý Hoška na vnitru naléhavě zapotřebí a se Slánským vše projedná osobně.[14] Zanedlouho obdržel Hošek další dopis, vyzývající ho k nástupu na ministerstvo vnitra. Znovu tedy požádal o přijetí u Slánského, který však prohlásil, že změnil názor a Hoškovo umístění v bezpečnostním aparátu je přednější. Zanedlouho byl z Plzně do Prahy na ministerstvo vnitra přeložen i Josef Pavel; blížilo se rozhodující střetnutí mezi komunisty a demokratickými stranami o boj v zemi.

Budování komunistického ministerstva vnitra

Jindřich Veselý řekl Jiřímu Hoškovi, že bude převeden na personální práci, ptal se i na rodinu a plat, slíbil, že mu bude dorovnán, aby nebyl škodný (v aparátu KSČ bral 4500 Kčs, u StB pouze 2070). V září 1947 byl Hošek povýšen na nadporučíka. Jeho přímý nadřízený Karel Černý (se kterým se posléze celý život přátelil) měl na starost personální záležitosti pracovníků ústředny StB, Zemského odboru bezpečnosti, oblastních zpravodajských odboček aj. Jiří Hošek pak personální záležitosti pracovníků oblastních úřadoven StB v Čechách a na Moravě. Svůj úkol později charakterizoval sám – především postupně vytlačovat a „personálními opatřeními diferencovat" protistranické živly a nepřátele a protlačit do StB co nejvíc členů KSČ (převodem z jiných bezpečnostních složek, nebo jinak). Jednalo se většinou o nárazovou činnost, týkající se konkrétních osob. Jedním z úkolů například bylo odstranit národního socialistu

13 Více viz KALOUS, Jan: *Karel Černý – neznámý personální „architekt" Státní bezpečnosti.* In: Paměť a dějiny, č. 4, ÚSTR, Praha 2010, s. 70–79.

14 ABS, Personální spis J. Hoška, Zpráva pro náměstka MNB plk. Stanislava Baudyše, 3. 4. 1953, s. 26.

Dr. Meinera z funkce vedoucího přednosty Oblastní úřadovny StB v Plzni, kontrolovat a paralyzovat vliv tehdejšího přednosty Zemské úřadovny StB v Čechách sociálního demokrata mjr. Jaroslava Prossera[15] atd.

Na přelomu let 1947–1948 se chystala reorganizace ministerstva vnitra, která měla být dalším krokem k posílení pozic komunistů v Bezpečnosti. Nově byl vytvořen odbor III. Bezpečnost Jiří Hošek byl přidělen do oddělení III/2 majícího na starosti personální záležitosti (v čele plk. Jan Prunar), ve skupině vedené pplk. Janem Hamrlem (označované také jako osobní referát), která se přestěhovala do Wintrovy ulice. Podle jeho vyjádření byli v oddělení veliteli samí předmnichovští zaměstnanci nebo bývalí četníci. Karel Černý mu prý řekl, že ho do tohoto oddělení posílá, aby je hlídal, a že bude úkolován přímo Jindřichem Veselým. Nelíbilo se mu to a cítil se odsunutý. I nadále měl zpracovávat personální věci pracovníků oblastních úřadoven StB a oficiálně také řídit koordinaci v personální politice mezi StB a kriminální policií. Ta měla oficiálně spočívat ve snaze o zrovnoprávnění StB s kriminalisty (ve skutečnosti pokračovala snaha získat v těchto složkách co největší zastoupení komunistů). Tehdejší kádrové materiály nebyly podle pozdějšího vyjádření Jiřího Hoška „kádrové v pravém slova smyslu"; šlo o záznamy, kdo je členem jaké politické strany, o kompromitující materiály, které mohly být při vhodné příležitosti využity apod. Pokyny dostával Hošek přímo od Černého a Veselého, někdy se jmény, často jen s počty lidí a s úkoly, on sám měl vybrat lidi, kteří budou přemístěni či nahrazeni. Poté, co se Josef Pavel stal tajemníkem ÚV KSČ pro SNB a armádu, zasílal Hoškovi požadavky také on. To se samo sebou nelíbilo Hamrlemu a Prunarovi, kteří Hoškovi dávali najevo, že je jejich podřízený a nemá je obcházet. On argumentoval tím, že má přímo v popisu činnosti pracovat dle pokynů Jindřicha Veselého.[16]

V lednu 1948, krátce před rozhodujícím střetnutí o moc mezi komunisty a jejich protivníky, připravoval Hošek spolu s Hamrlem pro Veselého informační zprávu o politickém rozdělení mezi nejvyššími funkcionáři v Bezpečnosti.[17]

Na komunistickém převratu v únoru 1948 se Jiří Hošek aktivně podílel. Při manifestaci na Václavském náměstí působil jako spojka ÚV KSČ, byl při kontrole prvního ranního vydání deníků, potom pracoval jako člen štábu závodních milicí pod Josefem Pavlem. Účastnil se zatýkání a výslechů vedoucích úředníků Drtinova kabinetu, obsazení a prohlídky sekretariátu ústředního výboru národních socialistů či obsazování Melantrichu. Za svou účast byl dekorován řádem 25. února II. třídy a obdržel zvláštní dar od Rudolfa Slánského.

Po Únoru se zdálo, že se mu otevřela cesta k dalšímu postupu. Podle hodnocení svého nadřízeného se plně ztotožňoval se stávajícími politickými poměry, měl pevný charakter, byl rozhodný, energický, pohotový, průbojný, upotřebitelný pro nynější

15 Mjr. Jaroslav Prosser, zatčen 23. 2. 1948, při výslechu mj. uvedl, že měl za úkol vybudovat v SNB zpravodajskou síť sociální demokracie. Po intervenci sociálního demokrata Zdeňka Fierlingera byl propuštěn a uprchl do zahraničí. DVOŘÁKOVÁ, Jiřina: *Státní bezpečnost v letech 1945–1953,* s. 109.

16 ABS, Personální spis J. Hoška, Protokol o výpovědi JUDr. Karla Černého, 30. 4. 1953, s. 52.

17 ABS, f. Velitelství Státní bezpečnosti (dále jen f. 310), arch. č. 310-19-9.

i vyšší funkci, jeho chování bylo vzorné.[18] V té době žil s těhotnou manželkou a dvěma dcerami v bytě o dvou pokojích s kuchyní.

Již v březnu 1948 bylo oddělení III/2 zrušeno a vzniklo oddělení III/10 vedené Janem Hamrlem, které mělo na starosti osobní záležitosti příslušníků SNB. V té době se však již připravovala další velká reorganizace ministerstva vnitra. Základem bylo rozdělení ministerstva na dvě skupiny – skupinu I Bezpečnost a skupinu II Vnitřní správa.[19] Komunisté byli pevně odhodláni provádět řádnou „bolševickou kádrovou politiku"[20] (tzn. čistky, které měly SNB zbavit příslušníků ostatních politických stran a dalších nepohodlných lidí – pozn. aut.). V rámci Prezidia pro bezpečnost proto vzniklo oddělení BP/1 (kádrové a osobní), do jehož čela byl postaven Antonín Hlavina. Do tohoto oddělení byla začleněna Hamrleho skupina včetně Jiřího Hoška, který byl 1. října 1948 povýšen na kapitána a o měsíc později na štábního kapitána. I nadále zpracovával kádrové záležitosti pracovníků oblastních úřadoven StB. Na toto období později nerad vzpomínal, se svým umístěním nebyl spokojen, cítil se odstrčený, jeho kolegové a nadřízení ho prý neměli rádi, brali ho jako mladého kariéristu a neustále zasahovali do jeho kompetencí. Téměř jako osobní urážku bral to, že v průběhu IX. sjezdu KSČ v květnu 1949 zůstali na odboru kromě něj pouze bezpartijní pracovníci – všichni ostatní se sjezdu zúčastnili nebo alespoň dostali přidělenu pořadatelskou službu. Dokonce měl uvažovat i o odchodu ze SNB.[21] Toto své hodnocení však písemně uváděl až v době, kdy byl Josef Pavel a další jeho bývalí nadřízení zatčeni a reálně se vznášelo obvinění z protistátní činnosti i nad jeho osobou; lze tedy předpokládat, že část těchto tvrzení mohla být záměrně zkreslená.

V červnu 1949 byl Jiří Hošek odvolán z kádrové práce a převeden na oddělení BP/2 (politické a osvětové). Zde se ani nestačil zorientovat a po několika dnech byl poslán na sekretariát škpt. Josefa Baudyše, zástupce Josefa Pavla, který byl přednostou Prezidia pro bezpečnost. Zdá se, že si na Hoška vzpomněl Josef Pavel a doporučil ho jako perspektivního a straně oddaného pracovníka. Žertem ho měl označovat za svoji „rezervu."[22] Jiří Hošek později tvrdil, že se jednalo o nesystémovou práci, dostával nárazové úkoly, jako např. připravit podklady, napsat referát, připomínkovat návrhy pro Stanislava Baudyše nebo Josefa Pavla apod. Ani zde však nebyl spokojen, zejména pro velké rozpory se škpt. Josefem Baudyšem, se kterým sdílel jednu kancelář. Baudyš, vystupující jako velký antisemita, prý svou nesnášenlivost k Hoškovi špatně skrýval a měl na něj rasistické poznámky.[23]

18 ABS, Personální spis J. Hoška, Hodnocení přednosty oblastní úřadovny StB v Praze, 19. 1. 1948, s. 68.

19 DVOŘÁKOVÁ, Jiřina: *Státní bezpečnost v letech 1945–1953,* s. 114.

20 ABS, f. 310, arch. č. 310-22-4.

21 ABS, Personální spis J. Hoška, Zpráva pro náměstka MNB plk. Stanislava Baudyše, 3. 4. 1953, s. 35.

22 Tamtéž, Protokol o výpovědi JUDr. Karla Černého, 30. 4. 1953, s. 52.

23 Tamtéž, Úřední záznam, 21. 5. 1952, s. 56.

V listopadu mu bylo tajemníkem ÚV KSČ Josefem Pavlem doporučeno, aby se seznámil s organizací a prací odborového hnutí v SNB, připravil organizaci celostátní konference a souhrnnou informaci o situaci v odborech na vnitru. Výsledkem byla Hoškova velmi kritická zpráva o neutěšených poměrech ve vedení odborů, kde měli mít stále převahu nekomunisté. Josef Pavel ho ubezpečil, že o celé záležitosti jednal s Antonínem Zápotockým, tehdejším předsedou Ústřední rady odborů, a že bude vyřešena personálními změnami a novou organizací. Dodal, že v čele Svazu zaměstnanců SNB (dále jen Svazu) na ministerstvu vnitra stojí staří konzervativní pracovníci, kteří již nejsou schopni přijmout nové myšlenky a nabídl Hoškovi post ústředního tajemníka Svazu s tím, že funkci bude zastávat jen do plánované velké reorganizace odborů. Hošek později tvrdil, že nabízené místo odmítl, na což mu Pavel odvětil, že nemá dělat primadonu a má poslouchat. Toto líčení však také pochází až z pozdější doby a může být ovlivněno následujícími událostmi. Faktem však je, že se zřejmě do nového a neznámého prostředí nijak nehrnul.

Učarovala mu totiž politická práce. V té době působil jako předseda kádrové komise celozávodního výboru KSČ na ministerstvu vnitra a později se stal předsedou dílčí stranické organizace. Pracoval hned ve dvou subkomisích – v bezpečnostní komisi ÚV KSČ a v ústřední kulturně propagační komisi. Byl také členem ústředního sboru referentů a instruktorů a krajské poradny a studovny Praha. Pravidelně odebíral deníky a časopisy Tvorba, Rudé právo, Nová mysl, Za trvalý mír, Funkcionář, Práce. Na otázku, co četl ze stranického tisku, odpověděl – všechny Leninovy spisy, teze o marxismu, literaturu o národnostních a koloniálních otázkách, Komunistický manifest, dějiny VKS(b), Otázky leninismu aj., řadu věcí v originále. Z vlastní iniciativy pomáhal při kontrolách a instruktážích politických tajemníků při krajských správách ministerstva vnitra, především v Českých Budějovicích a Plzni.

Vysoce byly hodnoceny především jeho teoretické znalosti, jejich praktické uplatňování bylo prý již horší. Hoškovy odborné znalosti a vzdělání působily na mnoho kolegů, kteří měli často pouze základní vzdělání (a někdy ani to ne), jako provokativní a povýšené. Charakterizuje to i velitelský posudek uvádějící, že neměl svůj *„[…] názor stavět teoreticky, ale říci jej stručně a srozumitelně. Toto na soudruhy působí jako advokátské vyjadřování (na př. na členské schůzi žádal o dovolení, smí-li v diskusi říci svůj názor).“*[24] V tomto posudku se doporučuje uplatnit Hoška na úseku školství s tím, že by nejprve potřeboval získat praxi. Jeho přednášky však posluchačům zůstaly hluboce v paměti. O téměř dvacet let později vzpomínal mjr. Pavel Kunštát: *„[…] měl jsem v živé paměti Hoškovy přednášky dějin VKS(b) ve škole odborných asistentů v Kolodějích v 50. letech.“*[25]

24 Tamtéž, Velitelský posudek 21. 12. 1951, s. 118.

25 ABS, f. Inspekce ministra vnitra (dále jen IMV), sign. 01-3-XIV, neuspořádáno, Poznatky o činnosti SAS MV (Studijního ústavu MV) v letech 1964–1969, 27. 8. 1969.

Padesátá léta

Jako ústřední tajemník Revolučního odborové hnutí (ROH) Svazu zaměstnanců SNB to Jiří Hošek neměl lehké. Mezi podřízenými se rychle rozneslo, že je „Pavlův člověk" a že plní jeho pokyny. Jak by také ne. Karel Černý mu pomohl najít lepší byt, postaral se o zvýšení platu a obě rodiny se stýkaly také mimo službu. Podle některých spolupracovníků byl Jiří Hošek velmi sebevědomý a vystupoval povýšeně. Neměl prý zdání o výkonu bezpečnostní práce a funkci dostal, aniž věděl jak. Teoreticky vyspělý, ale bez předpokladů pro praktickou práci. Naopak existovalo i nemálo těch, kteří Hoška bránili a zastávali se ho. Byl prý ve dvojím ohni, na jedné straně ÚV ROH, neustále požadující větší aktivitu a výsledky, na druhé straně ministr národní bezpečnosti Karol Bacílek, který prý dával najevo, že odbory zaměstnanců SNB jsou nežádoucí a nepotřebné. Podle jednoho vyjádření byl Hošek *„moucha v pavučině, ze které se nemůže vyplést."*[26] Skutečné příčiny kritického stavu v odborovém hnutí v Bezpečnosti

Jiří Hošek (třetí zleva s brýlemi) během své práce v ROH.
Archiv Pavla Hoška.

26 ABS, Personální spis J. Hoška, Ferdinand Sommer, zástupce vedoucího kádrového oddělení ÚRO, 18. 3. 1953, s. 70.

však netkvěly ani tak v osobnosti vedoucího či zaměstnanců, ale ve zmiňovaných rozdílných náhledech na roli odborů a úkoly Svazu, kde se střetávaly protichůdné názory vedení ministerstva národní bezpečnosti (MNB) a ROH. Tento tlak byl na Jiřího Hoška příliš veliký a 6. prosince 1951 na vlastní žádost práci v ROH ukončil.

Vedení ROH nařídilo v únoru 1952 provést ve Svazu zaměstnanců SNB nečekanou kontrolu hospodaření (šlo o první kontrolu za celou dobu existence této organizace od roku 1945). Výsledky byly tristní. Podle závěrečné zprávy docházelo ve Svazu k nehospodárnému nakládání s finančními prostředky, peníze byly vydávány bez kontroly, neplánovitě, měly se doslova „vyhazovat oknem."[27] Následovalo vyšetřování vzniklého stavu, vyjadřovala se k němu řada lidí a vina byla většinou svalována na vedení Svazu. Jiří Hošek byl obviňován z „nezodpovědnosti a politické neuvědomělosti" a z toho, že úmyslně umrtvoval činnost Svazu, s cílem izolovat ho od ROH a poté zlikvidovat.[28] Těmto nařčením se snažil marně bránit. Zdá se však, že i vedoucí činitelé ROH si uvědomovali, že vinu nelze přičítat pouze vedoucím Svazu, konečné tresty byly totiž velmi mírné. Dne 5. července 1952 byli Jiří Hošek a jeho předchůdce Alois Tesařík na dva roky zbaveni možnosti získat jakékoliv funkce v ROH. Vzhledem k tomu, co již víme, Jiří Hošek pravděpodobně o možnosti působit dále jako funkcionář odborů ani neuvažoval.

V té době však již začal být podezřelý z jiné, mnohem nebezpečnější činnosti. Státní bezpečnost začala vyšetřovat jeho vztahy k Josefu Pavlovi a Rudolfu Slánskému, v té době označovanému za hlavu „protistátního spikleneckého centra". Jiří Hošek byl podezřelý z „napojení na jejich zrádcovskou činnost" a doporučovalo se důkladně prošetřit jeho osobu.[29] Jeho činnost v Bezpečnosti byla prozkoumávána od nástupu do služby. Znovu byl prověřován případ Rasochy, kterého prý Hošek utloukl záměrně, protože na něj měl kompromitující informace. Byl také viněn, že v té době pracoval na případu lotyšského příslušníka SS Willy Wichertze, vlastnícího velký majetek, který se při vyšetřování ztratil atd.

Nejnebezpečnější však bylo nařčení, že byl „součástí spiklenecké garnitury", měl prý blízko k Slánskému, Černému, Baudyšovi a hlavně Pavlovi. Politické prověrky v SNB „vykonával protitřídně" a jeho práce měla být „v podstatě škůdnická", do funkcí měl dosazovat trockisty, záhadně prý zmizel jeho tajně sestavený fond plný kádrových materiálů (který, jak víme, v podstatě nikdy neexistoval – pozn. aut). Znovu se začala prošetřovat také jeho činnost v ROH Svazu zaměstnanců SNB; podle záznamu si nechal vytapetovat kancelář tak, aby nebylo ven nic slyšet, odboráře přijímal jen na

27 ABS, Personální spis J. Hoška, Dopis předsedy ÚRO Gustava Klimenta na sekretariát ÚV KSČ, 23. 3. 1953; Výtah z revisní zprávy o činnosti škpt. Hoška Jiřího po dobu vykonávání funkce ústředního tajemníka Svazu zaměstnanců SNB za období od 12. 12. 1949 do 12. 12. 1951; 4. 4. 1952, s. 49.

28 Odbory byly posléze v ministerstvu vnitra (ministerstvu národní bezpečnosti) opravdu zrušeny, na krátký čas byly obnoveny v roce 1968.

29 ABS, Personální spis J. Hoška, Záznam, 27. 9. 1952, s. 64.

nezbytně nutnou dobu, zatímco se u něj střídaly časté a dlouhé návštěvy neznámých lidí. Před kanceláří si nechal zřídit světelnou tabuli s nápisem nevstupovat, kterou rád zapínal, měl pomlouvat Antonína Zápotockého, rozšiřovat ohledně činnosti odborů v ministerstvu vnitra podvratné informace apod. Mnoho zpráv bylo zaměřeno proti jeho částečnému židovskému původu, což bylo v době zvýšeného antisemitismu také velmi nebezpečné. Podle některých tvrzení si měl změnit jméno – původně se měl jmenovat Gottlieb, Winternitz nebo Felcman, v kanceláři se měl hebrejsky modlit židovské motlitby.[30] Někteří dokonce vyjadřovali pochybnosti, jak to, že vzhledem ke svému původu nebyl za války vězněn.[31] Ve skutečnosti sice Jiří Hošek měl úzké styky s židovskými komunisty odsouzenými v politických procesech, příjmení si však nikdy nezměnil, hebrejské modlitby v té době vůbec neznal a byl přesvědčený ateista.

Také hodnocení jeho charakteru nevyznělo v žádném případě pozitivně – k nadřízeným devotní a pokorný, k podřízeným naopak arogantní a domýšlivý: *„[…] ctižádostivý, ješitný a domýšlivý mladý muž. Typ buržoasního jedináčka a frajera […] amorální kariérista, který jde přes mrtvoly.“*[32] Doporučovalo se zahájit u jeho osoby „hloubkové prověřování“ a vyloučit ho z ministerstva národní bezpečnosti. Byli na něj nasazeni tajní spolupracovníci StB (podařilo se dohledat, že o něm podávali informace agenti s krycími jmény ALENA, JARIN, VĚRA, JARKA a JIŘÍ). Řada informací byla nepravdivých, často si ho pletli s Jarinem Hoškem.[33]

Mezitím již Jiří Hošek změnil působiště. S pověstí člověka pošpiněného vztahy s Pavlem a především se Slánským (kterého potkal dvakrát v životě), nemohl zůstat v politické práci, jak mu bylo zdůrazňováno. Náměstek ministra Jaroslav Jerman mu prý nejprve slíbil i nadále zařazení v Bezpečnosti, u následného kádrového pohovoru mu však bylo doporučeno, že pokud sám požádá o propuštění, dostane příznivý posudek. Když se odvolával na Jermanův slib, bylo mu řečeno, že náměstek neviděl jeho personální materiály, že jistě změní názor. Mnoho lidí prý odešlo od SNB dobrovolně a nyní zastávají důležitá místa. Jiří Hošek odmítl odejít, a tak mu bylo nabídnuto místo vedoucího putovní výstavy SNB nebo místo ve vězeňském odboru Veřejné bezpečnosti. On sám si přál zůstat na ministerstvu národní bezpečnosti, i kdyby to mělo znamenat, že mu bude snížena hodnost. Dozvěděl se, že to není možné.

Od května 1952 nastoupil jako starší referent kriminální služby Veřejné bezpečnosti; jak sám žertem uváděl, poslali ho „honit prostitutky“.[34] V oficiálních životopisech však uváděl, že nastoupil proto, aby se seznámil také s praktickým výkonem

30 Více viz HOŠEK, Pavel: *Osud židovských komunistů v socialistickém Československu.* In: TYDLITÁTOVÁ, Věra (ed.): *Kolokvium o soudobém antisemitismu II.* ADELA, Plzeň 2008, s. 81–89.

31 ABS, Personální spis J. Hoška, škpt. Josef Baudyš – zpráva o Jiřím Hoškovi, 14. 1. 1954, s. 24.

32 Tamtéž, Záznamy, nedatováno, s. 40.

33 Podobně je tomu dodnes, viz medailon, kde je Jiří Hošek označován za interbrigadistu bojujícího ve Španělsku; in VOREL, Jaroslav – ŠIMÁNKOVÁ, Alena a kol.: *Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech, díl I.* Sešity č. 8, ÚDV, Praha 2003, s. 239.

34 Archiv Pavla Hoška, Paměti Jiřího Hoška, s. 15.

služby. Postupně se vypracoval na náčelníka referátu, služební posudek uváděl, že o operativní práci projevoval velký zájem, nebyl zatížen starými postupy, naopak měl pochopení pro nové metody práce, byl doporučován ke studiu k doplnění a ucelení znalostí.[35]

Ani zde se mu nevyhnula podivná příhoda. V listopadu 1952 našel během večerní procházky v Letenských sadech na toaletě podezřelý balík. Nepodíval se dovnitř a v blízkém křoví hlídkoval, kdo si pro něj dojde. Asi po dvou hodinách marného čekání vylezl, zastavil blízkého chodce, sebral mu občanskou legitimaci a pověřil ho aby sehnal někoho z VB. Až přivolaní příslušníci zjistili, že v balíku jsou zbraně (dvě pušky, samopal, revolver a náboje). Na stanici VB si prý Hošek zbraně dlouho a důkladně prohlížel, *„[…] že se zdálo příslušníkům, kteří tohoto byli svědky, jakoby v životě neviděl zbraň.“*[36] Podle některých prý zbraně prohlížel tak důkladně, jako by se snažil setřít z nich možné stopy. Zvláštní byly i okolnosti, za kterých k nálezu došlo. Podezřelým se také zdálo být, že se to stalo v době procesu s Rudolfem Slánským. Nepodařilo se dohledat potvrzení, zda šlo o provokaci StB nebo o náhodu, zdá se však, že to byl náhodný nález.

Ani na novém působišti však Jiří Hošek neunikl osočování. Služební posudek u něj konstatoval určité roztrpčení, protože se opakovaně šířily nepravdivé zvěsti o jeho původu a o činnosti v SNB. Kolegové si o něm vyprávěli, že si změnil jméno, má židovský původ a chová se, jako by pracoval pro cizí rozvědku. Samozřejmě se o tom dozvěděl a požádal výbor KSČ o přešetření s tím, že jde o rasistické, fašistické a nactiutrhačské řeči.[37]

Velkou ránou pro Jiřího Hoška bylo dne 1. července 1953 snížení hodnosti ze štábního kapitána na kapitána, zdůvodněné nízkým věkem, nedostatkem zkušeností a tím, že post, na kterém pracoval, je určen pro nižší hodnost. Možná šlo o doběh jeho postihu za „politické chyby“. Snížení hodnosti sice nesl těžce, ale nijak se to podle jeho tvrzení na práci neprojevilo.

Ve skutečnosti však již zřejmě ztratil o práci ve Veřejné bezpečnosti zájem, prohlásil, že mu zařazení na stávajícím místě nevyhovuje. Kádrové pracovníky měl sám požádat o přeřazení k politickému aparátu ministerstva vnitra, a bylo mu to umožněno (což svědčí o uvolňování v bezpečnostním aparátu). Od 1. července 1954 nastoupil jako starší instruktor agitační a propagační práce u politického odboru Sboru vnitřní stráže, který v té době spadal pod ministerstvo vnitra. V první polovině roku 1955 absolvoval šestiměsíční doškolovací kurz při Vojensko-politickém učilišti pohraniční a vnitřní stráže Julia Fučíka a k 1. září 1955 byl povýšen do hodnosti majora. Posudky se v té době shodovaly, že pracoval obětavě a neustále, doma s rodinou byl málo, při nakupení více úkolů se však stával nervózním a ztrácel klid (což mohlo souviset se snahou zvládat všechny úkoly bezchybně a rychle).

35 ABS, Personální spis J. Hoška, Kádrový posudek, nedatováno, s. 119.

36 Tamtéž, Úřední záznam, 31. 1. 1953, s. 68.

37 Tamtéž, Úřední záznam, 21. 2. 1953, s. 70.

Výsledky Jiřího Hoška byly hodnoceny velmi kladně. Již v roce 1954 obdržel dvě odměny a pochvalu za obětavou práci v soutěžní komisi, o rok později byl dekorován medailí Za službu vlasti, v roce 1956 přibyla medaile Za zásluhy o obranu vlasti. V prosinci 1956 (zřejmě v souvislosti s maďarskými událostmi) dostal pochvalu za obětavé plnění úkolů ve funkci vedoucího kontrolní skupiny v době mimořádných událostí. V roce 1957 následovala pochvala při příležitosti pátého výročí založení vnitřní stráže.

Ve druhé polovině padesátých let začalo docházet k přehodnocení politických procesů. Byly rehabilitovány jejich první oběti, mezi nimi Karel Černý a Josef Pavel. Jiří Hošek s nimi opět navázal kontakt. Jednou se prý zeptal Josefa Pavla, jestli obvinění proti němu vznesená byla pravdivá. Dotázaný to popřel a od té doby o této věci více nemluvili.[38] V září 1958 se v Hoškově personálním spisu objevuje zpráva, výrazně oddělující některé dokumenty shromážděné na jeho osobu v první polovině let padesátých. Tyto dokumenty je podle ní nutno *„[…] posuzovat s rezervou, je nutno přihlédnout k tomu, v jaké době a za jaké situace byly pořízeny. Část není aktuální, část není prověřena, část vyloženě nepravdivá. Spojení s Pavlem objasněno při jeho rehabilitaci a následném soudním řízení v roce 1956 […] veškerá dřívější obvinění vznesená proti mjr. Hoškovi jsou neopodstatněná.“*[39] Oficiálně tak došlo k očistě i Hoškova jména.

Neustále také dále studoval. Od listopadu 1958 do srpna 1959 byl zařazen do kurzu Vysoké stranické školy při ÚV KSČ v Praze, který byl přípravkou pro následné studium na této škole, které dokončil v červnu 1963. Mezitím byl k 1. lednu 1962 povýšen do hodnosti podplukovníka. Zdálo se, že kariéra Jiřího Hoška začíná opět slibně postupovat vpřed. Netušil, že před ním stojí další z velkých výzev jeho života.

Šedesátá léta – studijní a analytická skupina

V souvislosti s reformami státní správy na počátku šedesátých let nastaly velké změny také v Bezpečnosti. V červnu 1961 nastoupil do funkce ministra vnitra Ľubomír Štrougal, který zahájil změny svěřeného rezortu tak, aby se nemohla opakovat kumulace moci, která vznikla za jeho předchůdce Rudolfa Baráka. Uvnitř bezpečnostního aparátu probíhaly rozsáhlé organizační i personální změny, související s proklamovaným přesunutím těžiště bezpečnostní práce z „vnitřního nepřítele“ na problematiku tzv. „vnějšího nepřítele“ (tzn. agenturní sítě zahraničních zpravodajských služeb) mající za cíl zefektivnit bezpečnostní práci a prohloubit stranickou kontrolu v práci rezortu.

V rámci snah o zefektivnění a zkvalitnění práce ministerstva byla v listopadu 1963 zřízena studijní a analytická skupina MV (SAS) podřízená přímo ministru vnitra.[40] Tento pomocný útvar měl podle potřeb a pokynů ministra vnitra a jeho kolegia

38 ABS, f. IMV, sign. 01-1-IV, neuspořádáno, Zápis o výpovědi Jiřího Hoška, 15. 10. 1970.

39 ABS, Personální spis J. Hoška, Kádrové vyhodnocení 31. 8. 1958, s. 136.

40 ABS, f. Organizační a vnitřní správa IV. díl (dále jen A6/4), inv. j. 915 – Rozkaz ministra vnitra ČSSR č. 36/1963, Zřízení studijní a analytické skupiny MV.

zpracovávat různé studie a návrhy, schvalované ministrem nebo jeho prvním náměstkem. Skupina sama neměla žádnou rozhodovací pravomoc. V rámci tohoto nového útvaru se mělo pracovat formou tzv. pracovních skupin, vytvářených k zpracování jednotlivých problematik. Bylo proto nutné obsadit místa zkušenými, schopnými a odborně připravenými pracovníky, vybranými z nejrůznějších složek ministerstva vnitra.

Do čela nového útvaru byl postaven Stanislav Padrůněk, další z bývalých spolupracovníků Josefa Pavla a velký kritik stávajících poměrů v československé Bezpečnosti. Mezi lidmi, které si vybral, byl také Jiří Hošek, jež se v polovině listopadu 1963 stal studijním pracovníkem studijni a analytické skupiny ministerstva vnitra s funkčním platem 2000 Kčs.

Dá se říci, že se v nové práci Jiří Hošek konečně našel. Po zkušenostech z padesátých let patřil mezi ty, kdo chtěli stávající situaci v československých bezpečnostních silách změnit. Obklopen kolegy podobného smýšlení a směřování se cele oddal práci. Ve studijní a analytické skupině byl zařazen jako vedoucí dokumentačního střediska, redigoval bulletin vydávaný touto skupinou,[41] překládal cizojazyčné články a texty, zpracovával bibliografické přehledy pro vedení MV (s názvem Přehled zajímavých článků a zpráv v periodickém tisku), obstarával pravidelný kontakt s civilními a vědeckými pracovišti při získávání studijních materiálů, zajišťoval vybavení střediska knihami apod. Jako člen pracovních týmů se např. podílel na zpracování témat o delikvenci mládeže, sebevražednosti dětí a mladistvých, preventivní práci v Bezpečnosti, návrhu na reformy v ministerstvu vnitra atd. Také často zpracovával podklady a závěrečné verze referátů ministra Ľubomíra Štrougala a jeho nástupce Josefa Kudrny.[42]

V kádrovém hodnocení z listopadu 1964 je Jiří Hošek označován jako *„[…] mimořádně talentovaný pracovník se značným všeobecným vzděláním a jazykovou kvalifikací.“*[43] V květnu 1965 mu bylo vysloveno uznání za věrnou a obětavou službu při zajišťování bezpečnosti socialistické republiky, o rok později obdržel tranzistorové rádio za mimořádné úsilí a tvůrčí přístup při zpracování podkladů pro novou organizaci a řízení ministerstva vnitra, v prosinci roku 1967 dostal peněžitý dar ve výši 1000 Kčs za zpracování podkladů k odměňování příslušníků SNB.

Z výše uvedeného je vidět šíře zájmů pracovníků studijní a analytické skupiny. Vedle svých povinností se seznamovali i s fungováním bezpečnostních aparátů v minulosti a v západních zemích, poznávali deformace a nezákonnosti padesátých let. Není divu, že se z řad pracovníků této skupiny rekrutovali první a vytrvalí zastánci zásadních reforem na ministerstvu vnitra. Podle pozdějších vzpomínek patřil Jiří Hošek k neformálním vůdčím pracovníkům SAS, spolu s náčelníkem Stanislavem

41 SAS vydávala nejprve sborník Studie, informace, komentáře (v letech 1964–1965 vyšlo celkem šest čísel), od 1965 Informační bulletin MV. Tyto publikace vycházely v nákladu několika stovek kusů a byly určeny především pro vedoucí pracovníky MV.

42 ABS, f. IMV, sign 01-1-I, neuspořádáno, Zaslání odpovědí pro komisi ministra vnitra, 25. 10. 1969.

43 ABS, Personální spis J. Hoška, Kádrové vyhodnocení, 19. 11. 1964, s. 162.

Padrůňkem, Janem Peřinou, Josefem Vlčkem a Josefem Večerníkem, vesměs budoucími hlavními propagátory reforem.[44] Jiří Hošek se během své práce také seznámil s mnoha pozdějšími protagonisty pražského jara, jako byli Zdeněk Mlynář, Zdeněk Jičínský, Petr Pithart, František Šamalík, Jiří Hermach atd.

Jedním z vrcholů práce studijní a analytické skupiny (v roce 1966 zreorganizována na studijní oddělení)[45] se stal kurz „organizátorské a řídící práce v ministerstvu vnitra" pro vedoucí pracovníky, který proběhl v roce 1966 ve Varvařově (a který byl později za normalizace ostře kritizován). V roce 1967 měl být uspořádán druhý běh kurzu v Praze, vedoucím kurzu byl jmenován Jiří Hošek, který také domlouval lektory. Proti výběru přednášejících kandidátů se postavilo VIII. oddělení ÚV KSČ a dokonce zpochybnilo samu existenci kurzu. Kurz se sice podařilo zahájit, proběhla však jen jeho část, rychlý běh událostí na přelomu let 1967–1968 vedl k tomu, že již nebyl dokončen.

Stanislav Padrůněk, v 60. letech Hoškův nadřízený i přítel. ABS, fond H, arch. č. H-687.

Jiří Hošek ani zde nezanedbával další rozvíjení svých vědomostí. V říjnu 1965 získal na katedře západních jazyků na Střední odborné škole ministerstva vnitra Felixe Edmundoviče Dzeržinského potvrzení o jazykové zkoušce z němčiny. V květnu 1967 dokončil rigorózní řízení na Vysoké škole politické ÚV KSČ v Praze v oboru sociologie a získal titul doktor sociálně politických nauk (RSDr.). Soustřeďoval se na studium marxistické sociologie, speciálně na problematiku sociální patologie a kriminologie.

Postupně se stal jedním ze stěžejních pracovníků studijní skupiny, což nejlépe vyjádřil jeho nadřízený pplk. Stanislav Padrůněk, který v únoru 1967 odmítl žádost pplk. Jaroslava Šilhavého na Hoškovo přemístění s tím, že se jedná o kvalifikovaného pracovníka s možností dalšího růstu, který *„[…] dovede promyšleně modifikovat do podmínek činnosti SNB poznatky soudobého vědeckého poznání."*[46]

44 ABS, f. IMV, sign. 01-3-XIV, neuspořádáno, Poznatky o činnosti SAS MV (Studijního ústavu MV) v letech 1964–1969, 27. 8. 1969.

45 Rozkazem ministra vnitra ČSSR č. 34/1968 byl potom zřízen Studijní ústav ministerstva vnitra.

46 ABS, Personální spis J. Hoška, Služební hodnocení, 28. 2. 1967, s. 164.

Pražské jaro

První reformní snahy v ministerstvu vnitra se začaly projevovat již ve druhé polovině šedesátých let, skupina pracovníků SAS (následně studijní skupiny) v čele se Stanislavem Padrůňkem pracovala na přípravě reforem, které měly vést k ozdravění ministerstva vnitra. To mělo být podle jejich představ podrobeno radikálnímu „zeštíhlení" (model silně naddimenzovaného ministerstva vznikl podle sovětského vzoru), ve své kompetenci si mělo ponechat pouze bezpečnostní problematiku. Státní bezpečnost se měla soustředit na boj proti vnějšímu protivníkovi, primárním úkolem Veřejné bezpečnosti se měl stát boj s kriminálními živly. Podle vyjádření Jiřího Hoška by aplikace těchto změn způsobila „likvidaci starého ministerstva vnitra a utvoření nového." Reformy však za stávající situace nebylo možné uskutečnit. Podle názoru příznivců reforem na studijním ústavu by muselo být Kudrnovo konzervativní vedení k reformám donuceno buď tlakem zdola nebo shora, samo by nikdy iniciativu neprojevilo.[47]

Ministr Josef Kudrna se v lednu 1968 v předsednictvu ÚV KSČ postavil proti návrhu na odvolání Antonína Novotného z postu prvního tajemníka KSČ. Členské i výroční schůze základních organizací KSČ na přelomu února a března však vyjádřily v drtivé většině podporu novému Dubčekovu vedení a naopak nedůvěru Kudrnovu vedení. Na ministerstvu se tak postupně vyhrotily dva protichůdné tábory – konzervativní, reprezentovaný většinou vedoucích funkcionářů a reprezentanty hlavního výboru KSČ na ministerstvu vnitra, a na podporovatele reformního procesu, jejichž nejhlasitějšími mluvčími se stali lidé ze studijní skupiny a zástupci útvarových organizací komunistické strany.

V únoru 1968 zazněla na výroční členské schůzi skupiny komunistů ve studijním ústavu řada značně kritických výstupů. Stanislav Padrůněk kritizoval zneužívání armády a bezpečnostních složek, Jiří Hošek se zvláště ostře opřel do VIII. oddělení ÚV KSČ a jeho vedoucího Miroslava Mamuly, které podle Hoška často „*vystupovalo jako censor*", slabost vlastní argumentace nahrazovalo administrativními metodami, což vedlo až ke zmrazení styků mezi pracovníky VIII. oddělení ÚV KSČ a ministerstva vnitra.[48] Další členská schůze 15. března projednala dopis pro vedení Hlavního výboru (HV KSČ) na ministerstvu vnitra, ve kterém bylo ostře kritizováno vedení ministerstva a poukazovalo se na neschopnost řešit minulé i stávající problémy Bezpečnosti.

Ministerstvo vnitra se také stalo cílem zvýšené kritiky občanů, sdělovacích prostředků i části politických špiček za činnost v padesátých letech, ale také za brutální zákrok proti studentům na strahovských kolejích v říjnu 1967 nebo za to, že mělo pro Novotného sledovat jeho politické oponenty. Dne 15. března byl odvolán ministr Josef Kudrna a bylo jasné, že rezort čekají velké změny. Na post ministra vnitra byl 8. dubna

47 Ústav pro soudobé dějiny AV ČR (dále jen ÚSD), f. Pozůstalost Jiřího Hoška, Koncepce řízení bezpečnosti, 25. 1. 1968.

48 ABS, f. IMV, sign. 01-3-X, neuspořádáno, Výpis ze zápisu z výroční členské schůze ZO KSČ č. 032, 29. 2. 1968.

jmenován Josef Pavel, který nastoupil s vizí zásadní změny v práci Bezpečnosti, spojené s rozsáhlými organizačními a personálními změnami – zejména v StB. Dosavadní náměstci a další vedoucí funkcionáři mu většinou dali najevo, že s jeho záměry nesouhlasí a mnohdy je sabotovali. Úspěch plánů nového ministra tedy do značné míry závisel na tom, aby se obklopil spolupracovníky, na které se mohl spolehnout. Začal s lidmi, se kterými se znal ještě z doby, kdy sám v bezpečnostních složkách působil a s kterými udržoval styky po propuštění z vězení. Řada z nich v té době pracovala ve studijní skupině.

Týden po nástupu nového ministra vyzval Stanislav Padrůněk Jiřího Hoška, aby připravil návrh na zřízení sekretariátu ministra a jeho personálního obsazení (několik zaměstnanců oddaných bývalému ministrovi Kudrnovi se rozhodlo dobrovolně odejít a byli nahrazeni lidmi, o kterých byl Hošek přesvědčen, že jsou pro tuto práci vhodní). Dne 19. dubna byl potom Jiří Hošek oficiálně jmenován náčelníkem sekretariátu ministra vnitra. Podle jeho vlastního tvrzení o jmenování rozhodlo, že se s Josefem Pavlem znal z dřívějších let a nebyl zatížen deformacemi padesátých let.[49]

Vzhledem k tomu, že jedním z prvních úkolů, které si s novými lidmi ministr vytýčil, bylo i získání důvěry veřejnosti v jeho rezort, přibylo v květnu do sekretariátu nově tiskové oddělení. Ministr Josef Pavel prý požadoval, aby mu sekretariát pomáhal pouze jako ústavnímu činiteli, výslovně si nepřál, aby byl převodním článkem pro výkon bezpečnostní služby. Hlavním Hoškovým úkolem se tak stalo shromažďování a zpracovávání materiálů určených pro vládu. Vedle toho také fakticky vykonával funkci tajemníka ministra (na což byl náležitě hrdý), účastnil se některých jednání se členy vlády, ze kterých pořizoval záznamy (čímž získal vhled do některých problematik, např. do složitých jednání mezi Josefem Pavlem a předsedou vlády Oldřichem Černíkem). Z titulu své funkce mj. také jednal s Helmutem Gänselem ohledně hledání štěchovického pokladu.[50] Podle pozdějších prohlášení prý byl v té době jasným Pavlovým stoupencem a nikdy neopomněl Pavla chválit a glorifikovat.[51] Většina lidí se shodovala v tom, že také ministr Josef Pavel Hoškovi a Padrůňkovi plně důvěřoval.

Po kádrových změnách v červenci 1968, kdy se Josefu Pavlovi podařilo alespoň částečně naplnit své požadavky na výměnu vedoucích funkcionářů rezortu, se Jiří Hošek ujal také funkce tajemníka kolegia ministra vnitra. Zajišťoval faktickou přípravu schůzí kolegia (připravoval pozvánky, obstarával podkladové materiály apod.), na schůzích kolegia vystupoval i aktivně a zapojoval se do diskuzí.[52] Jak vzpomínala

49 ABS, f. IMV, sign. 01-1-IV, neuspořádáno, Zápis o výpovědi s J. Hoškem, 15. 10. 1970.

50 ABS, obj. sv. 1084 MV, krycí jméno ÚKRYTY.

51 ABS, f. IMV, sign. 01-3-XIV, neuspořádáno, Poznatky o činnosti SAS MV (Studijního ústavu MV) v letech 1964–1969, 27. 8. 1969.

52 ABS, f. Sekretariát ministra vnitra 1966–1975 (dále jen A2/3), inv. j. 127-150, Zápisy z kolegií ministra vnitra z roku 1968.

Lilly Pavlová, byl to Hošek, kdo jí během manželovy ministerské funkce často dlouho v noci volal, že vláda ještě zasedá a *„Pepík přijde asi za hodinu […]"*[53]

Hodinu před půlnocí 20. srpna 1968 volal Jiřímu Hoškovi dozorčí důstojník z ministerstva vnitra domů, že vojska Varšavské smlouvy na několika místech překračují československé hranice. Tato zpráva byla zakrátko potvrzena pohraničními odděleními pasové kontroly. Jiří Hošek se pokusil sehnat ministra, kterému se však nemohl dovolat, a tak informoval Oldřicha Černíka, který se v té době ještě účastnil schůze předsednictva ÚV KSČ. Krátce nato se mu podařilo spojit i s Josefem Pavlem. Vedoucí činitelé komunistické strany odmítali zprávě uvěřit a vyzvali Jiřího Hoška, aby přijel za nimi. Krátce jim poreferoval o situaci (jeho hlášení bylo mezitím potvrzeno i z jiných zdrojů) a dozvěděl se o pokusu hrstky promoskevských kolaborantů z řad StB převzít kontrolu nad ministerstvem vnitra. V reakci na to nařídil Hošek zesílit u důležitých budov hlídky VB, jejíž členové byli většinou reformám nakloněni, postavili se proti vpádu a dalo se proto čekat, že neuposlechnou příkazy kolaborantů (jimž navíc služebně nepodléhali). Mezitím do předsednictva dorazil i Hoškův nadřízený Josef Pavel. Hošek se vzápětí vydal do budovy ministerstva vnitra na Letné, kterou už ovšem „převzali" spiklenci, a tak se vrátil do sídla ÚV KSČ. S Pavlem potom odjel do vlády a cestou již potkávali první sovětské výsadkáře, jedoucí zajistit nejdůležitější cíle v Praze.

Jiří Hošek se na Letnou vrátil zhruba ve čtvrt na osm ráno, kdy už okolí centra ministerstva vnitra střežili sovětští výsadkáři.[54] Náčelník stráže se ho ptal, co má dělat, dostal pokyn řídit se předpisy pro službu a vpustit pouze toho, s kým si přeje někdo ze zaměstnanců hovořit, a kdo předloží platný průkaz. Tedy rozhodně ne okupační vojáky. Budova byla vzápětí uzamčena.

Ze své kanceláře potom volal Josefu Pavlovi, kterému doporučil, aby na Letnou nechodil. V půl deváté přijel první náměstek Stanislav Padrůněk, kterému Jiří Hošek podal stručnou informaci o situaci. Mezi zaměstnanci uvnitř budovy panoval zmatek a napětí, lidé plakali a nadávali zároveň, šířily se různé zvěsti o pučistech. Naštěstí Padrůněk převzal iniciativu a spiklence uvnitř budovy rázně zpacifikoval. K uklidnění situace přispěly i rozhlasové výzvy vedoucích představitelů strany a státu, odsuzující invazi a vyzývající k zachování klidu.

Dopoledne 21. srpna se Padrůňkovi podařilo navázat spojení s Pavlem a předsedou branného a bezpečnostního výboru Národního shromáždění Leopoldem Hofmanem. Jiří Hošek se účastnil většiny jednání, která ten den vedl Stanislav Padrůněk, ať již se zástupci branného a bezpečnostního výboru, či jednání o propuštění Čestmíra Císaře zadržovaného spiklenci, nebo jednání s plk. Jaroslavem Klímou (bývalým náměstkem ministra vnitra a náčelníkem Hlavní správy StB) a náčelníkem Kádrové

53 PAVLOVÁ, Lilly: *Nikdy jsem se nenudila. Můj život s Josefem Pavlem, interbrigadistou, politickým vězněm a ministrem vnitra.* Praha 1996, s. 86.

54 ÚSD, f. Pozůstalost Jiřího Hoška, Zpráva o jeho zadržení sovětskými vojáky pro ministra vnitra Jana Pelnáře, 19. 9. 1968.

a organizační správy MV pplk. Miroslavem Milatou, kteří měli vysvětlit své počínání na podporu sovětských okupantů atd.

Okolo dvacáté hodiny do budovy ministerstva vnitra na Letné přišli sovětští důstojníci doprovázení samopalníky (odmítali se legitimovat či sdělit jména) a chtěli jednat jen s Padrůňkem a Hoškem.[55] Žádali, aby českoslovenští pracovníci budovu ihned opustili, že ji obsadí. Nakonec svolili, aby zůstali Padrůněk, Hošek a velitel objektu plk. Lubomír Kroh. Všichni tři byli podrobeni osobní prohlídce, prohlášeni za internované a individuálně izolováni. Hošek byl převeden do kanceláře náměstka Jána Majera, kde byl ponechán pouze stůl, lehátko a židle (rádio a telefon byly vypojené), byly mu zabaveny některé osobní věci (jako kapesní tranzistorové rádio a nůž) a zakázáno přibližovat se na dva metry k oknu a ke dveřím. S každým z izolovaných neustále byli jejich strážci, kteří je doprovázeli i na toaletu. Třikrát denně dostávali jídlo, neměli však žádný kontakt s okolím a netušili, co se děje. Přístup k nim byl povolen jen lékařům za přísného dohledu. Odmítali spolupracovat se sovětskými orgány.

V půl jedné v noci 26. srpna byli Padrůněk a Hošek vzbuzeni a převezeni obrněným transportérem na letiště, odkud odletěli sovětským speciálem AN-24 na vojenské letiště Kottbuz v NDR. Odtud je převezl autobus do Drážďan. Později k nim byli připojeni i internovaní zástupce náčelníka Hlavní správy StB plk. Jaroslav Jankrle, zástupce náčelníka Hlavní správy StB a náčelník II. správy plk. Zdeněk Formánek a člen celoútvarového výboru KSČ na Hlavní správě StB mjr. Vladimír Pešek. Každý byl internován v samostatné místnosti a střežen vojáky, kteří se měnili a nikdy neopakovali, stále svítilo světlo, ve dne v noci. Po několika dnech jim byly povoleny krátké procházky po dvoře. Styk s československými úřady, byť písemný, byl však rázně odmítnut. Po celou dobu probíhaly výslechy, jeden ze sovětských vyšetřovatelů řekl Hoškovi, že jen na něm záleží, zda vůbec a v jakém postavení se vrátí. Podle přesvědčení Jiřího Hoška se Sověti snažili získat informace o ministrovi Josefu Pavlovi a hledali důkazy o velkém spiknutí na ministerstvu vnitra.[56]

Po jedenácti dnech, 6. září 1968, bylo všech pět internovaných shromážděno a převezeno na letiště, odkud odletěli do Prahy. Jiří Hošek neprodleně navštívil v jeho úkrytu Josefa Pavla, který se mezitím vzdal funkce ministra, a informoval ho o vývoji situace.[57] Tři dny po návratu z NDR přijal Padrůňka a Hoška nový ministr vnitra Jan Pelnář a další členové vedení. Nechal si poreferovat o tom, co prožili a prohlásil, že učiní vše pro odčinění jejich útrap a ujistil je o svých sympatiích a podpoře. Večer je

55 KOUDEKA, František: *Ministerstvo vnitra a bezpečnostní aparát v období pražského jara 1968 (leden–srpen 1968).* Doplněk-ÚSD AV ČR, Brno 1996 – zde Svědectví Jiřího Hoška, náčelníka sekretariátu ministra Josefa Pavla o situaci v budově ministerstva vnitra v Praze na Letné v prvních dnech okupace a o „internaci" pracovníků ministerstva a StB sovětskými okupačními orgány, 28. 12. 1968, s. 273–280.

56 ÚSD, f. Pozůstalost Jiřího Hoška, Fakta o událostech a vývoji v ministerstvu vnitra v roce 1968, s. 43.

57 PAVLOVÁ, Lilly: *Nikdy jsem se nenudila*, s. 86.

přijal soukromě, vyzval je k rezignaci a osvětlil jim plán dalšího zařazení. Stanislavu Padrůňkovi nabídl místo zástupce náčelníka Kriminalistického ústavu, Jiřímu Hoškovi post vedoucího stížnostního oddělení na Inspekci ministra vnitra. Druhý den oba písemně rezignovali na své funkce, Hošek jedinou stručnou větou: *„[…] Soudruhu ministře, na základě rozhovoru s vámi žádám o odvolání z funkce náčelníka sekretariátu ministra.“*[58] Pelnář prý jim oběma za dobrovolnou rezignaci velmi děkoval.

Konec kariéry

V polovině října 1968 se Jiří Hošek a Stanislav Padrůněk sešli ještě jednou. Absolvovali spolu pohovor u prvního náměstka Jána Majera. Hoškovi bylo nabídnuto místo učitele jazyků na Střední škole ministerstva vnitra. Odmítl s tím, že nesplňuje předpoklady požadované pro tuto funkci. Místo toho se obrátil se žádostí o pomoc při hledání nového uplatnění na základní organizaci KSČ, jíž byl členem. Útvarové organizace v té době byly většinou stále ještě vedeny příznivci reforem a tak není divu, že členové organizace vypracovali na Hoška kladný kádrový posudek a v reakci na jeho případ konstatovali, že některé metody kádrové práce v Bezpečnosti jsou v rozporu s celkovou linií politiky komunistické strany. Rozhodli se také požádat vedení HV KSČ na ministerstvu, aby pomohlo najít Jiřímu Hoškovi nové zařazení (většina z těchto lidí nakloněných reformám byla později během pokračujících kádrových čistek nucena z ministerstva vnitra odejít).[59]

Náčelník Kádrové a organizační správy pplk. Karel Pazourek poté nabídl Jiřímu Hoškovi místo dokumentaristy na I. správě MV (rozvědka), které přijal. Po třech týdnech mu však na kádrovém oddělení sdělili, že toto umístění nepřichází v úvahu, že si to nepřeje vedení ministerstva. Posléze mu byl nabídnut post staršího referenta v Kriminalistickém ústavu, se kterým nakonec souhlasil (v Kriminalistickém ústavu našla útočiště celá řada bývalých protagonistů pražského jara v Bezpečnosti, včetně Stanislava Padrůňka).

K 1. prosinci 1968 tak Jiří Hošek oficiálně nastoupil na nové pracoviště. V Kriminalistickém ústavu pracoval jako starší referent-specialista (sociolog). Bylo mu jasné (a nejen jemu, ale i celé řadě bývalých aktérů reforem, kteří sledovali vývoj na ministerstvu), že nastává čas účtování s Pavlovými příznivci. Na konci roku 1968 tak vznikl text s názvem Fakta o událostech a vývoji v ministerstvu vnitra v roce 1968.[60] Z textu

58 ABS, Personální spis J. Hoška, Rezignace na funkci, 10. 9. 1968, s. 168.

59 ABS, f. IMV, sign. 01-3-XII, neuspořádáno, Pplk. RSDr. Jiří Hošek, nar. 9. 8. 1922, náčelník sekretariátu MV – vyhodnocení stávajících jednotlivých poznatků nacházejících se na ZO ČSSR, 13. 7. 1970.

60 Tento text a další dokumenty pocházející z doby, kdy vedl sekretariát IMV, zakopal Jiří Hošek na chatě ve Skalsku u Prahy. Tam je v roce 2002 podle jeho instrukcí nalezl vnuk Pavel Hošek, který je věnoval Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR. Zde jsou tyto materiály uloženy pod poněkud nepřesným názvem Pozůstalost Jiřího Hoška.

vyplývá, že se na jeho koncipování kromě Jiřího Hoška podílel také Stanislav Padrůněk, přestože pod hotovým textem jeho podpis chybí. Text je jakýmsi vysvětlením událostí roku 1968 na ministerstvu vnitra, je určen pro budoucí historiky a má sloužit k obhájení Pavlových reformních snah. Na počátku studie bylo uvedeno, že kroky Husákova vedení jsou signálem„*[…] ke štvavým kampaním proti těm príslušníkům Sboru, kteří přáli polednové politice a otevřeně se pro ni exponovali. Tito lidé jsou dnes odstraňováni z funkcí a izolováni.*“[61] Mezi takové se počítal i Jiří Hošek.

Jeho jméno přirozeně nechybělo v seznamu osob, jejichž činnost v roce 1968 byla prověřována Inspekcí ministra vnitra. Nejprve se její pracovníci snažili dokázat, že se po srpnu 1968 snažil ničit kompromitující materiály, uložené v trezoru sekretariátu ministra. Svědkové však doložili, že šlo pouze o pomocné materiály, většinou pocházející ještě ze studijního oddělení, a utajované dokumenty se mezi nimi nenacházely. Následovala další obvinění z podílu na kádrových opatřeních, na zpracování úmyslně klamavých dokumentů pro vedení státu, na rozkladu a likvidaci bezpečnostního aparátu, na vyzrazení státního tajemství novinářům apod. Na jaře roku 1969 byl v průběhu reorganizace, doprovázející federalizaci Československa, Kriminalistický ústav podřízen nově vytvořené Federální kriminální ústředně. Na novém pracovišti již pro Jiřího Hoška nebylo místo. Oficiálně bylo jeho propuštění zdůvodněno tím, že jeho úzce zaměřená specializace (sociologie) již nevyhovuje. Dále se ve zprávě přiznávalo, že jeho činnost ve funkci náčelníka sekretariátu Josefa Pavla je prověřována kontrolní a revizní komisí HV KSČ a Inspekcí ministra vnitra. Výsledek nebyl sice ještě znám, ale dílčí zprávy prý jsou „natolik politicky závažné“ že se toto kádrové opatření „jeví nezbytným.“ Současně bylo přiloženo Hoškovo kádrové hodnocení (poměrně pozitivní), které dodávalo, že se na konci roku 1968 politicky příliš neangažoval, když tak v rámci základní organizace KSČ, a působil až s určitou zdrženlivostí.

Hoškův přítel a velký vzor Josef Pavel, rok 1968.
Archiv Pavla Hoška

61 ÚSD, f. Pozůstalost Jiřího Hoška, Fakta o událostech a vývoji v MV v roce 1968, s. 1.

Dne 17. září 1970 byl Jiří Hošek vyloučen z KSČ a následně 30. září dočasně zproštěn výkonu služby u ministerstva vnitra, převeden do kádrových záloh a současně mu byl snížen plat o padesát procent. Na svou obranu napsal dopis ministru Pelnářovi, ve kterém se hájil tím, že se za celou dobu působení u Bezpečnosti *„[…] nedopustil žádného porušení zákonů, ani svých povinností"* a *„vždy úzkostlivě dodržoval veškeré zákonné normy a předpisy."* [62] Nijak mu to nepomohlo, pouze mu byla – vzhledem k početnosti rodiny (ve společné domácnosti s nimi žil i jeho starý otec) povolena pro přivýdělek brigáda mimo bezpečnostní složky. Nastoupil tedy v Hudebním divadle v Karlíně jako vedoucí sekretariátu a odborný poradce ředitele.

Jeho pracovní poměr na ministerstvu vnitra byl ukončen 30. prosince 1970, při odchodu mu byla odňata hodnost podplukovníka. Nebyl sám; Federální kriminální ústřednu byly nuceny opustit přes tři desítky pracovníků (např. Stanislav Padrůněk nebo bývalý náměstek ministra Jaroslav Rybař). Kolegium ministra vnitra při projednávání jejich propuštění konstatovalo, že *„[…] jako jedna z důležitých podmínek upevnění morálně-politického stavu se jeví potřeba objektivně zhodnotit situaci v předcházejícím krizovém období, správně postřehnout jeho negativní vlivy působící na myšlení a činnost kolektivu, vyvodit z toho patřičné závěry a přijmout odpovídající opatření."*[63]

Po nástupu nového vedení divadla byl Jiří Hošek v červnu 1971 propuštěn i z Hudebního divadla v Karlíně. Bránil se žalobou a nakonec vyhrál. Mezitím však již nastoupil jako dělník-seřizovač naftových motorů v Průmstavu, proto možnost návratu do divadla odmítl. Avšak ani na novém pracovišti neunikl pozornosti bývalých kolegů. Ředitel Průmstavu mu prý oznámil, že měl návštěvu z StB, která mu sdělila, že nesmí mít plat vyšší než 1230 Kčs. I jeho žena byla vyloučena z KSČ a musela opustit zaměstnání. Jiří Hošek opakovaně hledal nové zaměstnání, jakmile však na kádrových odděleních zjistili, co je zač, nikde ho nechtěli. Nakonec mu přátelé začátkem roku 1974 pomohli sehnat místo pomocného dělníka v železářství U Rotta na Malé Straně. Zde začal pracovat jako pomocný dělník, později povýšil na zástupce vedoucího a ještě v důchodu zde pracoval jako prodavač.[64]

Jak bylo již naznačeno, ani odchodem z ministerstva vnitra neskončil zájem československých bezpečnostních složek o osobu Jiřího Hoška. Prověřování členů vedení ministerstva *„podílejících se na rozkladu bezpečnostního aparátu"* (v roce 1968) Inspekcí ministra vnitra se protáhlo až do roku 1972.[65] Podle závěrečné zprávy Inspekce

62 ABS, f. IMV, sign. 01-3-XII, neuspořádáno, Návrh na propuštění ze služebního poměru příslušníka MV, 4. 9. 1969.

63 ABS, f. Kádrová správa (dále jen A26), inv. j. 26, Zpráva o průběhu plnění závěrů kolegia ministra vnitra ČSSR k upevňování morálně-politického stavu na FKÚ, 4. 1. 1970.

64 Archiv Pavla Hoška, Paměti Jiřího Hoška, s. 17–18.

65 BÁRTA, Milan (ed.): *Inspekce ministra vnitra v letech 1953–1989. Výběr dokumentů.* ÚSTR, Praha 2009 – zde Zpráva o postupu a výsledcích dokumentace činnosti představitelů bývalého vedení ministerstva vnitra Josefa Pavla, Stanislava Padrůňka, Jana Peřiny, Jiřího Hoška a Josefa Vlčka ze dne 7. 2. 1972, s. 248–257.

bylo u Jiřího Hoška zjištěno, že jeho jednání naplňovalo podstatu trestného činu ohrožení státního tajemství z nedbalosti podle § 107 odst. 1 písm. a) trestního zákona. V roce 1968 měl předat materiály obsahující státní tajemství jednomu z novinářů. Tento trestný čin však již byl v té době promlčen a zpráva byla nucena konstatovat, že přestože byl Jiří Hošek *„[…] blízkým Pavlovým spolupracovníkem […], nepodařilo se prokázat jeho účast či pomoc na Pavlově trestné činnosti"*. Dodávala však, že další vývoj záleží na vývoji Pavlovy kauzy. Vzhledem k tomu, že v té době již nebyl o politické procesy s bývalým vedením ministerstva vnitra zájem, byla nakonec celá věc v tichosti odložena.

Mezitím, nezávisle na prověřování Inspekce, byl Státní bezpečností dne 15. června 1971 založen na Jiřího Hoška pozorovací svazek s registračním číslem 2140 a krycím názvem JIRKA s odůvodněním: *„[…] stál v r. 1968 plně na pravicových pozicích […] se v plném rozsahu podílel na propouštění příslušníků ze StB a připravoval další akce, které směřovaly k likvidaci zdravých sil v MV […] zůstal nepřítelem socialistického zřízení, že je ostře zaměřen proti KSČ a Sovětskému svazu […] nadále udržuje čilé styky s dalšími propuštěnými příslušníky MV […]"*[66] Jednalo se o hromadnou akci, kdy byly zakládány svazky na bývalé *„exponenty pravice v ministerstvu vnitra"*.

Pozorovací svazek na Jiřího Hoška byl 15. listopadu 1973 změněn na signální. Nejprve byl veden na II. správě SNB (kontrarozvědka), ze které se v roce 1974 vydělila správa kontrarozvědky pro boj s vnitřním nepřítelem (X. správa SNB). Jiří Hošek byl, jak bylo v té době obvyklé, průběžně sledován a občas vyslýchán, byl mu odposlouchávám telefon. Vedle StB byl předvoláván i na obvodní oddělení VB (kde se ho prý ptali na rodné číslo, výši odměn v práci, co bude dělat za dva dny apod.). Jeho odpovědi byly údajně pravdivé, ale vyhýbavé.[67] Vždy se však konstatovalo, že své názory z let 1968 až 1969 nezměnil. Jiří Hošek věděl, že jde o to, aby si uvědomil, že je neustále pod kontrolou, metody bezpečnostní práce znal.

Tyto akce byly motivovány především snahou zjistit případné kontakty na další propuštěné zaměstnance ministerstva vnitra. Ze svazků vedených na tyto lidi víme, že se v době normalizace stále setkávali nebo udržovali alespoň občasné kontakty. Jiří Hošek se stýkal především se svým starým přítelem Josefem Pavlem a po jeho smrti v roce 1973 s vdovou Lilly Pavlovou, kterou podporoval morálně i finančně (což mu StB přičítala k tíži). Kromě společných známých je spojovalo i to, že Lilly Pavlová byla židovského původu. Jiří Hošek u sebe ke stáru objevoval dědictví po matce a začal se zajímat o své židovské kořeny (podobně udržoval kontakty se svým starým spolupracovníkem a přítelem židovského původu Karlem Černým).[68] I toto se stalo předmětem

66 ABS, f. Statisticko-evidenční odbor Vnitřní a organizační správy Federálního ministerstva vnitra, arch. č. 808242 MV, Návrh na evidenci Jiřího Hoška jako nepřátelské osoby, 25. 10. 1971.

67 Tamtéž, Záznam z vynuceného pohovoru s Jiřím Hoškem, 12. 6. 1980.

68 Ke svému židovství se Jiří Hošek po většinu života nijak nehlásil, bylo mu to spíše vnuceno okolnostmi a vzdouvajícími se vlnami antisemitismu v komunistickém Československu. Rozhovor autora s Pavlem Hoškem, 27. 6. 2011.

zájmu komunistické Bezpečnosti. Jiří Hošek vzpomínal, jak se ho při výsleších dotazovali na jeho židovský původ.[69]

Jiří Hošek se svým dlouholetým přítelem Karlem Černým-Schwarzem, bývalým pracovníkem ministerstva vnitra, snímek z 90. let.
Archiv Pavla Hoška.

Signální svazek na Jiřího Hoška však byl veden nesystematicky a neefektivně, jak konstatovala zpráva pracovníků správy StB Praha, která ho v únoru 1985 převzala (registrační číslo svazku bylo přitom změněno na 41445, krycí jméno zůstalo JIRKA). Zde bylo rozhodnuto „rozpracování" Jiřího Hoška aktivizovat, s cílem prověřit jeho styky s dalšími propuštěnými příslušníky ministerstva vnitra, prověřit a zadokumentovat možnou trestnou činnost proti stávajícímu zřízení a posoudit její případný trestní postih.[70] Plánováno bylo Hoškovo prověření v zaměstnání, zapojení tajných spolupracovníků, nasazení zvláštních technických prostředků PŘESTAVBA (telefonní odposlech), NÁKUP (prověrka korespondence), případně i ANALÝZA (tajná domovní prohlídka). Soused Pavel Špaček (kterého měla StB v plánu získat ke spolupráci pro Hoškovu kontrolu) ho u pohovoru hodnotil jako *„[…] velkého lidumila, vzdělaného*

69 Archiv Pavla Hoška, Paměti Jiřího Hoška, s. 19.

70 ABS, f. Statisticko-evidenční odbor Vnitřní a organizační správy Federálního ministerstva vnitra, arch. č. 808242 MV, Plán agenturně-operativního rozpracování, sign. sv. č. 41 445, krycí název JIRKA, 10. 4. 1985.

a slušného člověka, který má ke každému z nájemníků velmi dobrý vztah."[71] Technické prostředky nakonec nebyly pro velkou vytíženost VI. správy SNB (správa operativní techniky) použity. Naproti tomu IV. správa SNB (správa sledování) souhlasila se sledováním Jiřího Hoška (s krycím názvem JIRKA-A), které se uskutečnilo v říjnu 1985.[72]

Celé šetření bylo nakonec ukončeno s tím, že nebyly nalezeny žádné konkrétní závadové poznatky. Zakončeno bylo preventivním pohovorem, *„[…] aby si uvědomil, že jeho činnost je pod kontrolou pracovníků SNB."*[73] Svazek byl 13. dubna 1987 uložen do archivu pod archivním číslem 808242 a dne 6. listopadu 1989, krátce před sametovou revolucí, byla většina materiálů v něm uložených skartována.

Po pádu komunismu se vedly diskuze o tom, zda mají být aktéři pražského jara z řad pracovníků ministerstva vnitra, kteří se podíleli na budování komunistického bezpečnostního aparátu v padesátých letech, rehabilitováni nebo ne. Nakonec byli Jiří Hošek i Stanislav Padrůněk rehabilitováni. Jiřímu Hoškovi byla navrácena hodnost a od února 1990 působil jako konzultant odborné komise ministra vnitra Richarda Sachera, do jejíhož čela byl postaven Stanislav Padrůněk. Tato komise však byla již v polovině dubna 1990 zrušena. Richard Sacher prohlásil, že jednala v rozporu se svým posláním a naznačoval, že se její činnost blížila postupu Bezpečnosti v padesátých letech.[74] Jiří Hošek tím byl značně znechucen a od práce v ministerstvu vnitra se distancoval.

Zemřel 4. února 2003 v Praze ve věku osmdesáti let.

Závěr

Jiří Hošek nebyl v žádném případě nevinnou obětí komunistického režimu. Sám se aktivně podílel na jeho budování, pevně věřil hlásaným komunistickým idejím, pro které velkou část života upřímně a nezištně pracoval. Nikdy se vědomě nedopustil ničeho, co by považoval za nesprávné a co by bylo v rozporu s platnými právními předpisy. Těžké vystřízlivění v padesátých letech ho vedlo k tomu, že se spolu s dalšími podobně smýšlejícími kolegy pokusili v roce 1968 reformovat komunistickou Bezpečnost. Ze svého snu však byli tvrdě probuzeni sovětskými tanky, pod jejichž pásy padly veškeré naděje na reformy a nastoupila krušná realita normalizačního režimu. Na konci života se pak začal na některé události minulosti dívat značně kriticky. Za své činy se nestyděl a neomlouval své chování. Pokud něčeho litoval, tak prý jen toho, že si měl uvědomit mnohem dříve, že se ve jménu komunismu páchalo mnoho zlého.[75]

71 Tamtéž, Záznam ze zpravodajsko-typovacího pohovoru, 3. 6. 1985.

72 ABS, f. Správa sledování (dále jen SL/MV), sign. SL JIRKA-A (Jiří Hošek, nar. 1922).

73 ABS, f. Statisticko-evidenční odbor Vnitřní a organizační správy Federálního ministerstva vnitra, arch. č. 808242 MV, Návrh na provedení preventivního pohovoru, 7. 10. 1986.

74 Viz http://www.psp.cz/cgi-bin/eng/eknih/1986fs/tisky/t0449_01.htm (stav k 21. 7. 2011).

75 Rozhovor autora s Pavlem Hoškem, 27. 6. 2011.

Jak sám napsal, když rekapituloval svůj život:

„[…] hlavní důsledek každého ústrku, urážky a ponížení bývá všemožná snaha za každou cenu zabránit jejich dalšímu možnému opakování.“[76]

76 Archiv Pavla Hoška, Paměti Jiřího Hoška, s. 19.

Biskup Josef Hlouch ve vybraných dokumentech Státní bezpečnosti

Petra Gabrielová

Ve dnech 11.–29. června 2012 se v budově Státního okresního archivu v Českých Budějovicích konala výstava „Všechny vás v srdci na věčnost nesu..." Českobudějovický biskup Josef Hlouch (1902–1972), která jedinečným způsobem dokumentovala život a dílo biskupa Josefa Hloucha. Výstava je doprovodnou akcí Roku biskupa Hloucha, který byl vyhlášen 25. března 2012 českobudějovickým biskupstvím při příležitosti několika výročí – 110 let od narození Josefa Hloucha, 90 let od jeho vstupu do semináře, 65 let od jeho vysvěcení na biskupa a příchodu do diecéze, 60 let od vyhoštění z diecéze a 40 let od jeho úmrtí.

Na výstavě byly zveřejněny originální dokumenty ze Státního oblastního archivu v Třeboni a ze Státních okresních archivů v Českých Budějovicích, Jindřichově Hradci, Písku a Strakonicích, z Moravského zemského archivu v Brně a ze Státních okresních archivů v Kroměříži a v Třebíči, ze Zemského archivu v Opavě (pracoviště Olomouc), z Jihočeské vědecké knihovny v Českých Budějovicích, z Biskupství českobudějovického, z děkanství v Českých Budějovicích a z Archivu bezpečnostních složek v Praze.

V souvislosti s přípravou této výstavy proběhla v Archivu bezpečnostních složek (dále jen ABS) rešerše na téma působení tohoto českobudějovického biskupa a jeho perzekuce bezpečnostními složkami totalitního státu, na které se podílely Světlana Ptáčníková[1], a Petra Gabrielová. Kromě základního vyhledání archivních čísel a signatur ve jmenných evidencích archivu byly v oddělení operativních svazků a vyšetřovacích spisů a v oddělení archivních fondů Federálního ministerstva vnitra také vyhledávány další archiválie k osobě Josefa Hloucha ve svazcích a spisech, které se týkaly jeho nejbližších spolupracovníků.

Tento příspěvek vznikl jako ukázka pramenů provenience StB, dokládající složité období Hlouchova života, v němž byl konfrontován s totalitní mocí komunistického režimu. Reprodukce dokumentů v Přílohách jsou v textu doplněny komentáři, které poukazují na nesmyslná nařčení z údajné „nepřátelské" či „protistátní" činnosti Josefa Hloucha Státní bezpečností.

Komunistická vláda v Československu zvolila na přelomu čtyřicátých a padesátých let minulého století k odstranění českých a moravských diecézních biskupů, resp.

1 Kolegyni Mgr. Světlaně Ptáčníkové děkuji za pečlivou rešerši v oddělení archivních fondů Státní bezpečnosti (StB) v Archivu bezpečnostních složek (ABS). K možnostem a úskalím rešerše viz např. rešerše ve studii PENÍŽKOVÁ, Xenie – PTÁČNÍKOVÁ, Světlana: *Českoslovenští letci působící za druhé světové války v RAF ve fondech Archivu bezpečnostních složek MV ČR*. In: Sborník Archivu bezpečnostních složek č. 5, MV, Praha 2007, s. 317–318.

arcibiskupů převážně cestu internace; až na výjimku, kterou byl litoměřický biskup Štěpán Trochta. Tímto způsobem se chtěla vyhnout negativní reakci, kterou by bez vší pochyb soudní proces s biskupy vyvolal v zahraničí, jako se to stalo v případě odsouzení ostřihomského arcibiskupa a maďarského primase Józsefa kardinála Mindszentyho v únoru 1949.[2] Na druhou stranu postavila komunistická justice před soud, kromě již zmíněného Štěpána Trochty, olomouckého světícího biskupa Stanislava Zelu a na Slovensku spišského biskupa Jána Vojtaššáka, trnavského světícího biskupa Michala Buzalku a řeckokatolické biskupy Pavla Gojdiče a Vasiľa Hopka. Výčet by byl početnější, pokud bychom do něj zahrnuli ještě tajně vysvěcené biskupy; např. Karla Otčenáška, Ladislava Hlada a na Slovensku Štefana Barnáše a Jána Chryzostoma Korce. I přesto, že komunistická vláda upřednostnila cestu internace před soudním procesem, vyšetřovatelé StB shromažďovali k jednotlivým diecézním biskupům podklady pro případné trestní stíhání z „protistátní činnosti". Vybrané dokumenty, zveřejněné na českobudějovické výstavě, měly usvědčovat z údajné protistátní činnosti nejen osoby, k nimž byly vedeny, ale také biskupa Josefa Hloucha.

Prof. ThDr. Josef Hlouch (* 26. března 1902, Lipník † 10. června 1972, České Budějovice)

Osudy biskupa Josefa Hloucha se dlouhodobě zabývá historik Martin Weis, který je zasazuje převážně do historie českobudějovické diecéze. Jeho studie jsou pro badatele cenné především zpracováním archiválií z fondů Státního oblastního archivu v Třeboni a uvedením drobných vzpomínek současníků českobudějovického biskupa.[3]

2 BULÍNOVÁ, Marie – JANIŠOVÁ, Milena – KAPLAN, Karel: *Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951. [Díl] 1, Církevní komise ÚV KSČ („církevní šestka"): Duben 1949 – březen 1950*. Nakl. Doplněk, Edice dokumentů, Brno 1994, s. 80, 123–124.

3 WEIS, Martin: *Minutěnky vzpomínek na pastýře lidu svého*. Nakl. Panevropa, Praha 1999. Týž: *Biskup Dr. Josef Hlouch ve světle archivních dokumentů.* In: *Osobnost v církvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století.* Red. MAREK, Pavel, HANUŠ, Jiří, Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2006, s. 630–638. Týž: *Svědectví dokumentů: Katolická církev v archivních materiálech jihočeských archivů let 1949–1976*. Nakl. Jih, České Budějovice 2009. Týž: *Osudy katolické církve na jihu Čech – akce „H"*. In: Studia theologica, roč. IV/1, č. 7, 2002, s. 52–60. Týž: *Osudy katolické církve na jihu Čech – diecéze bez pastýře.* In: Studia theologica, roč. IV/2, č. 8, 2002, s. 60–66. Týž: *Osudy katolické církve na jihu Čech – péče o kněžský dorost a Cyrilometodějská bohoslovecká fakulta.* In: Studia theologica, roč. V/1, č. 11, 2003, s. 77–81. Týž: *Osudy katolické církve na jihu Čech – diecéze v období 2. vatikánského koncilu.* In: Studia theologica, roč. V/2, č. 12, 2003, s. 81–85. Týž: *Osudy katolické církve na jihu Čech v letech 1968–1972.* In: Studia theologica, roč. V/3, č. 13, 2003, s. 69–77. Týž: *Ty ještě věříš, soudruhu?*. In: Studia theologica, roč. XI/1, č. 34, 2009, s. 60–69. WEIS, Martin: *Okres na jihu. Sonda do práce okresních církevních tajemníků ve světle archivních dokumentů jihočeského regionu.* In: Studia theologica, roč. XIII/3, č. 45, 2011, s. 87–102.

Obecně je také možné se seznámit se životopisem biskupa Hloucha v publikacích věnovaných tématu pronásledování římskokatolické církve v Československu v letech 1948–1989[4] či v některých drobných pracích a naučně-populárních článcích.[5] Kompletní odborné zpracování života a díla Josefa Hloucha, ve vztahu k ostatním ordinářům a na pozadí komplikovaných vztahů mezi státem a církví v době komunistického režimu s přihlédnutím k pramenům Národního archivu a dalších specializovaných archivů, zůstává pro badatele budoucím úkolem.

Pro potřeby tohoto příspěvku postačí základní fakta s důrazem na postoj biskupa Josefa Hloucha ke komunistické vládě:

Po studiích na kroměřížském gymnáziu a olomoucké bohoslovecké fakultě byl v červenci 1926 vysvěcen na kněze a až do roku 1934 působil na různých místech olomoucké arcidiecéze. Od roku 1934 vyučoval na olomoucké bohoslovecké fakultě pastorální teologii. V této době se také habilitoval a vydal několik odborných, převážně ekleziologických publikací.[6] Když byly v listopadu 1939 z nařízení říšského protektora Konstantina von Neuratha uzavřeny všechny vysoké školy, odešel do farní pastorace. V říjnu 1945 se vrátil na bohosloveckou fakultu do Olomouce jako řádný profesor. V červnu 1947 byl papežem Piem XII. jmenován českobudějovickým biskupem a o měsíc později přijal biskupské svěcení.

Po nástupu komunistické vlády k moci v únoru 1948 se biskup Josef Hlouch v průběhu jednání mezi státem a církví o jejich vzájemném poměru zprvu držel umírněné linie, reprezentované především litoměřickým biskupem Štěpánem Trochtou, ale také trnavským světícím biskupem Ambrožem Lazíkem, košickým biskupem Jozefem Čárským a do jisté míry i olomouckým arcibiskupem Josefem Karlem Matochou. Jejich přístup vycházel ze snahy dohodnout pro věřící katolické církve co nejpříznivější podmínky pro život v totalitě. Neústupný postoj naopak vyvěral z přesvědčení, že vláda komunistické diktatury nebude dlouhá a toto období bude možné přečkat bez jakýchkoli ústupků. Jeho zastáncem byl zvláště pražský arcibiskup Josef Beran. Ačkoli sbor ordinářů postupoval vůči státu vždy jednotně, zástupci totalitní moci si velice dobře všímali rozdílných postojů obou křídel a dokázali toho obratně využít.[7]

4 Např. KAPLAN, Karel: *Stát a církev v Československu 1948–1953.* Nakl. Doplněk, Brno 1993. VAŠKO, Václav: *Dům na skále 2. Církev bojující: 1950 – květen 1960.* Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2007.

5 Např. ŠRAJEROVÁ, Eva: *Českobudějovický biskup dr. Josef Hlouch.* Sdružení sv. Jana Neumanna, České Budějovice 1997. (Dílku však zcela chybí poznámkový aparát.) Populárně-naučný článek např. KOLOUCH, František*: Zkoušené srdce biskupa Hloucha.* In: Kavárna, MF Dnes, Víkend 18.–19. srpna 2012. Dostupné na internetu: http://data.idnes.cz/mfdnes/kavarna/pdf/2012/kavarna-20120818.pdf.

6 HLOUCH, Josef: *Problém odpadu od církve: studie pastoračně-analytická.* Matice Cyrilometodějská, Olomouc 1937; týž: *Konverse a konvertité: hledání a návraty.* Velehrad, Olomouc 1940; týž: *Matka Boží v řádu spásy a života: myšlenky k obnově v duchu Panny Marie.* Velehrad, Olomouc 1940; týž: *Ježíš, Bůh svátostný, Posvětitel života.* Velehrad, Olomouc 1941.

7 BULÍNOVÁ, Marie – JANIŠOVÁ, Milena – KAPLAN, Karel: *Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951,* s. 50, 138.

Odklon biskupa Hloucha od umírněné linie je možné sledovat již od května 1949, kdy začalo vycházet pro-režimní periodikum Věstník katolického duchovenstva.[8] Zlomovým okamžikem byl v červnu 1949 vznik státní Katolické akce a následující opatření vůči kuriím ve druhé polovině měsíce – dosazení zmocněnců, obsazení budov kurií bezpečnostními složkami a částečné omezení osobní svobody diecézních biskupů. Když v červenci toho roku žádal ministr spravedlnosti a předseda Církevní komise ÚV KSČ (tzv. církevní šestky) Alexej Čepička českobudějovického biskupa o připomínky k novému zákonu o hospodářském zabezpečení církví, postavil se Josef Hlouch v odpovědi vůči komunistické vládě velice odmítavě.[9] Jeho posledním ústupkem totalitní moci bylo zřejmě udělení jurisdikce Josefu Buchtovi, který byl z úřední moci v květnu 1950 dosazen na místo generálního vikáře po smrti Jana Caise. Hlouchův přechod od umírněné linie k té tvrdší byl pravděpodobně také důvodem, proč již nebyl v lednu 1951 pozván ke složení slibu věrnosti republice.[10] Vystupňovaný konflikt s generálním vikářem Josefem Buchtou v lednu 1952 vedl k odvezení biskupa Josefa Hloucha z budovy kurie.

Josef Hlouch byl od března 1952 internován v bývalém františkánském klášteře v Kadani, od září 1952 v Růžodolu u Liberce, kde se sešel s arcibiskupem Josefem Beranem. V dubnu 1953 byli oba převezeni do zámečku v Myštěvsi u Nového Bydžova; zde izolováni společně s brněnským biskupem Karlem Skoupým a rožňavským biskupem Robertem Pobožným. V listopadu 1954 byl Josef Hlouch ze zdravotních důvodů z internace uvolněn a po léčení převezen do Šebetova u Boskovic. V listopadu 1958 byl odvezen do Paběnic u Čáslavi, kde se opět sešel s Josefem Beranem a Karlem Skoupým. V roce 1963 uvolnila totalitní moc internaci všem třem ordinářům, ale vymezila jim pobyt – Josefu Hlouchovi v Koclířově u Svitav, Josefu Beranovi a Karlu Skoupému v Mukařově u Říčan.

Návrat do českobudějovické diecéze byl biskupu Josefu Hlouchovi umožněn až s politickým táním pražského jara v červnu 1968. Nástup normalizace však vedl k dalšímu zájmu StB o jeho osobu a prostřednictvím krajského církevního tajemníka Leo Drozdka se totalitní vláda začala znovu výrazně vměšovat do správy českobudějovické diecéze.

Úvodem k pramenům

Úvodem ke komentovaným pramenům z ABS je třeba se alespoň zmínit o způsobech vykonstruování „protistátní činnosti" referenty StB a posouzení objektivity informací v těchto dokumentech. Pochopení „metodiky StB" je pro badatelskou práci (především s vyšetřovacími spisy, ale i dalšími archiváliemi její provenience) stěžejní. Mechanismu vykonstruování „protistátní činnosti" může být věnována samostatná

8 Tamtéž, s. 127.
9 Tamtéž, s. 212.
10 Tamtéž, s. 358.

studie, věnuje se mu například ve svých publikacích historik Karel Kaplan.[11] V tomto příspěvku není pro hlubší rozbor tohoto tématu dostatek prostoru, ani to není jeho účelem. Pro orientaci a úplnost však uveďme alespoň základní fakta.

Podle teorie sovětského právníka Andreje Januarjeviče Vyšinského[12] je doznání obžalovaného v politických (skupinových) soudních procesech vrcholným důkazem.[13] Těžiště důkazního materiálu posunula komunistická justice do výslechových protokolů jak obžalovaného, tak svědků a údajných spolupachatelů. Právě výslechové protokoly jsou však z hlediska objektivity předávaných informací nejproblematičtějšími dokumenty. Jejich zápisy byly pořizovány, v intenci odstranění nepohodlné osoby – tj. osoby komunistickému režimu nepřátelské, již se záměrem usvědčit daného jedince z konkrétního trestného činu, a pod tímto úhlem byly zapisovatelem formulovány. K vykonstruování tzv. protistátní činnosti využívala StB běžné prostředky a činnosti z prostředí, odkud vyšetřovanec pocházel, ovšem s novou obsahovou náplní, která plně vyhovovala kontextu protistátního trestného činu. V případě členů církve byly takto například pastýřské listy označeny jako „protistátní letáky" a exercicie (duchovní cvičení) jako „špionážní výcvik pro Vatikán".

Velkou měrou se na konstrukci křivého obvinění podílelo postulování trestných činů podle notoricky známých skutečností. Například pokud byl obžalovaný zatčen při útěku či mu byla dokázána příprava k útěku, předpokládalo se, že by mohl v zahraničí informovat o politických poměrech v Československu, což vedlo komunistické prokurátory k obžalobě z vyzvědačství. Právě historik Karel Kaplan ve svých studiích

11 KAPLAN, Karel – PALEČEK, Pavel: *Komunistický režim a politické procesy v Československu.* Nakl. Barrister & Principal, Brno 2008. KAPLAN, Karel: *Nekrvavá revoluce.* Nakl. Mladá fronta, Praha 1993.

12 Vyšinskij Andrej Januarjevič (1883–1954), mj. známý státní sovětský prokurátor z doby čistek a monstrprocesů, sovětský politik polského původu, původně právník, ministr zahraničí. Podporoval a právně ospravedlňoval hromadné represálie, zdůvodňoval nezákonné metody vyšetřování.

13 „*Nelze proto uznat za správnou takovou organizaci a takový směr vyšetřování, jež hlavní úkol spatřují v tom, dostat z obviněného ‚doznávací' vysvětlení. […] Vyšetřovací orgány mohou nepochybně jenom tehdy vyhrát boj, podaří-li se jim snížit vysvětlení obviněného na úroveň obyčejného, řadového důkazu, jehož odstranění z procesu nemůže mít rozhodný vliv na platnost a odolnost hlavních skutečností a okolností, jež byly vyšetřováním zjištěny. […] Ovšem, nesmí se toto pravidlo chápat abstraktně a přehlížet skutečné zvláštnosti trestného procesu, zejména ne takového, kde je zúčastněno několik obviněných, a to dokonce spojených mezi sebou jako spolupachatelé. V takových procesech se musí otázka o stanovisku k vysvětlení obviněných, zejména k takovým jejich vysvětlením, jimiž usvědčují své spolupachatele a spoluviníky, řešit se zřetelem na celý osobitý ráz takových věcí – spiknutí, zločinných spoluúkladů, a zejména protisovětských, protirevolučních organizací a skupin. V takových procesech je nutné pokud možno důkladné prověření všech okolností případu – prověření, které kontroluje i výpověď obviněných. Ale výpovědi obviněných v takových věcech nutně nabývají rázu a významu důkazů hlavních, nejdůležitějších, rozhodujících.*" VYŠINSKIJ, Andrej J.: *Theorie soudních důkazů v sovětském právu.* Přel. KONEČNÝ, Jan – TARABIN, Evžen, nakl. Mír, Praha – Brno 1950, s. 284–285.

rozvíjí tento způsob konstrukce trestného činu a spojuje vznik notoricky známých skutečností převážně s politickými kampaněmi. Podle uplatnění teorie notoriety: *„[…] se vina v trestním řízení neposuzovala podle zjištěných skutečností, ale podle tzv. obecných zkušeností a notoricky známých skutečností, které není třeba u soudu dokazovat. Tyto notoricky známé skutečnosti vycházely převážně z právě probíhajících politických kampaní. (Např. za notoricky známou skutečnost se považovalo, že Vatikán je špionážní centrála, a kdo s ním udržoval styky, byl automaticky kvalifikován jako špión.)"*[14]

Posouzení objektivity sdělených informací u pramenů provenience StB může být značně problematické, a to zvláště v protokolech o výslechu. U výslechových protokolů z konce čtyřicátých let a počátku padesátých let 20. století je navíc rovněž třeba brát zřetel na porušování lidských práv (nejen) v době vyšetřovací vazby a užívání psychického a často i fyzického násilí (bití, podávání drog a další). Při badatelské práci s archiváliemi provenience StB je nezbytně nutné odlišit skutečnost a ideologický nános, který skutečnosti dává obsahovou náplň přiřčenou komunistickou propagandou. Zároveň je nutné přejímaná fakta ověřovat z jiných, nikoli pro-režimních pramenů. Podívejme se podrobněji na vybrané dokumenty a pokusme se je podrobit kritice.

Schéma protokolu o výpovědi s Tomášem Beránkem[15]

Tomáš Beránek, děkan ve Vodňanech a vikář vodňanského vikariátu, byl Státním soudem v Praze odsouzen 31. ledna 1951 za údajné spáchání trestného činu velezrady k jedenácti letům odnětí svobody.[16] Ve stejném soudním procesu byli souzeni prakticky všichni sekretáři sídelních biskupů, resp. arcibiskupů a jejich blízcí spolupracovníci. U soudu se děkan Beránek sešel také se Stanislavem Brabcem – sekretářem a ceremonářem biskupa Josefa Hloucha – a s kancléřem českobudějovické kurie Karlem Tomšů.

Schéma protokolu, které se dochovalo ve vyšetřovacím spisu Tomáše Beránka, v podobě krátkých instrukcí s předem vymezenými „proviněními" bez předchozího kladení otázek, je již samo o sobě dokladem, že samotné vyšetřování neprobíhalo v souladu se zásadou presumpce neviny. Výslechový protokol, dochovaný ve vyšetřovacím spisu, sepsaný s Tomášem Beránkem podle uvedeného schématu dne 11. listopadu 1950, zachycuje časové období od června do prosince 1949, tedy do doby, kdy římskokatolická církev odmítla dále vyjednávat se státem o jejich vzájemném poměru a postupně se pomocí legislativních opatření komunistické vlády dostávala do područí totalitní moci.

Jak biskupská konference, tak také jednotliví diecézní biskupové ve spravovaných diecézích měli od března 1948 omezenou možnost komunikace s klérem a laiky.

14 KAPLAN, Karel: *Nekrvavá revoluce.* Nakl. Mladá fronta, Praha 1993, s. 242.

15 ABS, fond (f.) V/MV, archivní číslo (arch. č.) V-5506 MV, operativní podsvazek. Viz PŘÍLOHA I.

16 Tomáš Beránek (1897–1954) zemřel na selhání ledvin ve vězeňské nemocnici v Brně.

Náklad církevního tisku byl výrazně snížen, vydávání mnohých periodik zastaveno, zbývající tiskoviny podléhaly státní cenzuře. Možným prostředkem, jak zachovat tok informací mezi vyšším a nižším klérem a laiky, byly pastýřské listy, kterými biskupská konference komentovala vztah církve a státu a kritizovala omezování náboženské svobody. Zvláště významný pastýřský list, který byl vydán v červnu 1949, kritizoval státní pro-režimní Katolickou akci, jako první výrazný pokus totalitního státu o oddělení vyššího kléru od nižšího duchovenstva a laiků a zároveň vytvoření české katolické církve nezávislé na Vatikánu. Komunistická vláda úmyslně převzala název „Katolická akce", který v římskokatolické církvi označoval celosvětovou aktivitu laiků v činnosti církve. Pastýřské listy byly distribuovány do jednotlivých farností na motocyklech kněžími nebo dobrovolníky z řad laiků. Stejnou cestou se šířily také kopie exkomunikačních dekretů, kterými Apoštolský stolec vyjadřoval postoj k situaci církve u nás. Papežská stolice se postavila jak proti státní „Katolické akci" (dekret vydaný 20. června 1949), tak proti komunistickému učení (dekret vydaný 1. července 1949). Mezi věřícími rovněž kolovaly kopie memoranda biskupské konference československé vládě, různé dopisy a oběžníky vystihující postupnou nadvládu komunistické moci nad církví. Veškeré tyto tiskoviny byly vyšetřovateli StB označovány jako *„protistátní letáky"*.[17] *„Rozvratné pastýřské listy"*, uvedené ve schématu protokolu Tomáše Beránka, tedy označují v církvi běžně používané prostředky komunikace, kterým orgány činné v trestním řízení přiřkly z důvodu jejich kritičnosti protistátní náplň.

Za majetek farnosti či diecéze (liturgické nádoby, insignie, cenné obrazy a jiná umělecká díla) a za finanční sbírky věřících nese odpovědnost duchovní správce. Z vyšetřovacího spisu Tomáše Beránka vyplývá, že majetek farnosti ani peněžní sbírka věřících nebyly zneužity k financování osobních potřeb. Peníze vybrané od věřících, uváděné ve schématu výslechového protokolu, uložil Tomáš Beránek na vkladní knížku Městské spořitelny ve Vodňanech a měly být použity k podpoře persekvovaných kněží bez státního souhlasu. *„Chamtivost církevních představitelů"* a ukryté peníze vybrané od věřících, evokující představu zneužitých či přímo zcizených peněz, byly ve skutečnosti snahou o ochranu spravovaného majetku a snahou o využití finanční sbírky pro sociální potřeby osob persekvovaných totalitním režimem.

Tyto otázky úzce souvisí s legislativními předpisy vydanými v říjnu 1949, kterými si komunistická vláda právní cestou zajistila možnost vměšovat se do vnitřních záležitostí církve, ovlivňovat její duchovní a administrativní správu a prakticky veškeré její veřejné aktivity ve společnosti. Pravomoc a reálnou nadvládu státu nad církvemi a náboženskými společnostmi umožnil zákon č. 217/1949 Sb., kterým se zřizoval Státní úřad pro věci církevní se statutem ministerstva. Zároveň s ním byl vydán zákon č. 218/1949 Sb. o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností. Jeho největším úskalím pro církve byl § 7, který vymezoval tzv. státní souhlas pro výkon

17 GABRIELOVÁ, Petra: *Kartotéka akce „48" a vyhodnocení tzv. protistátní činnosti členů Církve římskokatolické ve vybraných tzv. ilegálních skupinách.* Sborník Archivu bezpečnostních složek č. 9, ABS, Praha 2011, s. 45–94.

duchovenské činnosti. Každý duchovní potřeboval státní souhlas k výkonu svého povolání. Provedení jakéhokoli náboženského úkonu osobou bez tohoto souhlasu bylo trestné a daný duchovní mohl být odsouzen za trestný čin maření dozoru nad církvemi podle §§ 173 a 174 trestního zákona č. 86/1950 Sb. až na tři roky odnětí svobody. Podpisové akce mezi kněžími, ke kterým Tomáš Beránek ve svém vikariátě v srpnu 1949 vyzval, byly přímou odezvou na připravované zákony, jejichž platnost prakticky odnímala církvi jakoukoli možnost svobodného působení a naopak umožňovala státu manipulativní zásahy do činnosti církve.

Odsouzení Tomáše Beránka z trestného činu velezrady bylo v rozsudku Státního soudu v Praze zdůvodněno v hlavních bodech takto: „*[…] Od vítězného února 1948 až do svého zatčení iniciativně pomáhal vysoké církevní hierarchii v jejím rozvratnickém boji […] Rozšiřoval mezi duchovní svého vikariátu rozvratnické tiskoviny, nutil je, aby je při pobožnostech četli a sám je též v kostele četl. […] Dále, to byly oběžníky zabraňující čtení katolického tisku a exkomunikační dekret […] Druhý exkomunikační dekret proti příslušníkům KSČ přivezl si osobně od biskupa Hlouchy a rozvezl sám po svých farnostech. […] Organizoval ve svém vikariátě podpisovou akci mezi duchovenstvem proti novému zákonu o hospodářském zabezpečení církví, podpisovou akci proti katolické akci, a akci pro propuštění kněží zajištěných pro protistátní činnost.[…]Peníze z kostelní sbírky na potřeby ryze náboženské […] ponechal u sebe na vkladních knížkách a měly sloužiti k podpoře kněží protistátně činných.*“[18] Výsledky vyšetřování, vykonstruování trestné činnosti a odsouzení Tomáše Beránka mohly v tomto kontextu vést k usvědčení z údajné protistátní činnosti také biskupa Josefa Hloucha.

Úryvek z výslechového protokolu Marie Soukupové[19]

Marie Soukupová, řádová sestra Evarista z kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského, která byla zaměstnána v nemocnici v Českých Budějovicích, chodila od roku 1949 z pověření své představené ošetřovat do budovy kurie biskupa Josefa Hloucha. Dne 19. září 1953 jí Krajský soud v Českých Budějovicích vyměřil za trestný čin velezrady pět let odnětí svobody.[20]

Marie Soukupová patřila mezi lidi, kteří pomáhali doručovat zprávy mezi internovaným biskupem Josefem Hlouchem a jeho blízkými spolupracovníky. Sestra Evarista předávala zprávy přímo Josefu Hlouchovi v průběhu ošetřování nebo je nechávala v zásuvce toaletního stolku v koupelně. Celkem takto přenesla zhruba patnáct zpráv.

Kromě Marie Soukupové se jako kurýři zpráv zapojili také biskupův zpovědník Kašpar Štojdl, domovník František Bárta, komorník Antonín Běhavka, kuchařka

18 ABS, f. V/MV, arch. č. V-5506 MV, Rozsudek Státního soudu v Praze ze dne 31. ledna 1951.

19 ABS, f. V/ČB, arch. č. V-786 České Budějovice, podsvazek Marie Soukupové. Viz PŘÍLOHA II.

20 Marie Soukupová (1909–1978) po návratu z vězení v červenci 1957 pracovala v domově důchodců v Novém Jičíně. V roce 1972 se přestěhovala do charitního domova pro řeholnice ve Vidnavě, kde vypomáhala v prádelně. Zde také zemřela.

třeboňského děkana Antonína Jarolímka (viz dále) Kateřina Spálenková a další. Zprávy určené jiným diecézním biskupům pomáhal zprostředkovat pater Václav Říha. Korespondence se prakticky týkala ryze církevních záležitostí a umožňovala biskupu Hlouchovi nadále spravovat diecézi. V dopisech se řešily otázky výchovy a vzdělávání bohoslovců, jejich svěcení, umístění pedagogů rozpuštěného kněžského semináře v Českých Budějovicích do duchovní správy (rok 1950), jmenování nových kanovníků, udělení jurisdikce kněžím přemístěným či nově dosazeným do českobudějovické diecéze Státním úřadem pro věci církevní a také informace o zatčených kněžích.

Omezování svobody biskupa Hloucha probíhalo postupně. V průběhu června 1949 byly do biskupských úřadů dosazeni vládní zmocněnci, kteří dozorovali, zda chod a správa diecéze probíhá v souladu s politikou totalitního státu. Do českobudějovického biskupství nastoupil Jaroslav Brandejs.[21] Od 18. června 1949 již byl biskup Josef Hlouch izolován od vnějšího světa, budova kurie obsazena bezpečnostními složkami a jeho návštěvy byly hlášeny StB a regulovány vládním zmocněncem. Další zpřísnění internace nastalo od konce dubna 1950. Dne 29. března 1952 byl převezen do Kadaně, a tím začala jeho několikaletá internace.

Vyhodnocení StB[22] a opis tajně předané zprávy[23]

Vyhodnocení StB ze dne 12. května 1952 je součástí skupinového svazku vedeného k osobám, které byly v kontaktu s biskupem Josefem Hlouchem v době jeho internace v biskupské rezidenci. Opis zprávy dokumentuje druh informací, které byly předávány utajeným způsobem internovanému biskupovi od jeho blízkých spolupracovníků. Opis zpráv se dochoval jako důkazní materiál v osobním vyšetřovacím spisu Antonína Jarolímka, děkana v Třeboni a bratra strahovského opata Bohuslava Stanislava Jarolímka.

Antonín Jarolímek byl internován deset měsíců v klášteře v Želivi a dne 19. září 1953 byl odsouzen Krajským soudem v Českých Budějovicích ke třinácti letům odnětí svobody za trestný čin velezrady.[24]

„*Illegální řízení církevního života v českobudějovické diecézi*“, jehož se biskup Hlouch podle vyhodnocení StB údajně dopouštěl, ve skutečnosti znamenalo zajištění, aby se kněží a laici nedostávali v době nesvobody a státem omezených možností náboženského života do sporu se svým svědomím. Tento postup mu ze strany církve umožňovaly tzv. mexické fakulty. „*[…] Mexické fakulty představují soubor mimořádných zmocnění a dispenzí (zbavení vázanosti zákonem ryze církevním ve zvláštním případě), udělených Apoštolským stolcem římským katolíkům žijícím na území státu s totalitním*

21 BULÍNOVÁ, Marie – JANIŠOVÁ, Milena – KAPLAN, Karel: *Církevní komise ÚV KSČ 1949,* s. 168, 377.

22 ABS, f. H/MV, arch. č. H-373 MV. Viz PŘÍLOHA III.

23 ABS, f. V/ČB, arch. č. V-786 České Budějovice, osobní vyšetřovací spis Antonína Jarolímka.

24 Antonín Jarolímek (1894–1970).

režimem, který omezuje nebo zakazuje svobodné působení církve. Fakulty se týkaly jurisdikční, liturgické a disciplinární roviny života církve tak, aby byly zajištěny správa a řízení diecézí a duchovní potřeby věřících v době nesvobody. S tímto záměrem byly také uděleny katolické církvi v Mexiku v době jejího pronásledování na počátku 20. století. Odtud je odvozen název ‚mexické fakulty'. Fakulty, určené pro katolickou církev v Československu, přivezl z Říma litoměřický biskup Štěpán Trochta v listopadu 1948. Zásadní význam fakult spočíval mimo jiné v možnosti vytvoření alternativní hierarchické struktury církve, aby v případě uvěznění, internace, vyhnanství či smrti sídelního biskupa byla zajištěna správa a řízení diecéze. Mexické fakulty byly označeny představiteli mocenského režimu jako ‚tajné vatikánské instrukce' a prakticky veškeré aktivity vyplývající z mimořádného zmocnění byly StB sledovány jako protistátní činnost."[25]

V první fázi uplatňování mexických fakult šlo v českobudějovické diecézi zejména o jmenování zástupce biskupa (ordináře[26]) a o zajištění generální jurisdikce[27] pro kněze. Každý kněz potřebuje k působení jurisdikci od místního ordináře. Po vzniku Státního úřadu pro věci církevní byli kněží často z moci státu přemisťováni bez ohledu na hranice diecéze a stejným způsobem byli do duchovní správy od druhé poloviny roku 1950 dosazováni někteří vybraní řeholníci z centralizačních klášterů. Individuální vyřízení žádosti o jurisdikci se internací biskupa Josefa Hloucha výrazně komplikovalo a od jeho přísné izolace na konci dubna 1950 bylo již prakticky nemožné. Dochovaný opis zprávy Antonína Jarolímka internovanému biskupu Hlouchovi poukazuje v bodě č. 1 na komplikace při získávání jurisdikce. V českobudějovické diecézi začali po vzoru ostatních diecézí zvažovat udělování generální jurisdikce takto přemístěným či dosazeným kněžím. Úkolem získat pro kněze generální jurisdikci také od ostatních ordinářů byl pověřen kněz Václav Říha.

K úzkému poradnímu sboru českobudějovického biskupa, který měl možnost otevřeně, bez odposlechu a zásahů bezpečnostních složek komunikovat s internovaným Josefem Hlouchem prostřednictvím tajně předávaných zpráv, patřili Augustin Malý, Josef Šídlo a Antonín Jarolímek. Tito kněží tvořili jakýsi počátek linie, po které se měla odvíjet alternativní hierarchická struktura českobudějovické diecéze.

Augustin Malý, spirituál v kněžském semináři v Českých Budějovicích, byl na podzim roku 1949 na základě mexických fakult jmenován Josefem Hlouchem zástupcem ordináře.[28] Byl internován od května do listopadu 1951 v želivském klášteře, později

25 GABRIELOVÁ, Petra: *Kartotéka akce „48"*, s. 45–94.

26 Místní ordinář – nadřízený diecéze, tedy diecézní biskup, generální vikář, od roku 1983 také biskupský vikář. TRETERA, Jiří Rajmund: *Konfesní právo a církevní právo.* Nakl. Jan Krigl, Praha 1997, s. 163–166. *Codex Iuris Canonici. Kodex kanonického práva.* Přel. ZEDNÍČEK, Miroslav, nakl. Zvon, Praha 1994, kánon (kán.) 134, s. 53.

27 Jurisdikce – pravomoc, moc řízení, je spojena s ustanovením do úřadu. TRETERA, Jiří Rajmund: *Konfesní právo a církevní právo,* s. 133. *Codex Iuris Canonici. Kodex kanonického práva,* kán. 129–133, s. 51.

28 Augustin Malý (1911–1984) byl jmenován zástupcem biskupa (ordinářem), ale nebylo mu

v kláštеře v Hájku u Kladna, kde byl 10. května 1952 zatčen. Dne 19. září 1953 mu Krajský soud v Českých Budějovicích vyměřil deset let odnětí svobody za trestný čin velezrady.

Poradcem a případným nástupcem Augustina Malého byl biskupem vybrán Josef Šídlo, profesor teologie a rektor kněžského semináře v Českých Budějovicích. Společně s Antonínem Jarolímkem a Augustinem Malým byl odsouzen za trestný čin velezrady k jedenácti letům vězení.[29] Ve stejném soudním procesu byl vyměřen trest dvanáct let vězení za velezradu také Václavu Říhovi, který předával zprávy mezi izolovanými diecézními biskupy.[30]

Antonín Jarolímek byl po smrti generálního vikáře Jana Caise (zemřel 20. dubna 1950) navržen biskupem Hlouchem na Caisovo místo. Státní úřad pro věci církevní tento návrh, i další biskupem navržené kandidáty, zamítl. Na uvolněné místo generálního vikáře byl tedy dne 25. května 1950 z moci státu dosazen pro-režimně smýšlející kněz Josef Buchta. Biskup Hlouch mu však odmítl udělit jurisdikci a na základě mexických fakult jmenoval tajným generálním vikářem Antonína Jarolímka. Vznikla tím ukázková situace, kdy se kněží českobudějovické diecéze dostávali do sporu se svým svědomím. Je možné přijímat rozhodnutí svého nadřízeného, který byl dosazen z moci státu, nikoli pravomocí biskupa?

Situace v budově českobudějovického biskupství v letech 1950–1952 byla značně komplikovaná. Samotný vztah mezi státem dosazeným generálním vikářem Josefem Buchtou a internovaným biskupem Josefem Hlouchem (kterému byla od května 1950 ještě více omezena osobní svoboda) odvíjející se za přítomnosti bezpečnostních složek totalitní moci a dozoru státního zmocněnce Jaroslava Brandejse, by mohl být tématem samostatné studie. Není vyloučeno, že některé skutečnosti zůstanou zahaleny tajemstvím, a to z důvodu nedostatku archivních dokumentů, které by nebyly pouze jednostranně zaměřeny a nebyly provenience bývalé StB, Státního úřadu pro věci církevní, Krajského národního výboru v Českých Budějovicích či dalších útvarů komunistické státní správy.

Podle zápisu z hlavního líčení Krajského soudu v Českých Budějovicích z 19. září 1953 a podle výslechových protokolů Augustina Malého udělil dodatečně biskup Hlouch, po nátlaku politické moci, Josefu Buchtovi jurisdikci v prosinci 1950.[31] Pro tuto skutečnost hovoří také opis dekretu Josefa Buchty, v němž mu biskup Josef uděluje jurisdikci dopisem ze dne 18. prosince 1950, pod číslem jednacím 2937. Opis pravděpodobně vznikl před plánovaným a neúspěšným útěkem Josefa Buchty z republiky

---

uděleno biskupské svěcení. Z jeho pravomoci byly tedy vyňaty veškeré kultové úkony, jejichž předpokladem je biskupské svěcení. Působil v letech 1968–1972 jako generální vikář českobudějovické diecéze. Po smrti biskupa Josefa Hloucha přešel do duchovní správy.

29 Josef Šídlo (*1902).

30 Václav Říha (1923–1956) zemřel ve věznici na Mírově na srdeční selhání.

31 ABS, f. V/ČB, arch. č. V-786 České Budějovice, skupinový vyšetřovací spis a osobní vyšetřovací spis Augustina Malého.

v roce 1953. Kopie však neobsahuje žádný otisk razítka ani podpis.[32] V současné době nebyl nalezen dokument z církevního archivu s podpisem biskupa Hloucha, který by tento fakt, dochovaný pouze v materiálech StB, potvrdil.[33] Udělení jurisdikce Josefu Buchtovi k úřadu generálního vikáře tedy zůstává dosud skutečností nepotvrzenou, i když máme k dispozici indicie hovořící ve prospěch udělení.

Je pravděpodobné, že se Josef Buchta zprvu snažil diecézi řídit v souladu s vůlí internovaného biskupa, v rámci možností státní politiky uplatňované vůči katolické církvi. Buchtovy ústupky totalitní moci však vedly ke stále stoupajícímu napětí, které vyvrcholilo na počátku roku 1952 při vydání oběžníku o stanovení nových hranic vikariátů a jmenování nových vikářů. Tento konflikt,[34] kterému se podrobně věnuje ve svých publikacích historik Martin Weis, byl nepochybně podnětem vedoucím v březnu 1952 k odvozu internovaného Josefa Hloucha do Kadaně a na začátku dubna 1952 k dosazení Josefa Buchty na post kapitulního vikáře[35]. Pater Buchta je zmíněn v opisu zprávy Antonína Jarolímka v bodu č. 2 pod iniciálami „P. B." právě ve spojitosti s problémem získání jurisdikce. Tři věznění kněží, o kterých ve zprávě Jarolímek informuje biskupa, byli biskupský sekretář Stanislav Brabec,[36] kancléř Karel Tomšů[37] a František Kocáb,[38] děkan v Bechyni.

32 Opis dekretu byl uložen ve vyšetřovacím spisu Josefa Buchty jako doličný materiál, který usvědčoval jmenovaného z pokusu o útěk do zahraničí. ABS, f. V/MV, arch. č. V-396 MV.

33 V archivu českobudějovického, ani litoměřického biskupství nebyl dohledán řádný relevantní dokument.

34 WEIS, Martin: *Svědectví dokumentů: Katolická církev v archivních materiálech,* s. 46. Týž: *Osudy katolické církve na jihu Čech – akce „H"*, s. 56.
ABS, f. V/MV, arch. č. V-396 MV. Josef Buchta se 19. 5. 1953 pokusil o útěk do Německé demokratické republiky a byl při něm zadržen hlídkou pohraniční služby z Děčína. Lidový trestní soud v Praze ho dne 26. 2. 1954 odsoudil za trestný čin opuštění republiky a trestný čin krádeže ke čtyřem letům odnětí svobody, který mu byl 2. 4. 1954 na základě amnestie prezidenta republiky snížen na dva roky. Dne 11. 5. 1955 byl z Mírova propuštěn na amnestii prezidenta. Josef Buchta nastoupil do duchovní správy v litoměřické diecézi, kde působil až do konce svého života. Zemřel v lednu 2000. Jeho osobní vyjádření k působení v Českých Budějovicích si pro svou studii vyžádal historik Martin WEIS: *Osudy katolické církve na jihu Čech – diecéze bez pastýře.* In: Studia theologica, roč. IV/2, č. 8, 2002, s. 61.

35 Kapitulní vikář – prozatímní místní ordinář, který byl volen dómskou kapitulou kanovníků v případě sedisvakance (uprázdnění) biskupského stolce. Komunistická vláda manipulativně zasahovala do volby kapitulního vikáře a na tato místa z pozice moci dosazovala pro-režimně smýšlející kněze. Této možnosti zneužívala až do roku 1989 i přesto, že nové vydání kodexu kanonického práva v roce 1983 již tuto hodnost nezná. TRETERA, Jiří Rajmund: *Konfesní právo a církevní právo,* s. 170, 174.

36 Stanislav Brabec byl dne 31. 1. 1951 Státním soudem v Praze odsouzen za údajné spáchání trestného činu velezrady k deseti letům odnětí svobody. ABS, f. V/MV, arch. č. V-5506 MV, Rozsudek Státního soudu v Praze ze dne 31. 1. 1951.

37 Karel Tomšů byl dne 31. 1. 1951 Státním soudem v Praze odsouzen za údajné spáchání trestného činu velezrady ke třem letům odnětí svobody. ABS, f. V/MV, arch. č. V-5506 MV, Rozsudek Státního soudu v Praze ze dne 31. 1. 1951.

38 František Kocáb, vikář v bechyňském vikariátě, byl propuštěn z vyšetřovací vazby po třech

Návrh na propuštění biskupa Josefa Hloucha z internace[39]

Předložená zpráva je součástí návrhu na propuštění biskupa Josefa Hloucha z internace. Byla sepsaná referentem Vilémem Táborem[40] pro ministra vnitra Rudolfa Baráka v říjnu 1954. Návrh byl projednán a na základě usnesení politického byra ÚV KSČ byl biskup Josef Hlouch dne 19. listopadu 1954 propuštěn z internace.

Propuštění ze zámečku v Myštěvsi ale znamenalo jen jakési zvolnění režimu internace. Biskup Hlouch měl však dostupnější a kvalitnější lékařskou péči v Brně, kde se léčil v tehdejší Fakultní nemocnici Krajského ústavu národního zdraví u internisty Jaroslava Pojera.

Od roku 1955 mu bylo určeno místo pobytu v zámku v Šebetově u Boskovic, kde sestry z kongregace Školských sester de Notre Dame pečovaly o hluchoněmé ženy. Časté návštěvy z českobudějovické diecéze, velký zájem veřejnosti o jeho osobu a trestní stíhání kněží Josefa Hejla a Josefa Mošničky za šíření údajných protistátních letáků[41] však způsobily opětovné zpřísnění izolace a v listopadu roku 1958 byl biskup Josef Hlouch znovu internován v Paběnicích u Čáslavi.[42]

měsících dne 13. 12. 1950. Zatčen byl z důvodu rozšiřování pastýřských listů v rámci spravovaného vikariátu. Dne 25. 7. 1957 byl odsouzen Krajským soudem v Plzni z údajného podvracení republiky a přestupku proti předpisům o zbraních ke třem a půl letům odnětí svobody. ABS, f. V/Plzeň, arch. č. V-1430 Plzeň.

39 ABS, f. A 2/1, inventární jednotka (inv. j.) 732. Viz PŘÍLOHA IV.

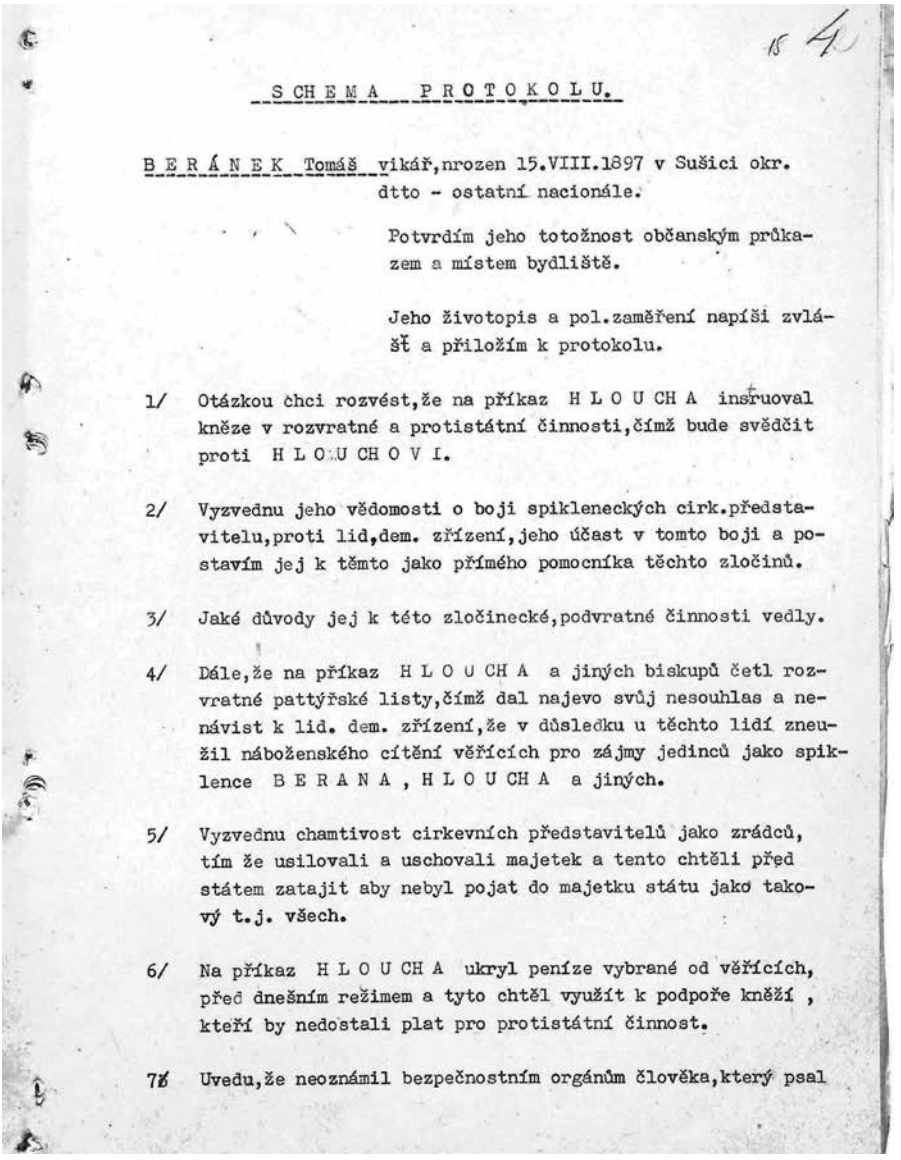
40 Vilém Tábor, původně vyučený řezník, byl přijat ke Sboru národní bezpečnosti v srpnu 1949. V době sepsání zprávy o biskupu Hlouchovi, tedy v říjnu 1954, byl zařazen jako referent 1. oddělení 3. odboru III. správy MV (do roku 1964 krycí název Vnitřního zpravodajství Ministerstva vnitra) v hodnosti podporučíka. Výše uvedené oddělení Vnitřní správy MV sledovalo členy katolické církve. Z dokumentů dochovaných v personálním spisu Viléma Tábora vyplývá, že mu byly uděleny odměny a vyznamenání za *„rozpracování církevní hierarchie"*. Vilém Tábor byl uvolněn ze služebního poměru v hodnosti majora při odchodu do starobního důchodu v únoru 1972. ABS, f. personálních spisů, arch. č. 2347/1915.

41 ABS, f. V/ČB, arch. č. V-619 ČB.

42 KOLOUCH, František: *Zkoušené srdce biskupa Hloucha,* c. d.

Biskup Josef Hlouch ve vybraných dokumentech StB

PŘÍLOHA I

15 4

SCHEMA PROTOKOLU.

BERÁNEK Tomáš vikář, nrozen 15.VIII.1897 v Sušici okr.
dtto - ostatní nacionále.

Potvrdím jeho totožnost občanským průkazem a místem bydliště.

Jeho životopis a pol.zaměření napíši zvlášť a přiložím k protokolu.

1/ Otázkou chci rozvést, že na příkaz H L O U CH A instruoval kněze v rozvratné a protistátní činnosti, čímž bude svědčit proti H L O U CH O V I.

2/ Vyzvednu jeho vědomosti o boji spikleneckých cirk.představitelu, proti lid, dem. zřízení, jeho účast v tomto boji a postavím jej k těmto jako přímého pomocníka těchto zločinů.

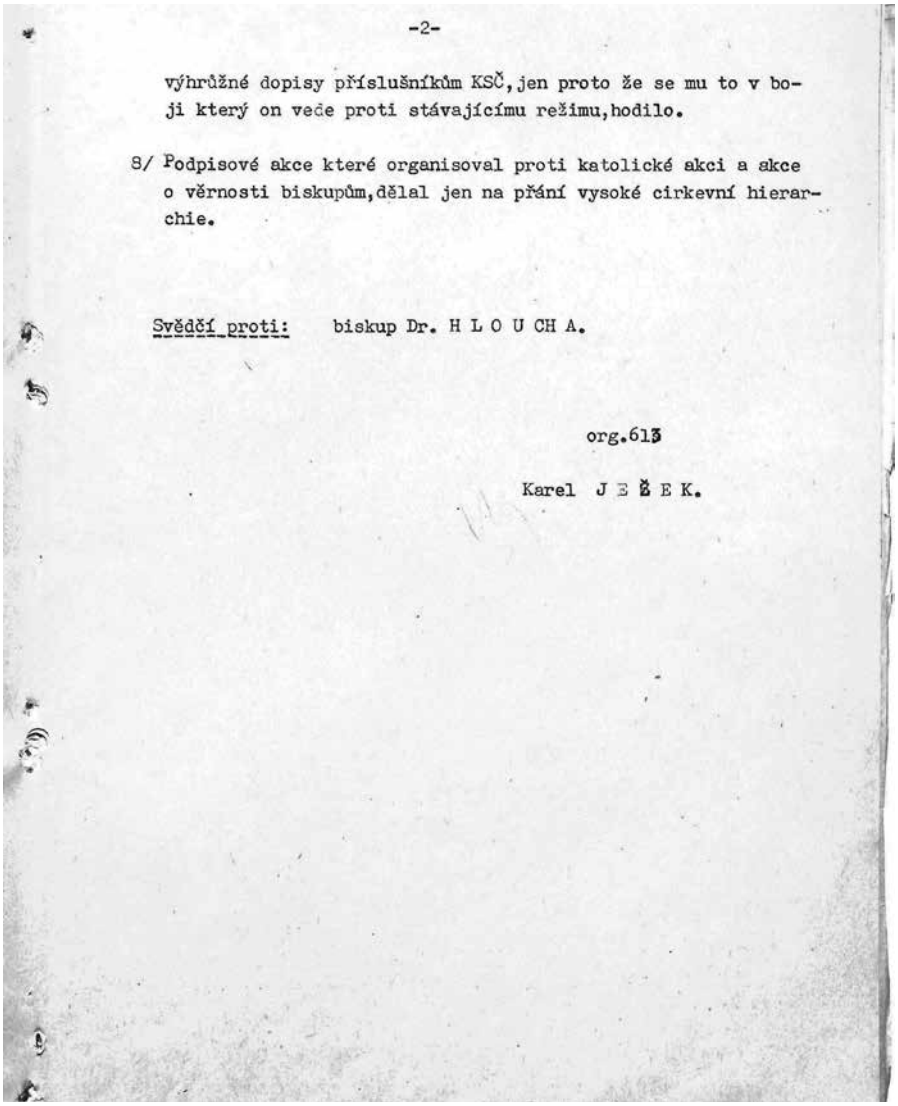
3/ Jaké důvody jej k této zločinecké, podvratné činnosti vedly.

4/ Dále, že na příkaz H L O U CH A a jiných biskupů četl rozvratné pattýřské listy, čímž dal najevo svůj nesouhlas a nenávist k lid. dem. zřízení, že v důsledku u těchto lidí zneužil náboženského cítění věřících pro zájmy jedinců jako spiklence B E R A N A , H L O U CH A a jiných.

5/ Vyzvednu chamtivost cirkevních představitelů jako zrádců, tím že usilovali a uschovali majetek a tento chtěli před státem zatajit aby nebyl pojat do majetku státu jako takový t.j. všech.

6/ Na příkaz H L O U CH A ukryl peníze vybrané od věřících, před dnešním režimem a tyto chtěl využít k podpoře kněží , kteří by nedostali plat pro protistátní činnost.

7/ Uvedu, že neoznámil bezpečnostním orgánům člověka, který psal

-2-

výhrůžné dopisy příslušníkům KSČ, jen proto že se mu to v boji který on vede proti stávajícímu režimu, hodilo.

8/ Podpisové akce které organisoval proti katolické akci a akce o věrnosti biskupům, dělal jen na přání vysoké cirkevní hierarchie.

Svědčí proti: biskup Dr. H L O U CH A.

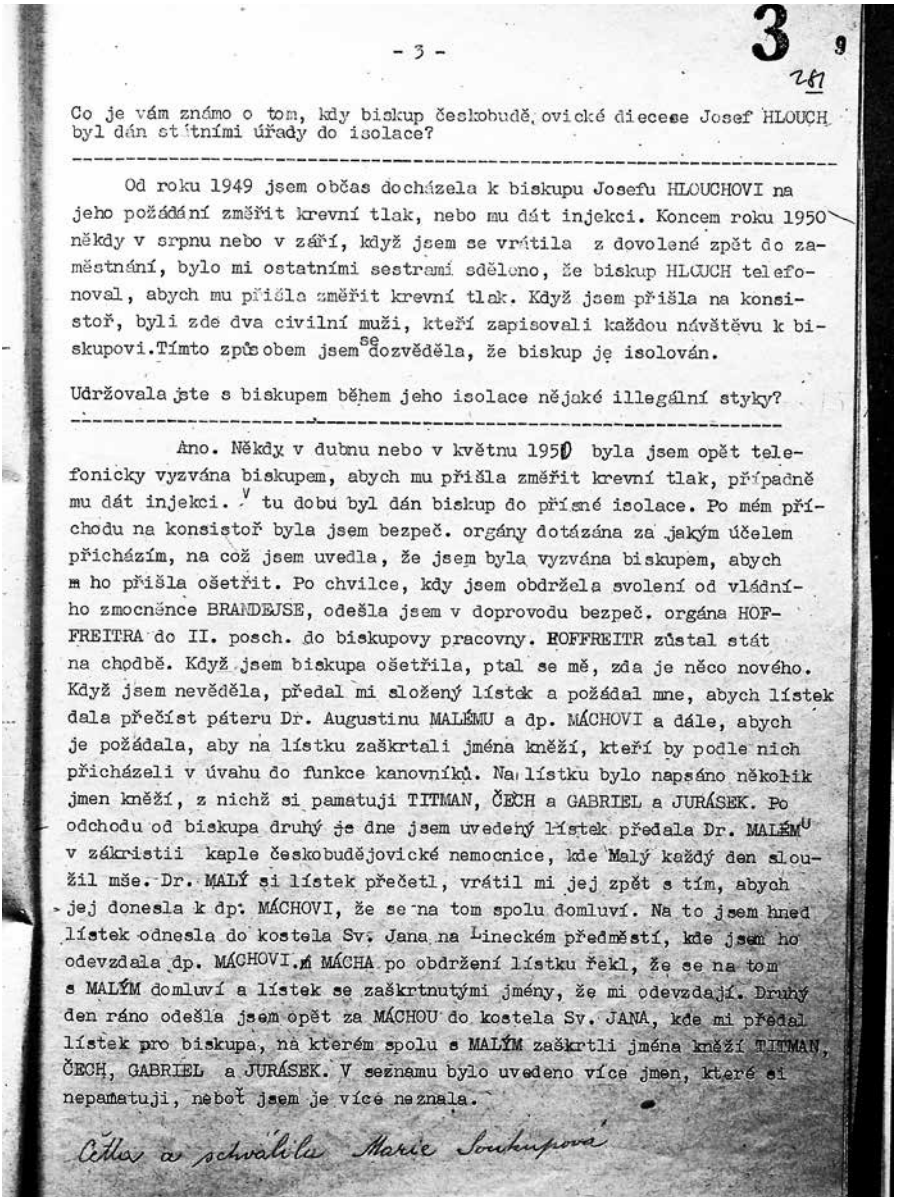
org.613

Karel J E Ž E K.

Schéma protokolu o výpovědi s Tomášem Beránkem.[43]

43 ABS, fond (f.) V/MV, arch. č. V-5506 MV, operativní podsvazek.

PŘÍLOHA II

- 3 -

3 9

281

Co je vám známo o tom, kdy biskup českobudě, ovické diecese Josef HLOUCH byl dán st tními úřady do isolace?

Od roku 1949 jsem občas docházela k biskupu Josefu HLOUCHOVI na jeho požádání změřit krevní tlak, nebo mu dát injekci. Koncem roku 1950 někdy v srpnu nebo v září, když jsem se vrátila z dovolené zpět do zaměstnání, bylo mi ostatními sestrami sděleno, že biskup HLOUCH telefonoval, abych mu přišla změřit krevní tlak. Když jsem přišla na konsistoř, byli zde dva civilní muži, kteří zapisovali každou návštěvu k biskupovi. Tímto způsobem jsem se dozvěděla, že biskup je isolován.

Udržovala jste s biskupem během jeho isolace nějaké illegální styky?

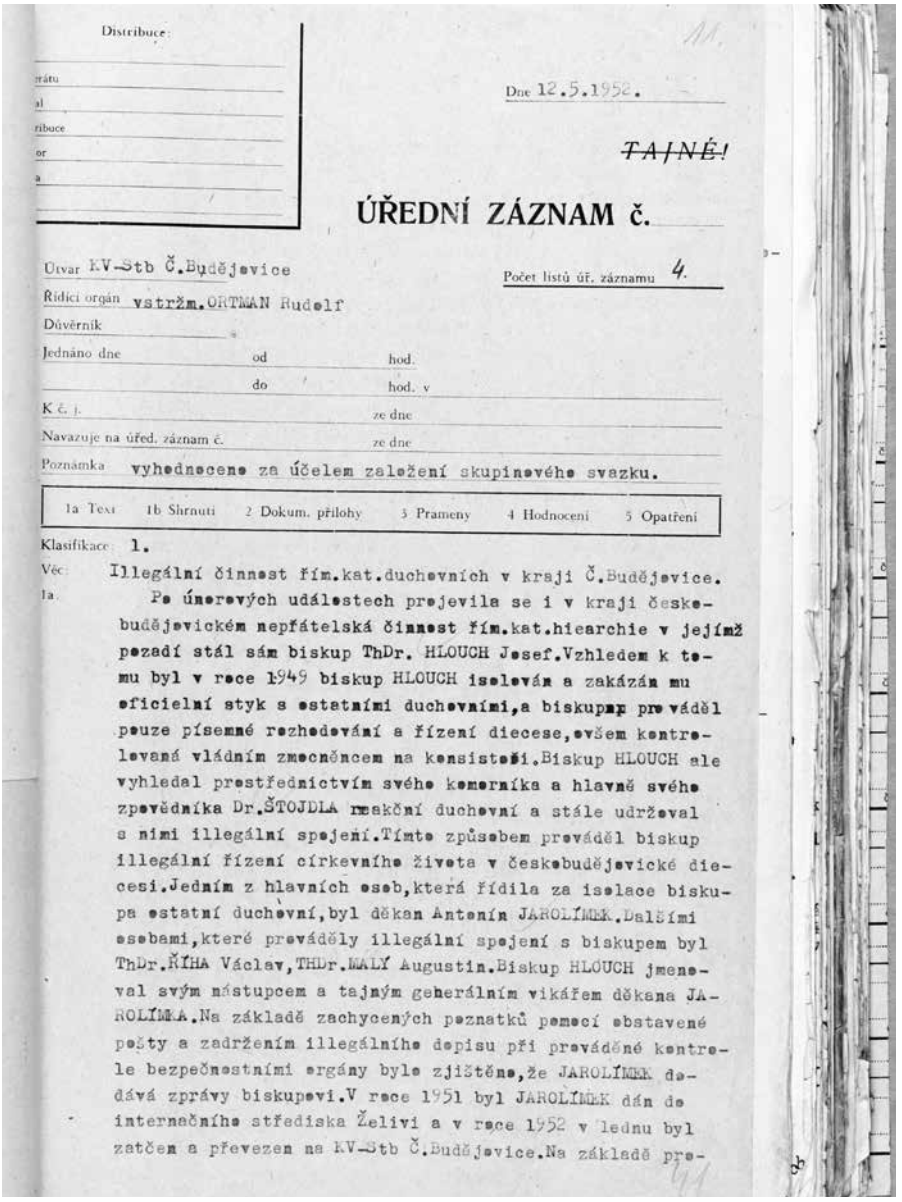
Ano. Někdy v dubnu nebo v květnu 1950 byla jsem opět telefonicky vyzvána biskupem, abych mu přišla změřit krevní tlak, případně mu dát injekci. V tu dobu byl dán biskup do přísné isolace. Po mém příchodu na konsistoř byla jsem bezpeč. orgány dotázána za jakým účelem přicházím, na což jsem uvedla, že jsem byla vyzvána biskupem, abych mu přišla ošetřit. Po chvilce, kdy jsem obdržela svolení od vládního zmocněnce BRANDEJSE, odešla jsem v doprovodu bezpeč. orgána HOFFREITRA do II. posch. do biskupovy pracovny. HOFFREITR zůstal stát na chodbě. Když jsem biskupa ošetřila, ptal se mě, zda je něco nového. Když jsem nevěděla, předal mi složený lístek a požádal mne, abych lístek dala přečíst páteru Dr. Augustinu MALÉMU a dp. MÁCHOVI a dále, abych je požádala, aby na lístku zaškrtali jména kněží, kteří by podle nich přicházeli v úvahu do funkce kanovníků. Na lístku bylo napsáno několik jmen kněží, z nichž si pamatuji TITMAN, ČECH a GABRIEL a JURÁSEK. Po odchodu od biskupa druhý je dne jsem uvedený lístek předala Dr. MALÉMU v zákristii kaple českobudějovické nemocnice, kde Malý každý den slouží mše. Dr. MALÝ si lístek přečetl, vrátil mi jej zpět s tím, abych jej donesla k dp. MÁCHOVI, že se na tom spolu domluví. Na to jsem hned lístek odnesla do kostela Sv. Jana na Lineckém předměstí, kde jsem ho odevzdala dp. MÁCHOVI. MÁCHA po obdržení lístku řekl, že se na tom s MALÝM domluví a lístek se zaškrtnutými jmény, že mi odevzdají. Druhý den ráno odešla jsem opět za MÁCHOU do kostela Sv. JANA, kde mi předal lístek pro biskupa, na kterém spolu s MALÝM zaškrtli jména kněží TITMAN, ČECH, GABRIEL a JURÁSEK. V seznamu bylo uvedeno více jmen, které si nepamatuji, neboť jsem je více neznala.

Čtla a schválila Marie Soukupová

Úryvek z výslechového protokolu Marie Soukupové.[44]

44 ABS, f. V/ČB, arch. č. V-786 České Budějovice, podsvazek Marie Soukupové.

PŘÍLOHA III

Distribuce:

rátu
al
ribuce
or
a

Dne 12.5.1952.

~~TAJNÉ!~~

ÚŘEDNÍ ZÁZNAM č.

Útvar KV-Stb Č.Budějovice — Počet listů úř. záznamu 4.

Řídící orgán vstržm.ORTMAN Rudolf

Důvěrník

Jednáno dne od hod.

do hod. v

K č. j. ze dne

Navazuje na úřed. záznam č. ze dne

Poznámka vyhodnocene za účelem založení skupinového svazku.

1a Text 1b Shrnutí 2 Dokum. přílohy 3 Prameny 4 Hodnocení 5 Opatření

Klasifikace 1.

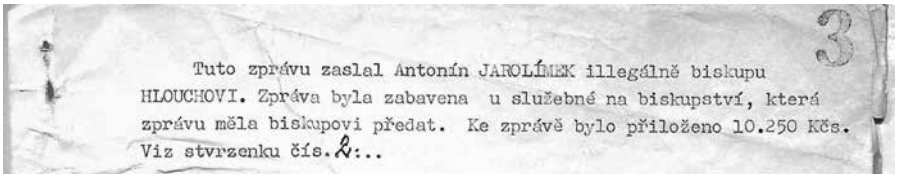
Věc Illegální činnost fím.kat.duchovních v kraji Č.Budějovice.

1a Po únorových událostech projevila se i v kraji českobudějovickém nepřátelská činnost fím.kat.hierarchie v jejímž pozadí stál sám biskup ThDr. HLOUCH Josef.Vzhledem k tomu byl v roce 1949 biskup HLOUCH isolován a zakázán mu oficielní styk s ostatními duchovními,a biskupm provádě pouze písemné rozhodování a řízení diecese,ovšem kontrolovaná vládním zmocněncem na konsistoři.Biskup HLOUCH ale vyhledal prostřednictvím svého komorníka a hlavně svého zpovědníka Dr.ŠTOJDLA nelegální duchovní a stále udržoval s nimi illegální spojení.Tímto způsobem prováděl biskup illegální řízení církevního života v českobudějovické diecesi.Jedním z hlavních osob,která řídila za isolace biskupa ostatní duchovní,byl děkan Antonín JAROLÍMEK.Dalšími osobami,které prováděly illegální spojení s biskupem byl ThDr.ŘÍHA Václav,THDr.MALÝ Augustin.Biskup HLOUCH jmenoval svým nástupcem a tajným generálním vikářem děkana JAROLÍMKA.Na základě zachycených poznatků pomocí obstavené pošty a zadržením illegálního dopisu při prováděné kontrole bezpečnostními orgány bylo zjištěno,že JAROLÍMEK dodává zprávy biskupovi.V roce 1951 byl JAROLÍMEK dán do internačního střediska Želivi a v roce 1952 v lednu byl zatčen a převezen na KV-Stb Č.Budějovice.Na základě pře-

Vyhodnocení[45] a opis předané zprávy[46].

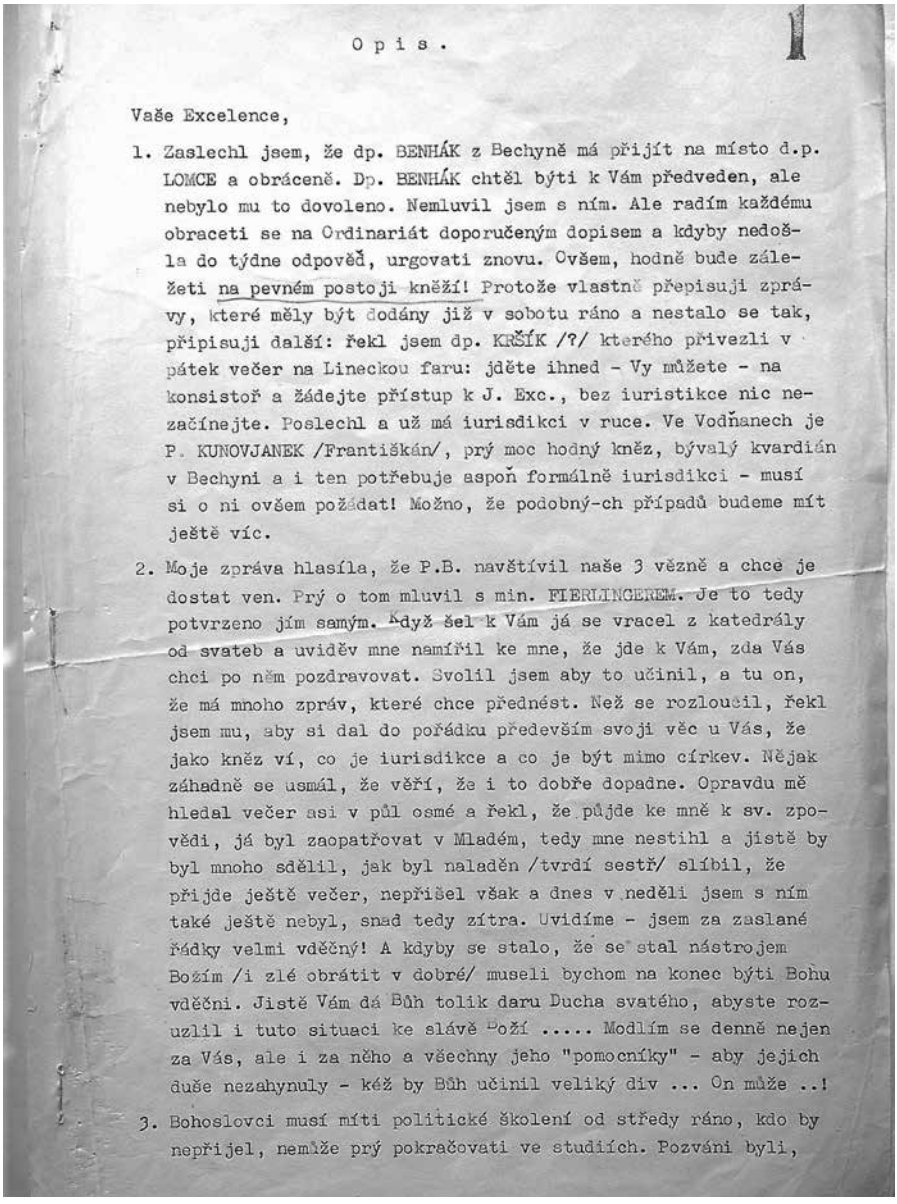
45 ABS, f. H/MV, arch. č. H-373 MV.

46 ABS, f. V/ČB, arch. č. V-786 České Budějovice, osobní vyšetřovací spis Antonína Jarolímka.

3

Tuto zprávu zaslal Antonín JAROLÍMEK illegálně biskupu HLOUCHOVI. Zpráva byla zabavena u služebné na biskupství, která zprávu měla biskupovi předat. Ke zprávě bylo přiloženo 10.250 Kčs. Viz stvrzenku čís. 2:..

1

O p i s .

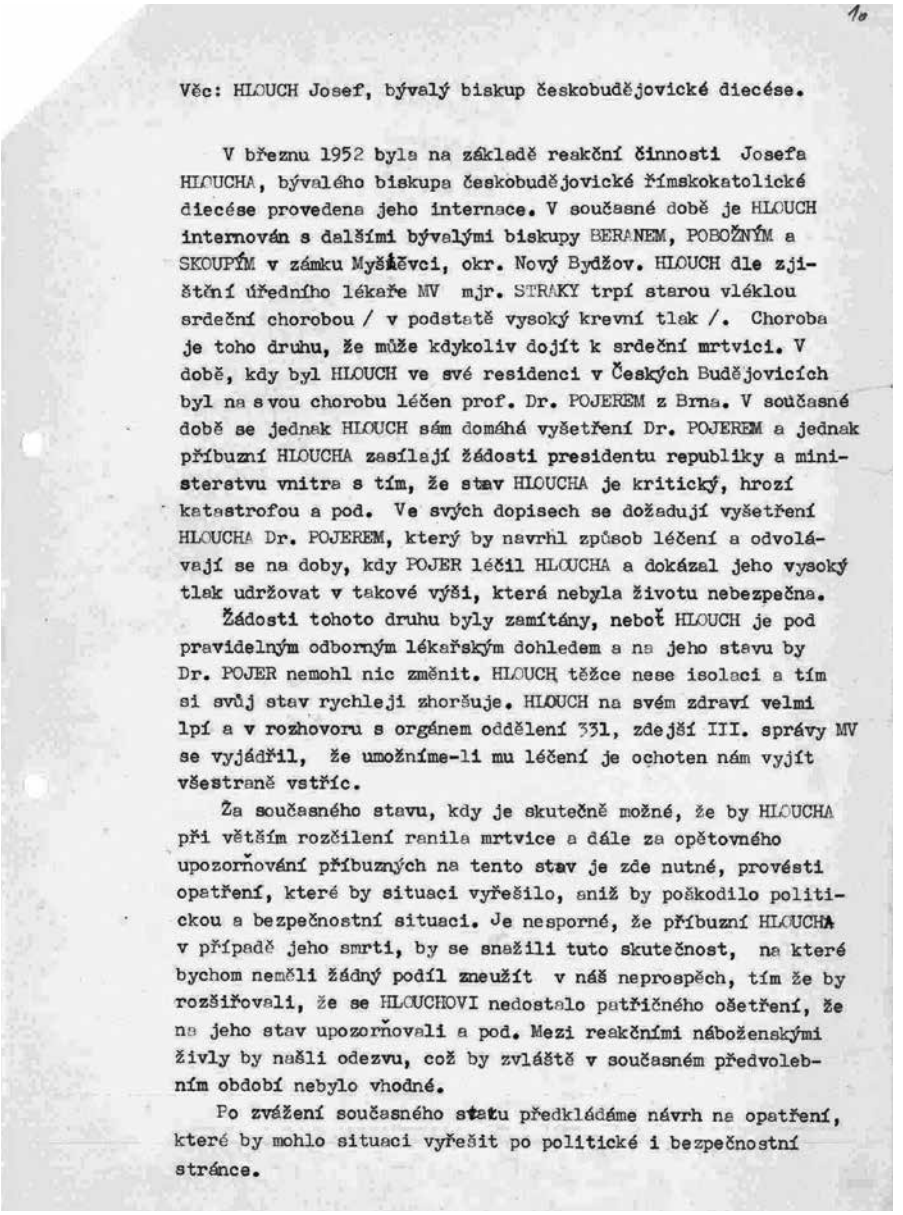
Vaše Excelence,

1. Zaslechl jsem, že dp. BENHÁK z Bechyně má přijít na místo d.p. LOMCE a obráceně. Dp. BENHÁK chtěl býti k Vám předveden, ale nebylo mu to dovoleno. Nemluvil jsem s ním. Ale radím každému obraceti se na Ordinariát doporučeným dopisem a kdyby nedošla do týdne odpověď, urgovati znovu. Ovšem, hodně bude záležeti na pevném postoji kněží! Protože vlastně přepisuji zprávy, které měly být dodány již v sobotu ráno a nestalo se tak, připisuji další: řekl jsem dp. KRŠÍK /?/ kterého přivezli v pátek večer na Lineckou faru: jděte ihned - Vy můžete - na konsistoř a žádejte přístup k J. Exc., bez iuristikce nic nezačínejte. Poslechl a už má iurisdikci v ruce. Ve Vodňanech je P. KUNOVJANEK /František/, prý moc hodný kněz, bývalý kvardián v Bechyni a i ten potřebuje aspoň formálně iurisdikci - musí si o ni ovšem požádat! Možno, že podobný-ch případů budeme mít ještě víc.

2. Moje zpráva hlasíla, že P.B. navštívil naše 3 vězně a chce je dostat ven. Prý o tom mluvil s min. FIERLINGEREM. Je to tedy potvrzeno jím samým. Když šel k Vám já se vracel z katedrály od svatеb a uviděv mne namířil ke mne, že jde k Vám, zda Vás chci po něm pozdravovat. Svolil jsem aby to učinil, a tu on, že má mnoho zpráv, které chce přednést. Než se rozloučil, řekl jsem mu, aby si dal do pořádku především svoji věc u Vás, že jako kněz ví, co je iurisdikce a co je být mimo církev. Nějak záhadně se usmál, že věří, že i to dobře dopadne. Opravdu mě hledal večer asi v půl osmé a řekl, že půjde ke mně k sv. zpovědi, já byl zaopatřovat v Mladém, tedy mne nestihl a jistě by byl mnoho sdělil, jak byl naladěn /tvrdí sestř/ slíbil, že přijde ještě večer, nepřišel však a dnes v neděli jsem s ním také ještě nebyl, snad tedy zítra. Uvidíme - jsem za zaslané řádky velmi vděčný! A kdyby se stalo, že se stal nástrojem Božím /i zlé obrátit v dobré/ museli bychom na konec býti Bohu vděčni. Jistě Vám dá Bůh tolik daru Ducha svatého, abyste rozuzlil i tuto situaci ke slávě Boží ..... Modlím se denně nejen za Vás, ale i za něho a všechny jeho "pomocníky" - aby jejich duše nezahynuly - kéž by Bůh učinil veliký div ... On může ..!

3. Bohoslovci musí míti politické školení od středy ráno, kdo by nepřijel, nemůže prý pokračovati ve studiích. Pozváni byli,

PŘÍLOHA IV

Věc: HLOUCH Josef, bývalý biskup českobudějovické diecése.

V březnu 1952 byla na základě reakční činnosti Josefa HLOUCHA, bývalého biskupa českobudějovické římskokatolické diecése provedena jeho internace. V současné době je HLOUCH internován s dalšími bývalými biskupy BERANEM, POBOŽNÝM a SKOUPÝM v zámku Myšíčevci, okr. Nový Bydžov. HLOUCH dle zjištění úředního lékaře MV mjr. STRAKY trpí starou vléklou srdeční chorobou / v podstatě vysoký krevní tlak /. Choroba je toho druhu, že může kdykoliv dojít k srdeční mrtvici. V době, kdy byl HLOUCH ve své residenci v Českých Budějovicích byl na svou chorobu léčen prof. Dr. POJEREM z Brna. V současné době se jednak HLOUCH sám domáhá vyšetření Dr. POJEREM a jednak příbuzní HLOUCHA zasílají žádosti presidentu republiky a ministerstvu vnitra s tím, že stav HLOUCHA je kritický, hrozí katastrofou a pod. Ve svých dopisech se dožadují vyšetření HLOUCHA Dr. POJEREM, který by navrhl způsob léčení a odvolávají se na doby, kdy POJER léčil HLOUCHA a dokázal jeho vysoký tlak udržovat v takové výši, která nebyla životu nebezpečna.

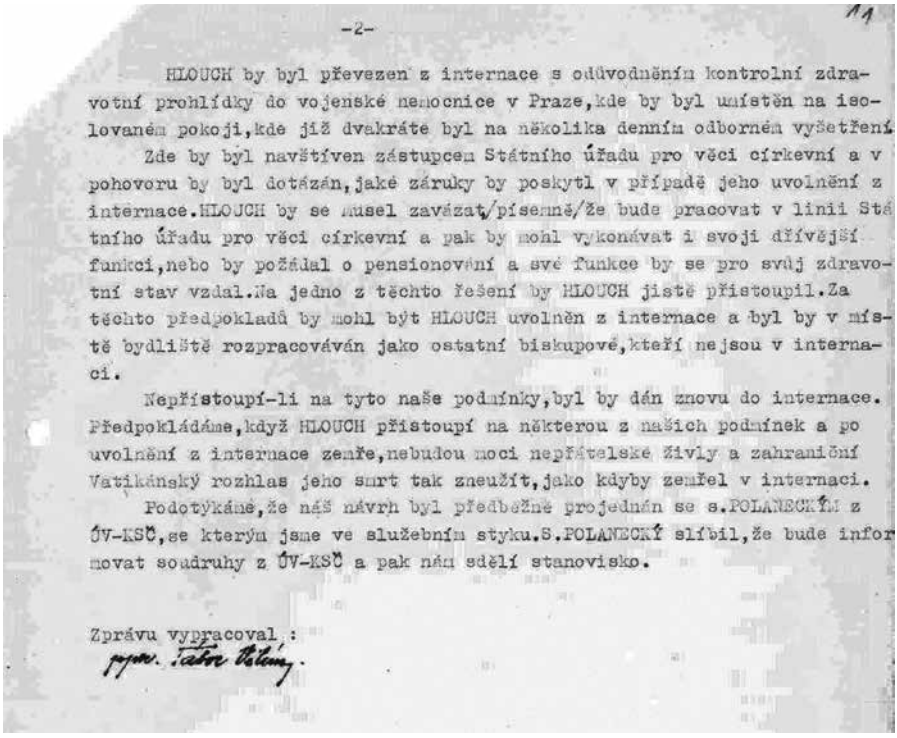
Žádosti tohoto druhu byly zamítány, neboť HLOUCH je pod pravidelným odborným lékařským dohledem a na jeho stavu by Dr. POJER nemohl nic změnit. HLOUCH těžce nese isolaci a tím si svůj stav rychleji zhoršuje. HLOUCH na svém zdraví velmi lpí a v rozhovoru s orgánem oddělení 331, zdejší III. správy MV se vyjádřil, že umožníme-li mu léčení je ochoten nám vyjít všestranně vstříc.

Za současného stavu, kdy je skutečně možné, že by HLOUCHA při větším rozčilení ranila mrtvice a dále za opětovného upozorňování příbuzných na tento stav je zde nutné, provésti opatření, které by situaci vyřešilo, aniž by poškodilo politickou a bezpečnostní situaci. Je nesporné, že příbuzní HLOUCHA v případě jeho smrti, by se snažili tuto skutečnost, na které bychom neměli žádný podíl zneužít v náš neprospěch, tím že by rozšiřovali, že se HLOUCHOVI nedostalo patřičného ošetření, že na jeho stav upozorňovali a pod. Mezi reakčními náboženskými živly by našli odezvu, což by zvláště v současném předvolebním období nebylo vhodné.

Po zvážení současného stavu předkládáme návrh na opatření, které by mohlo situaci vyřešit po politické i bezpečnostní stránce.

Návrh na propuštění biskupa Josefa Hloucha z internace.[47]

47 ABS, f. A 2/1, inv. j. 732.

-2-

HLOUCH by byl převezen z internace s odůvodněním kontrolní zdravotní prohlídky do vojenské nemocnice v Praze, kde by byl umístěn na isolovaném pokoji, kde již dvakráte byl na několika denním odborném vyšetření.

Zde by byl navštíven zástupcem Státního úřadu pro věci církevní a v pohovoru by byl dotázán, jaké záruky by poskytl v případě jeho uvolnění z internace. HLOUCH by se musel zavázat/písemně/ že bude pracovat v linii Státního úřadu pro věci církevní a pak by mohl vykonávat i svoji dřívější funkci, nebo by požádal o pensionování a své funkce by se pro svůj zdravotní stav vzdal. Na jedno z těchto řešení by HLOUCH jistě přistoupil. Za těchto předpokladů by mohl být HLOUCH uvolněn z internace a byl by v místě bydliště rozpracováván jako ostatní biskupové, kteří nejsou v internaci.

Nepřistoupí-li na tyto naše podmínky, byl by dán znovu do internace. Předpokládáme, když HLOUCH přistoupí na některou z našich podmínek a po uvolnění z internace zemře, nebudou moci nepřátelské živly a zahraniční Vatikánský rozhlas jeho smrt tak zneužít, jako kdyby zemřel v internaci.

Podotýkáme, že náš návrh byl předběžně projednán se s. POLANECKÝM z ÚV-KSČ, se kterým jsme ve služebním styku. S. POLANECKÝ slíbil, že bude informovat soudruhy z ÚV-KSČ a pak nám sdělí stanovisko.

Zprávu vypracoval :
ppor. Tabor Bělný.

Legalizace Apoštolské církve v podmínkách totalitního Československa

s přihlédnutím k archivním pramenům StB

Petra Gabrielová

Úvod

Otázka legalizace Apoštolské církve v Československu v podmínkách komunistického režimu nebyla dosud z velké části zpracována. Nejrozsáhlejším příspěvkem k tomuto tématu je bezesporu soubor šesti knih vydaných v Albrechticích emeritním biskupem Apoštolské církve Rudolfem Bubikem, které jsou kombinací svědeckých výpovědí, vydaných dokumentů a odborných článků.[1] K dějinám této církevní denominace se dá dohledat i několik dalších studií, které se však prioritně přímo tématu legalizace nevěnují.[2]

Zde předkládaný text mapuje období zhruba od roku 1963 do roku 1988, kdy zástupci budoucí Apoštolské církve jednali o povolení k náboženskému působení s referenty Sekretariátu pro věci církevní při ministerstvu kultury. Článek vychází ze zpracování tří skupin archivních materiálů: jednak pramenů z fondů Národního archivu,[3] dále dokumentů z církevních archivů[4] a nakonec archiválií ze správy Archivu

1 BUBIK, Rudolf: *Co jsem slyšel: historie letničního hnutí 1904–1952*. Křesťanský život, Albrechtice 2005. Týž: *Co jsem viděl: historie letničního hnutí 1952–1973*. Tamtéž, 2006. Týž: *Co jsem prožil: historie letničního hnutí 1973–1989*. Tamtéž, 2007. *Historie letničního hnutí I. Autentické dokumenty.* Red. Rudolf BUBIK, Křesťanský život, Albrechtice 2005. *Historie letničního hnutí III.* Tamtéž, 2006. *Historie letničního hnutí V.* Tamtéž, 2007.

2 KALETA, Jan a kol.: *Církev bratrská na Těšínsku.* In: *Sto let ve službě Evangelia (1880–1980)*. Jubilejní sborník Církve bratrské. Církev bratrská, Praha 1980; NAVRÁTIL, Aleš: *Rudolf Bubik, biskup Apoštolské církve.* In: *Osobnost v církvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století*. Red. MAREK, Pavel, HANUŠ, Jiří, Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2006; GABRIELOVÁ, Petra: *Historie rozhodných křesťanů letničních v dokumentech Státní bezpečnosti (70. a 80. léta 20. století)*. In: Sborník Archivu bezpečnostních složek č. 8, ABS, Praha 2010.

3 Národní archiv v Praze (NA). Fond Státní úřad pro věci církevní a fond Ministerstvo kultury ČSR (dále f. Ministerstvo kultury) – Sekretariát pro věci církevní.

4 Archiv Ústředí Apoštolské církve v Kolíně (AÚAc); Edice dokumentů vydaných Rudolfem Bubikem; Archiv Bratrské jednoty baptistů v Praze (ABJB). Kontaktovala jsem rovněž archiv Církve bratrské, odkud se však nepodařilo získat žádné relevantní dokumenty. Také jsem se obrátila na archiv Evangelické církve metodistické; zde nebyly dohledány žádné dokumenty k danému tématu.

bezpečnostních složek,[5] které studie, vzhledem k podstatné roli Státní bezpečnosti (StB) v daném tématu, nemohla opominout. Proces legalizace Apoštolské církve – církve letniční – v podmínkách totalitního státu byl velice komplikovaný a odrážel nejen obecně likvidační postoj režimu vůči církvím a náboženským společnostem, ale v případě stoupenců letničního hnutí poukazoval také na nejednotný postup komunistické státní správy v církevní politice. Apoštolská církev byla v České socialistické republice povolena ke dni 25. ledna 1989. Na Slovensku působila náboženská společnost letničních křesťanů již od sedmdesátých let minulého století poté, co se věřící formálně přihlásili k Novoapoštolské církvi.

Rozhodní křesťané letniční na Těšínsku do roku 1968

Ohlas myšlenek letničního hnutí, vzniklého ve Spojených státech amerických na přelomu 19. a 20. století především v prostoru tradičních protestantských církví, nalezl odezvu na našem území na Těšínsku ve sboru Evangelické církve augsburského vyznání. Zde se v rozmezí let 1904 až 1910 vymezily dvě skupiny věřících: jednak Křesťanské společenství a dále rozhodní křesťané letniční. Svaz rozhodných křesťanů byl u státních úřadů zaregistrován 15. července 1910 jako náboženský spolek. Jeho vedoucím byl až do roku 1917 Jan Kajfosz z Třince. Hlavní střediska hnutí se na Těšínsku konstituovala v Neborech, Dolním Žukově, Hrádku a Horní Suché. Kromě těchto sborů existovaly další menší letniční skupinky po celém území těšínského Slezska jak na české, tak na polské straně. Během první republiky vydal Svaz rozhodných křesťanů svůj zpěvník, věnoval se charitativní činnosti a zavedl měsíčník Glos prawdy, který pravidelně vycházel až do léta roku 1939. V období protektorátu Čechy a Morava bylo působení sborů zakázáno. Vedoucí skupiny z Dolního Žukova Pavel Wojnar byl krátce po okupaci zatčen gestapem a do jara 1941 vězněn v koncentračním táboře Dachau. Po válce sbory na území Československa i Polska opět obnovily svou činnost.[6]

5 Archiválie vzniklé činností Státní bezpečnosti (StB) a spravované Archivem bezpečnostních složek (ABS) v Praze, se kterými jsem pro potřeby studie pracovala, byly hlavně vyšetřovací spisy, dále pak operativní svazky kontrarozvědky, agenturní svazky a materiály ze spisového fondu X. správy SNB. Především z dokumentace, pokud ji spis obsahuje, a případně z výslechových protokolů vyšetřovacích spisů si můžeme udělat podrobnější představu o působení církve a jejích jednotlivých sborů. Věrohodnost informací, získaných z těchto dokumentů o rozdělení sborů a jim podřízených kazatelských stanic a o jejich působení, je možné ověřit ze žádostí letničních křesťanů podávaných na Sekretariát pro věci církevní. NA, f. Ministerstvo kultury – Sekretariát pro věci církevní, karton (kn.) 184, AÚAc. Blíže se touto tématikou zabývá sonda do náboženského života sborů letničních křesťanů v sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století: GABRIELOVÁ, Petra: *Historie rozhodných křesťanů letničních v dokumentech Státní bezpečnosti (70. a 80. léta 20. století), c. d.*

6 BUBIK, Rudolf: *Co jsem slyšel: historie letničního hnutí 1904–1952*, s. 106; KALETA, Jan a kol.: *Církev bratrská na Těšínsku,* s. 146.

Po únoru 1948 se právní postavení Svazu rozhodných křesťanů velice zkomplikovalo. Členové si sice v prosinci 1949 podali žádost o povolení náboženského působení,[7] ale Svaz byl roku 1951 po právní stránce jako „náboženský spolek" de facto zlikvidován.[8] Sbory i volné menší skupiny se mohly nadále legálně scházet pouze v rámci některé z povolených církví. Těšínské sbory byly v březnu 1951 připojeny k Jednotě českobratrské. Jejich tehdejšímu vedení se toto řešení jevilo jako přijatelné. Jednota českobratrská (od roku 1967 Církev bratrská) měla kongregační zřízení a zdálo se, že by mohla Svazu rozhodných křesťanů po právní stránce poskytnout zázemí a zároveň i autonomii v náboženském působení.[9]

Už od počátku připojení k Jednotě českobratrské se mezi rozhodnými křesťany objevily rozpory. Zatímco věřící v Hrádku, reprezentovaní Karlem Kaletou, připojení akceptovali,[10] rozhodným křesťanům v Dolním Žukově a v Neborech sjednocení nevyhovovalo. Důvody nespokojenosti je možné hledat v odlišných věroučných důrazech i ve výhradách k vnitřnímu organizačnímu uspořádání Jednoty českobratrské. Na přelomu padesátých a šedesátých let 20. století se spor mezi věřícími začal hrotit. Kazatelé Jednoty českobratrské pohlíželi nelibě především na projevy glosolálií,[11]

7 NA, f. Státní úřad pro věci církevní, Praha, kn. 211, inventární jednotka (inv. j.) 115. Žádost členů Svazu rozhodných křesťanů obsahuje krátký popis historie Spolku. Ve složce se dochoval i jejich statut. V dopise adresovaném Státnímu úřadu pro věci církevní v roce 1949 nelze přehlédnout spontánní důvěru (snad až naivní) ke státní správě: *„[…] byla založena samostatná náboženská společnost pod jménem ‚Spolek rozhodných křesťanů'. Ovšem podle tehdejšího rakouského práva nemohla být tato náboženská společnost organisována jako náboženská, nýbrž jen jako spolek podle spolkového zákona. Naši členové byli vedeni úřady jako osoby bez vyznání, ačkoliv měli vyznání. […] Za první republiky zůstala naše situace stejná. Nebylo náboženské rovnosti, neboť církve státem uznané měly privilegované postavení a náboženské společnosti jako je naše, byly pouze trpěny. Uvítali jsme proto vděčně, když zákon č. 217/49 Sb. a vládní nařízení č. 223/49 Sb. zavedl rovnost všech náboženství, neboť teprve nyní můžeme vystoupit jako rovnoprávná náboženská společnost s největšími církvemi v ČSR."*

8 Zánik způsobilo vydání zákona č. 68/1951 Sb. o dobrovolných sdruženích a spolcích, kterým byl zrušen dosavadní spolkový zákon č. 134/1867 říšského zákoníku. Vydání zákona č. 68/1951 Sb. bylo pro mnohé spolky vzniklé před rokem 1951 v podstatě likvidační.

9 BUBIK, Rudolf: *Co jsem slyšel: historie letničního hnutí 1904–1952*, s. 110; KALETA, Jan a kol.: *Církev bratrská na Těšínsku,* s. 150; ABS, f. V/Ostrava, archivní číslo (arch. č.) V-2856 Ostrava, sv. II.

10 KALETA, Jan a kol.: *Církev bratrská na Těšínsku,* s. 150. V popisovaných historických událostech Spolku rozhodných křesťanů ve sborníku Církve bratrské poukázal Jan Kaleta i na majetkové převody mezi Svazem rozhodných křesťanů a Jednotou českobratrskou. Konkrétně zmiňuje likvidační valnou hromadu Spolku rozhodných křesťanů, konanou v dubnu 1951 v Hrádku, kde byl odsouhlasen převod vlastnického práva na nemovitostech v Hrádku na Jednotu českobratrskou. Zápis o likvidační valné hromadě Spolku rozhodných křesťanů dne 22. dubna 1951 v Hrádku a Dolním Žukově se dochoval v archivu Ústředí Apoštolské církve v Kolíně. Valná hromada dala výslovné svolení, aby na základě tohoto zápisu bylo vlastnické právo na nemovitostech v Hrádku převedeno na Jednotu českobratrskou. AÚAc.

11 Glosolálie, tj. schopnost mluvení jazyky, kdy modlící v důsledku gradace entuziastického prožitku Boží blízkosti začne během modlitby mluvit obvykle neznámým nebo neexistujícím jazykem.

prorokování a uzdravování. Na počátku roku 1961 dokonce došlo ke krátkodobému uzavření modlitebny v Dolním Žukově; zřejmě z toho důvodu, aby se utlumil nárůst členů i výrazné letniční projevy během bohoslužeb. Současně byl ostravský kazatel Jan Urban pověřen Radou Jednoty českobratrské k vypracování referátu, který měl tyto letniční tendence v církvi odsoudit. Tento příspěvek zazněl na výroční konferenci Jednoty českobratrské v Praze v roce 1958.[12]

Situace se na Těšínsku komplikovala i v souvislosti s průběhem studené války na přelomu padesátých a šedesátých let minulého století, kdy rostla soupeřivost Sovětského svazu a Spojených států amerických v jaderném zbrojení. Zvláště v průmyslových centrech jako byl Třinec, začaly mezi letničními křesťany vznikat – z obav o fyzickou existenci – proroctví a vize, přinášející věřícím výzvu k vystěhování z nebezpečné oblasti. Hlavním aktérem těchto proroctví byl zřejmě Josef Konderla, který spojoval představy o konci světa se strachem ze zničení Těšínska atomovými zbraněmi. V důsledku těchto obav si několik rodin hromadně požádalo o vystěhování z republiky. Zprvu uvažovali o Německu, později hlavně o Polsku (Bieszczad, okres Rzeszow). Hromadnou emigraci na základě náboženské motivace totalitní stát z propagandistických důvodů nepovolil.[13] I přesto k individuálnímu vystěhování došlo.[14]

Vztah mezi rozhodnými křesťany letničními a Jednotou českobratrskou se vyostřil v červnu 1963, kdy zástupci sborů rozhodných křesťanů v Dolním Žukově a v Neborech oficiálně oznámili Radě Jednoty českobratrské vystoupení z církve.[15] Zároveň si tito věřící podali žádost o uznání samostatné náboženské společnosti rozhodných křesťanů na Sekretariát pro věci církevní při ministerstvu školství a kultury. Žádosti však nebylo vyhověno. Během jednoho roku se křesťané ze Žukova a Nebor několikrát pokusili získat u státní správy povolení pro svou činnost, ale bez úspěchu. V březnu 1964 státní správa uzavřela modlitebny v Dolním Žukově a Neborech a spustila persekuci, na jejímž konci stálo osm odsouzených vedoucích z Dolního Žukova a Nebor za trestnou činnost maření dozoru nad církvemi a náboženskými společnostmi (§ 178 trestního zákona č. 140/1961 Sb.): Jan Folwarczny, Jan Brozda, Karel Gajdacz,[16]

Většinou se jedná o neznámý, neexistující jazyk. Slovo pochází z řeckého γλώσσα (glossa), jazyk a řeckého λαλώ (laló), mluvím.

12 KALETA, Jan a kol.: *Církev bratrská na Těšínsku,* s. 151; dále ABS, f. V/Ostrava, arch. č. V-2856 Ostrava, sv. II.

13 ABS, f. V/Ostrava, arch. č. V-2856 Ostrava, sv. II; dále SZYMECZEK, Józef: *Za slovem jdi!* In: *Historie letničního hnutí III,* s. 14.

14 KALETA, Jan a kol.: *Církev bratrská na Těšínsku,* s.151. Jan Kaleta uvádí, že šlo o několik jednotlivců. Předseda Výkonného výboru Bratrské jednoty baptistů Milan Kern si však vzpomíná, že šlo o vystěhování většího počtu rodin, takže prakticky přestal existovat jeden sbor. Z rozhovoru s Milanem Kernem v ústředí Bratrské jednoty baptistů v Praze, uskutečněném 13. března 2012.

15 Zřejmě se jednalo o pět set věřících. ABS, f. V/Ostrava, arch. č. V-11432 Ostrava, sv. II.

16 Z torza signálního svazku s krycím názvem MISIE vedeného na Karla Gajdacze se dovídáme, že se na počátku sedmdesátých let sblížil s Evaldem Frankem, který do Československa dojížděl ze Spolkové republiky Německo, a dále se Siegfriedem Fleckem z Rumburka. Oba mezi letničními

Pavel Unucka, Jan Pyszko, Jan Cienciala, Josef Konderla a Adam Zágora. Soud jim vyměřil trest odnětí svobody od osmi do patnácti měsíců.[17]

V krátkém období pražského jara 1968 se těšínským věřícím podařilo dosáhnout povolení činnosti pro přípravný výbor, jehož pracovní náplní měla být jednání se státními orgány a cílem legalizace církve rozhodných křesťanů letničních. V rámci tohoto povolení stát toleroval i náboženské působení letničních sborů na Těšínsku. V Národním archivu se ve fondu Ministerstva kultury ČSR – Sekretariát pro věci církevní dochoval karton, který obsahuje dokumenty k těmto jednáním. Nacházíme zde rukou psaný záznam z jednání rozhodných křesťanů letničních (na tehdejším ministerstvu kultury a informací) z dubna 1968. V tomto konceptu zápisu z porady (zápis samotný se pravděpodobně nedochoval) jsou v bodech popsány požadavky letničních křesťanů. Kromě povolení k náboženské činnosti požadovali těšínští křesťané rovněž rehabilitaci svých osmi odsouzených členů z roku 1964 a otevření modliteben v Dolním Žukově a v Neborech, které byly v souvislosti v persekucí jejich členů uzavřeny. Současně si rozhodní křesťané podali oficiální žádost o legalizaci církve, která byla podepsána Edgarem Benešem. V této žádosti je popsána historie letničního hnutí na Těšínsku, její součástí je i petice s podpisy věřících, organizační řád a seznam představených, kde vystupují jako předseda církve Vilém Zalisz a jeho zástupci Karel Brozda a Pavel Unucka, odsouzený v soudním procesu roku 1964. Rozhodnutí letničních křesťanů legalizovat vlastní církev bylo podpořeno i ze strany Rady Církve bratrské (do roku 1967 Jednoty českobratrské): „*[…] Vedení Církve bratrské se domnívá, že povolení činnosti Letniční církve je se strany státní správy správným rozhodnutím. Po rozchodu se skupinou věřících letničního směru na Těšínsku jsme nabyli názoru, že jediné řešení při trvajících ideových rozporech je organizační oddělení od naší církve. Dnes je mezi touto skupinou věřících a našimi sbory v této oblasti klid. V případě legalizování jejich sborů nečekáme nějaký rozruch.*“[18]

Velice zajímavé je připojené odborné vyjádření právníka Jaromíra Kincla z května 1969, který doporučuje vyhovění žádosti a povolení náboženské činnosti letničního hnutí. Jaromír Kincl souhlasí se vzneseným názorem letničních křesťanů, že požadavek náboženského působení v rámci jiné církve je právem označen jako vnucování cizího vyznání víry, dále uvádí, že uznání církve rozhodných křesťanů by vyřešilo choulostivý národnostní problém a na základě vyjádření Rady Církve bratrské argumentuje, že legalizace nevyvolá žádné občanské nepokoje. Zdůrazňuje, že se jedná o malý počet věřících, navíc prostorově omezených na oblast Těšínska, uvádí, že předložené materiály neobsahují nic, co by bylo v rozporu s platnými státními zákony.

---

věřícími šířili vliv Freie Volkmision z německého Krefeldu, ovlivněné učením Williama Marriona Branhama ze Spojených států amerických. V roce 1979 se Karel Gajdacz se svou rodinou vystěhoval do Německa. ABS, f. KR/MV, arch. č. 873397 MV.

17 ABS, f. V/Ostrava, arch. č. V-2856 Ostrava.

18 NA, f. Ministerstvo kultury – Sekretariát pro věci církevní, kn. 184. Podpis na vyjádření za Radu Církve bratrské není blíže čitelný.

Ve svém doporučení dochází k jednoznačnému závěru: *„[…] Z hlediska kultové správy je to situace velmi výhodná; patrně více než kde jinde byla by proto přepjatá opatrnost zbytečná a i škodlivá.“*[19]

Toto stanovisko je posledním dokumentem, který nadějně směřoval ke vzniku letniční církve. Pozvolný nástup procesu, který měl na počátku sedmdesátých let 20. století „normalizovat“ život v socialistickém Československu, vedl samozřejmě i k odsunutí otázky legalizace církve rozhodných křesťanů. Sekretariát pro věci církevní se pravděpodobně již blíže touto věcí nezabýval. Komunikaci s Ministerstvem kultury ČSR (dále ministerstvo kultury) opět spustili těšínští křesťané, když na sebe v únoru 1971 upozornili dopisem člena přípravného výboru rozhodných křesťanů Jana Pilcha, kterým oznámil referentům ministerstva změnu korespondenční adresy. Toto oznámení zalarmovalo státní správu a ta podnikla patřičná opatření, aby náboženskou činnost letničních křesťanů utlumila. *„[…] Je to poprvé od dubna 1969, kdy přípravný výbor se obrací na nás a patrně si chce ověřit možnost své další činnosti. Považujeme za vhodné přezkoumat působení přípravného výboru a zda nenastaly vhodné okolnosti ke zrušení výměru MK č. 7703/68 C, obsahující podmínečný souhlas s vytvořením přípravného výboru.“*[20]

V únoru 1973 nechal Sekretariát pro věci církevní ve spolupráci s krajským a okresním církevním tajemníkem opět uzavřít modlitebny v Dolním Žukově a v Neborech a zabavit jejich vybavení.[21] Zrušení povolení činnosti přípravného výboru rozhodných křesťanů letničních bylo vydáno s účinností od 28. února 1973. Záznam rozhodnutí pracovníků Sekretariátu pro věci církevní obsahuje i zdůvodnění: *„[…] Pro ukončení činnosti přípravného výboru hovoří skutečnost, že počet letničních, požadujících samostatné působení církve, je dnes už mizivý*[22] *[…] Dosavadní zkušenosti státní správy s jejich funkcionáři jsou negativní. Nehlásili zahraniční návštěvy a styky, dovoz zahraniční literatury, zájezdy mládeže, neplnili celkově základní povinnosti oznamovací vůči státní správě. Náš postup je zdůvodněn i faktem, že polovina členů i jejich rodin z býv. spolku Rozhodných křesťanů v oblasti Těšínska se pokojně vyžívá ve státem povolených církvích.“*[23]

Rozhodní křesťané letniční v 70. a 80. letech dvacátého století

Předpoklad komunistických státních orgánů, že hnutí členů bývalého Svazu rozhodných křesťanů letničních zůstane omezeno pouze na Těšínsko a že se pomocí StB

19 Tamtéž.

20 Tamtéž.

21 NA, f. Ministerstvo kultury – Sekretariát pro věci církevní, kn. 184. *„[…] inventář po rozpuštěném přípravném výboru sekty Rozhodných křesťanů nutno považovat za věci opuštěné a jako takové přecházející na Československý stát.“*

22 Záznam kalkuluje se čtyřmi sty až pěti sty věřícími.

23 NA, f. Ministerstvo kultury – Sekretariát pro věci církevní, kn. 184.

podaří jeho většinu, která se odmítla přičlenit k jakékoli jiné církvi, tzv. rozložit, byl mylný. V sedmdesátých letech byl oživen letniční směr v tradičních církvích myšlenkami charismatického hnutí, které do Československa proniklo ze Spojených států amerických a ze západní Evropy. Také samotní rozhodní křesťané letniční se rozrůstali. Těšínským křesťanům byly věroučně velice blízké letniční skupiny věřících v Praze[24] a v Brně. [25] Od druhé poloviny sedmdesátých let vystupovaly tyto skupiny vůči státní správě společně.[26]

Nová jednání mezi rozhodnými křesťany a státní správou ohledně vzniku letniční církve započala v únoru 1976, kdy požádal o obnovu povolení činnosti přípravného výboru rozhodných křesťanů letničních Josef Wojnar. Argumentoval především tím, že zákaz činnosti tohoto výboru nebyl nikdy ze strany státní správy zdůvodněn. Jeho žádost byla zamítnuta a při jednání zástupců rozhodných křesťanů letničních na Sekretariátu pro věci církevní bylo referenty ministerstva kultury sděleno, aby již další žádosti nebyly podávány, protože je to bezpředmětné, a aby věřící využili možnosti chodit do sborů Církve bratrské. V zápisu ministerstva kultury z jednání z června 1977 je rovněž jako poslední bod uvedena věta: *„Informovat soudruhy z MV"*. [27] Je tedy pravděpodobné, že z podnětu Sekretariátu pro věci církevní byli letniční křesťané od června 1977 intenzivněji sledováni Státní bezpečností. Rozhodnutí ředitele Sekretariátu pro věci církevní Františka Jelínka bylo aktivitistům sděleno také písemně: *„[…] Záležitost považujeme za uzavřenou a předkládání dalších obdobných žádostí za bezpředmětné."*[28]

Bylo však zřejmé, že letniční křesťané od svých snah legalizovat církev neustoupí. To dokládá také žádost Rudolfa Bubika o povolení letniční církve, kterou zaslal v únoru 1978 do Kanceláře prezidenta republiky. Ta postoupila vyřízení žádosti Sekretariátu pro věci církevní na ministerstvu kultury, odkud přišla odpověď v březnu 1978: *„[…] pro povolení činnosti rozhodných křesťanů letničních v ČSR nejsou splněny požadované zákonné předpoklady."*[29]

24 V Praze na Novém Městě nalezly letniční myšlenky odezvu ve sboru Svobodné reformované církve (od roku 1919 Jednota českobratrská) už ve dvacátých letech minulého století. Roku 1923 vznikl Záchranný spolek Tábor, který letniční křesťany sdružil. V roce 1951 však byl zlikvidován, podobně jako Svaz rozhodných křesťanů na Těšínsku. Letniční křesťané se proto v roce 1952 připojili ke sboru Jednoty českobratrské. KOCUR, Petr Pavel: *Stručná historie sboru Apoštolské církve v Praze*. In: BUBIK, Rudolf: *Co jsem slyšel: historie letničního hnutí 1904–1952,* s. 126–127.

25 Převážná většina věřících v brněnském sboru byli křesťané vedení Bohuslavem Tetivou, kteří na počátku šedesátých let 20. století odešli z Bratrské jednoty baptistů. K nim se přidružili navrátilci z Rumunska a Maďarska. BUBIK, Rudolf: *Co jsem slyšel: historie letničního hnutí 1904–1952*, s. 110.

26 ABS, f. B7/III, přírůstek Ostrava z roku 1998.

27 NA, f. Ministerstvo kultury – Sekretariát pro věci církevní, kn. 184.

28 AÚAc. Odpověď Františka Jelínka ze dne 9. září 1977.

29 AÚAc. Odpověď Františka Jelínka ze dne 31. března 1978.

Výše uvedené odpovědi byly posledními písemnými odezvami na mnohé žádosti letničních křesťanů o povolení letniční církve, které byly odesílány v časovém období od března 1978 až do konce roku 1988. Originály těchto žádostí jsou uloženy v archivu Ústředí Apoštolské církve. Byly adresovány na Ministerstvo kultury – Sekretariát pro věci církevní, krajskému církevnímu tajemníkovi do Ostravy (Janu Šrůtkovi, od roku 1982 Vítězslavu Kratochvílovi), prezidentu republiky, předsedovi vlády a Ústřednímu výboru Komunistické strany Československa.[30] Veškerá tato korespondence zůstala ze strany státní moci bez písemné odezvy. Odpovědi na uvedené žádosti byly sdělovány pouze ústně prostřednictvím krajského církevního tajemníka v Ostravě či Sekretariátu pro věci církevní. V archivu Ústředí Apoštolské církve se dochovaly jen krátké zprávy, které vyzývaly k jednání či oznamovaly zrušení schůzky. Kromě dvou odpovědí Sekretariátu pro věci církevní ze září 1977 a z března 1978, nebylo v pečlivě vedeném archivu Apoštolské církve nalezeno žádné písemné vyjádření ze strany státu.

Tímto specifickým způsobem jednala státní moc ve věci legalizace letniční církve také s ostatními denominacemi, které v případě vzniku Apoštolské církve sehrály svou roli. Při sledování vývoje vztahu státní správy k letničním křesťanům je tak badatel odkázán pouze na kusé dokumenty, které se dochovaly v Národním archivu ve fondu Ministerstva kultury a ve fondech Archivu bezpečnostních složek, případně na záznamy z jednání, zapsaných tajemníky jednotlivých církví. Tyto archivní dokumenty se shodují v postupu, který totalitní stát vůči letničním křesťanům uplatňoval až do poloviny osmdesátých let minulého století a který spočíval v hlavním argumentu – není třeba vytvářet novou denominaci, rozhodní křesťané letniční se mohou připojit k některé z povolených církví. Jak však uvidíme, ani tento postup doporučovaný státní správou nevedl k řešení a často byl celý proces připojení letničních sborů znemožněn právě zásahy samotné státní moci.

Se kterými církvemi jednali mluvčí rozhodných křesťanů letničních v sedmdesátých a osmdesátých letech o připojení svých sborů, aby docílili legálního působení?[31] Jako příhodné a nejjednodušší se jevilo spojení s Apoštolskou církví na Slovensku, která zde letniční křesťany sdružovala a která byla v sedmdesátých letech ministerstvem kultury povolena.[32] K neoficiálnímu začlenění těšínských a brněnských

30 AÚAc.

31 ABS, f. V/Ostrava, arch. č. V-11432 Ostrava, sv. II; srv. ABS, f. V/Ostrava, arch. č. V-11432 Ostrava, sv. II. Od roku 1977 byly sbory reprezentovány mluvčími, kteří ohledně legalizace jednali se státními orgány. Jejich neformálním vedoucím byl Rudolf Bubik, který i podepisoval všechny žádosti a dokumenty týkající se letniční církve. Tito mluvčí se také podíleli na vytváření statutu, který zahrnoval jak vyznání víry, tak organizační řád budoucí církve. Jeho starší verze vznikla pravděpodobně už v období první republiky, v roce 1964 byla rozšířena a v průběhu druhé poloviny sedmdesátých let 20. století mluvčími několikrát přepracována. Statut rozhodných křesťanů byl předkládán jako podklad pro jednání s jinými církvemi o připojení a zároveň jako příloha žádostí o povolení činnosti letničního společenství směřovaných na ministerstvo kultury.

32 NA, f. Ministerstvo kultury – Sekretariát pro věci církevní, kn. 184. V šedesátých letech 20. století se slovenští letniční křesťané formálně přihlásili k Novoapoštolské církvi, která působila v obci

letničních sborů do slovenské Apoštolské církve došlo v roce 1975. Vznikl tzv. Moravský sbor, který zahrnoval jak Těšín, tak Brno. Formálně měl být tento akt schválen na církevní konferenci slovenské Apoštolské církve na konci roku 1977. Její součástí měla být i volba členů do Ústřední rady starších, výkonného orgánu církve. Při schvalování kandidatury možných členů této rady státními orgány vyšlo najevo, že zde kandiduje také Rudolf Bubik z Albrechtic u Českého Těšína. Jeho kandidatura nebyla Ministerstvem kultury Slovenské republiky povolena a bylo mu doporučeno, aby se v této věci obrátil na českou stranu. Ministerstvo kultury v Praze jeho žádost zamítlo jako bezpředmětnou, protože Apoštolská církev byla povolena s působností pouze pro Slovensko.[33] Na povrch tedy vyplavala paradoxní situace, že v Československé socialistické republice s jednotným právním systémem byla skupina letničních křesťanů v jedné oblasti povolena a ve druhé zakázána.

V říjnu 1978 a v listopadu 1979 jednali letniční křesťané s Evangelickou církví metodistickou. K jednáním s touto církví nebyly v archivu Evangelické církve metodistické dohledány žádné relevantní dokumenty. K přičlenění rozhodných křesťanů však k metodistům nedošlo. Můžeme se domnívat, že metodistická církev odmítla letniční křesťany z důvodu rozdílné věrouky i církevního uspořádání.[34]

Poslední pokus legalizovat společenství rozhodných křesťanů letničních začleněním do jiné církve proběhl v letech 1980 až 1981. Rozhodní křesťané letniční hledali záštitu u Bratrské jednoty baptistů. Baptisté s připojením letničních sborů souhlasili a byla podepsána i smlouva o přičlenění. Na základě této smlouvy si rozhodní křesťané podali u krajského církevního tajemníka v Ostravě Jana Šrůtky žádost o udělení státního souhlasu k duchovenské činnosti pro své vedoucí a členy rady starších. Situace vypadala nadějně, rozhodní křesťané postupovali tak, jak jim bylo státními orgány doporučováno, tj. aby se připojili k některé z církví povolených státem, ale přesto se spojení s Bratrskou jednotou baptistů neuskutečnilo. Na příkaz ministerstva kultury Bratrská jednota baptistů od smlouvy odstoupila s tím, že pro sbory rozhodných křesťanů letničních bude ministerstvem „*hledáno lepší řešení*".[35] Podívejme se, jak celá záležitost proběhla.

Nejdek u Karlových Varů, aby snadněji získali povolení pro svou činnost. Podle zápisu z jednání státní správy s představeným Novoapoštoské církve G. Müllerem z května 1966 se však dovídáme, že se členové Novoapoštolské církve od Apoštolské církve na Slovensku distancovali, protože jejich věrouce je učení v letničním duchu cizí. Avšak pracovníci obou Sekretariátů pro věci církevní jak na Slovensku, tak i v tehdejší ČSR, se často nechali zmást tím, že Novoapoštolskou a Apoštolskou církev ztotožňovali. Například v srpnu 1981, kdy Karol Homola ze Sekretariátu pro věci církevní Ministerstva kultury na Slovensku zaslal informace o průběhu legalizace Apoštolské církve na Slovensku Karlovi Hrůzovi ze Sekretariátu pro věci církevní Úřadu předsednictva vlády, odkazoval přitom na fakt, že rozhodní křesťané letniční jsou stejně jako Apoštolská církev na Slovensku totožní s Novoapoštolskou církví v Nejdku u Karlových Varů.

33 ABS, f. V/Ostrava, arch. č. V-11432 Ostrava, sv. II.

34 NA, f. Ministerstvo kultury – Sekretariát pro věci církevní, kn. 184; ABS; f. V/Ostrava, arch. č. V-11432 Ostrava, sv. I.

35 ABS, f. V/Ostrava, arch. č. V-11432 Ostrava, sv. I a II; ABS, f. TS/MV, arch. č. 741758 MV.

V listopadu 1980 navštívili mluvčí rozhodných křesťanů zástupce Bratrské jednoty baptistů v Brně a projednali s nimi možnost připojení. Žádost letničních křesťanů byla Ústřední radou starších Bratrské jednoty baptistů prodiskutována o měsíc později. Rada baptistické církve poté doporučila rozhodným křesťanům letničním několik kroků. V prvé řadě radila „dotáhnout" proces osamostatnění do zdárného cíle s tím, že toto řešení podpoří na ministerstvu kultury sami baptisté. V případě, že se nezdaří legalizace letniční církve, rada doporučuje návrat rozhodných křesťanů do sborů Církve bratrské. Pokud by se návrat nezdařil, pak bude rada dále ochotná jednat za určitých podmínek s rozhodnými křesťany o připojení jejich sborů k Bratrské jednotně baptistů.[36] Závěry tohoto jednání předložila Sekretariátu pro věci církevní v prosinci 1980 rada baptistické církve. Ministerstvo kultury se postavilo k jednání výrazně negativně: *„[…] Ze strany pracovníků Sekretariátu byl vysloven nesouhlas s jakoukoli formou federace mezi RKL[37] a BJB[38] a s tím souvisejícím podtitulkem pro sbory RKL ‚Rozhodní křesťané' i s existencí vlastního statutu RKL. Dále sdělili, že v přítomné době může být jednáno o zřízení jednoho sboru RKL v rámci BJB na Těšínsku […]"*[39]

I přes nepříznivý postoj ministerstva kultury se zástupci letničních křesťanů zúčastnili v lednu 1981 pracovní porady Ústřední rady starších Bratrské jednoty baptistů v Brně, aby s baptisty společně projednali návrh smlouvy, vymezující vzájemné vztahy mezi oběma církvemi. Návrh smlouvy obsahuje několik bodů, které nutně musely být u komunistické státní správy neprůchozí: jednak se tu hovořilo o třech hlavních letničních sborech a o dalších skupinách po celém území republiky, nikoli pouze o těšínském sboru; dále – volba představenstva rozhodných křesťanů by byla, v duchu autonomie, vyhrazena výlučně letničním sborům, baptisté by neměli možnost zasahovat do vnitřních záležitostí sborů rozhodných křesťanů a letniční sbory by mohly používat kromě názvu Sbor Bratrské jednoty baptistů i podtitulek Rozhodní křesťané letniční. Návrh smlouvy byl s malými výhradami ze strany baptistické církve přijat. Záznam o této poradě ze dne 19. ledna 1981 se dochoval jak v archivu Ústředí Apoštolské církve, tak v archivu Bratrské jednoty baptistů.[40]

Na začátku února 1981 došlo v Praze na základě celostátní konference Bratrské jednoty baptistů k připojení sboru rozhodných křesťanů letničních. Ústředí Bratrské jednoty baptistů podalo krajskému církevnímu tajemníkovi Janu Šrůtkovi do Ostravy žádost o systemizaci baptistického sboru v Dolním Žukově a o udělení státního souhlasu k duchovenské činnosti pro Rudolfa Bubika, kazatele rozhodných křesťanů

36 ABJB, Zápisy z porady Ústřední rady starších Bratrské jednoty baptistů konané ve dnech 2.–3. prosince 1980 v Brně.

37 RKL – zkratka používaná v dokumentech státní správy a označující rozhodné křesťany letniční.

38 BJB – zkratka používaná v dokumentech státní správy a označující Bratrskou jednotu baptistů.

39 NA, f. Ministerstvo kultury – Sekretariát pro věci církevní, kn. 184.

40 AÚAc. Záznam z projednání návrhu smlouvy, vymezující vztahy rozhodných křesťanů letničních a Bratrské jednoty baptistů ze dne 20. ledna 1981; ABJB, Zápis z pracovní porady Ústřední rady starších, konané dne 19. ledna 1981 v Bratislavě.

letničních. Kopie této žádosti s datem 13. února 1981, podepsaná úřadujícím místopředsedou Bratrské jednoty baptistů Pavlem Titěrou a tajemníkem Stanislavem Švecem, se nachází v archivu Ústředí Apoštolské církve.[41]

K přičlenění rozhodných křesťanů letničních k Bratrské jednotě baptistů i přes tyto kroky nedošlo. V létě 1981 byli letniční křesťané a baptisté při návštěvě Sekretariátu pro věci církevní ústně informováni, že propojení jejich sborů *„nepředstavuje optimální řešení jak z hlediska církve, tak státu."*[42] Z návrhu řešení situace rozhodných křesťanů letničních, který vznikl v červnu 1981 na Sekretariátu pro věci církevní, se dovídáme důvod odmítnutí: *„[…] Dále musel SPVC MK ČSR vzít v úvahu specifika bratrské jednoty baptistů, v jejímž rámci by mohlo dojít k negativním církevněpolitickým posunům, poněvadž příchod letničářů*[43] *by mohl znamenat vážené narušení poměrně stabilní loajální pozice této církve k československému socialistickému státu a soustavné zneklidňování většiny věřících z věroučně-dogmatických a kultových důvodů. […] Navíc jsou pro československý stát meritorně nepřijatelné požadavky na pojmenování sborů (Sbor bratrské jednoty baptistů – rozhodných křesťanů letničních), účast letničářů na jednání jejich mezinárodních gremií i snahy rozšířit činnost letničního seskupení na celé území ČSR, s cílem vytvořit postupné předpoklady k vzniku samostatné náboženské společnosti tohoto typu."*[44]

Jako jedinou reálnou možnost řešení této situace navrhla státní správa připojení těšínského sboru k Apoštolské církvi na Slovensku s tím, že po zkušební době v rozmezí roku až dvou let se budou řešit i letniční skupiny v ostatních krajích republiky. Členům Bratrské jednoty baptistů bylo doporučeno přerušit s rozhodnými křesťany veškeré další kontakty. Rudolf Bubik jako mluvčí rozhodných křesťanů na tuto situaci zareagoval podáním nové žádosti o legalizaci letniční církve a ve svém dopise, adresovaném v říjnu 1981 na Sekretariát pro věci církevní, neskrýval své rozhořčení: *„[…] Nyní jsme dostali přípis z ústředí BJB ze dne 24. 9. 1981, že nás podle Vašich pokynů nesmějí přijmout do BJB, ježto uvažujete nyní jinou alternativu. Jsme nesmírně udivení a zklamaní. Vždyť to, co jste nám sami nařídili a v čem jsme státní správu uposlechli, zase anulujete, a podotýkáme, že alternativní řešení, které nyní uvažujete, svého času důrazně vetoval pan KCT* [krajský církevní tajemník – pozn. aut.] *v Ostravě. Nevidíme jiného východiska, než Vás znovu požádat, abyste nás uznali jako samostatnou církev."*[45]

41 AÚAc.

42 NA, f. Ministerstvo kultury – Sekretariát pro věci církevní, kn. 184; ABJB, Zpráva o činnosti Ústřední rady starších Bratrské jednoty baptistů za konferenční období od 17. října 1980 do 16. října 1981.

43 Jde o pejorativní označení stoupenců letničního hnutí, které často nacházíme v dokumentech státní správy totalitního Československa a proti kterému se členové budoucí Apoštolské církve velice ohrazovali.

44 NA, f. Ministerstvo kultury – Sekretariát pro věci církevní, kn. 184.

45 Tamtéž.

Odmítnutí připojení rozhodných křesťanů k Bratrské jednotě baptistů státní správou vyvolalo v letničních věřících oprávněný pocit, že jsou „voděni za nos".[46] Negativní postoj státní moci vůči letniční církvi nevycházel apriori pouze z faktu, že totalitní režim vedl společnost cíleně k ateizaci a záměrně tlumil náboženské působení jakékoli církevní denominace, ale rovněž z dalších pohnutek. V prvé řadě to byly informace, které referenti Sekretariátu pro věci církevní získávali od krajského církevního tajemníka Jana Šrůtky z Ostravy, jenž vyjadřoval obavy z dalšího štěpení denominace letničních křesťanů. Například ve svém vyjádření v červenci 1977 k otázce rozhodných křesťanů letničních Šrůtka uvedl: *„[…] Jak v minulosti, tak v současnosti vyvíjela uvedená sekta*[47] *činnost takovými metodami, které snižovaly a nebo bránily výkonu státního dozoru nad jejich činností. Jako hnutí nemají žádné ucelené teologické učení, které by zabraňovalo pronikání nežádoucích ideologických směrů ze západních sekt – bylo by zde nebezpečí dalšího rozdělení sekty. V případě legalizování jejich činnosti se dá předpokládat, že ze Slezské církve evangelické a. v.* [pozn. aut. – augsburského vyznání] *vystoupí tzv. laická oposice a vstoupí do této sekty. Také z církve bratrské by vystoupily početné skupiny věřících, kteří byli stoupenci tohoto hnutí. Tím by vznikl na Těšínsku značný neklid."*[48]

46 Zásah státních orgánů proti přičlenění sborů rozhodných křesťanů k Bratrské jednotě baptistů se „nevyplatil" ani StB, které se pro neuskutečněnou smlouvu mezi těmito církvemi a následné odsouzení brněnských a těšínských představitelů rozhodných křesťanů, výrazně narušily vztahy s tajnými spolupracovníky z pražského sboru. Připojení, jako jediná možnost řešení situace letniční církve, bylo zmiňováno i v průběhu pohovorů StB s tajnými spolupracovníky. ABS, f. TS/MV, arch. č. 760658 MV; srv. ABS, f. ZA/MV, arch. č. ZA 6056 MV.

47 Jde o další pejorativní označení členů budoucí Apoštolské církve. Tento termín zřejmě autor použil v hanlivém slova smyslu a bez bližší obsahové znalosti pojmu „sekta".

48 NA, f. Ministerstvo kultury – Sekretariát pro věci církevní, kn. 184. Je pravděpodobné, že negativní a zamítavý postoj státu vůči letničním křesťanům mohl také způsobit původně ostravský kazatel Jednoty českobratrské Jan Urban, od roku 1975 předseda Rady Církve bratrské, k jehož sboru byli těšínští rozhodní křesťané jako celek připojeni. Vůči letničnímu hnutí v církvi vystupoval velice ostře a při podávání zpráv o církevně politické situaci na Těšínsku ministerstvu kultury vycházel v hledání důvodu k potlačení aktivit letničních křesťanů státu vstříc. Jeho zásahy ovlivňovaly postoj státu vůči letničním křesťanům prakticky od šedesátých let až do první poloviny osmdesátých let 20. století. Hlavní argument, který užíval proti snahám rozhodných křesťanů legalizovat letniční církev, bylo úspěšné připojení umírněného křídla bývalého Svazu rozhodných křesťanů do Jednoty českobratrské. Šlo o sbor přímo v Českém Těšíně se dvěma filiálkami v Hrádku nad Olší a v Horní Suché, který vznikl na počátku roku 1968 a ve kterém věřící zůstali převážně spojeni s Církví bratrskou. Pouze jednotlivci bývalého Svazu rozhodných křesťanů z těchto obcí se přiklonili k rozhodným křesťanům letničním, kteří se pokoušeli o legalizaci vlastní církve. Situace ve sborech v Dolním Žukově a v Neborech byla na rozdíl od Českého Těšína opačná. Většina věřících z těchto sborů zde usilovala o vznik letniční církve, a naopak pouze jednotlivci zůstali spojeni s Církví bratrskou. Jan Urban vytvářel představu, že větší část věřících bývalého Svazu, jíž se nezdařilo připojit k Jednotě českobratrské, je okrajovou a radikální menšinou. Dopisy Jana Urbana byly částečně vydány v knihách Rudolfa Bubika a je

Další důvody, proč se stát stavěl k legalizaci nové církve negativně, vycházely na povrch v průběhu jednání rozhodných křesťanů na ministerstvu kultury: odmítání lékařské péče,[49] glosolálie, proroctví a svědectví při bohoslužbách.[50] Jako důvod musíme uvést i fabulaci o „společenské nebezpečnosti": *„[…] Stupeň společenské nebezpečnosti jednání obv. Bubika, Wojnara a Kotajného je velmi vysoký, kdy jako ‚mluvčí' nelegální náboženské společnosti – sekty RKL – organizovali činnost a prováděli věrouku RKL, jež ve své podstatě je charakterizována krajně náboženským fanatismem s negativními občansko-politickými dopady, hrubě narušující občanské soužití, zvláště ostatních věřících. Tato tmářská, sektářská činnost ‚mluvčích' RKL má hlavně záporný vliv na myšlení mladých lidí, které vychovává v duchu zpátečnických a reakčních teorií."*[51]

„Společenské nebezpečí této náboženské sekty spočívá v tom, že členové – věřící jsou drženi v bezmezné moci vedoucích – emisarů, kteří se snaží svářené členy držet v absolutní

možné je dohledat také v NA, f. Ministerstva kultury – Sekretariát pro věci církevní, kn. 184. Také Jan Kaleta, ačkoli se ve svém článku o Církvi bratrské na Těšínsku snaží popsat vcelku objektivně a autenticky v rámci možností doby, kdy byla studie vydána (1980), historii bývalého Svazu rozhodných křesťanů, naprosto opomíjí ve svém výkladu větší část Svazu, která se odpojila od Jednoty českobratrské v roce 1963 v Dolním Žukově a Neborech, a rovněž ji staví do role jedné z nespokojených menšin. V popisu situace připojených těšínských sborů zcela zachovává trend nasměrovaný Jan Urbanem: *„[…]* Proti *požehnání, které smíme prožívat v našich sborech, je situace členů v dřívějších sborech v Neborech a Dolním Žukově smutná: část se odstěhovala do Polska a ti, kteří zůstali, se rozdělili do dalších skupin, z nichž jednu tvoří stoupenci Branhamova učení."*

KALETA, Jan a kol.: *Církev bratrská na Těšínsku,* s. 152. Zde je nutné upozornit, že radikální myšlenky W. M. Branhama byly většině rozhodných křesťanů letničních na Těšínsku cizí. Byli jednotlivci, kteří se tímto radikálním pojetím letničního hnutí nechali oslovit, např. větší část letničních věřících v okolí Hradce Králové, těšínští křesťané však branhamismus jako celek nepřijali. ABS, f. OBS/HK, reg. č. 62 HK.

49 V představě státní správy o odmítání lékařské péče rozhodnými křesťany letničními mohly hrát roli i nedostatečné znalosti o letničním hnutí a není vyloučeno ani možné slučování informací o této skupině s informacemi o Svědcích Jehovových, kde věřící odmítali krevní transfuze. Rudolf Bubik naopak potvrzoval využívání lékařské péče všemi členy rozhodných křesťanů letničních a uváděl, že je možné tento fakt doložit lékařskou dokumentací z karet jednotlivých pacientů. Pozitivní vztah k lékařské péči může dokumentovat i potvrzení z října 1986 o odpracování 108 brigádnických hodin zdarma věřícími rozhodných křesťanů letničních na stavbě zdravotního střediska v Albrechticích, vydané místním národním výborem v Albrechticích, které Rudolf Bubik zaslal na Sekretariát pro věci církevní. NA, f. Ministerstvo kultury – Sekretariát pro věci církevní, kn. 184.

50 Tento důvod zřejmě souvisel s výrazným uplatňováním principu všeobecného kněžství v praxi letniční církve, kdy např. je možnost kázat otevřena všem mužským členům sboru. Pro státní orgány totalitního režimu to znamenalo prakticky nemožnost zavést kontrolní a manipulativní mechanismus výběru kazatelů prostřednictvím systému státního souhlasu k duchovenské činnosti. Nebylo možné podchytit udělení státního souhlasu všem mužům, kteří se teoreticky mohou podílet na kazatelské činnosti.

51 ABS, f. V/Ostrava, arch. č. V-11432 Ostrava, sv. II.

izolaci od všech požitků, které nabízí socialistická společnost jak v oblastech politických, tak i sociálních."[52]

Poslední příčinu negativního postoje státu vůči vzniku nové církve můžeme vidět v tom, že se letničním křesťanům dostávalo podpory od jiných církví v zahraničí i na území Československa. Na Sekretariát pro věci církevní přišly v listopadu 1982 dopisy s přímluvami za legalizaci letniční církve od prezidenta European Pentecostal Fellowship (Letniční evropské bratrství) a člena prezidia poradního výboru The Pentecostal World Conference (Letniční světová konference) Reinholda Ulonska a v srpnu 1985 od předsedy výboru Finského pentakostálního hnutí Heikkiho Lahti a Tapani Kärnä, tajemníka Finské svobodné zahraniční misie.[53] Aktivní styky těšínských letničních se zahraničím, např. s křesťanskými sdruženími Pentecostal World Conference, Pentecostal European Fellowship, Full Bussiness Fellowship International (Výbor pro pronásledované křesťany) a dalšími, byly StB sledovány jako „*kontakty na zahraniční ideodiverzní centra*".[54]

Odmítání legalizace letniční církve státními orgány se stalo dokladem, který potvrzoval porušování článku ústavy o náboženské svobodě v Československé socialistické republice. Tím argumentovali duchovní Českobratrské církve evangelické, signatáři Charty 77 a aktivisté hnutí Nová orientace Jan Dus a Jan Šimsa, kteří podporovali legalizaci Apoštolské církve od roku 1983. Toto téma se stalo dokonce předmětem diskuse na XXIV. synodu Českobratrské církve evangelické v listopadu 1985.[55]

Pokusme se nyní namodelovat představu státní správy v řešení situace rozhodných křesťanů letničních do roku 1985. Z týdenních informací pro X. správu SNB[56] a z ročních vyhodnocení plánů práce ze sedmdesátých a osmdesátých let je zcela zřejmé, že pracovníci StB doufali, že se jim podaří formování letničních útvarů natolik zamezit, že nová denominace vůbec nevznikne.[57] Jakmile se stoupenci letničního hnutí pokusili o konstituování denominačního útvaru, byla upozorněna StB, aby svými preventivně výchovnými a rozkladnými opatřeními, zahrnující rozličné způsoby zastrašování[58] a vměšování se do náboženského života skupin letničních křesťanů,

52 ABS, f. KR/MV, arch. č. 843264 MV. Dnes již také spíše jako úsměvná kuriozita působí fakt, že jedním z důvodů odmítání legalizace letniční církve státní správou byla konverze československých reprezentantů v judu Jaroslava Kříže a Vladimíra Kocmana. Ti se po vstupu k letničnímu sboru odmítli nadále podílet na sportovní reprezentaci komunistického Československa. ABS, f. KR/MV, arch. č. 843497 MV.

53 NA, f. Ministerstvo kultury – Sekretariát pro věci církevní, kn. 184.

54 ABS, f. V/Ostrava, arch. č. V-11432 Ostrava, sv. II; srv. ABS, f. X. správy SNB, inv. j. 979.

55 ABS, f. X. správy SNB, inv. j. 979; srv. ABS, f. KR/MV, arch. č. 802053 MV.

56 Pátý odbor X. správy SNB (Správa kontrarozvědky pro boj s vnitřním nepřítelem), který byl určen pro tzv. kontrarozvědnou ochranu církví a náboženských společností, měl dvě oddělení – jedno za účelem sledování Církve římskokatolické, druhé za účelem sledování nekatolických církví a náboženských společností.

57 ABS, f. B7/III, inv. j. 10, 161, 227, 234, 308, 311, 388.

58 Např. v létě 1982 byli bezpečnostními složkami násilně rozehnáni rekreanti – členové letniční

dosáhla rozpadu tohoto společenství. Veškeré snahy rozhodných křesťanů letničních o vytvoření reálného a přijatelného řešení byly ze strany státní správy mařeny. Co mysleli referenti Sekretariátu pro věci církevní tím, když přesvědčovali věřící bývalého Svazu rozhodných křesťanů, aby se připojili k některé z povolených církví? Zdá se, že nešlo o připojení celého sboru, případně sborů, které by si dokázaly prosadit svou autonomii v rámci jiné církve. Cílem státní správy bylo zřejmě přinutit jednotlivé letniční věřící ke konverzi do některé ze stávajících církví tak, aby nebylo dále možné společně vytvářet na základě věroučné jednoty zázemí pro rozvoj vlastní náboženské identity pod hlavičkou některé z registrovaných církví. Posledním větším pokusem státní správy, jak zabránit vzniku letniční církve, bylo na přelomu let 1982 a 1983 trestní stíhání těšínských a brněnských mluvčích: Rudolfa Bubika, Josefa Wojnara, Jana Kotajného, Bohuslava Tetivy, Vladimíra Nováka a György Bencsika. [59] Zprávu o jejich zatčení přineslo ve svém vysílání také Rádio Svobodná Evropa.[60]

Nezlomnost, neústupnost a vytrvalost letničních křesťanů v podávání žádostí o legalizaci jejich církve, trvající prakticky od roku 1963, donutily totalitní státní správu od poloviny osmdesátých let k hledání jiného řešení, nežli represivního. Zároveň si představitelé státní moci dobře uvědomovali, že by povolení letniční církve mohli dokonce využít jako účinného prostředku propagandy, a naopak že další represe budou vyvolávat negativní odezvu v církvích v Československu i v zahraničí: „*[…] Původní záměr rozložit toto hnutí však byl prakticky bezvýsledný, neúspěšně skončily i pokusy začlenit a podřídit takto orientované věřící k legálně působícím církvím a náboženským společnostem. […] Letniční hnutí v ČSR se v současném stádiu nepovolené náboženské činnosti vymyká nejen odpovídajícímu dohledu orgánů státní církevní politiky, ale i značně omezuje možnosti aktivního politického usměrňování. Pouhé uplatňování represivních opatření ze strany státních orgánů nežádoucím způsobem politizuje toto hnutí. […] Povolení její činnosti* [tj. Apoštolské církve – pozn. aut.] *bude současně možno využít jako konkrétní příklad přístupu socialistického státu k potřebám a zájmům věřících.*“[61]

církve – kteří trávili svou dovolenou u rodiny Bubikových. V archivu Ústředí Apoštolské církve se dochovala kopie stížnosti na postup bezpečnostních složek, adresovaná Federálnímu shromáždění ČSSR v Praze, ze dne 25. července 1982. Stížnost obsahuje popis zásahu StB a průběhu domovní prohlídky.

59 Rudolfu Bubikovi, Josefu Wojnarovi a Janu Kotajnému vyměřil v červnu 1983 Okresní soud v Karviné za trestný čin maření dozoru nad církvemi a náboženskými společnostmi (§ 178) trest odnětí svobody v trvání jednoho roku, s podmínečným odkladem výkonu trestu na zkušební dobu dvou let. Po odvolání jim ostravský soud trest zmírnil na dobu šesti měsíců, s podmínečným odkladem výkonu na dobu jednoho roku. Vladimíra Nováka a Györga Bencsika odsoudil v září 1986 Městský soud v Brně k trestu odnětí svobody v trvání dvou měsíců, s podmínečným odkladem výkonu trestu na zkušební dobu jednoho roku. Trestní stíhání Bohuslava Tetivy bylo zastaveno, protože v květnu 1984 zemřel při dopravní nehodě. ABS, f. V/Ostrava, arch. č. V-11432 Ostrava; ABS, f. V/Brno, arch. č. V-14919 Brno.

60 ABS, f. B7/III, inv. j. 320.

61 NA, f. Ministerstvo kultury – Sekretariát pro věci církevní, kn. 184. Dokument z listopadu 1984,

V případu legalizace letniční církve by měla padnout ještě jedna otázka. Proč se letniční křesťané scházeli i přesto, že jejich činnost nebyla státem povolena a když hrozilo obvinění za maření dozoru nad církvemi a náboženskými společnostmi? Jestliže pomineme pro věřícího zcela zásadní osobní potřebu prožívat svou víru ve společenství stejně smýšlejících osob, zavede nás hledání odpovědi na tuto otázku ke sledování způsobu jednání státních orgánů s letničními křesťany. Písemná vyjádření nebo odpovědi na žádosti o povolení nebyly letničním křesťanům zasílány vůbec. Vše bylo sdělováno pouze ústně. Metoda jednání, kdy dohodnuté nemá oporu v žádném písemném záznamu a odůvodnění, umožňuje manipulaci s fakty a staví vzájemnou dohodu do pozice tvrzení proti tvrzení. Státní moc si takto v otázce letničních skupin vytvářela velký prostor pro jakékoli řešení. Hra kočky s myší, která byla státní správou vůči letničním křesťanům rozehrána, udržovala církev letničních sborů na rovině jakési pololegální organizace. Církevní tajemníci o činnosti sborů věděli, ale proti jejich aktivitám zasahovali pouze v případě početnějšího shromáždění věřících. To v rozhodných křesťanech vyvolávalo pocit, že proces legalizace jejich církve je pouze formalitou, resp. otázkou času.[62]

Tohoto nejasného stavu využívala také StB ke svému prospěchu v získávání tajných spolupracovníků z okruhu letničních křesťanů, kterým za jejich *„vstřícný postoj vůči orgánům státní správy"* přislibovala oficiální povolení činnosti letniční církve a zároveň se alibisticky snažila očistit pojem spolupráce tím, že na ni poukazovala jako na určitý způsob ochrany a kontroly před *„neuváženými kroky"*.[63] Ze zprávy o získání tajného spolupracovníka ke spolupráci si můžeme udělat představu o vyděračské hře se slovy, která měla zastřít jednoznačně pejorativní chápaní „spolupráce": *„[…] Poté bylo poukázáno jmenovanému na to, že by měl mít zájem na bezkonfliktním vývoji vztahů RKL a státní správy a už z těchto důvodů by měl vyvinout aktivitu k zajištění kontroly nad RKL. […] byl postaven před otázku přístupu k tajné spolupráci, přičemž bylo jmenovanému zdůrazněno, že jde zejména o ochranu jeho vlastních řad před konflikty z nerozvážnosti."*[64]

Téma tajných spolupracovníků je záležitostí velice problematickou a nepochybně citlivou. Málokdy je k dispozici osobní vyjádření člověka, který byl do této špinavé hry zatažen, ať už kvůli svému vlastnímu strachu, obavě o rodinu, na základě kompromitujících materiálů, v jejichž shromažďování byla bývalá StB skutečně mistrem, nebo i z jiného důvodu: *„[…] byl na nás vyvíjen velký tlak z úřadů, ze strany StB. Skoro*

ze kterého bylo citováno, není podepsán, chybí adresát a text je napsán na papíře bez hlavičky. Nedá se tedy přesněji určit, s jakým záměrem byl stylizován. I přesto je dokladem, který vyjadřuje skutečnost, že od druhé poloviny osmdesátých let byly komunistické státní orgány donuceny hledat pro letniční skupiny jiné řešení, nežli represivní.

62 ABS, f. V/Ostrava, arch. č. V-11432 Ostrava, sv. II.

63 ABS, f. V/Brno, arch. č. V-14919 Brno, sv. 2; srv. ABS f. TS/MV, arch. č. 855265 MV; srv. ABS, f. ZA/MV, arch. č. ZA 6056 MV.

64 ABS, f. TS/MV, arch. č. 855265 MV.

každý měsíc jsem byl zván k výslechu a nejdříve nás zastrašovali. Když v tom neměli úspěch, začali měnit taktiku. Chtěli nám různými způsoby zabránit v pravidelném shromáždění. Pak začali štvát jednoho proti druhému a všechny proti vedoucímu naší církve bratru Bubikovi.“

„[…] Říkali nám: ‚Kdybyste to vzal vy, jako vedoucí, hned bychom vás jako církev povolili.‘ “

„[…]Má ‚spolupráce‘ s StB probíhala na doporučení vedení církve, neboť vedení usoudilo, že bude lepší, když bude tento kontakt pod kontrolou. Bylo totiž jasné, že Státní bezpečnost neustoupí od snahy mít mezi námi své spolupracovníky. O každém setkání a jeho průběhu jsem bratry vždy informoval.“[65]

Apoštolská církev získala povolení ke své činnosti ke dni 25. ledna 1989. Dnes se k ní hlásí necelých pět tisíc osob, své ústředí má v Kolíně, sbory a kazatelské stanice prakticky po celé republice. V Kolíně je také misijní a teologická škola a církevní nakladatelství. Církev vydává časopis Život v Kristu a prezentuje své aktivity na webové stránce: www.apostolskacirkev.cz.

Na závěr práce jsem si dovolila uvést citát z článku Józefa Szymeczka, který dobře vystihuje meritum celé problematiky legalizace Apoštolské církve v době komunistické totality, jeho nezdolnou snahu prožívat autenticitu víry:

„Pro někoho je počínání letničních náboženským fanatismem nebo obyčejným bláznovstvím. Pro jiné je to boj jednotlivce s přesilou režimu, válka za autonomii lidské duše.“[66]

65 KOCUR, Petr Pavel: *Stručná historie sboru Apoštolské církve v Praze*, s. 130–131; ABS, f. ZA/MV, arch. č. ZA 6056 MV. Také Rudolf Bubik byl získán StB jako tajný spolupracovník s krycím jménem FRANTA. Ostravská StB ho tzv. zavázala ke spolupráci v roce 1978 na základě kompromitace. V únoru 1978 se pokusil vyvézt nelegálním způsobem náboženskou literaturu, převoz se nezdařil a tato skutečnost se stala nástrojem vydírání. Spolupráci později ukončila sama StB. Podle dochovaného archivního materiálu k tomu došlo z toho důvodu, že Rudolf Bubik předával StB povrchní a neseriózní informace, které pro příslušníky postrádaly hodnotu. ABS, f. B7/III, inv. j. 48; srv. ABS, f. TS/MV, arch. č. 855265 MV.

66 SZYMECZEK, Józef: *Za slovem jdi!,* s. 16.

MATERIÁLY

Příběh Jaroslava Kasky, agenta-chodce

Jiří Petráš

„Mohutný mravenčí býk zaútočí na tygra.
Tento smrtonosný souboj trvá někdy i desítky let,
neboť mravenec má velice malá ústa."
(parafráze na Monty Pythonův létající cirkus)

Úvod možná nudný, leč nutný

Konec čtyřicátých a první polovina let padesátých minulého století byly ve znamení vypjaté studené války mezi dvěma světovými soustavami. Na jedné straně Spojené státy americké se svými západoevropskými spojenci, a to včetně nedávno poraženého Německa, na straně druhé válkou zdecimovaný, avšak morálně i vojensky silný a vítězný Sovětský svaz s příslušnými novými lidově-demokratickými souputníky (včetně jednoho dílu Německa) ve střední a východní Evropě.

Protihitlerovské koalici netrvalo ani dva roky, aby se rozštěpila na dva nesmiřitelné a proti sobě bojující bloky. Soupeřilo se na poli hospodářském, finančním, politickém, kulturním, ba i vojenském. Tato doba byla ve znamení lokálních konfliktů, které však měly globální podtext. Indický drahokam vypadl z britské královské koruny. Válka zuřila na Korejském poloostrově. V Indočíně bojovali Vietnamci za svou samostatnost proti Francouzům. Na africkém kontinentě se připravovaly podmínky k osvobozeneckému hnutí, které dokonale změnilo mapu světa. Několik set let trvající koloniální systém se pozvolna hroutil.

Napjatá a válečnými konflikty plná situace se začala pozvolna měnit až po roce 1953. Američané a Sověti poznali v Koreji, že jsou vojensky přibližně stejně silní, mohou spolu válčit, porazit se však asi nemohou; obě strany vlastnily atomové zbraně. Na začátku téhož roku zemřel Josef Stalin – z velké trojky bývalé protihitlerovské koalice zůstal naživu již pouze Winston Churchill. Nové sovětské vedení se rozhodlo změnit svou politickou strategii. Po období bojů přicházela postupně epocha koexistence a spolupráce.

V současné literatuře (bohužel i tzv. historické) se dočítáme o zločinech komunismu této epochy stejně černobíle, jako tomu bylo v opačném gardu do roku 1989. Pracím chybí mnohdy širší rozměr, zařazení do časových a prostorových souvislostí. U nás se odehrávaly na přelomu čtyřicátých a padesátých let politicky motivované soudní procesy, režim bojoval proti němu – jím samým – vymezeným nepřátelským

skupinám. Ve Spojených státech amerických byli pronásledováni levicově orientovaní občané, aktivní byly McCarthyho komise a výbory pro neamerickou činnost. Zejména v jižanských státech byl permanentně přítomný rasismus, Ku-klux-klan zažíval jedno ze svých vrcholných období.

Nesmiřitelnost mezi dvěma světovými systémy měla své různé projevy. Odrážela se tudíž i ve vývoji podoby a ostrahy státní hranice.[1] Pohraniční území Československa tak získalo na významu – hraniční čára neoddělovala nyní pouze státy, ale rovnou celé bloky. Konec čtyřicátých a počátek let padesátých byl proto ve znamení nejenom budování nepropustných zátarasů na hranicích, ale i pokusů o jejich překonávání, hledání děr v systému, za účelem převádění osob i přenášení důležitých strategických informací a poznatků o nepříteli. Zvláštním fenoménem této doby jsou tzv. agenti-chodci, kurýři, převaděči, pěšáci na bitevním poli,[2] kteří – objektivně posuzováno – měli význam převážně symbolický. Byli spíše figurkami v rukách vyšší moci, která je kdykoliv mohla i obětovat ve prospěch vlastních zájmů.

Mládí Jaroslava Kasky (do roku 1948)

Jedním z takových byl i suchovrbenský[3] rodák Jaroslav Kaska.[4] Narodil se 3. dubna 1925 v Dobrovodské ulici č. 902, v rodině pekařského mistra Josefa Kasky a jeho ženy Marie, rozené Rachačové.[5]

Jaroslav absolvoval obecnou a měšťanskou školu v Českých Budějovicích a následně šel ve šlépějích svého otce – v letech 1939 až 1941 se učil řemeslu pekařskému,

1 K tomu četná literatura, např. KOVAŘÍK, David: *Proměny českého pohraničí v letech 1958–1960. Demoliční akce v českém pohraničí se zřetelem k vývoji od roku 1945.* Studijní materiály výzkumného projektu Komunistické Československo na přelomu 50. a 60. let. Svazek 3. Brno 2006; JÍLEK, Tomáš – JÍLKOVÁ, Alena a kol.: *Železná opona. Československá státní hranice od Jáchymova po Bratislavu 1948–1989.* Praha 2006; PETRÁŠ, Jiří: *Život na hranici dvou světů.* In: Kol.: *Tak blízcí, a přece tak vzdálení. Lidé v jižních Čechách a ve Waldvirtelu 1945–1989.* Jindřichův Hradec 2012, s. 313–368.

2 K tomu nejnověji PEJČOCH, Ivo – TOMEK, Prokop: *Agenti-chodci na popravišti; kurýři západních zpravodajských služeb, popravení v letech 1949–1958.* Praha 2011. V regionálním měřítku jižních Čech jsou zajímavé práce např.: ŘEZNÍČEK, Jiří: *Sabotáž ve sloupech elektrického vedení u Velešína 30. května 1950.* In: Výběr, časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech, XLVI, 2009, č. 4, s. 271–274. Týž: *Konec kurýra francouzské tajné služby Jana Krále (příspěvek k činnosti kurýrů západních zpravodajských služeb v 50. letech 20. století).* Výběr, XLVII, 2010, č. 1, s. 44–51. Týž: *Tajný úkryt Františka Ondráška ze samota Benák na Velešínsku.* Výběr, XLVII, 2010, č. 1, s. 38–46.

3 Suché Vrbné, východní předměstí Českých Budějovic ležící v těsné blízkosti českobudějovického železničního uzlu.

4 Jaroslav Kaska má malý medailon v knize TOMEK, Prokop: *Na frontě studené války. Československo 1948–1956.* ÚSTR, Praha 2009, s. 90–91. Autor čerpá z materiálů uložených v ABS, v hutné zkratce nastiňuje poněkud zjednodušeně běh Kaskova života.

5 O čtyři roky později, 24. září 1929, se pak Kaskovým narodila ještě dcera Věra.

které úspěšně zakončil 10. července 1941 složením tovaryšské zkoušky. Poté pracoval ve firmě svého otce.

Koníčkem mladého muže byly od mládí tramping, skauting, chození do přírody. Jak sám říkal: *„[…] Byl jsem u vodních skautů, to jsme jezdili s kanoemi vypůjčenými z vodáckého klubu. Hodně jsem taky chodil s trampama, na tramping. To byla jediná možnost, jak se mohl člověk vyžít, mimo maminku a tatínka.“*[6] Celá třicátá léta, až do roku 1941[7], byl aktivním členem Sokola.

Vše by nasvědčovalo tomu, že Jaroslav Kaska byl vychován v duchu vlasteneckém, masarykovském a národně-socialistickém. Ostatně, aktivní členství v Sokolu mnohému nasvědčuje. O to více překvapí jeho přihláška do Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, kterou podal 9. února 1943.[8] V ní uvádí, že se aktivně věnuje atletice a boxu, a sport i *„[…] vyučuje na učňovské besídce v Budějovicích“*.[9] O sportu resp. o sportovních kláních psal články do Večerního Českého slova a Budějovických listů.[10]

Bylo to v době, kdy Kuratorium zahajovalo svoji činnost. Ideologický rozměr aktivit organizace byl nezpochybnitelný a umocněný už tím, že v jeho čele stál Emanuel Moravec. Po rozpuštění Sokola mohl být zájem o aktivní tělovýchovnou práci s dětmi snad jediným důvodem, který přiměl mladého Kasku vstoupit do této ryze aktivistické organizace.[11] Faktem zůstává, že svým činem se Jaroslav Kaska zařadil mezi funkcionáře, činné členy Kuratoria na lokální úrovni.

Další z přemetů v Kaskově mládí přichází těsně po skončení druhé světové války. Z jeho přihlášky do Sboru národní bezpečnosti (!) ze dne 27. června 1945[12] se můžeme dočíst, že byl údajně ve dnech 5. až 22. května 1945[13] členem partyzánské skupiny MACHÁČEK,[14] jejímž velitelem byl jistý Josef Macháček.[15] V žádosti o přijetí do SNB ze dne 27. června 1945 adresované Zemskému národnímu výboru v Praze píše, že ač

6 Rozhovor autora s Jaroslavem Kaskou, 8. března 2001, viz PŘÍLOHA.

7 Tento rok byl Sokol oficiálně zakázán německými úřady protektorátu.

8 ABS, Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, fond (f.) 59-56-33.

9 Tamtéž.

10 Tamtéž.

11 Blíže ke Kuratoriu viz NIKRMAJER, Leoš: *Činnost a úkoly Kuratoria pro výchovu mládeže v jižních Čechách v letech 1942–1945.* In: Výběr, časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech, XLIII, 2006, č. 4, s. 267–281.

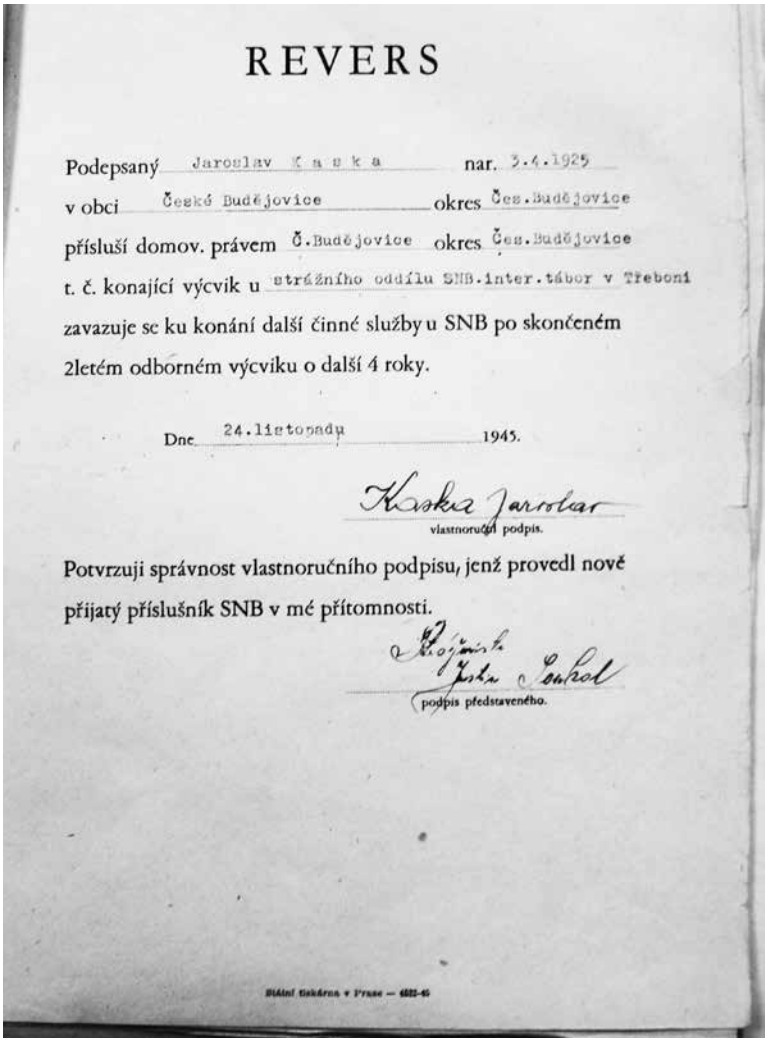
12 ABS, Personální spis Jaroslava Kasky, arch. č. 2186/25.

13 Tamtéž. Na jiném místě žádosti je uvedené datum 12. 5. (namísto 22. 5.) – šlo o potvrzení pro Obvodní komisi SNB v Českých Budějovicích ze dne 26. 6. 1945, podepsané strážmistry Václavem Caltou, Josefem Pechačem a Janem Houškou.

14 Z této doby měl v držení, jak vypsal do přihlášky za člena SNB, *„[…] automat a pistoli.“*

15 ABS, Personální spis Jaroslava Kasky, arch. č. 2186/25. Jistý Josef Macháček také vystupuje v souvislosti s Jaroslavem Kaskou v jeho vyšetřovacím spise v roce 1948. Tehdy se měl Jaroslav Kaska stát členem jeho ilegální protistátní skupiny LÍPA v Českých Budějovicích. Skupina měla údajně vydávat a rozšiřovat protistátní letáky. ABS, Vyšetřovací spis Jaroslava Kasky, V-805 ČB.

nesplňuje jednu z podmínek vstupu – v té době byl již ženatý a otcem nezaopatřeného dítěte[16] – *„[…] ve výkonu bezpečnostní služby měl bych zvláštní zálibu a prosím proto o prominutí této podmínky.“*[17]

REVERS

Podepsaný Jaroslav K a s k a nar. 3.4.1925

v obci České Budějovice okres Čes.Budějovice

přísluší domov. právem Č.Budějovice okres Čes.Budějovice

t. č. konající výcvik u strážního oddílu SNB.inter.tábor v Třeboni

zavazuje se ku konání další činné služby u SNB po skončeném

2letém odborném výcviku o další 4 roky.

Dne 24.listopadu 1945.

Kaska Jaroslav

vlastnoruční podpis.

Potvrzuji správnost vlastnoručního podpisu, jenž provedl nově

přijatý příslušník SNB v mé přítomnosti.

Bojiště Jižní Čechy

podpis představeného.

Státní tiskárna v Praze — 6822-45

Svým podpisem se Jaroslav Kaska „upsal“ službě v SNB.
ABS, Personální spis Jaroslava Kasky, arch. č. 2168/25.

16 Manželům Kaskovým se v roce 1944 narodila dcera Helena.
17 ABS, Personální spis Jaroslava Kasky, arch. č. 2186/25.

Je možné, že jedním z impulzů ke vstupu do SNB byl bratr jeho matky Jan Rachač,[18] který sloužil u finanční policie. Jistý aktivismus, podobný tomu z roku 1943, je zde však patrný, pravděpodobně mohlo jít o možný povahový rys Jaroslava Kasky. Skutečností zůstává, že svou kariéru u SNB zakončil již v následujícím roce 1946, a to za dosti problematických okolností.

Dne 23. března 1946 byl zproštěn výkonu činné služby, s okamžitou platností mu bylo zakázáno nosit zbraň i stejnokroj.[19] Podle vyšetřovacího protokolu měl svému kolegovi zcizit pár bot. Následně u něj byly nalezeny nelegálně držené zbraně – jeden ruský samopal se zásobníkem, jedna německá vojenská puška se sto pěti ostrými náboji a jedna pistole „parabola" se dvěma zásobníky. Kaska přiznal krádež bot a ohledně zbraní vcelku logicky podotkl, že je má z léta předchozího roku, kdy je dostal od rudoarmějců.[20] V těsně poválečném období nebylo držení zbraní – i nelegální – ničím výjimečným.

O svém angažmá u SNB se Jaroslav Kaska v rozhovoru s autorem této studie nezmínil.[21]

Po propuštění z SNB pracoval krátkou dobu u svého tchána[22] jako řidič ve sběrných surovinách.[23] Někdy v této době také Kaska se svojí ženou a dcerou žil krátce v Kraslicích, kam se rodina měla přestěhovat z důvodů snazšího získání bytu.[24] Zde pracoval jako dělník v továrně na hudební nástroje. Podle jeho vyprávění se po únoru 1948 museli opět přestěhovat do Českých Budějovic: *„[…] V roce 1948 jsem byl z Kraslic vykázán, protože jsem se jako národní socialista zúčastňoval schůzí, kde jsme protestovali proti komunistům."*[25]

Pomineme-li Kaskou artikulované důvody zpětného přestěhování se do rodného města, musíme konstatovat, že o jeho životě mezi roky 1946 a 1948 nevíme téměř nic.[26]

18 Později též zatčen a odsouzen k dlouhodobému trestu za protistátní činnost.

19 ABS, Personální spis Jaroslava Kasky, arch. č. 2186/25.

20 Tamtéž. Je zajímavé, že v dodatečném návrhu na zatčení, vydaném na Jaroslava Kasku dne 6. 5. 1952, se jako důvod propuštění ze služby uvádí *„machinace s benzínem"*. ABS, Vyšetřovací spis Jaroslava Kasky, V-805 ČB.

21 Toto důležité období Kaskova života je také v jeho vyprávění nejvíce zmatené. Narátor zjevně při vzpomínání improvizoval, když nechtěl sdělit autorovi některé momenty ze svého života, související zjevně s jeho kariérou v SNB. Viz PŘÍLOHA – rozhovor autora s Jaroslavem Kaskou.

22 Josef Šůla, původně dělník v Hadtmuthově továrně, později živnostník, jehož firmička byla po únoru 1948 začleněna do n. p. Sběrné suroviny. V roce 1945 vstoupil Josef Šůla do Československé strany národně-socialistické, po únoru 1948 se stal naopak kandidátem na členství v KSČ. Po Kaskově emigraci byli Šůlovi v roce 1952 zatčeni a odsouzeni k osmi resp. pěti měsícům za *„nepřekážení zločinu velezrady."* Spolupráce s Jaroslavem Kaskou jim nebyla v té době prokázána. ABS, f. 305-886-4.

23 ABS, Vyšetřovací spis Jaroslava Kasky, V-805 ČB.

24 Jediná zmínka o pobytu v Kraslicích pochází právě z úst Jaroslava Kasky. V jeho spisech uložených v ABS se žádná zmínka o pobytu v tomto příhraničním západočeském městě nevyskytuje.

25 Rozhovor autora s Jaroslavem Kaskou, 8. března 2001, viz PŘÍLOHA.

26 Bližší podrobnosti se nepodařilo nalézt ani v příslušných archivních fondech ABS.

Kariéra kurýra a převaděče (1948–1951)

V září roku 1948 nastoupil vojenskou prezenční službu,[27] která měla ovlivnit celý jeho budoucí život. Podle vzpomínek samotného Jaroslava Kasky zahájil službu na vojenském letišti v Plané u Českých Budějovic,[28] kde se samozřejmě seznámil s našimi válečnými letci.[29]

„[…] No pochopitelně, že jsme se s nimi seznamovali. No, a když se to blížilo k tomu roku 1948, tak za námi přišli kluci a řekli: ‚Hele, my jsme z Moravy, vy jste tady domorodci, potřebujeme se dostat ven, tak nám něco domluvte.' Tohle byl vlastně impulz, proč jsem začal chodit přes hranice."[30]

Ve výpovědi učiněné roku 1953 odpověděl svým vyšetřovatelů ze Státní bezpečnosti (StB) na otázku, kdy začala jeho státu nepřátelská činnost: *„[…] Moje nepřátelská činnost započala již v r. 1948, kdy jsem se stal členem protistátní skupiny v Č. Budějovicích zv. ‚Lípa', která se zabývala vydáváním a rozšiřováním protistátních letáků a hesel. V pozdější době počal jsem spolu s dalšími osobami organisovat a zprostředkovávat illegální přechody státních hranic osobám, které z nepřátelství k lidově demokratickému zřízení odcházely illegálně do zahraničí. Pro tuto činnost mně v únoru 1949 hrozilo zatčení. Proto jsem zběhl z vojenské služby a odešel jsem illegálně do západního Německa, kde jsem se stal placeným agentem americké zpravodajské služby CIC."*[31]

---

27 ABS, Vyšetřovací spis Jaroslava Kasky, V-805 ČB. V Dodatečném návrhu na zatčení se uvádí, že Jaroslav Kaska nastoupil vojenskou službu v Domažlicích u útvaru 2113. Na jiném místě se však již píše o jeho aktivitách při útěcích letců přes hranice.

28 Letiště v Plané u Českých Budějovic je svým významem nadregionální. U jeho založení stojí významná postava českého meziválečného létání – českobudějovický středoškolský profesor Jaroslav Maňák. Jeho syn, Jiří Maňák, patřil mezi naše letecká esa v období druhé světové války. Dne 22. září 1945 přistála na plochu letiště 312. Sq. RAF. Její příslušníci školili v roce 1948 v rámci akce HAGANA piloty nového izraelského státu. Od roku 1952 byl na letišti dislokován 1. Zvolenský stíhací letecký pluk. Po roce 1989 bylo vojenské letiště v rámci reforem rezortu obrany zlikvidováno. K vojenskému letišti v Plané u Českých Budějovic následující literatura: PETRÁŠ, Jiří – ŠILHA, Jiří – TRNKA, Bohuslav: *Letiště pod Kletí 1937–1992.* České Budějovice 1992; *Činnost letectva v jižních Čechách za 2. světové války.* České Budějovice b. d.; PETRÁŠ, Jiří (ed.): *Vojenská letiště v Čechách a na Moravě po roce 1918.* České Budějovice 1997; IRRA, Miroslav: *České Budějovice a Československé vojenské letectvo v letech 1945–1950.* České Budějovice 2006; TRNKA, Bohuš – MALÝ, Milan: *Třistadvanáctá peruť RAF a jižní Čechy*. České Budějovice 2000; Tíž: *Izraelští letci v Českých Budějovicích.* České Budějovice 1998.

29 Zde je další rozpor mezi Kaskovým životním příběhem a vyšetřovacím spisem. Podle Kaskova vyprávění z roku 2001 měl nastoupit na vojnu na letiště v Plané u Českých Budějovic, což však není z vyšetřovacího spisu vůbec patrné. Ze spisu dále víme, že ten, který seznámil Kasku s letci a sdělil mu jejich přání o pomoc při ilegálním přechodu hranic, byl jeho přítel Jan Mašek.

30 Rozhovor autora s Jaroslavem Kaskou, 8. března 2001, viz PŘÍLOHA.

31 ABS, Vyšetřovací spis Jaroslava Kasky, V-805 ČB.

Fotografie Jaroslava Kasky z vyšetřovacího spisu.
ABS, Vyšetřovací spis Jaroslava Kasky, V-805 ČB.

Podle Kaskových vzpomínek z roku 2001[32] ho naučili znát „přeshraniční pašerácké chodníčky" bratr jeho matky, již výše zmiňovaný Jan Rachač, příslušník bývalé finanční policie, a Jaroslavův přítel Jan Petrovič[33], obyvatel pohraniční vísky Milejšice[34]. Svou cestu na západ, do Německa, podrobně líčí ve svém vyprávění.[35]

Pro tuto část životního příběhu budeme čerpat z vyšetřovacího spisu, kde je snad nejpodrobněji vylíčen běh života Jaroslava Kasky z přelomu čtyřicátých a padesátých let.[36]

Poprvé se na něho obrátil o zprostředkování přechodu přes hranice na konci března 1948 jeho přítel Jan Mašek (později spolu emigrovali a spolupracovali i v zahraničí) – Kaska měl zabezpečit útěk letců z budějovické posádky Vlastimila Zahradníčka a Štefana Dúbravy. Do nástupu vojenské služby v září 1948[37] asistoval Jaroslav Kaska ještě při třech ilegálních převodech osob; mezi nimi byl i českobudějovický předseda Svazu přátel USA Gustav Zapadlo. V prosinci 1948 zorganizoval ještě jeden ilegální přechod – bylo to v době jeho vánoční dovolené.

Koncem února 1949, když přijel z Domažlic na další dovolenou, se Jaroslav Kaska dozvěděl od rodičů, že má byt zatčen.[38] To se stalo bezprostředním impulzem k jeho útěku do Německa, opět za pomoci Jana Petroviče.[39] Hranice přešel v oblasti Bischofsreutu. Odtud byl německou hraniční policií eskortován do Freyungu, kde byl podroben krátkému výslechu pracovníky americké tajné služby CIC. Totéž se pak opakovalo na ústředně CIC v Graffenu. V obou případech Kaska i jeho přítel Mašek, který uprchl s ním, prozradili vše, co mohli a věděli nejenom o československé armádě, a neopomněli zdůraznit svůj negativní vztah k lidově-demokratickému Československu. Z Graffenu byli dopraveni do utečeneckého tábora v Mnichově, kde oba podepsali spolupráci s CIC[40].

32 Rozhovor autora s Jaroslavem Kaskou, 8. března 2001, viz PŘÍLOHA.

33 Jan Petrovič z Milejšovic byl zmiňován i ve vyšetřovacím spise. ABS, Vyšetřovací spis Jaroslava Kasky, V-805 ČB.

34 Milešice, Milejšice, Oberschlag. V podání Jaroslava Kasky Milejšovice. Vesnice ležící na okresu Prachatice, zaniklá v souvislosti s odsunem Němců z Československa.

35 Na rozdíl od vyšetřovacího spisu se však Jaroslav Kaska nezmínil o tom, že nejprve vstoupil do služeb americké zpravodajské služby CIC. Viz PŘÍLOHA.

36 ABS, Vyšetřovací spis Jaroslava Kasky, V-805 ČB.

37 Ve vyšetřovacím spise není napsáno, kde Kaska vojenskou službu nastoupil. V únoru 1949 byl podle spisu již prokazatelně v Domažlicích a ve výpovědi též konstatuje, že s letci se znal jeho přítel Mašek, nikoliv osobně on sám. To je další rozpor – byť ne podstatný – mezi Kaskovými vzpomínkami a archivními prameny. Viz pozn. 25 a 27.

38 ABS, Vyšetřovací spis Jaroslava Kasky, V-805 ČB. Podle vyšetřovacího spisu našel jeho otec pod dveřmi svého pekařského obchodu lístek s textem: *„Pane Kaska, varujte Vašeho syna, dnes v noci přišel fonogram na jeho zatčení."* Podle další informace měl Kasku varovat českobudějovický policejní ředitel. Viz http://www.rozhlas.cz/radio_cesko/pribehy/_zprava/muzeme-te-roztrjeljat-ty-ponjal-aneb-pribeh-kuryra-jana-maska-a-dalsich-odpurcu-komunismu-968248 (ze dne 20. 12. 2011).

39 Přesné datum není nikde uvedeno.

40 ABS, Vyšetřovací spis Jaroslava Kasky, V-805 ČB.

Od dubna 1949 vykonal Jaroslav Kaska,[41] převážně společně s Maškem, devět ilegálních přechodů hranic do Československa – přibližně v měsíčních intervalech – s úkolem vybudovat zpravodajskou síť a přenášet na západ strategické informace. Když se vracel ze své šesté mise, vzal s sebou do Německa i svou ženu.[42] Při deváté cestě – 16. prosince 1949 – byli na české straně hranice odhaleni československými pohraničníky. V následné krátké přestřelce, kdy se Kaskovi s Maškem podařilo přejít bez úhony zpět do Německa, odhodil druhý jmenovaný tašku s dokumenty ještě na československém území. Toto agentovo zkratkovité jednání vedlo k ukončení spolupráce obou Čechů s americkou CIC, která je okamžitě vyřadila ze svého seznamu.

Zastavme se ještě na okamžik u úkolů a roli agentů-chodců. Ve výše zmíněné publikaci Na frontě studené války se píše – bez jakýchkoliv detailů – že agent Kaska získával, i díky jím utvořené síti informátorů, *„[…] poměrně cenné hospodářské a vojenské zprávy.“*[43] Domnívám se, že opak je pravdou. Při bližším prozkoumání jím získaných zpráv se nemůžeme zbavit dojmu, že agent-chodec Jaroslav Kaska se do takových výšin nedostal. Je jasné, že agenti museli postupně dokázat svými činy, že si zaslouží důvěru svých zaměstnavatelů. Jejich úkoly byly nejprve symbolické, jednoduché, a teprve s počtem přechodů získávaly na důležitosti. V případě Jaroslava Kasky (a jeho druha Maška) však zůstalo pouze u těch méně strategických informací, které měly mnohdy charakter spíše zpráv bulvárního charakteru.

Jinak snad ani nelze charakterizovat typ přenášených materiálů či zpráv, jako byly např. časopis Letectví, publikace Kilometráž českých řek, fotografie tanků, či neověřená informace od jakéhosi lékaře o druhotných účincích léku streptonu. Nechyběla také zpráva o stavu sběru kovů v českobudějovickém kraji nebo údaj o českobudějovické vojenské posádce, její výzbroji a personálních údajích.[44]

V červenci následujícího roku 1950 se Jaroslav Kaska upsal anglické zpravodajské službě Intelligence Service.[45] Musel samozřejmě projít určitými stupni prověřování, aby si získal důvěru Angličanů.[46] V srpnu 1951 byl vyslán společně s Maškem na další misi do Československa – šlo však o cestu poslední.[47] Při návratu, po překročení československo-rakouských hranic, byli dne 17. srpna zatčeni.[48]

41 Tamtéž. Hranici přecházel s falešnými doklady na jména Jaroslav Koudela, Hans Walner, Anton Scharf, David Grey.

42 Tamtéž. Bylo to v noci z 31. srpna na 1. září 1949.

43 TOMEK, Prokop: *Na frontě studené války,* s. 91.

44 ABS, Vyšetřovací spis Jaroslava Kasky, V-805 ČB.

45 Tamtéž. Mezitím, v dubnu 1950, převedl Jaroslav Kaska na vlastní pěst (a patrně bez spolupráce s Američany) z Československa do Německa ještě ženu a dceru svého známého.

46 ABS, f. 302, Hlavní správa VKR, sign. 224-1, dále pak f. 302-219-5. V tomto období však už československá vojenská kontrarozvědka (VKR) věděla od svých agentů o Kaskových aktivitách, znala jeho pohyb i termíny přechodů přes státní hranice.

47 Tehdy se v Českých Budějovicích dozvěděl o zatčení svých rodičů, sestry a její rodiny. Na cestu byli agenti vybaveni pro případ zadržení tabletou cyankáli a šedesáti tisíci korunami.

48 ABS, Vyšetřovací spis Jaroslava Kasky, V-805 ČB. Podle vzpomínek Jaroslava Kasky byl zatčen

Život ve vězení a v ústraní

Podle vyprávění samotného Kasky byli převezeni na velitelství k Vídni, tam vyslýcháni asi šest neděl a následně převezeni do Sovětského svazu, do Moskvy. Na příštích devět měsíců se mu staly domovem tamní věznice. Cílem výslechů bylo získat informace, zajímající sovětské úřady (informace o agentech z řad ruských emigrantů). Tento vynucený pobyt v Sovětském svazu však Jaroslavu Kaskovi patrně zachránil život: *„[…] Protože těch devět měsíců, co jsem tam byl, se mi prodloužila vyšetřovací vazba u nás, tím pádem, takže jsem byl celkem ve vyšetřovací vazbě tři a půl roku. A za tu dobu umřel Stalin a umřel Gottwald. A po smrti Gottwalda ten Zápotocký trestů smrti už nedával tak moc. Takže jsem dostal jenom to doživotí. Jinak, kdybych se dostal do ruky estébáků za Gottwalda, tak to by bylo hotový. Protože já byl voják, vojenský zběh, protože jsem utekl ven jako voják. No a pochopitelně, když k tomu byla špionáž, tak to bylo hotový.“*[49]

Několik dalších měsíců byl Jaroslav Kaska vyšetřován československými úřady. Hlavní soudní líčení proběhlo u Vyššího vojenského soudu v Praze dne 8. dubna 1954 a trest zněl na doživotní vězení.[50] Postupně „vyzkoušel“ pobyt v Ruzyni, Leopoldově[51], Valdicích[52]. Propuštěn na svobodu byl až v roce 1964.[53] Nicméně nikdy zcela nezmizel z hledáčku StB, jak o tom svědčí archivní materiály z padesátých, šedesátých[54] a ještě dokonce osmdesátých let.[55]

Od roku 1964 žil Jaroslav Kaska trvale v Českých Budějovicích,[56] znovu se oženil[57] a pracoval nejprve krátce (asi jeden rok) v českobudějovickém hotelu Zvon a poté,

sovětskými vojenskými orgány na základě udání rakouského taxikáře. Na příslušném místě vyšetřovacího spisu se však dovídáme pouze to, že byl zatčen příslušníky Pohraniční stráže a předán do Československa k dalšímu vyšetřování. Na jiných místech spisu je však zmínka o zatčení sovětskými orgány a jsou přiloženy i příslušné dokumenty.

49 Rozhovor autora s Jaroslavem Kaskou, 8. března 2001, viz PŘÍLOHA.

50 ABS, Vyšetřovací spis Jaroslava Kasky, V-805 ČB.

51 ABS, arch. č. 938205 – spis o získání JK ke spolupráci ve věznici Leopoldově a Valdicích – osobní spisový svazek NOVÝ 1956–1959. V Leopoldově podepsal Jaroslav Kaska dne 9. března 1956 spolupráci s orgány ministerstva vnitra. Ta byla po půl roce ukončena bez nějakých hmatatelných výsledků, z důvodu jeho vyzrazení.

52 Informace na základě rozhovoru s Jaroslavem Kaskou ze dne 8. března 2001. Dále pak ABS, arch. č. 938205 – spis o získání JK ke spolupráci ve věznici Leopoldově a Valdicích – osobní spisový svazek NOVÝ 1956–1959.

53 Rozhovor autora s Jaroslavem Kaskou, 8. března 2001, viz PŘÍLOHA.

54 ABS, arch. č. 7240 – spis o navázání spolupráce s StB a jejím ukončení 1963–1968. Dle příslušných materiálů spolupracoval v letech 1963 až 1968 coby informátor s československými tajnými službami; nakonec byla spolupráce ukončena ze strany řídících orgánů jako málo produktivní.

55 ABS, arch. č. 3677 – svazek z akce MALÍŘ – sledování J. Kasky 1986.

56 Žil v rodinném domku v městské části Nové Hodějovice.

57 Předtím ještě legalizoval rozvod s první manželkou, která v té době žila již na americkém kontinentě, kde se opět provdala; neboť v době Jaroslavova zatčení a nuceného pobytu v Sovětském svazu obdržela od úřadů zprávu o smrti svého muže. Viz PŘÍLOHA.

až do důchodového věku, na místním železničním nádraží.[58] Vzhledem ke své minulosti žil se svojí ženou spíše uzavřeně, bez větších kontaktů s okolím. Mezi jeho záliby patřila četba (zejména historické romány a literatura faktu) a především malování. Své obrazy zásadně rozdával nejbližším přátelům. Zemřel 29. února 2004, pohřben je na hřbitově v Mladém[59].

Shrnutí

Agenti-chodci byli jedním z produktů studené války mezi světovými systémy. Jejich úkolem bylo vytvořit po ilegálním překročení hranice druhého státu (což byly i hranice dvou znepřátelených soustav) fungující agenturní síť a přenášet zpět přes hranice strategické informace. K tomu však agenti museli „dospět" – nejprve dostávali marginální úkoly bez většího významu. Teprve později, po důkladném prověření, byli pověřováni strategicky důležitými úkoly. Je jasné, že mnoho z nich se do takové „vyšší ligy" vůbec nedostalo. Měli význam jen jako pěšáci na velké šachovnici, kteří mohli být – a také byli, kdykoliv to bylo dobré pro jejich řídící orgány – obětováni.

Jedním z těchto pěšáků byl i suchovrbenský rodák Jaroslav Kaska. Narodil se dne 3. dubna 1925 v rodině pekařského mistra. Od mládí byl fyzicky zdatný, stal se členem skautské organizace i Sokola, aktivním vodákem a trampem. Jeho rodina měla blízko k národně-socialistické straně a jejím myšlenkám.

Na počátku roku 1943 sám podává přihlášku do Kuratoria pro výchovu mládeže a stává se aktivním místním funkcionářem této aktivistické organizace, jejíž hlavní tváří byl ministr Moravec.

Ještě v roce 1945, několik měsíců po skončení války, vstoupil do nově utvořeného Sboru národní bezpečnosti. Svou kariéru v bezpečnostním sboru poválečného Československa byl nucen ukončit po necelém roce za pro něj nelichotivých skutečností. Ze služby byl vyřazen poté, co okradl kolegu a při prohlídce u něj byly nalezeny ilegálně držené zbraně.

V roce 1948, po převzetí moci Komunistickou stranou Československa, začala Kaskova protistátní činnost. Díky bratrovi jeho matky Janu Rachačovi a příteli Janu Petrovičovi se naučil znát příhraniční šumavský terén v oblasti Prachaticka a začal organizovat ilegální přechody hranic. V této činnosti pokračoval i v době absolvování základní vojenské služby – tu byl nucen z důvodu prozrazení „přerušit na neurčito" ilegálním přechodem hranic. V bavorské části Německa podepsal i se svým přítelem Maškem nejprve spolupráci s americkou tajnou službou CIC a po jednom z nepodařených přechodů, a tím ukončení spolupráce ze strany Američanů, také s anglickou Intelligence Service. Dne 17. srpna 1951, při překročení československo-rakouské

58 Rozhovor autora s Jaroslavem Kaskou, 8. března 2001, viz PŘÍLOHA.

59 Součást Českých Budějovic, nedaleko místa Kaskova bydliště.

státní hranice, byl na základě udání zatčen sovětskými vojenskými orgány a deportován do Sovětského svazu. V té době byly jeho aktivity již několik měsíců pod drobnohledem československé kontrarozvědky. Po devíti měsících strávených v sovětských věznicích byl předán československým úřadům a v roce 1954 odsouzen vojenským soudem na doživotí. Na svobodu byl propuštěn roku 1964.

Jak v Leopoldově, tak i ve Valdicích podepsal Jaroslav Kaska spolupráci s orgány ministerstva vnitra, zdá se však, že bez větších výsledků pro vnitro. S československými tajnými službami spolupracoval ještě v šedesátých letech, a to opět bez valných výsledků. Proto s ním byla spolupráce v roce 1969 ukončena. Pod hledáčkem pracovníků ministerstva vnitra však byl ještě v osmdesátých letech. Až do své smrti (29. února 2004) žil a pracoval Jaroslav Kaska v Českých Budějovicích.

Je zajímavé sledovat osudy Jaroslava Kasky; nejsou přímočaré a oslnivé. Mají i svá temná zákoutí, křivolaké části a třinácté komnaty. Ne vše, co vykonal, mu sloužilo ke cti. Je zajímavé porovnávat vyprávění jeho samotného s oficiálním úředním „životopisem". I tam najde pozorný čtenář rozpory a bílá místa. Jedno je ale jisté. Stal se aktivním bojovníkem proti lidově-demokratickému Československu – aniž by svou rodnou zemi nějak více poškodil. Byl jedním z oněch pěšáků, kteří bojovali za jiné a byli v onom boji též obětováni.

PŘÍLOHA

Rozhovor s Jaroslavem Kaskou, 8. března 2001[60]

(byt manželů Kaskových, rodinný domek v Nových Hodějovicích)

J. P.: Pane Kasko, já bych se Vás zeptal, kde a kdy jste se narodil, v jakém prostředí jste vyrůstal, co dělali Vaši rodiče?

J. K.: Narodil jsem se třetího dubna 1925 v rodině malých živnostníků, otec s matkou měli pekařství. Dětství jsem měl radostné, jako měly všechny děti, které netrpěly bídou. Čtyři třídy měšťanské školy jsem vychodil, to bylo celé moje vzdělání.

J. P.: V Budějovicích jste se narodil?

J. K.: Ano, ano.

J. P.: Chodil jste do skauta?

J. K.: Ano. Byl jsem u vodních skautů, to jsme jezdili s kanoemi vypůjčenými z vodáckého klubu. Hodně jsem taky chodil s trampama, na tramping. To byla jediná možnost, jak se mohl člověk vyžít, mimo maminku a tatínka.

J. P.: Tehdy vlastně ten tramping začíná, to chození do přírody.

60 J. P. – Jiří Petráš, J. K. – Jaroslav Kaska.

J. K.: Ano. Byl jsem i v Sokole. Od malička jsem byl tak nějak pravicově orientován, komunismus mi byl cizí a vzdálený. Když se potom přiblížila válka, už jsme měli pochopitelně s Němci nějaké zkušenosti špatný. Ty německý kluci už chodili provokativně v těch bílých punčochách, chovali se k nám jako k cizincům, i když jsme s nimi dřív kamarádili.

Za války jsem pracoval doma u otce v pekárně. V roce 1944 jsem se oženil, a protože jsem potřeboval byt, odstěhoval jsem se do pohraničí do Kraslic. Tam jsem pracoval v továrně na hudební nástroje.

V roce 1948 jsem byl z Kraslic vykázán, protože jsem se jako národní socialista zúčastňoval schůzí, kde jsme protestovali proti komunistům. Tak jsem se vrátil v roce 1945 nazpátek do Budějovic.

Nastoupil jsem na vojnu a sloužil v Budějovicích na letišti. Taky jsme tam přivítali piloty, kteří přiletěli z Anglie. Do té doby jsme tam používali německé střelivo a vojenské zásoby. Chodili jsme na střelnici střílet a snažili jsme se tam zachránit těch pár letadel, co tam byly, aby je lidi nerozebrali. Byly to většinou stíhačky FW [fockewulf], messerschmidty a první trysková letadla, schwalbiny[61].

J. P.: Vy jste byl tedy členem národně-socialistické strany?

J. K.: Ano. Její mládeže.

J. P.: Ono se také dělávalo, že si politické strany navzájem rozbíjely schůze. Dělal jste to také?

J. K.: Ano. Schůze komunistů. Vždycky, když měli propagační řeči, tak jsme dávali otázky, které nemohli odpovědět. Tak se nás potom snažili vždycky vyhánět a došlo ke rvačce.

J. P.: Vy jste tedy zažil návrat našich pilotů z války?

J. K.: Ano, a pak jsem přešel do těch Kraslic. Ale ještě tady, jako dvacetiletý kluk, jsem se zúčastnil toho odsunu Němců. To jsme lítali po městě a sledovali, kde se co děje. Viděl jsem, jak odjíždělo gestapo z Budějovic, asi s patnácti auty. Pak jsem viděl, když se zastřelil budějovický starosta … David, u těch Sadů.[62]

J. P.: To byla tedy vlastně převratná doba, kdy se to všechno měnilo.

J. K.: Ano. Taky jsem pochopitelně viděl, když odváželi mrtvoly Němců na hřbitov, dva žebříňáky.

---

61 Na tomto místě vzpomínání Jaroslava Kasky nesouhlasí s realitou. Rozhodně nemohl, přišel-li z Kraslic zpět do Budějovic v roce 1948, přivítat naše piloty, kteří se vrátili z Anglie. Na vojenské letiště v Plané u Českých Budějovic přiletěla totiž 312 sq. RAF dne 22. září 1945. Totéž se dá říci o vojenské technice na letišti – naši piloti přilétli se spitfiry, které také používali. Realita byla asi taková, že pan Kaska se odstěhoval do Kraslic zřejmě až po příletu 312. Sq. RAF na vojenské letiště, a zpět do Českých Budějovic se vrátil někdy v roce 1948, po únoru.

62 Šlo o Fridricha Davida, v době okupace pověřeného starostu města. Sebevraždu zastřelením spáchal dne 5. 5. 1945 při útěku z města, v Hroznové ulici poblíž Sadů (tj. ul. Na Sadech). Blíže viz PETRÁŠ, Jiří: *Česko-německá problematika v Českých Budějovicích po skončení druhé světové války.* České Budějovice 2007.

J. P.: Můžu se zeptat ještě na ty piloty? Vy jste se s některými skamarádil, udržovali jste spolu kontakty?

J. K.: No pochopitelně, že jsme se s nimi seznamovali. No, a když se to blížilo k tomu roku 1948, tak za námi přišli kluci a řekli „Hele, my jsme z Moravy, vy jste tady domorodci, potřebujeme se dostat ven, tak nám něco domluvte." Tohle byl vlastně impulz, proč jsem začal chodit přes hranice.

J. P.: Vy jste to pohraničí znal, měl jste tam nějaké příbuzné?

J. K.: Měl jsem tam příbuzný a známý. Dva strejdy jsem měl v Prachaticích, oba byli u policie. O obou jsem věděl, že to jsou spolehliví lidé, tak jsem se na ně obrátil. A ten jeden strejda, Rachač se jmenoval, mě seznámil s těmi německými pašeráky, kteří ten provoz už zařizovali. A s Honzou Petrovičem z Milejšovic, to byla malinká vesnice, dneska je to v boubínské oboře. To byl po pětačtyřicátým jediný obyvatel té vsi, poněvadž Němci byli odsunutý. On tam bydlel ve škole a to se nám hodilo, protože my jsme do té školy posílali lidi, který se připravovali na odchod. A když jich pak byla větší skupina, tak jsme je brali ven. O to se zasloužil ten Honza Petrovič s manželkou. Oni si od lidí nikdy nic nevzali. Tenkrát ještě lidi pomáhali lidem, o kterých jste věděl, že jsou na tom hůř, než vy. Tak vás tehdy nenapadlo, že byste za to něco chtěl.

J. P.: A to ti vaši strýcové byli ještě u finanční policie?

J. K.: Jo, u policie. Ten jeden strejda byl potom popravený. Ten utekl ven do zahraničí, Josef Ludvík. Pak se sem vracel, chtěli někoho převést a padli do rukou pésáků [Pohraniční stráž – pozn. aut.] a byl popravenej.

Ten druhej strejda byl zavřenej na Jáchymovsku. Zase úplně pro něco jiného. Tak jsem takhle o oba ty strejdy přišel.

Já sám jsem odešel do zahraničí v únoru 1949. Přešel jsem přes hranice s tím Honzou Petrovičem a spolu ještě s kamarádem ze skautu, s Janem Maškem z Budějovic. Když jsme přišli ven, tak po prověrce u Američanů jsme se dostali do tábora Böckfeld. Šli jsme pak s Honzou Mašků navštívit anglický vyslanectví v Mnichově, kde jsme se chtěli spojit s těmi lidmi, které jsme převedli ven. A velvyslanec nám řek, abychom přišli za dva nebo za tři dny. Dal nám nějaké peníze na ubytování a stravu na tři dny. A když jsme se tam za ty tři dny vrátili, tak už tam byl pán, který se představil jako důstojník od anglický zpravodajský služby a nabídl nám, že je škoda, abychom šli někam pracovat do Austrálie, když známe hranice. Že bychom mohli pro ně dělat daleko užitečnější práci. No pochopitelně, pro mladýho kluka byla Intelligence Service něco jako … vrchol romantiky. Tak jsme oba souhlasili a podepsali spolupráci. Oni nás vytáhli z lágru a dostali jsme se do skupiny, kterou vedl plukovník Šeda [Ferdinand – pozn. aut.], český emigrant. Ten nás zaučoval. Pak jsme šli za hranice a měli za úkol cokoliv přinést, třeba telefonní seznamy a takové věci, při kterých na nic nenarazíme. Jenom, abychom dokázali, že hranice dokážeme přejít tam i zpátky.

J. P.: No, to ale asi nebylo jednoduché – bažiny, těžko prostupný terén…

J. K.: No, ale právě ten Honza z Milejšovic se tam vyznal perfektně, ten nás ty cesty nejvýhodnější naučil. Chodili jsme kolem Lenory, přes Boubín, dolů k Lenoře, kolem ní, jmenovalo se to tam tenkrát Horní a Dolní Cazov. Ty vesnice byly zlikvidované a hranice jsme přecházeli dole pod Bischofstreutem – to byla první obec na bavorské straně. Tam těsně za hranicemi bylo německé hospodářství, sedlák, který tam měl chalupu. Tam jsme vždycky ty lidi předali a zase se vraceli zpátky, a ráno pak ty lidi u sedláka si převzali pohraničníci a odvedli je k Američanům.

Byly to hrozné fyzické výkony, když jsme šli třeba z Prachatic pěšky, přes celý Boubín, za hranice, a ještě v noci jsme museli zpátky, abychom se dostali aspoň do obory na Boubíně, dokud byla ještě tma. Abychom se ještě za tmy mohli dostat z toho hlídaného pásma. Tenkrát začínalo pásmo od Vltavy. Za Vltavou už bylo zakázané pásmo, kde už chodily hlídky. Tenkrát to byli ještě esenbáci. Pésáci to převzali až v jednapadesátým roce a začali dělat ploty. Potom už ten přechod byl těžší.

My jsme měli celkem třináct přechodů sem a tam. A při tom třináctým jsme v Rakousku padli Rusům do rukou. Následkem udání rakouského taxikáře, který dal vědět Rusákům, aby si pro nás přijeli. Tak nás sebrali a odvezli v Rakousku do Baden bei Wien. Tam bylo velitelství kontrarozvědky jižního frontu. Tam jsme byli vyšetřovaní asi šest neděl. Potom nás odvezli na letiště a vojenským letadlem nás odvezli do Moskvy.

J. P.: To byl, prosím Vás, který rok?

J. K.: Rok 1951. To byl ještě u moci Stalin a Berija byl na vrcholu moci. Odvezli nás do věznice Lefortovskaja. A potom byla „tjurma" ministerstva vnitra. To je dodnes ta věznice v Moskvě pro politické vězně.

Pamatuju si, když jsme byli v té věznici ministerstva vnitra, když nás tam přivezli, tak to bylo hotové panoptikum. Tam vás vedou, tam byly udělané takové kulaté stupně, potažené rudým suknem, a na tom stáli v pozoru příslušníci NKVD v uniformách, s puškou a nasazeným bodcem, nad nimi reflektor. To vypadalo jako v panoptiku. Oni se ani nehnuli, to byl útok na vaše sebevědomí, abyste viděl, komu jste se dostal do ruky.

J. P.: A tam jste byl jak dlouho?

J. K.: Devět měsíců. Tam byly samé výslechy. Potom po devíti měsících nás naložili do vlaku, a to byly vlaky speciálně postavené na přepravu vězňů. To byly rychlíkové vozy, z jedné strany, kde bylo kupé, měly malá zamřížovaná okénka a z druhé strany byla zamřížovaná velká okna. Ta kupé měla mřížové dveře a celou cestu se střídaly stráže. V jednom kupé byla osádka asi osmi vojáků s důstojníkem. No, a ti se střídali a chodili po chodbičce.

Po devíti dnech jsme se dostali do Čopu. Tam nás zase dali do vězení. Tam jsme čekali, až pro nás přijedou estébáci a předají nás na hranici.

Ještě se vrátím k tomu, jak vypadalo to vyšetřování [v moskevském vězení – pozn. aut.]. Musím říct, že status těch vězňů tam nebyl vůbec žádný. Neměl jste

žádný práva. O všem rozhodoval strážník. V Rakousku mi strhali korunky ze zubů, hledali jed. A pochopitelně jsem si ty korunky zase nějak nastrkal. A když jsem přišel do Moskvy, tak jsem žádal – protože přišel velitel, jestli máme nějaké „voprosy" – tak jsem chtěl k zubaři. Zapsal si, že jo. Pak mě jednoho dne odvedli k zubařce ve věznici. To byla od pohledu hrozná ženská. Ta měla celé zařízení zubařství – to byl kastrůlek na vařiči. V tom vařila těch několik zubních škrabátek. Pak měla šlapací vrtačku. Podívala se mi na zuby a řekla, že bude „blombírovka". Tak jsem to odkejval a ona řekla, že jestli dostane materiál, tak mě zavolá. Za celou tu dobu, co jsem tam byl, tak materiál asi nedostala. Nevolala mě, já už jsem taky měl strach tam jít.

V té věznici ministerstva vnitra byly úzké malé cely. Celý zařízení – to bylo jedno prkno, zasazený do zdi. To byla vlastně postel i sedadlo. Záchod v cele nebyl. Když jste chtěl na záchod, tak jste zvedl ruku a služba vás odvedla na záchod. Tam bylo zajímavé to, že se tam střídaly stráže u každých dveří – měly sklapovací sedátko. Celou tu dobu na vás koukal, na rozdíl od jiných věznic, kde stráž procházela. U nás byla stráž pořád.

K výslechu nás vždycky vodili dva. Bylo zajímavé, že se vždycky snažili, aby se nikdo nepotkal s jinou skupinou. U nás v Československu potom dávali i pásky na oči. Tady v Rusku to dělali tak, že dozorce klepal celou cestu klíčem na opasek, a tím dával znamení, že vede chodbou někoho k výslechu. U zdi byly takové skříně, tam vás vždycky zavřeli a mezi tím provedli tu druhou skupinu, která šla tou samou chodbou.

Jinak tam byl hrozný hlad. To byl jeden ze způsobů, jak decimovat člověka. Každý den byly dvě polévky. Ráno a večer. Ráno byla, to vlastně nebyla polévka – říkali tomu „čaja" – to bylo z praženýho žita, trochu vody a kousek mokrýho černýho chleba. V poledne byla „ucha". To byla polévka z mořských ryb a večer bylo „šči". To byla polévka ze zelí. To bylo dennodenně, celých devět měsíců, ať byla Říjnová revoluce nebo Vánoce. Nic se na tom nezměnilo. Tam jste věděl, co budete mít k obědu za měsíc.

Když vás vedli k výslechu, tak vás napřed přivedli dolů, do toho poschodí, do vyšetřovací místnosti. Tam byly zase takový malý boxy. Tam vás strčili a zamkli a tam člověk třeba tři čtyři hodiny čekal, než se dostal k výslechu. To působilo psychologicky, že jste v té bedně a nevíte, co se s vámi bude dít.

No výslechy, musím říci, že mě tam netloukli. Je zajímalo hlavně to, co jsem věděl o Rusech, nebo co se dělalo proti Rusku. To, co se dělalo u nás, to je nezajímalo. No, já jsem o Rusech moc nevěděl. Akorát jsem věděl, že jsou v táboře [utečenecký tábor v Mnichově – pozn. aut.] Ukrajinci a Rusové. Ale žádné agenty jsem neznal. Věděl jsem jenom, že tři lidi tenkrát přešli přes hranice z Ruska. Agenti americký nějaký tajný služby, a byli v Pasově. Američani nás tehdy zavolali, jestli to budeme tlumočit, oni ale stejně odmítli s kýmkoliv hovořit. Znali jméno jednoho jejich důstojníka a číslo, a s nikým jiným nechtěli

mluvit. To jsem u nich obdivoval – projít z Ruska až do Německa. To byl nadlidský výkon. Když jsem viděl, jak vypadají ruský hranice na Podkarpatské Rusi, když nás předávali. To byl válečný stav.

U Rusů jsme tedy biti nebyli. Byl jenom hlad. A takový to … když jste chtěl na záchod, tak jste zvedl ruku. Pěst znamenala, že jste chtěl na velkou, otevřená dlaň, že jste chtěl na malou. Tak přišla stráž, jeden otevřel dveře, druhý zůstal pochopitelně u těch dveří, odvedli vás pochopitelně na ten záchod, stál u vás a když jste konal velkou potřebu, tak vám podali jeden kousek papíru a šup, zase vás sbalil a šel jste.

Měl jste zakázáno přes den spát, dokud není večerka. Na to prkno se dávala na noc taková stará prošívaná deka. Na tom jste se zkroutil a desetkrát za noc jste spadnul, protože to byla deska široká asi třicet centimetrů. Jak jste se otočil, tak jste sletěl. Takže to vás tímhle způsobem budilo samo.

J. P.: Jak jste udržoval kontakty s domovem? Věděla rodina, kde jste?

J. K.: Ne.

J. P.: Takže Vy jste byl vlastně nezvěstný?

J. K.: Ano, nezvěstný. Už když mě zatkli a předali Rusům, tak jsem napřed tvrdil, že jsem Jugoslávec. Protože jsem nechtěl, aby mě vrátili sem do Prahy. Chvilku to trvalo … jako to brali, než si vzali jugoslávského tlumočníka. Pochopitelně, pak za chviličku zjistili, že Jugoslávec nejsem. Tak jsem začal říkat, že jsem Polák. Že jsem z bývalé Podkarpatské Rusi. Najednou jim to rozsvítilo. Rozhodli se vzít nás do Ruska a nevracet sem. Protože jinak ostatní Čechy vraceli do Čech. Měli podezření, nevěděli, kdo jsem. Měl jsem falešné doklady na falešná jména, takže to bylo stejně jedno, k čemu jste se hlásil.

Řeknu Vám jednu takovou zajímavost. Na té rozvědce v tom Rakousku nás vyšetřoval jeden ruský major. A protože jsem měl fotoaparát, tak mi ho sebrali. Tak povídá, jestli mám v tom fotoaparátu nějaké fotografie. Já jsem řekl, že ne, i když tam nějaké fotky byly. On to otevřel, ten fotoaparát, na denním světle, vytáhl ten film, podíval se proti světlu a řekl, že mám štěstí, že tam nic není. To jsem byl tedy úplně šokovanej, jak primitivní ti lidé byli v té rozvědce.

J. P.: Vy jste říkal, že to, že jste byl v Rusku, vám paradoxně zachránilo život.

J. K.: Jistě. Protože o těch devět měsíců, co jsem tam byl, se mi prodloužila vyšetřovací vazba u nás tím pádem, takže jsem byl celkem ve vyšetřovací vazbě tři a půl roku. A za tu dobu umřel Stalin a umřel Gottwald. A po smrti Gottwalda ten Zápotocký trestů smrti už nedával tak moc. Takže jsem dostal jenom to doživotí. Jinak, kdybych se dostal do ruky estébáků za Gottwalda, tak to by bylo hotový. Protože já byl voják, vojenský zběh, protože jsem utekl ven jako voják. No a pochopitelně, když k tomu byla špionáž, tak to bylo hotový. Znám řadu kluků, kteří měli daleko menší provinění, a šli na šibenici.

V roce 1954 jsem byl souzený vojenským soudem v Praze. A byl jsem odsouzený na doživotí. Rodinu už jsem měl v té době venku, v Německu. Tu jsem si

odvedl v roce 1950. Manželku s dcerkou. Bydleli v hotelu v Pasově. Tam nám Američani platili pobyt a stravu a všechno. A když jsem jim potom padl do ruky, tak nevěděli, neměli o mně žádnou zprávu. Dokonce dostali potom oficiální oznámení, že jsem mrtvý. Protože jsem nebyl ani tady, a o tom, co se dělo v Rusku, ani Američani nevěděli. Vůbec jsem nebyl v evidenci.

Manželka se potom provdala, taky za Čecha, kterýho jsem znal. Emigrovala do Ameriky. Tak potom, když jsem se vrátil, tak jsem se nechal rozvést, aby to bylo oficiální. Má se tam šťastně, i s mojí dcerkou. Takže jsem rád, že to tak dopadlo.

J. P.: A kde jste strávil ten trest?

J. K.: No tak … Ruzyň, Leopoldov, Kartouzy. To byly hlavní místa, kde jsem se nacházel. Ruzyň byla nejhorší, protože to byla moderní věznice, kde už bylo s člověkem zacházeno, jako s kusem zboží. Kdežto ty staré velké věznice, tam se člověk vždycky s někým dostal na celu. Například v tom Leopoldově to bylo už velmi zajímavý, protože nás přišlo na celu třeba dvacet. Ty lidi tam, to byl tenkrát vlastně výkvět. A dělaly se přednášky. Každý člověk, který něčemu rozuměl, tak měl přednášku. Byli tam třeba lidi, kteří studovali v Římě, profesoři. Tak třeba profesor Krupička [Jiří – pozn.aut.]. To byl vynikající geolog. A řada lidí. Byl tam také Drtina, v té době. Prokop Drtina.

A pak už tam přišly i komunistický špičky. Třeba London a další, to byli z procesu se Slánským. Ale byli to komunisti dál. Nebyli poučený. Pořád věřili, že se strana mýlí, že se dostanou zase zpátky ven.

J. P.: A jak jste tam vlastně spolu vycházeli? Artur London, komunista, pak jste tam byl Vy a ještě Prokop Drtina…

J. K.: Musím říct, že … politický vězni byli inteligentní lidi. Bylo třeba pár případů, že mu někdo dal facku, třeba tomu Londonovi, nebo tak. Ale to bylo zbytečný. To jsme odsuzovali. Protože pokud byli v tom vězení, no tak nám nevadili. My jsme se jim vyhýbali, nediskutovali jsme s nimi. Ale nikdo jim neubližoval.

J. P.: Byla to jakási izolace.

J. K.: Tak by se to dalo asi nazvat. Stejně tak kriminálníci. Byli tam mezi námi taky kriminálníci, hlavně vrazi. To byla jako nejtěžší věznice. S těmi jsme se tedy taky nekamarádili.

J. P.: Takže vy jste byli takový uzavřený svět.

J. K.: Tak. Hlavně morálně jsme se podporovali. To byla taková psychóza. Zjara se říkalo, „na podzim to prdne“, na podzim se říkalo „zjara to prdne“. Takhle roky ubývaly, ale víra zůstávala pořád.

J. P.: A kdy Vás tedy pustili?

J. K.: Ve čtyřiašedesátým roce. To už bylo jenom takový formální. To vás zavolali zase před soud, který řekl, že vzhledem k vašemu dobrému chování máte nárok. To už masově propouštěli.

J. P.: A když Vás propustili, šel jste kam?
J. K.: Když jsem přišel ven, tak jsem šel domů. Do Budějovic. Maminka s tatínkem byli už z kriminálu doma. Tak jsem u nich bydlel. Začal jsem pracovat v hotelu Zvon. Později, asi za rok, jsem se dostal v Budějovicích na dráhu a pracoval jsem jako ajzenboňák, až do důchodu.
J. P.: A Vaši rodiče byli zavření kvůli vám?
J. K.: Ano. Maminka byla asi třináct let a otec deset. A sestra taky byla zavřená. Takže celá rodina.
J. P.: Takže oni je po roce 1948 nejdříve znárodnili a pak je zavřeli?
J. K.: No, s těmi malými živnostmi to udělali prostě tak, že jednoho dne už nedostali příděl na další mouku. Tím zavřeli sami. A bylo to.
J. P.: Takže poté, co jste se vrátil k rodičům, jste už žil pořád v Českých Budějovicích?
J. K.: Ano. Pak jsem se taky znova oženil. A pracoval jsem na dráze až do důchodu. A byl jsem spokojenej. Na dráze nás už nikdo politicky neperzekuoval. Protože tam byla taky „sebranka" všelijaká. Kdežto u některých jiných státních podniků, kde byli ti kádrováci, tam to bejvalo tvrdý.
J. P.: A rok 1968 jste prožil jak?
J. K.: Ten jsem prožil na dráze. Tenkrát ti političtí vězni taky svolali schůzi, tak jsem tam šel. Ale byl jsem zklamaný, protože se tam začali handrkovat o to, co se komu vrátí. A to mě tak nějak zklamalo, že jsem šel domů. Protože jsem čekal, že se tam začne mluvit o budoucnosti, a ne o tomhle. Ale…jsme Češi.
J. P.: A dneska žijete v Nových Hodějovicích.[63]
J. K.: Ano. Tady jsme si postavili domek A tady žijeme celou dobu. Dneska už jako mnohaletý důchodce.

Autor obrazu Jaroslav Kaska,
bývalý agent-chodec.
Soukromá sbírka, České Budějovice.

63 Městská část Českých Budějovic.

Administrativa písemností kontrarozvědné povahy

Jednotný evidenční, statistický a archivní systém StB po roce 1970

Pavel Žáček

Po nezbytných organizačních změnách a „normalizaci" personální situace na federální i republikové úrovni, s cílem obnovit mocenské postavení bezpečnostního aparátu v rámci československého komunistického systému, přistoupilo vedení federálního ministerstva vnitra a Státní bezpečnosti po politické porážce pražského jara k nutné úpravě administrativní činnosti, se záměrem zvýšit konspiraci, změnit některé z provalených služebních postupů, reorganizovat operativní evidenci, statistické i archivní výstupy, ale zejména unifikovat výkon státobezpečnostní činnosti. Nové směrnice pro agenturně-operativní práci, evidenci, statistiku a administrativu z počátku sedmdesátých let měly také přinést potřebný řád do rozbujelé svazkové agendy kontrarozvědných útvarů Státní bezpečnosti (StB) i Pohraniční stráže (PS).[1]

Změny služebních předpisů

Jedním z prvních služebních předpisů, který doznal řady změn, byla Směrnice pro práci s tajnými spolupracovníky československé kontrarozvědky (A-oper-I-3), vydaná v příloze Rozkazu ministra vnitra ČSSR Ing. Radko Kasky, CSc., č. 8 z 16. února 1972. Kromě reakce na nově vzniklou operativní situaci, vyžadující úpravu nebo zrušení zastaralých a neúčelných pasáží, včetně přehodnocení stávající kategorie tajných spolupracovníků-informátorů a jejich přeřazení do kategorie agentů (popřípadě další využití jako důvěrníků kontrarozvědky), směrnice ve svém úvodu obsahovala ideologické zdůvodnění nové úpravy zásad agenturně-operativní práce. ABS, arch. č. 938205 – spis o získání JK ke spolupráci ve věznici Leopoldově a Valdicích – osobní spisový svazek NOVÝ 1956–1959. *Události uplynulých krizových let v ČSSR se projevily vážným oslabením funkce socialistického státu a aktivizací pravicově oportunistických i jiných protisocialistických sil a v této souvislosti i zvýšením intenzity zájmu nepřátelských rozvědek o ČSSR. Příchodem spojeneckých armád ztratily kontrarozvědné síly v ČSSR možnost otevřeného vystoupení a dokončení svých záměrů.*

1 Tato studie volně navazuje na předchozí autorovu stať: ŽÁČEK, Pavel: *„Socialismus, to je především evidence". Změny v registraci, evidenci a archivaci agenturně-operativních svazků 1958–1962*. In: Sborník Archivu bezpečnostních složek č. 9, ABS, Praha 2011, s. 217–269.

Po srpnu 1968 uprchla z ČSSR řada protisocialisticky orientovaných osob, která rozšířila silnou bázi nepřátelských rozvědek z řad únorové emigrace a přesídlenců v kapitalistických státech. I v ČSSR zůstaly další protisocialistické a oportunistické síly, které spolu se stejně zaměřenými známými a příbuznými uprchlíků jsou podle poznatků získaných operativní cestou předmětem zájmu západních rozvědných central.

Tyto skutečnosti zvýrazňují hlavní úkol čs. kontrarozvědky – bojovat proti špionáži a diverzní činnosti nepřátelských rozvědek, odhalovat jejich agenty a pomocníky na území ČSSR, zabraňovat úniku utajovaných skutečností. Dále odhalovat a znemožňovat antisocialistickou a antikomunistickou podvratnou činnost vnitřních nepřátel […]"[2]

K 1. lednu 1973 nabyl účinnosti nový předpis Směrnice pro zpravodajskou činnost čs. kontrarozvědky (A-oper-I-1), vydaný 27. listopadu 1972 v příloze Rozkazu federálního ministra vnitra č. 54, který poněkud komplikovaně stanovil, že zpravodajská činnost kontrarozvědných útvarů StB „*v konkrétních případech, objektech a problematikách*" je administrativně podchycována „*v příslušných svazcích operativního rozpracování*". Za tímto účelem se však měly zakládat „*jednotlivé druhy svazků zpravodajského rozpracování*", vymezující „*druh kontrarozvědného zájmu, jeho charakter a stadium rozpracování*".[3]

Svazky zpravodajského rozpracování se dělily na objektové, signální, osobní, pátrací a kontrolní.

Objektový svazek se zakládal za účelem zjišťování činností rozličných institucí, zejména z kapitalistických zemí, mezi nimi centrál a úřadoven „*nepřátelských rozvědek*", dále významných objektů čs. národního hospodářství, vojenských objektů, ale i hraničních prostor a státobezpečnostních problematik „*za účelem soustřeďování zpravodajsky závažných poznatků a informací o vývoji státobezpečnostní situace, činnosti nepřátelských elementů, dodržování režimu ochrany státního tajemství apod.*"

Signální svazek byl zakládán „*ve stadiu prověrky signálu, za účelem potvrzení nebo vyvrácení podezření z trestné činnosti*". Smyslem dalšího rozpracování v **osobním svazku** bylo plné objasnění a dokumentování činnosti osoby, o níž se již potvrdilo „*důvodné podezření z trestné činnosti*".

---

2 Archiv bezpečnostních složek (ABS), fond (f.) Sekretariát ministra vnitra (A 2/6), inv. j. 75. Rozkaz ministra vnitra ČSSR č. 8 – Směrnice pro práci s tajnými spolupracovníky československé kontrarozvědky (služební předpis A-oper-I-3) z 16. 2. 1972.
Viz http://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozkazy/smernice/rmv_8_1972.pdf
Srov. GULA, Marian: *Vývoj typů spolupracovníků kontrarozvědky StB ve směrnicích pro agenturní práci*. In: Securitas Imperii č. 1, ÚDV, Praha 1994, s. 12–14.

3 ABS, f. A 2/6, inv. j. 121. RMV ČSSR č. 54 – Směrnice pro zpravodajskou činnost čs. kontrarozvědky (A-oper-I-1) z 27. 11. 1972, část V, Svazky zpravodajského rozpracování, čl. 35. Článek 4 této Směrnice uváděl, že „*v odůvodněných případech*" byly poznatky a materiály získané čs. kontrarozvědkou ve vyhledávacím procesu podkladem „*pro zahájení zpravodajského kontrarozvědného rozpracování v jednotlivých druzích svazků*". Srov. tamtéž, část I. Vyhledávací činnost. Viz http://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozkazy/smernice/rmv_54_1972.pdf

Pátrací svazek se zakládal po potvrzení spáchání trestného činu spadajícího *„do věcné příslušnosti čs. kontrarozvědky"* a pachatel nebyl dosud znám. V průběhu rozpracování spolupracoval příslušník StB s příslušným vyšetřovatelem StB; po zjištění pachatele se další rozpracování provádělo v osobním svazku.

Kontrolní svazek se zaváděl u součástí řídících, kontrolujících a koordinujících důležité akce podřízených útvarů. Svazek obsahoval *„dokumentaci o souhrnných výsledcích rozpracování vedeného vůči osobě nebo skupině",* dále pak dokumenty *„o závažných rozhodnutích řídícího útvaru"* a výsledcích kontrolní činnosti.[4]

Zakládání svazků zpravodajského rozpracování schvalovali:

objektový svazek	náčelník správy
signální svazek	náčelník odboru
osobní svazek	náčelník správy, náčelník samostatného odboru, náčelník odboru centrálního útvaru
pátrací svazek	náčelník odboru, náčelník samostatného oddělení
kontrolní svazek	náčelník odboru řídícího útvaru

Identičtí funkcionáři schvalovali také ukládání jednotlivých druhů svazků do operativního archivu. S jedinou výjimkou: pokud si schválení návrhu na kontrarozvědné rozpracování k rozhodnutí nevyhradil přímo ministr vnitra ČSSR.[5]

Rozpracování případu vedeného v osobním nebo pátracím svazku bylo možné ukončit pouze tehdy, pokud se podařilo zjistit a dokumentačně podchytit veškeré *„podstatné skutečnosti"* související *„s rozpracovávanou nepřátelskou činností"* a až po zjištění a zadokumentování společenské nebezpečnosti jednání rozpracovávané osoby. *„Za uvedených podmínek lze ukončit rozpracování případu vedeného i v signálním svazku."* Rozpracování se pochopitelně ukončovalo, jestliže osoba zemřela; vyhodnocené materiály, pokud je nešlo využít jinak, se archivovaly nebo skartovaly.[6]

Dne 1. října 1973 vstoupila v platnost Směrnice pro evidenci, statistiku a administrativu v čs. kontrarozvědce (A-oper-II-1), která stanovila základní pravidla a závazné administrativní postupy pro nakládání s písemnostmi zpravodajské povahy v rámci jednotného evidenčního, statistického a archivního systému čs. kontrarozvědky. *„Vysoká úroveň statistické a evidenční práce je důležitým prvkem organizátorské a řídící práce. Evidence a statistika musí zabezpečovat vyvozování správných závěrů a přijímání účinných opatření v oblasti práce čs. kontrarozvědky. Evidence a statistika vyžaduje*

4 Tamtéž, čl. 36–41. Srov. GULA, Marian – VALIŠ, Zdeněk: *Vývoj typologie svazků v instrukcích pro jejich evidenci*. In: Securitas Imperii č. 2, ÚDV, Praha 1994, s. 134.

5 ABS, f. A 2/6, inv. j. 121. RMV ČSSR č. 54/1972, část IX – Schvalovací pravomoc ke kontrarozvědnému rozpracování, čl. 63–65.

6 Tamtéž, část VI – Zakončení rozpracování případu, čl. 43–44, 50.

vysokou administrativní kázeň a odpovědnost všech pracovníků, kteří vytvářejí a zajišťují objektivnost a aktualizaci statistických a evidenčních podkladů."[7] Tento služební předpis vycházel ze Směrnice pro práci s tajnými spolupracovníky v československé kontrarozvědce (RMV ČSSR č. 8/1972) a Směrnice pro zpravodajskou činnost čs. kontrarozvědky (RMV ČSSR č. 54/1972).[8]

Cílem jednotného systému a dodržování administrativního postupu měla být konspirace zájmů a činnosti kontrarozvědných útvarů StB, koordinace činnosti příslušníků čs. kontrarozvědky v procesu vyhledávání, rozpracování a při práci s tajnými spolupracovníky. Soustřeďování, evidování, statistické vyhodnocování a archivování informací k osobám, objektům, organizacím a jevům, které byly předmětem kontrarozvědné (státobezpečnostní) činnosti. Dodržování obecných i speciálních předpisů v administrativních postupech, vytváření podmínek pro důslednou kontrolu a odstraňování zjištěných závad a využívání racionalizačních prostředků k efektivnímu zpracovávání kontrarozvědných informací pro potřeby kontrolní, řídící a analytické činnosti.

Směrnice se vztahovaly na všechny příslušníky kontrarozvědných útvarů StB, jejichž činnost byla upravena služebními předpisy A-oper-I-1 a A-oper-I-3, a na příslušníky statisticko-evidenčních útvarů čs. kontrarozvědky (statisticko-evidenční odbor, statisticko-evidenční útvary na III. správě a správách StB v krajích).[9]

Evidence čs. kontrarozvědky byla definována jako *„integrovaná evidenční soustava, soustřeďující informace k osobám, které aktuálně anebo v minulosti byly předmětem zájmů kontrarozvědných útvarů Státní bezpečnosti*". Obsahovala evidenční karty osob evidovaných podle těchto i podle předchozích obdobných směrnic a předpisů, dále osob vyšetřovaných a odsouzených *„pro kontrarevoluční trestnou činnost"* a karty československých občanů evidovaných podle příslušných směrnic I. a VI. správy[10] a podle Rozkazu ministra vnitra ČSSR *„o evidování a rozpracování nepřátelských osob*".[11]

---

7 Tamtéž, inv. j. 169. RMV ČSSR doc. PhDr. Jaromíra Obziny, CSc., č. 44 – Směrnice pro evidenci, statistiku a administrativu v čs. kontrarozvědce (A-oper-II-1), z 22. 8. 1973, čj. SE-0066/01-1973; viz http://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozkazy/smernice/rmv_44_1973.pdf. Rozkaz zrušil RMV č. 24/1962 a jím vydané Instrukce o operativní evidenci a administrativě při agenturně operativní práci Státní bezpečnosti (A-oper-II-1), TRMV č. 42/1955 a RMV ČSSR č. 7/1970.

8 Náčelník III. správy měl s přihlédnutím k odlišnostem v organizaci a systému práce vojenské kontrarozvědky zajistit vydání vlastních vnitřních pokynů a velitel Hlavní správy Pohraniční stráže a ochrany státních hranic zajišťoval realizaci směrnic v rámci zpravodajské správy HSPSOSH. Tamtéž.

9 Tamtéž. Základní ustanovení, čl. 1–2.

10 Srov. ŽÁČEK, Pavel: *Registrace, vedení a archivace svazků ve směrnicích čs. komunistické rozvědky*. In: Pamäť národa č. 2, 2006, s. 57–61 (http://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozkazy/1sprava/rozkaz11-1966.pdf) a RMV ČSSR č. 36 – Směrnice o evidenci a registraci svazků zpravodajské techniky a krycích pomůcek z 19. 7. 1972.
Viz http://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozkazy/zpravodajska-technika/rmv36-1972.pdf

11 Srov. RMV ČSSR č. 44/1970 – Evidování a rozpracování nepřátelských osob z 30. 9. 1970.
Viz http://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozkazy/rmv_no/rmv_44_1970.pdf

Evidence plnila zejména funkci koordinační (signalizování zájmu jiného pracovníka) a funkci informační (informovala, kde se nacházely poznatky k prověřovaným osobám).

V **ústřední evidenci** u statisticko-evidenčního odboru (SEO) se soustřeďovaly informace k zájmovým osobám v rámci celé čs. kontrarozvědky.

Krajské evidence působily v rámci správ StB v krajích, s výjimkou správy StB Praha, pro kterou plnil roli evidence statisticko-evidenční odbor.[12]

Evidence III. správy byla oborovou evidencí vojenské kontrarozvědky (VKR), soustřeďující informace k příslušníkům čs. ozbrojených sil, k občanským pracovníkům vojenské správy a dále k civilním osobám, pokud tyto měly vztahy zpravodajského charakteru k vojenské problematice.[13]

Manipulace se svazky a spisy

Pro soustřeďování písemností k určitému jevu, osobě, chráněnému nebo rozpracovávanému objektu nebo nepřátelské bázi vydávaly statisticko-evidenční útvary (SEÚ) desky (MV č. skl. 712) k vedení svazků zpravodajského rozpracování a tajných spolupracovníků na agenta (A), rezidenta (R), držitele propůjčeného bytu (PB), konspirační byt (KB), objektový svazek (OB), signální svazek (S), osobní svazek (OS), pátrací svazek (P) a kontrolní svazek (K).[14] Podle metodického pokynu náčelníka SEO FMV se ze statistických důvodů uplatňovaly zásady, že svazek konspiračního bytu, svazek objektový a kontrolní nelze změnit na žádný jiný druh. Svazky spolupracovníků nebylo možné převádět na svazky kontrarozvědného rozpracování (totéž opačně), ani svazky tajných spolupracovníků a zpravodajského rozpracování nešlo převádět na osobní spisy důvěrníka nebo prověřované osoby. Kontrolní svazky se mohly zakládat pouze na registrované svazky; jeden i na více akcí. Na jednu akci bylo přípustné vést maximálně dva kontrolní svazky (útvar centrály a kraje na akci okresu).[15]

Za účelem soustřeďování písemností, zejména prověrkového charakteru a k přehledu o důvěrnících i prověřovaných osobách byly vydávány desky (MV č. skl. 712) k vedení osobního spisu na důvěrníka (D) a prověřovanou osobu (PO). S poznámkou: „*Osobní spisy se vedou do doby, kdy získané poznatky odůvodňují jejich převedení*

12 RMV ČSSR č. 28/1975 byla výjimka rozšířena také na správu StB Bratislava, pro niž nadále plnil úlohu evidence SEÚ XII. správy FMV. Srov. ABS, f. A 2/6, inv. j. 269. RMV ČSSR č. 28/1975 – Změny, doplnění a zrušení některých resortních předpisů z 18. 6. 1975.

13 ABS, f. A 2/6, inv. j. 169. RMV ČSSR č. 44/1973, část IV – Evidence čs. kontrarozvědky, čl. 19–20. Ke komplikované evidenci svazků operativních útvarů Pohraniční stráže srov. BENDA, Patrik: *Přehled svazků a spisů vnitřního zpravodajství centrály Státní bezpečnosti v roce 1989*. ÚDV, Praha 2003, s. XIII–XIV.

14 Tamtéž, část II – Svazky zpravodajského rozpracování, tajných spolupracovníků a osobní spisy, čl. 4.

15 Tamtéž, f. Statisticko-evidenční odbor (A-31), inv. j. 357. Metodické pokyny náčelníka SEO FMV č. 1, čj. SE-0093/01-74. K článku 4 Směrnic.

na některý z druhů svazků nebo uložení v archivu."[16] Metodické pokyny navíc s odkazem na čl. 17 odst. 2 směrnic uváděly, že desky osobních spisů se vydávaly na písemnosti všech osob, na něž se vyžadovala „blokace".[17]

Osobní spis prověřované osoby (PO) se podle metodických pokynů zakládal k soustřeďování písemností prověrkového charakteru na osoby zpravodajského zájmu, které svým posláním, postavením, *„třídním charakterem nebo nepřátelským postojem* vytvářely *základnu nepřátelské činnosti v chráněných nebo rozpracovávaných objektech, prostorech nebo problematikách (bázích) sledovaných čs. kontrarozvědkou […]"* na osoby prověřované s cílem získání ke spolupráci – „kandidáti spolupráce" (KTS)[18], s cílem jejich využití pro spojení s TS jako „krycí adresy" (KA), „přepážky" (PŘ)[19], dále na „určené osoby" (UO)[20] a také když osoba byla zamítnuta pro styk se státním tajemstvím, byly k ní zjištěny státobezpečnostní poznatky nezakládající opodstatnění pro založení některého druhu svazku ve smyslu A-oper-I-3 nebo A--oper-I-1, či byl pořízen záznam o konečném rozhodnutí o určené osobě, aby bylo známo původní rozhodnutí v případě nové prověrky.

Osobní spis prověřované osoby se zakládal i na NO evidované podle RMV č. 44/70; evidenční karty těchto osobních spisů se v evidencích neblokovaly.[21]

Statisticko-evidenční útvary také podle potřeby a účelu svazků nebo spisů vydávaly další **část svazku** (jako pokračování téhož svazku, obsahoval-li původní svazek 300 listů);

díly objektového svazku (v nichž se soustřeďovaly písemnosti k dílčí problematice chráněného nebo rozpracovávaného objektu, báze anebo podle jiných potřeb zpravodajské práce) a

složky svazků nebo spisů (vlastnoruční zprávy A, R a D, provoz v KB nebo PB, dokumentace nepřátelské činnosti, finanční doklady nebo korespondence a pomocné písemnosti).

S obsahem svazků a spisů, jejich částí, dílů a složek se mohli seznamovat pouze nadřízení příslušníků, kteří je vedli, příslušné kontrolní orgány a se souhlasem příslušného

16 Tamtéž, f. A 2/6, inv. j. 169. RMV ČSSR č. 44/1973, část II – Svazky zpravodajského rozpracování, tajných spolupracovníků a osobní spisy, čl. 5.

17 Tamtéž, f. A-31, inv. j. 357. Metodické pokyny náčelníka SEO FMV č. 1. K článku 5 Směrnic.

18 Ve smyslu čl. 42-47 služebního předpisu A-oper-I-3; viz http://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozkazy/smernice/rmv_8_1972.pdf

19 Ve smyslu čl. 126 služebního předpisu A-oper-I-3; viz tamtéž.

20 Ve smyslu čl. 15 odst. 2 služebního předpisu A-oper-II-1; viz http://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozkazy/smernice/rmv_44_1973.pdf

21 Zároveň bylo upraveno užívání zkratek pro vyznačování druhů osobních spisů v registračních protokolech a ostatních pomůckách: D – důvěrník, PO – prověřovaná osoba, PO/KTS – kandidát spolupráce, PO/KA – krycí adresa, PO/PŘ – přepážka, PO/UO – určená osoba, PO/NO – nepřátelská osoba. ABS, f. A-31, inv. j. 357. Metodické pokyny náčelníka SEO FMV č. 1. K článku 5 Směrnic. Srov. BENDA, Patrik: *Přehled svazků a spisů vnitřního zpravodajství*, s. XXVII–XXVIII.

funkcionáře také další příslušníci, pokud to vyžadoval odůvodněný zpravodajský zájem (čl. 6).[22]

Registrování svazků

Při registraci svazku na osobu předkládal navrhující příslušník lustrační list s vyznačenými výsledky lustrace v evidenci statisticko-evidenčních útvarů správ Veřejné bezpečnosti (VB), odboru kriminalistických evidencí a registrací (OKER) Federální kriminální ústředny federální správy VB (FSVB) a v evidenci statisticko-evidenčního odboru (SEO) (na cizince též ze statisticko-evidenčního útvaru I. správy FMV), ne starší třiceti dnů. Dále schválený návrh na zavedení svazku (u TS záznam o jeho získání), vyplněnou statistickou kartu (u TS MV č. skl. 735 a u rozpracovávané osoby MV č. skl. 736), vyplněnou evidenční kartu (u správ StB v krajích dvě karty).

Kvůli registraci svazků pátracích, objektových a kontrolních se předkládal schválený návrh na zavedení svazku, vyplněná statistická karta, a to na pátrací svazek (MV č. skl. 736) a na objektový svazek (MV č. skl. 738). Na kontrolní svazek se karta nevyplňovala.

Spisy se registrovaly po předložení lustračního listu s uvedením výsledku lustrace z evidence statisticko-evidenčních útvarů správ VB a OKER Federální kriminální ústředny federální správy VB a evidence statisticko-evidenčního odboru (na cizince též ze SEÚ I. správy FMV) ne starší třiceti dnů, *„se stručným uvedením důvodů evidování schváleného příslušným náčelníkem oddělení"*, vyplněné evidenční karty (u správ StB v krajích dvě karty). Pokud příslušník registroval svazek nebo spis na osobu, kterou měl již evidovanou, předkládal zároveň také původní lustrační list.

Registrující příslušník byl pro zajištění přesnosti evidence a statistiky povinen neodkladně hlásit statisticko-evidenčnímu útvaru všechny změny v údajích, ke kterým v průběhu vedení svazku nebo spisu došlo.[23]

Podle metodických pokynů náčelníka SEO FMV měla být v souvislosti s přechodem na výpočetní techniku postupně zaváděna celostátní registrační čísla svazků-spisů. Registrátor statisticko-evidenčního útvaru si byl oprávněn na úseku registrace vést jako pomůcku **registrační protokol** (MV č. skl. 734), do něhož registroval všechny druhy svazků-spisů, přiděloval jim vlastní registrační čísla; kromě kontrolních svazků, pokud byla kontrolovaná akce registrována u téhož SEÚ.[24]

Dále vedl **pomocné protokoly** na svazky-spisy předávané do archivního fondu „TS", do něhož se ukládaly svazky TS, spisy D a spisy PO, byla-li osoba prověřována s úmyslem získat ji ke spolupráci (KTS) nebo jako „krycí adresa" či „přepážka"

22 ABS, f. A 2/6, inv. j. 169. RMV ČSSR č. 44/1973, čl. 6. Přílohy svazků a osobních spisů.

23 Tamtéž, čl. 8.

24 K registračním protokolům srov. BENDA, Patrik: *Přehled svazků a spisů vnitřního zpravodajství*, s. XV–XXI. Jejich faktická podoba – i podoba tzv. archivních protokolů – se nachází na http://www.abscr.cz/cs/seznam-registru

pro spojení s TS, na svazky-spisy předávané do archivního fondu zpravodajského rozpracování a evidenční karty předané evidenci. Do protokolu se zapisovaly pouze evidenční karty osob blokovaných. Protokol obsahoval: registrační číslo svazku-spisu, datum předání do evidence, podpis pracovníka evidence. Další pomocný protokol, vedený na *„přijaté svazky-spisy (tzv. lhůtník)"*, měl obsahovat: registrační číslo a krycí jméno svazku-spisu předávající součásti, datum převzetí a číslo jednací, podpis přebírajícího pracovníka kontrarozvědky, datum přeregistrace, nové registrační číslo.

Při registraci svazku na osoby (tedy i svazku držitele konspiračního bytu registrovaného na „krycí průkaz") zkontroloval registrátor veškeré podklady, zejména osobní data osoby, odůvodněnost příslušného druhu svazku, odpovídající schvalovací pravomoc. V registračním protokole vyznačil datum registrace, v rubrice „pořadové číslo" zkratkou druh svazku, dále příslušné registrační číslo a v rubrice „druh svazku" uvedl „krycí jméno". V dalších rubrikách vyplnil příjmení, jméno a data narození registrované osoby a u koho je svazek veden. Příslušník, požadující registraci, podepsal v protokole převzetí svazku.

Registrátor vyznačil na desky svazku přidělené registrační číslo, krycí jméno a další příslušné údaje podle předtisku na vnitřní straně desek. Do desek založil příslušné tiskopisy, označené registračním číslem svazku. Identicky postupoval i v případě desek složek, částí a dílů.

Návrh na zavedení svazku i lustrační list předkládaný registrujícím příslušníkem, označil registrátor SEÚ registračním číslem, datem registrace a svým podpisem. Po kontrole statistické karty, doplněné o vyžadované statistické jednotky, vydal registrátor registrujícímu příslušníkovi desky svazku a složek, lustrační list i návrh na zavedení svazku.

Registrátor následně na statistickou kartu vyznačil příslušné registrační údaje (registrační číslo, datum registrace, způsob zavedení atp.) a uložil ji do pohybové části statistické kartotéky „přibylo". Na evidenční karty doplnil registrační číslo, útvar, odbor, oddělení a příjmení příslušníka. Příslušné údaje zaznamenal i do pomocného protokolu „evidenčních karet předávaných evidencí", potvrdil příjem svým podpisem a zajistil zařazení karty do evidence (případně odeslání druhé karty do evidence SEO FMV). V neposlední řadě vyhotovil tematickou kartu a zařadil ji do tematické kartotéky „krycích jmen", případně „adres KB a PB", a do kontrolní kartotéky „osobní účet pracovníka" zařadil příslušnou kartu anebo doplnil příslušné údaje, byla-li karta již vyhotovena.

Při registraci svazků pátracích, objektových, signálních (na podezřelý jev), kontrolních svazků a svazků KB, které nebyly vedeny na osobu nebo krycí průkaz, přebíral registrátor od registrujícího příslušníka návrh na zavedení svazku, přičemž ověřoval, zda je schválen příslušným náčelníkem, dále ověřoval a doplňoval statistické jednotky na příslušnou statistickou kartu (mimo kontrolního svazku).

Obdobně registrátor postupoval během registrace osobních spisů, nakonec vyhotovil tematickou kartu spisu a založil ji do příslušné kartotéky. Při registraci osobních

spisů k některému z druhů svazku vyznačoval na deskách spisu i v ostatních příslušných registračních pomůckách registrační číslo spisu a za lomítkem registrační číslo svazku, ke kterému byl spis registrován. (Číslo za lomítkem se nevyznačovalo na evidenční kartě ani na vnější straně desek spisu.)

Statisticko-evidenční útvary vedly tyto statistické kartotéky:

a) Svazků tajných spolupracovníků.

b) Svazků zpravodajského rozpracování (mimo kontrolních svazků). Tyto kartotéky se tvoří ze statistických karet MV č. skl. 735, 736, 738. Člení se na pohybovou část, zůstatek a archivní část. Pohybová část je rozdělena na:

- „přibylo"

- „ubylo"

a ukládají se do ní karty, u nichž dochází ke statistickým změnám do doby, kdy jsou tyto změny statisticky vykázány. Po zpracování statistických výkazů u TS a odeslání „statistických listů" ke zpracování, se karty z části „přibylo" zařadí do zůstatku, ve kterém jsou řazeny podle:

- útvarů, odborů, oddělení

- druhu svazků (například TS-A, R, KB, PB)

- numericky podle registračních čísel.

Z částí „ubylo" se karty při ukončení a statistickém vykázání zařazují do archivní části kartotéky, kde jsou odděleně vedeny případy ukončené realizací, pro útěk do zahraničí, a ostatní karty se řadí alfabeticky podle příjmení osob. Karty předaných svazků- spisů se zařazují do příslušné „tématické kartotéky". [25]

Služební předpis upravoval také postup při změně majitele svazku či spisu. V případě předávání mezi příslušníky téhož oddělení, předkládal přebírající příslušník příslušnému statisticko-evidenčnímu útvaru písemný souhlas náčelníka oddělení. Pokud došlo ke změnám ve statistických údajích, vyplňoval ve spolupráci s pracovníkem SEÚ novou statistickou kartu. Při předávání mezi odbory a odděleními téhož útvaru zpracovával předávající příslušník vyhodnocení svazku (spisu), v němž uváděl, že došlo k dohodě o předání a převzetí, schválené náčelníky příslušných odborů nebo oddělení. Přebírající příslušník potvrzoval převzetí svazku (spisu) na SEÚ a vyplňoval novou evidenční nebo statistickou kartu.[26]

25 ABS, f. A-31, inv. j. 357. Metodické pokyny náčelníka SEO FMV č. 1. K článku 8 Směrnic.

26 Podle metodických pokynů náčelník SEO FMV preferoval „zásadu", aby se svazkem-spisem byly současně předávány veškeré jeho části, díly, složky. Při požadavku předat pouze některý z dílů objektového svazku jinému útvaru (odboru) bylo povinností registrátora SEÚ tento díl přeregistrovat k požadovanému objektovému svazku, případně na základě schváleného návrhu registrovat tento díl jako samostatný objektový svazek. Tyto skutečnosti byl povinen oznámit SEÚ, odkud byl díl odeslán k provedení záznamu v registračním protokole. Tamtéž. K článku 9 Směrnic.

Předání svazku (spisu) mezi útvary se realizovalo zásadně prostřednictvím příslušných statisticko-evidenčních útvarů. Předávající zpracoval vyhodnocení, samotné předání pak schvaloval náčelník oprávněný k založení příslušného svazku nebo spisu, který současně rozhodoval o materiálech osob evidovaných ke svazku. Příslušník přebírající svazek (spis) byl do třiceti dnů povinen provést jeho novou registraci. Pokud se předával svazek TS[27] mimo útvar nebo mimo problematiku, zvažoval příslušný náčelník, zda se současně se svazkem předávala i složka vlastnoručních zpráv, nebo zda se ukládala do archivu.[28]

Specificky bylo upraveno předávání svazku (spisu) mimo rámec StB. Příslušníci kriminální služby VB ho mohli převzít pouze na základě písemné dohody a se souhlasem náčelníka, který zavedení svazku (spisu) schválil. V případě, že obsahoval písemnosti, které nemohly být VB z důvodu *„zpravodajského zájmu"* předány, předávající vyčlenil vybrané písemnosti a zbytek svazku (spisu) uložil do archivu SEÚ; v důvodové zprávě uvedl, které písemnosti byly předány. Jestliže se předával *„veškerý písemný materiál,"* realizoval to příslušný statisticko-evidenční útvar prostřednictvím SEÚ správy VB.

Případné předání písemností Zpravodajské správě Generálního štábu (ZŠ/GŠ) MNO se po schválení zodpovědným náčelníkem správy StB provádělo výhradně cestou statisticko-evidenčního útvaru III. správy.

Pokud byl příslušník přemístěn na jinou funkci, propuštěn anebo uvolněn ze služebního poměru, měl povinnost předat svazky, spisy a písemnosti určenému kolegovi a o předání sepsat zápis, který po ověření na příslušném statisticko-evidenčním útvaru schvaloval příslušný náčelník. Zápis se po zaprotokolování ukládal na dobu deseti let.

Po pominutí důvodů k vedení svazku (spisu), bylo povinností příslušníka jej do třiceti dnů po schválení návrhu ukončit a předat statisticko-evidenčnímu útvaru. Při ukončení svazku se předkládala jak příslušným náčelníkem schválená závěrečná zpráva (podávající přehled o charakteru a průběhu spolupráce či rozpracování[29]) s návrhem na ukončení rozpracování nebo spolupráce či využití bytu, tak řádně administrativně upravený svazek včetně všech složek. Při ukončování spisů se na lustrační list, kterým bylo evidování zavedeno, uváděl stručný důvod ukončení, schválený náčelníkem. Při odchodu tajných spolupracovníků (TS) – vojáků základní služby do zálohy

27 Předávání svazků TS bylo upraveno čl. 128–132 služebního předpisu A-oper-I-3; viz http://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozkazy/smernice/rmv_8_1972.pdf

28 Při požadavku úlože složky vlastnoručních zpráv se složka zasílala k archivování tomu SEÚ, kterému byl předáván svazek TS. Před předáním svazku TS se muselo ověřit, zda v archivu TS neměl uloženy vlastnoruční zprávy. ABS, f. A-31, inv. j. 357. Metodické pokyny náčelníka SEO FMV č. 1. K článku 9 Směrnic.

29 Závěrečná zpráva obsahovala mj. rozhodnutí, co učinit s osobami evidovanými ke svazku TS, případně které evidované osoby ke svazku zpravodajského vyhledávání a rozpracování budou v evidenci čs. kontrarozvědky ponechány a u kterých má být evidování zrušeno. Při zrušení evidování se také uvádělo, jaká opatření byla provedena s písemnostmi evidovaných osob.

se rušily jejich svazky TS, pokud u nich nebyla možnost další spolupráce a svazky neobsahovaly závažné písemnosti. V těchto případech se vypracovala závěrečná zpráva, schválená náčelníkem odboru, a svazek se zaslal ke zrušení statisticko-evidenčnímu útvaru III. správy; závěrečná zpráva byla archivována.

V případě zahájení trestního stíhání svých zájmových osob byli příslušníci povinni neprodleně svazky zpravodajského rozpracování i tajných spolupracovníků u statisticko-evidenčního útvaru statisticky ukončit. Po skončení vyšetřování se měly svazky ukládat do archivu.

Příslušník byl také povinen oznámit SEÚ přerušení spolupráce; evidenční karty se přitom ponechávaly v evidenci. Pokud však nebyla spolupráce s TS do dvou let obnovena, řídící orgán měl agenturní svazek ukončit a archivovat; svazek ovšem mohl být uložen do archivu i po dobu přerušení spolupráce.

Ukončené svazky mohly být na dobu pěti let ukládány do zvláštního fondu archivu (fond „Z").[30] V závěrečné zprávě musel být odůvodněn zpravodajský zájem, pro nějž bylo nutné svazek uložit do fondu „Z" a určen funkcionář, který dával souhlas ke studiu nebo zapůjčení svazku. Po uplynutí stanovené doby statisticko-evidenční útvar upozorňoval příslušného funkcionáře (nebo funkcionáře se stejnou schvalovací pravomocí), a ten byl povinen rozhodnout, zda již pominuly důvody, pro které byl svazek ve fondu „Z" uložen.[31]

Podle směrnice měly být písemnosti vzniklé v průběhu zpravodajské činnosti příslušníky zařazovány výhradně pouze do příslušného svazku (spisu). Každá tato písemnost se v příslušném svazku (spisu) označovala pořadovým číslem listu ve svazku a zapisovala do Seznamu dokumentů (MV č. skl. 723); případná změna (např. vyjmutí písemnosti) se v tomto Seznamu dokumentů prováděla škrtnutím, aby původní záznam zůstal čitelný. Uvnitř útvaru, kde byl možný osobní styk mezi příslušníky, se předávaly písemnosti přímo adresátovi proti podpisu na originálu nebo kopii písemnosti anebo na předávací list, který se zařadil do Složky korespondence. Při evidování písemností v jednacím protokolu nebo kartotéce se na místo pravých jmen osob uváděla jen krycí jména, registrační čísla svazků nebo spisů a za lomítkem pořadové číslo listu příslušného svazku nebo spisu. Písemnosti nesouvisející s uvedenými svazky (spisy), nicméně *„zpravodajsky zajímavé"*, se v případě nemožnosti jejich aktuálního využití předávaly SEÚ k zaevidování a archivování.[32]

30 Při ukončování svazků ukládaných do fondu „Z" se v *„protokolu svazků předávaných do archivu"* a na všech pomůckách vyznačovalo před archivní číslo písmeno „Z". Pracovník SEÚ zajistil, aby v místní i ústřední evidenci SEO bylo na evidenčních kartách před archivní číslo vyznačeno písmeno „Z" a uveden náčelník, oprávněný k vydání souhlasu s nahlédnutím do archivního svazku. ABS, f. A-31, inv. j. 357. Metodické pokyny náčelníka SEO FMV č. 1. K článku 10 Směrnic.

31 Tamtéž, f. A 2/6, inv. j. 169. RMV ČSSR č. 44/1973, část II – Svazky zpravodajského rozpracování, tajných spolupracovníků a osobní spisy, čl. 4–10.

32 Tamtéž, čl. 11 – Evidování písemností a manipulace s nimi.

Metodické pokyny blíže upravovaly uchovávání a soustřeďování zpravodajsky zajímavých písemností k jednotlivým osobám, které nesouvisely s registrovanými svazky (spisy). Při požadavku úlože těchto písemností předkládal příslušník lustrační list osoby, ne starší třiceti dnů, a předmětnou písemnost, na níž musel být formulován požadavek a souhlas náčelníka oddělení o jejím archivování. Dále pak příslušný počet evidenčních karet.

Pracovník archivu SEÚ zakládal tyto písemnosti chronologicky tak, jak přicházely do svazku pod jedno archivní číslo Taktického fondu („T“) a zajišťoval zařazení evidenčních karet do místní a ústřední evidence SEO.

Pokud byla osoba evidována k některému druhu svazku (spisu), anebo se již v některém archivu SEÚ nacházel její svazek (spis), postupovala se písemnost k připojení k těmto materiálům.

Statisticko-evidenční útvary soustřeďovaly a uchovávaly také *„další písemnosti zpravodajské povahy“,* zejména souhrnné zprávy o opatřeních a výsledcích zpravodajské práce útvarů, statistické výkazy, rozbory a zaměření pro zpravodajskou práci v teritoriu, či jiné obdobné písemnosti mající trvalou historickou hodnotu. Písemnosti bezpečnostního charakteru posuzovaly u útvarů kontrarozvědky vyřazovací komise, ve spolupráci s určenými pracovníky SEÚ.[33] Rozhodla-li příslušná komise o trvalé úloži výše uvedených písemností, byly uspořádány do svazků, kde se každá písemnost zapisovala do seznamu dokumentů. Takto uspořádané písemnosti určené k trvalé úloži se prostřednictvím statisticko-evidenčního útvaru předkládaly k další úschově do tzv. Studijního ústavu statisticko-evidenčního odboru (SEO-SÚ) do fondu „H“ – historické písemnosti.[34]

Evidence zájmových a určených osob

V průběhu vedení svazků (s výjimkou kontrolních svazků) a spisů byl příslušník povinen u statisticko-evidenčního útvaru evidovat všechny zpravodajsky zajímavé osoby, zejména pak styky tajných spolupracovníků a rozpracovávaných osob, styky kádrových rozvědčíků a zpravodajsky zajímavých pracovníků zastupitelských úřadů (ZÚ) a institucí kapitalistických zemí, či jinak zpravodajsky zajímavé osoby.

Tyto osoby byly se souhlasem nadřízeného náčelníka evidovány na základě vylustrovaného lustračního listu, na němž příslušník uváděl důvod evidování, a to určeným počtem evidenčních karet (MV č. skl. 742). Písemnosti k nim se zařazovaly do příslušného svazku nebo spisu.[35] Smyslem tohoto ustanovení mělo být soustřeďování

33 Metodické pokyny zde odkazovaly na čl. 41 služebního předpisu MV-adm-I-5 z roku 1964.

34 Metodické pokyny zde odkazovaly na RMV č. 31 – Centrální archiv MV – zřízení z 30. 8. 1966 a na čl. 32 Metodických pokynů vnitřní správy MV, vydaných pod čj. SV-06/10-67. Tamtéž, f. A-31, inv. j. 357. Metodické pokyny náčelníka SEO FMV č. 1. K článku 11 Směrnic.

35 Tamtéž, f. A 2/6, inv. j. 169. RMV ČSSR č. 44/1973, část III – Evidence zájmových nebo určených osob a blokace zájmových osob, čl. 12.

písemností do svazků (spisů) blokovaných osob. Evidování probíhalo na podkladě lustračního listu; v případě, že osoba již byla blokována, lustrační list se odebíral a evidence vydala lustrujícímu *„příkaz k předání poznatků"*.

Pokud tyto osoby nebyly blokovány (tj. neměly na sebe vedený svazek nebo spis), umožňovala tato forma zpřístupnění „jejich" písemností i za podmínek, kdy se nacházely v některém jiném svazku (spisu), zejména ve svazcích objektových, pátracích, signálních (na podezřelý jev). Při evidování osob ke svazkům (spisům) požadoval náčelník SEO vést příslušníky k uvážlivosti, aby evidovali jen osoby, k nimž soustředili písemnosti *„opravdu"* významné ze zpravodajského hlediska. *„[…] Není žádoucí, aby se zejména v počátku zavádění této nové formy prováděly nějaké kampaňovité akce a v budoucnu se opět neprovádělo hromadné rušení takto evidovaných osob, nebo aby tato forma byla příčinou soustřeďování málo významných, ne-li bezcenných informací k osobám."* O rušení evidování bylo výhodnější rozhodovat až při ukončování svazku (spisu).

Při evidování osoby ke svazku (spisu) označil registrátor statisticko-evidenčního útvaru lustrační list razítkem „EVIDOVÁN-LUSTRAČNÍ LIST NEZADRŽOVAT", datem a svým podpisem. Na evidenční karty zaznamenal registrační číslo svazku (spisu), ke kterému byla osoba evidována, útvar, odbor, oddělení, jméno orgána (příslušníka) a telefonní spojení. Karty na přední straně označil v pravém horním rohu opět razítkem „EVIDOVÁN-LUSTRAČNÍ LIST NEZADRŽOVAT". Registrátor podepsal převzetí karet na kontrolní kartě a zajistil jejich založení v místní a ústřední evidenci. Evidovanou osobu ke svazku následně zapsal na kontrolní kartu *„evidovaných osob ke svazku-spisu"* a ještě na kontrolní kartu *„osobní účet pracovníka"*.[36]

Zrušení evidování se provádělo se souhlasem nadřízeného náčelníka týmž lustračním listem, kterým byla osoba evidována; zároveň se na něm uváděl důvod zrušení. Zpravodajsky cenné písemnosti se současně předávaly SEÚ k archivování.[37] Při rušení evidované osoby ke svazku (spisu) vyznačil registrátor na původní lustrační list razítkem „ZRUŠENO", datum a podpis. Na tomto podkladě provedl zrušení karet v místní evidenci; pracovník evidence zajistil zrušení karet evidovaných osob i v ústřední evidenci SEO. Lustrační list se následně vracel prostřednictvím registrátora příslušníkovi. Registrátor zrušení evidování zájmových osob ke svazku (spisu) vyznačil v neposlední řadě v kontrolní kartotéce *„evidované osoby ke svazku-spisu"* a na kontrolní kartě *„osobní účet pracovníka"*.[38]

V evidenci SEÚ byly vedeny také určené osoby, tj. československí občané, případně i jiné osoby z řad pracovníků ministerstev, ústředních úřadů a dalších organizací, které se ve smyslu příslušných ustanovení zákona č. 102/1971 Sb. o ochraně státního tajemství mohly seznamovat se státní tajemstvím, byly k tomu zvlášť určeny vedoucím příslušné organizace. K tomuto určení muselo být vydáno vyjádření

36 Tamtéž, f. A 31, inv. j. 357. Metodické pokyny náčelníka SEO FMV č. 1. K článku 12 Směrnic.
37 Tamtéž, f. A 2/6, inv. j. 169. RMV ČSSR č. 44/1973, čl. 12 – Evidence zájmových osob.
38 ABS, f. A 31, inv. j. 357. Metodické pokyny náčelníka SEO FMV č. 1. K článku 12 Směrnic.

příslušného útvaru StB. Evidenci určených osob z řad vojáků a občanských pracovníků československých ozbrojených sil, k nimž se vyjadřovaly útvary vojenské kontrarozvědky, vedly tyto útvary samostatně podle pokynů náčelníka III. správy.

Určená osoba se u statisticko-evidenčního útvaru evidovala příslušným počtem evidenčních karet (MV č. skl. 742), které se vlevo dole označily razítkem „URČENÁ OSOBA PRO STYK SE STÁTNÍM TAJEMSTVÍM“.[39] Kromě razítka musela evidenční karta obsahovat označení útvaru (odbor – oddělení) i jméno příslušníka, který osobu evidoval. Pracovník evidence vložil příslušný počet evidenčních karet (včetně odkazových) do místní evidence a zajistil jejich předání ústřední evidenci SEO. Statisticko-evidenční útvar měl evidenční karty osob zařazovat do evidence bez zbytečného prodlení a vyznačovat na nich datum, následující po dni jejich skutečného zařazení do evidence. V praxi byl tento termín považován za začátek evidování určené osoby v příslušné evidenci SEÚ.[40] Útvar StB, který určené osoby nechával evidovat, zasílal současně po jedné evidenční kartě Federální správě pasů a víz a příslušnému krajskému odboru nebo okresnímu oddělení pasů a víz, podle místa jejich trvalého bydliště; povinně jim sděloval také změny příjmení a zaměstnání osoby, zejména pak oznamoval ukončení prací určené osoby na státním tajemství.

Stejným způsobem jako určené osoby mohly být evidovány také osoby, které se prokazatelně seznámily se státním tajemstvím, aniž by byly ve smyslu příslušných ustanovení zákona k tomu zvlášť určeny, anebo k nim nebylo vydáno vyjádření příslušného útvaru StB. Na tyto osoby se navíc zakládal osobní spis prověřované osoby.[41] Kvůli lustraci se určené osoby považovaly za osoby evidované, což znamenalo, že jejich evidování „neblokovalo“ zpravodajský zájem příslušníka, který je evidoval. Pracovník evidence jako výsledek lustrace vyznačil pouze to, že šlo o *„určenou osobu“* a identifikoval evidující útvar (odbor – oddělení).[42]

Evidenční karty evidovaných osob se z evidencí vyřazovaly až tři roky poté, kdy ukončily práci se státním tajemstvím.[43] Rušení evidování prováděl příslušný statisticko-evidenční útvar na základě seznamu (dožádání) vyhotoveného útvarem StB, který osobu evidoval, a podepsaného náčelníkem (příslušného oddělení). Na evidenční karty se vyznačovalo datum zrušení evidování a seznamy (dožádání) se na dva roky chronologicky zařazovaly do pořadače podle ročníků, v nichž došlo ke zrušení evidování. Evidenční karty se vyřazovaly vždy k patnáctému dni druhého, pátého, osmého a jedenáctého měsíce.[44]

39 Tamtéž, f. A 2/6, inv. j. 169. RMV ČSSR č. 44/1973, čl. 13–14 – Evidence určených osob.

40 Tamtéž, f. A 31, inv. j. 357. Metodické pokyny náčelníka SEO FMV č. 1. K článkům 13–16 Směrnic.

41 Tamtéž, f. A 2/6, inv. j. 169. RMV ČSSR č. 44/1973, čl. 14–15.

42 Tamtéž, f. A 31, inv. j. 357. Metodické pokyny náčelníka SEO FMV č. 1. K článkům 13–16 Směrnic.

43 Tamtéž, f. A 2/6, inv. j. 169. RMV ČSSR č. 44/1973, čl. 16.

44 Tamtéž, f. A 31, inv. j. 357. Metodické pokyny náčelníka SEO FMV č. 1. K článkům 13–16 Směrnic.

Blokace zájmových osob

Blokace byla definována jako evidenční opatření koordinační povahy, které zajišťovalo, aby se nestřetly kontrarozvědné zájmy jednotlivých příslušníků. Všechny osoby, na něž byl registrován svazek (spis), musely být v evidencích SEÚ blokovány. Příslušný pracovník byl oprávněn ze zpravodajských důvodů blokovat také zájmové osoby, resp. zpravodajsky zajímavé osoby (mezi nimi styky tajných spolupracovníků a rozpracovávaných osob, včetně kádrových rozvědčíků i dalších pracovníků zastupitelských úřadů a institucí kapitalistických zemí).[45]

Pokud byla blokována „*zájmová osoba*", měl pracovník SEÚ na základě lustračního listu za povinnost vyžádat od evidujících příslušníků písemnosti k osobě s předchozími lustračními listy, kterými byla evidována, a schváleným důvodem ke zrušení evidování. Tímto důvodem mohlo být v daných případech založení osobního svazku (spisu) na zájmovou osobu. Nebylo-li možné odpojit písemnosti od původních svazků (spisů), ke kterým byla zájmová osoba evidována, vyžadoval se z nich výpis. Tyto písemnosti předkládal příslušník s ostatními náležitostmi registrátorovi, u něhož vyžadoval založení svazku (spisu). Ten mj. uvědomoval registrátory ostatních SEÚ, u nichž docházelo ke zrušení evidování „*zájmové osoby*" a informoval o registračním číslu svazku (spisu). Kromě zrušení evidování v místní evidenci i v ústřední evidenci SEO se záznam vyznačoval v kartotékách „*evidované osoby ke svazku-spisu*" a „*osobní účet pracovníka*".[46]

Ve zvlášť odůvodněných případech mohla být písemně u statisticko-evidenčních útvarů vyžádána „*zvláštní blokace*", která v rozsahu stanoveném žádajícím příslušníkem, a po schválení jeho nadřízeným náčelníkem, omezovala anebo vylučovala sdělování výsledků lustrace.[47] Toto opatření mělo zajišťovat ochranu a konspiraci zvlášť důležitých případů před některými (nebo všemi) příslušníky oprávněnými k lustraci, před určitými útvary (odbory – oddělení), či dokonce jen před konkrétním příslušníkem, a to podle schváleného požadavku příslušníka.

Zvláštní blokaci bylo možné aplikovat na svazky agenturní (A, R, PB, KB), signální (S) a osobní (OS). Osobní spisy se blokovaly pouze v případech jejich registrace ke svazku, na nějž byla vyžadována „*zvláštní blokace*". Obdobně mohl ve výjimečných případech statisticko-evidenční útvar aplikovat ustanovení o zvláštní blokaci u svazků (a souvisejících spisů), které byly již ukončeny a uloženy v archivech SEÚ.

Zvláštní blokace se vyžadovala dvojmo písemně u místně příslušného statisticko-evidenčního útvaru, kde zůstával uložen originál; kopie se zakládala do příslušného svazku (spisu). Požadavek musel obsahovat mimo běžných náležitostí registrační číslo, krycí jméno, stručný důvod, jméno, příjmení a data osoby, dobu, po kterou měla být zvláštní blokace realizována a přesný postup pro pracovníky evidence v případě lustrace osoby. Nadřízeným náčelníkem pro schvalování požadavků (i pro schvalování

45 Tamtéž, f. A 2/6, inv. j. 169. RMV ČSSR č. 44/1973, čl. 17 – Blokace zájmových osob.

46 Tamtéž, f. A 31, inv. j. 357. Metodické pokyny náčelníka SEO FMV č. 1. K článku 17 a 18 Směrnic.

47 Tamtéž, f. A 2/6, inv. j. 169. RMV ČSSR č. 44/1973, čl. 17.

osobních spisů a archivovaných svazků a souvisejících spisů) se rozuměl náčelník se schvalovací pravomocí pro příslušný druh svazku, na který byla vyžadována „*zvláštní blokace*".

Pracovníci ústřední evidence statisticko-evidenčního odboru vedli o případech „*zvláštní blokace*" protokol, v němž podchycovali tyto údaje: SEÚ – správa Státní bezpečnosti, jednací číslo požadavku, pořadové číslo SEÚ správy StB, jméno a data osoby, doba, od kdy do kdy má být osoba touto formou blokována, veškeré změny a dobu jejich provedení; při zrušení evidování číslo jednací, pod kterým jsou přípisy uloženy, podpis pracovníka evidence.

Rušení zvláštní blokace bylo možné pouze na základě písemného dožádání příslušníka, schváleného příslušným náčelníkem. K písemnému dožádání připojil pracovník evidence ostatní přípisy (požadavek změny), které se po zaprotokolování zakládaly do spisovny SEÚ na dobu pěti roků.[48]

Při střetu blokace a evidování téže osoby platila zásada vzájemné výměny informací a dohoda dalšího postupu podle výhodnosti rozpracování nebo využití osoby. Nedošlo-li k dohodě, rozhodoval o dalším postupu nejbližší nadřízený náčelník.[49]

Lustrace

V evidencích byli v zájmu plnění služebních úkolů v plném rozsahu oprávněni lustrovat příslušníci I., II. a III. správy FMV, Hlavní správy StB v SSR, správ StB v krajích a zpravodajských útvarů IV., V. a VI. správy FMV, vyšetřovatelé StB, vyšetřovatelé a pověření pracovníci inspekcí a sekretariátů ministrů vnitra, jejich náměstků řídících kontrarozvědnou službu a náčelníků správ StB, příslušníci zpravodajské správy HSPSOSH, příslušníci ozbrojených sil (zpravodajské správy Generálního štábu MNO) prostřednictvím statisticko-evidenčního útvaru III. správy a pracovníci statisticko-evidenčních útvarů.

Ve vymezeném rozsahu lustrovali kádroví pracovníci ministerstev vnitra a krajských správ SNB, příslušníci kriminální služby VB před zavedením operativního nebo agenturního svazku (spisu), vyšetřovatelé a vyhledávací orgány VB před vznesením nebo sdělením obvinění, příslušníci VB při vyřizování žádostí o vstup do hraničního pásma a o povolení nošení a držení zbraně, pověření příslušníci útvarů pasů a víz. Uvedení pracovníci byli povinní sdělit důvod lustrace.

Příslušníci zpravodajské správy GŠ MNO a správ StB mohli vzájemně ve svých evidencích lustrovat pouze prostřednictvím statisticko-evidenčního útvaru III. správy, a to lustračním dvojlistem GŠ MNO (MV č. skl. 726).

Lustrace v evidencích se prostřednictvím místně příslušného SEÚ vyžadovala zásadně v písemné podobě, zpravidla na předepsaných tiskopisech (lustrační list MV

48 Tamtéž, f. A 31, inv. j. 357. Metodické pokyny náčelníka SEO FMV č. 1. K článku 17 a 18 Směrnic.
49 Tamtéž, f. A 2/6, inv. j. 169. RMV ČSSR č. 44/1973, čl. 18.

č. skl. 701 a lustrační list k prověření osoby a jejich rodinných příslušníků MV č. skl. 708). Výjimečně bylo možné na SEÚ zaslat abecedně upravený seznam osob a v naléhavých případech též šifru.

Pokud byla lustrace vyžádána ve více evidencích, musely být lustrační požadavky předkládány v tomto pořadí: statisticko-evidenční útvar SVB nebo OKER Federální kriminální ústředny FSVB, SEÚ Státní bezpečnosti nebo statisticko-evidenční odbor a u cizinců poté také statisticko-evidenční útvar I. správy FMV.

Lustrační list schvaloval náčelník oddělení. Lustrační list k prověření osoby a jejích rodinných příslušníků, seznam nebo šifru pak schvaloval náčelník odboru (samostatného oddělení). Lustrovala-li se osoba, na niž již byl v evidenci SEÚ prováděn dotaz, mohlo se použít téhož lustračního listu (tzv. přelustrování). Lustrační požadavky se vyřizovaly podle stanovených zásad, především muselo být zajištěno, aby nedošlo k narušení konspirace mezi útvary, ani mezi příslušníky.

Pokud příslušník s pravomocí v plném rozsahu lustroval blokovanou osobu, obdržel jako výsledek lustrace *„Příkaz k předání poznatků"* (MV č. skl. 729). Lustrační list skončil u příslušníka, který měl osobu blokovanou. V případě lustrace evidované osoby obdržel lustrující lustrační list s vyznačením výsledku lustrace. Lustroval-li tentýž příslušník seznamem nebo lustračním listem k prověření osoby a jejích rodinných příslušníků, obdržel úplný výsledek lustrace osob evidovaných i blokovaných. Příslušník, který osobu blokoval, obdržel *„Sdělení o lustraci"* (MV č. skl. 730). Lustrující byl v tomto případě rovněž povinen předat blokujícímu své poznatky a dohodnout se spolu s ním o dalším postupu, byla-li osoba evidována.

Lustrující s omezeným oprávněním obdržel lustrační požadavek, v němž bylo vyznačeno, že požadavek prošel evidencí. Pokud byly k lustrované osobě nalezeny v evidenci poznatky, uvědomoval statisticko-evidenční útvar *„Sdělením o lustraci"* (MV č. skl. 730) evidujícího nebo blokujícího příslušníka, a uváděl důvody lustrace. Příslušník, který evidoval osobu, rozhodoval, zda a v jakém rozsahu se budou lustrujícímu sdělovat poznatky k zájmové osobě. V případě, že rozhodl o předání poznatků, byly lustrujícímu sděleny do sedmi dnů od obdržení *„Sdělení o lustraci"*. Přiměřeně postupoval také příslušný pracovník statisticko-evidenčního útvaru, pokud se k lustrované osobě nacházely poznatky pouze v archivu SEÚ.

Při lustraci osoby blokované zvláštní blokací postupoval SEÚ podle pokynů daných při blokování osoby. Blokující příslušník rozhodoval po obdržení *„Sdělení o lustraci"* o dalším postupu.

Poznatky z lustrace, označené před číslem písemnosti písmenem „Z", odkazovaly na materiály z fondu „Z". Tyto archivní písemnosti se zapůjčovaly ke studiu pouze s písemným souhlasem oprávněného funkcionáře.

Výsledek lustrace se záznamem *„lustruj na I. správě"* znamenal předání požadavku na statisticko-evidenční útvar I. správy FMV k vylustrování.[50]

50 Tamtéž, část IV – Evidence čs. kontrarozvědky, čl. 21–24.

Pomocné a statistické evidence SEÚ

Evidence uprchlíků obsahovala evidenční karty *„čs. občanů a bezdomovců"*, kteří po roce 1945 bez povolení úřadů opustili území republiky nebo se o to pokusili, či zůstali bez povolení v cizině. Evidence sloužila zejména k identifikaci osob *„pro potřeby zpravodajské práce proti nepřátelské činnosti čs. emigrace"*. K zajištění přehledu o uprchlících byli příslušníci útvarů pasů a víz povinni hlásit příslušnému statisticko-evidenčnímu útvaru všechny osoby, které zůstaly bez povolení československých úřadů v zahraničí (na statistické kartě MV č. skl. 376). Pokud byly tyto osoby příslušníky československých ozbrojených sil nebo občanskými pracovníky vojenské správy, zasílali příslušníci pasů a víz další statistickou kartu (MV č. skl. 736) statisticko-evidenčnímu útvaru III. správy. Obdobně se postupovalo i u rodinných příslušníků. Dotazy v evidenci uprchlíků se vyřizovaly na podkladě lustračních požadavků.

Pro potřeby řídící kontrolní a analytické práce v kontrarozvědných útvarech StB vedly SEÚ statistické evidence, ze kterých pořizovaly statistické přehledy. Statistické přehledy a dílčí informace z nich vypracovávaly SEÚ na základě schválených konkrétních požadavků pouze pro náčelníky, v rozsahu problematik, které řídili.

U statisticko-evidenčního odboru se vedly evidence, které zpřístupňovaly různé archivní písemnosti z let 1938–1945 a písemnosti vzniklé činností bezpečnostních složek po roce 1945 (mimo svazkovou agendu). U statisticko-evidenčního útvaru správy StB v Bratislavě pak pouze evidence zpřístupňující různé písemnosti z let 1938–1945. Dotazy v těchto evidencích se na lustračním požadavku zvlášť vyznačovaly zkratkou SÚ.[51]

Archivy československé kontrarozvědky

V archivech kontrarozvědných útvarů StB, které byly dislokovány jako evidence podle organizace statisticko-evidenčních útvarů, se soustřeďovaly veškeré písemnosti zpravodajské povahy, evidované podle těchto směrnic (nebo obdobných předcházejících směrnic). Členily se na fondy podle povahy písemností.[52]

Obecné zásady pro uspořádání archivů především stanovily, aby každý archivní fond byl veden odděleně a uspořádán numericky podle archivních čísel protokolu, samostatného pro každý fond. Řádně uspořádané ukončené svazky (spisy) se po převzetí do archivu zapisovaly k dalšímu pořadovému číslu archivního protokolu, rovněž se vyznačoval počet dílů, částí, složek ukládaných se svazkem (spisem) a další příslušné údaje.

Pracovník archivu po registraci svazku (spisu) v archivním protokolu byl povinen zajistit v místní i ústřední evidenci vyznačení archivního čísla na evidenční kartu

51 Tamtéž, čl. 25–27.

52 Tamtéž, část V – Archivy čs. kontrarozvědky, čl. 28. Obsah a organizace archivů čs. kontrarozvědky.

osoby, k níž se svazek (spis) ukládal. Vyznačení nechal potvrdit datem s podpisem pracovníka evidence. Zkratky u jednotlivých fondů při označování archivního čísla na evidenčních kartách byly závazné. Z konspiračních důvodů se zkratkami příslušného fondu na evidenční kartě nevyznačovaly archivní fond „TS" (tajných spolupracovníků) a „ZR" (zpravodajského rozpracování).

Jednotlivé fondy se podle obsahu členily na:

- **Fond „Z" (zvláštní fond)**, v jehož rámci byly odděleně archivovány svazky TS, svazky ZR a svazky vyšetřovací,[53] přičemž se v archivním protokolu v rubrice „poznámka" vyznačilo u archivního čísla také datum, kdy měla skončit pětiletá lhůta stanovené zvláštní ochrany.

V případě zvláštní úlože archivovaných písemností k osobám, které zastávaly veřejné, stranické nebo státní funkce, schvalované okresními, krajskými a ústředními stranickými i státními orgány, se po dobu výkonu funkce měly vyjímat jejich evidenční karty z místní i ústřední evidence. Tyto archivní svazky (spisy) se ve fondu „Z" separovaly u místně (oborově) příslušných statisticko-evidenčních útvarů, pokud šlo o funkcionáře schválené státními nebo stranickými orgány v okresním a krajském měřítku. U statisticko-evidenčního odboru se ukládaly, pokud šlo o funkcionáře schváleného státními orgány republiky, ČSSR, ÚV KSS či ÚV KSČ. Po uplynutí funkčního období těchto osob, se archivní svazky (spisy) vracely do příslušného fondu (pod původní archivní číslo) a evidenční karty do místní a ústřední evidence, nebylo-li rozhodnuto jinak.

- **Fond „TS" (tajných spolupracovníků)**, který obsahoval:

a) ukončené svazky agentů, rezidentů, konspiračních a propůjčených bytů, dále svazky bývalých informátorů, volné spisy nezavázaných osob, podsvazky kandidátů spolupráce, osobní spisy důvěrníků a prověřovaných osob, pokud byly prověřovány s cílem získání ke spolupráci, osobní spisy *„krycích adres a přepážek"*, dále závěrečné zprávy TS. Ke svazku (spisu) se připojily všechny části a složky (pracovní svazky, finanční svazky atp.). Pracovník archivu uváděl do archivního protokolu: datum úlože, příslušné archivní číslo, název ukládajícího útvaru, odboru, oddělení, jméno a příjmení osoby, data narození, krycí jméno, registrační číslo svazku, počet ukládaných částí a názvy složek.

b) svazky TS, uložené při přerušení spolupráce, se ukládaly odděleně pod registračním číslem svazku. Po uplynutí dvou let od přerušení spolupráce bylo povinností registrátora svazek z archivu vrátit příslušníkovi k ukončení nebo pokračování ve spolupráci.

53 K podobě archivních protokolů ZA (zvláštní agenturní), ZO (zvláštní operativní), ZV (zvláštní vyšetřovací) vedených SEO FMV viz http://www.abscr.cz/data/pdf/knihy/AP1/AP1_31.pdf; http://www.abscr.cz/data/pdf/knihy/AP1OP/AP1OP_17.pdf a http://www.abscr.cz/data/pdf/knihy/AP1/AP1_32.pdf

c) skartace (SK) fondu „TS" s písemnostmi vytříděnými na podkladě Rozkazu ministra vnitra č. 31/1962[54] (závěrečné zprávy, návrhy na získání, sliby atp.) a písemnostni zachovanými ze zrušených svazků. Písemnosti se zařazovaly do svazku pod archivní číslo původního svazku, listy se pořadově očíslovaly a zapsaly do „*seznamu dokumentů*" (jméno, příjmení a data osoby, kde jsou písemnosti ve svazku zařazeny). Evidenční karty osob mladších šedesáti let – označené shodným archivním číslem písemností se zkratkou SK – se zařazovaly do místní i ústřední evidence. Písemnosti SK fondu „TS" se považovaly „*za volné písemnosti uložené k osobě*" a bylo žádoucí jejich slučování.

- **Fond „ZR" (zpravodajského rozpracování)**, v němž se ukládaly dříve ukončené operativní svazky (kromě objektových) tj. svazky osobní, skupinové, pozorovací, signální, evidenční, agenturně pátrací, kontrolní, bývalé podsvazky na osoby (styky) a tzv. volné materiály, ukončené svazky osobní, signální, pátrací i kontrolní a ukončené osobní spisy prověřovaných osob (pokud nebyly získány ke spolupráci či nebyly používány ke spojení s TS).

Pracovník archivu po převzetí svazků (spisů) k úloži uváděl do archivního protokolu datum úlože, archivní číslo, název ukládajícího útvaru (odboru, oddělení), jméno, příjmení osoby a datum narození (u signálních svazků na podezřelý jev a u pátracích svazků uváděn také trestný čin, případně místo trestného činu), krycí jméno, registrační číslo svazku (spisu), počet ukládaných částí, názvy složek. U věcných svazků (pátrací – signální) se vyplňovala pomocná věcná karta s těmito údaji: fond „ZR", archivní číslo, krycí jméno, trestný čin – místo – věc, na kterou byl svazek veden. Karta se zakládala do věcné kartotéky archivu u fondu alfabeticky podle krycích jmen.

- **Fond „OB" (objektových svazků)**, ve kterém byly kromě objektových svazků ve smyslu služebních předpisů A-oper-II-1 z roku 1962 a z roku 1973 soustředěny souhrnné písemnosti staršího data k problematikám zájmu zpravodajských složek (bývalé mapy zpráv na různé problematiky, na kterých StB pracovala, bývalé všeobecné svazky atp.), souhrnné písemnosti o opatřeních kontrarozvědných útvarů StB při zajišťování různých významných akcí, např. opatření ke spartakiádám, veletrhům, studentským majálesům, významným mezinárodním sportovním hrám, mezinárodním kongresům, symposiím, ale také cestovních tras a pobytů představitelů ČSSR i jiných států, významných osobností atp.

Pracovník archivu při úloži těchto písemností vyznačoval v archivním protokole tohoto fondu datum úlože, archivní číslo, ukládající útvar (odbor, oddělení), krycí jméno, pravý název objektu, registrační číslo, počet dílů, částí a názvy složek. Dále vyplnil pomocnou věcnou kartu, na které uvedl: fond „OB", archivní číslo, krycí jméno

54 Srov. Pokyny pro prověrku a přehodnocení operativních archivních fondů Státní bezpečnosti. Příloha k čl. 33 RMV č. 33/1962 – Prověření a přehodnocení operativních archivních fondů Státní bezpečnosti z 22. 10. 1962.

a pravý název objektu (např. katolická církev), akce (veletrhy-Brno, rok), dílů objektového svazku (např. název sekty atp.) a kartu založil do věcné evidence u tohoto fondu, podle pravého názvu objektu, akce nebo dílu. Při úloži byl povinen vyznačit archivní číslo na evidenční karty osob uvedených v závěrečné zprávě, které i nadále zůstávaly evidovány k tomuto svazku. Rovněž prostřednictvím místní evidence zajišťoval, aby archivní čísla byla vyznačena na evidenčních kartách v ústřední evidenci. U osob evidovaných k těmto svazkům se před archivním číslem uváděla na evidenčních kartách zkratka „OB".

- **Fond „T" (taktický)**, obsahoval archivované *„volné písemnosti na osoby"*. Pracovník archivu zaznamenal do protokolu tohoto fondu jméno, příjmení a data osoby. Při písemnosti s více osobami uvedl pouze identifikační údaje první z nich a v další rubrice doplnil „a spol." s počtem evidovaných. Na evidenční karty osob vyznačil písmeno „T" a archivní číslo svazku, do něhož byly písemnosti zařazeny.

- **Fond „S" (starých písemností)** se dále nerozšiřoval, neboť archivoval staré písemnosti předsvazkové agendy. Písemnosti z tohoto fondu bylo lze považovat *„za volné písemnosti k osobě"* a vzájemně je slučovat, za předpokladu, že šlo o písemnosti zpravodajské povahy a nenarušilo-li to souvislosti, uvedené v těchto písemnostech.

- **Fond „V" (vyšetřovacích svazků)**, zahrnoval archivované vyšetřovací svazky osobní, skupinové, věcné a od 1. ledna 1964 též opisy vyšetřovacích svazků.

Pracovník archivu u svazků osobních zapisoval do archivního protokolu datum úlože, archivní číslo, útvar vyšetřování, jméno, příjmení a data osoby, registrační číslo, počet svazků a podsvazků. U svazků skupinových pod jedno archivní číslo zapisoval všechny osobní svazky (nebo osoby uvedené v návrhu na opatření vyšetřovatelem) a u svazků věcných se nevypisovala jména osob, ale tematické heslo nebo trestný čin. Archivní protokol poté předal pracovníkovi evidence, který zaznamenal archivní číslo na evidenční karty osob v místní evidenci a zajistil jeho vyznačení také v ústřední evidenci, což potvrdil datem a podpisem v archivním protokole.

Na každý věcný svazek se vypisovala tematická karta, na níž bylo uvedeno tematické heslo svazku (trestný čin), archivní číslo, registrační číslo, útvar vyšetřování, který svazek ukládal, datum uložení svazku a podpis pracovníka. Kartu poté zařadil do tematické kartotéky, vedené alfabeticky podle tematických hesel.

- **Fond „R" (rehabilitace)**[55].

- **Fond „H" (historické písemnosti)**, do kterého se celostátně zařazovaly veškeré písemnosti, o nichž skartační komise rozhodla, že zůstanou trvale archivovány.

55 Forma jeho uspořádání se odkazovala na pokyny vydané v příloze k čj. A/9-01217/20-63.

Zejména písemnosti souhrnného charakteru o práci kontrarozvědných útvarů StB, svazky (spisy) a jiné písemnosti z archivních fondů statisticko-evidenčních útvarů, uzavřené registrační a archivní protokoly vedené u SEÚ, statistické přehledy a rozbory o práci jednotlivých útvarů a celé čs. kontrarozvědky, pokud zůstaly uchovány.

Písemnosti určené do tohoto fondu se protokolárně předávaly statisticko-evidenčnímu odboru (Studijní ústav – SÚ) k trvalé úloži. Předání muselo být schváleno náčelníkem příslušného útvaru (správy) StB a náčelníkem SEO. Písemnosti k osobám byly příslušníkům přístupné na základě lustračních požadavků, vylustrovaných v ústřední evidenci SEO; písemnosti věcného charakteru pak na písemný požadavek schválený náčelníkem útvaru (správy StB). Pracovníkům jiných útvarů, vědeckým pracovníkům či jiným osobám bylo možné písemnosti z fondu „H" předkládat ke studiu pouze na písemné dožádání doporučené náčelníkem SEO a schválené náměstkem ministra vnitra ČSSR, který řídil práci kontrarozvědných útvarů.[56]

Vyřazování písemností

Vyřazování písemností vycházelo z platných vnitrorezortních předpisů.[57] Při vyřazování písemností zpravodajské povahy byla skartační doba u svazků (spisů) stanovena dosažením sedmdesáti let věku osoby nebo při jejím úmrtí a u svazků pátracích i objektových na deset let od jejich uložení; zbylé písemností – pět let od jejich uložení do archivu statisticko-evidenčního útvaru.[58]

Metodické pokyny zavedly *„pro písemnosti (svazky-spisy)"* termín *„uschovací lhůta"*, čímž se rozuměla *„skartační doba"*, po níž měly být písemnosti uloženy v archivu SEÚ. Určené uschovací lhůty byly lhůtami závaznými, nemohly být zkracovány, nicméně v potřebných případech mohly být prodlouženy. Písemnosti podléhaly skartačnímu režimu teprve uplynutím stanovené uschovací lhůty. *„Doba skartace začíná vždy 1. ledna následujícího roku, po skončení uschovací lhůty."*

Skartaci směrnice definovala jako periodické každoroční vytřídění písemností, uložených v archivech SEÚ, s dosaženými uschovacími lhůtami. Jejím smyslem bylo posouzení obsahu a hodnoty všech písemností a následné rozhodnutí, jak s nimi dále nakládat (trvale archivovat ve fondu „H", dále uchovat v archivu SEÚ, nebo zničit). *„[…] Jako kritéria k posouzení souboru i jednotlivých písemností je jejich použitelnost pro kontrarozvědku, rozvědku či jiné složky SNB a jejich politická, historická, případně i propagační hodnota."*

Cíl skartace byl formulován jako trvalé (dlouhodobé) zachování písemností charakterizujících *„[…] bezpečnostní situaci doby ostrého třídního boje při budování*

56 ABS, f. A 31, inv. j. 357. Metodické pokyny náčelníka SEO FMV č. 1. K článku 28 Směrnic.

57 Metodické pokyny explicitně uváděly, že *„[…] pro vyřazování písemností uložených v archivech SEÚ je třeba analogicky aplikovat zásady služ. předpisu MV-adm-I-5/64 (event. jeho novelizace, až bude provedena)."*

58 Tamtéž, část V – Archivy čs. kontrarozvědky, čl. 31.

socialismu v ČSSR" pro historické, dokumentační i jiné účely. „*Zejména písemnosti o formách, metodách, prostředcích, projevech nepřátelské činnosti, motivech, třídním profilu osob, které tuto činnost vyvíjely. O nepřátelské činnosti zpravodajských služeb, organizací a institucí kapitalistických států a jejich vzájemné součinnosti s bázemi vnitřních nepřátel nebo čs. emigrací. Dále písemnosti o formách, metodách a prostředcích práce kontrarozvědných útvarů, o výsledcích a odhalování, zneškodňování a znemožňování nepřátelské činnosti vnitřních i vnějších nepřátel, o obraně klíčových, ekonomických, politických a vědecko-výzkumných a jiných objektů, organizací, institucí a prostorů, majících rozhodující význam pro budování socialismu v naší vlasti a o všech případech spolupráce, nebo součinnost s našimi přáteli.*"

Z opačného úhlu pohledu bylo cílem skartace vytřídění písemností určených ke zničení, z důvodu ztráty svého významu pro bezpečnost, bez politické, historické, propagační ani jiné hodnoty ve vztahu.

Před vytříděním písemností nebo souborů písemností (svazků-spisů) bylo třeba tyto materiály posoudit, přičemž vyřazovací (skartační) komise vycházely „*ze zásady komplexnosti materiálu k osobě nebo věci*" a přihlížely „*k variabilitě*" jejich „*hodnoty*".

Vyřazovací komise třídila písemnosti na tři skupiny:

- **skupinu A** – písemnosti navržené k trvalé uloži ve fondu „H" u statisticko-evidenčního odboru (SÚ);
- **skupinu V** – bez možnosti „*v okamžiku skartace*" jednoznačně rozhodnout a stanovit novou skartační dobu;
- **skupinu S** – určené ke zničení.

Konečný souhlas se zařazením písemností do některé z výše uvedených skupin dával předseda komise nebo jím pověřený pracovník.

Při zařazování písemností (svazků-spisů) **do skupiny A** bylo nutné postupovat „*[…] obezřetně a uvážlivě v každém jednotlivém případě, aby nedocházelo ke zbytečnému hromadění a uchovávání málo významných písemností*". Při vytřiďování měla mít komise „*[…] na zřeteli, že jakýkoliv mechanický přístup může smyslu a cíli tohoto opatření jen škodit*".

Do skupiny A se z jednotlivých fondů zařazovaly zpravidla svazky-spisy (písemnosti):

- ze zvláštního fondu („Z"), u nichž prošla ochranná lhůta určená k jejich úloži, případně uložené v tomto fondu proto, že osoby v nich evidované zastávaly významné, veřejné, stranické nebo státní funkce;
- z fondu tajných spolupracovníků („TS") svazky-spisy (písemnosti):

a) agentů (A) a rezidentů (R) – cizinců z kapitalistických států, emigrantů (azylantů) a bezdomovců, kteří žili na území ČSSR, cizinců z řad východní emigrace, československých emigrantů a navrátilců, čs. kontrarozvědky (rozvědky), kteří byli převerbováni cizími zpravodajskými službami, z řad pracovníků a agentů zpravodajských

a bezpečnostních složek kapitalistických států získaných ke spolupráci s StB, plnících důležité úkoly v kapitalistických státech (majících styky s rozvědčíky, s agenturou cizích rozvědek, pracujících v důležitých ekonomických, politických, veřejných, státních orgánech cizích států, emigrantských táborech, organizacích a jiných nepřátelských center atp.), z řad agentů-chodců plnících závažné úkoly ve *„zpravodajských hrách"*, podílejících se na odhalování činnosti protistátních skupin a jednotlivců, z řad velkoburžoazie, buržoazie, církevních hodnostářů, vedoucích činitelů reakčních stran a organizací, konfidentů *„Gestapa-Abwehru"* apod., z řad pravicově oportunistických živlů a revizionistů let 1968–1969 a podílejících se na odhalování činnosti exponentů pravice z let 1968–1969.

b) Návrhy, vlastnoruční sliby, celková hodnocení (memoranda) a závěrečné zprávy ostatních agentů, rezidentů, informátorů, majitelů PB, konspiračních bytů.

c) V ojedinělých případech návrhy a zprávy o ukončení spolupráce s kandidáty, důvěrníky, krycí adresy a přepážky, jednalo-li se o osoby uvedené pod písmenem a).

d) Vytříděné písemnosti ze zničených svazků TS na podkladě RMV č. 33/62 (SK fondu „TS"), pokud nebyly připojeny k jiným písemnostem a prošla jejich uschovací lhůta.

- z fondu zpravodajského rozpracování („ZR") svazky (s prokázanou trestnou činností osob nebo skupin), ukončené návrhem na vyšetřování nebo pro odjezd z ČSSR, opuštění republiky, vystěhování, vyhoštění, nebo pro nemožnost postihu osoby pro pobyt mimo území ČSSR, či pro amnestii prezidenta republiky; dále agenturně pátrací (věcné) svazky na prokázanou trestnou činnost (poruchy, havárie, výbuchy, teror, diverze, letáky atp.) bez ohledu na to, zda byli pachatelé vypátráni či nikoliv (pro určení skartační doby se stal věk pachatele/pachatelů). V neposlední řadě také návrhy na rozpracování a souhrnné zprávy o jeho průběhu a závěrečné zprávy ze svazků, které byly ukončeny pro nedostatek důkazů, nepotvrzení materiálů nebo jiné důvody.

- z fondu objektových svazků („OB") svazky, části a díly na – dle státobezpečnostní terminologie – nepřátelské organizace, instituce, služebny národního a mezinárodního zpravodajského, bezpečnostního, vojenského charakteru, nepřátelské organizace, instituce státní, veřejné, politické, ekonomické cizích států i mezinárodního charakteru, nepřátelské organizace a jejich instituce, spolky, kluby národního i mezinárodního charakteru (např. církve, řády, sekty, nacistické, nacionalistické, sionistické a jim podobné reakční spolky), na československou emigraci (např. uprchlické tábory, organizace a spolky v zahraničí), na báze nepřátelských zpravodajských služeb na území republiky (např. cizinci žijící v ČSSR, azylanti, bezdomovci, československí stipendisté v zahraničí, českoslovenští emigranti a navrátilci atp.), na báze různých skupin vnitřních nepřátel (např. bývalé příslušníky velkoburžoazie ve státním aparátu, reakční strany, kluby, spolky nebo skupiny osob jako potrestaní, amnestanté, atp.), na chráněné objekty celostátně významné pro výstavbu socialismu (např. ministerstva, vědeckovýzkumné ústavy a zařízení, surovinové a energetické zdroje, důležité výrobní, obchodní, spojovací podniky a zařízení atp.), na veškeré zpravodajské

hry s cizími rozvědkami, společné akce s našimi přáteli (např. obrana zastupitelských úřadů v lidově-demokratických státech a akce o emigraci ze států LDS přes ČSSR do kapitalistické ciziny atp.). Dále pak návrhy, souhrnné zprávy a závěrečné zprávy o zajištění různých významných akcí (např. spartakiády, veletrhy, mezinárodní sportovní hry, symposia, kongresy atp.).

- z fondu starých písemností („S“) se do této skupiny zařazovaly pouze oficiální písemností z průběhu vyšetřování a trestné činnosti, soudního líčení, a dokumentační materiály (zprávy o zatčení, karta „U“ atp.).

- z fondů vyšetřovacích svazků („V“) a rehabilitace („R“) vyšetřovací svazky či jejich opisy a veškeré písemností k osobě, které zůstaly uloženy do skončení uschovací doby ve fondu „R“.

Do skupiny V se zařazovaly svazky (spisy) ze všech fondů, ke kterým byly evidovány další osoby, jejichž evidování nešlo pro závažnost písemností zrušit nebo vyjmout, protože by tím utrpěla obsahová souvislost svazku (spisu). V daných případech se pro další posouzení případu stanovovala doba, odpovídající skartační době podle nejmladší z evidovaných osob. Dále se z jednotlivých fondů zpravidla do této skupiny zařazovaly:

- ze zvláštního fondu („Z“) písemnosti, u nichž došlo ke střetu ochranné lhůty (pět let) a skartační doby (stanovovala se shodně s dobou, kdy končila ochranná doba úlože), případně ke střetu skartační doby s dobou, ve které osoba s písemnostmi ve fondu zastávala stranickou, veřejnou nebo státní funkci (stanovovala se přibližně na dobu, kdy osoba funkci ukončí).

- z fondů tajných spolupracovníků („TS“), zpravodajského rozpracování („ZR“), vyšetřovacích svazků („V“) a rehabilitace („R“) písemnosti, v nichž spolupráce, rozpracování nebo vyšetřování skončilo v době blízké věku osoby, jenž byl rozhodující pro vytřídění písemností (stanovila se skartační doba deseti let od uložení písemností do archivu), kde šlo o skupinovou trestnou činnost, která byla rozpracována nebo vyšetřována, přičemž žádná z podílejících se osob nedosáhla stanoveného věku pro vytřídění písemností (skartační doba se stanovila podle toho, kdy nejmladší zúčastněná osoba měla dosáhnout stanoveného věku).

- z fondu taktického („T“) písemnosti, které pojednávaly o více osobách, nešlo-li po soustředění písemností k některé z osob jednoznačně rozhodnout. V daném případě se u této písemnosti stanovila kvůli budoucímu posouzení skartační doba dalších pěti let.

- z fondu objektových svazků („OB“) svazek (část, díl, písemnost), u kterého bylo žádoucí, aby pro potřeby výkonných útvarů StB zůstal nadále uložen u místně (věcně) příslušného statisticko-evidenčního útvaru (skartační doba se stanovovala dle potřeby výkonného útvaru).

Do skupiny S se z jednotlivých fondů zařazovaly:

- ze zvláštního fondu („Z“), fondů tajných spolupracovníků („TS“) a zpravodajského rozpracování („ZR“) jednotlivé vytříděné pomocné písemnosti ze svazků, nenarušilo-li to obsahové souvislosti svazků, složky (mimo složek dokumentace); podsvazky, pracovní a finanční svazky atp. (i vytříděné do skupiny A), veškeré písemnosti mimo těch, o nichž bylo rozhodnuto, že zůstanou ve svazku trvale uschovány (jako návrhy, služby, závěrečné zprávy atp.), případně další svazky (spisy), které neměly zpravodajskou ani jinou hodnotu.

- z fondu taktického („T“) písemnosti k jednotlivým osobám, k nimž nebyly v průběhu uschovací doby získány žádné další závažné informace, opravňující k zařazení písemností do skupiny V. V případě fondu starých písemností („S“) se postupovalo obdobně jako u fondu taktického. Z fondu objektových svazků („OB“) se písemnosti vybíraly na základě obdobných zásad jako u svazků předchozích, případně svazky, části a díly, jejichž obsah měl nízkou zpravodajskou hodnotu, či byly založeny na méně významné objekty a báze teritoriálně ohraničené nebo vymezené oborovou příslušností.

Při posuzování písemností osob evidovaných ke svazku (spisu) bylo možné písemnosti z něj vyjmout, za předpokladu, když šlo o písemnosti *„takového charakteru, že je třeba, aby osoba na jejich podkladě zůstala evidována“*. Za těchto okolností se postupovalo podle pokynů o ukládání volných písemností k osobě, a to pokud:

a) byl-li na tuto osobu registrován (uložen) svazek (spis), připojovaly se tyto písemnosti k tomuto svazku (spisu). V seznamu dokumentů pracovník archivu vyznačil číslo jednací a komu, kdy a ke kterému registračnímu nebo archivnímu číslu byly písemnosti odeslány.

b) nebyl-li na takovou osobu registrován (uložen) svazek ani spis, bylo možné písemnosti ponechat v další úloži ve fondu „T“ oprávněného SEÚ. Současně se příslušným postupem zajistilo evidování osoby v místní i ústřední evidenci.[59]

Závěrem

Počátkem sedmdesátých let minulého století prošla administrativa kontrarozvědných písemností řadou změn, v jejichž rámci byl nově definován a zorganizován jednotný evidenční, statistický a archivní systém StB. Aparát operativní evidence i operativního archivu se opět stal specifickou páteří agenturně-operativní činnosti i pamětí StB, stejně jako pomůckou vedení komunistické politické policie při organizování preventivních a represivní opatření jak proti domácím, tak zahraničním subjektům státněbezpečnostního rozpracování, vyšetřování a sledování. Přes určité kosmetické změny (včetně zrušení evidenčního místa u Hlavní správy StB SSR) vydržel tento systém ve funkční podobě až do roku 1978, kdy z důvodu infiltrace centrálního aparátu StB došlo k poslední velké změně před pádem komunistického režimu.

59 ABS, f. A 31, inv.j. 357. Metodické pokyny náčelníka SEO FMV č. 1. K článku 31 Směrnic.

Dokument 1 (přepis)
1973, květen, Praha. Přednáška náčelníka 1. oddělení SEO FMV pplk. Josefa Sýkory[60]
Systém a funkce evidence čs. kontrarozvědky

ÚVOD

Účelem této přednášky je seznámení se se systémem a funkcí evidence čs. kontrarozvědky. Je určena pracovníkům čs. kontrarozvědky a má jim podat informaci o organizaci evidenčního systému a jejich administrativních a evidenčních právech a povinnostech při služební práci. Nepůjde tedy o samotnou teoretickou, ale hlavně o praktickou lekci, která má pomoci poznat v hlavních zásadách principy administrativy a evidence při kontrarozvědné práci a seznámit se ze základními možnostmi a povinnostmi souvisejícími s touto prací.

Přednáška je proto rozdělena na dvě části:

I. Systém evidence čs. kontrarozvědky, její místo a funkce

II. Práva a povinnosti pracovníka ve vztahu k evidenci

I. Systém evidence čs. kontrarozvědky

Jako každý jiný systém, je i pro evidenci čs. kontrarozvědky platná a závazná obecná definice systému, tedy „soustavy věcí", že jde o „uzavřený, jednotně uspořádaný celek, mající určitou formu a metodu".

Znamená to záměrný, promyšlený, určitým způsobem uspořádaný postup, organizaci, dynamický vývoj, pravidelnost a plánovitost. A jsme zde už u teorie, nutno dodat, že v daném případě je obecně uvedená definice charakterizována jako – uzavřený a jednotně uspořádaný celek v rozsahu oborové složky čs. kontrarozvědky a tomu přizpůsobená jeho forma a metoda.

Chceme-li určit formu a metodu evidence čs. kontrarozvědky, je nutné vycházet z materialistického pojetí vztahu obsahu a formy, podle něhož obsah určuje formu a tato je na obsahu závislá, neboť obsah je prvotní (forma neexistuje sama o sobě), ale vždy jde o formu nějakého obsahu!

Převedení této teoretické poučky do praktické řeči a naší problematiky znamená vycházet z faktu, že v podstatě jde o evidenci kontrarozvědných, zpravodajských

60 Pplk. Josef Sýkora (nar. 23. 7. 1918) byl od 1. 3. 1950 příslušníkem KV NB Plzeň, 1. 1. 1951 vyšetřovacím orgánem, 1. 1. 1953 referentem-vyšetřovatelem, 1. 4. 1953 starším referentem-vyšetřovatelem Správy vyšetřování MNB, 1. 8. 1953 náčelníkem sekretariátu Správy vyšetřování MV, 1. 9. 1956 zástupcem náčelníka I. zvl. odboru MV, 1. 9. 1958 náčelníkem 2. oddělení I. zvl. odboru MV, 1. 1. 1961 náčelníkem 1. oddělení I. zvl. odboru MV, 1. 10. 1966 náčelníkem 1. oddělení SEO HS-StB, 1. 3. 1969 náčelníkem 1. oddělení SEO II. správy FSZS, 1. 9. 1971 náčelníkem 1. oddělení SEO FMV, 31. 3. 1973 uvolněn ze služebního poměru; při příležitosti odchodu z činné služby uděleno uznání.

informací ve vztahu k osobám, jež jsou jejich nositeli a tedy také objektem zájmu a práce čs. kontrarozvědky.

Tím se dostáváme k prvnímu a hlavnímu závěru charakteristiky systému evidence čs. kontrarozvědky, který je určující, pokud jde o jeho formu a metodu.

Další kritéria forem a metod systému evidence čs. kontrarozvědky jsou pak určována jejím chováním, tj. poskytovat každému stupni řízení v reálném čase potřebné informace a funkce, umožňující koordinaci a kooperaci při dodržení zásad konspirace, tj. utajení obsahu, forem i metod práce čs. kontrarozvědky před nepovolenými osobami.

Pokud jde o vlastní systém, místo a organizační strukturu evidence čs. kontrarozvědky je toto určeno „Směrnicí pro evidenci, statistiku a administrativu v čs. kontrarozvědce", vydanou jako služební kniha pod zn. A-oper-II-1[61] a RMV č. 25/1972 „Organizační řád statisticko evidenčního odboru FMV".[62] V podstatě jde o určení organizování a provádění všech statistických, evidenčních a archívních záležitostí čs. kontrarozvědky statisticko evidenčním útvarům.

Evidenční systém, jeho složky a funkce

Úvodem je třeba uvést, že pod pojmem „evidenční systém" je zahrnuta prakticky i veškerá administrativní agenda, tj. od vyrobení písemnosti, přes její evidenční, obsahovou i formální až archiválním funkci. Základem je tedy zpravidla písemná informace zpravodajského obsahu, což je dle míry hodnoty, tedy kvalitativní případně kvantitativní stránky, zásadním kritériem při hodnocení a rozhodování o příslušnosti či nepříslušnosti do soustavy. Jde v podstatě o první rozhodnutí o tom, jak a zda tu kterou získanou informaci formalizovat, tedy vůbec psát. Další procedury pak mají ovlivnit, zda informace podmínkám soustavy vyhovuje, je-li podnětem k nějaké reakci či svým obsahem stačí její úschova a tedy vstoupí určitou formou do soustavy.

V podstatě zde jde o první tzv. filtrační stupeň při vstupu informace do soustavy. Míra kvality, ale i kvantitativní stránka zde hraje důležitou roli, neboť jejich podceněním může docházet jak k nedostatku, tak k inflaci poznatků v systému.

Zásadní a důležitou složkou evidenčního systému čs. kontrarozvědky je instituce tzv. svazkové agendy. Jde o ustanovení stanovící, že poznatky – čili informace se soustřeďují – kumulují podle svého obsahu ve formě souboru písemností tj. ve svazcích, které jsou označovány vhodnými názvy (akcí, krycích jmen a osob atp.). Tento princip má svoje osvědčené výhody při kontrarozvědné práci a zpravodajské činnosti vůbec, neboť kromě možnosti soustřeďování informací stejných nebo ke stejným jevům či osobám, umožňující jejich transformaci a analýzu, ale i maximálně možnou

61 Tehdy ještě RMV č. 24 – Instrukce o operativní evidenci a administrativě při agenturně operativní práci Státní bezpečnosti (A-oper-II-1) z 15. 9. 1962; viz http://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozkazy/smernice/rmv_24_1962.pdf

62 Srov. RMV ČSSR č. 25 – Organizační řád statisticko-evidenčního odboru z 12. 5. 1972.

konspiraci před nepovolanými osobami, které se v procesu zpravodajské práce a manipulace s informacemi do styku s nimi dostávají.

V současném vývojovém stádiu systému evidence čs. kontrarozvědky pak umožňuje v reálném čase dostupovat [dostupnost?] celého souboru informací ve svazku, a to lustrací, která odkazovým způsobem, zpravidla k číslu příslušného svazku, umožní přístup a seznámení se s požadovanými, často za léta „nastřádanými" informacemi k danému problému či osobě.

Jak by asi bez této instituce svazků vypadala práce, kdyby se postupovalo jen dle všeobecného administrativního pořádku lze uvést, že např. v jednom svazku se v průměru nachází asi 150 listů, z toho kdyby jen 100 jich mělo čj. a nacházely se tam kde vznikly, tedy u různých útvarů, znamenalo by to jednak jejich centrální evidování případně i ukládání. Když pak vezmeme v úvahu různé vytřiďovací lhůty a práci spojenou se zajištěním dynamiky (přírůstky a úbytky jednotlivých spisů), je možno učinit si byť nepřesnou představu o složitosti a náročnosti takového systému. Při tom nelze opomenout tak důležitou věc, jakou je konspirace, která v takovém systému ani při nejlepší vůli dodržet nelze.

Než rozebereme další složky systému, je nutné se zmínit o základním a neopominutelném principu, nakonec každého systému, a to o jednotnosti. Má-li systém plnit svoji cílovou funkci je nezbytné, aby na všech úsecích i stupních byl dodržován a jeho každé jednotlivé ustanovení a postupy byly bezpodmínečně dodržovány. Jen tak je možné, aby plnil všechny svoje funkce, jichž není málo a jsou možno říci životně nutné.

Jednotný systém evidence čs. kontrarozvědky má a musí plnit tyto hlavní funkce:

1. konspiraci zájmů a činnosti čs. kontrarozvědky před osobami nepovolanými,
2. koordinaci činností pracovníků čs. kontrarozvědky v procesu vyhledávání, rozpracování i v práci s TS,
3. soustřeďování, evidování, statistické vyhodnocování a archivování zpravodajských informací k osobám, objektům, organizacím a jevům, které jsou předmětem kontrarozvědné činnosti.

Kromě toho musí vytvářet podmínky a zdroje k řízení, kontrole, analytické, ale i jiné např. politické, propagandistické, historické aj. činnosti.

Působnost a závaznost systému evidence čs. kontrarozvědky platí pro všechny útvary čs. kontrarozvědky, jejichž činnost je upravena služ. předpisy A-oper-I-1[63] a A-oper-I-3.[64] Ve vymezených případech pak některým ostatním příslušníkům SNB a vojsk MV. Funkci systému pak zabezpečují statisticko evidenční útvary, jimiž jsou:

a) SEO FMV, který je federálním útvarem čs. kontrarozvědky,
b) SEO HS StB SSR,[65]

63 Viz http://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozkazy/smernice/rmv_54_1972.pdf

64 Viz http://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozkazy/smernice/rmv_8_1972.pdf

65 K působení Hlavní správy StB SSR srov. SIVOŠ, Jerguš: *Centrála ŠtB na Slovensku. Vznik, vývoj a zánik Hlavnej správy Štátnej bezpečnosti Slovenskej socialistickej republiky (1969–1974)*. In: Sborník Archivu bezpečnostních složek č. 9, ABS, Praha 2011, s. 271–322.

c) SE útvary na správách StB ve všech krajích,
d) SEO HS VKR – na III. správě.

Aby systém jednotně fungoval je nutné, aby i základní materiál, tj. písemnost byla po formální stránce schopna zapojení do soustavy. Znamená to tedy, že počínaje od jednotlivé písemnosti až po jejich soubor-svazek, musí splňovat potřebné náležitosti, jako je úplné označení útvaru u kterého vznikla, číslo použité k její prvotní evidenci, datum vyhotovení, stupeň utajení, název charakterizující obsah, počet listů a příloh, počet vyhotovení s rozdělovníkem výtisků, čitelný podpis zpracovatele případně schvalovatele.

Agenturní zprávy pak musí být označovány krycím jménem a registračním číslem svazku, případně i pořadovým číslem listu ve složce vlastních zpráv.

Z hlediska připravovaného nasazení reprografie (mikrofilmové techniky) na úseku archivu, se pak vyžaduje čitelnost písma, kvalita papíru a úprava, která její nasazení umožní. Jde např. o dodržení čtyřcentimetrového okraje vlevo spisu k zařazení do rychlovazačů, zákaz psaní „vyjádření" přes původní text atp.

Pokud jde o obsahovou stránku písemností, jde o záležitost, kterou nelze taxativně předepsat. To je věc intelektu a kvality každého zpracovatele. Lze snad jen poznamenat, že by měla každá informace splňovat všech 7 kriminálních otázek (kdy, kde, kdo, co, proč, jak a s kým), což dosud často chybí.

Soustřeďování jednotlivých písemností k určitému jevu, osobě, chráněnému či rozpracovávanému objektu nebo nepřátelské bázi se provádí v jednotlivých svazcích zpravodajského rozpracování nebo svazcích tajných spolupracovníků. K jejich vedení vydávaní SE útvary zvláště upravené desky a to na agenta, rezidenta, držitele propůjčeného bytu, konspirační byt, nebo svazek objektový osobní, signální, pátrací a kontrolní.

Jak patrno již z jejich názvu, jejich skladba a názvy charakterizují jejich účel a obsah. Smysl a účel jejich vedení je rozveden ve Směrnicích A-oper-I-3 a A-oper-I-1. Všechny tyto svazky jsou statisticky sledovány a vykazovány pro potřeby řízení a kontrolu.

Další zvláštností oproti běžnému administrativnímu pojetí spisového pořádku je instituce osobních spisů. Ustanovení o osobních spisech je v podstatě obdoba svazku s tím rozdílem, že nejsou statisticky sledovány a vykazovány, ale též plní funkci soustřeďování informací prověrkového charakteru k zájmovým osobám a umožňují jejich evidování, lustraci i archivování. Jde o tzv. styky TS nebo rozpracovávaných osob, důvěrníky příp. jiné osoby, k nimž jsou získány nebo zjištěny poznatky kontrarozvědného charakteru. Jedním z hlavních důvodů zavedení osobních spisů je zamezit vzniku tzv. volných, evidenčně nedostupných materiálů a jejich kumulace – soustřeďování na jednom místě.

Všechny druhy svazků a osobních spisů mohou pak mít různé přílohy. Jsou to obdobné desky jako sám svazek nebo spis, shodného registračního čísla, ale rozličného obsahu. Pro jednotnost a přehlednost jsou používány následující názvy podle potřeby jejich vedení:

1) částí svazku je pokračování téhož svazku po obsažení cca 300 listů jeho předcházející části;

2) díly svazku se používají pouze u objektových svazků a zařazují se do nich spisy, které se vztahují k vymezené konkrétní organizační nebo výrobní jednotce daného objektu a nebo stejného charakteru písemností (např. spisy o síti TS, nepřátelských osob, režimu stát. tajemství atp.).

3) Složky se na vyžádání vydávají na:

a) vlastní zprávy od TS (tzv. prac[ovní] svazek)

b) přehledy o návštěvách a provozu KB nebo PB (obdoba prac. sv. u TS a D)

c) dokumentace nepřátelské činnosti

d) finanční doklady – vede se dle přísl[ušných] Směrnic[66]

(jde o to, aby se kontrolní hospod[ářští] pracovníci nemohli seznamovat s obsahem hl[avního] svazku)

e) korespondenci a jiné pomocné písemnosti pracovního charakteru, jako např. kopie různých dožádání, spisy průvodního charakteru, negativní výsledky sledování, lustrační listy okrajově prověř[ovaných] osob atp.

Význam této složky spočívá mj. v tom, že do vlastního svazku již při jeho vedení se nedodávají spisy nepodstatné, čímž je dosažena i značná úspora prostorů v archivech a je možné, účelné a hospodárné využití mikrofilmové techniky při archivování svazků, neboť tyto složky budou vytřiďovány před uplynutím skartační lhůty svazků k osobám.

Ve všech svazcích, osobních spisech i složkách jsou jednotlivé písemnosti zapisovány v „seznamech" (skl[adový] tiskopis) podle poř[adových] čísel stránek ve svazku spisu nebo složce. V tom také spočívá prvotní evidování držitelem svazku vyrobených spisů.

Prakticky zde tento tiskopis plní funkci protokolu všech písemností k danému případu vyrobených a nebo došlých.

Pro přehlednost poznatků v tom kterém svazku nebo i složce je dle potřeby veden a doplňován tiskopis „seznam osob". Ten při soustavném doplňování již v průběhu vedení svazku umožňuje mít přehled o tom, ke kterým osobám a na kterých stránkách se k nim nachází poznatky a i o tom, které z nich jsou evidovány v evidenci čs. kontrarozvědky. Důležitým pomocníkem pak je dobře vyplněný tento tiskopis při studiu svazku po uložení do archivu, neboť se nemusí pročítat celý svazek.

Dynamika svazkové agendy má předepsán pochopitelně svůj režim při jejich zakládání, vedení, předávání, ukončování, archivování i vytřiďování (skartaci). Jde o postupy, které jsou podrobně rozvedeny v příslušných ustanovení „Směrnic" a které je možno obecně shrnout v tyto zásady:

66 Srov. RMV č. 3/1965 – Směrnice o hospodaření s finančními prostředky určenými na agenturně operativní činnost z 12. 5. 1965.

1) svazky i spisy je možno registrovat u příslušného SEO na podkladě návrhů schválených příslušnými služebními funkcionáři, předložené na evidenčních a u svazků i statistických karet;

2) všechny změny v údajích na těchto kartách je nutno hlásit SEO;

3) každé předání svazku, spisu je nutno provádět v součinnosti se SEO;

4) pominou-li důvody vedení svazku-spisu je povinností pracovníka tyto ukončit předepsaným způsobem (vypracovat závěr[ečnou] zprávu atp.) a předat do 30ti dnů příslušnému SEO k uložení do archivu;

5) archivování svazků k osobám trvá do 70ti let jejich věku nebo úmrtí.

Evidování osob v evidenci čs. kontrarozvědky

je nejdůležitější složkou systému. Má-li tento zdroj informací svojí nejzákladnější funkci plnit, musí obrážet dynamiku života a práce všech orgánů čs. kontrarozvědky. Znamená to včas do systému vkládat informace nové a také ho doplňovat v souladu s dosaženými výsledky práce. Zde platí více než kde jinde, že co do evidence vložíme, jen to také z ní můžeme dostat.

Proto je také „Směrnicí" stanovena povinnost evidovat u SEO všechny zpravodajsky zajímavé osoby a zejména styky TS a rozpracovávaných osob, styky kádrových rozvědčíků a zpravodajsky zajímavých pracovníků kapitalistických ZÚ a institucí. Tyto osoby se evidují v průběhu práce ve svazcích jednoduchým způsobem, a to se souhlasem náčelníka oddělení na základě vylustrovaného lustračního listu, na kterém se uvede důvod zaevidování a vyplněním příslušného počtu evidenčních karet. Písemnosti k nim se zařazují do příslušného svazku nebo spisu.

Zrušení takto evidovaných osob se provádí opět se souhlasem náčelníka oddělení a to původním lustračním listem, na kterém se uvede důvod. Zpravodajsky cenné písemnosti se současně předávají SEO k archivování.

Evidování osoby se zaznamenává do příslušné rubriky tiskopisy „Seznamu osob" a případné vyjmutí písemností do příslušné rubriky „Seznam dokumentů" příslušného svazku.

Je-li na osobu vydán „osobní spis" předává se SEO k archivování. Na tyto, pouze evidované osoby vydává evidence SEO při jejich lustraci odkaz na registrační číslo svazku nebo spisu, na příslušného pracovníka a jeho útvar. Lustrační list se nezadržuje! Je věcí evidujícího pracovníka, v jakém rozsahu pak lustrujícímu na jeho dotaz poznatky sdělí nebo předá.

Uvedené evidování zájmových osob má hlavní význam pro koordinaci práce mezi pracovníky čs. kontrarozvědky.

Konspiraci zájmu, forem a metod práce čs. kontrarozvědky potřebnou i mezi orgány uvnitř StB pak zajišťuje další významná složka systému a to je instituce blokace. Obecně platí zásada, že všechny osoby, na které je registrován svazek nebo spis, jsou v evidencích SEO blokovány. Blokace je opatření, které zajišťuje při lustraci osoby

okamžité předání zadrženého lustračního listu pracovníku, který osobu blokoval. Lustrující obdrží vyplněný tiskopis „příkaz k předání poznatků" s odkazem na příslušný útvar, pracovníka a registrační číslo svazku.

Je-li blokovaná osoba lustrována jiným útvarem SNB (orgány VB, kádr[ovými] pracovníky, pracovníky útvarů SPV ap.) není tomuto evidencí sdělováno nic, ale blokující pracovník je bezodkladně informován „sdělenkou" o tom, kdo a z jakého důvodu osobu lustroval. Na něm pak je, zda a v jakém rozsahu důvody svého zájmu do 7 dnů sdělí nebo provedl u aktu sledovaného lustraci. V praxi to např. při lustraci povolovacím útvarem VB k nošení zbraně znamená, že buď u tohoto vznese námitky a odůvodnění zamítnutí žádosti a nebo, nemá-li námitky ani důvody, nechá věci volný průběh. Čili založí „sdělenku" do složky korespondence svazku. Povolovací útvar VB pak žádost vyřídí jen s ohledem na svoje informace k osobě žadatele.

Je-li blokovaná osoba lustrována[67] seznamem, který nelze pochopitelně zadržet, je na seznamu evidencí SEO vyznačeno u příslušné osoby reg[istrační] číslo svazku a seznam předán lustrujícímu. Pracovník, který osobu blokoval je bezodkladně informován „Sdělenkou" kdo, eventuálně proč osobu lustroval. Podle účelu lustrace pak postupuje tak, aby jeho poznatky zůstaly buď utajeny, nebo učiní příslušná opatření k ovlivnění aktu sledovaného lustrací osoby.

Pro maximální utajení některých zájmových, hlavně pak rozpracovávaných osob a nebo i TS, může pracovník vyžádat písemně u příslušného SEO v odůvodněných případech tzv. „Zvláštní blokaci". V písemné žádosti, kterou schvaluje příslušný náčelník, uvede rozsah omezení nebo vyloučení sdělování výsledků lustrace, způsob a formu jeho informování o tom, kdo osobu lustroval. Při zavedení této zvláštní blokace je nutno upozornit na určité riziko, spočívající v tom, že lustrující má za to, že na osobě nemá u StB nikdo zájem; to znamená, že jí může začít rozpracovávat, verbovat nebo i zatknout, neučiní-li si sám vhodným konspirativním způsobem dotaz o účelu lustrace.

Jinak při střetu blokace a evidování téže osoby platí zásada vzájemné výměny poznatků a dohody o dalším postupu. Nedojde-li k dohodě mezi pracovníky, rozhodují o dalším postupu nejbližší nadřízení náčelníci.

V rámci zákona o ochraně státního tajemství (č. 102/71 Sb.)[68] jsou za účelem ochrany určených osob pro práce se státním tajemstvím zahrnuty do evidencí čs. kontrarozvědky ty osoby, k nimž útvary OST [ochrana státního tajemství] vydávají povolení. Význam tohoto opatření je preventivně zabezpečovat ochranu těchto osob a v důsledku toho pak samo státní tajemství, jež tyto osoby znají.

Zjistí-li pracovník kontrarozvědky, že se státním tajemstvím se seznámila osoba, která k tomu nebyla určena a tedy také prověřena, je povinen osobu evidovat a dodatečně zavedením „osobního spisu" prověřované osoby tuto prověřit.

67 Přeškrtnuto a rukou nahrazeno slovo *„blokována"*.

68 Srov. zákon č. 102/1971 Sb. o ochraně státního tajemství z 8. 10. 1971.

Při lustraci těchto „určených osob" vyznačuje SEO přímo na lustrační požadavek, že jde o tzv. nositele státního tajemství. Je na pracovníku, aby posoudil charakter svých poznatků k osobě v závislosti na faktu, že jde o jeho znalost státního tajemství a učinil pak příslušná a shodná opatření, aby nedošlo k jeho vyzrazení nepříteli.

Evidence čs. kontrarozvědky

Nejdůležitější složkou systému evidence čs. kontrarozvědky je pak vlastní kartotéka – obecně nazývaná evidence (operativní evidence). Je to v podstatě integrovaná kartotéka zahrnující v globálu ty informace čili poznatky k osobám, které jsou nebo byly předmětem zájmu útvarů čs. kontrarozvědky a tyto je dle platných předpisů evidovaly a spisy k nim u SEO uložily. Kromě toho jsou v této evidenci evidováni signálně čs. občané, na nichž má zájmy čs. rozvědka.

Funkce této evidence spočívá jednak v koordinaci činnosti a práce všech složek StB a SNB vůbec a jednak slouží jako zdroj informací, umožňující odkazovým způsobem přístup k poznatkům na prověřované osoby.

Při tom hlavní metodou tyto funkce plnit zůstává zajištění maximálně možné konspirace.

Organizace evidence čs. kontrarozvědky

je podřízena jednak teritoriální a jednak oborové působnosti jednotlivých útvarů. Je totožná s organizační strukturou SE oddělení a SE odborů, tj. podle jednotlivých správ čs. kontrarozvědky.[69]

Základní článek celé soustavy tvoří evidence na správách StB ve všech krajích, s výjimkou S StB v Praze ~~a Bratislavě,~~[70] jež má evidenci u ~~SEO HS StB v SSR a u~~[71] SEO FMV. ~~Evidence na SEO HS StB v SSR je centralizovanou teritoriální evidencí útvarů KR na území SSR.~~[72] U SEO FMV je pak vedena ústřední evidence za celou čs. kontrarozvědku.

Oborovou evidencí vojenské kontrarozvědky je pak evidence HS VKR, která je vedena u SEO III. správy FMV. V této evidenci jsou soustředěny informace kontrarozvědného charakteru k příslušníkům čs. ozbrojených sil, občanským zaměstnancům vojenské správy a některým civilním osobám, mající vztahy kontrarozvědného charakteru k vojenské problematice.

69 K 21. 2. 1973 působily v rámci čs. kontrarozvědky útvary výkonného aparátu HS kontrarozvědky (II. správa), HS vojenské kontrarozvědky (III. správa), správa sledování (IV. správa), správa ochrany stranických a ústavních činitelů (V. správa), správa zpravodajské techniky (a HS ŠtB SSR). Srov. ŽÁČEK, Pavel: *Nástroj triedneho štátu. Organizácia ministerstiev vnitra a bezpečnostních zborov 1953–1990*. Edice dokumentů. ÚPN, Bratislava 2005, s. 117.

70 Škrtnuto rukou.

71 Škrtnuto rukou.

72 Škrtnuto rukou.

Všechny tyto evidence slouží potřebám práce útvarů čs. kontrarozvědky a ve vymezených případech i některým jiným útvarům SNB a vojsk MV.

Její využívání se děje formou lustrace.

Vyžadování a právo lustrace

je pro jednotlivé útvary vymezeno příslušnými služebními předpisy. Pracovníci KR a rozvědky mají pochopitelně pro služební účely právo lustrace v plném rozsahu. Ostatní příslušníci SNB, jako např. pracovníci kriminální služby, vyšetřovatelé VB, kádroví pracovníci útvarů SNB a pověření pracovníci SPV [správa pasů a víz] a [na] některých správách útvarů VB pak jen ve vymezeném rozsahu. Tito příslušníci musí při každé lustraci uvést její důvod, což je důležité pro informaci a případná opatření, která je povinen učinit pracovník čs. kontrarozvědky, má-li lustrovanou osobu blokovánu.

Pokud potřebuje pracovník KR [kontrarozvědka] lustrovat vojenskou osobu (i civil[ní] zaměstnance), tj. sloužící v čs. ozbrojených silách, je povinen ji lustrovat u SEO III. správy FMV. Potřebuje-li provést lustraci i u Gen[erálního] štábu MNO (voj[enská] rozvědka) vyžaduje lustraci tzv. dvojitým lustračním listem a to výlučně jen přes SEO III. správy FMV.

Vyžadování lustrace se provádí pouze písemně předepsanými tiskopisy, které schvaluje náčelník oddělení a to prostřednictvím místně příslušného SEO. Jsou to lustrační list na osobu (č. skl. 701), hromadný lustrační list (schvaluje náčelník odboru) používaný zpravidla pro lustraci celých rodin (např. branců) č. skl. 708 a již zmíněný dvojitý lustrační list (č. skl. 726).

Při hromadné lustraci většího množství osob, což se děje zpravidla při prověrce jednotlivých bází, osazenstva některé instituce a nebo operativní akce, je možno vyžadovat lustraci těchto osob abecedně sestaveným seznamem, který schvaluje náčelník odboru nebo samostatného oddělení.

Naléhavé případy lustrace, kdy operativní situace to vyžaduje, je možno u SEO FMV vyžadovat šifrovkou. V těchto případech musí být uvedena lhůta tj. přesné datum a čas – hodina, do které má být výsledek lustrace sdělen a také komu, tj. jméno, případně telef[onní] spojení.

Jedním lustračním požadavkem lze lustrovat ve všech evidencích SNB a proto na každý požadavek musí pracovník vyznačit, v kterých jednotlivých evidencích lustraci žádá a z konspiračních důvodů musí dodržet jejich sled tak, aby poslední lustrace byla provedena v evidenci čs. kontrarozvědky případně I. správě.[73] Na čitelnosti a správnosti jmen a dat lustrovaných osob pochopitelně závisí i správnost provedené lustrace. Nejsou-li údaje k lustrované osobě úplné, není evidence povinna ji provést, a když, tak bez záruky. V takových případech se k eventuálním poznatkům vyznačí poznámky „Zda totožný?“

73 Hlavní správy rozvědky FMV.

Vyřizování lustrace

Je-li lustrovaná osoba blokována, evidence lustrační list zadrží a urychleně ho předává pracovníku, který osobu blokoval. Tím je znemožněna dvojí blokace téže osoby, neboť blokování se provádí právě na podkladě vylustrovaného lustračního listu, který v daném případě je odebrán. Lustrující však dostane od evidence tiskopis „příkaz k předání poznatků" pracovníku, který osobu blokoval.

Jeho povinností je sdělit případně předat poznatky, jež byly důvodem k lustraci. Pracovník blokující osobu není povinen sdělovat charakter ani důvod svého zájmu.

Je-li lustrovaná osoba jen evidována, to znamená, že poznatky jsou ve svazku u některého pracovníka a nebo v archivu SEO, vyznačí evidence na zadní straně lustračního listu číslo příslušného svazku a vrátí ho žadateli. V těchto případech se evidujícímu pracovníku ze strany evidence nesděluje nic a je na lustrujícím, aby se s příslušným pracovníkem spojil nebo vyžádal svazek ke studiu v archivu SEO. Poznatky k takto evidovaným osobám lze rozlišit dle vyznačení výsledku lustrace. Je-li materiál u pracovníka KR vyznačí evidence jeho reg. číslo, útvar (správa, odbor, oddělení) a jméno pracovníka, který osobu evidoval. Nachází-li se některý materiál v archivu, uvede evidence jeho archivní číslo (a. č.) a útvar SEO v jehož archivu se materiál nachází. Pozn. (napříště bude patrno již z reg. i arch. č. tj. z jeho prvních dvou čísel, u kterého SEO se spisy nachází. Jde o určitou obdobu poštovních směrových čísel.)[74]

Při lustraci seznamů, které nelze v evidenci zadržet i při výskytu blokovaných a evidovaných osob, vyznačí evidence u příjmení blokovaných osob tuto skutečnost s odkazem na reg. číslo svazku-spisu, útvar a pracovníka, který blokoval a zašle mu urychleně tiskopis „Sdělení o lustraci" (č. skl. 730). Lustrující obdrží zpět celý seznam a je povinností obou pracovníků, aby se spojili, sdělili si potřebné informace, na jejichž podkladě se jejich zájmy střetly.

Archivní poznatky, k jejichž nahlédnutí je vázáno na souhlas některého funkcionáře KR, jsou u arch. čísla vyznačeny písmenem „Z" (zvláštní fond) a uveden i funkcionář jehož souhlas je k zapůjčení svazku zapotřebí. Chce-li pracovník svazek zapůjčit nebo obnovit, musí předložit písemný souhlas uvedeného náčelníka.

Při vylustrování archivních poznatků v evidenci pro pracovníky vzdálených útvarů KR, SEO vyhotovuje a zasílá obratem stručný výpis charakterizující poznatky k osobě. Jsou-li však tyto materiály u jiných SEO (v krajích) musí si pracovník tyto výpisy vyžádat sám.

Je-li v evidenci na lustrovanou osobu signální karta I. správy, postupuje SEO lustrační požadavek k provedení lustrace i u SEO I. správy. Tak je tomu u čs. občanů. Cizince je možno, a v případech připravovaného aktivního rozpracování či kontaktování nutno, lustrovat vždy u SEO I. správy. Bez této lustrace SEO ČS KR nesmí na osobu zaregistrovat svazek ani spis, ani ji evidovat.

74 Tuto ideu se až do konce roku 1989 nepodařilo realizovat.

Další pomocné evidence
tvořící uzavřený jednotný systém, vedených [vedené] u útvarů SEO jsou:

1) Evidence uprchlíků („U"), které obsahují jmenné karty čs. občanů a bezdomovců, kteří po roce 1945 bez povolení čs. úřadů opustili ČSSR, nebo se o to pokusili a nebo zneužili výjezdního povolení a zůstali v cizině. Tato evidence umožňuje ztotožňovat a doplňovat údaje k čs. emigraci při jejím kontrarozvědném rozpracování. Dotazy se vyžadují na podkladě běžných lustračních požadavků.
Evidence voj[enských] osob – emigrantů je vedena u SEO III. správy.

2) Statistické evidence vedou SE [statisticko-evidenční] útvary na podkladě údajů vyžadovaných na pracovnících při registraci svazků. Serioznost jejich údajů, jakož i včasné hlášení všech sledovaných údajů má přímý vliv na pravdivost statistických výkazů a souborů, které jsou vypracovávány pro všechny stupně řízení, kontroly a analytické útvary FMV.

3) Evidence písemností pro studijní účely (SÚ) jsou vedeny u:
SEO FMV (spisy bezpečnostního charakteru z let 1938–1945 a pozdější doby, než byla zavedena svazková agenda);
SEO HS StB v SSR (spisy z doby tzv. Slov. štátu, většinou spisy HSLS, HG atp.)
Lustrace v těchto evidencích se na lustrační požadavek vyznačuje zkratkou „SÚ-FMV" nebo SÚ ~~HS~~ StB ~~SSR~~[75] *Bratislava*[76].

Jedním z posledních složek administrativního systému ČS KR [československé kontrarozvědky] je jeho archiv.
Archiv ČS KR je zdrojem informací zpravodajského charakteru shromážděných za celé období činnosti socialistického státního aparátu, prakticky po roce 1948. (Do zavedení svazkové agendy v r. 1954[77] jsou písemnosti v tzv. fondu „S" a později dle jednotlivých druhů svazků ve fondech operativních („O"), agenturních („A") a vyšetřovacích-soudních spisů („V").
Jsou zpřístupněny přes jména osob formou lustrace v evidencích, nebo podle názvů akcí, krycích jmen, registračních čísel a tematických hesel.[78]
Dislokace archivů ČS KR je totožná s organizací evidencí. Archivované písemnosti mohou vyžadovat k nahlédnutí zásadně jen výkonný pracovníci ČS KR ke služebním účelům a to na studovně archivu.

75 Škrtnuto rukou.
76 Doplněno rukou.
77 Srov. ŽÁČEK, Pavel: *Agenturně-operativní svazky Státní bezpečnosti a jejich registrace, 1954–1957*. In: Pamäť národa č. 3, 2005, s. 6–12.
78 Srov. Dokument 2.

Režim zapůjčování spisů ke studiu spočívá v předložení písemného požadavku, kterým je u spisů k osobě vylustrovaný lustrační list, ne starší 30ti dnů od provedení lustrace. Je-li lustrace starší, je nutno provést tímtéž lustračním listem jeho přelustraci, tzn. předložit opět evidenci ke zjištění zda osoba mezi tím nebyla někým blokována, což by znamenalo, že bez souhlasu blokujícího pracovníka archivní materiál nelze nikomu zapůjčit.

K zapůjčení spisů věcné nebo tématické povahy ke studiu je třeba písemného požadavku schváleného náčelníkem oddělení. […]

Archivované svazky lze v odůvodněných případech obnovit a pokračovat v jejich vedení při realizaci případu nebo spolupráce. V takových případech se postupuje jako při zavedení nového svazku (návrhy atp.). Vydání svazku z archivu zařizuje registrační pracovník SEO. I v těchto případech je zakázáno vyjímat nebo měnit dosavadní skladbu a uspořádání svazku.

Pokud jde o vyřazování písemností z archivů ČS KR jež provádí pracovníci SEO dle platných vnitrorezortních předpisů, je třeba zde jen uvést, že při ukončování svazků není třeba určovat tzv. skartační znaky ani dobu úlože, neboť „Směrnicemi A--oper-II-1" a Vnitřními pokyny náč[elníka] SEO FMV je stanovena zásada úschovy svazků nebo spisů na osoby do jejich 70ti let věku nebo úmrtí a u svazků věcné povahy 5 a 10ti let.

Ustanovení „Směrnic" o kontrole ukládá všem náčelníkům soustavné a pravidelné zajišťování dodržování administrativní a evidenční kázně. Kromě toho je uložena povinnost pracovníkům SEO všech stupňů provádět soustavné kontroly plnění všech povinností souvisejících s dodržováním platných zásad v celém systému administrativy, statistiky, evidence a archivace písemností ČS KR stanovených Směrnicemi A--oper-II-1.

Tolik k vlastnímu administrativnímu a evidenčnímu systému ČS KR, k jeho skladbě a funkcím, jež je třeba znát, aby ho mohl každý pracovník KR při své práci využívat.

II. část přednášky, jak v úvodu uvedeno je zaměřena na to, co pracovník při své zpravodajské práci může a musí ve vztahu k systému dělat. Nutno úvodem poznamenat, že se sice budou některé věci opakovat, ale jde o to, aby každý pracovník byl uceleně a postupně seznámen s konkrétními postupy při jednotlivých úkonech ve vztahu k administrativě a evidenci.

II. Základní povinnosti, postup, případně práva při jednotlivých úkonech:

1) Vyhotovování spisu (článek 3, odst. 1–4 Směrnice) po formální stránce musí mít tyto náležitosti:

a) čitelnost – což znamená kvalitní (ne vyschlou a upotřebenou) pásku v psacím stroji, kvalitní bílý papír a psát tak, aby na levé straně písemnosti byl text 4 cm od okraje. To je proto, aby při snímání – fotografování spisů ve svazku při jeho archivování se nemusel svazek rozešívat a exponovat každý list zvlášť.

b) úplné označení útvaru u kterého vzniká

- číslo použité k jeho prvotní evidenci. Bude to buď číslo jednacího protokolu nebo reg. č. svazku nebo spisu a poř[adové] č. listu za lomítkem (např. r. č. 1234/24). V jednacím protokole se používá k evidenčnímu podchycení reg. č. a krycí jméno pokud jde o registrovaný případ.
- datum vyhotovení
- stupeň utajení
- název charakterizující obsah (např. ag[enturní] zpráva nebo žádost o …..)
- počet listů spisu
- počet vyhotovení – výtisků s rozdělovníkem jednotlivých výtisků
- čitelný podpis zpracovatele příp[adně] schvalovatele
- ag. zprávy i jejich opisy se označují vždy krycím jménem a reg. č. svazku, za lomítkem pak poř. č. složky svazku vlastních zpráv.

c) Je-li písemnost předkládána k informaci, rozhodnutí nebo zaujetí stanoviska nadřízeným, nesmí tito jakékoliv záznamy provádět přes původní text. Je to proto, že při převedení na mikrofilmový záznam nelze oba texty přečíst.

2) Evidování spisu (čl. 11, odst. 1a-d) v případech vedených ve svazcích spočívá v

- zapsání spisu do „seznamu dokumentů" ve svazku nebo složce
- očíslování poř. číslem ve svazku a jejich vyznačení v „seznamu dokumentů"
- vyznačení poř. č. listů ve jmenném rejstříku osob (pokud je veden)

Originály spisů se zařazují ve svazcích.

3) Předávání kopií (čl. 11, odst. 2a-d) jiným pracovníkům podle příslušnosti se provádí:

a) při přímém styku – buď potvrzením na originálu spisu (u č. výtisku)

- nebo potvrzením na předávacím listu, který je zařazován do složky „korespondence"
- nebo v „zápisníku referenta" (pokud je veden).

b) při zasílání služební poštou vyhotovením průvodního dopisu opatřeného čj. jednacího protokolu. Na průvodním dopisu a v pomůckách i v jednacím protokole se uvádí jen krycí jméno, reg. č. s poř. č. spisu ve svazku nebo složce.

Zásilka se zasílá s označením obálky „otevře adresát".

c) písemnosti, které nesouvisí s vedenými svazky a jsou zpravodajsky závažné, je nutno předat SEO k zaevidování a archivování. Toto důležité ustanovení se provádí jednotným způsobem tím, že s vylustrovaným lustračním listem buď přímo na spisu, nebo, je-li písemností více, průvodním spisem se žádá materiál archivovat a osoby (nebo témata) evidovat. Po potvrzení souhlasu náčelníka oddělení se spis předá příslušnému registrátoru SEO. Účelem tohoto ustanovení je povinnost předávat poznatky zjištění samovolně – tedy nezáměrně – (náhodou) k osobám či jevům StB charakteru a jejich zpřístupnění při lustraci. Zamezuje se tím vznik[u] tzv. volných

materiálů, jež se u jednotlivých pracovníků po řadu let nastřádaly a tím také často závažné poznatky umrtvovaly.

4) a) Lustrace osoby, znamená vyplnit čitelně tiskopis lustrační list (č. skl. 703) pokud možno ve všech rubrikách. Minimálně musí být uvedeno úplné jméno a příjmení a data narození. Nejsou-li některá z těchto základních údajů známa, je třeba uvést všechny známé údaje ostatní, jako např. zaměstnání, povolání, tituly, bydliště, přibližný věk atp. Evidenci pak požádat o ztotožnění, jestliže se to nepodařilo zjistit jinak (např. v evidenci obyvatel). Lustrační list schvaluje náčelník oddělení. Je-li lustrační list schválen jiným pracovníkem, evidence je oprávněna lustrační list zadržet a předat příslušnému náčelníku k přešetření oprávněnosti lustrace a sjednání nápravy při schvalovací pravomoci, k lustraci.

b) Je-li třeba lustrovat seznamem, je nutno tento uspořádat abecedně podle příjmení osob a tak, aby pro evidenci zbylo místo k vyznačení výsledku lustrace u každého jména – osoby.

Seznamy schvaluje k lustraci náčelník odboru nebo samostatného oddělení (např. odd[ělení] nebo skupiny na okresech).

c) V akutně naléhavých případech je možno (zpravidla jen při lustraci vzdálených útvarů v ústř[ední] evidenci) lustrovat jednu či více osob šifrovkou. Toto, jakož i všechny ostatní lustrační požadavky se předkládají buď přímo, nebo prostřednictvím pověřených pracovníků příslušnému – tedy nejbližšímu SEO. Další zasílání a distribuce lustračních požadavků je organizována vnitřním systémem SEO. Požadavky jsou zasílány hromadně v zapečetěných obalech. Je to proto, že při zasílání jednacím protokolem by v této agendě nastala úplná inflace čj. a docházelo by i k dekonspiraci zájmů v jednotlivých případech. Při lustraci šifrovkou je nutné uvést čas a pracovníka jemuž se má sdělit výsledek, ne tedy jen odesílatel šifrovky! Důležité pro zachování konspirace zájmů KR na osobách je postup předávání lustračních požadavků a tedy i jejich označování v záhlaví, je-li týmž požadavkem žádána lustrace ve více evidencích. Zásadně nutno dodržet postup lustrace od SEO SVB přes OKER FKÚ FSVB, potom SEO správ na krajích nebo „SÚ" a na konec SEO FMV. U cizinců pak ještě u SEO I. správy FMV.

Nesmí se zvláště v případech, kdy si pracovník lustraci obíhá sám, dostat lustrační požadavek vylustrovaný již u StB do evidence VB. Je-li třeba urychlení lustrace ve více evidencích, lze doporučit lustrovat v každé samostatným požadavkem. Pro pracovníky útvarů v Praze nutno připomenout nutnost uvádět na lustračních požadavcích úplné telefonní spojení. Ne tedy jen klapku, ale i číslo přenašečů. To proto, že chce-li se při lustraci blokované osoby pracovník s lustrujícím spojit a má jen číslo klapky, mohl by obtelefonovat všechny budovy MV v Praze.

Při vyřizování lustrace může nastat pro pracovníka dvojí situace. Za prvé, jestliže sám lustruje a osoba je jen evidována, spojí se s pracovníkem, u něhož se poznatky nacházejí a dojedná s ním další postup. Je-li materiál v archivu, má možnost si ho

na základě lustračního požadavku na studovně vytěžit, nebo si *o výpis*[79] písemně požádat příslušné SEO, je-li tento uložen jinde.

Jde-li o osobu blokovanou, nevrátí se mu lustrační list, ale od evidence obdrží tiskopis „příkaz k předání poznatků", což je povinen učinit a opět se s příslušným pracovníkem domluvit na dalším postupu.

V druhém případě se pracovník dostane do situace, že jím blokovanou osobu mu někdo lustruje. Je-li jím výkonný pracovník KR útvaru, obdrží od evidence lustrační list toho kdo lustroval a buď čeká, až se tento ozve, nebo ho sám vyhledá a zjistí důvod lustrace, případně převezme poznatky. Doporučuje se toto na příslušný lustrační list poznamenat. Tyto lustrační listy se zařazují do složky korespondence, ale hodnotné zpravodajské písemnosti do vlastního svazku. Způsob byl popsán dříve.

Lustruje-li však osobu jím blokovanou některý orgán VB, kádrovky nebo SPV, evidence mu pošle tiskopis „sdělení o lustraci" s uvedením kdo a proč osobu lustroval. Jeho povinností je posoudit vzájemný vztah svých poznatků a zájmů na osobu k aktu sledovaného odůvodněním lustrace a rozhodnout, zda příslušnému orgánu k zamýšlenému opatření k osobě poznatky buď sdělí, nebo zaujme stanovisko negativní s příslušným odůvodněním, a nebo mu nesdělí nic, čímž nechá věci volný průběh. To znamená, že příslušný orgán zamýšlené opatření provede bez přihlédnutí k poznatkům, které jsou důvodem k blokaci osoby.

Pro informaci nutno dodat, že obdobně postupují pracovníci SEO-archivů, jsou-li poznatky v archivu. To však jen tehdy, lustruje-li tzv. druhá kategorie, tzn. útvar SNB, který není výkonný útvarem ČS KR.

Je-li při lustraci vyznačeno evidencí, že na osobu jsou v archivu poznatky ve fondu „Z", je uvedeno např. „Z-2468 – souhlas náč[elníka] II. správy", je nutno si tento souhlas vyžádat před studiem v archivu. Stačí to na lustračním listu přímo a nebo přípisem.

Pokud se pak dostane pracovník respektive náčelník do situace, že má sám osobu v archivu na svůj souhlas blokovánu ve fondu „Z", je jeho povinností zjistit záměr a důvod lustrujícího a podle okolností buď souhlas udělit, nebo sám sdělit jen potřebné údaje, nebo sdělení poznatků vůbec odmítnout.

Jsou-li k lustrované osobě poznatky u I. správy, sdělí je tato buď sama, což provádí SEO I. správy, nebo se příslušný pracovník I. správy spojí s pracovníkem KR sám a nebo se mu vrátí lustrační list bez poznatků, potvrzený razítkem SEO I. správy, což znamená, že na osobu nejsou závadové StB poznatky a má „volnou ruku" k provádění svých záměrů.

Lustrace v evidenci „U" – uprchlíků slouží hlavně k ztotožňování emigrantů, k nimž se pracovník nedopátral plných osobních dat. Jestliže všechna data k emigrantu zná, není třeba v této evidenci lustrovat, protože všechna ztotožnění *emigrace*[80] je v evidenci útvarů SEO a u SOE FMV celostátně.

79 Dopsáno rukou.

80 Přeškrtnuto a rukou nahrazeno slovo „evidence".

Lustrace v evidenci studijních účelů (SÚ) je bezpředmětná u osob mladších, tedy třeba jimž bylo v r. 1945 méně než 18 let. To proto, že např. osobě dnes ve věku 30ti let byly tehdy 2 roky a nemohla tedy být v nějaké kolaborantské organizaci.

Využívání archivů SEO spočívá v možnosti seznamovat se s archivovanými svazky a písemnostmi k jednotlivým osobám, ale i institucím, jež jsou nebo byly předmětem zpravodajské činnosti ČS KR. […]

K registraci svazků přistupuje pracovník zpravidla po schvalovací a navrhovací proceduře předepsané Směrnicemi A-oper-I-3 a A-oper-I-1.

Registračnímu pracovníku pak k vydání příslušných desek svazku předkládá:

1) schválený návrh na zavedení svazku. U TS záznam o získání osoby ke spolupráci,

2) vylustrovaný lustrační list z evidence VB a SEO FMV (u cizinců též u SEO I. správy) ne starší 30ti dnů od provedení lustrace,

3) vyplněnou evidenční kartu (č. skl. 742),
(u správ v kraji 2 a u středo a východoslovenských krajů 381 karty),

4) vyplněnou statistickou kartu nebo list příslušného druhu svazku (dodá a spoluvyplní registrátor).

U svazku objektového, pátracího a kontrolního se nepředkládá lustrační list ani evidenční karty; u kontrolního pak ani statistická karta.

Při registraci osobního spisu se předkládá:

1) vylustrovaný lustrační list ne starší 30ti dnů, na němž se uvede stručně důvod evidování, schválený náčelníkem oddělení,

2) evidenční kartu (č. skl. 742).

Předání svazků a spisů se řídí těmito zásadami:

1) při předání mezi jednotlivými pracovníky se vždy vyplní rubriky předtisku na zadní straně desek svazku nebo spisu,

2) zůstává-li svazek na oddělení, hlásí předání příslušnému útvaru SEO písemně, po potvrzení náčelníkem oddělení ten pracovník, který svazek přebírá,

3) předává-li se svazek mezi odděleními nebo odbory téhož útvaru, vypracuje předávající pracovník vyhodnocení svazku, v němž uvede i dohodu o jeho předání. Tuto dohodu schválí náčelníci příslušných odborů nebo oddělení. Přebírající pracovník pak u registrátora SEO potvrdí převzetí svazku a vyplní nové evidenční případně statistické karty.

4) Předává-li se svazek z útvaru (správy) vypracuje předávající pracovník rovněž vyhodnocení svazku, v němž uvede i dohodu o jeho předání. Předání schvaluje náčelník oprávněný k založení příslušného svazku. Ve vyhodnocení se rovněž uvede rozhodnutí o opatřeních s materiály případně evidovaných „styků" ke svazku.

81 Škrtnuto rukou.

Předávání svazků se děje cestou SEO! Pracovník svazek přebírající je povinen nejpozději do 30ti dnů provést novou registraci na svém SEO. Jde-li o svazek TS rozhodne podle obsahu složky vlastnoručních zpráv náčelník předávajícího útvaru, zda se tato předá se svazkem, nebo zda se uloží v archivu vlastního SEO.

5) Předání „případu" ostatním složkám SNB, tj. VB nebo GŠ MNO. V těchto případech se zásadně svazky ukončují a ukládají do archivu ČS KR, nebo ke zničení na SEO. Ze svazku se vyčlení spisy, které je možno bez ohrožení zpravodajského zájmu ČS KR předat. Tyto se uvedou v závěrečné zprávě.

Předání spisů se provádí cestou příslušného útvaru SEO VB nebo SEO III. správy. Je-li pracovník přemístěn nebo propuštěn z MV, je povinen všechny svazky předat určenému pracovníku a pořídit o tom zápis. Tento zápis po ověření na SEO schvaluje příslušný náčelník a po zaprotokolování v jednacím protokole se ukládá na dobu 10ti let.

V zápisu se neuvádí pravá jména osob, ale jen krycí jména, reg. čísla svazků a počet jejich příloh (složek).

Ukončení svazků

Jestliže pominou důvody svazek dále vést, je pracovník povinen do 30ti dnů po schválení návrhu svazek administrativně uzavřít a předat registraci SEO.

Při tom předkládá schválený návrh na ukončení rozpracování, u TS na ukončení spolupráce nebo využívání KB, PB a závěrečnou zprávu.

Závěrečné zprávy mají obsahovat koncentrovaný obraz o případu od jeho počátku, průběhu vedení svazku až po jeho ukončení. Jejich konkrétní obsah, uvedený v čl. 10, odstavci 5 Směrnic A-oper-II-1[82] je nutno vyčerpat. Jde o to, aby při studiu svazku v archivu nebylo nutno číst celý svazek.

Důležité ustanovení o obsahu závěrečných zpráv je evidování osob zpravodajského zájmu, k nimž jsou ve svazku poznatky. Mechanické zrušení evidovaných osob znemožňuje přístup k těmto poznatkům cestou jejich lustrace.

Osobní spisy se ukončují předložením spisu s lustračním listem, jímž byla osoba evidována, na němž se obdobně uvede důvod ukončení a uložení, schválený náčelníkem oddělení.

Je-li s osobou vedenou ve svazku zahájeno trestní stíhání, je povinností pracovníka tuto skutečnost ihned ohlásit registraci SEO kvůli statistickému vykázání. Po skončení vyšetřování pak svazek uložit do archivu SEO.

Při přerušení spolupráce s TS je nutno tuto skutečnost oznámit SEO. Svazek může být po dobu spolupráce uložen v archivu SEO, ale jmenná karta v evidenci zůstává (osoba je nadále blokována).

Není-li do dvou let spolupráce obnovena, je nutno svazek ukončit i statisticky a uložit v archivu.

82 Viz http://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozkazy/smernice/rmv_24_1962.pdf

Postup při evidování a blokování osob

Jak bylo již řečeno, osoby, na něž jsou zavedeny svazky a osobní spisy jsou zásadně – tedy jde o obligatorní záležitost, v evidencích ČS KR blokovány.

Ke všem druhům svazků (mimo kontrolních) je pak podle potřeb zpravodajského zájmu a práce možno, ale lépe řečeno nutno, evidovat i tzv. zájmové osoby. Jde zejména o styky TS a rozpracovávaných osob, styky kádrových rozvědčíků a pracovníků kapitalistických ZÚ a institucí a i jiné osoby, k nimž jsou získány jiné zpravodajsky závažné poznatky.

Postup při jejich evidování je celkem *jednoduchý*[83] a spočívá ve – vylustrování osoby (zda není blokována),

- na lustrační list uvést, ke kterému svazku ji evidujeme (tzn. kde se k ní nachází poznatky) a proč – tedy důvod evidování;

- po souhlasu náčelníka oddělení se tento lustrační list předloží registrací SEO s evidenčními kartami. SEO vyznačí zaevidování na lustrační list, který vrátí k zařazení do svazku;

- v rejstříku osob svazku poznamenat zaevidování v příslušné rubrice.

Zrušení evidování se provádí obdobně, ale spisy pokud obsahují zpravodajské poznatky se mají předat SEO k archivování a ponechání karty osoby v evidenci. Pokud pak z konkrétního případu vyplývají specifické potřeby, je možno u SEO žádat písemně různé výjimky a kombinace jako např. „zvláštní blokace", blokování i některého „styku" nebo jen evidování i svazku atp.

ABS, f. Statisticko-evidenční odbor (A-31), inv. j. 352. Systém a funkce evidence čs. kontrarozvědky, květen 1973.

83 Doplněno rukou.

Dokument 2 (přepis)
1973, 22. srpna, Praha. – Výtah o druzích tematických a pomocných kartoték, vedených statisticko-evidenčními útvary, z Metodických pokynů náčelníka SEO FMV č. 1.

[…]
4. Tématické kartotéky:

a) Krycích jmen svazků TS a spisů D

b) Krycích jmen svazků zpravodajského rozpracování a spisů PO. Kartotéky „krycích jmen" se vedou odděleně a tvoří se z karet formátu A/7. Karty obsahují krycí jméno a registrační číslo svazku-spisu. Řazení karet je alfabetické podle krycích jmen. Při změně krycího jména se vyplní a zařadí nová karta, na kterou se uvede i původní krycí jméno. Na původní kartu se vyznačí nové krycí jméno a ponechá se zařazena v kartotéce.

c) Spisů D

d) Spisů PO:
Kartotéky se tvoří z karet MV č. skl. 735 nebo 736. Na karty se vypisují údaje podle předtisku. Je-li osoba (spis) blokována k některému druhu svazku, vyznačí se registrační číslo toho svazku za lomítkem u registračního čísla spisu D nebo PO. Kartotéky jsou vedeny odděleně a karty jsou řazeny podle útvarů, odborů, oddělení a numericky podle registračních čísel spisů. Je-li spis ukončován, karta se zařazuje alfabeticky podle příjmení osoby do archivní části kartotéky.

e) Kontrolních svazků:
Kartotéka se tvoří z karet formátu A/6, na kterých jsou uvedeny tyto údaje:
- registrační číslo, krycí jméno kontrolního svazku, útvar, odbor, oddělení, pracovník, u kterého je svazek veden;
- registrační číslo, krycí jméno, druh svazku (jméno, příjmení a data osoby), kontrolované akce, útvar, kde je vedena a stručnou relaci o podstatě případu. (Jde-li o více akcí, vyplní tytéž údaje o všech kontrolovaných případech.) Kartotéka je řazena podle útvarů, odborů, oddělení a numericky podle registračních čísel kontrolních svazků. Při ukončování kontrolního svazku se karta zařadí podle registr. čísel do archivní části kartotéky.

f) Adres KB a PB:
Kartotéky se tvoří z karet MV č. skl. 735, na kterých se vyznačí registrační číslo, krycí jméno, útvar, odbor, oddělení a jméno pracovníka, který svazek vede. V rubrice

„bydliště“ se vyznačí přesná adresa schůzkového bytu. Kartotéka je řazena alfabeticky podle názvu ulic, ve které se byt nachází. Při ukončení svazku se karta zařazuje rovněž podle názvu ulic do archivní části.

- U SEO FMV je vedena tato kartotéka za útvary kontrarozvědky centrálně z teritoria Prahy.

SEÚ StB Praha a III. správa jsou při registraci KB a PB povinny předat registraci SEO FMV jednu kartu MV č. skl. 735 s příslušnými údaji.

g) Svazků zpravodajského rozpracování a spisů PO předaných na jiné útvary.

h) Svazků TS a spisů D předaných na jiné útvary:

Kartotéky se tvoří ze statistických karet MV č. skl. 735, 736, 738, ukončených pro „předání jinam“ a vyřazených ze statistických kartoték z části „ubylo“ po zpracování statistických přehledů (odeslání statistických listů). Karty jsou řazeny alfabeticky podle jmen nebo názvu objektu nebo trestného činu.

5. Kontrolní kartotéky (vedou se odděleně z karet MV č. skl. 740):

a) Spisů D, PO blokovaných ke svazku-spisu:

Kontrolní karta se označí druhem a registračním číslem svazku nebo spisu, ke kterému je D, PO blokován. V levé horní části se na kontrolní kartě vyznačí útvar (odbor, oddělení) a jméno pracovníka, u něhož se svazek-spis nachází. V pravé horní části se vyznačí druh spisu D, PO. Každý druh se vyznačuje na samostatnou kontrolní kartu. Do rubriky „poř. číslo“ se vyznačí krycí jméno a registrační číslo spisu a do ostatních rubrik se vyznačí údaje dle předtisku. Blokuje-li k jednomu svazku-spisu více pracovníků, vyznačí se na pravém okraji kontrolní karty obyčejnou tužkou jméno pracovníka. Kontrolní karty jsou řazeny podle registračního čísla svazku-spisu, ke kterému jsou D, PO blokovány.

b) Osob evidovaných ke svazku-spisu:

Kontrolní karta se označí druhem a registračním číslem svazku-spisu, ke kterému jsou osoby evidovány a razítkem „Evidován lustrační list nezadržovat“. V levé horní části se vyznačí útvar (odbor, oddělení) a jméno pracovníka, u něhož se svazek-spis nachází. Další rubriky se vyplní podle předtisku (tj. jméno a data evidované osoby apod.). Kontrolní karty jsou řazeny podle registračních čísel svazku-spisu, ke kterému jsou osoby evidovány.

c) Osobní účet pracovníka:

Kartotéka slouží pro přehled, které svazky-spisy pracovník vede a které osoby má evidovány. Kontrolní karta se označí nad orámovanou částí příjmením a jménem pracovníka a jeho zařazením (útvar, odbor, oddělení).

- Při registraci (převzetí) svazku-spisu pracovníkem, vyznačí registrátor na kartu v rubrice „poř. čís." registrační číslo svazku-spisu a v rubrice „jméno a příjmení" vyznačí druh (zkratkou) a krycí jméno svazku-spisu. V rubrice „kdo a kdy kartu převzal" vyznačí datum, od kdy svazek-spis pracovník vede a v rubrice „karta vyjmuta z evidence" vyznačí, kdy pracovník svazek-spis ukončil nebo předal.

- Při evidování osoby vyznačí registrátor v rubrice „poř. čís." písmeno „E" a registrační číslo svazku-spisu, ke kterému je osoba evidována. V další rubrice vyplní jméno, příjmení a data osoby. V rubrice „kdo, kdy kartu převzal" registrátor vyznačí datum, kdy pracovník osobu evidoval a v rubrice „Karta vyjmuta z evidence" vyznačí, kdy pracovník evidování zrušil nebo provedl změnu.

Kontrolní karty jsou řazeny podle útvarů – odborů – oddělení a alfabeticky podle příjmení a jmen pracovníků.

d) Zrušených styků:

Jde o kartotéku tzv. „styků" ve smyslu předchozího předpisu A-oper-II-1 z roku 1962, kterou je nezbytné pro kontrolní účely po určitou dobu ponechat.

Na osoby blokované jako tzv. styky ke svazkům ve smyslu A-oper-II-1 z roku 1962 je nutné registrovat osobní spisy (je-li trváno na jejich blokaci) a nebo je převést na evidované osoby ke svazku-spisu, nebo dřívější formu blokace zrušit.

[…]

ABS, f. Statisticko-evidenční odbor (A-31), inv. j. 357. Metodické pokyny náčelníka SEO FMV č. 1. K článku 8 Směrnic, s. 14–17.

EZO – Evidence zájmových osob

Peter Rendek

Úvodem

V roce 2003 probíhala ve slovenském Ústavu paměti národa diskuze s předsedou správní rady Ing. Jánem Langošem nad způsobem, jak realizovat a naplňovat úkoly, které mu uložil § 8 zákona č. 553/2002 Sb. o zpřístupnění dokumentů o činnosti bezpečnostních složek státu 1939–1989 a o založení Ústavu paměti národa (ÚPN). Jedním ze základních úkolů, v rámci demytologizace komunistické tajné policie, byla příprava zveřejnění podkladů z činnosti represivních složek státu. Návrh na vydání a publikování faksimile evidenčních a registračních pomůcek tiskem se jevil od počátku velice nákladný. Proto byl přijat návrh sekce informatiky realizovat tento úkol jako internetovou prezentaci. I když měl ÚPN několik informačních systémů (včetně informačního systému evidence zájmových osob) byly pro svoji vypovídací hodnotu nakonec vybrány kopie registračních protokolů statisticko-evidenčních odborů slovenských kontrarozvědných útvarů krajských správ Sboru národní bezpečnosti. Protokoly obsahují nejkomplexnější údaje k československým státním příslušníkům a cizincům, o které v minulosti jevila zájem Státní bezpečnost, bez ohledu na kategorii svazku. Při registraci svazku zanesly evidenční útvary FMV k osobě kompletní informaci a dále tyto předávaly pro účely centrálního evidenčního pracoviště v Praze Statisticko evedenčního odboru Vnitřní a organizační správy FMV (SEO VOS FMV).

V létě 2008 zahájil Archiv bezpečnostních složek (ABS) ve spolupráci s Ústavem pro studium totalitních režimů (ÚSTR) v Praze podle vzoru slovenského Ústavu paměti národa v Bratislavě zveřejňování archivních a registračních protokolů vojenské kontrarozvědky (VKR), centrálních a krajských správ Sboru národní bezpečnosti (SNB), pouze však její státobezpečnostní části. Zveřejnění se kromě kontrarozvědných útvarů SNB rozšířilo o protokoly Hlavní správy rozvědky SNB (I. správy SNB) a o Zpravodajské správy Generálního štábu Ministerstva národní obrany (ZS/GŠ). Toto zveřejnění (http://www.abscr.cz/cs/vyhledavani-archivni-pomucky) společně se slovenskými útvary představuje unikátní soubor dat z let 1954–1990 (cca 1 milion záznamů). Slovenské útvary jsou rovněž dostupné na internetu (http://www.upn.gov.sk/regpro/) a obsahují více než 100 000 registračních záznamů k jednotlivým svazkům.

Evidence zájmových osob (dále jen EZO) uchovávala na určeném tiskopisu téměř identické informace k evidovaným osobám jako registrační protokoly, nikoli však kategorii svazku vedeného ke konkrétní osobě. Evidence totiž sloužila jako centrální odkazové místo operativním složkám StB. V zjednodušené podobě řečeno, operativní útvary měly povinnost se do ní dotazovat, zda-li k osobám, které hodlají „operativně

rozpracovávat", již není zavedena tzv. blokační karta. Po archivaci svazku došlo k vyjmutí blokační karty z evidence a její nahrazení kartou, odkazující na příslušný „archivovaný" svazek.

Problematice budování počítačových informačních systémů Federálním ministerstvem vnitra (FMV) v osmdesátých letech minulého století se věnoval ve své práci Patrik Benda.[1] Jeho analýza však končí v roce 1990. O dalším rozvoji systému a jeho využívání po roce 1990 nebylo doposud nic známo. S ohledem k vyjasnění některých otázek týkajících se nového účelu, testovacího a ostrého provozu, resp. přesunu kompetencí zřídila bývalá ředitelka ABS Mgr. Jana Poddaná, Ph.D. pracovní komisi, jejíž závěrečné stanovisko přineslo řadu zcela nových informací. Proto se redakční rada Sborníku ABS rozhodla uveřejnit jeho kompletní znění.

Odborná komise o informačním systému FMV Evidence zájmových osob

Na základě žádosti ředitele Ústavu pro studium totalitních režimů byla 12. ledna 2011 za účelem zpracování odborného stanoviska o bývalém informačním systému Evidence zájmových osob Federálního ministerstva vnitra zřízena pokynem ředitelky Archivu bezpečnostních složek č. 6/2011 odborná komise, která zpracovala a předložila odborné stanovisko, obsahující informace o:

- účelu, struktuře a provozování informačního systému EZO
- vztahu EZO a dalších informačních systémů státobezpečnostní povahy
- delimitaci EZO z Ministerstva vnitra ČR na Archiv bezpečnostních složek
- vyřízení žádosti o poskytnutí součinnosti z 10. listopadu 2010 pod zn. SPR-5893/10-51 v rámci řízení o přestupku vedeného Úřadem pro ochranu osobních údajů, zejména požadavku „poskytnutí kopie databáze EZO v elektronické podobě".[2]

Odborná komise se na svém prvním zasedání dne 17. ledna 2011 rozhodla soustředit veškeré podkladové materiály z přírůstků i archivních fondů či sbírek ABS vztahující se k zavádění výpočetní techniky a budování informačního systému (IS) EZO v útvarech Státní bezpečnosti (StB). Zároveň se členové komise shodli na potřebě oslovit a vyzvat k podání svědectví některé odborníky, kteří se výrazně podíleli na

1 Srv. BENDA, Patrik: *Automatizace evidencí československé kontrarozvědky*. In: *Přehled svazků a spisů vnitřního zpravodajství centrály Státní bezpečnosti v roce 1989*, Sešity, č. 7, ÚDV, Praha 2003, s. LV–LXVI.

2 Pokyn ředitelky Archivu bezpečnostních složek č. 6/2011 „Odborná komise ke zpracování stanoviska o informačním systému Evidence zájmových osob – zřízení", 12. 1. 2011, čj. ABS-229/2011 R. Dalším pokynem ředitelky ABS č. 16/2011 byl termín předložení odborného stanoviska prodloužen do 11. 3. 2011.

využívání či rozvoji informačního systému EZO po 1. lednu, resp. 15. únoru 1990.[3] Kopie soustředěných dokumentů a zachycená svědectví jsou uloženy jako přílohy v podkladech odborné komise.

1/ Účel, struktura a provozování IS EZO
2/ Vztah IS EZO a dalších informačních systémů státobezpečnostní povahy

1/ Stav před rokem 1990

Nejpozději od vzniku ministerstva národní bezpečnosti budovala StB jako svébytná mocenská složka se zpravodajskými a výkonnými pravomocemi specifický systém operativní evidence (odbor E MNB), který umožňoval v ústřední kartotéce vyhledávat archivované svazky a spisy a signalizovat aktuální operativní zájem jednotlivých útvarů.[4] Operativní evidence se postupně na centrální i regionální úrovni (I. zvláštní odbor MV a 1. zvláštní oddělení krajských správ MV) rozvíjela podle sovětského vzoru.[5] V polovině roku 1966 byl I. zvláštní odbor převeden jako statisticko-evidenční odbor (SEO) pod organizační rámec Hlavní správy Státní bezpečnosti (HS StB).[6] V březnu 1969 se odbor ústřední evidence stal součástí Federální správy zpravodajské služby (FSZS) a v lednu 1971 opět jako SEO samostatným útvarem výkonného aparátu Federálního ministerstva vnitra (FMV). Od 1. ledna 1980 byl SEO podřízen neoperativním součástem – Oborovému a výpočetnímu středisku StB (XIII. správa SNB), poté Sekretariátu FMV a Vnitřní a organizační správě FMV.[7]

Evidence zájmových osob (blokační karty) byla definována jako součást evidenčního systému československých kontrarozvědných útvarů StB sloužícího jejich potřebám; v určených případech dle platných směrnic rovněž dalším útvarům SNB

3 Jednání odborné komise se postupně jako přizvaní hosté zúčastnili: bývalý technický správce systému WYSE Ing. Libor Michalička, bývalé zaměstnankyně lustračního pracoviště OABS MV Jana Dušková, Jarmila Fingerhutová, Lenka Kasalová, Miroslava Lehne, Ing. Olga Nováková, Renata Nekolná a bývalý pracovník FBIS Bc. František Stárek. E-mailovou formou poskytl své vyjádření někdejší ředitel Sekce ochrany utajovaných skutečností a archivní a spisové služby MV ČR Mgr. Jan Frolík. Informaci k problematice poskytl rovněž bývalý příslušník Správy vývoje automatizace (SVA) SNB Ing. Jaroslav Šmíd.

4 Srv. DVOŘÁKOVÁ, Jiřina: *Státní bezpečnost v letech 1945–1953: Organizační vývoj zpravodajských a státně bezpečnostních složek.* In: Sešity, č. 16, ÚDV, Praha 2007, s. 240–248; FROLÍK, Jan: *Pasti na lustrační pouti*. In: Střední Evropa, č. 33, Praha 1993, s. 65, 72.

5 ŽÁČEK, Pavel: *Agenturně-operativní svazky Státní bezpečnosti a jejich registrace, 1954–1957*. In: Pamäť národa, č. 3, 2005, s. 6–17; FROLÍK, Jan: *Nástin organizačního vývoje státobezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948–1989*. In: Sborník archivních prací, č. 2, 1991, s. 489–490; FROLÍK, Jan: *Pasti na lustrační pouti*, s. 65–68.

6 ŽÁČEK, Pavel: *Nástroj triedneho štátu. Organizácia ministerstev vnitra a bezpečnostních zborov, 1953–1990.* ÚPN, Bratislava 2005, s. 38, 42.

7 Tamtéž, s. 94, 111, 140, 156, 157, 175, 198.

a prostřednictvím Hlavní správy vojenské kontrarozvědky (III. správa SNB) také Zpravodajské správě Generálního štábu ČSLA (GŠ/ČSLA). Funkce evidence byla koordinační (zabránění dvojí blokace), informační (odkazovací) a rovněž plnila funkci přehledu svazků a spisů podle jmen blokovaných osob. Příslušná směrnice z roku 1978 stanovila příslušníkům StB povinnost evidovat u statisticko-evidenčních útvarů *„všechny státobezpečnostně zajímavé osoby"*.[8] Úplný přehled všech služebních předpisů pro agenturně-operativní práci a evidenci StB z let 1951–1989 byl zveřejněn v rámci jednoho z projektů ÚSTR (Směrnice pro agenturně operativní práci a evidenci Stb).[9]

Funkcí evidenčního systému bylo operativně podchycovat stav rozpracování zájmových osob (včetně evidence osob prověřovaných v souvislosti s ochranou utajovaných skutečností či relačních odkazů – tzv. signálek na evidence Zpravodajské správy GŠ/ČSLA anebo Hlavní správy rozvědky SNB) a archivované i aktuálně vedené svazkové agendy, především kontrarozvědných útvarů StB, tudíž nešlo o přírůstkovou kartotéku. Po rozhodnutí o zničení (skartaci) svazku byla z evidence vyjímána i blokační karta.[10]

Manuální kartotéka blokačních karet byla v posledním roce a půl existence StB v rámci ústřední operativní evidence na centrální úrovni provozována statisticko-evidenčním odborem vnitřní a organizační správy (VOS) FMV. Statisticko-evidenční pracoviště krajských správ SNB měla povinnost aktualizovat a provozovat krajské evidence, přičemž kopie blokačních karet, statistických karet, karet určených osob a signálek povinně odesílala také na statisticko-evidenční odbor VOS FMV, umístěný před rokem 1990 v objektu Thákurova ulice v Praze 6.

Na základě schválené Koncepce zavádění a využívání výpočetní techniky na Federálním ministerstvu vnitra, Sboru národní bezpečnosti, Pohraniční stráži a vojskách ministerstva vnitra (čj. KM-0021/V-86) se FMV rozhodlo realizovat projekt budování uceleného informačního systému Státní bezpečnosti (UIS StB), jehož jedním z cílů bylo převést evidenční soustavu do počítačové podoby.[11] Ministr vnitra ČSSR v roce 1986 schválil realizaci I. etapy úvodního projektu informačního systému Evidence zájmových osob (IS EZO).[12] Projekt spočíval v převodu manuální kartotéky blokačních karet do počítačové podoby (datová část) a vybudování uživatelského rozhraní

8 ŽÁČEK, Pavel: *Přísně tajné. Státní bezpečnost za normalizace. Vybrané směrnice a metodické pokyny politické policie z let 1978–1989*. Nakl. Votobia. Praha, s. 91. Kromě čl. 12–20 Směrnice pro evidenci, statistiku a administrativu při kontrarozvědné činnosti (A-oper-II-1), vydané v příloze Rozkazu ministra vnitra ČSSR č. 4/1978, srv. ještě Metodické pokyny náčelníka SEO FMV ke služebnímu předpisu A-oper-II-1, příloha k čj. SE-00130/01-78, in: http://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozkazy/smernice/mpn-seofmv-1978.pdf

9 Dostupné na: http://www.ustrcr.cz/cs/smernice-aop-evidenci-stb

10 Srv. FROLÍK, Jan: *Pasti na lustrační pouti*, s. 73.

11 Srv. BENDA, Patrik: *Automatizace evidencí československé kontrarozvědky*, s. LV–LXVI.

12 ABS, f. Statisticko-evidenční odbor, přírůstek. Úvodní projekt systému Evidence zájmových osob, 19. 12. 1986, čj. OP-0041-18/86. První etapa byla stanovena na období let 1987–1990, II. etapa 1990–1991 a III. etapa plánována po roce 1991.

(aplikační část).[13] Systém se měl stát základem rozsáhle koncipovaného automatizovaného uceleného informačního systému StB, s cílem nahradit v delším časovém horizontu manuální lustrace (plánováno ve III. etapě).[14]

Informační systém EZO měl podle dokumentů citovaných Patrikem Bendou tvořit ve své cílové podobě *„[...] hierarchicky uspořádaný, počítačově orientovaný systém evidující všechny zájmové a určené osoby, které byly nebo jsou předmětem zájmu orgánů StB, a dále osoby označené aparátem SSEP jako »osoby zvlášť nebezpečné kategorie«* a *indikovat osoby zavedené do Systému sjednocené evidence poznatků (SSEP) československou stranou.*"[15]

Úvodní projekt systému EZO předpokládal, že po jeho uvedení do trvalého provozu dojde ve srovnání s manuálně vedenou operativní evidencí k výraznému zlepšení některých jejích funkcí (urychlení odpovědi na lustrační dotaz, snížení možnosti dvojí blokace, zvýšení konspirace při poskytování informací, zkvalitnění koordinace s evidencí Hlavní správy rozvědky SNB) a také k rozšíření jejích možností (ukládání informací k zájmových osobám, jejich aktualizace, zajištění vazeb s dalšími vybranými systémy, např. oborovou evidencí Hlavní správy vojenské kontrarozvědky SNB, koordinace s evidencí Zpravodajské správy GŠ/ČSLA, se systémem SSEP atd., vytvoření prostoru k vícehlediskovému přístupu i tematickým dotazům apod.).[16]

Předpokládaný harmonogram úkolů I. etapy budování informačního systému EZO nebyl nikdy dodržen, neboť se od počátku dostal do skluzu:

13 Tamtéž. Rozhodnutí ministra vnitra ČSSR k úvodnímu projektu informačního systému Evidence zájmových osob StB, čj. OP-0041/18-86.

14 K jednotlivým fázím zavádění systému srv. ABS, f. RV, inv. j. 539. Metodické pokyny I. náměstka ministra vnitra ČSSR pro organizaci práce a zabezpečování projektování automatizovaných informačních systémů ve FMV, SNB, PS a vojskách MV, čj. VA-0144/01-86; Doplněk, čj. VA-01884/10-89.

15 K SSEP srv. Tomek, Prokop: *Systém sjednocené evidence poznatků o nepříteli v československých podmínkách.* ÚSTR, Praha 2008.

16 Informační systém EZO (centrální evidence zájmových osob StB) měl mít úzkou vazbu zejména na CRS (centrální registr svazků), BC (evidence vízových cizinců), archivní fondy, CRO2 (evidence pobytu cizinců trvale žijících na území ČSSR). ABS, f. Správa StB České Budějovice, přírůstek z 2. 2. 1994, karton č. 11. Program zavádění a využívání výpočetní techniky po linii Státní bezpečnosti, 10. 6. 1986, čj. KM-0022/V-86.
Úvodní projekt již specifikoval předpoklad realizování vazeb na systémy EVIC (evidence příjezdu vízových cizinců), EVCO (evidence výjezdů čs. občanů do nesocialistických států), SSEP (systém sjednocené evidence poznatků), EMAN (evidence emigrantů a navrátilců), CRO2 (evidence pobytu cizinců trvale žijících na území ČSSR), BS (evidence styků s diplomaty a akreditovanými osobami), BA (evidence poznatků k vízovým cizincům), CPF (centrální poznatkový fond), DAF (další evidenční fondy) a TES (tematická evidence svazků). ABS, f. Statisticko-evidenční odbor, přírůstek. Úvodní projekt systému Evidence zájmových osob, 19. 12. 1986, čj. OP-0041-18/86.

1. 1. 1987 až 30. 6. 1988	–	vytvoření systému po programátorské a technické stránce
1. 1. 1988 až 30. 6. 1988	–	převod dat z operativní evidence do počítače
1. 7. 1988 až 31. 12. 1988	–	zkušební provoz na centrále (od začátku roku 1989 trvalý)
1. 1. 1989 až 30. 6. 1990	–	napojení krajů na centrálu a vytvoření krajských databází EZO
1. 7. 1989 až 30. 11. 1990	–	zkušební provoz na krajích
od 1. 12. 1990	–	trvalý provoz EZO včetně lustrace na krajích i centrále.

Na procesu budování systému EZO se podílely tyto útvary FMV:
– projekční pracoviště: odbor projekce uceleného informačního systému StB (od 1. srpna 1986)
– analyticko-programátorské pracoviště na správě vývoje automatizace FMV
– uživatelé systému (statisticko-evidenční odbor VOS FMV – hlavní uživatel, Hlavní správa kontrarozvědky SNB)
– výpočetní střediska a pracoviště výpočetní techniky (správa vývoje automatizace FMV, centrála, kraje).

V roce 1987 došlo ke změně evidenční (blokační) karty zájmové osoby (MV č. skl. 742) v manuální operativní evidenci, aby odpovídala vnitřní struktuře dat a položkám, které se vkládaly do IS EZO.[17] Během následujícího roku byl v rámci testovacího provozu realizován převod kartotéky blokačních karet zájmových osob do počítačové podoby.

Již v polovině roku 1988 byl v důsledku skluzu z rozhodnutí I. náměstka ministra vnitra ČSSR Alojze Lorence harmonogram upraven a posunut o půl roku. Do konce roku 1989 tak nebyl zahájen trvalý provoz EZO, ale ani provoz zkušební.[18]

Z pohledu požadavků formulovaných v úvodním projektu nebyl systém nikdy dokončen. Nepodařilo se dobudovat vazby na tematickou evidenci svazků (CRS), SSEP[19], v testovacím provozu byly využívány „pozorky" na evidenci Hlavní správy rozvědky SNB a částečně „pozorky" na evidenci ZSGŠ/ČSLA.[20] Zahájen nebyl trvalý provoz na centrále ani na krajích, také se nepodařilo zabezpečit bezpečné dálkové přístupy.

Převod manuální kartotéky EZO do počítačové podoby probíhal dle sdělení Ing. Michaličky v třísměnném provozu, za brigádnické výpomoci bývalých zaměstnanců

17 Srv. PŘÍLOHA č. 1.

18 BENDA, Patrik: *Automatizace evidencí československé kontrarozvědky*, s. LIX–LX.

19 V testovacím provozu se dávkově ověřovaly vazby i na SSEP; tyto údaje však systém delimitovaný ABS neobsahuje.

20 ABS, f. Hlavní správa kontrarozvědky SNB (f. A-34/1), inv. j. 1167. Dokumentace pro informační systém EZO – úroveň centr, 30. 11. 1989, čj. A-00905/55-89.

FMV. Převod byl realizován s určitou mírou chybovosti.[21] Správa vývoje automatizace SNB provozovala IS EZO v objektu Praha-Pankrác v centrálním výpočetním středisku na sálovém počítači EC 1045. Na statisticko-evidenčním odboru VOS FMV v objektu Thákurova dálkově probíhaly testy na počítači typu SM 52/11.[22]

Z funkčního hlediska odpovídala Správa vývoje automatizace SNB (SVA) za budování informačního systému StB, dále za provoz, vývoj, programování, aktualizaci a technické zabezpečení systému.[23] Úvodní projekt IS EZO provozovala na sálovém počítači EC 1045 S/R, databázovém systému IDMS verze 5.7, operačním systému MVT verze 6.1 M9.[24] Přestože byly nákupy a zavádění výpočetní techniky zásadně orientovány na produkci ze zemí Rady vzájemné hospodářské pomoci (RVHP), doporučila SVA ve svém stanovisku dne 15. listopadu 1989 převedení IS EZO na vhodnější a výkonnější technickou bázi s rutinním provozem od roku 1991.[25]

Zásadním předpokladem vazeb na další systémy bylo zabezpečení základní funkce systému – precizní počítačová lustrace. Tyto vazby se proto doporučovalo realizovat až po zahájení rutinního (trvalého) provozu systému EZO, a to postupně po náběhu rutinních provozů ostatních systémů.[26] Všechny počítačové systémy evidenčního charakteru na centrální úrovni byly v polovině listopadu 1989 provozované v autonomním stavu, bez vzájemných vazeb. Statisticko-evidenční odbor VOS FMV navíc konstatoval: *„[…] Lze reálně předpokládat, že koncem roku 1990, tj. v době výchozí pro tento program, bude IS EZO v rutinním provozu, avšak bez vybudování vazeb na další informační systémy.“*[27]

Jedním z podsystémů propojených s IS EZO se měl stát informační systém Tématická evidence svazků (TES), přejmenovaný v roce 1989 na Centrální registr svazků-spisů (CRS), v němž byly ukládány údaje, zachycené o vedení operativních svazků

21 Tento stav potvrzují také hodnocení z roku 1989 soustředěná in: ABS, f. Statisticko-evidenční odbor (A-31/2), inv. j. 125 a tamtéž, f. A-34/1, inv. j. 1163.

22 Sdělení Libora Michaličky Odborné komisi z 24. 1. 2011.

23 Srv. organizační řád SVA SNB, in: http://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozkazy/orstb71-89/rn_sva_snb_3_1989.pdf

24 ABS, f. A-34/1, inv. j. 1166. Vyhodnocení experimentálního ověření určených částí IS EZO, 7. 9. 1989, příloha k čj. CB-00381/05-89.

25 Tamtéž, f. A-31/2, inv. j. 125. Program zavádění a využívání výpočetní techniky po linii StB na období 1991–2000, 15. 11. 1989, čj. OV-001005/SE-89.

26 Tamtéž, f. Statisticko-evidenční odbor, přírůstek. Úvodní projekt systému Evidence zájmových osob, 19. 12. 1986, čj. OP-0041-18/86. Platná metodika požadovala jako výstup ze zkušební fáze Zápis o ověření systému, který podléhal schvalovacímu řízení a jehož přílohou byl návrh rozkazu ministra vnitra o zavedení systému (příkladem je Rozkaz ministra vnitra ČSSR č. 18/1987 – Zavedení Centrálního registru občanů do trvalého provozu). Srv. ABS, f. RV, inv. j. 539. Návrh směrnice pro organizaci práce a zabezpečení budování automatizovaných informačních systémů v resortech ministerstva vnitra, 24. 6. 1987, čj. OP-0067-1/87.

27 Tamtéž, f. A-31/2, inv. j. 125. Program zavádění a využívání výpočetní techniky po linii StB na období 1991–2000, 15. 11. 1989, čj. OV-001005/SE-89.

a spisů jednotlivých útvarů StB na statistických kartách.[28] Z operativních důvodů, kvůli konspiraci (systém se vedl ve stupni utajení „přísně tajné zvláštní důležitosti" – PTZD). Měl být realizován jako samostatný autonomní projekt, provozovaný u statisticko-evidenčního odboru VOS FMV na oddělené výpočetní technice (počítači typu SM 5211 M1) pro statistické podchycení agenturně-operativních svazků a osobních spisů (lustrace na základě krycích jmen a registračních čísel). Data neobsahovala pravá jména zájmových osob, ani jejich data narození, bydliště či zaměstnání. Vazba na manuální podobu IS EZO vedla přes registrační číslo anebo heslo (krycí jméno).

Z operativních a statistických důvodů se v systému TES – CRS zaznamenávaly aktuální stav svazkové agendy, její přírůstky a úbytky. V jeho rámci bylo podchyceno šest celostátních souborů:

– soubor tajných spolupracovníků (TS)	cca 20 000 záznamů
– soubor kontrarozvědného rozpracování (KR)	cca 10 000 záznamů
– soubor osob ohrožujících vnitřní pořádek a bezpečnost státu (NO)	cca 10 000 záznamů
– soubor kandidátů tajné spolupráce (KTS)	cca 8 000 záznamů
– soubor důvěrníků (D)	cca 20 000 záznamů
– soubor prověřovaných osob (PO)	cca 20 000 záznamů[29]

V rámci úvodního projektu IS EZO se plánovala realizace vazby mezi databází EZO a CRS jako podsystému s funkcí centrálního registru svazků, doplněnou o položky držitele (majitele) svazku a jeho čísla služebního průkazu (OEČ, OECI).

Předpoklad zahájení prací na systému CRS byl po zprovoznění systému EZO, tj. po 1. lednu 1990. Statisticko-evidenční odbor VOS FMV však navrhoval urychlit a zahájit práce na převodu systému TES již v průběhu roku 1989. Od února 1989 do 15. listopadu 1989 realizoval – za přímého metodického řízení Správy vývoje automatizace SNB – přípravu a programové vybavení systému CRS, dále převod a rozšíření systému TES na počítač SM 5211 M1. Jeho ověřovací provoz měl proběhnout od listopadu do 31. prosince 1989, následně byl v termínu od ledna do června 1990 určen zkušební provoz. Harmonogram postupu prací systému CRS nestanovil termín trvalého provozu.[30]

Závěr: Vývoj IS EZO jako střešního koordinačního systému StB nebyl v rámci FMV k 17. listopadu 1989, ani k 15. únoru 1990 zdaleka ukončen. Nepodařilo se překontrolovat připravenou datovou základnu, odstranit až 15–20% chybovost, stav systému v počítačové verzi nebyl identický s manuální kartotékou vedenou

28 BENDA, Patrik: *Automatizace evidencí československé kontrarozvědky*, s. LV; srv. FROLÍK, Jan: *Pasti na lustrační pouti*, s. 63, 69–70.

29 ABS, f. Statisticko-evidenční odbor, přírůstek. Úvodní projekt systému Evidence zájmových osob, 19. 12. 1986, příloha č. 6 k čj. OP-0041-18/86 (Popis systému TES).

30 Tamtéž, f. A-31/2, inv. j. 125. Urychlení převodu stávajícího systému TES na systém „Centrální registr svazků" a jeho provozování na počítači u SEO VOS FMV, 27. 1. 1989, čj. OV-00116/SE-89.

u statisticko-evidenčního odboru vnitřní a organizační správy FMV. Ani propojení s ostatními informačními systémy – zejména s IS Centrální registr svazků (bývalý TES) – nebylo ve stanovených termínech realizováno.

1/ Účel, struktura a provozování IS EZO
2/ Vztah IS EZO a dalších informačních systémů státobezpečnostní povahy

2/ Stav po roce 1989

Ze soustředěné dokumentace vyplývá, že systém EZO nebyl po technické stránce dokončen v plánovaném termínu, ani spuštěn v trvalém provozu. Dle Metodických pokynů I. náměstka ministra vnitra ČSSR pro organizaci práce a zabezpečování projektování automatizovaných informačních systémů ve FMV, SNB, PS a vojskách MV se počítalo s realizací zkušebního provozu, který měl otestovat funkčnost systému v reálných podmínkách, realizovat doplňování datového fondu atp.[31] Návrh ke zpracování organizace zkušebního provozu měl být připraven do 10. prosince 1989.[32]

Snad s ohledem na ničení operativních materiálů v první dekádě prosince 1989[33] (včetně některých vybraných blokačních karet z manuální evidence) realizované statisticko-evidenčním odborem VOS FMV, byl návrh na zkušební provoz IS EZO navržen 13. prosince 1989 a zahájen až po završení politických změn dne 2. ledna 1990, tj. s více než ročním zpožděním.[34] Podle zachovaných zápisů probíhala – i po reorganizaci VOS FMV na Úřad FMV pro koordinaci a řízení[35] – prakticky denní aktualizace datové základny, opravy chyb v datech i v technickém řešení.[36]

V polovině května 1990 byl ministr vnitra ČSFR Richard Sacher informován o převodu stávající manuální evidence na výpočetní techniku i o zkušebním provozu systému. *„[…] V průběhu měsíce června má být pracoviště SEO Ú FMV KŘ z objektu*

31 ABS, f. RV, inv. j. 539. Metodické pokyny I. náměstka ministra vnitra ČSSR pro organizaci práce a zabezpečování projektování automatizovaných informačních systémů ve FMV, SNB, PS a vojskách MV, čj. VA-0144/01-86.

32 ABS, f. A-31/2, inv. j. 125. Urychlení převodu stávajícího systému TES na systém Centrální registr svazků a jeho provozování na počítači u SEO VOS FMV, 27. 1. 1989, čj. OV-00116/SE-89.

33 Srv. ŽÁČEK, Pavel: *„Můžou přijít, jsme hotovi…" Tzv. Lorencova skartace z prosince 1989 v dokumentech.* In: Pamäť národa, 2004, č. 0, s. 28–41.

34 ABS, f. A-31/2, inv. j. 124. Směrnice pro zkušební provoz informačního systému EZO, 13. 12. 1989. Referátník nebyl schválen I. náměstkem MV ČSSR JUDr. Ivanem Průšou.

35 K roli SEO vnitřní a organizační správy FMV, resp. SEO Úřadu FMV pro koordinaci a řízení v první polovině roku 1990 srv. ŽÁČEK, Pavel: *„Sachergate": první lustrační aféra. Nesnáze postkomunistické elity (nejen) se svazky Státní bezpečnosti.* In: Paměť a dějiny, č. 1, 2007, s. 54 ad.; ZETOCHA, Karel: *Zpravodajské služby v nové demokracii: Česká republika.* Nakl. Barrister & Principal – FSS MU. Brno 2009, s. 36–41.

36 ABS, f. A-31/3, inv. j. 81. Zkušební provoz informačního systému EZO, 2. 1.–2. 5. 1990.

Thákurova vystěhováno. V současné době dosud není místo nové dislokace známo, a proto nelze plynule zabezpečit přechod do nového působiště (např. instalace demontované výpočetní techniky, karuselů apod.). […] Na zachování zkušebního provozu IS EZO na výpočetní technice nebude SEO disponovat v době stěhování dostatečnými silami a technickými prostředky. Doporučuji proto rozsah výše uvedené činnosti omezit na aktualizaci datového souboru. […] Zvažována by měla být i budoucnost tohoto systému ve vztahu k užívané výpočetní technice. V souladu s předpokládaným ukončením činnosti velkých sálových počítačů (z důvodu životnosti), by bylo ze strany gesčního útvaru SVA SNB vhodné řešit s předstihem přechod na jinou výpočetní techniku. […] [37]

V souvislosti s politickými aférami iniciovanými situací na FMV nejprve ministr Richard Sacher dne 3. dubna 1990 pozastavil využívání manuální evidence EZO na centrální úrovni, aby posléze 15. května 1990 nově stanovil okruh funkcionářů (a útvarů) oprávněných schvalovat lustraci.[38] Dne 10. května 1990 informoval ředitel statisticko-evidenčního odboru Úřadu FMV pro koordinaci a řízení mjr. JUDr. Josef Rambousek Správu vývoje automatizace, že operativně je systém EZO využíván zpravodajskými službami FMV, Generálního štábu MNO a HS Pohraniční stráže a ochrany státních hranic, republikovými ministerstvy vnitra, vojenskou kontrarozvědkou, správní službou SNB, kriminální službou, vyhledavateli a vyšetřovateli VB, úřady FMV pro ochranu ústavy a demokracie, pro ochranu ústavních činitelů, pro pasovou službu a cizineckou agendu, pro vyšetřování protiústavní činnosti, správou ochrany prezidenta ČSFR a správami nápravné výchovy republikových ministerstev spravedlnosti. V závěru přípisu požadoval dokončení zkušebního provozu IS EZO, připojení krajů a udržování databáze *„v aktuálním stavu"*.[39]

Po parlamentních volbách a nástupu nového ministra vnitra ČSFR Jána Langoše probíhaly v rezortu FMV rozsáhlé organizační změny. Po soustředění registračních protokolů centrálních i krajských útvarů StB Vyšetřovací komisí FS ČSFR pro objasnění událostí 17. listopadu 1989 se na jaře 1991 přistoupilo k jejich přepsání do databáze.[40] Dne 26. dubna 1991 byl federální ministr vnitra informován, že byl dokončen převod údajů o spolupracovnících StB ze všech registračních protokolů (kromě HS rozvědky a HS vojenské kontrarozvědky SNB) do počítačové databáze. Úkol byl splněn pro potřeby Komise FS ČSFR.[41]

37 Tamtéž, inv. j. 82. Návrh na přerušení zkušebního provozu IS EZO z důvodu vystěhovaní pracoviště SEO Úřadu FMV pro koordinaci a řízení z objektu Thákurova 1, 15. 5. 1990, čj. OV-121/SE-90.

38 ŽÁČEK, Pavel: *Sachergate*, s. 64, 77.

39 ABS, f. 31/3, inv. j. 82. Automatická registrace lustrujících v EZO – stanovisko, 10. 5. 1990, čj. OV-0124/SE-90. Již 2. 5. 1990 předložil 2. odbor SVA SNB Návrh řešení informačního systému EZO – kraj. Srv. ABS, f. SVA, přírůstek 50/1.

40 Frolík, Jan: *Pasti na lustrační pouti*, s. 74–75.

41 ABS, f. 31/3, inv. j. 91. Převod údajů z registračních protokolů na počítačovou databázi, 26. 4. 1991. Zároveň bylo navrženo získat recipročně databázi zpracovanou parlamentní komisí.

Další dokument, vztahující se k IS EZO z provenience 3. sekce I. divize FMV, pochází až z období po přijetí zákona č. 451/1991 Sb., kterým se stanoví některé další předpoklady pro výkon některých funkcí ve státních orgánech a organizacích České a Slovenské Federativní republiky, České republiky a Slovenské republiky (tzv. velký lustrační zákon).[42] Ředitel Sekce administrativní a archivní služby (SAAS) Jan Frolík dne 13. listopadu 1991 v Informaci pro ministra vnitra ČSFR, v souladu s novou koncepcí dalšího využívání a provozu bývalé ústřední evidence FMV a zejména s předpokládaným ukončením její další aktualizace, avizoval převod evidence určených osob ze systému EZO na II. divizi FMV: *„[…] Realizací navrhovaného opatření bude u 3. sekce I. divize FMV splněn záměr postupného archivování evidence zájmových osob bývalé StB bez dalšího provádění aktualizace dat."* Přípis kvantifikoval objem aktualizace dat – jeden tisíc osob měsíčně. Podle záznamu na referátníku byla 22. ledna 1992 pořízena kopie evidence určených osob a následujícího dne proti podpisu odevzdána na II. divizi FMV (ředitel plk. JUDr. Juraj Kukura).[43]

Informační systém EZO byl provozován ve výpočetním středisku Informační sekce III. divize FMV na sálovém počítači EC 1045.[44] Kvůli předpokládanému ukončení provozu sálových počítačů požádal ředitel 3. sekce I. divize FMV kpt. Jan Frolík v listopadu 1991 vedení Informační sekce III. divize o zajištění odpovídajícího technického a programového vybavení, které by umožňovalo autonomní provoz informačního systému EZO na jeho pracovišti pro nové lustrační účely: *„[…] Protože provoz IS EZO se předpokládá i v budoucnu, je třeba zabezpečit jeho provoz převodem na jinou výpočetní techniku […]. Jedním z řešení je vybavení tohoto pracoviště počítačem WYSE, na kterém by byl provozován jak tento systém, tak i ostatní, nutné ke zpracování požadavků potřebných pro realizaci zákona č. 451/91 Sb.*[45]

V odpovědi na tento přípis napsal ředitel Informační sekce npor. Ing. Daniel Kardoš: *„[…] Pro technické zabezpečení realizace lustračních požadavků vybavíme Vaše pracoviště technikou WYSE s 9-ti terminály do 15. 12. 1991 […]. V současné době se*

42 Srv. ŽÁČEK, Pavel: *Lustrační zákony v České republice. Aplikace zákonů č. 451/1991 Sb. a č. 279/1992 Sb.* In: Dvacet let poté/Twenty Years After. International konference, ÚSTR, Praha 2010. Dostupné na: http://www.ustrcr.cz/data/pdf/konference/20let-pote/twenty-years-after-zacek.pdf

43 ABS, f. A-31/3, inv. j. 79. Převedení evidence osob určených k seznamování se se státním tajemstvím, 13. 11. 1991, čj. 1D-42/OUS-91.

44 III. divize FMV byla od reorganizace 16. 9. 1991 koncepčním, řídícím, kontrolním a metodickým útvarem FMV v oblasti komunikační, informační i speciální techniky a šifrové ochrany, dále garantovala budování systému celostátních evidencí a zabezpečovala zvláštní technické služby; SVA SNB zanikla již v květnu 1991. K reorganizaci technických úseků FMV srv. KVAPILOVÁ, Iva: *Organizační vývoj SNB v 80. letech se zaměřením na jeho veřejněbezpečnostní složku*. In: Sborník Archivu bezpečnostních složek, č. 6, Praha 2008, s. 97–105.

45 ABS, f. A-31/3, inv. j. 82. Převod a další provozování informačního systému EZO, 19. 11. 1991, čj. 1D-229/SA-91. Nákup amerického systému WYSE se původně realizoval pro Centrální registr obyvatelstva (CRO). Srv. ABS, f. Technická divize FMV, přírůstek 622/1. Informace pro ministra vnitra ČSFR o problematice nákupu techniky WYSE, 22. 8. 1991, čj. TD-3043/08-91.

paralelně se zabezpečením lustračních požadavků z dat IS EZO řeší i 1. etapa převodu tohoto systému na novou techniku, to je převod databáze IDMS do šesti sekvenčních souborů. Tato etapa bude ukončena do 31. 12. 1991." Zároveň bylo nutné provést analýzu nové verze IS EZO. „*[…] Protože je zřejmé, že systém nebude používán tak, jak byl původně navržen, žádáme Vás o zpracování požadavků na nový systém a určení spolupracovníků do 15. 12. 1991.*"[46] Pro řešení uživatelské části analýzy nové verze IS EZO vybral 6. prosince 1991 kpt. Frolík tříčlenný pracovní tým (npor. Libora Michaličku, npor. Jiřího Ganaje, nstržm. Petra Víta) s kompetencí konzultovat, navrhovat a schvalovat postupy řešení převodu IS EZO.[47] Ještě před nabytím účinnosti tzv. lustračního zákona převzal ředitel 3. sekce I. divize FMV – ovšem neprotokolárně – tzv. poslaneckou databázi.[48]

Začátkem roku 1992 ředitel 3. sekce I. divize popsal IS EZO jako „*[…] informační systém, jehož původním účelem bylo koordinovat činnost bývalé StB, dnes slouží především pro účely archivní služby. […] Vzhledem k ukončení činnosti tohoto [výpočetního] střediska [III. divize] v průběhu března 1992 je nutno řešit jeho převod na jinou výpočetní techniku.*" Jako řešení navrhl využít počítač WYSE, který byl Sekci archivní a administrativní služby zapůjčen pro potřeby zajištění zákona č. 451/1991 Sb. „*[…] Vytvořit nejnutnější programové vybavení potřebné pro aktualizaci a vytěžování tohoto systému. V současné době je ukončen export databáze IS EZO na magnetické pásky a aktualizace je dočasně pozastavena […]. Protože doposud nebyli vyškoleni pracovníci SAAS pro práci pod operačním systémem UNIX a v databázovém prostředí INFORMIX, je zatím třeba, aby programové vybavení řešili pracovníci I. sekce III. divize. Dočasně je možno použít programy, které jsou vypracovávány pracovníky FBIS.*"

V dokumentu specifikujícím povahu informačních systémů jsou samostatně uvedeny IS EZO, IS CRS a informační systém Komise FS, přičemž u EZO je poznámka o aktuálním ukončení exportu databáze na magnetické pásky a dočasném pozastavení aktualizace.[49] K příslušnému proškolení pracovníků SAAS FMV došlo krátce poté.[50]

Po volbách v červnu 1992 začaly probíhat přípravy k rozdělení archivních fondů FMV, včetně příslušných evidenčních pomůcek, operativních archivů, manuální i počítačové evidence i registračních protokolů StB.[51]

46 Tamtéž, f. A-31/3, inv. j. 82. Převod a další provozování IS EZO – odpověď, 2. 12. 1991, čj. 3D-4764/I10-91.

47 Tamtéž. Určení odpovědných pracovníků pro převod informačního systému EZO, čj. 1D-229/SA-91.

48 Došlo pouze k podepsání protokolu o totožnosti souboru přehraného a přehrávaného do systému WYSE, který podepsali náměstek ministra Arnošt Kohút a Jan Frolík. Vyjádření Jana Frolíka odborné komisi ze dne 28. 1. 2011.

49 ABS, f. A-31/3. Specifikace informačních systémů, 28. 4. 1992, příloha k čj. 1D-095/SA-92.

50 Tamtéž. Zápis z porady u ředitele SIS III. divize FMV, 5. 5. 1992.

51 FROLÍK, Jan: *Rozdělení fondů Archivu Federálního ministerstva vnitra.* In: Archivní časopis, č. 1, 1994, s. 5–14.

Dne 29. října 1992 byla v Praze podepsána mezivládní dohoda o společném využívání informačních a archivních fondů vzniklých z činnosti ministerstev vnitra v oblasti vnitřního pořádku a bezpečnosti. Za podmínek stanovených prováděcím protokolem mělo MV ČR vytvořit kopie nebo rozdělit vybrané fondy, včetně evidence zájmových osob bývalé StB (čl. 3, odst. 1, písm. j); předání bylo stanoveno do 31. prosince 1992 (čl. 4).[52]

Prováděcí protokol mezi ministerstvy vnitra České republiky a Slovenské republiky ze 14. prosince 1992 stanovil pravidla rozdělení evidence zájmových osob bývalé StB (čl. 1), když MV SR souhlasilo s tím, aby evidence zájmových osob bývalé StB přešla do správy MV ČR. Do šesti měsíců po žádosti slovenské strany o předání evidenčních karet občanů, kteří si zvolili občanství SR, mělo MV ČR provést rozdělení této evidence a příslušné původní evidenční karty předat MV SR (čl. 7).[53]

Dne 31. prosince 1992 převzala slovenská strana pod čj. 1D-01757/SA-92 databázi obsahující dle předávacího protokolu *„[…]údaje, které vznikly sloučením archivované databáze EZO (začátek roku 1989) s aktuálním stavem před zpracováním (listopad 1991).“*[54] Zároveň byla na magnetickém médiu předána také slovenská část (tzv. poslanecké) databáze Vyšetřovací komise FS ČSFR pro objasňování událostí 17. listopadu 1989.[55]

Až 9. září 1994 stanovila nová dohoda ministerstev vnitra pravidla rozdělení žádostí a spisového materiálu k osvědčením, vydaným FMV do 31. prosince 1992 (čl. 1), včetně záznamů databáze na magnetickém médiu týkajících se osob, kterým bylo vydáno osvědčení podle zvláštních zákonů – zák. č. 451/1991 Sb., zák. č. 279/1992 Sb.; dále zák. SNR č. 74/1992 Sb., kterým se stanoví některé další podmínky pro výkon funkcí v Policejním sboru Slovenské republiky a ve Sboru vězeňské a justiční stráže Slovenské republiky (čl. 2/a).[56]

Po zániku FMV a převzetí lustračního pracoviště Sekcí ochrany utajovaných skutečností, odboru archivní a spisové služby, resp. posléze Odborem archivní, spisové služby a ochrany utajovaných skutečností MV ČR, byly lustrační dotazy vyhledávány

52 Dohoda mezi vládou České republiky a vládou Slovenské republiky o společném využívání stanovených informačních a archivních fondů, vzniklých z činnosti ministerstva vnitra v oblasti vnitřního pořádku a bezpečnosti, 29. 10. 1992. In: Sdělení ministerstva zahraničních věcí č. 156/1993 Sb.

53 Prováděcí protokol ke smlouvě mezi vládou České republiky a vládou Slovenské republiky o společném využívání stanovených informačních a archivních fondů, vzniklých z činnosti ministerstev vnitra v oblasti vnitřního pořádku a bezpečnosti, 14. 12. 1992. In: Věstník MV ČR, část 54/1993, část II, příl. č. 1, část. 3. Srv. FROLÍK, Jan: *Rozdělení fondů*, s. 19.

54 LABJAK, Stanislav: *Počítačová databáza EZO*. In: Pamäť národa, č. 2, 2005, s. 60. K porovnání slovenské a české verze EZO. PŘÍLOHA č. 5 .

55 SPIRITZA, Juraj: *Delimitácia archívních dokumentov slovenskej provenience a spisová rozluka po zániku Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky.* In: Slovenská archivistika, 1994, s. 18.

56 Dodatek č. 2 k Prováděcímu protokolu ze dne 14. prosince 1992 k Dohodě mezi vládou České republiky a vládou Slovenské republiky o společném využívání stanovených informačních a archivních fondů, vzniklých z činnosti ministerstev vnitra v oblasti vnitřního pořádku a bezpečnosti ze dne 29. října 1992, 9. 9. 1994.

paralelně v manuální formě EZO i ve všech dostupných databázových evidencích pro potřeby křížové kontroly. Ing. Michalička uvedl, že na systému WYSE byla po dobudování v databázovém prostředí Informix provozována počítačová databáze EZO, CRS a „poslanecká databáze".[57]

V přehledu evidenčních a informačních systémů Odboru archivní služby, spisové služby a ochrany utajovaných skutečností ke dni 13. srpna 1993 je uvedena tato charakteristika IS EZO StB: *„[…] Systém měl sloužit ke koordinaci činností bývalé StB, ale nikdy nebyl uveden do plného provozu. V současné době je využíván k realizaci zákona 451/91 Sb. a jako informační zdroj pro vyhledávání v archivních materiálech. Systém je elektronickou podobou manuální evidence, která je provozována klasickým způsobem na kartotéčních lístcích. Ta je přizpůsobena požadavku vyhledávání podle osob, vyhledávání podle jiných kritérií je prakticky nemožné."*

Podle dokumentu byly vyvíjeny dva další systémy – informační systém registračních protokolů a grafická databáze registračních protokolů (zřejmě šlo o předchůdce systému RAP), dále pak samostatný informační systém CRS: *Systém neobsahuje jména osob, avšak záznamy lze snadno propojit s ostatními evidencemi pomocí registračního čísla."*[58] Z výše uvedeného jednoznačně vyplývá, že informační systémy EZO a CRS ještě v srpnu 1993 nebyly v rámci systému WYSE propojeny.

Krátce poté Jan Frolík představil EZO jako manuální evidenci převedenou do elektronické podoby: *„[…] Původně měla sloužit k automatizaci lustrací v evidencích pro potřeby StB, v listopadu 1989 však nebyla uvedena do provozu. Její využitelnost je sporná, protože v některých aspektech může chybovost dosahovat 15 až 20 procent.*[59] Libor Michalička dále potvrdil, že přepis registračních a archivních protokolů byl ve formě systému RAP (Registrační a archivní protokoly) lustračnímu pracovišti zprovozněn na zařízení WYSE až v roce 1996 anebo 1997.[60] Z písemností Odboru archivní a spisové služby MV z přelomu let 2001/2002 ještě vyplývá, že aktualizovaná data systému EZO byla na deseti kusech streamerových pásek 150 MB s popisem struktury jednotlivých tabulek předána Bezpečnostní informační službě (BIS).[61]

57 Přepis vybraných údajů z registračních protokolů bývalé StB (pouze kategorie spolupracovníků, přičemž kategorie „KI" byla částečně zaměněna s kategorií „D"), realizovaný v rámci činnosti Komise FS ČSFR pro dohled nad vyšetřováním událostí 17. listopadu 1989 (tzv. poslanecká databáze) se po ukončení její činnosti stal jedním z oficiálních podkladů pro vydávání tzv. lustračních osvědčení na FMV. Sdělení Libora Michaličky Odborné komisi ze dne 24. 1. 2011. K této databázi FROLÍK, Jan: *Rozdělení fondů*, s. 12.

58 ABS, f. Předchůdci Archivu bezpečnostních složek, přírůstek 1069/1. Informace k datovým tokům, 13. 8. 1993, čj. ASU-01022/93.

59 FROLÍK, Jan: *Rozdělení fondů*, s. 4.

60 Sdělení Libora Michaličky odborné komisi ze dne 24. 1. 2011. Mgr. Jan Frolík uvedl, že databáze RAP vznikala z pokynu ministra vnitra ČR Jana Rumla od ledna 1993, v rámci příprav zákona o zpřístupnění svazků StB. Vyjádření Jana Frolíka odborné komisi ze dne 28. 1. 2011.

61 ABS, f. Předchůdci Archivu bezpečnostních složek, přírůstek 1624/1. Předání aktualizovaných dat evidence EZO, 19. 11. 2001, čj. ASU-1500/2001. Streamerové pásky byly BIS předány 5. 3. 2002.

V rámci projektu MV ČR Otevřená minulost se na sklonku roku 2007 podařilo Odboru archiv bezpečnostních složek MV převést do elektronické podoby manuální kartotéku EZO v rozsahu cca 890 000 evidenčních (blokačních) karet.[62]

Závěr: Informační systém EZO nebyl FMV dokončen ani po 15. únoru 1990; byl nadále SEO Úřadu FMV pro koordinaci a řízení i jeho nástupci využíván ve prospěch nově zřízených zpravodajských a bezpečnostních složek. V souvislosti s rozpadem ČSFR vznikly dvě počítačové verze IS EZO, které nebyly identické. Po roce 1993 byl IS EZO společně s IS CRS, tzv. poslaneckou databází a některými databázemi vytvořenými Ministerstvem vnitra ČR (RAP, HFOND) sloučen v rámci tzv. systému WYSE, v jehož rámci byl provozován až do roku 2007, resp. 2008.

3/ Delimitace IS EZO z ministerstva vnitra na Archiv bezpečnostních složek

Po přijetí zákona č. 181/2007 Sb. začala Ministerstvu vnitra, Ministerstvu obrany včetně Vojenského zpravodajství, Ministerstvu spravedlnosti, Bezpečnostní informační službě a Úřadu pro zahraniční styky a informace plynout šestiměsíční lhůta, která 1. února 2008 vyústila v předání evidenčních a registračních pomůcek, archivních fondů, včetně agenturních, operativních, vyšetřovacích a kádrových svazků nebo spisů, archivních sbírek i jednotlivých archiválií a dokumentů, vzniklých činností bezpečnostních složek a Komunistické strany Československa a organizací Národní fronty, působících v těchto složkách v období od 4. dubna 1945 do 15. února 1990. Ministerstvo vnitra navíc předalo archiválie vzniklé po 1. lednu 1990, týkající se činností souvisejících se správou archiválií bezpečnostních složek.[63]

Dne 25. července 2007 navíc vláda ČR přijala usnesení č. 852, kterým uložila ministrům vnitra a spravedlnosti, ministryni obrany a jejím prostřednictvím ředitelí Vojenského zpravodajství a ředitelům Bezpečnostní informační služby a Úřadu pro zahraniční styky a informace připravit ve spolupráci se zmocněncem vlády – a od 1. srpna 2007 zároveň prozatímním ředitelem ABS – *„plynulé předávání dokumentů, archiválií, informačních systémů a věcí souvisejících s činností Ústavu"* (a ABS).[64]

Archiv bezpečnostních složek na základě odst. 1 § 14 zákona č. 181/2007 Sb. (kterým převzal výše uvedené *„archiválie a dokumenty vzniklé od 4. dubna 1945 do*

62 Srv. Výroční zpráva Ústavu pro studium totalitních režimů za rok 2007, s. 20. Dostupné na: http://www.ustrcr.cz/data/pdf/uredni-deska/zprava2007.pdf

63 Zákon č. 181/2007 Sb. o Ústavu pro studium totalitních režimů a o Archivu bezpečnostních složek a o změně některých zákonů, § 14, odst. 1.

64 Usnesení vlády České republiky ze dne 25. července 2007 č. 852 o jmenování zmocněnce vlády pro organizační přípravu zřízení a zabezpečení řádného chodu Ústavu pro studium totalitních režimů a k přípravě aplikace zákona č. 181/2007 Sb., o Ústavu pro studium totalitních režimů a o Archivu bezpečnostních složek a o změně některých zákonů.

15. února 1990", viz výše), získal také v souladu s písm. b), odst. 1), § 13 zák. povinnost zabezpečovat přístup k dokumentům a archiváliím a poskytovat nezbytnou pomoc a informace státním orgánům, včetně MV ČR při naplňování zákona č. 451/1991 Sb., kterým se stanoví některé další předpoklady pro výkon některých funkcí ve státních orgánech a organizacích České a Slovenské Federativní Republiky, České republiky a Slovenské republiky, a zákona č. 279/1992 Sb. o některých dalších předpokladech pro výkon některých funkcí, obsazovaných ustanovením nebo jmenováním příslušníků Policie České republiky a Vězeňské služby České republiky.

Jinými slovy – ABS od 1. února 2008 zajišťuje poklady k rozhodnutí, zda občan *„v období od 25. února 1948 do 17. listopadu 1989"* nebyl příslušníkem SNB zařazeným ve složce StB (písm.a, odst. 1, § 2 zák. č. 451/1991 Sb.; písm. b, odst. 1, § 3, zák. č. 279/1992 Sb.) anebo StB na úseku kontrarozvědném (písm. a, odst. 1, § 3 zák. č. 279/ 1992 Sb.), či evidován jako rezident, agent, držitel propůjčeného či konspiračního bytu, informátor nebo ideový spolupracovník StB (písm. b, odst. 1, § 2 zák. č. 451/1991 Sb.; písm. c, odst. 1, § 3 zák. č. 279/1992 Sb.).

Zároveň ABS převzal k 1. únoru 2008 zodpovědnost za naplňování zákona č. 107/2002 Sb., kterým se mění zákon č. 140/1996 Sb. o zpřístupnění svazků vzniklých činností bývalé StB a některé další zákony, jejichž předmětem zpřístupnění a zveřejnění jsou dokumenty vzniklé činnosti bezpečnostních složek *„v období od 25. února 1948 do 15. února 1990"* (odst. 1, § 2 zákona č. 107/2002 Sb.). Archiv bezpečnostních složek pochopitelně využívá svého evidenčního systému při poskytování nezbytné pomoci také Národnímu bezpečnostnímu úřadu (NBÚ) a orgánům činným v trestním řízení, včetně Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu (ÚDV).

Vzhledem k faktu, že i subjektem předkládání k nahlížení jsou archiválie vzniklé do 15. února 1990 (převzaté dle odst. 1 § 14 zákona č. 181/2007 Sb.), respektive před 1. lednem 1990 (odst. 6, § 37 zák. č. 499/2004 Sb.), musely být ABS k předmětnému datu předány také příslušné informační a evidenčních systémy, primárně umožňující vyhledávat ve svazkové a spisové agendě.

Ministerstvo vnitra, Ministerstvo obrany včetně Vojenského zpravodajství, Ministerstvo spravedlnosti, Bezpečnostní informační služba ani Úřad pro zahraniční styky a informace však již nespravovaly informační a evidenční systémy v podobě platné k 15. únoru 1990 (dokonce neměly k dispozici ani původní média, na nichž byly systémy provozovány), nýbrž podoby jejich verzí prokazatelně vedených a vzniklých 1991–2007, a proto bylo nutné spokojit se se stavem, ve kterém se u předávajících subjektů nacházely ke dni předání (resp. ve kterém byly předány), tj. nejpozději k 31. lednu 2008.

Odbor archiv bezpečnostních složek MV se již v dubnu a květnu 2007 začal připravovat na kvalitativní změnu rozvoje informačních systémů a vybudování nového „lustračního pracoviště" v objektu Havelkovy (dnes Siwiecovy) ulice v Praze 3.[65]

65 Srv. Zápis z pracovní porady OABS, bod 1), 16. 4. 2007, čj. ABS-593/2007 a zápis z pracovní porady OABS, bod 2), 25. 5. 2007, čj. ABS-768/2007.

V období od 18. května do 31. července 2007 byla ze zastaralého systému WYSE vyexportována zdrojová data IS EZO:
(ARCH00.TXT, ARCH01.TXT, ARCH02.TXT, ARCH03.TXT, ARCH04.TXT, ARCH05.TXT, ARCH06.TXT, ARCH07.TXT, ARCH08.TXT, ARCH09.TXT, ARCH10.TXT, ARCH11.TXT, ARCH12.TXT, ARCH13.TXT, ARCH14.TXT, ARCH15.TXT, ARCH16.TXT, ARCH17.TXT, ARCH18.TXT, ARCH19.TXT, ARCH20.TXT, archivy.txt, CISDRSVA.TXT, JMENA01.TXT, JMENA02.TXT, JMENA03.TXT, JMENA04.TXT, JMENA05.TXT, JMENA06.TXT, JMENA07.TXT, JMENA08.TXT, JMENA09.TXT, JMENA10.TXT, JMENA11.TXT, JMENA12.TXT, JMENA13.TXT, JMENA14.TXT, JMENA15.TXT, JMENA16.TXT, JMENA17.TXT, JMENA18.TXT, JMENA19.TXT, JMENA20.TXT, JMENA21.TXT, JMENA22.TXT, JMENA23.TXT, JMENA24.TXT, JMENA25.TXT, JMENA26.TXT, JMENA27.TXT, JMENA28.TXT, JMENA29.TXT, JMENA30.TXT, JMENA31.TXT, JMENA32.TXT, JMENA33.TXT, JMENA34.TXT, JMENA35.TXT, JMENA36.TXT, JMENA37.TXT, JMENA41.TXT, JMENA42.TXT, JMENA43.TXT, JMENA44.TXT, OSOBY01.TXT, OSOBY02.TXT, OSOBY03.TXT, OSOBY04.TXT, OSOBY05.TXT, OSOBY06.TXT, OSOBY07.TXT, OSOBY08.TXT, OSOBY09.TXT, OSOBY10.TXT, OSOBY11.TXT, OSOBY12.TXT, OSOBY13.TXT, OSOBY14.TXT, OSOBY15.TXT, OSOBY16.TXT, OSOBY17.TXT, OSOBY18.TXT, OSOBY19.TXT, OSOBY20.TXT, OSOBY21.TXT, OSOBY22.TXT, OSOBY23.TXT, OSOBY24.TXT, OSOBY25.TXT, OSOBY26.TXT, OSOBY27.TXT, OSOBY28.TXT, OSOBY29.TXT, OSOBY30.TXT, OSOBY31.TXT, OSOBY32.TXT, OSOBY33.TXT, OSOBY34.TXT, OSOBY35.TXT, OSOBY36.TXT, OSOBY37.TXT, OSOBY38.TXT, OSOBY39.TXT, OSOBY40.TXT, OSOBY41.TXT, OSOBY42.TXT, OSOBY43.TXT, OSOBY44.TXT, OSOBY45.TXT, OSOBY46.TXT, OSOBY47.TXT, OSOBY48.TXT, OSOBY49.TXT, OSOBY54.TXT, OSOBY55.TXT, OSOBY56.TXT, OSOBY57.TXT, OSOBY58.TXT, OSOBY59.TXT, ostbaz.txt, SLOVEZO01.TXT, SLOVEZO.TXT, SVAZ01.TXT, SVAZ1_01.TXT, SVAZ1_02.TXT, SVAZ1_03.TXT, SVAZ1_04.TXT, SVAZ1_05.TXT, SVAZ1_06.TXT, SVAZ02.TXT, SVAZ03.TXT,SVAZ04.TXT,SVAZ05.TXT,SVAZ06.TXT,SVAZ07.TXT,SVAZ08.TXT, SVAZ09.TXT. VYS.TXT),
ale také IS Centrální registr svazků (CISDRSVA.txt, crs01.txt,crs02.txt, CRSCIS.TXT, CRSORG.TXT, KOD1.TXT, KOD2.TXT, SLOVNIK.TXT), poslanecké databáze (poslbaz.txt) a databáze HFOND.TXT.[66]

Podle zápisu o předání a převzetí archiválií a dokumentů mezi Odborem archiv bezpečnostních složek MV a ABS ze dne 29. ledna 2008 byly předmětem delimitace *„[…] rovněž digitální kopie archiválií a dokumentů […], včetně souvisejících elektronických pomůcek (Evidence zájmových osob, přepis Registračních a archivních protokolů*

66 Srv. zdrojová data na CD nosiči u čj. ABS-164/2008 – Předávací protokol elektronických evidencí, včetně digitálních kopií evidenčních pomůcek ze dne 14. 2. 2008. Srv. pozn. 71.

kontrarozvědky […], Centrální registr svazků, digitální kopie evidenčních karet zájmových osob […]).[67] Tento zápis 31. ledna 2008 odsouhlasil PhDr. Vácslav Babička, ředitel Odboru archivní správy a spisové služby MV.[68]

Formální zakončení delimitace elektronických evidencí, včetně digitálních kopií evidenčních pomůcek *„lustračnímu pracovišti* [ABS] (*EZO + CRS, RAP 1 ks CD*; *+ evidenční karty zájmových osob – 903 164 souborů na externím pevném disku)*"[69] bylo realizováno dne 14. února 2008 formou předávacího protokolu, který podepsali vedoucí technického oddělení Odboru archiv bezpečnostních složek MV a ředitel ABS.[70] K předávacím protokolům vztahující se k EZO a CRS viz PŘÍLOHA č. 6.

Závěr: Archiv bezpečnostních složek dle odst. 1 § 14 zák. č. 181/2007 Sb. a usnesení vlády ČR č. 852 z 25. července 2007 protokolárně k 1. únoru 2008 převzal IS EZO, a to v podobě zdrojových souborů, vyexportovaných v období od května 2007 do července 2007 na Odboru archiv bezpečnostních složek MV ze systému WYSE.

4/ Kopie EZO Úřadu na ochranu osobních údajů – vyřízení žádosti o poskytnutí součinnosti

Dne 10. listopadu 2010 zaslal ředitel odboru správních řízení Úřadu pro ochranu osobních údajů (ÚOOÚ) Mgr. Daniel Pospíšil v souladu s § 8 odst. 2, § 50 odst. 1 a 51 odst. 1 zák. č. 500/2004 Sb., správní řád, žádost o poskytnutí součinnosti ve věcí řízení o přestupku podle § 44 odst. 2 písm. e) a i) zák. č. 101/2000 Sb. o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů, sp. zn. SPR-5893/10-51. Kromě sdělení o osobách považovaných za osoby evidované jako spolupracovníci, o osobách zařazených do databáze EZO či o počtu spolupracovníků a příslušníků bezpečnostních složek zveřejněných ve vyhledávači, požádal o *„poskytnutí kopie databáze EZO v elektronické podobě*."[71]

Příprava podkladů měla probíhat standardně jako v jiných případech, společně se na ní podíleli vedoucí evidenčního oddělení a správy digitálního archivu, oddělení operativních svazků kontrarozvědky a vyšetřovacích spisů a pracovníci, označení jako specialisté. V sekretariátu ABS byl vyhledán CD nosič[72] obsahující adresáře EZO

67 Zápis o předání a převzetí archiválií a dokumentů, bod č. 8, příloha č. 1 k čj. ASU-77/2008 (čj. ABS-58/2008).

68 Zápis o předání a převzetí archiválií a dokumentů, čj. ABS-58/2008.

69 Šlo o manuální kartotéku, digitalizovanou v rámci projektu MV ČR Otevřená minulost.

70 Předávací protokol ředitele ABS a vedoucího technického oddělení, 14. 2. 2008, čj. ABS-146/2008.

71 Řízení o přestupku – žádost o poskytnutí součinnosti, 10. 11. 2010, zn. SPR-5893/10-51 (přijaté pod čj. ABS 7629/2010 KR).

72 Zde byl odkaz na položku 27 Předávacího protokolu ze dne 8. 7. 2010, čj. ABS-4609/2010 R:

a RAP[73], z něhož byly zkopírovány soubory z adresáře EZO. *„[…] Formulace odpovědi na jednotlivé otázky Úřadu na ochranu osobních údajů byla kolektivním dílem. Zástupkyně ředitele Archivu s touto odpovědí vyslovila souhlas a podepsala ji […]*[74] Zpracovatelé odpovědi bohužel neprovedli kontrolu a neujistili se, zda kopírovaný adresář EZO obsahuje výhradně a pouze zdrojová data informačního systému EZO.

Dne 30. listopadu 2010 odeslala zástupkyně ředitele ABS Světlana Ptáčníková odpověď, zpracovanou v rámci poskytnutí součinnosti, v níž se na položené otázky povětšinou reagovalo, že Archiv *„nemůže poskytnout přesnější údaje"* anebo *„nelze jednoznačně odpovědět"*. K poskytnutí databáze EZO v elektronické podobě, přiložené v příloze na CD, bylo navíc uvedeno: *„[…] Původní databáze EZO fungovala v tzv. systému WYSE, který byl v průběhu roku 2008 na příkaz ředitele ABS vypnut. Archiv má k dispozici původní zdrojová data databáze EZO, která byla Archivu předána z Ministerstva vnitra ČR na základě zákona č. 181/2007 Sb. V příloze Vám zasíláme CD s těmito daty, upozorňujeme však, že bez vhodného SW nástroje tato data nelze jako vyhledávací databázi použít. Archiv v současné době takovým SW nedisponuje. Zdrojová data pravděpodobně obsahují také údaje vzniklé po roce 1989."*[75]

Na přiloženém CD byly jako „zdrojová data databáze EZO" předány soubory:
ARCH00.TXT, ARCH01.TXT, ARCH02.TXT, ARCH03.TXT, ARCH04.TXT, ARCH05.TXT, ARCH06.TXT, ARCH07.TXT, ARCH08.TXT, ARCH09.TXT, ARCH10.TXT, ARCH11.TXT, ARCH12.TXT, ARCH13.TXT, ARCH14.TXT, ARCH15.TXT, ARCH16.TXT, ARCH17.TXT, ARCH18.TXT, ARCH19.TXT, ARCH20.TXT, archivy.txt, CISDRSVA.TXT, JMENA01.TXT, JMENA02.TXT, JMENA03.TXT, JMENA04.TXT, JMENA05.TXT, JMENA06.TXT, JMENA07.TXT, JMENA08.TXT, JMENA09.TXT, JMENA10.TXT, JMENA11.TXT, JMENA12.TXT, JMENA13.TXT, JMENA14.TXT, JMENA15.TXT, JMENA16.TXT, JMENA17.TXT, JMENA18.TXT, JMENA19.TXT, JMENA20.TXT, JMENA21.TXT, JMENA22.TXT, JMENA23.TXT, JMENA24.TXT, JMENA25.TXT, JMENA26.TXT, JMENA27.TXT, JMENA28.TXT, JMENA29.TXT, JMENA30.TXT, JMENA31.TXT, JMENA32.TXT, JMENA33.TXT, JMENA34.TXT, JMENA35.TXT, JMENA36.TXT, JMENA37.TXT, JMENA41.TXT, JMENA42.TXT, JMENA43.TXT, JMENA44.TXT, OSOBY01.TXT, OSOBY02.TXT, OSOBY03.TXT, OSOBY04.TXT, OSOBY05.TXT, OSOBY06.TXT, OSOBY07.TXT, OSOBY08.TXT, OSOBY09.TXT, OSOBY10.TXT, OSOBY11.TXT, OSOBY12.TXT, OSOBY13.TXT, OSOBY14.TXT, OSOBY15.TXT, OSOBY16.TXT, OSOBY17.TXT, OSOBY18.TXT, OSOBY19.TXT, OSOBY20.TXT, OSOBY21.TXT, OSOBY22.TXT, OSOBY23.TXT, OSOBY24.TXT, OSOBY25.TXT, OSOBY26.TXT, OSOBY27.TXT, OSOBY28.TXT, OSOBY29.TXT, OSOBY30.TXT, OSOBY31.TXT,

Čj. ABS-146/2008 – Předávací protokol elektronických evidencí včetně digitálních kopií evidenčních pomůcek ze dne 14. 2. 2008 + 12 CD/DVD nosičů.

73 Tyto soubory se zdrojovými daty byly na předmětný nosič umístěny až 12. 8. 2009.

74 Přípis Mgr. Světlany Ptáčníkové adresovaný ředitelce ABS, 17. 1. 2011, čj. ABS-375/2011 AK.

75 Řízení o přestupku – žádost o poskytnutí součinnosti, 30. 11. 2010, čj. ABS 7629 KR.

OSOBY32.TXT, OSOBY33.TXT, OSOBY34.TXT, OSOBY35.TXT, OSOBY36.TXT, OSOBY37.TXT, OSOBY38.TXT, OSOBY39.TXT, OSOBY40.TXT, OSOBY41.TXT, OSOBY42.TXT, OSOBY43.TXT, OSOBY44.TXT, OSOBY45.TXT, OSOBY46.TXT, OSOBY47.TXT, OSOBY48.TXT, OSOBY49.TXT, OSOBY54.TXT, OSOBY55.TXT, OSOBY56.TXT, OSOBY57.TXT, OSOBY58.TXT, OSOBY59.TXT, ostbaz.txt, SLOVEZO01.TXT, SLOVEZO.TXT, SLOVNIK.TXT, SVAZ01.TXT, SVAZ1_01.TXT, SVAZ1_02.TXT, SVAZ1_03.TXT, SVAZ1_04.TXT, SVAZ1_05.TXT, SVAZ1_06.TXT, SVAZ02.TXT,SVAZ03.TXT,SVAZ04.TXT,SVAZ05.TXT,SVAZ06.TXT,SVAZ07.TXT, SVAZ08.TXT, SVAZ09.TXT. VYS.TXT (tj. zdrojová data IS EZO).

Byly zde ale také soubory: crs01.txt, crs02.txt, CRSCIS.TXT, CRSORG.TXT, KOD1.TXT, KOD2.TXT a SLOVNIK.TXT, tj. zdrojová data IS CRS, dále soubory: poslbaz.txt, tj. datová základna tzv. poslanecké databáze vzniklé činnosti Vyšetřovací komise FS ČSFR pro objasnění událostí 17. listopadu 1989, a HFOND.TXT, tj. datová základna tzv. fondu H (historický), které zdrojovými daty databáze EZO nikdy nebyly.[76]

Zpracovatelé odpovědi a statutární orgán nevzali na vědomí, že:

– účastníkem řízení o přestupku dle písm. e) a i), odst. 2, § 44 zák. č. 101/2000 Sb., s odkazem na zák. č. 200/1990 Sb. o přestupcích, nebyl ABS,

– předmětem řízení o přestupku nebylo šetření o zpracování či zveřejnění databáze EZO, kterou 1. února 2008 převzal a dle zák. č. 181/2007 Sb. spravuje ABS,

– odpověď na součinnostní dožádání musí být zpracována odborně a v rámci platné právní úpravy, tj. výhradně se týkat předmětu řízení o přestupku,

– poskytnutí databáze EZO je nadbytečné a pro vydání CD nosiče se zkopírovanou složkou EZO nebyl vzhledem k absenci příčinné souvislosti mezi předmětem řízení a působností ABS dle zák. č. 181/2007 Sb., zákonný důvod,

– předmětná věc může mít negativní právní důsledky pro ABS a věc nebyla vůbec konzultována s vedoucím Kanceláře ředitele, který odpovídá za právní agendu ABS.

V neposlední řadě je nutné konstatovat, že odpověď na poslední pátou otázku, *„[…] od jakého data umožňuje Archiv vyhledávání jiných osob, než spolupracovníků bezpečnostních složek prostřednictvím ‚Vyhledávání v archivních pomůckách' na adrese"* http://www.abscr.cz/cs/vyhledavani-archivni-pomucky, nebyla zodpovězena pravdivě, což je zřejmé např. z tiskové zprávy Zveřejnění registračních protokolů VKR ze dne 25. 7. 2008[77], ale také ze zápisů z porad ředitele ÚSTR a ABS z 9. 1. 2009 (bod 4, čj. UST-13/2009) a 29. 12. 2009 (bod 1, čj. UST-452/2009), či např. ze zápisu z porady ředitele ABS z 16. 9. 2008 (bod 5, čj. ABS-630/2008).

Také odpovědi na otázky označené 2)–4) bylo možné při využití přiměřeného úsilí zodpovědět vyčerpávajícím způsobem, přesně a pravdivě. Archiv k 1. únoru 2008 převzal zodpovědnost za zveřejňování evidenčních záznamů dle § 7 zák. č. 107/2002 Sb.

76 Srv. přehled zdrojových dat na předmětném CD nosiči (obrázek č. 1), dostupný na: http://www.svazky.cz/clanek/UOOU_nam_oficialne_predal_databazi_EZO-Stat_zastrasuje_a_cenzuruje

77 Dostupné na: http://www.abscr.cz/zverejneni-registracnich-protokolu-vkr

na své webové stránce;[78] počet evidenčních záznamů zůstal od data předání ze strany ministerstva vnitra, ministerstva obrany a ministerstva spravedlnosti uzavřenou množinou, která nebyla nijak měněna či rozšiřována. Stejně tak IS vztahující se k evidenčnímu systému HS VKR měly ke dni předání ze strany Ministerstva obrany – Vojenského zpravodajství svou konečnou podobu, pečlivě podchycenou v předávacích protokolech či protokolech dokumentujících validování a rozšiřování evidenčního (lustračního) systému ABS.

Závěr: Archiv bezpečnostních složek dne 30. listopadu 2010 vyřídil žádost o poskytnutí součinnosti z 10. 11. 2010 pod zn. SPR-5893/10-51 v rámci řízení o přestupku vedeného ÚOOÚ nepřesně a neodborně, mimo rámec platné právní úpravy, nadbytečně poskytl CD nosič s kopií složky EZO, obsahující navíc nevyžádané zdrojové údaje jiných IS.

•

Nedílnou součástí Stanoviska komise o informačním systému FMV EZO jsou:

PŘÍLOHA č. 1 – Evidenční (blokační) karta manuální kartotéky přizpůsobená pro IS EZO z roku 1987 (MV č. skl. 742)
PŘÍLOHA č. 2 – Statistické karty osobních svazků TS, svazků kontrarozvědného rozpracování a osobních spisů (MV č. skl. 735–737) určené pro zpracování dat pro systém TES (CRS)
PŘÍLOHA č. 3 – Vnější formát dat IS EZO před rokem 1990
PŘÍLOHA č. 4 – Evidenční záznamy vložené do IS EZO po 15. únoru 1990
PŘÍLOHA č. 5 – Porovnání datové základny slovenské a české verze EZO
PŘÍLOHA č. 6 – Přehled zdrojových souborů IS EZO předaných MV ČR Archivu bezpečnostních složek dne 1. února 2008
PŘÍLOHA č. 7 – Přehled podkladů z archivních oddělení ABS, zpřístupněných ke zpracování stanoviska odborné komise

V Praze dne 11. března 2011

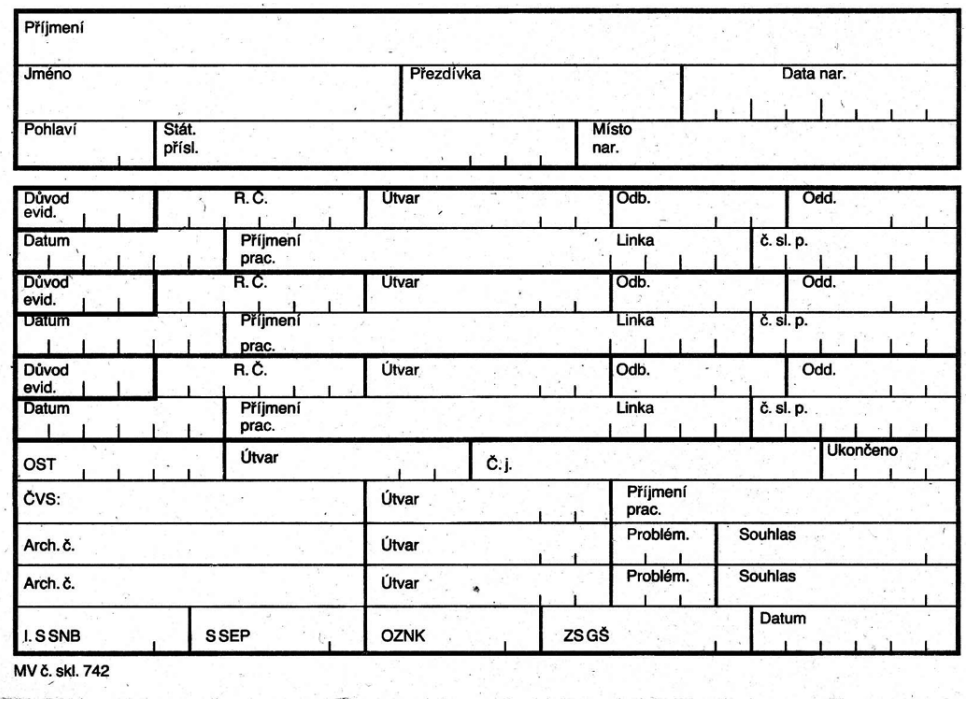
[…][79]

78 Dostupné na: http://www.abscr.cz/cs/vyhledavani-evidencni-zaznamy

79 Odborné stanovisko podepsali členové komise PhDr. Zlatuše Kukánová, Mgr. at Mgr. Ľubomír Augustin, Mgr. Peter Rendek, Mgr. Tomáš Keszeli, Radek Schovánek. Stanovisko odmítl podepsat Mgr. Martin Pulec s odkazem na čj. ABS 1800/2011 OVS.

PŘÍLOHA č. 1

Evidenční (blokační) karta manuální kartotéky, přizpůsobená pro IS EZO z roku 1987 (MV č. skl. 742)[80]

80 Srv. BENDA, Patrik: *Automatizace evidencí československé kontrarozvědky*, s. LXXVI.

PŘÍLOHA č. 2

Statistické karty osobních svazků TS, svazků kontrarozvědného rozpracování a osobních spisů (MV č. skl. 735–737), určené pro zpracování dat pro systém TES (CRS)

Statistická karta osobního svazku TS – přední a zadní strana.

krycí jméno		registrační číslo 1 2 3 4 5	
druh TS	6	datum registrace 7 8 9 10	
datum získání		doplňující StB problematika získán na podkladě 11 12 13	
součást StB		18 19	
odbor 20 21		oddělení 22 23	
StB problematika		24 25 26	
pohlaví	27	datum narození 28 29	
státní příslušnost 30 31		sociální rozvrstvení 35 36	
zaměstnavatel (místo)			
bydliště			
národnost	40	vzdělání	41
polit. příslušnost současná	42	bývalá polit. příslušnost	43
cizinci - povolání 44 45		cizinci - rozdělení	46
znalost řečí		47 48 49 50 51 52	
charaktrizující údaje		53 54 55	

příjmení a jméno			
jak přibylo	67	datum 68 69 70 71	
jak ubylo 72 73		datum 74 75 76 77	
archivní číslo			

podpis řídícího orgána	dne	v OE vyznačil	dne
zaregistroval:			

Jiné záznamy:

Vydána složka:

Statistická karta svazku kontrarozvědného rozpracování – přední a zadní strana.

krycí jméno					evidenční číslo	1	2	3	4	5
druh svazku	6				datum registrace	7	8	9	10	
důvod zavedení						11	12	13		
pramen	14	15			tr. činnost	16	17			
součást	18	19			odbor 20 21	oddělení	22	23		
StB problematika						24	25	26		
pohlaví 27	datum narození				28 29	st. příslušnost	30	31		
bydliště - kraj	32				bydliště - okres	33	34			
sociální rozvrstvení	35	36			obor zaměstnání	37	38	39		
národnost	40				vzdělání	41				
politická příslušnost současná	42				politická příslušnost bývalá	43				
cizinci povolání	44	45			cizinci rozdělení	46				
charakteristika vnějšího nepřítele	47	48			čs. občané vyjíždějící do KS	49				
uprchlíci 50	navrátilci	51			amnestanti 52	recidivisté	53			
svodné a řídící orgány 54	rozpracované NO 55				přísl. MV propuštění po roce 1968	56				

MV č. skl. 736

Příjmení a jméno									
jak přibylo	69	70			datum	71	72	73	74
jak ubylo	75	76			datum	77	78	79	80
trestná činnost při ukončení	81	82			zrušeno - zničeno - připojeno	83			
archivní číslo	84	85	86	87	88	89			

podpis orgána	dne	V OE vyznačil	dne
zaregistroval			

jiné záznamy

Vydána složka

Statistická karta osobního spisu – přední a zadní strana.

krycí jméno			registrační číslo	1	2	3	4	5	
datum prvotní registrace						7	8	9	10
doplňující StB problematika								11	12
součást								18	19
odbor	20	21	oddělení					22	23
StB problematika							24	25	26
pohlaví 27	datum narození	28 29	st. přísluš.					30	31
bydliště									
sociální rozvrstvení	35	36	obor zaměstnání						
národnost		40	vzdělání						41
politická přísl. současná		42	politická přísl. bývalá						43
cizinci povolání	44	45	cizinci rozdělení						46
třídní rozvrstvení	54	55	rozpracování ve svazku						56
druh osobního spisu		57	kategorie nebezpečnosti						58
zvláštní charakterizující údaje				59	60	61	62		

MV č. skl. 737

Příjmení a jméno			
jak přibylo	69 70	datum kdy přibylo	71 72 73 74
jak ubylo	75 76	datum kdy ubylo	77 78 79 80
archivní číslo			

podpis orgána	dne	v OE vyznačil	dne
zaregistroval			

jiné záznamy:

vydaná složka: MV č. skl. 737

PŘÍLOHA č. 3

Vnější formát dat IS EZO před rokem 1990

Vlastní data systému EZO se logicky dělí na pět skupin[81]:

1. identifikační údaje osob

LEGENDA: A ... písmena
N ... číslice
AN .. písmena a číslice
V ... proměnná délka
F ... pevná délka

ad 1) Identifikační údaje osoby

poř. čís.	název položky	typ	délka ve znacích (max.)	formát	kódovník	poznámky
1	příjmení	A	25	V	-	opakovat 5x
2	jméno	A	15	V	-	opakovat 3x
3	datum nar.	N	6	F	-	tvar DDMMRR
4	pohlaví	A	1	F	ANO	
5	st.přísl.	N	2	F	ANO	opakovat 2x
6	místo nar.	AN	20	V	-	
7	okres					viz CRO
8	obec					viz CRO
9	část obce					viz CRO
10	ulice					viz CRO
11	čís.popis.					viz CRO
12	čís.orient.					viz CRO

2. údaje o blokaci

ad 2) Údaje o blokaci

poř. čís.	název položky	typ	délka ve znacích (max.)	formát	kódovník	poznámky
13	zvláštní blokace	A	1	F	ANO	
14	registrační čís.	N	6	F	-	
15	útvar	AN	2	F	ANO	
16	odbor	AN	2	F	ANO	
17	oddělení/okres	N	2	F	ANO	
18	příjmení blokujícího	A	25	V	-	
19	od kdy blokován	N	6	F	-	tvar DDMMRR

V případě dvojí blokace (u nepřátelských osob) se položky č. 14 až č. 19 znovu opakují.

81 Srv. ABS, f. Statisticko evidenční odbor, přírůstek. Úvodní projekt systému Evidence zájmových osob StB, čj. OP-0041-18/86.

3. informační údaje

ad 3) Informační údaje

poř. čís.	název položky	typ	délka ve znacích (max.)	formát	kódovník	poznámky
20	útvar	N	2	F	ANO	
21	odkaz na svazek či spis	AN	20	V	-	
22	problematika StB	N	5	F	ANO	
23	styk se stát. taj.datum od	N	6	F	-	tvar DDMMRR
24	styk se stát. taj.datum do	N	6	F	-	tvar DDMMRR
25	styk se stát. taj. čís.jednací	AN	12	F	-	
26	pozorka I.S	A	1	F	-	
27	pozorka ZS GŠ	A	1	F	-	
28	výstraha	A	3	F	ANO	

Položky č. 20 až č. 22 se mohou opakovat až 10x. Položky "Problematike StB" bude naplňována při uložení svazku/spisu do archivu a bude perspektivně sloužit k tématickým dotazům v rámci archivu.

4. další údaje

ad 4) Další údaje

poř. čís.	název položky	typ	délka ve znacích (max.)	formát	kódovník	poznámky
29	OZNK	A	1	F	-	
30	osoba zavedená do SSEP čs.stranou + režim výdeje	A	1	F	ANO	
31	přezdívky	A	15	V	-	opakovat 5x
32	integrační vazby	N	4	F	-	
33	vazba EZO-EMAN	N	4	F	-	
34	vazba EZO-EVIC	N		F	-	

LEGENDA: OZNK ... označení, že se jedná o osobu ze SSEP zvláště nebezpečné kategorie

5. údaje realizující vazbu na další vybrané informační systémy StB

(Položku č. 32 tvoří bitové pole o délce čtyři znaky. Pro každý systém napojený na EZO je rezervován jeden bit, tzn. že systém se plánoval na kapacitu propojení na 32 dalších systémů.)82

Na základě rozboru elektronické podoby databáze EZO, delimitované k 1. únoru 2008 ABS, a při porovnání se zachovanou dokumentací o struktuře tabulek původního systému EZO, lze uvést: vlastní data databáze EZO jsou zahrnuta v šesti tabulkách a další dvě tabulky sloužily jako číselné kódovníky. Všechny tabulky (kromě tabulek s kódovníky) obsahovaly položku osobní evidenční číslo – OECI (přes kterou byla vedena relace), poznámku a dále tabulky:

1. ARCHIVY (archivované svazky) – položky 29–32
   (+ doplňující problematika)
2. SVAZKY („živé“ svazky) – položky 14–21
3. JMENA – položky 1–5
4. OSOBY (existence živého svazku, existence archivovaného svazku)
   – položky 4, 6–8, 33–37
5. OST (určené osoby pro styk se státním tajemstvím)
   – položky 22–25
6. VYS (svazky vyšetřování StB) – položky 26–28,
   SLOVEZO , SLOVEZO1 – číselníky a kódovníky systému

82 Tamtéž.

KOPIE SOUHLASÍ S ORIGINÁLEM
Úředně vyžádáno

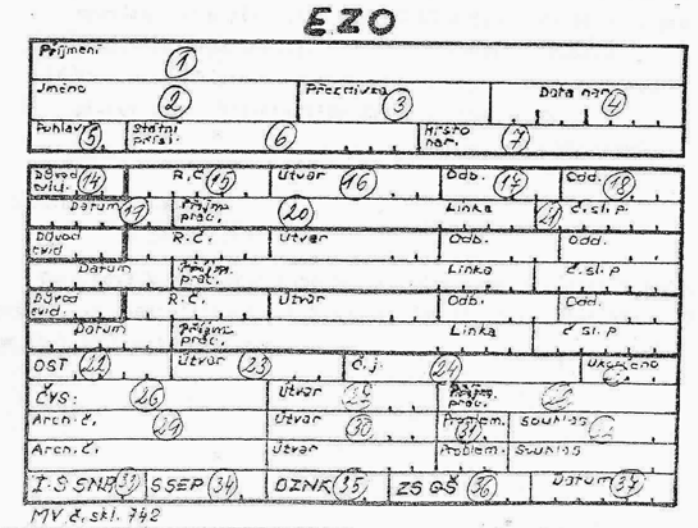
Vnější formát dat systému EZO.

Legenda: A ..... písmena
N ..... číslice
AN..... písmena a číslice
V ..... proměnná délka
F ..... pevná délka

poř. čís.	název položky	typ	délka ve znacích /max./	formát	kódovník	poznámky
1	příjmení	A	25	V	-	opakovat 5x
2	jméno	A	15	V	-	opakovat 3x
3	přezdívka	A	15	V	-	opakovat 5x
4	data nar.	N	8	F	-	tvar DDMMRRRR
5	pohlaví	A	1	F	ano	
6	státní přísl.	A	3	V	ano	opakovat 2x
7	místo narození	AN	20	V		
8	bydliště okres					viz CRO
9	obec					viz CRO
10	část obce					viz CRO
11	ulice					viz CRO
12	čís. pop.					viz CRO
13	čís. or.					viz CRO
14	důvod evid.	AN	2	V	ano	
15	reg.čís.	N	6	V	-	
16	útvar	N	2	F	ano	P 14 - 21
17	odbor	AN	2	F	ano	10x opakovat
18	oddělení okres	N	2	F	ano	
19	datum evid.	N	6	F	-	tvar DDMMRR
20	přijm.prac. - linka	AN	25	V	-	
21	čís.sl.pr.	N	6	F	-	

KOPIE SOUHLASÍ S ORIGINÁLEM
Úředně vyžádáno

22	osoba určená pro styk se st.t.	N	4	F		tvar MMRR
23	útvar	N	2	F	ano	
24	č.j.	AN + zvl.zn.	15	V		
25	ukončení OST	N	4	F		tvar MMRR
26	čís.vyš.spisu	AN + zvl.zn.	15	V		
27	útvar	N	2	F	ano	
28	příjmení prac.	A	15	V		
29	arch. čís.	AN + zvl.zn.	15	V		
30	útvar	N	2	F	ano	P 29 - 32
31	StB problem.	N	3	V	ano	opakovat 6x
32	souhlas	N	1	F	ano	
33	pozorka I. S SNB	N	1	F	ano	
34	SSEP	A	1	F	ano	
35	OZNK	N	1	F	ano	
36	pozorka ZS GŠ	N	1	F	ano	
37	datum zaved. osoby	N	6	F		tvar DDMMRR

PŘÍLOHA č. 4

Evidenční záznamy vložené do IS EZO po 15. únoru 1990

V důsledku tzv. skartace operativních svazků a spisů, iniciované I. náměstkem ministra vnitra ČSSR Alojzem Lorencem, bylo po 1. prosinci 1989 vyřazeno z manuální kartotéky EZO spravované statisticko-evidenčním odborem VOS FMV neznámé množství evidenčních (blokačních) karet. Některé zásahy – neznámo v jaké míře – byly provedeny i do počítačové verze EZO, a proto bylo nutné při evidenčním dotazu obě formy lustrace kombinovat.[83] Bývalé pracovnice lustračního pracoviště MV odborné komisi potvrdily, že se při lustracích vyskytovaly případy nedohledání evidenčního záznamu v informačním systému vůči evidenční (blokační) kartě, či naopak.[84] Ještě počátkem dubna 1990 došlo k vyjmutí evidenčních karet tzv. chráněných osob, prý v rozsahu 143 karet, a jejich údajné nahrazení kartami novými.[85]

Dne 16. února 1990 došlo z rozkazu ministra vnitra ČSSR Richarda Sache-ra k nahrazení útvarů StB novými součástmi FMV.[86] Operativní sekce úřadu FMV pro ochranu Ústavy a demokracie (ÚOÚD) navázaly na předchozí praxi HS kontrarozvědky Sboru národní bezpečnosti (II. správy SNB) a registrovaly své agenturně-operativní svazky nadále u statisticko-evidenčního odboru VOS FMV. V centrálních registračních protokolech vedených u statisticko-evidenčního odboru VOS, resp. úřadu FMV pro koordinaci a řízení, bylo po 15. únoru 1990 ÚOÚD mj. evidováno 54 osobních spisů prověřovaných osob, 11 osobních svazků tajných spolupracovníků (agentů), 3 signální svazky a 3 spisy kategorie důvěrník.[87] Úřadovna pro ochranu ústavy a demokracie Praha evidovala např. v období od 14. září 1990 do 26. listopadu 1990 sedm spisů prověřované osoby, jednoho agenta a jednu osobu rozpracovávanou v signálním svazku.[88] Všechny registrované zájmové osoby byly zároveň evidovány v systému EZO.

83 Vyjádření Jana Frolíka odborné komisi ze dne 28. 1. 2011. Srv. ŽÁČEK, Pavel: *Sachergate*, s. 62, 66 a 71.

84 Sdělení Jany Duškové, Miroslavy Lehne a Jarmily Fingerhutové odborné komisi ze dne 19. 1. 2011.

85 Srv. Záznam Jana Frolíka z 12. 3. 1992, citovaný in: ŽÁČEK, Pavel: *Sachergate*, s. 63. Grafická podoba těchto karet in: tamtéž, s. 81.

86 ŽÁČEK, Pavel: *Nástroj triedneho štátu*, s. 213–216.

87 Srv. záznam s registračním číslem č. 38072 in: registrační protokol F-45 reg. č. 37681–38072, vedený od 21. 8. 1989 do 15. 3. 1990; registrační záznamy č. 38073–38224 in: registrační protokol reg. č. 38073–39050, vedený od 7. 6. 1990 do 12. 12. 1990.

88 Srv. registrační záznamy č. 47905–47919, vedené od 14. 9. 1990 do 26. 11. 1990, in: registrační protokol reg. č. 47845–47919.

V rámci zkušebního provozu IS EZO byla po 15. únoru 1990 ve prospěch ÚOÚD, zpravodajské služby FMV a zřejmě i dalších útvarů prováděna aktualizace údajů k zájmovým osobám také v počítačovém systému. Z rozboru vybraných tabulek IS EZO vyplývá, že od 15. února 1990 do 27. září 1991, kdy do něj byly vloženy poslední záznamy, se systém EZO rozšířil o 11 335 záznamů k zájmovým osobám. Tabulka OSOBY[89] byla rozšířena o 11 311 záznamů, SVAZKY (operativní svazky – „živé") o 1026 záznamů a OST (styk se státním tajemstvím) o 10 175 záznamů.[90] V dalším období byly již do systému EZO komisionálně zanášeny pouze opravy nalezených chyb.[91]

Podle systému CRS převzal ÚOÚD po II. správě SNB či samostatně registroval 997 osobních svazků (filtrováno podle útvarů ÚOÚD). V datumových položkách v položce DATREG je evidováno 197 nových svazků a spisů, v položce DATPREV (změna) ještě navíc 1061 svazků.

Jako příklad údajů vložených do informačního systému EZO po 15. únoru 1990 můžeme uvést záznamy k osobám:

89 Srv. PŘÍLOHA č. 6.

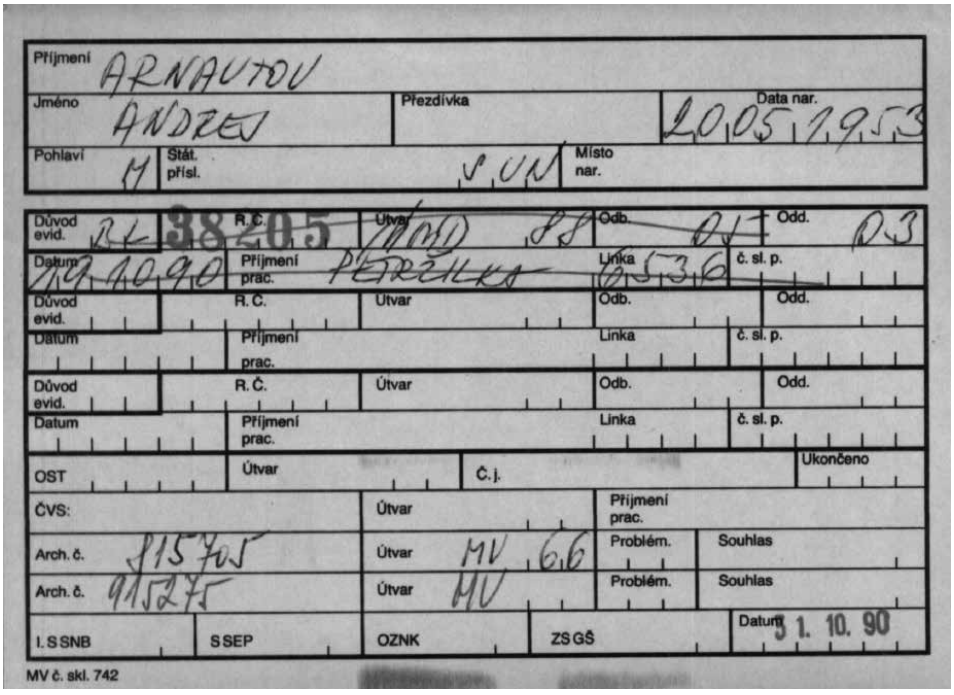
90 Srv. Žádost o součinnost dle ust. § 8 tr. řádu – podání zprávy, 25. 8. 2009, čj. ABS-149-3/VO-2009.

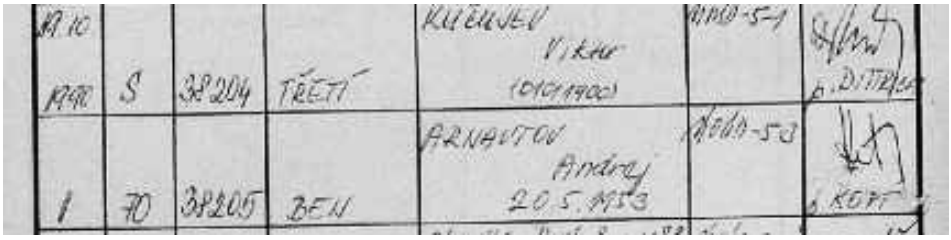
91 Sdělení Libora Michaličky odborné komisi ze dne 24. 1. 2011.

Andrej ARNAUTOV:

- osobní ev. číslo (OECI): 0007210
- datum evidování: 19. 10. 1990
- registrační číslo: 38205
- útvar, odbor, odd.: II. S SNB[92], V. ODB, 3. ODD – BLOKOVANA OSOBA

Jak vyplývá z kopie blokační karty i registračního protokolu, šlo o osobní spis prověřované osoby s krycím jménem BEN, vedený k zájmové osobě ÚOÚD FMV:

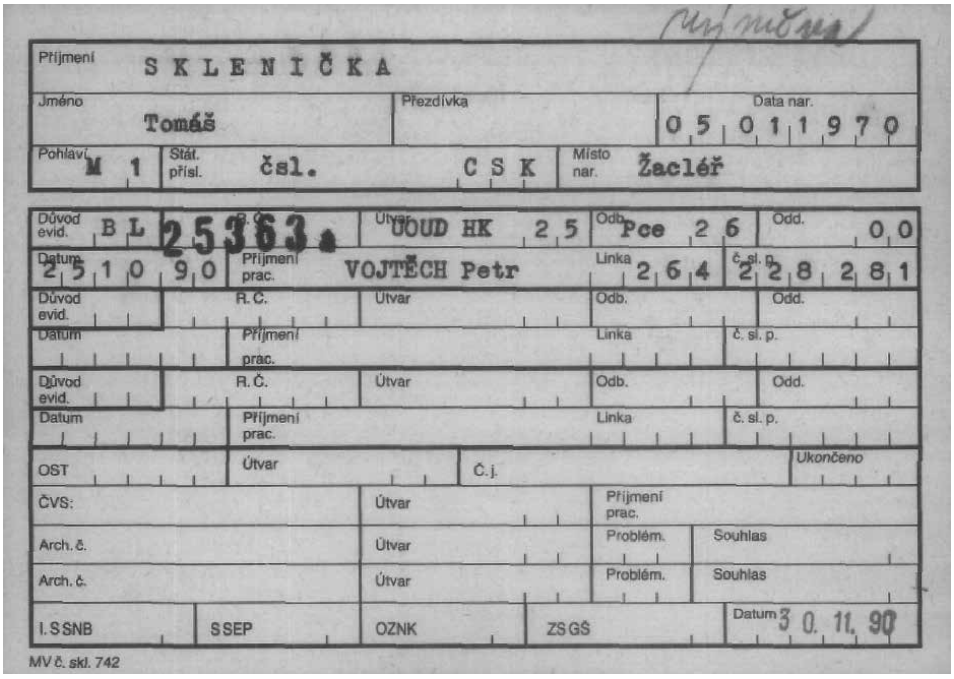

92 V IS EZO nebyly po 15. 2. 1990 zaneseny aktualizace útvarů (kódovníky).

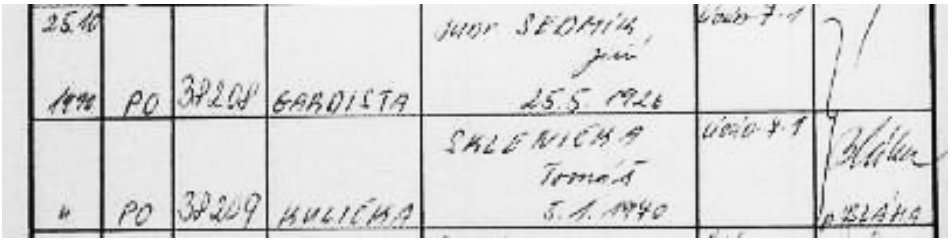
Tomáš SKLENIČKA:

- osobní ev. číslo (OECI): 0865104
- datum evidování: 25. 10. 1990
- registrační číslo: 25363
- útvar, odbor, odd.: STB HRADEC KRALOVE, OKR PARDUBICE – BLOKOVANA OSOBA

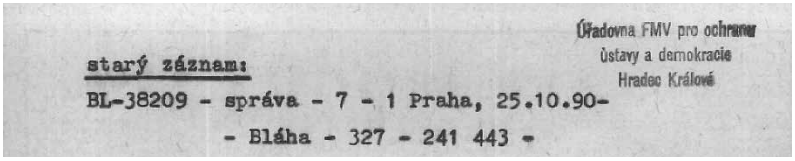
Jak vyplývá z kopie blokační karty i registračního protokolu, šlo o osobní spis prověřované osoby s krycím jménem KULIČKA, vedený k zájmové osobě ÚOÚD FMV:

Příjmení SKLENIČKA
Jméno Tomáš | Přezdívka | Data nar. 05 01 1970
Pohlaví M 1 | Stát. přísl. čsl. CSK | Místo nar. Žacléř
Důvod evid. BL | R. Č. 25363 | Útvar ÚOUD HK 25 | Odb. Pce 26 | Odd. 00
Datum 25 10 90 | Příjmení prac. VOJTĚCH Petr | Linka 264 | č. sl. p. 2281
Důvod evid. | R. Č. | Útvar | Odb. | Odd.
Datum | Příjmení prac. | Linka | č. sl. p.
Důvod evid. | R. Č. | Útvar | Odb. | Odd.
Datum | Příjmení prac. | Linka | č. sl. p.
OST | Útvar | Č. j. | Ukončeno
ČVS: | Útvar | Příjmení prac.
Arch. č. | Útvar | Problém. | Souhlas
Arch. č. | Útvar | Problém. | Souhlas
I. SSNB | SSEP | OZNK | ZSGŠ | Datum 30. 11. 90
MV č. skl. 742

25.10 | 1926 | PO | 38208 | BARDISTA | JUDr SEDMÍK, jun 25.5. 1926 | Odd. 7-1
" | PO | 38209 | KULIČKA | SKLENIČKA Tomáš 5.4.1940 | Odd. 7-1 | Bláha

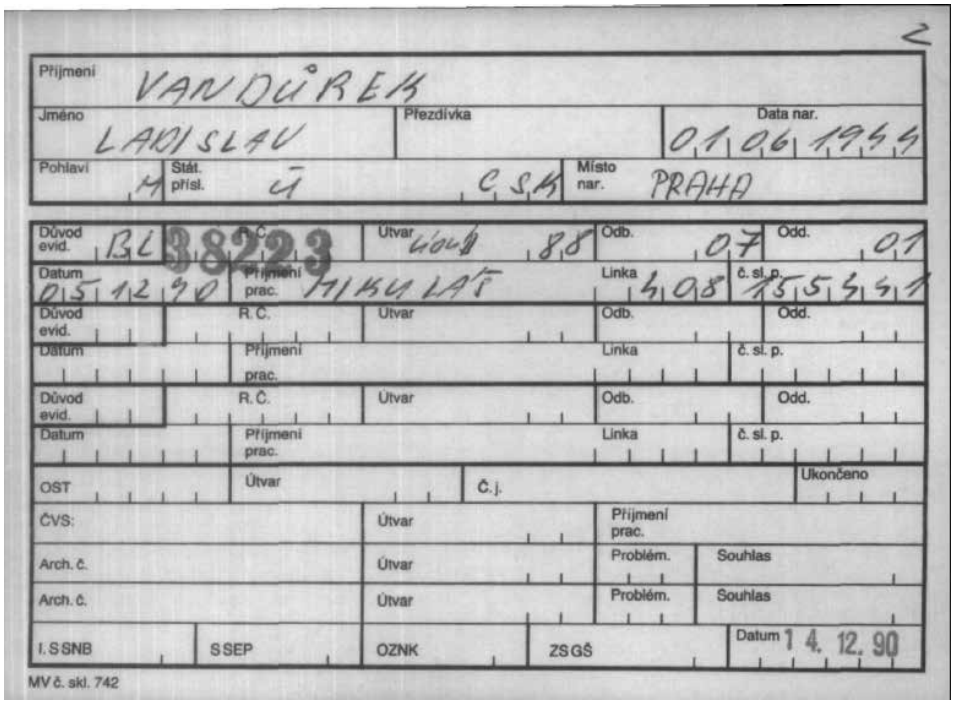
Úřadovna FMV pro ochranu ústavy a demokracie Hradec Králové

starý záznam:
BL-38209 - správa - 7 - 1 Praha, 25.10.90-
- Bláha - 327 - 241 443 -

Ladislav VANDŮREK:

- osobní ev. číslo (OECI): 0864783
- datum evidování: 05. 12. 1990
- registrační číslo: 38223
- útvar, odbor, odd.: II.S SNB, VII. ODB, 1. ODD

Jak vyplývá z kopie blokační karty šlo o zájmovou osobu ÚOÚD FMV:

2

Příjmení VANDŮREK
Jméno LADISLAV | Přezdívka | Data nar. 01.06.1954
Pohlaví M | Stát. přísl. Č | ČSSR | Místo nar. PRAHA

Důvod evid. BL | R.Č. 38223 | Útvar Loun 88 | Odb. 07 | Odd. 01
Datum 05.12.90 | Příjmení prac. MIKULÁŠ | Linka 408 | č. sl. p. 15544

Důvod evid. | R.Č. | Útvar | Odb. | Odd.
Datum | Příjmení prac. | Linka | č. sl. p.

Důvod evid. | R.Č. | Útvar | Odb. | Odd.
Datum | Příjmení prac. | Linka | č. sl. p.

OST | Útvar | Č.j. | Ukončeno

ČVS: | Útvar | Příjmení prac.

Arch. č. | Útvar | Problém. | Souhlas

Arch. č. | Útvar | Problém. | Souhlas

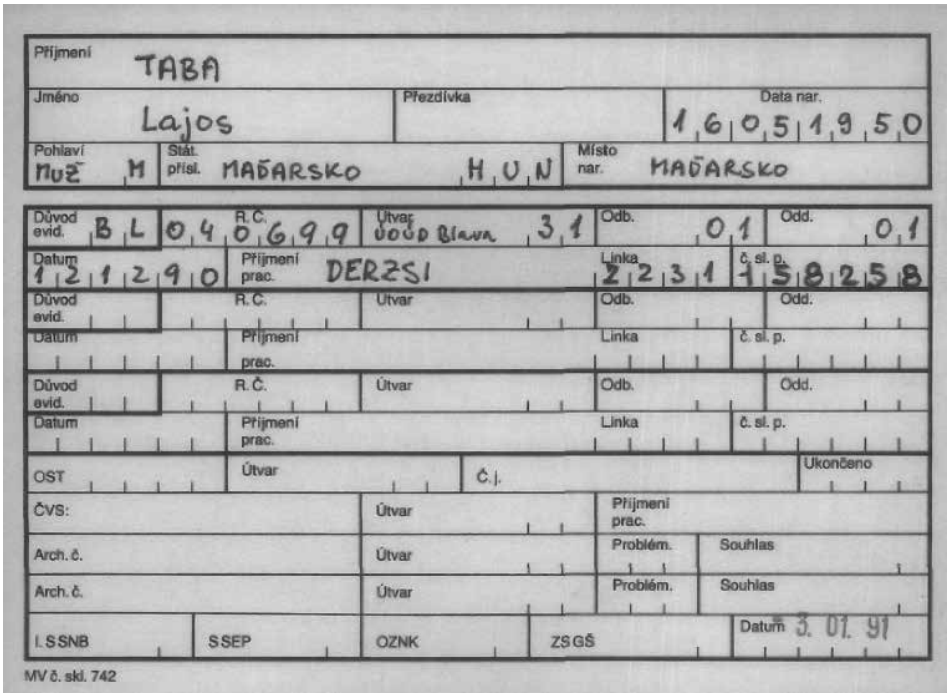
I. S SNB | S SEP | OZNK | ZSGŠ | Datum 14. 12. 90

MV č. skl. 742

Lajos TABA:

- osobní ev. číslo (OECI): 0866337
- datum evidování: 12. 12. 1990
- registrační číslo: 40699
- útvar, odbor, odd.: STB BRATISLAVA, I.ODB, 1. ODD

Podle blokační karty jde o zájmovou osobu ÚOÚD FMV:

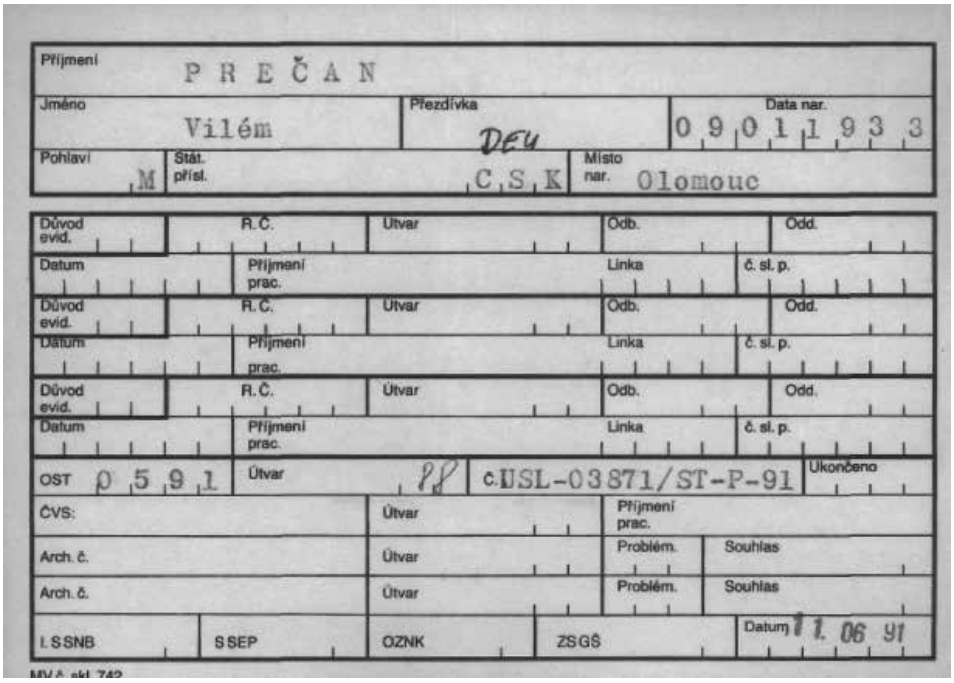
Příjmení: TABA					
Jméno: Lajos	Přezdívka:		Data nar.: 16.5.1950		
Pohlaví: Muž M	Stát. přísl.: MAĎARSKO HUN		Místo nar.: MAĎARSKO		
Důvod evid.: BL	R.Č.: 040699	Útvar: ÚOÚD Bratislava 31	Odb.: 01	Odd.: 01	
Datum: 12.12.90	Příjmení prac.: DERZSI		Linka: 2231	č. sl. p.: 15825 8	
Důvod evid.	R.Č.	Útvar	Odb.	Odd.	
Datum	Příjmení prac.		Linka	č. sl. p.	
Důvod evid.	R.Č.	Útvar	Odb.	Odd.	
Datum	Příjmení prac.		Linka	č. sl. p.	
OST	Útvar	Č.j.		Ukončeno	
ČVS:	Útvar		Příjmení prac.		
Arch. č.	Útvar		Problém.	Souhlas	
Arch. č.	Útvar		Problém.	Souhlas	
I.SSNB	SSEP	OZNK	ZSGŠ	Datum: 3. 01. 91	

MV č. skl. 742

Vilém PREČAN:

- osobní ev. číslo (OECI): 0864983
- číslo jednací: 03871/91
- útvar: II. S SNB
- od: 0591 (květen 1991)

Jde o záznam prověření ke styku se státním tajemstvím:

Příjmení: P R E Č A N					
Jméno: Vilém		Přezdívka: DEU			Data nar.: 0 9 0 1 1 9 3 3
Pohlaví: M	Stát. přísl.: C S K		Místo nar.: Olomouc		
Důvod evid.	R. Č.	Útvar	Odb.	Odd.	
Datum	Příjmení prac.		Linka	č. sl. p.	
Důvod evid.	R. Č.	Útvar	Odb.	Odd.	
Datum	Příjmení prac.		Linka	č. sl. p.	
Důvod evid.	R. Č.	Útvar	Odb.	Odd.	
Datum	Příjmení prac.		Linka	č. sl. p.	
OST 0 5 9 1	Útvar: II	č.: USL-03871/ST-P-91		Ukončeno	
ČVS:		Útvar	Příjmení prac.		
Arch. č.		Útvar	Problém.	Souhlas	
Arch. č.		Útvar	Problém.	Souhlas	
I. S SNB	S SEP	OZNK	ZS GŠ	Datum: 11. 06 91	

MV Á skl. 742

PŘÍLOHA č. 5

Porovnání datové základny slovenské a české verze EZO

Dne 18. září 2003 převzal Ústav paměti národa v Bratislavě od Slovenské informační služby na základě § 27 odst. 1 zák. č. 553/2002 Zb. o sprístupnení dokumentov o činnosti bezpečnostních zložiek štátu 1939–1989 a o založení Ústavu pamäti národa, databázi Evidence zájmových osob. Databáze EZO se nacházela na dvou streamerových páscích v textovém tvaru systému UNIX, veškeré alfabetické znaky byly bez diakritiky (velká písmena). Databáze byla rozdělena do jednotlivých tabulek, propojených položkou OECI (evidenční číslo osoby). Součástí delimitace nebyl systém CRS.[93]

Z porovnání jednotlivých zdrojových tabulek obou verzí EZO, tj. verzí spravovaných Archivem bezpečnostních složek a Ústavem paměti národa, vyplývají následující rozdíly:

tabulky	jména	osoby	archivy	svazky	OST	VYS	slovezo	slovezo1
ABS	935 463	826 885	608 442	110 676	220 523	8 831	650	3 578
ÚPN	934 949	826 683	605 673	110 673	220 523	9 389	650	3 578
rozdíl	**- 514**	**- 202**	**- 2769**	**- 3**	**0**	**+ 558**	**0**	**0**

Slovenská verze databáze EZO, předaná 31. prosince 1992, zachycuje stav k listopadu 1991.[94] V české verzi docházelo i po listopadu 1991 ke změnám v datové základně (viz rozdíl). Překvapivým zjištěním je, že u tabulky VYS (vyšetřování StB) došlo po listopadu 1991 k úbytku (výmazu) 558 záznamů.[95]

Ze srovnání vyplývá, že česká a slovenská verze databáze EZO nejsou identické.

93 LABJAK, Stanislav: *Počítačová databáza EZO*, s. 59–60.

94 Tamtéž, s. 60.

95 K české verzi EZO srv. PŘÍLOHA č. 6.

PŘÍLOHA č. 6

Přehled zdrojových souborů IS EZO předaných MV ČR Archivu bezpečnostních složek 1. února 2008[96]

Tabulky:

1.	ARCHIVY	608 422 záznamů

Zdrojové soubory: ARCH00.TXT, ARCH01.TXT, ARCH02.TXT, ARCH03.TXT, ARCH04.TXT, ARCH05.TXT, ARCH06.TXT, ARCH07.TXT, ARCH08.TXT, ARCH09.TXT, ARCH10.TXT, ARCH11.TXT, ARCH12.TXT, ARCH13.TXT, ARCH14.TXT, ARCH15.TXT, ARCH16.TXT, ARCH17.TXT, ARCH18.TXT, ARCH19.TXT, ARCH20.TXT, archivy.txt

2.	JMENA	935 463 záznamů

Zdrojové soubory: JMENA01.TXT, JMENA02.TXT, JMENA03.TXT, JMENA04.TXT, JMENA05.TXT, JMENA06.TXT, JMENA07.TXT, JMENA08.TXT, JMENA09.TXT, JMENA10.TXT, JMENA11.TXT, JMENA12.TXT, JMENA13.TXT, JMENA14.TXT, JMENA15.TXT, JMENA16.TXT, JMENA17.TXT, JMENA18.TXT, JMENA19.TXT, JMENA20.TXT, JMENA21.TXT, JMENA22.TXT, JMENA23.TXT, JMENA24.TXT, JMENA25.TXT, JMENA26.TXT, JMENA27.TXT, JMENA28.TXT, JMENA29.TXT, JMENA30.TXT, JMENA31.TXT, JMENA32.TXT, JMENA33.TXT, JMENA34.TXT, JMENA35.TXT, JMENA36.TXT, JMENA37.TXT[97], JMENA41.TXT, JMENA42.TXT, JMENA43.TXT, JMENA44.TXT

3.	OSOBY	826 885 záznamů

Zdrojové soubory: OSOBY01.TXT, OSOBY02.TXT, OSOBY03.TXT, OSOBY04.TXT, OSOBY05.TXT, OSOBY06.TXT, OSOBY07.TXT, OSOBY08.TXT, OSOBY09.TXT, OSOBY10.TXT, OSOBY11.TXT, OSOBY12.TXT, OSOBY13.TXT, OSOBY14.TXT, OSOBY15.TXT, OSOBY16.TXT, OSOBY17.TXT, OSOBY18.TXT, OSOBY19.TXT, OSOBY20.TXT, OSOBY21.TXT, OSOBY22.TXT, OSOBY23.TXT, OSOBY24.TXT, OSOBY25.TXT, OSOBY26.TXT, OSOBY27.TXT, OSOBY28.TXT, OSOBY29.TXT, OSOBY30.TXT, OSOBY31.TXT, OSOBY32.TXT, OSOBY33.TXT, OSOBY34.TXT, OSOBY35.TXT, OSOBY36.TXT, OSOBY37.TXT, OSOBY38.TXT, OSOBY39.TXT, OSOBY40.TXT, OSOBY41.TXT, OSOBY42.TXT, OSOBY43.TXT, OSOBY44.TXT, OSOBY45.TXT, OSOBY46.TXT, OSOBY47.TXT, OSOBY48.TXT, OSOBY49.TXT[98], OSOBY54.TXT, OSOBY55.TXT, OSOBY56.TXT, OSOBY57.TXT, OSOBY58.TXT, OSOBY59.TXT

96 Zdrojové soubory byly vyexportovány ze systému WYSE v období od května do července 2007 a následně uloženy na optickém nosiči v adresáři s názvem EZO.

97 Zde je nutné upozornit na diskontinuitu v sekvenci JMENA37.TXT – JMENA41.TXT, kterou není možné blíže analyzovat.

98 Zde je nutné upozornit na diskontinuitu v sekvenci OSOBY49.TXT – OSOBY54.TXT, kterou není možné blíže analyzovat.

4.	**OST**	**220 523 záznamů**

Zdrojové soubory: ostbaz.txt

5.	**SVAZKY**	**110 676 záznamů**

Zdrojové soubory: SVAZ01.TXT, SVAZ02.TXT, SVAZ03.TXT, SVAZ04.TXT, SVAZ05.TXT, SVAZ06.TXT, SVAZ07.TXT, SVAZ08.TXT, SVAZ09.TXT

6.	**SVAZKY1**	**110 668 záznamů**

Zdrojové soubory: SVAZ1_01.TXT, SVAZ1_02.TXT, SVAZ1_03.TXT, SVAZ1_04.TXT, SVAZ1_05.TXT, SVAZ1_06.TXT

7.	**VYS**	**8 831 záznamů**

Zdrojové soubory: VYS.TXT

8.	**SLOVEZO**	**650 záznamů**

Zdrojové soubory: SLOVEZO.TXT

9.	**SLOVEZO1**	**3578 záznamů**

Zdrojové soubory: SLOVEZO1.TXT

Přehled zdrojových souborů z delimitovaného optického nosiče – adresář EZO

Přehled zdrojových souborů IS EZO:

název souboru	**otisk SHA1**	**velikost (B)**	**datum**	**počet zázn.**
ARCH00.TXT	0b9eafd023e76cfd871cf2c19c351b4081179119	961 586	17.7.07 14:46	29999
ARCH01.TXT	e92e3a532b63fe530047683d80f7e171778d1c66	961 277	17.7.07 15:34	30000
ARCH02.TXT	c73b5a1ecb9d32fac426b74ebc5e968e983d8782	961 579	20.7.07 8:19	30000
ARCH03.TXT	f451f6eec08231f1408a5faf518d38058b50e07a	961 665	20.7.07 9:31	30000
ARCH04.TXT	643cff3c53ab5d376edcbde4f1fc75c8b8c39c5a	961 904	20.7.07 10:09	30000
ARCH05.TXT	f93c854b5411a576439c1923d7f4d415c6abb415	961 248	20.7.07 11:26	30000
ARCH06.TXT	42f535a9569882301de0f50de34976afc853847d	961 380	25.7.07 17:14	30000
ARCH07.TXT	d0d58fa8fd0ed031d40d9779d08f252f895bf4ba	962 412	26.7.07 8:25	30000
ARCH08.TXT	9e286bcb922f8c43f088cdd9fd8485a666320179	961 533	26.7.07 9:25	30000
ARCH09.TXT	b41090938f9a31850cd8d06684e2cc10a857669b	961 726	26.7.07 10:19	30000
ARCH10.TXT	c73dc02c5d124b391fa888f3bb506893c104bd57	962 019	26.7.07 11:06	30000
ARCH11.TXT	87bc049dafb36ce8de70ec890b16bba548ac257e	962 460	26.7.07 12:10	30000
ARCH12.TXT	804c8ee08e699351356d2e81a7f8dbe00ebd88cf	961 690	26.7.07 13:40	30000
ARCH13.TXT	626d7bbcc0e1bd693a5f13d877943841c8dd13e1	962 164	26.7.07 14:20	30000
ARCH14.TXT	59f141e41d1ddf46d19a58a536b5fbd11ac979a9	963 400	26.7.07 15:01	30000
ARCH15.TXT	145cfefafcc7ade997be30873af5912671d2e994	962 019	26.7.07 15:39	30000
ARCH16.TXT	af200525236267e6c4ed4f43a14503548262086c	962 163	26.7.07 16:27	30000
ARCH17.TXT	229873ad73b465cc0bc533b6ed990fafbc2a0cb6	962 111	27.7.07 8:18	30000
ARCH18.TXT	b5f3ae5796935bafc995773128b784d98eed160c	962 931	27.7.07 8:57	30000
ARCH19.TXT	44263208bf89d5c692426d045edaf1bf2b399ab1	964 141	27.7.07 9:38	30000
ARCH20.TXT	ee6afedb58eb2e8a1922c7bdf6afed9f2ea73d9e	254 703	27.7.07 9:47	8423
archivy.txt	98bce917b969cb7213b2c6b28e44ca1756112b77	18 887 689	31.7.07 9:55	608422
JMENA01.TXT	6af5aaf8d963436217d6db767bffd3a4a399470a	981 262	18.5.07 9:58	25364
JMENA02.TXT	4e76bd1bce9c53ae6480148415daa362a02e85bd	926 652	18.5.07 11:24	23948
JMENA03.TXT	e75f243b96cee8f86940783c2595e37497898d34	939 641	18.5.07 14:36	24180
JMENA04.TXT	84fc6cfbf37a4e30a7d702dd47d491cf87abc140	925 793	21.5.07 13:24	23815

název souboru	otisk SHA1	velikost (B)	datum	počet zázn.
JMENA05.TXT	5a34e2a86a2e6186fcb410295cce2048f91a9425	952 487	21.5.07 14:49	24467
JMENA06.TXT	42281de8a32043373b886e3fc7fd9847bdfed818	944 230	22.5.07 12:04	24231
JMENA07.TXT	47d578e85889358f445667a11b62300262e182fe	938 314	22.5.07 13:23	24197
JMENA08.TXT	73a0abc3a118122d86cabed53e7eb4664bbbce16	946 362	22.5.07 16:01	24349
JMENA09.TXT	314e70ba3c14808f089ae3b24a6a57fdb229c049	931 666	23.5.07 9:38	24043
JMENA10.TXT	b263c36d1c21fb65a151cebcd48eb7635d71cad4	938 040	23.5.07 11:55	24104
JMENA11.TXT	349450ffaa43913c52a2b9e917f1806716e42fa4	925 091	23.5.07 14:05	23918
JMENA12.TXT	9f4273d1a91e6e4fd12fbe914aa538129ffe29df	933 069	23.5.07 14:35	23977
JMENA13.TXT	e6f21a3f0e86ff2aa62849602bf2862b6641de88	926 513	24.5.07 9:54	23873
JMENA14.TXT	82b1dfa66168fedb5a078d609f2f1b8816e25a04	937 263	24.5.07 10:15	24190
JMENA15.TXT	ca29b0d539e1a50339343362824dfca3ad9cfbd0	926 676	24.5.07 11:10	23711
JMENA16.TXT	e011a5c6adac1df90fefa3e9d4f3b07a1ba1c9af	919 067	28.5.07 12:56	23524
JMENA17.TXT	211f2d2a1afad468b87dec211a4449ea2562d9f7	917 698	28.5.07 14:19	23676
JMENA18.TXT	817ff654ca4d7405f3ce83360da44f47363faa9d	950 846	29.5.07 8:52	24513
JMENA19.TXT	ca6596e3f1cbf2d93f0743ef0abaf1311304cd7f	917 221	29.5.07 9:38	23734
JMENA20.TXT	5729de6935d779287383b45d6a583ccca0f7b139	938 489	29.5.07 10:37	23916
JMENA21.TXT	c816c19fdb8462a25cd8995ee977dbaf810c047f	935 001	29.5.07 11:24	24079
JMENA22.TXT	648497e3bf33fcbc4250e8427892dc869e93c5d6	946 022	30.5.07 11:55	24221
JMENA23.TXT	41c4022c822b4358120a5f2b2681087219bf3665	915 361	30.5.07 13:33	23520
JMENA24.TXT	885569a5a29cac3f38c4ab4401c3cdafb44c3634	931 408	30.5.07 15:53	23901
JMENA25.TXT	987bcc89dfbc4907c558cecbec10171637bffea4	937 357	31.5.07 10:29	23806
JMENA26.TXT	3f340b8076b585f9a6297b3de0f2f0732fadc032	944 119	31.5.07 11:02	24160
JMENA27.TXT	02d273ef257470eb66993324487ff705973652f6	946 290	31.5.07 15:05	24428
JMENA28.TXT	814e141440a3103b97b0405cf11a283a673fbc69	973 845	31.5.07 15:25	24651
JMENA29.TXT	e46b8aba636a1ea52aa18823830e8b9dd726b33d	930 105	4.6.07 11:23	23906
JMENA30.TXT	c6f4a83dfa9ce3046b95bfd13e1a961e74c14726	926 995	4.6.07 13:28	23900
JMENA31.TXT	14eec795cfaf50d5300630f43f6838cb679feab5	947 960	5.6.07 11:31	24024
JMENA32.TXT	094cff837bdd6dc29cf174029afce40d52d6638a	928 486	5.6.07 12:58	23876
JMENA33.TXT	25ec1c9796f0541b6d8ab2361734f10830506e6c	924 471	5.6.07 13:37	23961
JMENA34.TXT	339a92eae4a5ea46e951f5d54c8320653eadcce2	923 381	5.6.07 14:39	23807
JMENA35.TXT	680495687898e822eb30f147e5c7e903aaa8c4a7	937 232	5.6.07 15:16	24063
JMENA36.TXT	f6076b224b715bfd074b605b82162fc34f0b8d97	972 844	6.6.07 8:54	24832
JMENA37.TXT	8f7645e16302136ce27918af78a6fe156df15260	664 485	6.6.07 9:15	17116
JMENA41.TXT	d4bf823d77552b84cb577744611b02ea275d0133	579 102	7.6.07 8:40	14895
JMENA42.TXT	8c38b0ecc3621048f5b895c5d457f13c63b9cc82	688 549	7.6.07 8:59	17774
JMENA43.TXT	04ed40c53c759c3a033df79aed75b0fd4476b062	262 743	7.6.07 9:19	6765
JMENA44.TXT	f50ace427063328b1e3f4c3effefd087555df33d	467 110	7.6.07 10:09	12048
OSOBY01.TXT	79abf9f5d64b7928c63d2c5dc36b744e4428b294	1 003 702	7.6.07 12:53	16122
OSOBY02.TXT	494247adf46d7d9fbcff1238bd07e0dc66954a36	1 000 961	7.6.07 13:49	16046
OSOBY03.TXT	431ec0bbbe8dc6736fce2cbebee4b0d7ead0dcb7	997 062	7.6.07 14:44	16008
OSOBY04.TXT	a9d7a8618f9741421a3f07fc1b9aee5a986d838c	991 304	12.6.07 8:44	15974
OSOBY05.TXT	11a039bfea5e4064200f5d26888cb7c54ed5981f	998 033	12.6.07 9:32	16059
OSOBY06.TXT	40fcbffa73eee315a4f6d8e71b19b9f36da22120	1 001 753	12.6.07 11:17	16090
OSOBY07.TXT	a543a5e63ecbb426b12a128f378702effa8311ef	998 394	12.6.07 13:11	16057
OSOBY08.TXT	957334e12d5eca837aaaf6d177afde1ae3aff79d	997 419	12.6.07 14:09	15979
OSOBY09.TXT	3e5f86eb6e8c9532e48721e07b96f980e76490d5	998 203	12.6.07 15:42	16007
OSOBY10.TXT	8f3358bfd13bb67b6d54c16e31d36ed677176454	998 038	12.6.07 17:35	16003
OSOBY11.TXT	8b518ab354abfa47ae3a443ac96d95b248db54fc	991 858	13.6.07 17:30	15942
OSOBY12.TXT	6e74b96eb22a9a9a709580c92fe7bf1aa22e1896	996 840	14.6.07 15:02	16010
OSOBY13.TXT	45c270f01d0ce6a03d49ecdbfed2dd6460ed7ac1	994 265	15.6.07 10:01	15983
OSOBY14.TXT	a4a007c2b170a28a98e8e578d3c1f47a6619e44c	998 223	15.6.07 12:11	16005

název souboru	otisk SHA1	velikost (B)	datum	počet zázn.
OSOBY15.TXT	1b87fc6f47dae9b2411ad374249c779326b6849c	1 000 892	15.6.07 12:56	16031
OSOBY16.TXT	7803ce219d226a1463bf017bef3eef219bc9b9a2	998 670	16.4.07 4:02	16003
OSOBY17.TXT	16dcb660fb05f3bc4e3940c92bbf966413d610b7	1 002 550	19.6.07 10:31	16082
OSOBY18.TXT	dc564d5d6920132ecc37b73946b51a2d2805b9fc	998 260	19.6.07 11:06	16018
OSOBY19.TXT	ea677599b1ae0f774114e1560cbb64334ff3d406	1 005 325	21.6.07 8:39	16112
OSOBY20.TXT	1c4f7f719cd62563c93d5b3c9620ffa81d33ef92	997 479	25.6.07 8:58	15984
OSOBY21.TXT	87c55a5daffbf29b47180ee0c58dff1ad104531a	996 644	25.6.07 12:29	15977
OSOBY22.TXT	14367904ff47d01cffec0e7304b7030b359e0128	999 669	25.6.07 14:12	16032
OSOBY23.TXT	6727bcaa5a09709c46230178cf9df66798949d6f	996 184	25.6.07 14:34	15960
OSOBY24.TXT	e1525db818a899a4951416f86bbe8fe120cb3d36	993 670	25.6.07 15:03	15962
OSOBY25.TXT	1f475bb446d872070ff30bd14f440de3f0f7027d	1 003 407	26.6.07 10:48	16068
OSOBY26.TXT	89f885077f6ed85d3bcae09f92a1c5937e7096ab	1 000 391	26.6.07 11:18	16036
OSOBY27.TXT	3fc377ba3af91ccf0344f2c092b73156e0306ac6	997 809	26.6.07 12:30	15985
OSOBY28.TXT	5bddcbf235f69296e4caf88ff1d305c75f90f9f7	998 769	26.6.07 14:12	16024
OSOBY29.TXT	1da27ccd21c29667efddca9599cb4164df48f313	994 795	28.6.07 9:14	15968
OSOBY30.TXT	720a731a2c08a5f58deb1c7cc55b3c5f8693ac87	1 002 010	9.7.07 8:22	16061
OSOBY31.TXT	f89b87ddf332cafd54df6cc6c5d644ea13e19c7f	1 000 357	9.7.07 10:10	16035
OSOBY32.TXT	4be02e19933079e9e2705c9d15e763273468a3cf	996 237	9.7.07 10:56	15986
OSOBY33.TXT	f84746ff9666587695d9c3fbfa8c5355daff214a	995 077	9.7.07 11:27	15945
OSOBY34.TXT	532e2d09e203cc792f7dbc98a700c18a0d034b88	996 095	9.7.07 12:39	15997
OSOBY35.TXT	015e59e24121e8a209796e1909ecbabfea663e3f	990 762	9.7.07 13:37	15912
OSOBY36.TXT	55160a4419dba8d90ce48c5d6067953fb1704f89	990 982	9.7.07 14:28	15912
OSOBY37.TXT	a0dc5a585bdf2a54add69c2c1216dfd4113332f5	985 977	9.7.07 15:11	15869
OSOBY38.TXT	2f40344065a646ab0fc6c1981d6e01eaadbaecc0	996 248	10.7.07 9:40	15964
OSOBY39.TXT	54864008dc1f55cad215b527947160e16531204d	999 111	10.7.07 13:02	16030
OSOBY40.TXT	10343d419a6f0349e8f8792daea3ca1f050a148f	998 250	10.7.07 14:21	16021
OSOBY41.TXT	d2458eda1f68264ab9e6b88a1e566a95e6ef6d0c	994 663	10.7.07 15:01	15958
OSOBY42.TXT	4c8ee557915c4c6a6a3f02e96ac0ec256304bf16	998 278	11.7.07 8:19	15988
OSOBY43.TXT	567030923eec9b7f5a49c04e1af08d1716200ea9	998 388	11.7.07 9:12	16007
OSOBY44.TXT	1574099fbe4a34b4fa0b123d4c2c66ef589204eb	998 505	11.7.07 10:11	15994
OSOBY45.TXT	944f27595b6401701ba9f42176f0304027f58fe4	997 781	11.7.07 11:20	15969
OSOBY46.TXT	37e711b743d5e75c5301f3ddc84220ff05594713	994 407	11.7.07 12:20	15958
OSOBY47.TXT	db811d8b57d6400c1db4270c893b0f78f788c536	995 758	12.7.07 7:00	16001
OSOBY48.TXT	cfbd3ab45dfd59bf9a1eb3ead06cc2dfb7848fdb	986 321	12.7.07 8:12	15875
OSOBY49.TXT	1c45e8d26a3e7c2c6bb605f274d7372ab0bf9fe0	948 185	12.7.07 9:13	15205
OSOBY54.TXT	725836286bb17466c443ad8bef7a5822030e1302	364 035	12.7.07 15:50	5929
OSOBY55.TXT	87066c4befe1dca754e3e41da45d766706b13590	658 610	12.7.07 16:30	10503
OSOBY56.TXT	a625854ff908222b84e31eb322ae023f2aba5592	715 951	12.7.07 16:48	11391
OSOBY57.TXT	c85e1d8731537d3adcb72d00f9feb6acdd459b19	274 735	13.7.07 7:46	4385
OSOBY58.TXT	84887838455eb2536ff3092238c4eecf0f6056f4	484 771	13.7.07 9:40	7930
OSOBY59.TXT	10ab1773e72878f333995baf513978428a8bfd0e	211 255	13.7.07 9:53	3533
ostbaz.txt	f1831ce54dbae346c03947baf57fb55b1e05a7ae	7 232 479	30.7.07 10:56	220523
SLOVEZO.TXT	e29194b4badfc1c9b434c3d059aff8c6a2f7c0db	18 974	7.6.07 10:15	650
SLOVEZO1.TXT	63fd8f929f289b94c19d43f0d0b67daeffc574d3	128 772	7.6.07 10:19	3578
SVAZ01.TXT	d55fe55fa9a7292e7c127b2c8629410b56903e18	842 360	16.7.07 12:00	15132
SVAZ02.TXT	2d1c5091cf3120a697fee08d8adca0fc11bbf470	774 518	16.7.07 12:32	13897
SVAZ03.TXT	068971855a108edd36a13dd821cade64768bc297	804 332	16.7.07 15:47	14436
SVAZ04.TXT	07f5477beccdba73703ff5ea459e8bd65954a5e5	791 516	17.7.07 8:28	14200
SVAZ05.TXT	410fb240d29aba7027041e682f1b1b5dd79a33ee	792 744	17.7.07 9:06	14213
SVAZ06.TXT	bbf5bf557793e1522cb08adc512c6704e83e5c5e	763 948	17.7.07 10:13	13701
SVAZ07.TXT	82eabd7a79bedaa7b2434d4a7c386d2eb5f92275	791 331	17.7.07 11:04	14189
SVAZ08.TXT	2c3ecccea5146122de6adb49ac2ead09acf23052	255 780	17.7.07 11:47	4593

název souboru	otisk SHA1	velikost (B)	datum	počet zázn.
SVAZ09.TXT	f91ad638f08ed5e4751b5f51a6bfc785c263d3dc	362 409	17.7.07 12:05	6315
SVAZ1_01.TXT	fe76c9977f55a1736df44abe7a91a1ecaae0794d	118 579	13.7.07 10:56	4553
SVAZ1_02.TXT	1de907d39af37772c5b77fee8edbd17ce5c94a7f	113 096	13.7.07 11:27	4340
SVAZ1_03.TXT	5ce377f9c0b28c44c9db684be7d56eba5e011d7a	121 455	13.7.07 11:48	4669
SVAZ1_04.TXT	721088e20f703695b7eb2b7215176ef35e266af7	402 718	13.7.07 12:54	15463
SVAZ1_05.TXT	fe302d686ff0fae84d6480790c8ec9ce8d3d1116	1 117 005	13.7.07 13:26	42849
SVAZ1_06.TXT	0188e0a3ab35f2b3ff8db1fd8e94118917fb453b	1 011 419	16.7.07 7:43	38794
VYS.TXT	ef1ac0b58525722af245d50cc21d1bf394b8222c	301 656	24.5.07 11:21	8831

Přehled zdrojových souborů IS CRS:

název souboru	otisk SHA1	velikost (B)	datum	počet zázn.
CISDRSVA.TXT	5b2cc540b5cedff494fcdf5143b1fca7223ec2ab	248	31.5.07 7:50	13
crs01.txt	296610208a5ea4311cff2474b46f290c88b0d6d9	17 884 876	30.7.07 15:21	100427
crs02.txtf	920a241760aa233730ec473328dbf09fe946296	4 508 232	30.7.07 15:25	25296
CRSCIS.TXT	62752a6a3d84a896a17b211e8845ce1229f0f3d8	2 004	31.5.07 7:51	91
CRSORG.TXT	d1880cd07f72af600ec8d01179a578b23096e43f	319 813	31.5.07 8:38	17729
SLOVNIK.TXT	9f0a20ac0b0aff02128e5560e24a98e7ac524490	23 139	7.6.07 10:20	766
KOD1.TXT	3bb4d9a24969fb93d84008ccde23133f231fccfe	225	31.5.07 8:40	12
KOD2.TXT	80f429f20be10710ec9f925f9c613baca9b1eb8a	312	31.5.07 8:41	17

Přehled zdrojových souborů poslanecké databáze:

název souboru	otisk SHA1	velikost (B)	datum	počet zázn.
poslbaz.txt	2da2e3335313a90719f57ed5c2f5db77966a1af2	15 221 059	29.7.07 13:25	248527

Přehled zdrojových souborů databáze H-fond:

název souboru	otisk SHA1	velikost (B)	datum	počet zázn.
HFOND.TXT	af635e73aa8bdbbc0da7dabcb72c709b553e1769	527 678	31.5.07 8:55	9949

PŘÍLOHA č. 7

Přehled podkladů z archivních oddělení ABS zpřístupněných ke zpracování stanoviska odborné komise

Oddělení archivních fondů FMV pod čj. ABS 659/2011 FMV zaslalo:

název fondu	**značka fondu**	**inv. j.**	**regest**
Sekretariát ministra vnitra (FMV)	A 2/5	419	3. operativní porada vedení FMV: Návrh novelizace Směrnice pro evidenci, statistiku a administrativu v čs. kontrarozvědce A-oper-II-1
	A 2/5	445	9. operativní porada vedení FMV: Návrh RMV ČSSR Směrnice pro evidenci, statistiku a administrativu při kontrarozvědné činnosti – novelizace A-oper-II-1
	A 2/5	455	11. operativní porada vedení FMV: Zpráva o využívání výpočetní techniky ve státobezpečnostní práci a návrh rozvoje jejího dalšího využití
	A 2/5	460	13. operativní porada vedení FMV: Návrh na centralizaci poznatků o nepřátelské činnosti imperialistických rozvědek a řešení Systému jednocené evidence poznatků o nepříteli
Sekretariát ministra vnitra (FMV)	A 2/7	90	RMV ČSSR 4/1978 Směrnice pro evidenci, statistiku a administrativu při kontrarozvědné činnosti (A-oper-II-1)
Sekretariát ministra vnitra (FMV)	A 2/9	610	10. operativní porada: Návrh projektového úkolu vedení evidencí čs. kontrarozvědky a VB a jejich využívání formou lustrace
	A 2/9	634	15. operativní porada: Návrh na zřízení Centrálního informačního a výpočetního střediska StB
II. správa SNB	A 34/1	1161	IS EZO – harmonogram zpracování úvodního projektu, definice nového IS, posouzení, záznamy z porad, znění úvodního projektu
	A 34/1	1162	IS EZO – vymezení cílů a návrh řešení, současný stav a požadavky
	A 34/1	1163	Budování VIS StB EZO – informace o stavu realizace, zápisy z kontrolních dnů, rozhodnutí náměstka MV ČSSR
	A 34/1	1164	Řešení krajské části IS EZO
	A 34/1	1165	IS EZO – vyhodnocení zkušebního testu
	A 34/1	1166	Vyhodnocení experimentálního ověření určených částí IS EZO
	A 34/1	1167	Provozní popis propojení EZO – evidence I. S SNB
SEO VOS FMV	A 31/2	118	Převod ÚOE na databázi EZO – přípravné práce, zápisy z porad, analýza současného stavu, stanoviska

název fondu	značka fondu	inv. j.	regest
	A 31/2	119	Budování IS EZO – podkladové materiály, číselník EZO
	A 31/2	120	Porady, záznamy a informace týkající se budování informačního systému EZO
	A 31/2	121	IS EZO – úprava programů, stanovisko, protokol o předání pracoviště VT provozovateli, protokol o předání programového vybavení
	A 31/2	122	Provozní směrnice výpočetního střediska SEO S FMV, Způsob ochrany a utajení dat IS systému EZO
	A 31/2	123	Komplexní ochrana databáze IS EZO
	A 31/2	124	IS EZO – zkušební provoz – příprava, směrnice pro zkušební provoz
	A 31/2	125	IS EZO – doplnění číselníku EZO, zápisy z kontrolních dnů, Program zavádění a využívání výpočetní techniky po linii StB na období 1991–2000
	A 31/2	126	Automatické informační systémy
	A 31/2	127	Sumarizace požadavků na využití VT na jednotlivých útvarech bezpečnostního úseku MV ČSSR
	A 31/2	128	Přehled požadavků výkonných a funkčních útvarů VB na léta 1991–2000
	A 31/2	184	Zásady budování informačních systémů, zavádění a využívání výpočetní techniky ve FMV, SNB, PS a vojskách MV
SEO VOS FMV	A 31/3	59	Korespondence s Komisí předsednictva ČNR pro otázky lustrací
	A 31/3	60	Korespondence s Komisí FS pro vyšetřování událostí 17. listopadu 1989
	A 31/3	79	Převedení evidence osob určených k seznamování se se státním tajemstvím
	A 31/3	80	Změny v evidenci – seznamy archivních svazků „A“ a „ZR“
	A 31/3	81	IS EZO – zahájení zkušebního provozu a průběh
	A 31/3	82	IS EZO – odstraňování nedostatků, opravy, číselníků, vyhodnocení, přerušení provozu v důsledku stěhování
	A 31/3	91	Převod údajů z registračních protokolů na počítačovou databázi
X. správa SNB		1118	Stav a požadavky na nový systém EZO
		1123	Položková základna pro fondy (evidence zpravodajských informací k zájmovým osobám a jevům) – DEF v problematikách X. správy SNB
Správa vývoje automatizace FMV	288	288/5	Hlavní směry dalšího využívání VT ve složce StB, stanovení ideového programu pro další výstavbu krajského a centrálního systému StB

název fondu	značka fondu	inv. j.	regest
	288	288/12	Návrh organizačního opatření pro vybudování UIS StB
	452	452/2	Technologický projekt - zavádění a využívání VT ve FMV, SNB, PS a VMV
	507	507/1	Zápis z jednání kontrolního dne k IS EZO ze dne 22. 2. 1989
	507	507/1	Informace o IS EZO ke dni 23. 2. 1989
	507	507/1	Stanovisko k informaci o stavu plnění úkolů v IS EZO
	507	507/1	Stav prací na IS EZO StB – stanovisko SVA SNB
	580	580/1	Tisk výstupů z evidence I. správy SNB v EZO
	580	580/1	Koncepce zavádění a využívání výpočetní techniky ve FMV, SNB, PS a VMV na období 1991–2000
	580	580/1	Vyhodnocení přípravy správce báze dat IS EZO za 1. pololetí 1990
	580	580/1	Návrh zabezpečení experimentálního ověření určených částí IS EZO
	580	580/1	Návrh řešení IS EZO – kraj
	580	580/1	Stanovisko k nedostatků ve stavu budování automatizovaného IS EZO StB
	631	631/2	Převáděcí protokol projektu TES (evidence SEO S- FMV)
	631	631/2	Provozní příručka TES k projektu TES (evidence SEO S-FMV)
	631	631/2	Projekt TES (uživatelská příručka – dotazy)
	622	622/1	Výsledné doporučení komise pro výběr dodavatele VT – WYSE
	927	927/1	Hospodářská smlouva na zařízení fy WYSE Technology
			Úvodní projekt IS EZO StB
			Návrh projektového úkolu vedení evidencí československé kontrarozvědky a VB; jejich využívání formou lustrace
			Metodické pokyny náčelníka SEO FMV ke služebnímu předpisu A-oper-II-1
Předchůdci ABS	1624	1624/1	Předání aktualizace dat evidence EZO
	1069	1069/1	Informace k datovým tokům

Oddělení archivních fondů StB čj. ABS 685/2011 StB zaslalo:

název fondu	značka fondu	inv. j.	regest
KS SNB Ostrava	RV	539	Metodické pokyny I. náměstka ministra vnitra ČSSR pro organizaci práce a zabezpečování projektování automatizovaných informačních systémů ve FMV, SNB, PS a vojskách MV
	RV	539	Doplněk Metodických pokynů I. náměstka ministra vnitra ČSSR pro organizaci práce a zabezpečování projektování automatizovaných informačních systémů ve FMV, SNB, PS a vojskách MV (čj. VA-0144/01-86)
	RV	539	Doplněk Metodických pokynů I. náměstka ministra vnitra ČSSR pro organizaci práce a zabezpečování projektování automatizovaných informačních systémů ve FMV, SNB, PS a vojskách MV (čj. VA-0144/01-86)
FMV Odbor projekce UIS StB	B 6/II	127	Návrh směrnice pro organizaci práce a zabezpečení budování IS v rezortech ministerstev vnitra
Krajské středisko Automatizace KS SNB České Budějovice	přírůstek ČB 2. 2. 1994	karton č. 11	Zápis z přípravné komise pro Koncepci zavádění a využívání VT ve FMV – zaslání
			Stanovisko k pracovní verzi Studie VT v oblasti Dalších evidenčních fondů v rámci UIS StB; Pracovní verze Studie využití VT v oblasti DEF v rámci UIS StB – žádost o stanovisko; Studie využití VT v oblasti DEF v rámci UIS StB
			Úkoly z operativní porady náčelníka KS SNB ze dne 19. ledna 1987 – sdělení
			Zápis z jednání komise – zaslání
			Program zavádění a využívání VT po linii StB
Správa StB Brno	přírůstek Brno 1995		Metodický pokyn k využívání jednotlivých systémů výpočetní techniky v rámci S-StB Brno
Správa StB Ostrava	přírůstek Ostrava 1991 O-StB Ostrava		Zahájení experimentálního provozu IS; Práce s aparátem spolupracovníků čs. kontrarozvědky (IS PAS) – pokyn
Štáb náčelníka KS SNB Brno	B 6/II	89	K bodu 6/ Funkčnost pracoviště KSA

název fondu	značka fondu	inv. j.	regest
SEO VOS FMV	přírůstek Plzeň 23. 8. 1996	karton č. 19	Žádost o posouzení a doplnění číselníků
KS SNB Plzeň	přírůstek Plzeň 23. 8. 1996	karton č. 19	Podklady k vystoupení náčelníka KS SNB na celostátní poradě k zavádění a využívání VT v SNB
FMV Odbor řízení a využití VT	přírůstek Plzeň 23. 8. 1996	karton č. 19	Podkladové materiály k přípravě dokumentace posouvající Koncepci zavádění a využívání VT po linii StB do období 9.–10. PLP – předložení; Příprava dokumentace posouvající Koncepci zavádění a využívání výpočetní techniky StB do období 9.–10. PLP
SEO VOS FMV	přírůstek Plzeň 23. 8. 1996	karton č. 19	Způsob aktualizace EZO – úprava
FMV VOS	přírůstek Plzeň 23. 8. 1996	karton č. 19	Zásady budování IS, zavádění a využívání VT ve FMV, SNB, PS a vojskách MV
II. správa SNB	přírůstek Plzeň 23. 8. 1996	karton č. 21	Zápis z porady ke KPF
I. náměstek MV ČSSR, Správa StB	přírůstek Plzeň 23. 8. 1996	karton č. 27	Úkol zpracovat posudek k projektovému úkolu IS Práce s agenturní sítí čs. kontrarozvědky; Projektový úkol AIS PAS, stanovisko
SV SEO S StB	přírůstek Plzeň 23. 8. 1996	karton č. 27	Analýza a požadavky informačních potřeb v oblasti DEF, zaslání
Správa StB Ústí nad Labem	Ústí nad Labem 9. 2. 1994	karton č. 1	Pokyn k naplňování a využívání automatizovaného IS; práce s aparátem spolupracovníků čs. kontrarozvědky (AIS PAS) – zaslání
Správa StB Ústí nad Labem	Ústí nad Labem 9. 2. 1994	karton č. 29	Převod ústřední operativní evidence na VT, zaslání nových evidenčních karet
Správa StB České Budějovice	přírůstek ČB 2. 2. 1994	karton č. 11	Využívání VT Státní bezpečností v Jihočeském kraji a rámcová informace o koncepci zavádění VT v 8. a 9. pětiletce
KS SNB České Budějovice	přírůstek ČB 2. 2. 1994	karton č. 11	Analýza informačních potřeb v oblasti DEF
I. náměstek ministra vnitra ČSSR	B 6/II	145	Rozkaz I. náměstka ministra vnitra ČSSR k zahájení zkušebního provozu informačního systému EMAN/ Evidence emigrantů, navrátilců a vystěhovalců
Správa StB Brno	přírůstek Brno 1995		AIS PAS – postoupení předtisků

název fondu	značka fondu	inv. j.	regest
SEO Správa StB České Budějovice	přírůstek ČB 2. 2. 1994	karton č. 11	Počítačové archivní fondy – informace
OA KS SNB	přírůstek ČB 2. 2. 1994	karton č. 11	Výstavba chráněných pracovišť VT
SEO Vnitřní a informační správy FMV	přírůstek Hradec Králové 15. 12. 1995	krabice S/1	Zavedení centrálního registru svazků – spisů
Správa vývoje automatizace FMV	přírůstek Ostrava 1991, OAO	karton č. 21	Průběžná zpráva o plnění Koncepce zavádění a využívání výpočetní techniky ve FMV, SNB, PS a vojskách MV – připomínky a současný stav
KS SNB České Budějovice	přírůstek ČB 2. 2. 1994	karton č. 11	Stanovisko k Návrhu umístění výpočetní techniky SV SEO S StB KS SNB Jihočeského kraje ve výpočetním středisku KS SNB
SEO VOS FMV	přírůstek Ostrava 1991, OAO	karton č. 21	Zavedení doplňující problematiky v systému TES
KS SNB Ostrava	přírůstek Ostrava 1991, OAO	karton č. 21	Počítačový systém EMAN – pokyn
KS SNB České Budějovice, VOS FMV	přírůstek ČB 2. 2. 1994	karton č. 11	Podkladový materiál pro Koncepci zavádění a využívání výpočetní techniky po linii StB do období 9.–10. PLP; Příprava dokumentace posouvající Koncepci zavádění a využívání VT po linii StB do odbobí 9.–10. PLP
I. náměstek ministra vnitra ČSSR, FMV, Odbor projekce UIS StB	přírůstek ČB 2. 2. 1994	karton č. 11	Stanovení nového úkolu z oblasti evidenčních fondů v rámci UIS StB, Schválení ÚP AIS PAS

ZPRÁVY

Agenda III. odboje v Archivu bezpečnostních složek

Tomáš Bursík[1]

Symbolicky dne 17. listopadu 2011 vstoupil v platnost zákon č. 262/2011 Sb. o účastnících odboje a odporu proti komunismu. Zákon se po svém pokouší vyrovnat s ději, které se nejen na českém území odehrály v letech 1948–1989. Následující text se v několika bodech pokusí shrnout dosavadní průběh naplňování zákona č. 262/2011 Sb. v Archivu bezpečnostních složek (dále jen Archiv) – v instituci, na které vedle rezortu ministerstva obrany leží nejtěžší břímě aplikace zákona v praxi.

Cílem zákona je morálně, společensky i finančně ocenit osobnosti, které se v letech trvání komunistického režimu postavily na obranu demokracie, svobod a lidských práv. Různé podoby návrhů zákona o protikomunistické rezistenci se objevovaly již od počátku devadesátých let minulého století. Velmi často však chyběl konsensus v otázce zákonné podoby. Ten se podařilo nalézt v průběhu roku 2011.

Organizační přípravy spojené s agendou zákona č. 262/2011 Sb. byly započaty v létě roku 2011. Na různých fórech a v různém zastoupení probíhaly diskuze o tom, jak co nejefektivněji „uchopit" tento zákon a v co nejkratší době ocenit co nejvíce osobností z řad účastníků III. odboje. Nakonec byly definovány role jednotlivých zainteresovaných institucí.

Ze zákona č. 262/2011 Sb. plyne, že ministerstvo obrany si ke každé podané žádosti „opatří odborné stanovisko Archivu bezpečnostních složek, popř. i Ústavu pro studium totalitních režimů a dalších vědeckých institucí". V praxi to znamená, že Archiv se pečlivě zaobírá každou žádostí, jež mu je ministerstvem obrany zaslána. Jako jediná archivní instituce v České republice zasílá ministerstvu obrany – kromě digitalizovaných archivních dokumentů (viz dále) – také odborná stanoviska. Do konce roku 2011 přijal Archiv od rezortu obrany tři sta osm žádostí. K 30. listopadu 2012 bylo přijato tři tisíce dvě stě devadesát žádostí.

Samostatná skupina odborných pracovníků pro naplňování zákona č. 262/2011 Sb. o účastnících odboje a odporu proti komunismu byla v rámci organizační struktury Archivu zřízena ke dni 1. června 2012; v současné době má devět pracovníků. Je přímo podřízena ředitelce Archivu.

1 Autor je vedoucím skupiny pro naplňování zákona č. 262/2011 Sb. o účastnících odboje a odporu komunismu v Archivu bezpečnostních složek (III. odboj).

Pro srovnání – stav agendy zákona č. 262/2011 Sb. ke dni 30. listopadu 2012

Zpracováno a odesláno odborných stanovisek na ministerstvo obrany	728
Ve stadiu lustrací, vyhledávání a přípravě archiválií pro digitalizaci a na digitalizaci (počet žádostí)	2370
Zaevidováno (počet žádostí)	3278
Přijato z ministerstva obrany (počet žádostí)	3290

Proces vyřizování žádostí

Celý proces vyřizování jednotlivých žádostí, souvisejících s naplňováním zákona č. 262/2011 Sb., tvoří v Archivu několik kroků:

Primárně je každá žádost z ministerstva obrany přijata a zaevidována. V průběhu tohoto procesu se na základě obsahu žádosti rozhoduje, jakým způsobem se s ní naloží, tj. do jakých oddělení Archivu (kromě automatického zaslání skupině evidenční, tzv. lustrace) bude zaslána, zda nesouvisí s již přijatými žádostmi apod. V případě tzv. negativní lustrace[2] je na příslušném pracovníkovi Archivu, zodpovědném za agendu naplňování zákona č. 262/2011 Sb., aby rozhodl, zda bude pokračováno v archivní rešerši. V některých případech požádá pracovník Archivu ministerstvo obrany o doplnění zaslaných informací. V průběhu celého procesu vyřizování žádostí dochází také ke zjištění, že některé žádosti jsou věcně související.[3]

Následují šetření v elektronických databázích a odborné rešerše v nezpracovaných archivních fondech. Pracovníci Archivu vyhledávají příslušné dokumenty a archiválie v archivních fondech a depozitářích na čtyřech pracovištích v Praze a Brně-Kanicích. V případě nutnosti proběhne před digitalizací restaurování nejvíce poškozených archiválií a poté speciální příprava a předání archiválií k digitalizaci. Samotná digitalizace archivních dokumentů se děje za výrazné spolupráce Archivu s Ústavem pro studium totalitních režimů (oddělením digitalizace) a jde o jeden z časově nejnáročnějších úkolů v průběhu vyřizování agendy zákona č. 262/2011 Sb.

Po shromáždění všech dostupných podkladů a informací k jednotlivé žádosti následuje jejich odborné zpracování a vypracování samotného stanoviska, poté konečné odeslání prostřednictvím datové schránky ministerstvu obrany. Před odesláním

2 Tj. v případě, že jméno žadatele nebylo nalezeno v evidenčních pomůckách, které jsou ve správě Archivu, a ani po důkladné archivní rešerši nebyly nalezeny žádné další archivní dokumenty.

3 Není neobvyklé, že v průběhu několika týdnů si podá najednou žádost více osob, které působily v jedné odbojové skupině a byly odsouzeny v jednom politickém procesu.

prochází každé odborné stanovisko definitivní odbornou a jazykovou redakcí a je zasláno ředitelce Archivu k elektronickému podpisu. Veškeré archivní dokumenty k jednotlivým causám jsou na nosiči (DVD, CD) přiloženy k vypracovanému stanovisku a spolu s ním odeslány ministerstvu obrany.[4]

Odborné stanovisko Archivu

Vypracování odborného stanoviska závisí na mnoha faktorech. Ve chvíli, kdy jsou k dané žádosti soustředěny archivní dokumenty (viz výše), je žádost předána pracovníkovi Archivu k vypracování odborného stanoviska, což zpravidla trvá tři až čtyři pracovní dny. Samotné vypracování stanoviska pro ministerstvo obrany předpokládá odbornou znalost studované problematiky, včetně znalosti práce bývalých bezpečnostních složek komunistického režimu. Délka vypracování jednoho odborného stanoviska závisí na množství archivních dokumentů, což často znamená prohlédnout, pročíst a prostudovat několik tisíc, v některých případech i několik desítek tisíc stran dokumentů. Doba zpracování je samozřejmě odvislá také od počtu žádostí, vztahujících se k popisované problematice.[5] Obsah vyhledaných dokumentů je shrnut do dvou až pěti stran odborného stanoviska, jež se snaží co nejlépe popsat podstatu každého případu, s ohledem na bezprostřední výpovědi archivních pramenů a s využitím odborných publikací, obsahujících některé charakteristiky obecnějších vztahů, k nimž se problematika III. odboje vztahuje.[6]

V rámci vypracování odborného stanoviska Archivem (a v tom je jeden z jeho nejdůležitějších úkolů) je třeba na prvním místě vyloučit tzv. překážky, vyplývající ze zákona č. 262/2011 Sb. (Žadatel byl příslušník nebo zaměstnanec bývalých

4 V prosinci roku 2011 a v průběhu roku 2012 se opakovaně na stránkách denního tisku objevovala kritika na pomalé vyřizování jednotlivých žádostí. Pracovníkům archivů, kteří se s touto obrovskou agendou potýkají, nemusí nikdo připomínat proslulou hlášku z filmu Brubaker: „Jen trochu úcty". Své práci věnují volný čas, nad materiály tráví i víkendy, bez ohledu např. na finanční ohodnocení. Ale s ohledem na stálé snižování počtu odborných pracovníků v archivech, je to úkol pro nejbližší dobu těžko řešitelný. Srov.: STRATILÍK, Ondřej – KŘIVKA, Vladimír: *Věznili Vás komunisti? Tak čekejte.* In: Lidové noviny, roč. XXIV (2011), č. 294, s. 1–2; PETRÁČEK, Zbyněk: *Dočká se Jiří Wolf?* Tamtéž, s. 10; STRATILÍK, Ondřej: *Odbojáři: Stát čeká, až umřeme.* In: Lidové noviny, roč. XXV (2012), č. 173, s. 1–2. PETRÁČEK, Zbyněk: *Jen trochu úcty*. Tamtéž, s. 1; SACHER, Tomáš: *170 orazítkovaných hrdinů.* In: Respekt, roč. XXIII (17. 9.–30. 9. 2012), s. 36–38.

5 Viz případy velikých odbojových skupin (např. Světlana, „Křivka a spol." ad.), v nichž se vedle odvahy a lidské statečnosti setkáváme s konfidentstvím, provokacemi tajné policie apod.

6 V Archivu probíhala v prvních měsících platnosti zákona č. 262/2011 Sb. diskuze o tom, jakou podobu má mít žádané odborné stanovisko. Výsledkem je kompromisní návrh, jenž plně odpovídá odborným potřebám, se zřetelem na počet žádostí, rychlost vyřizování a dostupné archivní dokumenty.

bezpečnostních složek komunistického režimu, spolupracovník Státní bezpečnosti, člen Pomocné stráže Veřejné bezpečnosti, pomocník Pohraniční stráže, informátor zpravodajského aparátu komunistické strany, člen Komunistické strany Československa, příslušník Lidových milicí atd.)[7]

Ve druhé části odborného stanoviska je stručně popisována odbojová aktivita osoby, ke které se žádost ministerstva obrany vztahuje. Děje se tak pouze na základě archivních dokumentů provenience bývalých bezpečnostních složek komunistického režimu. Jinými slovy – Archiv nemá k dispozici archivní dokumenty z jiných archivních pracovišť, jak se někteří publicisté domnívají. Odborné stanovisko Archivu tedy nevychází ze znalosti všech existujících archivních dokumentů. Kromě svědectví zaznamenaných v jednotlivých žádostech, neprovádí Archiv – v souvislosti s jednotlivými žádostmi – široký odborný výzkum. Musí počítat s tím, že ve spojitosti se studiem protikomunistické rezistence existují případy, kdy činy spáchané v komunistickém období, které by za normálních okolností byly trestnými činy, trestné nejsou v případě, že byly spáchané výhradně s cílem oslabit nebo odstranit komunistický režim v Československu, a to za použití prostředků přiměřených situaci.

Ucelené zhodnocení každé žádosti (v kontextu jejího obsahu i v kontextu všech zaslaných kopií archiválií z různých pracovišť Archivu a s ohledem na § 4 zákona č. 262/2011 Sb.) je pak na samotném Ministerstvu obrany ČR; v některých případech za přispění Ústavu pro studium totalitních režimů i jiných vědeckých pracovišť. Nicméně, odborné stanovisko Archivu může být, a je v jednotlivých žádostech výrazným vodítkem.

Problémové body spojené s agendou zákona č. 262/2011 Sb.

Ač se to na první pohled nezdá, zákon o III. odboji klade poměrně velké nároky na samotné osoby, které ministerstvo obrany žádají o osvědčení účastníka odboje a odporu proti komunismu. Je jistě v zájmu žadatelů, aby své protikomunistické aktivity popsali, popř. doložili i písemnými materiály, resp. osobními svědectvími dalších osob. Pro řadu osobností, které se postavily na obranu základních lidských práv a hodnot, je však až ponižující dožadovat se ocenění a uznání od silového rezortu a zároveň „být ještě prozkoumáván" dalšími oslovenými úřady. A tak veliké procento žadatelů ve svých žádostech odkazuje krátce pouze na rozsudky soudů z různých dob s tím, že „tam je to všechno popsáno". Nepřipouštějí možnost, že ve skutečnosti se řada věcí odehrála jinak, nežli popisují někdejší soudy.

7 Autor se osobně domnívá, že má-li být účelem zákona ocenění osob, které se postavily proti komunistickému režimu, pak mají být hodnoceny konkrétní činy těchto lidí, nikoli jejich politická příslušnost. Každý člověk prochází vývojem, a byl-li někdo v mládí na konci čtyřicátých let dvacátého století členem KSČ, ještě to neznamená, že si tuto stránku svého života později neuvědomil a nesnažil se aktivně postavit na stranu lidské svobody a demokracie.

V souvislosti se studiem podaných žádostí, vztahujících se především k období let 1948–1968, je velikým problémem samotné ověřování účasti dané osoby v odboji. Písemné materiály komunistického bezpečnostního aparátu jsou zachovávány v podobě a v době, v níž vznikaly. To znamená, že jednotlivá fakta, tvrzení, výpovědi osob či záznamy o událostech mohou být upravovány, selektovány, zamlčovány či skartovány.[8] Jedná se tedy o odborná stanoviska Archivu, vycházející z jednoho typu pramenů provenience bývalých bezpečnostních složek (čehož si je Archiv vědom) a tato fakta musí ministerstvo obrany dále ověřovat i z jiných zdrojů, také Archivem doporučovaných (viz výše).

Je dobře, že zákon o účastnících odboje a odporu proti komunismu přináší i finanční odškodnění a dorovnání důchodů. Pro některé z žadatelů jde o výraznou pomoc v jejich sociální situaci. Stát je po roce 1990 odškodnil podle počtu vězněných let, snažil se jim nahradit ušlou mzdu, utrpěné zdravotní následky i přispět k důchodu. Početná skupina žadatelů tedy vnímá, podle mého názoru, zákon o III. odboji jako další formu odškodnění za perzekvování v nejširším slova smyslu.

Teror jako prostředek moci byl zakořeněn v samotné podstatě komunismu. Po politických nepřátelích přišly na řadu inteligence, buržoazie a církev, následovali je sedláci a drobní živnostníci. A dostalo se i na samotné komunisty. Komunistický režim v Československu sice nedosáhl takového počtu obětí jako předešlý totalitní režim dvacátého století, režim nacistický, avšak v systematické likvidaci nejen (nelevicové) intelektuální elity českého a slovenského národa pokračoval. Svévolné zatýkání osob, fyzické a psychické násilí při vyšetřování, nezákonné vazby, rozsudky smrti a mnohaleté žaláře, mrtví na hranicích i ve vězeňských zařízeních… Ruku v ruce se všemi sankcemi byla promyšleně omezována svoboda jedince. Komunistická strana Československa začala po únoru roku 1948 budovat zcela nový společenský a ekonomický řád, jehož výsledkem bylo nastolení diktatury jedné strany a jejího aparátu, s vysokou koncentrací moci v rukou stranického vedení. Postupně začala být uplatňována řada nových represivních opatření, i když se jim komunisté snažili dodat zdání ústavního

8 V tomto příspěvku se autor nechce zaobírat metodami, jimiž tehdejší Státní bezpečnost (StB) potírala aktivity mnoha set skupin a osob. Česká veřejnost se již měla možnost seznámit s osobou Vlastislava Chalupy alias mjr. Krále a jeho rolí v protikomunistickém odboji a odporu. Veřejně se tak stalo až na počátku devadesátých let minulého století i díky aktivitě a činnosti bývalého politického vězně Jiřího Málka. Pravá identita mjr. Krále byla některým lidem známa přinejmenším od roku 1968, kdy se o jeho činnosti zmiňují materiály např. tehdejší Generální prokuratury; některým zasvěceným (např. pracovníkům ministerstva vnitra, bývalým politickým vězňům aj.) ještě mnohem dříve. Chalupův případ ilustruje metody StB,, jakými infiltrovala řadu odbojových skupin po únoru 1948 (některé sama prostřednictvím svých pracovníků, vydávajících se za odbojáře, dokonce zakládala a řídila) a de facto jejich činnost umrtvovala. Podobných provokatérů měla StB velké množství. Desítky lidí byly skrze jejich činnost popraveny a stovky jich skončily na řadu let v komunistických lágrech. (Neocenitelným pramenem pro jednotlivá odborná stanoviska případů z konce čtyřicátých a padesátých let jsou materiály Inspekce ministra vnitra.)

postupu. Také tvorba práva a vymáhání jeho dodržování se staly výlučně záležitostí komunistické strany a jejího aparátu.[9] Komunistická perzekuce postihla statisíce lidí v Československu. A několik tisíc z nich se rozhodlo aktivně – různými formami – zapojit do protikomunistického odporu. Právě těm byl a je určen zákon č. 262/2011. Jedná se v něm tedy o ocenění protikomunistických aktivit a osobních postojů v delším časovém údobí, ne o další formu odškodnění za vytrpěná příkoří.[10]

V některých případech jsou samotná tvrzení žadatelů v podaných žádostech v rozporu s údaji, obsaženými v dokumentech bývalých bezpečnostních složek. Na tento fakt opakovaně upozorňovali mnozí odborníci. Velmi zjednodušeně řečeno: pojem „oběť" je nahrazován pojmem „odbojář".[11]

Další komplikací, na kterou narážejí pracovníci Archivu při vyřizování agendy zákona č. 262/2011 Sb., je zapomnětlivost žadatelů (z nedopatření či z úmyslu) na důležitou pasáž zákona č. 262/2011 Sb., na který se odvolávají:

„Za účastníka odboje a odporu proti komunismu se nepovažuje občan, jehož účast na odboji a odporu proti komunismu byla vedena zavrženíhodnou pohnutkou, anebo který se při této činnosti dopustil zavrženíhodného jednání směřujícího k popření hodnot svobody a demokracie, či zvlášť zavrženíhodného jednání směřujícího k popření individuálních základních lidských práv a tomuto jednání se v rámci akcí směřovaných proti komunistickému režimu v Československu bylo možné vyhnout."

Zákon tím explicitně říká, že ne jakékoliv metody, i když sloužily odstranění nebo oslabení komunistického režimu, jsou přípustné. V žádném případě není smazán rozdíl mezi politickým a kriminálním trestným činem. Není ale výjimkou, že se mezi žadateli o ocenění účastníka odboje a odporu proti komunismu objevují i tací, kteří své kriminální aktivity považují za odboj proti komunistickému režimu. I takovými žádostmi se však odborní pracovníci Archivu musí zabývat.

Zákon č. 262/2011 Sb. se vyrovnává s ději proběhnuvšími v letech 1948–1989, s některými přesahy před rok 1948. Ve svém znění pomíjí období let 1939–1945, pomíjí

9 BOBEK, Michal – MOLEK, Pavel – ŠIMÍČEK, Vojtěch (eds.): *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví.* Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, Brno 2009.

10 Poměrně velké procento žádostí tvoří takové, kdy žadatelé byli zadrženi při pokusu o přechod hranic, či byli na základě nesouhlasu s okupací vojsk Varšavské smlouvy po roce 1968 profesně perzekvováni (jde i o vojáky z povolání, kteří byli po roce 1968 vyloučeni z KSČ a propuštěni z armády).

11 V těchto případech již po několikáté ve svých textech odkazuji na studii Françoise Mayerové *Vězení jako minulost, odboj jako paměť*, publikovanou v časopise Soudobé dějiny. Autorka se zaměřila mimo jiné na organizaci Konfederace politických vězňů (KPV) a její snahu prosadit v devadesátých letech rehabilitaci tisíců obětí komunistického režimu a na úsilí vedení KPV neustále připomínat události, které mnohé z členů organizace poznamenaly na celý život. S čímž může souviset i určitá změna pohledu politických vězňů na sebe sama ve vytváření si obrazu o vlastní minulosti, v němž *„postava oběti zvolna přenechávala místo postavě bojovníka proti komunismu, odbojáře"*.

existenci zákona č. 255/1946 Sb. o příslušnících československé armády v zahraničí a o některých jiných účastnících národního odboje za osvobození. A mezi žadateli se objevují i bývalí aktivní, resp. dobrovolní členové Vlajky, Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, členové Svazu pro spolupráci s Němci a další. Archiv v takovém případě na tato fakta upozorní ministerstvo obrany ve svém odborném stanovisku, resp. zasílá ministerstvu kopie archivních dokumentů ze svých fondů.[12]

Na stránkách denního tisku byla vyslovena myšlenka o možném „záměrném bojkotu" žádostí. Toto za všechny pracovníky Archivu důrazně odmítáme. V průběhu léta roku 2012 se všechny zainteresované instituce shodly, že je třeba prioritně vyřizovat žádosti občanů starších devadesáti let, na čemž se v posledních měsících a týdnech intenzivně pracuje. Všichni víme, že z tohoto světa odcházejí i žadatelé daleko mladší. V žádném případě není úmyslem Archivu vyhledávat „něco", co by umožnilo ministerstvu obrany žádosti v krátkosti odmítnout. Nicméně i z výše uvedeného plyne, že se jedná o odborně a časově náročnou agendu. A prioritou Archivu bezpečnostních složek i do dalších měsíců zůstává vypracovávat k podaným žádostem kvalitní, odborně fundovaná a nezpochybnitelná odborná stanoviska, a tím přispět k pozitivnímu vnímání protikomunistického odboje v české společnosti.

12 Je nutné si uvědomit, že komunistický režim po únoru roku 1948 nepravdivě osočil a nařkl mnoho lidí z kolaborace s nacisty.

Činnost československých zpravodajských služeb v Rakousku 1945–1989

konference – Raabs an der Thaya, 8.–9. březen 2012

Světlana Ptáčníková

V prosinci 2010 byla v rezidenci Velvyslanectví Rakouské republiky v Praze podepsána dohoda o spolupráci mezi Ústavem pro studium totalitních režimů (ÚSTR), Archivem bezpečnostních složek (ABS) a rakouským Institutem Ludwiga Boltzmanna (LBI) pro výzkum následků válek. Tato instituce se zabývá výzkumem v oblasti soudobých dějin se zaměřením na vztahy Rakouska se státy bývalé Varšavské smlouvy.

V následujícím období se historici a archiváři zmíněných ústavů zaměřili zejména na činnost československých zpravodajských služeb v Rakousku v letech 1945–1989. Během trvání projektu se potvrdilo, že toto téma je nesmírně obsáhlé a vyžaduje studium v řadě archivů, protože materiály československých bezpečnostních složek jsou sice důležitým, ale nikoliv jediným zdrojem, a je nezbytné konfrontovat je s prameny jiných původců. Díky velmi liberálnímu archivnímu zákonu, který v České republice platí, se zejména rakouští kolegové dostali k písemnostem, které jsou pro ně zatím v rakouských archivech nedostupné. Pracovní setkání s touto základní myšlenkou se uskutečnilo v červnu 2011 v altánu rakouské rezidence v Praze a byly na něm dohodnuty jak mezinárodní konference, tak témata, jimiž se konference bude zabývat.

Logo konference.
Autor Jaroslav Ježek, ÚSTR.

Konference s námětem Činnost československých zpravodajských služeb v Rakousku v letech 1945–1989, nad níž převzal záštitu 1. místopředseda vlády a ministr zahraničí ČR Karel Schwarzenberg, se uskutečnila v příhraničním rakouském městečku Raabs an der Thaya ve dnech 8.–9. března 2012. Byla jednou z akcí projektu Kulturní krajiny a identity podél rakousko-českých hranic – 60 let EU, schváleného v roce 2011, jehož cílem je zprostředkování vědomostí o společné historii České republiky a Rakouska. Za Archiv bezpečnostních složek se zasedání zúčastnili Petr Dvořáček z oddělení archivních fondů Federálního ministerstva vnitra v Praze Na Struze a zástupkyně ředitelky Archivu bezpečnostních složek Světlana Ptáčníková.

První den konference bylo na programu slavnostní zahájení, na němž promluvila řada diplomatů – kromě zástupců pořádajících institucí to byli např. Dr. Jiří Čistecký, vedoucí středoevropského referátu Ministerstva zahraničních věcí České republiky, Dr. Josef Markus Wuketich, velvyslanec Rakouské republiky ve Slovenské republice, Dr. Ferdinand Trauttmansdorff, velvyslanec Rakouské republiky v České republice nebo kulturní atašé České republiky v Rakousku Oskar Novak. Závěrem byla představena anglická verze výstavy Železná opona (v České republice známá spíše pod názvem Překonej stěnu smrti), jejímiž autory jsou novinář Luděk Navara a Miroslav Kasáček z občanského sdružení Paměť. Výstava představila nechvalně proslulé zabezpečení hranic Československa s Rakouskem a Německem, včetně individuálních příběhů.

Úvodní večer ozvláštnila hudební produkce citerových skladeb Antona Karase z filmu Třetí muž, známého snímku z poválečné Vídně, v podání Wilhelma Neubauerse.

Druhý den již patřil příspěvkům historiků a archivářů. O úvod do problematiky se postaral historik Wolfgang Mueller z Rakouské akademie věd referátem o jednotlivých periodách „studené války", se zvláštním zřetelem k Rakousku a Československu. První panel, moderovaný vedoucím LBI Stefanem Karnerem, otevřel pracovník tohoto institutu Philipp Lesiak, který prezentoval projekt v příspěvku Cíle, oběti a metody – činnost československých zpravodajských služeb v Rakousku během „studené války". Každé období je přitom charakteristické důrazem na jiné téma – ve druhé polovině čtyřicátých let je to odsun Němců, koncem šedesátých let zájem o rakouské úředníky, coby možné informátory, na období normalizace připadá podpora československé opozice rakouskými novináři a v osmdesátých letech přichází ke slovu průmyslová špionáž.

Pozornost vzbudily příspěvky historika Vojenského historického ústavu Prokopa Tomka a pracovníka slovenského Ústavu pamäti národa Matěje Medveckého, věnované únosům československých občanů z Rakouska, především v padesátých letech. Notoricky známý je případ bývalého ministra a člena sociálně demokratické strany Bohumila Laušmana.

Další dva referáty se zabývaly problematikou československo-rakouských hranic. Kateřina Lozoviuková z LBI (a Technické univerzity v Liberci) hovořila o pašerácích,

kurýrech zpravodajských služeb a uprchlících, z nichž mnozí při pokusech o překonání „železné opony" zahynuli. Pracovník Ústavu pro studium totalitních režimů Libor Svoboda seznámil účastníky konference s nepříliš známým faktem, že někteří československí uprchlíci, zadržení rakouskými celníky, byli posléze předáni zpět československým bezpečnostním složkám.

Na toto téma plynule navázala prezentace filmu Ztracení otcové Luďka Navary, Miroslava Kasáčka a Milana Vojty. Film vypráví smutný příběh dvou rakouských občanů – Waltera Wawry a Karla Benedikta, kteří se v srpnu 1956 vydali rybařit k rameni Dyje na československo-rakouské hranici. Dostali se na československé území, kde byli zastřeleni příslušníky Pohraniční stráže. Celá událost však byla před rakouskými úřady zatajena, takže rodiny obou mužů po nich po celá desetiletí marně pátraly. A na oficiální zprávu českých úřadů v době letošního konání konference v Raabsu ještě stále čekali (!), i když jim byly břeclavským badatelem Milanem Vojtou v roce 2009 předány kopie archivních materiálů, vztahujících se k tomuto případu. Film vyvolal velmi emotivní reakci, nicméně i zde se ukázalo, že nic nebývá černobílé – z archivních materiálů uložených v ABS vyplývá, že jeden z obou mužů byl spolupracovníkem československých bezpečnostních složek....

Závěrečná část konference byla věnována archiváliím, jež mohou historici při svém výzkumu působení československých zpravodajských služeb v Rakousku využít. Příspěvek Pavla Žáčka rozebíral zejména materiály bývalé I. správy ministerstva vnitra (rozvědky); obzvláště ty, které se týkají rezidentury ve Vídni. Světlana Ptáčníková informovala o relevantních archiváliích, uložených v ABS, dle jednotlivých původců a tematických okruhů. V ABS se mj. dochoval také podsvazek, věnovaný četnické stanici v Raabsu. Byl součástí objektového svazku vedeného Zpravodajskou správou Pohraniční stráže k četnictvu a obsahuje kromě dalších materiálů i fotografie stanice, nákres místního náměstí či osobní listy několika četníků.

Prameny ABS ke kooperaci východních zpravodajských služeb při špionáži proti Rakousku zhodnotil Petr Dvořáček. Podrobně analyzoval zejména fond Odbor mezinárodních styků MV, po němž by badatel sáhl patrně nejdřív. Paradoxně by zde však místo popisu konkrétních akcí nalezl pouze průvodní dopisy. Písemnosti k aktivitám československých tajných služeb v Rakousku však nenajdeme jen v českých a rakouských archivech, ale také – jak ukázal poslední referát Dietra Bachera z LBI – v britských a amerických archivech.

Film Třetí muž, jehož hudba provázela zahájení konference, ji také ukončil. Jeho produkci předcházel vědecký rozbor díla, prezentovaný Siegfriedem Beerem z Univerzity Karla Franzensa v Grazu.

Hojná návštěvnost celé akce i zájem, který konferenci věnovala česká a zahraniční média, ukázaly, že ačkoliv od pádu železné opony uběhlo více než dvacet let, patří historie oficiálních i „utajených" československo-rakouských vztahů stále k atraktivním námětům, jejichž studium a podrobné zmapování má smysl. Společný projekt Ústavu pro studium totalitních režimů, Archivu bezpečnostních složek a Institutu Ludwiga

Boltzmanna bude zcela jistě pokračovat i v budoucnosti a s jeho výsledky se veřejnost bude mít možnost seznámit například na další plánované konferenci.

Zdroj: Europa Brücke Raabs.

Už jsme vším

Československá společnost a socialismus, 1945–1960 konference – PedF UK, Praha 24.–25. května 2012

Jitka Bílková

„*Již chví se světa základ vratký, my ničím nejsme, buďme vším!*" Tak zní známá touha dělníků po celém světě, zakotvená v textu písně Internacionála. Organizátoři konference, konané koncem května 2012 na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, si dali za cíl sestavit z nejrůznějších úhlů obraz života v Československu v době, kdy se lid chopil moci a domníval se, že už je (či velmi brzy bude) vším.

Přednášející a studenti doktorského programu Katedry dějin a didaktiky dějepisu pražské Pedagogické fakulty (PedF UK) oslovili širokou skupinu badatelů zkoumajících dějiny druhé poloviny dvacátého století. Z pětatřiceti přihlášených referátů byl sestaven nabitý program dvoudenní konference, pořádané pod záštitou děkanky fakulty Radky Wildové. U řečnického pultu se střídali začínající badatelé s renomovanými historiky zastupující různé české univerzity a vědecká pracoviště. Se svými příspěvky vystoupili především studenti doktorského programu pořádající katedry, tamní vyučující i absolventi (dvacet přednesených referátů), nechyběli ani pracovníci

Historického ústavu Slezské univerzity v Opavě, Filozofické fakulty či Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy, Ústavu pro soudobé dějiny a Masarykova ústavu Akademie věd České republiky, Národního muzea, Národního bezpečnostního úřadu nebo Všeodborového archivu Českomoravské komory odborových svazů. Z Archivu bezpečnostních složek (ABS) a Ústavu pro studium totalitních režimů (ÚSTR) se rovněž představila (aktivně i pasivně) řada současných i bývalých zaměstnanců.

Jednací jazyk, jímž byla stanovena pouze čeština, neznamenal překážku pro účast zahraničních hostů. Nepřehlédnutelnou skupinu tvořili například němečtí historici-bohemisté (např. z mnichovského výzkumného institutu pro české země Collegium Carolinum a několika německých univerzit).

K navození atmosféry byl v předvečer konference promítán snímek Únos z roku 1952, označovaný filmovými kritiky v padesátých letech za „*významné dílo české kinematografie v boji za mír a v boji proti válečným štváčům*". Komentář k prvnímu společnému dílu pozdějších oskarových režisérů Jána Kadára a Elmara Klose přednesl před projekcí filmový historik Ivan Klimeš.

Jednání bylo rozděleno do několika tematických bloků: Školství, kultura a sport; Bezpečnostní složky, justice a armáda; Všední život v socialismu; Socialistické hospodářství; Církve a muzea. Po úvodním teoretickém referátu Petera Heumose o sociálním jednání českých a slovenských dělníků si účastníci vyslechli referát rozebírající situaci na vysokých školách v letech 1945–1960 od Markéty Devátě (Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR). Otázku začlenění, resp. vyčlenění výuky „imperialistických jazyků" při budování socialistické školy poutavě přiblížil Jiří Hnilica z pořádající katedry. Sport a tělovýchova pod správou Ústřední rady odborů (ÚRO) se staly tématem Tomáše Hrudy ze Slezské univerzity a zkázu spolkového života po roce 1948 na příkladu města Jičína přiblížila Jitka Bílková (ABS/PedF UK). Blok o kultuře pokračoval referátem Vojtěcha Čurdy (PedF UK), přibližujícím myšlenkový svět pozapomenuté osobnosti filozofa Roberta Kalivody, a sondou Stefana Lehra (Universität Münster) do komunikace mezi státem a občany na základě dopisů diváků televize a posluchačů rozhlasu. Petr Koura z Pražské filozofické fakulty se ve svém vystoupení věnoval druhému životu Lidic a upozornil na deformaci pojímání jejich odkazu v komunistické propagandě. Pohádky o pionýrském šátku, o Stalinově dětství či příběh Jak se uhlí pohněvalo, neboli ukázky propagandy zacílené na děti, s úspěchem prezentovala Pavlína Kourová (PedF UK).

V bloku věnovaném bezpečnostním složkám, armádě a justici vyvolalo zaslouženou pozornost téma antipatie vůči milicionářům Jiřího Bašty (Národní bezpečnostní úřad). Ve stejné sekci přiblížil Petr Dvořáček (ABS/PedF UK) Ústav zahraničního studia Vysoké školy SNB. Petr Svoboda (PedF UK) detailně rozebral případ odbojové skupiny „Karel Strmiska a spol." a smutný konec členů křesťansko-demokratické strany popsal Jan Tilsch (PedF UK). Do Čepičkou monstrózně budovaného systému médií, spadajících do rezortu československé armády, nechal posluchače nahlédnout Václav Šmidrkal (Fakulta sociálních věd UK).

Otázku kriminality řešili dva badatelé z Collegia Carolinum – nejdříve se Christiane Brenner zaměřila na „problémovou mládež" a život „příživníků" v době normalizace, poté rozebral Volker Zimmermann stále aktuální fenomén úplatkářství (svůj dlouhodobý výzkum zaměřuje na zkoumání masového rozšíření tohoto jevu v sedmdesátých a osmdesátých letech). Radim Cigánek z Římskokatolické farnosti v Berouně přednesl příspěvek o legalizaci interrupce v roce 1957 a Petr Zeman (Národní muzeum/PedF UK) detailně analyzoval strukturu zaměstnanců ministerstva vnitra a personální politiku jeho vedení za éry Rudolfa Baráka.

Foto Jitka Bílková, ABS.

Druhý den začal blokem Všední život v socialismu a osobní vzpomínkou proděkanky pedagogické fakulty, jinak medievistky, Kateřiny Charvátové na volnočasovou aktivitu jejího otce. Z nostalgie ke spolkům první republiky a z lásky k anglické kultuře založil s přáteli tajný Československý jockey club, jenž svým členům poskytoval možnost úniku z každodenního života v socialistické zemi. Jan Šindelář (PedF UK), který se dlouhodobě věnuje tématu budování kultu osobnosti, detailně popsal monstrózní, státem řízenou oslavu padesátých narozenin J. V. Stalina, včetně výčtu nejkurióznějších darů, které byly generalissimovi „vděčným československým lidem" zaslány. Kevin McDermott z sheffieldské univerzity dostal jako jediný výjimku a přednesl svůj

příspěvek o českém veřejném mínění a antisemitismu, spojeném se Slánského procesem, v angličtině. Alžběta Čornejová (Všeodborový archiv) posluchačům představila odborové rekreace v padesátých a šedesátých letech trochu jinak, než jak je důvěrně zná český divák z filmů Dovolená s Andělem, Anděl na horách či Homolka a tobolka.

Stanislav Holubec, přednášející na jenské univerzitě, si vytkl za cíl analyzovat obraz první republiky v komunistickém Československu – od radikální kampaně proti ní na začátku padesátých let, až po přijímání některých tradic v době pražského jara. Přínos zkoumání dějin všedního dne a životního stylu a jejich metodologické limity prezentoval jeden z autorů knihy Průvodce kulturním děním a životním stylem v Československu 1948–1967 Martin Franc. Slovenský historik, působící v Paříži, Roman Krakovský svůj příspěvek výstižně nazval Veřejný prostor za socialismu. Proměny názorů české společnosti na osobnost Zdeňka Nejedlého od jeho smrti (1962) do počátků normalizace nastínil Václav Nájemník (PedF UK).

Socialistickému hospodářství se věnovaly referáty v rámci předposledního bloku, na jehož úvod vystoupil Arnost Stanzel z mnichovské univerzity. Na příkladu budování slovenských přehrad se snažil ukázat vykořisťování přírody a zvrácený vztah k přírodě v socialistickém státě. Neopomněl ale vyzvednout i některé příklady ochrany životního prostředí v té době. Tamara Nováková (PedF UK) referovala o zemědělském osídlování pohraničí po odsunu Němců, konkrétně se zaměřila na vznik Horských pastvinářských družstev na Trutnovsku. K tématu výstavby přehrad se vrátila Eva Šabatková (PedF UK), konfrontovala především přístup úřadů k obyvatelům zaplavovaného území v době první republiky (budování Vranova) a v době normalizace (výstavba Nových Mlýnů). Jan Slavíček, přednášející na Vysoké škole politických a společenských věd, vysvětloval roli Ústřední rady družstev při reorganizaci československého spotřebního družstevnictví v letech 1951–1954. Důkladný rozbor podnikových rad pracujících a zákona o podniku z roku 1968 provedl ředitel Všeodborového archivu a profesor pořádající katedry Jiří Pokorný.

Řečníci vystupující v poslední sekci ukázali na pozici církve v socialistické společnosti: František Kolouch (PedF UK) popsal internaci českých biskupů v době komunismu, Anna Vaněčková (PedF UK) přiblížila přijímání Charty 77 mezi věřícími a Michal Pehr (Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR) rozebral protikatolickou propagandu po roce 1948. Na závěr vystoupil David Váhala z opavské univerzity, jenž představil muzejnictví ve Slezsku v letech 1945–1970.

Během dvoudenního jednání došlo především k zajímavé a cenné konfrontaci nejen názorů, ale i generací, a přínosem pro všechny musely být jak diskusní příspěvky komentující či doplňující jednotlivé referáty, tak rozhovory v kuloárech. Jaké nové poznatky ve výzkumu společnosti žijící v socialistickém Československu konference přinesla, si budou moci zájemci ověřit ve sborníku, který je plánován jako druhé číslo časopisu Marginalia Historica, ročník 2012.

Kromě vážného jednání nezapomněli organizátoři zajistit i „nevážné“ zázemí konference – každý účastník se snadno přenesl do období socialismu již krátce po překročení prahu pořádající fakulty. U prezence vítali návštěvníky studenti převlečení do svazáckých a pionýrských krojů, na hladký průběh dohlížel student v uniformě sovětského vojáka. V hlavním sále nechyběla dobová výzdoba, včetně rudého karafiátu u předsednického stolu, a o přestávkách se chvílemi místností linuly melodie budovatelských písní…

Pracovní cesta do USA

(Washington, D. C.; Boston)

Jitka Bílková, Xenie Penížková

Ve dnech 25. srpna až 16. září 2012 se uskutečnila pracovní cesta delegace zaměstnanců Archivu bezpečnostních složek (ABS – Jitka Bílková, Xenie Penížková) a zaměstnanců Ústavu pro studium totalitních režimů (ÚSTR – Markéta Bártová, Eduard Stehlík, Pavel Zeman, Pavel Žáček) do Spojených států amerických. Stejně jako každý rok, byl i letos tento studijní pobyt umožněn díky laskavému pozvání partnerské instituce United States Holocaust Memorial Museum (dále jen USHMM), s níž podepsaly ABS aÚSTR dohodu o spolupráci již v roce 2008.

Prvních čtrnáct dní jsme trávili přímo v hlavním městě USA, ve Washingtonu, D. C., v jehož centru USHMM sídlí.[1] Hlavní hostitel Anatol Steck nás provedl po několika odděleních muzea, kde tamní pracovníci prezentovali podstatnou náplň svých činností. V badatelně jsme si mohli ověřit zdejší dostupnost digitálních kopií fondu Židovské organizace (f. 425), který je v originále uložen v Archivu bezpečnostních složek. V digitálních kopiích si však zájemce může objednat mnohem více materiálů s českou tematikou, které snadno dohledá pomocí archivních pomůcek roztříděných podle zemí. Z dalších oddělení nás z archivářského hlediska především zaujala oddělení restaurování a oddělení digitalizace.[2]

Nejvíce času jsme ve Washingtonu, kromě badatelny a dalších oddělení USHMM, trávili v americkém národním archivu, neboli National Archives and Records Administration (dále jen NARA). Tato instituce sídlí, stejně jako český Národní archiv, ve dvou velkých budovách: původní novoklasicistní stavba se nachází v centru města[3] a ve svých depozitářích shromažďuje starší dokumenty.

1 Více o muzeu, jeho expozicích a sbírkách viz: www.ushmm.org.

2 O struktuře muzea již podrobně informoval DVOŘÁČEK, Petr: *Pracovně ve washingtonském Holocaust Memorial Muzeu*. Sborník Archivu bezpečnostních složek č. 7, ABS, Praha 2009, s. 53–58. V této zprávě se proto autorky rozhodly zaměřit především na ostatní navštívené instituce, ačkoli samozřejmě i letos se delegace ABS důkladně seznámila s činností jednotlivých oddělení USHMM.

3 NARA, Archives I, 700 Pennsylvania Avenue, NW, Washington, DC 20408.

Druhý, rozlehlý moderní areál, najdeme na předměstí, v College Park, stát Maryland.[4] Obě místa jsou od sebe vzdálena asi čtyřicet pět minut jízdy autobusem.[5]

NARA byl založen v roce 1934 a slouží jako oficiální úložiště všech dokumentů, považovaných za materiály trvalé hodnoty pro historii USA. Najdeme zde archiválie od osmnáctého století po současnost, včetně slavné Deklarace nezávislosti, Ústavy Spojených států i Listiny práv.[6] Tyto a další významné dokumenty si může prohlédnout i běžný turista, který vstoupí do budovy archivu i bez ambicí stát se badatelem – jsou totiž vystaveny v rámci stálé expozice. Návštěvníci mají také možnost shlédnout několik filmů o archivu a dějinách USA v přidruženém William G. McGowan Theater (kde se pořádají i jiné kulturní akce), případně se poučit v Boeing Learning Center, které slouží jako oddělení pro styk s veřejností a seznamuje s prací archivu např. i školní výpravy. Jako v téměř každé americké paměťové instituci nechybí ani zde oblíbený obchod se suvenýry. Pro zájemce, kteří se teprve chtějí stát badateli a nemají doposud žádné zkušenosti, jsou k dispozici barevné letáky a drobné knížky s návodem, jak hledat dokumenty k různým tématům. NARA ale především vydává celou řadu odborných publikací.[7]

V obou budovách archivu fungují rozlehlé studovny, jejichž otevíracími hodinami by se k velké radosti některých badatelů jistě mohly inspirovat i české archivy. Badatelny je totiž možné navštěvovat každé pondělí, úterý a sobotu od 9 do 17 hodin a ve středu, čtvrtek a pátek dokonce od 9 do 21 hodin. Na předložení materiálu se téměř nemusí čekat, nové složky má badatel připraveny na nejbližší tzv. Pull Time (hodinu určenou pro vyzvednutí objednaných archivních materiálů). Tyto hodiny jsou stanoveny od pondělí do pátku v 10:00, 11:00, 13:30 a 14:30, ve středu, čtvrtek a pátek se přidává i 15:30. Jen v sobotu nebo ve večerních hodinách není možné objednávat další archivní materiály a badatel si musí počkat do dalšího dne.

Badatelem NARA se může stát každá osoba starší čtrnácti let (i mladší si však mohou po předchozím souhlasu správy archivu písemnosti prohlédnout), která v registrační místnosti vyplní elektronický badatelský list. Jeho součástí je také powerpointová prezentace, obsahující vypsaná pravidla fungování archivu a seznam bezpečnostních opatření. Pracovníci archivu pak žadateli vystaví na místě kartičku badatele, tzv. research card, s platností na jeden rok, která je opatřena i fotografií. Celé toto nezbytné kolečko nezabere více než třicet minut času.

Hlavní motto NARA zní: „Help us protect your records. This is your heritage."[8] Na ochranu archiválií je tu kladen opravdu velký důraz a snaha o zamezení krádeží je

4 NARA, Archives II, 8601 Adelphi Road, College Park, MD 20740-6001.

5 Kyvadlová doprava, tzv. shuttle bus, jezdí každou hodinu od 8 hodin od rána od budovy Archiv I do College Park a je zdarma k dispozici nejen pro personál archivu, ale i pro badatele.

6 Declaration of Independence, Constitution, Bill of Rights tvoří soubor základních dokumentů pro historii USA, nazývaných souhrnně Charters of Freedom.

7 Bližší informace o těchto publikacích naleznete na adrese: www.archives.gov/publications.

8 Pomozte nám ochraňovat vaše dokumenty. Je to vaše dědictví.

patrná z mnoha omezení pro badatele. Kompletní předpisy lze dohledat v Code of Federal Regulations.[9] Stejně jako ostatní veřejně přístupné instituce v USA má i NARA velmi propracovaný systém bezpečnostních opatření – při vstupu do budovy musí každý návštěvník projít důkladnou kontrolou rentgeny. Poté je badatel povinen odložit ve skříňkách v šatně všechny své osobní věci. Do badatelny je povoleno vzít si vlastní skener či fotoaparát, a dokonce i vlastní textový materiál (knihy a jiné studijní pomůcky), ale ty je nutné opatřit kontrolním razítkem v registrační místnosti. Problémem při vstupu do badatelen může být i obal od fotoaparátu. Vstup kontrolují další dva příslušníci bezpečnostní ochranky.

National Archives and Records Administration (NARA; americký národní archiv) – budova II .

Objednávka badatele může být v rozsahu až do dvaceti kartonů, ale při samotné práci s archiváliemi si můžete vyndat z kartonu pouze jednu složku a tu studovat, na což pečlivě dohlíží dozor v badatelně. Při studiu obrazové dokumentace či filmů je nutno použít bílé rukavice, aby nedošlo k poškození archiválií (rukavice jsou k dispozici u zaměstnanců). Novinkou z poslední doby je především neomezené použití

9 Více viz http://www.archives.gov/comment/index.html, Národní archiv a záznamy administrace (36 CFR kapitola XII).

vlastního fotoaparátu či skeneru. Před pořizováním reprodukcí si však musíte vyžádat souhlas u dozoru badatelny, ten vás vybaví i příslušným štítkem se signaturou složky. Po celou dobu fotografování musí mít badatel viditelně povolení vystaveno a snímat archiválii i se štítkem, jinak je okamžitě napomenut dohlížejícími zaměstnanci. Obdobně přísná bezpečnostní opatření proti vynášení archiválií fungují i při odchodu z badatelny.

Budova Archives II v College Park, kde jsme převážně studovali, je největším komplexem archivních budov na světě a má pět pater. Ve třetím patře najdete badatelnu pro oddělení spravující mapy, letecké snímky a knihovnu archivu, ve čtvrtém patře je umístěna badatelna pro studium mikrofilmů, zvukových nahrávek a videí i filmů, v pátém patře sídlí badatelna pro studium statických snímků (fotografií). My jsme však nejčastěji zavítali do druhého patra, jež slouží zpřístupňování textových a elektronických dokumentů. Badatelům k orientaci v nepřeberném množství materiálu pomáhá systém zpracovaných inventářů, které jsou k dispozici v policích podél celého patra; sedí u nich znalí a velmi ochotní archiváři. Zájemce může pomocí klíčových slov či jmen vyhledávat i na mnoha počítačích s internetovým připojením a on-line databázích, obsahujících záznamy o všech zpracovaných archivních materiálech z různých státních archivů a knihoven v USA.[10] V databázi lze vyhledávat i tematicky či podle druhu dokumentu (mikrofilmy, letecké snímky, mapy, fotografie, digitalizované dokumenty), nebo pomocí jmenného rejstříku. Český badatel zde najde mnoho písemností vztahujících se k Československu, nás zajímaly především archiválie pocházející z válečných či těsně poválečných let.

NARA jde příkladem i co se týče mimoarchivních služeb pro badatele – funguje zde výborná jídelna, dětský koutek, i malý obchod. Na práci tohoto archivu ve vztahu k veřejnosti oceňujeme například dlouhé otvírací hodiny badatelen, možnost objednání velkého množství archiválií, kvalifikované síly ochotné pomoci odbornou radou ve studovnách a vysoký počet pomocného personálu, dohlížejícího na badatele.

Ve Washingtonu jsme se mohli zapojit i do jiného programu nežli bylo studium v USHMM či NARA. Díky pozvání zástupců české ambasády jsme se například zúčastnili promítání dokumentárního filmu o Miloši Formanovi What Doesn't Kill You a následné diskuse po skončení projekce. Snímek se promítal u příležitosti režisérových osmdesátých narozenin, v rámci přehlídky českých dokumentů v Kongresové knihovně. Tato akce tvořila součást velkého festivalu Mutual Inspirations Festival, jenž se koná každoročně a prezentuje česko-americké vztahy (představuje např. významné osobnosti, které ovlivnily obě kultury). Pořadateli přehlídky byly Kongresová knihovna a česká ambasáda. Na příští rok stejní organizátoři připravují sérii snímků o Václavu Havlovi, na jejichž přípravě se mají podílet i ÚSTR a ABS.

Další milou součástí služební cesty bylo setkání s bývalou americkou ministryní zahraničních věcí Madeleine Albrightovou. Debatovali jsme s ní mimo jiné o vydání

10 http://www.archives.gov/research/

její knihy Pražská zima, která v té době sice již byla k dostání na pultech amerických knihkupectví, ale její překlad do češtiny nebyl ještě dokončen.[11]

Poslední týden pracovní cesty jsme pobývali v Bostonu, hlavním městě státu Massachusetts. Bostonská univerzita, za jejímiž zdmi se skrývá velmi zajímavý archiv a knihovna, se řadí k největším soukromým univerzitám ve Spojených státech.[12] Mezi jejími absolventy a akademiky lze napočítat šest nositelů Nobelovy ceny, mezi nimi i Martina Luthera Kinga Jr., jehož zpracovaným fondem se mimo jiné univerzitní archiv chlubí. Osobnost bojovníka za práva Afroameričanů také představuje dokumentární výstava v knihovně univerzity.

Mnoho unikátních sbírek a pozůstalostí lze objevit v Howard Gotlieb Archival Research Center (HGARC).[13] Toto Centrum funguje od roku 1963, název dostalo po svém zakladateli v roce 2003. Nalezneme zde písemnosti významných představitelů literatury, žurnalistiky, divadla, hudby, filmu, politiky, diplomacie aj. Archiv se specializuje na pozůstalosti i sbírky mediálně známých osobností (např. fond slavného amerického producenta Aarona Spellinga a jeho scénáře k seriálu Beverly Hills 90210 ad., herce a režiséra Robina Williamse, režiséra a člena Monthy Python Terryho Giliama aj.), ale najdeme tam i přes 140 000 vzácných knih a historických dokumentů, vztahujících se k prezidentům Spojených států či signatářům slavné Deklarace nezávislosti. Další historické prameny se dotýkají oblastí vojenské historie, osmnáctého století v Americe či dějin ošetřovatelství.[14] I zde lze dohledat dokumenty se vztahem k Čechám – např. písemnosti získané od rodiny generála Františka Moravce. Jejich studiem se zabývali kolegové z Ústavu pro studium totalitních režimů.

Pozornost řady návštěvníků upoutá několik lákavých dokumentárních výstav, sestavených z písemností shromážděných v Centru, které si může zdarma prohlédnout kdokoli. Pro vstup do badatelny archivu a práci v ní je ale uplatňována řada omezení. Do badatelny je zakázáno vnášet téměř jakékoli osobní věci, není povolen ani fotoaparát či mobilní telefon. Pokud jsou dokumenty v souladu s autorskými právy, je možno zažádat o jejich fotokopie. Pro větší sbírky je však povolen limit jen sedmdesát pět okopírovaných listů, pro menší sbírky dokonce pouze třicet. Bez souhlasu všech zúčastněných stran pak nesmí být kopírována korespondence. Otevírací hodiny badatelny jsou od pondělí do pátku 9–16 hodin a studium je umožněno každému, kdo se zaregistroval.

11 V USA byla kniha vydána na jaře roku 2012, česky vyšla v nakladatelství Argo v říjnu (pokřtěna byla za osobní účasti autorky 23. října 2012).

12 Podrobnější informace o univerzitě je možno dohledat na webových stránkách http://www.bu.edu.

13 Bližší informaci o fondech a dalších činnostech Centra http://www.bu.edu/dbin/archives/index.php.

14 Přehled archiválií, které čítají přes dva tisíce různých sbírek, je na webových stránkách http://www.bu.edu/dbin/archives/index.php?pid=401.

Badatelna United States Holocaust.
Memorial Museum, Washington, D. C.

Badatelna archivu NARA.

Kongresová knihovna ve Washingtonu, D. C. (Library of Congress).

Bostonská univerzita – Howard Gotlieb Archival Research Center.

Bostonská univerzita – Výstavy ze sbírek Howard Gotlieb Archival Research Center.

Archiv autorek a Eduarda Stehlíka.

Need to Know II.

konference, Odense, 16. až 17. října 2012

Daniel Běloušek

Od 8. do 9. listopadu 2011 se v Bruselu konal první ročník mezinárodní konference Need to Know s podtitulem Intelligence and Politics, Western and Eastern Perspectives. Konferenci organizoval polský Institut paměti národa (IPN) ve spolupráci s Center for Cold War Studies, působícím na University of Southern Denmark. Na toto jednání navázal letos druhý ročník konference, který se uskutečnil v malebném dánském městečku Odense, tentokrát pod názvem Need to Know II. – Lessons Learned.

Mezinárodní konference se soustředila na význam a působení východních i západních zpravodajských služeb v období po druhé světové válce. Historici z Polska, Dánska, Rakouska, Rumunska, USA a dalších zemí ve svých příspěvcích analyzovali různé metody a formy zpravodajské práce v širším ekonomickém a politickém kontextu. Jednání bylo rozděleno do několika vzájemně provázaných tematických sekcí, věnovaných problematice získávání a řízení lidských zdrojů (tzv. HUMINT), problematice defektorů a jejich motivů pro přeběhlictví, problematice emigrace a také problematice zvládání krizí v obecném kontextu. Českou republiku zastupovali Daniel Běloušek z Archivu bezpečnostních složek a Pavel Žáček z Ústavu pro studium totalitních režimů, který předsedal sekci věnované emigraci.

Na úvod konference přivítali účastníky hlavní organizátoři celé akce, prezident polského IPN Łukasz Kamiński a Thomas Wegener Friis z Center for Cold War Studies. U příležitosti zahájení proběhla rovněž slavnostní vernisáž výstavy fotografií s názvem The Cold War: A Short History of a World Divided, kterou připravil T. W. Friis se svými spolupracovníky.

Z programu se podrobněji zmíníme o vystoupeních některých účastníků. Philipp Lesiak a Dieter Bacher z rakouského Ludwig Boltzmann Institute se ve svém příspěvku zaměřili na počáteční fázi studené války v letech 1948 až 1955, kdy se Rakousko vzhledem ke svému geopolitickému postavení stalo centrem špionážních aktivit Východu i Západu. Kolegové mimo jiné kriticky poukázali na to, že limitujícím faktorem z hlediska historického výzkumu je omezený přístup k některým archivním materiálům. Například Američané zpřístupnili pouze archiv zpravodajské služby OSS, působící od roku 1942 do roku 1945. Materiály CIA jsou uvolňovány selektivně a ve své většině nejsou badatelům k dispozici. Pokud jde o britské zpravodajské služby, historik prakticky nemá šanci dostat se k materiálům vojenské rozvědky SAS ani civilní rozvědky MI-6. Z hlediska pramenné základny tak lze čerpat zejména z některých memoárů zpravodajských důstojníků tehdejší doby, které byly publikovány. Na jednu ze základních otázek, tedy kdo byl ve zpravodajských hrách v Rakousku úspěšnější, zda Velká Británie nebo USA, nelze při současném stavu poznání jednoznačně odpovědět.

Daniel Běloušek z Archivu bezpečnostních složek informoval o kauze zpravodajského selhání československé vojenské rozvědky ve Švédsku v roce 1986. Tento neúspěch výrazně oslabil pozici této zpravodajské služby, spadající pod Generální štáb ministerstva obrany, ve vztahu k jejímu rivalovi –Vojenské kontrarozvědce, která byla součástí ministerstva vnitra. V následné diskusi se ukázalo, že hlavní aktér tohoto skoro třicet let starého případu, major švédské armády Alex Lennart Jarven, stále ve Švédsku žije. Otevírá se tak šance na doplnění chybějících částí mozaiky této kauzy, které nelze dohledat v československých archivních materiálech komunistické provenience.

Władysław Bułhak z IPN se ve svém příspěvku věnoval spolupracovníkům polské komunistické rozvědky ve Vatikánu. Soustředil se zejména na období po zvolení papeže Jana Pavla II. v roce 1978, které zintenzivnilo snahu polské rozvědky získat ve Vatikánu spolehlivé spolupracovníky, a to jak z prostředí kněží, tak z prostředí civilních zaměstnanců vatikánských institucí. Vzhledem ke své minulosti byl jedním z nejzajímavějších zpravodajských zdrojů pracovník německé sekce Radia Vaticana Gottfried Kusen, který svou špionážní kariéru začal již za druhé světové války jako důstojník německého abwehru. Po válce měl rovněž spolupracovat s britskou, americkou, a dokonce i sovětskou a polskou zpravodajskou službou. Podle Władysława Bułhaka začal polské rozvědce poskytovat informace od roku 1972.

Na téma polských agentů komunistické rozvědky ve Vatikánu navázal příspěvek Witolda Bagieńského z IPN, který účastníky konference seznámil s příklady několika přeběhlíků, kteří uprchli na Západ, zejména do USA. V období sedmdesatých a osmdesátých let 20. století to bylo téměř dvacet osob působících v různých složkách polské bezpečnostní komunity. Podle Witolda Bagieńského převládaly u většiny těchto lidí ekonomické důvody. Přednášející rovněž upozornil, že vzhledem k nedostupnosti archivních materiálů západních zpravodajských služeb máme jen útržkovitou představu o tom, co všechno tito defektoři sdělili CIA, případně dalším zpravodajským službám. Nepochybně šlo o závažné informace, což se ukázalo při návštěvě nejmenovaného důstojníka CIA v Polsku na počátku devadesátých let, když přiznal, že zná prakticky veškerá pravá i krycí jména příslušníků tehdejší polské civilní rozvědky.

Jacek Tebinka z IPN se mimo jiné věnoval rozdílným osudům dvou polských státních příslušníků, z nichž jeden zkomplikoval plány polské rozvědce, zatímco druhý způsobil drobnou roztržku mezi tradičními spojenci – Velkou Británií a Spojenými státy. Prvním případem byl britský historik George Bidvell, který působil v Polsku od roku 1946 jako ředitel pobočky British Council ve Varšavě. Vzhledem k jeho nadstandardním kontatkům na britské diplomatické kruhy jej chtěla polská rozvědka získat jako informační zdroj. Prostředníkem se měla stát spolupracovnice polské rozvědky Anna. Seznámení však proběhlo až příliš úspěšně. George Bidvell se do Anny zamiloval a odmítl návrat do Anglie. S Annou se oženil a požádal v Polsku o politický azyl. Polské státní občanství obdržel v roce 1949. Agentem polské rozvědky se nestal, avšak Varšava se snažila jeho kauzu alespoň propagandisticky využít. Jacek Tebinka v této souvislosti zmínil, že paradoxně někteří důstojnící polské rozvědky odmítli

uvěřit Bidvellovým motivům a podezřívali ho, že je tajným spolupracovníkem britské rozvědky MI-6. Pro tuto spekulaci však nemáme žádné důkazy.

Druhým případem byl polský velvyslanec Witold Rodzinski, který působil v Londýně v letech 1960 až 1965 a v Číně v letech 1966 až 1969. Britská kontrarozvědka MI-5 se domnívala, že pracuje pro KGB, polská rozvědka jej naopak podezřívala z kontaktů s britskou, případně americkou zpravodajskou službou. V roce 1974, když již opustil diplomatické služby a plně se věnoval historické vědecké činnosti, mu Velká Británie odepřela vízum ke studijní stáži v Cambridge. Witold Rodzinski protestoval a do věci se vložil briský premiér Harold Wilson, který si vyžádal informace od MI-5. Ta mu měla údajně sdělit, že jmenovaný byl agentem KGB. Rodzinski se nevzdal, a když neuspěl u Velké Británie, požádal v roce 1975 o studijní vízum do USA, které obdržel. To způsobilo mezi oběma spojeneckými státy menší spor, neboť Britové s nelibostí nesli, že Američané nerespektují jejich přístup. Podstatné však je, že vzhledem k nedostupnosti příslušných sovětských archivů nemáme dodnes jistotu, zda Witold Rodzinski, který zemřel v roce 1997, s KGB opravdu spolupracoval.

Przemyslaw Gasztold-Sen z IPN analyzoval aspekty problematického spojenectví mezi komunistickou Varšavou a některými spřátelenými arabskými zeměmi (Sýrie, Egypt, Libye apod.). Připomněl, že polská kontrarozvědka se na polském území střetávala s aktivitami arabských zpravodajských služeb, které byly zaměřeny zejména vůči studentům z těchto zemí, pobývajícím v Polsku. Není bez zajímavosti, že například irácká rozvědka zejména v osmdesátých letech 20. století velmi ostražitě monitorovala komunisticky orientované irácké studenty. Podle polských archivních dokumentů byli tito lidé pod neustálou zpravodajskou kontrolou iráckých rozvědčíků. Przemyslaw Gasztold-Sen v této souvislosti upozornil, že jsou známy případy, kdy režim Saddáma Husajna neváhal použít i silové prostředky, aby donutil některé z těchto lidí k návratu z Varšavy zpět do Bagdádu.

Příspěvek Marka Kramera z Harvardovy univerzity obrátil pozornost k takřka legendárnímu vojenskému cvičení NATO Able Archer na podzim 1983, které bývá označováno jako druhý neuralgický bod po kubánské krizi, kdy se měl svět opět ocitnout na pokraji jaderné války. Mark Kramer tuto vžitou intepretaci odmítl. Připustil, že v listopadu 1983 napětí mezi oběma mocenskými bloky stoupalo a Rusové se v obecné rovině obávali tzv. nenadálého raketojaderného napadení. Samotné vojenské cvičení sil NATO Able Archer však v Moskvě žádnou paniku nezpůsobilo. Podle materiálů ze zasedání tehdejšího sovětského politbyra a dokumentů, které Američané získali od defektora KGB Olega Gordievského, je zřejmé, že na podzim roku 1983 si nejvyšší vedení Sovětského svazu nepřipouštělo, že by cvičení Able Archer mohlo být rozhodujícím impulzem, který vyústí v nečekaný jaderný útok USA proti SSSR.

Tématem vystoupení Dana Draghii z Institute for the Investigation of Communist Crimes and the Memory of the Romanian Exile byly různé příklady násilných akcí, které režim Nicolae Ceausesca neváhal použít v zahraničí proti svým politickým oponentům. Asi nejznámějším činem tohoto druhu byl teroristický útok na budovu

Rádia Svobodná Evropě v Mnichově z února 1981, který omylem místo rumunské sekce zasáhl sídlo československé redakce. Útok sice provedla teroristická skupina Iliche Ramíreze Sáncheze, zvaného Carlos, ale na objednávku rumunské zpravodajské služby. Na přípravě se podílel její šéf, generál Ion Mihai Pacepa, který na konci sedmdesátých let přeběhl do USA. Dan Draghia zdůraznil, že přímé archivní prameny rumunské provenience k této osobě dosud nejsou k dispozici. V této souvislosti je možno čerpat ze zahraničního tisku a rovněž z četných publikací, které I. M. Pacepa v USA publikoval. Není bez zajímavosti, že až v roce 1999 nařídil rumunský Nejvyšší soud zrušit Pacepovi rozsudek smrti a obnovit jeho vojenskou hodnost. Rumunská vláda zpočátku odmítala rozsudku vyhovět, teprve v prosinci 2004 byla Ion Mihai Pacepovi vrácena hodnost generála.

V konferenčním sále.
Foto autor.

Do nedávné minulosti vrátil účastníky konference příspěvek Michaela Andregga z University St. Paul of Minnesota, který mimo jiné silně kriticky zhodnotil politiku prezidenta George Bushe mladšího, vedoucí k odstranění režimu Saddáma Husajna. Podle Michaela Andregga byla válka v Iráku postavena na fatálním selhání zpravodajských služeb, které pramenilo ze skutečnosti, že CIA a další složky americké bezpečnostní komunity zcela ztratily objektivitu a nepravdivě přitakávaly politikům v tom, co chtěli slyšet – tedy, že Saddám Husajn má k dispozici zbraně hromadného ničení. Michael Andregg tento přístup označil za „kovbojskou mentalitu", z něhož se Amerika podle jeho názoru doposud nepoučila.

V příspěvcích mnohých účastníků konference zaznívalo, že objektivitě historického výzkumu brání dosud ne zcela otevřené archivy některých západních demokratických států, o problematické situaci se zpřístupňováním archiválií v Ruské federaci

či dalších státech tohoto regionu ani nemluvě. Badatelům jsou tak k dispozici především materiály z archivů evropských postkomunistických zemí, které v revolučním období přelomu osmdesátých a devadesátých let minulého století byly poznamenány větším či menším procesem živelné skartace.

Česká republika je na tom v porovnání s některými zeměmi typu Rumunska velmi dobře. Drtivá většina materiálů provenience komunistických bezpečnostních složek je na základě liberálně pojatého zákona č. 499/2004 Sb. přístupná odborné i laické veřejnosti. Z dochovaných archivních materiálů tak můžeme podrobně zrekonstruovat případy, kdy byl někdo, kdo pracoval pro západní zpravodajské služby (ať už domněle nebo skutečně) zatčen, vyšetřován, či dokonce odsouzen. Problém, který však v této souvislosti přetrvává, spočívá v tom, že často známe pouze jednu stranu příběhu. Znamená to, že úspěšné zpravodajské operace západních zemí vůči státům bývalého komunistického bloku, které tamní bezpečnostní orgány neodhalily, tak vzhledem k nedostupným archivním materiálům zůstávají historikům dosud neznámé.

Exkurze České archivní společnosti

Pavel Vaněk

Ve dnech 4. až 6. října 2012 uspořádala Česká archivní společnost odbornou exkurzi po Plzeňsku a Chodsku. Exkurze se zúčastnili také zaměstnanci Archivu bezpečnostních složek (ABS) Jana Barbora Slaběňáková a Pavel Vaněk. První den navštívili účastníci exkurze nejprve Státní okresní archiv Plzeň-jih v Blovicích, kde je přijala jeho ředitelka Mgr. Petra Martínková. Archiváři v tomto archivu pečují o 3500 bm archiválií. Z pohledu návštěvníka je zajímavé stavební řešení depozitáře v bývalé kotelně. Konstrukce regálů probíhá místností sice po celé výšce, avšak podlaha, umístěná do uliček, dělí místnost výškově na dva depozitáře. Archiv je v současné době zcela zaplněn, tak že část svých fondů musel umístit do depozitáře Státního oblastního archivu v Klášteře u Nepomuku.

Z Blovic jsme se přesunuli právě na zmiňované pracoviště Státního oblastního archivu (SOA) v Plzni, Klášter u Nepomuku. Tamní vedoucí Mgr. Jakub Mírka nás společně s Mgr. Miroslavem Eisenhammerem provedl objektem. Budova měla před rokem 1989 sloužit jako záložní vojenská nemocnice. Archiv tuto budovu postupně od roku 2005 adaptuje – v současné době probíhá její zateplování. Mezi prvními materiály sem byly přesunuty fondy zrušeného pracoviště SOA ve Žluticích a také archiválie některých okresních archivů (SOkA), např. blovického. Z volné kapacity pak významně ukrojily archiválie někdejšího podnikového archivu Škody Plzeň a materiály někdejších zemědělsko-lesnických archivů. Předpokládá se, že budova pojme asi 25 000 bm. Po prohlídce zbyl ještě čas na návštěvu nedalekého zámku na Zelené Hoře. Role průvodce se zhostil správce tohoto objektu, který zdůraznil, že vlastníkem zámku je sice obec, ale památka je pronajata soukromému subjektu. Nejenom z tohoto důvodu, ale i kvůli zhoršenému technickému stavu budov, je zámek veřejnosti uzavřen.

Následující den se účastníci exkurze přesunuli z Domažlic, kde byli ubytovaní, do Horšovského Týna, sídla archivu domažlického okresu. Jaké možnosti a úskalí skýtá adaptování historické budovy pro archivní účely, se nám snažila přiblížit jeho ředitelka Mgr. Radka Kinkorová. Pracovníci archivu pečují o materiály umístěné v hlavní budově, ale také v dalších dvou odloučených depozitářích v Horšově a Srbech; celkem je to téměř 3000 bm. V půdních vestavbách budovy se od druhé poloviny devadesátých let nachází konzervátorské pracoviště s působností pro pracoviště Státního oblastního archivu.

Další část druhého dne byla věnována Plzni. Navštívili jsme Památník obětem zla, který od šedesátých let minulého století budoval jako meditační zahradu pan Luboš Hruška, vězněný v padesátých letech. V zahradě jsou umístěna zastavení křížové cesty, vytvořená v letech 1986 až 1991 sochařem Romanem Podrázským, a byla zde postavena také kaple sv. Maxmiliána Kolbeho.

V Muzeu církevního umění Plzeňské diecéze.

V itineráři exkurze byl dále Archiv města Plzně. Jelikož však v tomto archivu započalo stěhování archivních fondů, byla návštěva stažena z programu. Místo toho jsme navštívili expozici věnovanou historii pivovarnictví. Pivovarské muzeum provozuje Plzeňský prazdroj, a.s. Výklad Mgr. Anny Peřinové se týkal také 170. výročí první várky ležáku Pilsner Urquell v Měšťanském pivovaře v Plzni v roce 1842. Dále se účastníci exkurze rozdělili na dvě skupiny. Jedna absolvovala výstup na rozhlednu Chlum nedaleko Plzně, druhá si prohlédla chrám sv. Bartoloměje a Muzeum církevního umění Plzeňské diecéze v bývalém františkánském klášteře se zasvěceným výkladem architekta Ing. arch. Jana Soukupa, který se dlouhodobě zabývá obnovou a rekonstrukcí stavebních památek, zejména církevních. Poté se obě skupiny spojily, aby si v několika domech na Klatovské třídě a v Hálkově ulici prohlédly Loosovy interiéry, cennou památku moderní architektury. Zasvěceným průvodcem nám byl Ing. Karel Zoch z odboru památkové péče Magistrátu města Plzně.

Závěrečný, sobotní, den exkurze byl pojat vlastivědně. Z Domažlic jsme se přesunuli do Koutu na Šumavě, kde byla na programu prohlídka obnoveného pivovaru. Pak následoval přesun do Chudenic, kde jsme si prohlédli zámek spojený s historií Černínů a také se životem Josefa Dobrovského. Pak jsme vyrazili na prohlídkový okruh, jehož jedním zastavením byla rozhledna Bolfánek, původně věž kostela sv. Volfganga. Druhým cílem byla Americká zahrada, lesopark se vzácnými dřevinami amerického a asijského původu, založený ve čtyřicátých letech 19. století.

Z pohledu archiváře Archivu bezpečnostních složek byly nesporně zajímavé další reálie, které se sice do programu nevešly, ale daly se řešit např. ranním přivstáním. Bylo tak možné podívat se na sousoší pohraničníka se psem, jehož autorem je sochař Zdeněk Němeček. Oproti předpokladům socha dnes není v domažlickém muzeu, ale je uložena v hale Domažlických technických služeb v Chrastavické ulici. Sousoší je poškozeno, proto nestojí, ale leží. Na křižovatce ulic Kozinovy a Elišky Krásnohorské se ještě nachází zbylá část podstavce... V Domažlicích bylo možné ještě zhlédnout objekt velitelství 9. brigády Pohraniční stráže. Druhou lokalitou, která je s útvarem Pohraniční stráže spojena, je zmíněný Kout na Šumavě, kde do poloviny šedesátých let sídlilo velitelství jednoho z praporů 9. pohraniční brigády.

Zbylý podstavec z někdejšího sousoší pohraničníka se psem.

Sousoší „uskladněné" v hale Domažlických technických služeb.

Lze konstatovat, že exkurze České archivní společnost se vydařila. Účastníkům poskytla nejen přehled o archivech v daném regionu, ale také o tom, jak je možné adaptovat rozdílné budovy pro archivní účely. Za již tradičně dobrou organizaci děkujeme Mgr. Jiřímu Smitkovi ze SOA Praha a také dalším kolegům, kteří zajišťovali část programu – zejména PhDr. Jitce Janečkové, archivářce Archivu města Plzně.

Na konzervátorském pracovišti SOkA Domažlice se sídlem v Horšovském Týně. Foto Pavel Vaněk (4x).

Materiály bezpečnostních složek evropským dědictvím

Pavel Kugler

Ve dnech 8. až 9. listopadu 2012 se uskutečnilo v bývalém vězení Stasi v Berlíně-Hohenschönhausenu setkání Platformy evropské paměti a svědomí (Platform of European Memory and Conscience), dále jen Platforma. Jde o organizaci, která v současné době sdružuje sedmatřicet institucí ze třinácti členských zemí EU, Kanady, Moldavska a Ukrajiny. K jejím zakládajícím členům patří rovněž Archiv bezpečnostních složek (ABS). Účelem Platformy je podporovat spolupráci mezi národními výzkumnými institucemi, archivy, muzei a jinými organizacemi, veřejnými i soukromoprávními, se specializací v oboru historie totalitních režimů v Evropě, se zvláštním důrazem na národní socialismus a komunismus. Jedním z cílů Platformy je pomoci v budoucnu zabránit intoleranci, extremismu, protidemokratickým hnutím a návratu jakékoliv formy totalitní nadvlády.

Z pohledu Archivu bezpečnostních složek bylo berlínské zasedání důležité z několika důvodů. Do tříčlenné dozorčí rady (Supervisory Board) byl na jeden rok zvolen zástupce ABS Ľubomír Augustín. Kromě voleb do exekutivních orgánů Platformy bylo součástí programu vytvoření několika pracovních skupin, které by vypracovaly společné komunikáty, jež by se staly podkladem pro další aktivity Platformy. Tímto způsobem vznikla skupina pro zřízení muzea totalitarismu, skupina vzdělávacích projektů, skupina pro archivní činnost a dokumentaci a skupina se zaměřením na legislativu. Ve skupině pro archivní činnost a dokumentaci, v níž kromě dvou zástupců ABS zasedali odborní pracovníci z Německa, Ukrajiny, Rumunska, Estonska a Moldavska, se projednávala především otevřenost archivů a přístup k materiálům bezpečnostních složek. Je potěšujícím a zároveň zavazujícím faktem, že v tomto ohledu je ABS za liberální přístup k dokumentům této provenience oceňován ostatními organizacemi. S tímto vnímáním koresponduje i závěrečné stanovisko skupiny:

„Archivní materiály bezpečnostních složek bývalých represivních režimů jsou důležitou součástí historického dědictví jednotlivých států a národů. Jejich začlenění do sítě veřejných archivů a s tím spojený přístup k informacím, které obsahují, napomáhá pochopit podstatu autoritářských režimů, čímž se posiluje demokratické vědomí celé společnosti. Pro další vývoj je žádoucí, aby společnosti na celém světě měly možnost se s těmito dokumenty seznámit v maximálním rozsahu, pouze s uplatněním nezbytně nutných omezení odpovídající státní legislativě.

Při přístupu k dokumentům této provenience by měla být odbourána kategorizace občanů na skupinu ‚vyvolených' a na zbytek. Takto nastavená kritéria úzce souvisí nejen s demokratizačním procesem v rámci Evropy, ale jsou i reakcí na vývoj informačních

technologií a na požadavky moderní společnosti. Neboť předpokladem demokratického vývoje je informovaný občan, jenž se stává nejlepší zárukou proti totalitním tendencím, které v minulosti tolikrát zasáhly evropský prostor."

Nabízí se otázka, zdali se postupně neuzavírá proces, jenž byl v souvislosti s archivy bezpečnostních složek zahájen začátkem devadesátých let minulého století akceptací německého modelu, tedy zachováním dokumentů Stasi, pokračoval Quintanovou zprávou a může být završen prohlášením uvedených dokumentů za evropské dědictví.

Mezi archiváři, historiky a dalšími příbuznými profesními skupinami se v čím dál větší míře prosazuje požadavek na komplexní demýtizaci a deetatizaci těchto archiválií. Takovýto postoj je patrný především ve vztahu k zemím bývalého Sovětského svazu a Jugoslávie, neboť jejich situace byla/je ztížena tím, že dokumenty represivních složek byly zničeny nebo převezeny do bývalých center, Moskvy či Bělehradu. V některých případech i dnes ovlivňují činnost archivních institucí politické zásahy, jejichž cílem je omezení přístupu k archivním dokumentům. Platforma dlouhodobě požaduje úplné otevření archivů bývalých komunistických režimů a obrací se na Evropskou unii, aby vytvořila obdobný status „ochrany evropského dědictví" pro tyto archivy.

Pracovní skupina schválila i kritéria, jež by zavazovala archivní instituce, v jejichž správě jsou archiválie obsahující informace k zločinům totalitarismů, k získání statutu „ochrany evropského dědictví". Tvoří je: vysoká úroveň ochrany archivního materiálu, přístup veřejnosti k dokumentům a archivnímu materiálu v co největším rozsahu, inventarizace a katalogizace archiválií, odtajnění veškerého materiálu, systematická digitalizace, přístup k inventářům přes internet, zveřejňování elektronických kopií těchto dokumentů na internetu, zcelování fondů a další. Předpokládaným přínosem získaného statutu by měl být zvláštní přístup ze strany Evropské unie, ochrana proti hrozbě uzavření či zničení materiálu a podpora v rámci některého z programů EU.

Archiv bezpečnostních složek se stal nejen aktivním členem Platformy, ale vzhledem ke své nastavené legislativě a využívání informačních technologií ve zpracování dokumentů představuje typ organizace, jež se těší široké akceptaci. Zdá se, že k tomuto „ráji pro badatele", jak označil ABS významný německý historik Hubertus Knabe, se do budoucna připojí i další partneři v Platformě evropské paměti a svědomí.

ARCHIVNÍ A-Ž

Archivní A–Ž

Kolektiv autorů

Kterak se nástražná osvěcovadla v praxi osvědčila. Pohraniční stráž používala v době svého působení pro odhalení či zadržení osob přecházejících státní hranice, kromě živé síly i mnoho zařízení, která spadala do skupiny tzv. ženijnětechnických opatření. Šlo ve velké většině o kombinaci úprav terénu a nějakého technického nástroje. Do této kategorie byla řazena i tzv. nástražná osvěcovadla. Skládala se z nástražného drátu, který tahem uváděl v činnost signální náboj ve výmetné trubce. V „ideálním" případě pak tzv. narušitel (tedy osoba přecházející ilegálně státní hranici) zavadil při postupu přes státní hranici o nástražný drát, čímž vystřelil světlici, která osvětlila blízké okolí místa, kde se nacházel. To umožnilo pohraniční hlídce rychlejší zásah, vedoucí k jeho zadržení. Pro úplnost ještě uveďme, že v pohraničnické praxi se užívala i osvěcovadla elektrická, ve kterých byla světlice nahrazena elektrickou lampou.

Nástražná osvěcovadla byla používána již od počátku tzv. nové sestavy Pohraniční stráže v roce 1951, tedy po přechodu na vojskový způsob střežení. U 7. sušické brigády máme dokonce dochovánu zmínku o jejich užití již z podzimu 1950. Nejvíce se o užívaných ženijnětechnických opatřeních, tedy i o osvěcovadlech, dozvídáme z pravidelných měsíčních výkazů činnosti, dochovaných ve fondu Hlavní správy Pohraniční stráže.

Výkaz činnosti a výkonu služby k ochraně státní hranice celé sestavy Pohraniční stráže za měsíc duben 1951 se vyjadřuje o nástražných osvěcovadlech takto: „*[…] Vzhledem k nedostatku hlídek a k zlepšení střežení bylo na mnohých místech naší státní hranice zavedeno technické opatření – nástražné dráty, osvěcovadla apod. Tyto pomůcky se dobře osvědčily, jednak jsou tímto opatřením zabezpečeny nepřehledné úseky a dále tím byl vzbuzen zájem a bdělost hlídek.*"

Rok poté se o jejich kladném působení na ostrahu státní hranice a na „bdělost a zájem hlídek" podrobněji rozepisuje tehdejší velitel 15. českobudějovické brigády Karel Průša ve Vyhodnocení výkonu služby za květen roku 1952: „*[…] Nástražná osvěcovadla jsou používána na všech útvarech a jsou stále doplňována a zdokonalována. K zadržení narušitele pomocí výmetnice dosud nedošlo, ale zvěří byly výmetnice již několikrát uvedeny v činnost.*" V srpnu téhož roku pak efektivitu jejich užití velitel korunuje uvedením skutečnosti, že u II. praporu Kaplice došlo za jednu noc celkem k jedenačtyřiceti (!) falešným poplachům způsobeným spuštěním osvěcovadel zvěří! Inu, rok se s rokem sešel a bylo jasno, že nástražná osvěcovadla se v praxi opravdu „osvědčila".

Počáteční nadšení ze zařízení, které mělo vykrýt volný prostor mezi hlídkami, bylo záhy utlumeno množícími se případy nespolehlivosti osvěcovatel, kdy nejen zvěř, ale i povětrnostní podmínky způsobovaly falešné poplachy. Osvěcovadla ponechaná delší

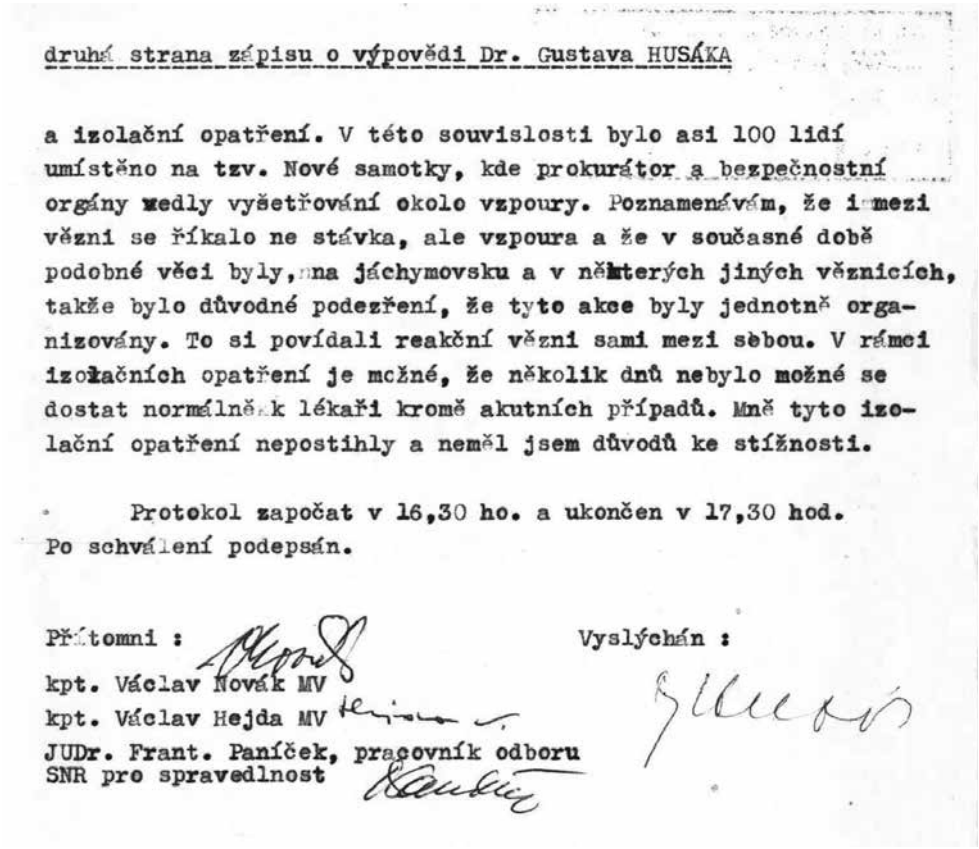
dobu v terénu byla navíc často znefunkčněna vlhkostí a světlice spadlá do terénu představovala značné riziko vzniku požáru. Mnohem horší však byl fakt, že manipulace s osvěcovadly byla pro pohraničníky nebezpečná a případy zranění nebyly ojedinělé. Některá poranění hlavy či rukou byla dokonce hodnocena jako vážná (zásah obličeje či amputace článků prstů). O této skutečnosti vypovídá i fakt, že nakonec byl jako jediný správný způsob pro vložení signálního náboje při instalaci nástražného osvěcovadla uznán pouze způsob vkládání vleže! (TS)

Na webovém portálu Paměti národa: www.pametnaroda.cz můžeme najít mnoho vzpomínek pamětníků na nelidské podmínky, které panovaly v komunistických věznicích v padesátých letech dvacátého století. Jakýkoliv protest vězňů byl brán jako politická vzpoura. Tak tomu bylo i v Leopoldově na přelomu srpna a září roku 1955, kdy vypukla v zařízení hladovka a stávka vězňů kvůli špatné a naprosto nedostatečné stravě.

Ve svých pamětech I pod oblohou je peklo vzpomíná sugestivně na tyto dny jejich přímý účastník – politický vězeň Milo Komínek. Dozorci si tehdy při potlačování stávky počínali jako smyslu zbavení a neustali, dokud vězni neleželi v kaluži krve. Nicméně, z archivních materiálů Archivu bezpečnostních složek se můžeme dozvědět, že byli i tací vězni, kteří se od stávky distancovali a brutální zásah schvalovali. Nechme promluvit JUDr. Gustáva Husáka, pozdějšího generálního tajemníka ÚV KSČ a prezidenta ČSSR, který byl v této době v Leopoldově rovněž vězněn poté, co byl odsouzen v procesu s tzv. buržoazními nacionalisty. Husákova výpověď ze dne 8. června 1964 k této události je zaznamenána ve spise Inspekce ministra vnitra (fond A 8, inv. j. 1155 – Ladislav Majer):

„[…] Stávka, která ve věznici v Leopoldově vznikla, měla jasně politické důvody. Reakční političtí vězni chtěli demonstrovat v souvislosti se ženevskou konferencí s. Chruščova s Eisenhowerem. Při stávce přišlo k výtržnostem mezi vězni a charakterizovat se to dá jako politická vzpoura ve věznici. Proto jsem se já i mnoho jiných býv. členů strany [rozuměj KSČ – pozn. aut.] *od toho distancovali. Vězeňské orgány provedly a musely provést bezpečnostní a izolační opatření. V této souvislosti bylo asi 100 lidí umístěno na tzv. Nové samotky, kde prokurátor a bezpečnostní orgány vedly vyšetřování okolo vzpoury. Poznamenávám, že i mezi vězni se říkalo ne stávka, ale vzpoura a že v současné době podobné věci byly, na jáchymovsku a v některých jiných věznicích, takže bylo důvodné podezření, že tyto akce byly jednotně organizovány. To si povídali reakční vězni sami mezi sebou. V rámci izolačních opatření je možné, že několik dnů nebylo možné se dostat normálně k lékaři kromě akutních případů. Mně tyto izolační opatření nepostihly a neměl jsem důvodů ke stížnosti.“*

Tuto výpověď našeho budoucího komunistického prezidenta není zajisté třeba jakkoliv komentovat – mluví sama za sebe. (SP)

druhá strana zápisu o výpovědi Dr. Gustava HUSÁKA

a izolační opatření. V této souvislosti bylo asi 100 lidí umístěno na tzv. Nové samotky, kde prokurátor a bezpečnostní orgány vedly vyšetřování okolo vzpoury. Poznamenávám, že i mezi vězni se říkalo ne stávka, ale vzpoura a že v současné době podobné věci byly, na jáchymovsku a v některých jiných věznicích, takže bylo důvodné podezření, že tyto akce byly jednotně organizovány. To si povídali reakční vězni sami mezi sebou. V rámci izolačních opatření je možné, že několik dnů nebylo možné se dostat normálně k lékaři kromě akutních případů. Mně tyto izolační opatření nepostihly a neměl jsem důvodů ke stížnosti.

Protokol započat v 16,30 ho. a ukončen v 17,30 hod.
Po schválení podepsán.

Přítomni :
kpt. Václav Novák MV
kpt. Václav Hejda MV
JUDr. Frant. Paníček, pracovník odboru SNR pro spravedlnost

Vyslýchán :

Život po životě hraničního pásma – tak bychom mohli nazvat projekt GreenNet, Zelený pás Evropy. V letech 1948–1989 existovaly podél hranice Československa se Západním Německem a Rakouskem zóny s omezením či vyloučením pobytu. Tyto územní pruhy podél státní hranice (hraniční a zakázané pásmo) byly jedním ze základních prvků systému Pohraniční stráže, vybudovaného na státní hranici se Západním Německem a Rakouskem po roce 1951. První omezení nastala v pohraničním pásmu již roku 1948, zlomovým obdobím pro jejich vznik jsou léta 1951–1952, kdy došlo k vystěhování místního obyvatelstva. V roce 1964 bylo zrušeno hraniční a zakázané pásmo a následně vzniklo nové hraniční, které vytrvalo až do roku 1989. Dlouhodobá preference bezpečnostních zájmů vedla k omezení lidského vlivu v hraničním pásmu, včetně ekonomické činnosti. To mělo paradoxně za následek vývoj hodnotných přírodních stanovišť. Hraniční pásmo se stalo útočištěm pro řadu rostlinných druhů, které jinak z většiny naší intenzivně využívané krajiny již zmizely.

Projekt GreenNet má propagovat myšlenku Zeleného pásu (uvnitř) Evropy a zajistit odpovídající ochranu dosud nechráněným hodnotným plochám v rámci pásu,

od finsko-ruské hranice přes Balt a Německo, po italsko-slovinskou hranici a hranici Východního bloku s Řeckem. Zatímco v Čechách má Zelený pás podobu velkých lesnatých oblastí v hraničních pohořích, na Moravě je vlivem zemědělského využívání krajiny až ke státní hranici jen fragmentární. V Německu pak tvoří Zelený pás často velmi výraznou strukturu v krajině – pruh zeleně uprostřed zemědělsky intenzivně využívané krajiny. Z české strany spolupracuje na tomto projektu občanské sdružení Ametyst z Plzně. Projekt chce zdůraznit, že i menší přírodní stanoviště jsou v hospodářsky využívané krajině cenná. Příkladem jsou lesní porosty na Čerchově, luční enklávy u Nemanic nebo území zaniklé vsi Švarcava. (PV)

Schéma Zeleného pásu (uvnitř) Evropy.
(www.europeangreenbelt.org).

Nivy u Nemanic.
Foto Michala Kopečková

Zpracovali Světlana Ptáčníková [SP], Tomáš Slavík [TS], Pavel Vaněk [PV].

Rejstřík osob, krycích jmen, akcí

A

akce „H“ 172, 182
akce „TO“ 26, 27, 28, 29, 30
Albrightová Madeleine 352
ALENA 154
ANALÝZA 167
Anderle Willy 108
Andregg Michael 360
Arburg Adrian von 95
Arnautov Andrej 311
Augustin Ľubomír 299, 367
AVALA-Modrý kruh 87

B

Babička Václav 296
Baboráková Ilona 124
Bacílek Karol 34, 152
Bagieński Witold 358
Bacher Dieter 357
Barák Rudolf 28, 30, 33, 34, 36–39, 43, 46, 50, 134, 136, 156, 183
Barnáš Štefan 172
Bárta František 178
Bárta Milan 143, 165
Bártová Markéta 349
Baudyš Josef 150, 154
Baudyš Stanislav 146–148, 150, 153
Bauer Zdeněk 86, 88
Běhavka Antonín 178
Běle Stanislav 136
Běloušek Daniel 4, 357, 358
BEN 311
Bencsik György 205
Benda Patrik 235–237, 280, 282, 284, 286, 300
Beneš Edgar 195
Beneš Jan 81
Beneš Martin 120
Benhák 188
Beránek Tomáš 176, 177, 178, 184, 185
Beran Josef 173, 174, 184
Berija Lavrentij Pavlovič 225
Bérta Jiří 139
Bidvell George 358, 359
Bílková Jitka 4, 349
Bína Zdeněk 85
Biszku Béla 49
Blaive Muriel 134
Blaschka Walfried 108
Bobek Michal 336
Bodenstein (Vídeň) 121
Bornemann Felix 96, 97, 98
Božňák Jan 120
Brabec Stanislav 176, 183
Brandejs Jaroslav 179, 181, 186
Branham William Marion 195, 203
Brozda Jan 194
Brozda Karel 195
Bruny (Znojmo) 105
Bubik Rudolf 191–193, 197–199, 201, 202, 203, 205, 207
Budil Václav 49
Budischowsky Edmund 105
Buchta Josef 174, 181, 182
Bułhak Władysław 358
Bulínová Marie 172, 173
Burian Jan 120
Bush George ml. 360
Buzalka Michal 172
Bystrický Vladimír 137

C

Cais Jan 174, 181
Calta Václav 213
Carlos *viz* Sánchez Iliche Ramírez
Ceausescu Nicolae 359
Císař Čestmír 161
Císař Josef 87
Cischek Adolf 121
Cohn Werner 81

Č

Čárský Jozef 173
Čech, duchovní 186
Čepička Alexej 174
Černík Oldřich 160, 161
Černý Karel 148–150, 152, 153, 156, 166
Číhalík Ladislav 61

D

Daniel Bartoloměj 81
David Fridrich 223
Davidová Eva 81
Dědič Miroslav 81
Dittrich František 87
Dobrovský Josef 364
Dočkal František 120
Dolejš S. 138
Doležal Miroslav 120
Drábek, SNB 91
Draghii Dan 359, 360
Drašar Jan 91
Drozdek Leo 174
Drtina Prokop 149, 228
Dubček Alexander 159
Důbrava Štefan 218
Dušková Jana 281, 309
Dvořáček Petr 349
Dvořák Antonín 85
Dvořák Otto 85, 86, 87, 88
Dvořáková Jiřina 145, 149, 150, 281
Dvořák Tomáš 81
Dvořák Václav 86, 120

E

Eigner (Vídeň) 121
Eisenhammer Miroslav 132, 363
Elinger František 103
Eller František 90
Engelbert Pfister 104
Evarista *viz* Soukupová Marie

F

Felcman Jiří *viz* Hošek Jiří
Fialová Ludmila 82
Fierlinger Zdeněk 50, 149, 188
Fingerhutová Jarmila 281, 309
Flecek Siegfried 194
Folwarczny Jan 194
Formánek Zdeněk 162
Forman Miloš 352
Frank Evald 194
FRANTA 207
Fraser August 82
Frey Josef 88
Friedmacher Ondřej 121
Friis Thomas Wegener 357
Frodl Gerald 108
Frolík Jan 281, 282, 286, 288–292, 309

G

Gabriel, duchovní 186
Gabrielová Petra 3, 171, 177, 180, 191, 192

Gajdacz Karel 194, 195
Ganaj Jiří 290
Gänsel Helmut 160
Gasztold-Sen Przemyslaw 359
Gazdík Martin 61
Gepperth Rainer B. 95, 96, 105, 107, 109
Geppert Norbert 121
Giliam Terry 353
Gojdič Pavel 172
Gordievskij Oleg 359
Gorkin A. 41
Gottlieb Jiří *viz* Hošek Jiří
Gottwald Klement 220, 227
Grňa Josef 87
Grundloch Karel 59
Gula Marian 232, 233

H

Haase, Dr. *viz* Haase Erich
Haase Erich 98, 99, 115
Haase Jiří 110
Haas Lev 131
HAGANA 216
Haindl Antonín 121
Haišman Tomáš 82
Hájek František 120
Hamerník Emilián 65
Hammerle Rudolf 95
Hamrle Jan 149, 150
Hanák Jan 49, 59
Hanuš Jiří 172, 191
Harant Jan (Johannes) 98
Havel Václav 352
Havránek Ivo 39
Hejda Václav 375
Hejl Josef 183
HELENA 86
Hendrych Jiří 40, 59
Hermach Jiří 158
Heřmánek Alois 120
Hlad Ladislav 172
Hlavačka Ludvík 140
Hlava František 112
Hlavina Antonín 150
Hlouch Josef 3, 171–174, 176, 178, 179 –184, 189
Hoffmann Karel 77
Hofman Leopold 161
Holub Ota 82
Holý Dušan 82
Homola Karol 199
Honner Franz 112
Hopko Vasil' 172
HORÁCKO 86–90
Horák Václav 139
Horváthová Jana 82
Hošek Jarin 154
Hošek Jiří 3, 143–169
Hošek Josef 143
Hošek Pavel 143–145, 147, 154
Hošková (roz. Karpelesová) Marie 143
Houška Jan 213
Hruše (Hrusche) Josef 105
Hruška Luboš 363
Hrůza Karel 199
Hříbek, FS 94
Huber Augustin 121
Husajn Saddám 360
Husák Gustáv 164, 375
HYBEŠ 87, 107

CH

Chalupa Vlastislav, mjr. Král 335
Chalupský Pavel 16, 82
Chmela Antonín 120
Chručov Nikita Sergejevič 134
Churchill Winston 211

I

Irra Miroslav 216

J

Jakoubek Marek 82
Jakubiček (Znojmo) 91
Jamnická-Šmerglová Zdeňka 26, 81
Janeček Václav 124
Janečková Jitka 365
Janišová Milena 173, 179
Jankrle Jaroslav 162
Jan Pavel II. 358
JARIN 154
JARKA 154
Jarolímek Antonín 179–182, 187, 188
Jarolímek Bohuslav Stanislav 179
Jarven Alex Lennart 358
Jelínek František 197
Jelínek Rudolf 85
Jerman Jaroslav 154
Ježek Karel 185
Jičínský Zdeněk 158
Jílek Tomáš 123, 131, 212
Jílková Alena 123, 212
Jilly Theodor 99, 121
Jirásková Marie 35
Jirásky Josef 120
JIRKA 166, 167
JIRKA-A *viz* Hošek Jiří
JIŘÍ 154
Josef, biskup *viz* Hlouch Josef
Josif Josef 94
József kardinál Mindszenty 172
Jurásek, duchovní 186
Jurová Anna 81, 82

K

Kahlberger Rudolf 114
Kachyňa Karel 124, 131
Kajfosz Jan 192
Kalčík Rudolf 123–125, 127, 128, 131, 136
Kaleta Jan 191–194, 203
Kaleta Karel 193
Kalousek Jiří 129
Kalous Jan 148
Kaplan Karel 173, 175, 176, 179
Kardoš Daniel 289
Kärn Tapani 204
Karva Peter 139
Kasalová Lenka 281
Kaska Jaroslav 222, 223
Kaska Jaroslav (též Jaroslav Koudela, Hans Walner, Anton Scharf, David Grey 212–223
Kaska Josef 212, 218
Kaska Radko 231
Kasková Marie (roz. Rachačová) 212
Kavan Karl 121
Keiser (Kayser?), plk. 86
Kern Milan 194
Keszeli Tomáš 299
Kincl Jaromír 195
Kinkorová Radka 363
Klempa Josef 92
Klíma Jaroslav 161
Kliment Gustav 153
Klostermann Karel 126
Knabe Hubertus 368
Kocáb František 183
Kocman Vladimír 204
Kocur Petr Pavel 197, 207
Kohlberger Leo 103, 104
Kolář Jan 140
Koldinská Helena 41
Kolečkář Vladimír 140
Kolouch František 173, 183

Komárek Karel 45, 47
Konderla Josef 194, 195
Konečný Jan 175
Kopecký Václav 46
Kopeček Robert 90
Kopečková Michala 377
Kopřiva Ladislav 124, 133
Korec Ján Chryzostom 172
Kotajný Jan 203, 205
Kotál Jindřich 28, 43, 47, 49, 51, 53, 59
Kottek Alfred 97
Koudelka František 162
Kovařík David 137, 212
Král Jan 212
Král, mjr. *viz* Chalupa Vlastislav
Kramer Mark 359
Kratochvíl Vítězslav 198
Krčma Josef 92
Kriegl Josef 89
Krischke (Znojmo) 105
Kroh Lubomír 162
Kronek Emanuel 120
Kroupa Josef 107
Kroupa V. 129
Kroupa Vlastislav 17, 25, 81, 82
Kršík, duchovní 188
Krupička Jiří 228
Křeček František 118, 120
Křivka Petr 333
Křivka Vladimír 333
Kříž Jaroslav 204
Kubík Jozef 127
Kudrna Josef 59, 157, 159, 160
Kukánová Zlatuše 299
Kukura Juraj 289
KULIČKA 312
Kunovjánek, duchovní 188
Kunštát Pavel 151
Kurzweil Bedřich 121
Kusen Gottfried 358
Kvapilová Iva 88, 289

L

Labjak Stanislav 291, 316
Lahti Heikki 204
Lancouch Stanislav 91
Langoš Ján 279, 288
Lazík Ambrož 173
Laznicka (Znojmo) 105
Lehne Miroslava 281, 309
Lesiak Philipp 357
LÍPA 213, 216
Lipák Karel 120
Litera Josef 44
Lomec, duchovní 188
London Artur 228
Lorenc Alojz 284, 309
Ludvík Josef 224
Luža Vojtěch 87

M

Macura Vladimír 127
MACHÁČEK 213
Macháček Josef 213
Machačová Jana 82
Majer Ján 162, 163
Málek Jiří 335
MALÍŘ 220
Malý Augustin 180, 181, 186, 187
Malý Milan 216
Mamula Miroslav 159
Maňák Jaroslav 216
Maňák Jiří 216
Marek Jiří 140
Marek Pavel 172, 191
Martínková Petra 363
Mašek Jan 216, 218, 219, 221, 224
Matějček Jiří 82
Matocha Josef Karel 173
MATOUŠ 89

Mayerová Francoise 336
McCarthy Joseph 212
Meiner, Dr. 149
Meissnerová Dana 124
Meister Franz 121
Michalička Libor 281, 284, 285, 290, 292, 310
Míka Václav 140
Milata Miroslav 162
Mírka Jakub 363
MISIE 194
Mľkvý Augustin 35
Mlynář Zdeněk 158
Molek Pavel 336
Monička Josef 183
Moravec Emanuel 213, 221
Moravec František 353
Moravecký V. 128
Mraček Zdeněk 136
Mráz Anton 121
Mrkvička Otakar 131
Mucha (Znojmo) 91
Muk Jiří 127
Müller G. 199

N

NÁKUP 167
Nálevka Alois 120
Navrátil Aleš 191
Nawrkal Karl 96
Nečas Ctibor 16, 81, 82
Nejedlý Zdeněk 34, 35
Nekolná Renata 281
Nekula Josef 116
Němeček Zdeněk 364
Neubert František 110
Neurath Konstantin, von 173
Nikolajev K. 132
Nikrmajer Leoš 213
Nosek Václav 17, 20, 21, 81
Nováček Josef 81
Novák Ladislav 88, 91
Nováková Olga 281
Novák Václav 375
Novák Vladimír 205
Novotný Antonín 38, 39, 50, 134, 159
NOVÝ 220

O

Obermann Štefan 103
Obzina Jaromír 234
Olach Jozef 61
Ortman Rudolf 187
Otčenášek Karel 172

P

Pacepa Ion Mihai 360
Padrůněk Stanislav 157–159, 160–165, 168
Paleček Pavel 175
Palivodová Eva 85, 123, 191
Paníček František 375
Pavelčíková Nina 15, 21, 26, 29, 57, 63, 66, 82, 83
Pavel Josef 143–145, 148–151, 153, 154, 156, 157, 160–166
Pavlová Lilly 161, 162, 166
Pavlus Václav 140
Pazourek Karel 163
P. B. *viz* Buchta Josef
Pechač Josef 213
Pejčoch Ivo 212
Pelnář Jan 161–163, 165
Penížková Xenie 4, 171, 349
Perenský Václav 91
Pergl Antonín 146
Pernes Jiří 134

Peřina Jan 158
Peřinová Anna 364
Pešek Vladimír 162
Pešťák Michael 132
Petráček Zbyněk 333
Petráš Jiří 3, 211–213, 216, 222, 223
Petrovič Jan 218, 221, 224
Petříček M. 128
Pilař Jan 127, 128
Pilch Jan 196
Pithart Petr 158
Pius XII. 173
Pleskanka Jan 71
Pobožný Robert 174
Poddaná Jana 280
Podrázský Roman 363
Pojer Jaroslav 183, 189
Pojer (Znojmo) 92
Polák Petr 137
Polanecký, ÚV KSČ 190
Ponzer Leo 104
Pořízek František 90, 92, 105, 106–108
Pospíšil Daniel 296
Prečan Vilém 315
Prchal Josef 59
Prisching Karel 121
Procházka František 118
Procházka Rudolf 92
Prokeš Petr 120
Prosser Jaroslav 149
Prunar Jan 149
Průša Ivan 287
PŘESTAVBA 167
Ptáčníková Světlana 171, 297
Pulec Martin 93, 130, 137, 138, 299

R

R3 86, 87
Rachač Jan 215, 218, 221, 224
Rajchart Zdeněk 71, 72
Rambousek Josef 288
Rasocha Jan Pavel 145, 146, 153
Rauer Karel 104
Renner Karl 115
Rennerová (roz. Kotková) Žofie 146
Repa Emil 105
Repa Hans 105
REVOLTA 114
Riedel František 121
Riedl Bohumil 120
Riedl Emil 121
Riegler (Vídeň) 121
Rode (Svoboda) Karel 121
Rodzinski Witold 359
Rücker Jan 121
Ruml Jan 292
Růžička František 120
Rybař Jaroslav 165

Ř

Řehoř Cyril 119
Řepka Antonín 87, 88
Řezníček Antonín 118
Řezníček Jiří 212
Říha Václav 179, 180, 181, 187

S

Sacher Richard 168, 287, 288, 309
Sacher Tomáš 333
Sánchez Iliche Ramírez 360
Sendler Arnošt 146
Schlapphak (Znojmo) 105
Schlosser Jan 121
Schmidt Karl 121
Schmidt Walter 108
Schnabel Edmund 114

Schwarz-Černý Karel *viz* Černý Karel
Schwarz Georg 121
Schwarz (Chvalatice) 110
Sivoš Jerguš 259
Sklenička Tomáš 312
Skoupý Karel 174, 189
Slaběňáková Jana B. 363
Sladký Rudolf 101, 120, 147
Slánský Rudolf 148, 149, 153–155, 228
Slavík Jindřich 120
Smital Karel 92
Smitka Jiří 365
Snítil Zdeněk 25, 83
Sobotka Miloslav 120
Sommer Ferdinand 152
Soukal Justin 214
Soukup Jan 364
Soukupová Marie Evarista 178, 186
Sováková Jiřina 127
Spálenková Kateřina 179
Specht Karel 121
Spelling Aaron 353
Spiritza Juraj 291
Stalin Josif Vissarionovič Džugašvili 139, 211, 220, 225, 227
Staněk Tomáš 95
Stárek František 281
Steck Anatol 349
Steckner (Jazovice) 110
Stehlík Eduard 349, 356
Straka, MV 189
Stratilík Ondřej 333
STŘED 4
Sus Jaroslav 81
SVĚTLANA 333
Sýkora Josef 257
Szymeczek Józef 194, 207

Š

Šamalík František 158
Šeda Ferdinand 224
Šefraný Stanislav 134
Šídlo Josef 180, 181
Šilha Jiří 216
Šilhavý Jaroslav 158
Šimánková Alena 154
Šimíček Vojtěch 336
Široký Viliam 34, 36, 38, 39, 40, 50
Škoda Václav 50
Šmíd Jaroslav 281
Šmidrkal Václav 131
Šolta Vladimír 124
Špaček Pavel 167
Šrajerová Eva 173
Šrajerová Oľga 83
Šrůtka Jan 198–200, 202
Štembera Otakar 131
Štojdl Kašpar 178, 187
Štrougal Ľubomír 156, 157
Šůla Josef 215
Švach Eduard 44
Švec Stanislav 201

T

Taba Lajos 314
Tábor Vilém 183, 190
Talmanová Marta 136
Tarabin Evžen 175
Tebinka Jacek 358
Tesařík Alois 153
Tetiva Bohuslav 197, 205
Thon Jindřich 59, 61, 80
Tiefenbach (Lančava) 110
Timmel Otto 121
Titěra Pavel 201
Titman 186

Tojšl Karel 90, 91
Tomek Prokop 212, 219, 283
Tomšů Karel 176, 183
Topinka Jiří 137
Tretera Jiří Rajmund 180, 182
Trnka Bohuslav (Bohuš) 216
Trochta Štěpán 172, 173, 180
Tydlitátová Věra 154

U

ÚKRYTY 160
Ulonsk Reinhold 204
Unucka Pavel 195
Urbánek Josef 120
Urban Jan 194, 202, 203
Utěšil František 144

V

Vagai Milan 15, 83
Vagaiová Vlasta 15, 83
Vachta Antonín 132
Vališ Zdeněk 233
Vandas František 146
Vandůrek Ladislav 313
Vaněk Pavel 137, 363
Vaško Václav 173
Večerník Josef 158
VELA 85–88
Veleba Vilém 87
VĚRA 154
Veselý Jindřich 147–149
Víšek Petr 65, 83
Vítek Vítězslav 89
Vít Petr 290
Vlasov Andrej Andrejevič 103
Vlček Josef 158, 165
Vlček Radomír 81
Vojtaššák Ján 172
Voltr Michal 16, 83
Vorel Jaroslav 154
Vorošilov K. J. 41
Vykoupil Libor 81
Vyšinskij Andrej Januarjevič 175

W

Weis Martin 172, 182
Wicha Wladyslaw 49
Wichertz Willy 153
Williams Robin 353
Wilson Harold 359
Winternitz Jiří *viz* Hošek Jiří
Wojnar Josef 197, 203, 205
Wojnar Pavel 192

Z

Zágora Adam 195
Zahradníček Jiří 106
Zahradníček Vlastimil 218
Zalisz Vilém 195
Zapadlo Gustav 218
Zapletal Tomáš 16
Zápotocký Antonín 151, 154, 220, 227
Zedníček Miroslav 180
Zela Stanislav 172
Zeman Pavel 349
Zetocha Karel 287
Zima Jaroslav 124
Znoy Cornelia 105, 112
Zoch Karel 364

Ž

Žáček Pavel 231, 234, 264, 267, 281, 282, 287–289, 309, 349, 357

Seznam užitých zkratek

A	– agent
a. v.	– augsburské vyznání
ABJB	– archiv Bratrské jednoty baptistů
ABS	– archiv bezpečnostních složek
AIS	– analyticko informační systém
AMV	– Archiv ministerstvo vnitra
AÚAc	– archiv Ústředí Apoštolské církve
AV ÚSD	– Akademie věd, Ústav pro soudobé dějiny
b. d.	– bez data (vydání)
BA	– evidence poznatků k vízovým cizincům
bal.	– balík (evidenční jednotka)
BC	– evidence vízových cizinců
BIS	– Bezpečnostní informační služba
BJB	– Bratrská jednota baptistů
bm	– běžný metr
BO	– bezpečnostní opatření
BS	– evidence styků s diplomaty a akreditovanými osobami
CIC	– zpravodajská služba armády USA (Counter Intelligence Corps)
CPF	– centrální poznatkový fond
CRO	– centrální registr obyvatelstva
CRO2	– evidence pobytu cizinců trvale žijících na území ČSSR
CRS	– centrální registr svazků-spisů
č. skl.	– číslo skladovací
č. sp.	– číslo spisu
čj. i č. j.	– číslo jednací
čl.	– článek
ČNR	– Česká národní rada
ČR	– Česká republika

čs.	– československý
ČSAV	– Československá akademie věd
ČSFR	– Československá socialistická federativní republika
ČSLA	– Československá lidová armáda
ČSR	– Československá republika
ČSSR	– Československá socialistická republika
ČVS	– číslo vyšetřovacího spisu
D	– důvěrník
DAF	– další evidenční fondy
DI	– Dopravní inspektorát
d. p.	– důstojný pán
EMAN	– evidence emigrantů a navrátilců
EU	– Evropská unie
EVCO	– evidence výjezdů čs. občanů do nesocialistických států
EVIC	– evidence příjezdu vízových cizinců
EZO	– evidence zájmových osob
f.	– fond
FBIS	– Federální bezpečnostní a informační služba
FKÚ	– Federální kriminální ústředna
FMV	– Federální ministerstvo vnitra
fol.	– folio
fond H	– Historické písemnosti
fond OB	– Objektové svazky
fond R	– Rehabilitace
fond S	– Staré písemnosti
fond T	– Taktický
fond V	– Vyšetřovací svazky
fond Z	– Zvláštní
fond ZR	– Zpravodajské rozpracování
FS	– Federální shromáždění
FS	– finanční stráž

FSVB – Federální správa Veřejné bezpečnosti
FSZS – Federální správa zpravodajské služby
GPU – sovětská tajná policie, předchůdce KGB (Gosudarstvěnnoje političeskoje upravlenije)
GŠ – Generální štáb
HS – Hlavní správa
HS VB – Hlavní správa Veřejné bezpečnosti
HSPSOSH – Hlavní správy Pohraniční stráže a ochrany státních hranic
HV KSČ – Hlavní výbor KSČ
HV VB – Hlavní velitelství Veřejné bezpečnosti
ICA – Mezinárodná archivní rada
IMV – Inspekce ministra vnitra
inv. j. – inventární jednotka
inv.č. – inventární číslo
IS – informační systém
IS – britská tajná služba (Intelligence Service)
JNV – jednotný národní výbor
JRD – jednotné rolnické družstvo
K – kontrolní svazek
KA – krycí adresa
k, ka, kart., kn – karton
KB – konspirační byt
KI – kandidát informátora
kn., ka, kart. – karton
KNV – krajský národní výbor
KPF – krajský poznatkový fond
KPV – Konfederace politických vězňů
KR – kontrarozvědné rozpracování, kontrarozvědka
KriPo – říšská kriminální policie (Kriminalpolizei)
KS – krajská správa
KS MV – krajská správa Ministerstva vnitra

KS SNB	– krajská správa Sboru národní bezpečnosti
KSČ	– Komunistická strana Československa
KTS	– kandidát tajné spolupráce
KV	– krajské velitelství
KV KSČ	– krajský výbor Komunistické strany Československa
KV NB	– krajské velitelství Národní bezpečnosti
KZO	– kriminálně závadové osoby
LDS	– lidově demokratické státy
MBA	– mimořádná bezpečnostní akce
MBO	– mimořádné bezpečnostní opatření
mj.	– mimo jiné
MK	– ministerstvo kultury
MLS	– mimořádný lidový soud
MNB	– ministerstvo národní bezpečnosti
MNO	– ministerstvo národní obrany
MNV	– místní národní výbor
MP	– metodický pokyn
MS	– městská správa
MSK	– místní správní komise
MV	– ministerstvo vnitra
MV ČSR	– Ministerstvo vnitra České socialistické republiky
MVŽP	– ministerstvo vnitra a životního prostředí
MZA	– Moravský zemský archiv
NA	– Národní archiv
NAD	– Národní archivní dědictví
NB	– národní bezpečnost
NBS	– národní bezpečnostní stráž (služba)
NBÚ	– Národní bezpečnostní úřad
NKVD	– sovětská tajná policie (Narodnyj komissariat vnutrennych děl)
NO	– nepřátelská osoba (osoba ohrožujících vnitřní pořádek a bezpečnost státu)

NSDAP – Národně socialistická německá dělnická strana, nacisté (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei)
NV – národní výbor
O MV – oddělení ministerstva vnitra
O VB – odbor Veřejné bezpečnosti
OABS – Odbor archiv bezpečnostních složek
OAO – organizační a analytický odbor
OB – objektový svazek
obj. sv. – objektový svazek
OECI – osobní evidenční číslo (v programovém kódu)
OEČ – osobní evidenční číslo
OKER – odbor kriminalistických evidencí a registrací
ONV – okresní národní výbor
OO VB – obvodní oddělení Veřejné bezpečnosti
OOK – odbor obecné kriminality
OS – osobní svazek
OS SNB – okresní správa Veřejné bezpečnosti
OST – ochrana státního tajemství
OÚstb – oblastní úřadovna státní bezpečnosti
P – pátrací svazek
PAS – práce s agenturní sítí (československé kontrarozvědky)
PB – propůjčený byt
PBA – preventivně bezpečnostní akce
PedF UK – Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy
PEvA – počítačová evidence archiválií
PF MU – Pedagogická fakulta Masarykovy university
PLP – pětiletý plán
PO – prověřovaná osoba
PŘ – přepážka
přír. – přírůstek archivního fondu
PS – Pohraniční stráž

PTZD	– přísně tajné zvláštní důležitosti
R3	– Rada tří
R. A.	– Rudá armáda
RAP	– registrační a archivní protokoly
RKL	– rozhodní křesťané letniční
RMV	– rozkaz ministra vnitra
ROH	– Revoluční odborové hnutí
RVHP	– Rada vzájemné hospodářské pomoci
ŘNB	– ředitelství národní bezpečnosti
S	– správa
S	– stanice (četnická)
S StB, S-StB	– Správa Státní bezpečnosti
S VB	– Správa Veřejné bezpečnosti
SA	– ozbrojená teroristická organizace NSDAP, úderný oddíl (Sturmabteilung Sturmabteilung)
SAAS	– sekce administrativní a archivní služby
SAS	– studijní a analytická skupina
SD	– německá tajná služba, bezpečnostní služba říšského vůdce SS (Sicherheitsdienst des Reichsführers der SS)
SdP	– německá fašistická strana v Československu, henleinovci (Sudetendeutsche Partei Sudetendeutsche Partei)
SEO	– statisticko-evidenční odbor
SÉU	– statisticko-evidenční útvar
sign. sv. č.	– signatura, svazek, číslo
SK	– skartace
SKS	– správa kriminální služby
SNB	– Sbor národní bezpečnosti
SOA	– státní oblastní archiv
SOkA	– státní okresní archiv
SSOE	– specifický systém operativní evidence
SPVC	– Sekretariát pro věci církevní

srv., srov. – srovnej
SS – ozbrojená teroristická organizace nacistické strany v Německu (Schutzstaffel)
SSEP – systém sjednocené evidence poznatků o nepříteli
SSM – Socialistický svaz mládeže
SSSR – Svaz sovětských socialistických republik
StB – Státní bezpečnost
SÚ – Studijní ústav
SV – Správa vyšetřování
SVA – Správa vývoje automatizace
SVB – Správa Veřejné bezpečnosti
škpt. – štábní kapitán
TČ – trestný čin
TES – tematická evidence svazků
tj., t. j. – to je
TO – toulavé osoby
TRMV – tajný rozkaz ministra vnitra
TS – tajný spolupracovník
ÚDV – Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu
UIS – ucelený informační systém
UO – určené osoby
ÚOE – Ústřední operativní evidence
ÚOOÚ – Úřad pro ochranu osobních údajů
ÚOÚD – Úřad pro ochranu ústavy a demokracie
ÚP – úvodní projekt
ÚPN – Ústav paměti národa
ÚRO – Ústřední rada odborů
ÚSD – Ústav pro soudobé dějiny
ÚSTR – Ústav pro studium totalitních režimů
ÚV KSČ – Ústřední výbor Komunistické strany Československa
ÚV KSS – Ústřední výbor Komunistické strany Slovenska

ÚV ROH	–	Ústřední výbor Revolučního odborového hnutí
v. v.	–	ve výslužbě
VB	–	Veřejná bezpečnost
VHA	–	Vojenský historický archiv
VKR	–	vojenská kontrarozvědka
VMV	–	vojska ministerstva vnitra
VOS	–	vnitřní a organizační správa
VS MV	–	Vnitřní správa Ministerstva vnitra
VS SNB	–	Velitelství stanice Sboru národní bezpečnosti
VT	–	výpočetní technika
VYS	–	vyšetřování StB
ZA	–	zvláštní agenturní
zák.	–	zákon
ZKZO	–	zájmová kriminálně závadová osoba
ZNV	–	zemský národní výbor
ZO	–	základní organizace
ZO	–	zvláštní operativní
ZR	–	zpravodajského rozpracování
ZS/GŠ	–	Zpravodajská správa Generálního štábu
ZV	–	zvláštní vyšetřovací
ZV	–	zemské velitelství
ZV SNB	–	Zemské velitelství Sboru národní bezpečnosti

Summaries

An Introduction from the Director of the Security Services Archive

Zlatuše Kukánová

Apart from supervising the content of the new issue of the Anthology of the Security Services Archive, the director deals with the institution's 2012 topical tasks, such as the completion of the basic register of the National Archival Heritage within five years of its founding (31 July 2012) and a smooth transition to the general inventory check. In addition to its existing activities, the archive started cooperation with the Ministry of Defence in implementing the provisions of Act No. 262/2011 Coll., on the participants in anti-communist opposition and resistance. The archive staff also worked, among other things, on developing an electronic archive, restoring archival materials and making information accessible to the applicants in a faster and more comprehensive way. A difficult situation regarding the limited availability of space has been partially resolved, the interior adjustments of the Archive's structurally defective building at Na Struze Street in Prague 1 have been completed, the administrative control over the unneeded property of the Ministry of Defence transferred to the Archive in Branické Square, Prague 4. Operating expenses for the following years have been reduced.

The director is also involved in other activities, such as presenting around the country, cooperating with the National Archives in Prague, universities and other institutions of higher learning as well as the professional public, preparing archival materials for TV documentaries and exhibitions. At the international level, the existing contacts with our partners in Hungary, Germany, Poland, Austria, Slovakia, Slovenia and the USA have been intensified; we actively participated in various conferences and meetings, i.a. those of the so-called Archives Network of similar institutions of the former Eastern Bloc, establishing essential work contacts. Among the Archive's biggest successes are the election of its staff members to the Supervisory Board and the Group for archives of the so-called Platform of European Memory and Conscience and the launch of the initial stage of the pilot project of virtual reconstruction of the former military counter-intelligence records in cooperation with the Fraunhofer Institute in Berlin.

The Approach of the Totalitarian State and the State Security Services to the Roma Minority in Czechoslovakia (1945–1989)

Tomáš Zapletal

The presented contribution is probably the first-ever comprehensive study on the topic of security services and the Roma population during the period of the so-called totalitarian state. It is not, however, a study on the Roma minority: its primary focus is directed towards the apparatus of the Ministry of the Interior ("Ministerstvo vnitra – MV") and that of its subordinate agencies as well as towards the security services and the process of their creating interest in Roma people, adopting an approach to and imposition of sanctions against them. The study is based on extensive background research of archival materials which originated from the operation of the Ministry of the Interior and its subordinate agencies, especially the Public Security Police ("Veřejná bezpečnost – VB"). Of surprisingly rich material, four areas and, at the same time, four time periods, are being dealt with, each characterized by a specific approach of the security apparatus to Roma people.

The first period (the 1940s) was marked by a continuation of the pre-war First Czechoslovak Republic. No comprehensive national approach was created; pre-war standards were applied, slightly adjusted to suit the particular needs and local conditions. By contrast, the 1950s were marked by a dramatic shift in attitudes of the security services towards the Roma minority. After years of experimenting and searching, a strict and restrictive course of action against the Roma was gradually defined and, finally, the relevant laws passed. This course of action was more or less followed until the very late 1980s. At that time, the Ministry of the Interior was an entirely dominant body of the state administration with regard to the approach to the Roma population. It was actively involved in creating legal standards, afterwards supervising their implementation. It also controlled territorial administrative authorities as well as the general administration of ethnic minorities. At the same time, it had at its disposal vast knowledge of the then state of the Roma community. The resolute and dominant role of the security services in the approach to Roma people changed in the 1960s, when the restrictive policy of forced settlement and the practice of population control was revised. Along with changes in society, discussions were being held and new state policies sought in relation to the issue of the approach to Roma people. In the late 1960s, the dominant role of the Interior Ministry was de facto weakened and new commissions independent of the Ministry were being constituted. The promising approach of differentiation had been maintained throughout the years of so-called normalization. The role of the Ministry of the Interior was that of supervision over maintaining law and order, i.e. the role which generally appertains to the Ministry. Within the reviewed period, normalization years represent the longest span of time, seemingly unmarked by any particularities of substantial importance. However,

different approaches by the local Public Security Police as well as routine actions of VB officers can be found in the abundance of available material, providing good evidence of the existence of purposeful criminalization of the Roma minority.

The study confirms the well-known fact that the Ministry of the Interior and the state security services were the state authorities (not only in the presented period of time dealt with by the study) essential in shaping the approach of the state bodies and agencies towards the Roma minority.

Re-establishment and Activities of the Security Bodies in the Border Area of the District of Znojmo (May 1945–January 1946)

Karel Koc

During the years 1938–1945, part of the Czechoslovak border area of the District of Znojmo was attached to the Reichs County of the Reichsgau Niederdonau. The post--Munich territorial revision was supposed to demonstrate the dominant presence of Germans in the border area of the district. In the end, in spite of the officially declared plebiscite, several border villages with considerable prevalence of Czech ethnics had been attached to the Reich. Even though some of them were later exempted from the annexation, the newly defined frontier of the fifth-zone did not fully respect the then demographic situation in the border area.

After the liberation, the reinstalled power of the Czechoslovak Republic focused primarily on the remaining German population, holding it responsible for all the suffering brought about by war. Consequently, the German border population faced constant persecution by the members of the repressive bodies of the newly constituted security apparatus, i.e. the reinstated gendarmerie (in the country), the police (in the town of Znojmo), and other members of the revolutionary formations of the National Guard ("Národní stráž – NS") and the resistance movement (partisans). During the internment of NSDAP (National Deutsche Arbeitpartei – National Socialist German Workers' Party) members and those of other Nazi organizations, the reinstated District National Committee ("Okresní národní výbor – ONV") in Znojmo made use of the building of the former regional forced labour centre, officially called the "Directorate of the National Security in Znojmo – Internment Camp of Znojmo" („Ředitelství národní bezpečnosti ve Znojmě – internační tábor Znojmo"). The internment camp was commonly (even in official correspondence) referred to as "robotárna" – a place for forced labour. Unfortunately, those interned at the "robotárna" were exposed to occasional violence. However, the vast majority of NSDAP prominent members and local war criminals fled to Austria before the front arrived. A number of them took advantage of the post-war chaos, successfully hiding their identities.

The post-war expulsion of German population was partially supervised by the revolutionary formation of the so-called military guard unit, made up of members of the National Guard, and partisan groups organized in the so-called partisan police unit. The expulsion from the rest of the district's border periphery (i.e. around the former judicial district of Vranov and other German villages south-east of Znojmo) was largely supervised by 24 army group infantry regiment, Znojmo.

Eventually, the potential threat of the German population insurgencies, generally known in the post-war period as the so-called werworf, had not arisen with such intensity as in other border areas. Moreover, a suspicion arose that some incidents may have been faked in order to justify the expulsion of Germans.

On the other hand, a number of security risks were posed by the presence of the Red Army. The rank-and-file soldiers of the Red Army would very often commit various criminal acts (thefts, rapes, murders…). For that matter, the local Czech population did not see the protracted foreign military presence in a positive light. The same went for the remaining presence of the German population in the border area – in the end, during the year 1946, it was definitively expelled to the American occupation zone in Bavaria.

Guarding the Peace
Creating the Border Guard's Public Image in the Years 1948–1956

Eva Palivodová

The study deals with the topic of presenting the Border Guard ("Pohraniční stráž") to the public in the years 1948–1956 through its image in fiction, press, visuals as well as through the events meant to represent the Border Guard – especially the first celebrations of the Day of the Border Guard in 1956. The final part of the study covers the co-existence and everyday interaction between the guard officers and local people, since the direct contact played an essential role in shaping the general public's attitude toward the guard. The main forms of such co-operation were gathering intelligence (Border Guard Helpers – "Pomocníci Pohraniční stráže"), co-operation through the Communist Party of Czechoslovakia and the Czechoslovak Union of Youth, organizing cultural events, work with children and young people, etc.

The study focuses on the methods of the Border Guard's public presentation and on those elements of the image of a typical Border Guard officer which were highlighted by different means of communication. A few leitmotifs were accentuated – a Border Guard officer as a hero confronting an insidious foreign enemy lurking behind the border; his sacrifice for the homeland, service in harsh conditions, separation from both his loved one and family, sacrificing his life; adventure – life in the wilderness; connection with working people; animals used by Border Guards – dogs, horses.

Of literary sources, valuable information in that respect is contained in the works of Rudolf Kalčík, the author of both the book and the film "King of the Šumava" and of a number of stories based on the topic of the Border Guard. Visual images of Border Guard officers can be found in the period posters, in the photographs of The Czechoslovak Soldier ("Československý voják") magazine, and in films. While images of Border Guard officers appeared very rarely in press with nationwide coverage (e.g. Rudé právo daily), which often portrayed them as general members of the Czechoslovak armed forces, there were specialized periodicals which played an important role in the creation of their self-image – those of The Border Guard (The Border and Interior Guard – "Pohraniční stráž a Vnitřní stráž") and The Border Patrol ("Pohraničník").

The article also deals with interaction between the Border Guard officers and population in border areas in search of an answer to the question whether successful co-operation with local people in guarding the border had been achieved. This was supposed to be one of the main objectives of the propaganda as it was trying to spread the good image of the Border Guard – to recruit informers and thus enhance the border security and increase the impermeability of the so-called Iron Curtain. In the years 1948–1956, propaganda failed to fulfill that objective – Border Guard commanding officers complained of local people displaying indifference to the protection of the border.

A Fly in the Web
Jiří Hošek's Career in the Communist Ministry of the Interior

Milan Bárta

Jiří Hošek was among the many young people who, influenced by the war experience, joined the newly formed Ministry of the Interior ("Ministerstvo vnitra – MV") in May 1945, at the same time becoming members of the Communist Party of Czechoslovakia. Intelligent and efficient, Hošek was soon not to be overlooked by his superiors and transferred to a new position which involved the processing of the Ministry's personnel matters. At that time, this practically meant work on strengthening the position of communists, weakening that of non-communists. At work, Hošek met many a prominent person of the then security services, e.g. Karel Černý, Jindřich Veselých, and especially Josef Pavel, whose close colleague and admirer he remained throughout his life.

During the first half of the 1950s – in the period of the greatest political trials, Hošek became suspected of involvement in anti-state activities, especially because of his contacts with Josef Pavel and Rudolf Slánský, but also because of his partly Jewish background. He was fortunate enough to escape arrest and sentence, but he was demoted and transferred from the State Security Service ("Státní bezpečnost – StB") to the Public Security Police ("Veřejná bezpečnost – VB").

As the second half of the 1950s brought about the revision of the political trials, Hošek was acquitted and joined the political apparatus of the Ministry of the Interior. In 1963 he was transferred to the newly formed Study and Analytical Group (which later changed into the Study Department of the Ministry of the Interior). Members of the group initiated the first proposals to reform the security services. A considerable number of the key participants in the Prague Spring emerged from this group as well.

In 1968 Jiří Hošek became the Chief of the Secretariat and one of the most loyal co-workers of Minister Josef Pavel. He strongly opposed the Warsaw Pact member states' armed invasion of Czechoslovakia in August 1968, as a result of which he became one of the chief security officers to be interned and shortly afterwards abducted by the Soviet soldiers to the German Democratic Republic. After his release at the beginning of September 1968, Jiří Hošek asked to be relieved of his office, since there was no suitable position for him available under the new Minister Jan Pelnář. Like a number of his reformist colleagues, he found a short-lived refuge at the Institute of Criminology; soon after that investigation of his 1968 activities started and, once again, he was facing trial. He was expelled from the Communist Party of Czechoslovakia in 1970 and, at the same time, dismissed from the Ministry of the Interior. He had difficulty finding civil employment, living under constant surveillance by the State Security Service until 1989. After 1989 Hošek was rehabilitated and shortly worked as a consultant for an expert commission of the Minister of the Interior Richard Sacher.

Having actively participated in the establishment of the communist regime, Jiří Hošek was by no means its innocent victim. The harsh sobering 1950s resulted in his and his like-minded colleagues' attempts to reform the communist security services in 1968. Nearing the end of his life, he started to take a more critical look at some of the past events, regretting not to have realized much sooner how much evil had been perpetrated in the name of communism…

Bishop Josef Hlouch in the Selected Documents of the State Security Service

Petra Gabrielová

An exhibition called "I will carry you all in my heart forever…Bishop Josef Hlouch of České Budějovice (1902–1972)" took place in České Budějovice from 11 to 29 June 2012. Making documents from mostly state, church and specialized archives publicly accessible, the exhibition documented the life and work of Bishop Josef Hlouch. As part of exhibition preparation, background research had been carried out at the Security Services Archive ("Archiv bezpečnostních složek – ABS") on the Bishop's work and his persecution by the security forces of the totalitarian state. The research was conducted by Světlana Ptáčníková and Petra Gabrielová.

The presented article is meant as an illustrative example of the State Security Service ("Státní bezpečnost – StB") sources pointing to a difficult period in Hlouch's life during which he was confronted by the totalitarian power of the communist establishment. The selected Security Services Archive documents presented at the exhibition in České Budějovice were originally supposed to prove the persons they concerned, as well as Bishop Josef Hlouch, guilty of allegedly being involved in "hostile" or "anti-state" activities. Document reproductions are accompanied by commentaries whose author aimed to separate reality from ideologically tinted communist propaganda, pointing to the State Security Services' unreasonable interpretation of Josef Hlouch's activities as allegedly "hostile" or "anti-state".

The illustrative example includes the following documents: an outline of the written record of a statement by Tomáš Beránek, Vicar of the Vodňany Vicariate, an extract from the written record of interrogation of Evarista Marie Soukupová, a nun who attended to Josef Hlouch during his internment, an evaluation of the file kept on a group of people – Antonín Jarolímek, Augustin Malý, Josef Šídlo and other close co-workers of the bishop, a copy of Antonín Jarolímek's message, secretly handed over to Josef Hlouch, and a proposal to release Bishop Josef from internment.
The article includes a brief biography of the bishop, in which the author focused primarily on Josef Hlouch's attitude towards the communist establishment.

Legalization of the Apostolic Church in Totalitarian Czechoslovakia with Regard to the State Security Service Archive Sources

Petra Gabrielová

The article deals with the historical development of the relationship between the totalitarian state administration and the congregations of Resolved Pentecostal Christians, which emerged as early as the beginning of the twentieth century, mainly in Těšín region (North Moravia), and later in Prague and Brno. The text covers the period of about 1963 to 1988, when the representatives of the future Czech Apostolic Church conducted negotiations with the Secretariat for Religious Affairs of the Ministry of Culture officials on the permission to pursue religious activities. The process of legalization of the Apostolic Church – Pentecostal Church – under the communist establishment in Czechoslovakia was very complicated, reflecting the establishment's attitude aimed at eliminating churches and religious congregations generally and, in case of Pentecostal Church followers, also pointing out differing procedures in religious policy employed by the communist state administration. The Apostolic Church was legalized in the Czech Socialist Republic on 25 January 1989. Nowadays, based in Kolín and with slightly fewer than five thousand members, the Apostolic Church has congregations and preaching stations practically all over the republic. There is also

The Higher School of Missions and Theology and a publishing house of the Church in Kolín. The Church issues the "Life in Christ" ("Život v Kristu") magazine and presents its activities online at www.apostolskacirkev.cz.

The study draws on three groups of archive materials: sources from the collections of the National Archives, documents from the Church archives and, finally, archive materials from the Security Services Archive, which could not have been left out as the State Security Service played a significant role in the subject matter covered by the article.

The Story of Jaroslav Kaska, a Courier

Jiří Petráš

The late 1940s and the first half of the 1950s were marked by Cold War tensions between the two world political systems. Competition was underway in economy, finance, politics, culture, even in the military sphere. The irreconcilability between the two world systems manifested itself in different ways, shaping among others the national border and the way of ensuring border security. Thus the Czechoslovak border areas also grew in importance, with the border line separating not only countries, but the whole political systems.

So-called couriers represented a special phenomenon of that time – pawns of the battlefield. Judging objectively, their importance was rather symbolic given the fact that they were mere chessmen in the hands of their superiors, who could sacrifice them any time if it suited their own interests.

Jaroslav Kaska, born at Suché Vrbné near České Budějovice, was one of those people. He was born on 3 April 1925 at 902 Dobrovodská Street ("Dobrovodská ulice") to a master baker Josef Kaska and his wife Marie. Kaska was raised as a patriot, with respect for Masarykian principles and national socialist ideas. He was a member of Sokol sport organization. At the beginning of 1943 he applied to join the Institute for Youth Education ("Kuratorium pro výchovu mládeže").

Just before the end of World War II Kaska's young life took another twist. According to information in his application form to join the National Security Corps ("Sbor národní bezpečnosti – SNB"), dated 27 June 1945, he was allegedly a member of "Macháček" partisan group from 5 to 22 May 1945. However, his career with the National Security Corps ended as early as the following year, 1946, when he was discharged from active duty. In September 1948 Kaska started his compulsory military service. Part of his service took place at the military airport at Planá, where he was approached by several former Czechoslovak RAF pilots who asked him if local people could get them across the border. It was at that point that Kaska started to be involved in people smuggling.

At the end of February 1949 Kaska avoided arrest by escaping abroad, where he became a paid secret agent – courier. His mission assignment in Czechoslovakia in August 1951 turned out to be his last one too – on his way back he was arrested on

17 August after crossing the Czechoslovak–Austrian border and spent the following nine months in Soviet jails. After that, he was transferred to Czechoslovakia.

Kaska was not released from prison until 1964. Since that time, his permanent residence was at České Budějovice, where he also married for the second time. He died on 29 February 2004 and is buried in Mladé cemetery in České Budějovice.

Administration of Counter-intelligence Documents Unified Document Management, Statistical and Archive System of the State Security Service in the Years 1970–1989

Pavel Žáček

After the consolidation of the situation in the security apparatus both at the federal and national levels, the leadership of the State Security Service commenced the necessary administration adjustments aimed not only at conspiratorial methods improvement, substitution of some of the "exposed" procedures, reorganization of document management and statistical as well as archive systems, but also at unifying the state security management. At the central level, this kind of specific activity was dealt with by the independent Statistics and Register Department, which was gradually transferred under the responsibility of the Secretariat of the Federal Ministry of the Interior and that of the Interior and Organizational Administration Section of the Federal Ministry of the Interior.

Thus the new directives of 1973, and especially 1978, on document management, statistics and administration were meant to bring order to excessively encumbered file records of the counter-intelligence departments of the State Security Service and the Border Guard. In the years to follow, only minor adjustments were made to the directives, and, until the end of the 1980s, the invitation addressed to relevant departments to provide comments on the new directives failed to complete the process as well.

The Position of the Expert Commission on the EZO Information System of the Federal Ministry of the Interior

Peter Rendek

At the beginning of 2011, the authors of the "Position of the Expert Commission on the EZO[1] Information System of the Federal Ministry of the Interior" prepared background materials for the management of the Security Services Archive ("Archiv

1 EZO – Evidence zájmových osob – register of all persons of special national security interest compiled by the State Security Service (StB)

bezpečnostních složek – ABS“) on the purpose, structure and operation of the system. The document deals with the relation between the EZO system and other national security information systems, the transfer of EZO system responsibility from the Ministry of the Interior of the Czech Republic (“Ministerstvo vnitra České republiky – MV ČR“) to the Security Services Archive, as well as with processing the request for “co-operation in infraction proceedings“ carried out by the Office for Personal Data Protection (“Úřad pro ochranu osobních údajů“), especially the request to “provide an electronic copy of the EZO database.“

In the first part of the paper on the purpose, structure and operation of the EZO system, based on archival documents, the authors present the fact that, as of 17 November 1989, or even 15 February 1990, the development of this supreme co-ordinate system of the State Security Service (“Státní bezpečnost – StB“) was far from being completed by the Federal Ministry of the Interior (“Federální ministerstvo vnitra – FMV“). The prepared database failed to have been checked and about 15–20% error rate was not eliminated. The computer version of the system was not identical with the manual card system administered by the Statistics and Register Department of the Interior and Organizational Administration Section of the Federal Ministry of the Interior. Neither were the deadlines met for the system interconnection with other information systems – especially with that of the Central File Register. Even after 15 February 1990, the EZO information system was still not completed by the Federal Ministry of the Interior. It continued to be used by the Statistics and Register Department of the FMV for co-ordination and management, and also its successor departments used it for newly established intelligence and security agencies.

As the Czech and Slovak Federal Republic (“Československá federativní republika – ČSFR“) split up into two republics, two EZO system computer versions came into being. These two versions were not identical. After 1993, along with the Central File Register system, the so-called MP database and some other databases created by the Ministry of the Interior of the Czech Republic, the EZO information system was integrated within the so-called WYSE system, as part of which it operated until 2007, or rather 2008.

The part of the paper about the EZO system competence (pursuant to Section 14, Subsection 1 of Act No. 181/2007 Coll. and the Government of the Czech Republic Resolution No. 852 of 25 July 2007) informs that the system was taken over by the Security Services Archive as of 1 February 2008. The transfer was officially recorded and entailed source files exported from the WYSE system from May to July 2007.

In the final part of the document, the authors describe the processing of the request of 10 November 2010 for “co-operation in infraction proceedings“ (carried out by the Office for Personal Data Protection), especially the request to “provide an electronic copy of the EZO database.“

Addressing the Issue of Anti-Communist Resistance at the Security Services Archive

Tomáš Bursík

At the end of summer 2011, the Parliament of the Czech Republic adopted Act No. 262/2011 Coll., on the participants in anti-communist opposition and resistance. The Act came into force on a symbolic date of 17 November 2011. The main purpose of the Act is to show appreciation to persons who during the communist régime stood up for human rights and democracy. The author of the text aims at describing the role played by the Security Services Archive in the whole process leading to the issuance of the certificate of a participant in anti-communist opposition and resistance.At the same time, he points to some difficulties in implementing the Act which the Archive has experienced so far.

Conference on the Subject of "Activities of Czechoslovak Intelligence Services in Austria in the Years 1945–1989", Raabs an der Thaya, 8 – 9 March 2012

Světlana Ptáčníková

The Security Services Archive was represented at the international conference by Petr Dvořáček, member of the Department of Archival Funds of the Federal Ministry of the Interior in Prague, Na Struze Street, and Světlana Ptáčníková, Deputy Director of the Security Services Archive. While the first day of the conference was devoted to the official opening ceremony, the second day saw the contributions of historians and archivists, divided into three panels: "Activities of Intelligence Services in Austria," "The Border" and "Sources, Methodological Possibilities: How to Work with Intelligence Services Files." The conference received considerable media attention and acclaim.The joint project of the Institute for the Study of Totalitarian Regimes, the Security Services Archive and the Ludwig Boltzmann Institute will continue in the future. The information on its outcomes will be made available to the public e.g. through the next planned conference.

Conference "We Won the Prize. Czechoslovak Society and Socialism 1945–1970" Faculty of Education, Charles University, Prague, 24–25 May 2012

Jitka Bílková

The author gives a brief account of the international scientific conference entitled "We Won the Prize. Czechoslovak Society and Socialism 1945–1970", which saw thirty-five contributions mapping the life in socialist Czechoslovakia from different perspectives. The conference, held by the Faculty of Education of Charles University in Prague from 24 to 25 May 2012, was actively participated in by the Security Services Archive staff members. Both beginner researchers and a number of renowned members of Czech and foreign scientific institutions took part in the conference.

Working Visit to the United States (Washington, D.C., Boston)

Jitka Bílková, Xenie Penížková

At the end of August and the beginning of September 2012, a delegation of staff members of the Security Forces Archive and the Institute for the Study of Totalitarian Regimes went on a three-week working visit to the United States. Just as several times in the past, the visit was made possible through our partner institution, the United States Holocaust Memorial Museum, on the basis of a cooperation agreement signed between the Museum and both Czech institutions in 2008. The report on the working visit describes visits to important memory institutions in both the US capital, Washington, D.C. and Boston, as well as other working meetings. The authors aimed, first of all, to introduce the collections of the visited archives, give the readers an idea of how these institutions work and draw their attention to interesting documents related to Czech history that are lodged in the American archives.

Going on a Field Trip with the Czech Archive Society

Pavel Vaněk

A professional excursion in the Pilsen and Chodsko regions, organized by the Czech Archive Society, took place from 4 to 6 October 2012. It was attended, among others, by Jana Barbora Slaběňáková and Pavel Vaněk, staff members of the Security Services Archive. On the first day of the excursion, the participants visited the Pilsen-South State District Archive in Blovice and then went on to visit the Pilsen State Regional

Archive in Klášter near Nepomuk. The following day, the excursion continued to Horšovský Týn, a town where the Domažlice State District Archive is located. The second part of day two was devoted to Pilsen. The day's schedule included a visit to the Victims of Evil Memorial (Meditation Garden). The memorial/garden was created by Luboš Hruška, a political prisoner of the 1950s, who started working on it in the 1960s. On Saturday, the last day of the excursion, the focus was on national history. The participants moved from Domažlice to Kout na Šumavě, where they took a tour of the restored brewery. The excursion ended with a visit to the chateau in Chudenice. It can be said that the trip was a success, giving the participants an overview of the operation of archives in the regions as well as information on the possibilities of adapting buildings to suit archives purposes.

Conference "Need to Know II", Odense, 16–17 October 2012

Daniel Běloušek

On 8–9 November 2011, the first international conference "Need to Know: Intelligence and Politics: Western and Eastern Perspectives" took place in Brussels. The conference was organized by the Polish Institute of National Remembrance (IPN) in cooperation with the Center for Cold War Studies of the University of Southern Denmark. A year later, the second, follow-up conference was held in a picturesque Danish town Odense, this time entitled "Need to Know II: Lessons Learned." The conference focus was on the importance and activities of both Eastern and Western intelligence services in the period after the Second World War. In their contributions, the historians of Poland, Denmark, Austria, Romania, the USA and other countries analyzed various methods and forms of intelligence work in a broader economic and political context. The conference deliberations were divided into three interconnected thematic sections, covering the issues of human sources recruitment and management within the so-called HUMINT, defectors and their reasons for defecting, emigration, and general issues of crisis management.

Security Services Archive Materials as Part of European Heritage

Pavel Kugler

On 8 and 9 November 2012, a meeting of the Platform of European Memory and Conscience (hereinafter referred to as "the Platform") took place at the former Stasi prison in Berlin-Hohenschönhausen. The Platform is an organization of 37 institutions from the 13 member states of the European Union, Canada, Moldova and the Ukraine.

The Security Services Archive (ABS) is one of the Platform's founding members. The organization aims at supporting cooperation between national research institutions, archives, museums and other organizations, both public and private, specializing in the history of totalitarian regimes in Europe, with special emphasis on national socialism, communism and other totalitarian ideologies. One of the Platform's objectives is to help prevent intolerance, extremism, anti-democratic movements and the return of any form of totalitarian rule in the future.

A to Ž

The last, permanent section of the Anthology offers news, information, commentaries, as well as curiosities from the work of archivists. In the current issue, the readers can get acquainted with short contributions by Tomáš Slavík, Pavel Vaněk and Světlana Ptáčníková.

Překlad PhDr. Lenka Šrámková

Resümee

Einleitungsrede der Archivdirektorin der Sicherheitseinheiten

Zlatuše Kukánová

Neben dem Inhalt der neuen Almanachnummer widmet sich die Direktorin den aktuellen Aufgaben des Archivs im Jahre 2012, wie z.B. dem Beenden vom Grundverzeichnis der Nationalarchiverbe innerhalb von 5 Jahren von ihrer Gründung (31. 7. 2012) und kontinuierlichem Übergang zur Bestandaufnahme.

Zu den bisherigen Tätigkeiten kam noch die Zusammenarbeit mit dem Verteidigungsministerium bei der Umsetzung des Gesetzes Nr. 262/2011 Gb. über antikommunistische Widerstandskämpfer.

Es wurde auch am Aufbau des elektronischen Archivs gearbeitet, Archivunterlagen wurden restauriert, und es wurde ein schneller und komplexer Zugang zu den Archivunterlagen ermöglicht. Teilweise wurde der Mangel an Räumlichkeiten gelöst, die Innenrenovierung vom Gebäude mit beschädigter Statik in Prag 1 Na Struze beendet, das unbrauchbare Gut des Verteidigungsministeriums vom Archiv in Prag 4 Branické náměstí übernommen, und die Betriebskosten für nächste Jahre gesenkt.

Weiter arbeitet das Archiv mit dem Nationalarchiv in Prag, Hochschulen und der Fachöffentlichkeit zusammen, bereitet Archivmaterialien für Filmdokumentationen und Ausstellungen vor. Auf internationaler Ebene ist es gelungen die Kontakte mit den bisherigen Partnern Ungarn, Deutschland, Polen, Österreich, der Slowakei, Slovenien und den USA zu stärken, aktiv an verschiedenen Konferenzen und Workshops, unter anderem an dem sogenannten Network der Archive aus den ehemaligen sozialistischen Staaten, teilzunehmen, und wichtige Kontakte anzuknüpfen. Zu den größten Erfolgen gehört unsere Vertretung im Aufsichtsrat der Plattform des Europäischen Gedenkens und Gewissens und Eröffnung der Zusammenarbeit mit dem Institut Frauenhof in Berlin am Projekt über virtuelle Rekonstruktion des Schriftgutes der ehemaligen Abteilung für Spionageabwehr.

Die Stellung des totalitären Staates und seiner Sicherheitseinheiten zu der Roma-Minderheit in der Tschechoslowakei (1945–1989)

Tomáš Zapletal

Die vorliegende Arbeit ist wahrscheinlich die erste zusammenfassende Studie, die sich mit dem Thema der Sicherheitseinheiten und Romabevölkerung im sogenannten

totalitären Staat befasst. Im Mittelpunkt dieser Studie steht nicht die Roma-Minderheit selbst, die Aufmerksamkeit wird vielmehr vor allem auf die Stellung (Interesse, Behandlung, Repression) des Innenministeriums (MV) und dessen untergeordneten Organen zu den Roma fokussiert. Diese Studie beruht auf umfassendem Recherchieren von Archivmaterialien über die Tätigkeit des Innenministeriums und dessen untergeordneten Sicherheitseinheiten, vor allem der „Öffentlichen Sicherheit" (Veřejná bezpečnost – damalige Polizei). Aus den überraschend umfangreichen Unterlagen wurden vier Gebiete und Zeitabschnitte ausgewählt, die jeweils durch spezifisches Verhalten des Sicherheitsapparates den Roma gegenüber gekennzeichnet sind.

Die erste Periode umfasst die 40er Jahre, die an die Politik der sog. „Ersten Republik" anknüpfen. Es wurde kein einheitliches, gesamtstaatliches Programm gebildet, man hatte lediglich die Vorkriegsnormen übernommen, und den aktuellen Bedürfnissen und örtlichen Besonderheiten angepasst. Die 50er Jahre stellen im Gegenteil dazu eine grundsätzliche Wende in der Stellung der Polizei zur Roma-Minderheit dar. Nach den Jahren der Experimente und Suchens wurde ein streng restriktives Vorgehen gegenüber den Roma festgelegt und folglich auch im Gesetz verankert. Diese Tendenz wurde bis zum Ende der 80er Jahre eingehalten. Das Innenministerium war zu dieser Zeit der dominante Teil der Staatsverwaltung, der sich mit der Roma-Frage beschäftigte. Das Innenministerium legte selbst gesetzliche Normen fest und führte auch die Kontrolle über deren Anwendung durch. Dem Ministerium oblagen sowohl Verwaltungsämter als auch die Akten der Minderheiten und somit verfügte es über sehr gute Kenntnisse der damaligen Roma-Gesellschaft. Die radikale und souveräne Stellung der Sicherheitseinheiten zu den Roma änderte sich in den 60er Jahren. Damals wurde die restriktive Politik der erzwungenen Sesshaftigkeit und Kontrolle der Bevölkerung gelockert. Gleichzeitig mit den Änderungen in der Gesellschaft wurde dieses Thema diskutiert und neue Wege in der Staatspolitik gesucht.

Tatsächlich hatte man Ende der 60er Jahre die Befugnisse des Innenministeriums begrenzt und neue unabhängige Kommissionen gebildet. In den Jahren der Normalisierung wurde dieser vielversprechende, differenzierte Trend weiter fortgesetzt. Das Innenministerium spielte darin die Rolle, die ihm zustand, und zwar die Kontrolle von Gerechtigkeit und Ordnung. Diese Periode ist von den vier untersuchten die längste und weist keine spezifischen Merkmale auf. In der Menge des erhaltenen Materials sind jedoch örtlich differenzierte Vorgehen der „Öffentlichen Sicherheit" zu finden, die deren Vorstellung über den gängigen Umgang bei Einsätzen zeigen, der oft auf die künstliche Kriminalisierung der Roma-Minderheit ausgerichtet war.
Die Studie bestätigt die allgemein bekannte Tatsache, dass das Innenministerium und die Sicherheitseinheiten des Staates maßgeblich die Staatsmacht (nicht nur in dem untersuchten Zeitraum) beinflussten, und dadurch den Umgang der Staatsinstitutionen mit der Roma-Minderheit bestimmten.

Wiederherstellung der Sicherheitsorgane und deren Tätigkeit im Grenzgebiet des Bezirks Znaim (Mai 1945 – Januar 1946)

Karel Koc

Ein Teil des Grenzgebietes des Bezirks Znaim wurde in den Jahren 1938-1945 an den Reichsgau Niederdonau angeschlossen. Die Gebietsrevision nach dem Münchner Abkommen sollte beweisen, dass dieses Randgebiet überwiegend von deutscher Bevölkerung besiedelt ist. Trotz der deklarierten Volksabstimmung wurden schließlich einige Dörfer dieses Randgebietes dem Reich zugeschlagen, obwohl dort die tschechische Bevölkerung überwog. Einige Dörfer wurden später wieder aus der Landnahme herausgenommen, aber trotzdem hat die neu bestimmte Grenze der fünften Zone die aktuelle demografische Situation nicht berücksichtigt.

Nach der Befreiung hat sich die neue tschechische Regierung vor allem auf die Reste der deutschen Bevölkerung konzentriert, die pauschal für das ganze Kriegsübel schuldig gehalten wurde. Deutsche Bevölkerung der Grenzgebiete war folglich der andauernden Verfolgung seitens des neu entstandenen Sicherheitsapparates-Gendarmerie (auf dem Lande), Polizei (in Znaim) und weiter von Mitgliedern der revolutionären Gruppierungen der Nationalwache (Národní stráž) und des Widerstandes (Partisanen) ausgesetzt. Während der Internierung der NSDAP-Mitglieder (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei) und anderer nationalsozialistischen Gruppierungen nutzte der Bezirksnationalausschuss (ONV) in Znaim das Gebäude der ehemaligen Zwangsarbeitsanstalt unter offiziellem Namen „Direktion der Nationalsicherheit in Znaim-Internierungslager Znaim". Häufig wurde jedoch dieses Lager als „robotárna – Zwangsdienststelle" – (sogar auch in Amtskorrespondenz) genannt. Leider kam es hier auch zu Gewalttaten.

Die meisten prominenten NSDAP-Mitglieder und hiesige Kriegsverbrecher flohen noch vor der Front nach Österreich. Viele nutzten das Nachkriegschaos aus und verbargen ihre Identität.

An der Nachkriegsausweisung der Deutschen aus der Stadt Znaim beteiligten sich teilweise revolutionäre Gruppierungen der Militärschutztruppe, die aus den Mitgliedern von NS – Nationalwache zusammengesetzt waren und weiter eine der Partisanenpolizeitruppe. Die Aussiedlung des Randgebietes (d.h. einer Region vom ehemaligen Gerichtsbezirk Vranov und weiterer deutschen Gemeinde südöstlich von Znaim) erfolgte überwiegend unter der Aufsicht der Militärtruppe des Infanterieregiments 24. Znaim.

Die potenzielle Gefahr des Widerstands der deutschen Bevölkerung, die in der Nachkriegszeit unter dem Begriff „Werwolf" bekannt war, erreichte hier im Vergleich zu den anderen Grenzgebieten nicht so hohe Intensität. Dazu bestand der Verdacht, dass einige Auseinandersetzungen fingiert wurden, um einen Grund zur Vertreibung der Deutschen zu haben.

Viele Sicherheitsrisiken brachte auch die Anwesenheit der Roten Armee mit sich. Liniensoldaten begangen sehr oft verschiedene Straftaten (Diebstahl, Vergewaltigung,

Mord ...) Die längere Zeit andauernde Anwesenheit einer fremden Armee wurde übrigens seitens der tschechischen Bevölkerung nicht mit Begeisterung empfangen, genauso wie die Präsenz der restlichen deutschen Bevölkerung im Grenzgebiet, die im Jahre 1946 endgültig in die amerikanische Okkupationszone in Bayern ausgesiedelt wurden.

Auf der Friedenswache
Grenzwache und Öffentlichkeit in den Jahren 1948–1956

Eva Palivodová

Diese Arbeit widmet sich dem Thema Grenzwache und Öffentlichkeit in den Jahren 1948–1956. Man verfolgt ihre Erscheinung in der Belletristik, Presse, und auch visueller Darstellung. Weiter wird die Aufmerksamkeit der öffentlichen Repräsentation anlässlich des ersten Tages der Grenzwache im Jahre 1956 gewidmet. Der letzte Teil ist auf das Zusammenleben der Grenzsoldaten mit der Zivilbevölkerung fokussiert, denn dieser unmittelbare Kontakt beeinflusste das Gesamtbild der Grenzwache. Zu den wichtigsten Formen der Zusammenarbeit gehörten Nachrichtenaustausch (Helfer der Grenzwache), Mitarbeit mit der Kommunistischen Partei der Tschechoslowakei und mit dem Verband der Tschechoslowakischen Jugend, und weiter Teilnahme an Kultur-, Kinder-, und Jugendveranstaltungen.

Die Studie zeigt, auf welche Art und Weise sich die Grenzwache der Öffentlichkeit präsentierte und welche Charakterzüge des Grenzsoldaten in bestimmten Medien hervorgehoben wurden. Besonders wurden folgende Merkmale betont – Grenzsoldat als Held, der dem tückischen, hinter der Grenze lauernden Feind standhält, sein Opfer für die Heimat, Dienst unter erschwerten Bedingungen getrennt von seiner Familie, Lebensopfer, Abenteuer – Leben in der Natur, Kontakt mit dem Volk, Tiere – Hunde und Pferde.

Aus den literarischen Werken stellen bedeutende Quellen vor allem die Werke von Rudolf Kalčík dar. Dieser Autor hat das berühmte Buch „Der König des Böhmerwaldes“ und weitere Geschichten mit der Grenzschutzthematik geschrieben.

Die visuelle Darbietung der Grenzsoldaten ist auf den zeitgenössischen Plakaten, Fotografien in der Zeitschrift „Tschechoslowakischer Soldat“ und auch in den Filmen zu finden. In der landesweiten Presse (z.B. Rudé právo – „Rotes Recht“) stand das Thema Grenzwache eher am Rande der Aufmerksamkeit und wurde meistens nur als Teil der tschechischen Streitkräfte behandelt, viel wichtiger für das Image der Grenzwache waren die Zeitschriften „Grenzwache“ – Pohraniční stráž (Grenz – und Innenwache Pohraniční a vnitřní stráž) und „Grenzsoldat“ – Pohraničník.

Der Artikel beschäftigt sich weiter mit dem Verhältnis der Grenzsoldaten zu der Bevölkerung in den Grenzgebieten und sucht die Antwort auf die Frage, ob die Suche

nach den freiwilligen Grenzschützern erfolgreich war. Freiwillige Informatoren zu gewinnen und dadurch den Grenzschutz und Undurchdringlichkeit des Eisernen Vorhangs zu gewähren war nämlich das Hauptziel der Propaganda der Grenzwache. Dieses Ziel wurde jedoch in den Jahren 1948–1956 nicht völlig erreicht, laut der Kommandanten der Grenzwache stellte sich hiesige Bevölkerung zur Grenzüberwachung eher gleichgültig.

Fliege im Spinnengewebe
Laufbahn von Jiří Hošek auf dem kommunistischen Innenministerium

Milan Bárta

Jiří Hošek gehörte zu der zahlreichen Gruppe von jungen Leuten, die nach der Kriegserfahrung im Mai 1945 in die Dienste des neu aufgebauten Innenministeriums (MV) eintraten und gleichzeitig auch Mitglieder der kommunistischen Partei der Tschechoslowakei wurden. Seine Vorgesetzten wurden bald auf einen intelligenten und fähigen Mitarbeiter aufmerksam und nach kurzer Zeit wurde ihm die Verarbeitung der Personalangelegenheiten des Ministeriums anvertraut. Zu der Zeit bedeutete das, dass er sich an der Stärkung des Kommunisteneinflusses zum Nachteil der Nichtkommunisten beteiligte.

Bei dieser Tätigkeit knüpfte er Kontakte mit vielen damaligen prominenten Persönlichkeiten wie z.B. Karel Černý, Jindřich Veselých, und vor allem Josef Pavel an, dessen enger Mitarbeiter und Bewunderer er lebenslang blieb.

In der ersten Hälfte der 50er Jahre des 20. Jahrhunderts – in der Zeit der größten politischen Prozesse – wurde Jiří Hošek des Staatsschutzdeliktes verdächtig, vor allem wegen Kontakte mit Josef Pavel und Rudolf Slánský, aber auch wegen seiner teilweisen jüdischen Herkunft. Nur mit Glück entwich er der Verhaftung und Verurteilung, ihm wurde jedoch sein Dienstgrad entnommen und er wurde von der Staatssicherheit (StB) zu der Öffentlichen Sicherheit (VB) zugeordnet.

In der Zeit der Revision der politischen Prozesse, in der zweiten Hälfte der 50er Jahre, wurde er rehabilitiert und begann in dem politischen Apparat des Innenministeriums zu arbeiten. Im Jahre 1963 wurde er der neu entstandenen studien-analytischen Gruppe zugeteilt (spätere Bildungsabteilung des Innenministeriums). Diese Abteilung formulierte die ersten Entwürfe der Reform der damaligen Polizei. Die Mitarbeiter dieser Abteilung beteiligten sich im großen Maße am Prager Frühling.

Im Jahre 1968 wurde Jiří Hošek Vorstand des Sekretariats und einer der treusten Mitarbeiter von Josef Pavel. Im August 1968 stellte er sich stark gegen die Besatzung des Landes von den Truppen des Warschauer Paktes und gehörte zu den führenden Mitarbeitern der Staatssicherheit, die interniert und in kurzer Zeit von den sowjetischen Soldaten in die DDR entführt wurden. Nach der Freilassung Anfang September

1968 fand der neue Inneminister für ihn keine geeignete Stelle und so beantragte Jiří Hošek seine eigene Entlassung. Wie mehrere seiner Kollegen-Reformatoren fand er für kurze Zeit Zuflucht im kriminalistischen Amt. Bald wurde seine Tätigkeit im Jahre 1968 überprüft und ihm drohte, dass er vor Gericht gestellt wird.

Im Jahre 1970 wurde er aus der kommunistischen Partei ausgeschiossen und gleichzeitig aus dem Innenministerium entlassen. Er hatte Probleme eine Zivilstelle zu finden und bis 1989 wurde er dauerhaft von der StB observiert. Nach dem Jahr 1989 wurde er rehabilitiert und wirkte für kurze Zeit als Berater in der Fachkommission des Innenministers Richard Sacher.

Jiří Hošek war keinesfalls ein unschuldiges Opfer des kommunistischen Regimes. Er beteiligte sich selbst an seinem Aufbau. Die harte Ernüchterung in den 50er Jahren führte ihn dazu, dass er im Jahre 1968 mit seinen anderen gleichgesinnten Kollegen die kommunistische Staatssicherheit zu reformieren versuchten. Am Ende seines Lebens betrachtete er einige Ereignisse sehr kritisch und bereute, dass er viel früher hätte einsehen müssen, wie viel Übel im Namen des Kommunismus begangen wurde.

Bischof Josef Hlouch
Ausgewählte Dokumente der Staatssicherheit

Petra Gabrielová

In den Tagen vom 11.– 29. Juli 2012 fand in České Budějovice die Ausstellung mit dem Namen „Ich trage Sie alle in meinem Herzen in die Ewigkeit.....Budweiser Bischof Josef Hlouch (1902–1972)“ statt. Diese Ausstellung stellte das Leben und die Tätigkeit des Bischofs Josef Hlouch durch Veröffentlichung von Dokumenten aus staatlichen und kirchlichen Archiven vor. Im Zusammenhang mit der Vorbereitung der Ausstellung wurde von Světlana Ptáčníková und Petra Gabrielová im Archiv der Sicherheitseinheiten (ABS) zum Thema „Tätigkeit des Budweiser Bischofs und seiner Verfolgung von Sicherheitseinheiten des totalitären Staates“ recherchiert.

Der vorliegende Artikel entstand aufgrund der gefundenen Quellen der Staatssicherheit (StB), die die schwierige Lebenssituation von Hlouch zeigen, in der er mit der totalitären Macht im kommunistischen Regime konfrontiert war. Die im Rahmen der Ausstellung präsentierten Akten aus dem Archiv (ABS) sollten nicht nur die jeweiligen Personen der angeblichen „feindlichen“ und „staatsschädigenden“ Tätigkeit überführen, sondern auch den Bischof Josef Hlouch. Kopien der Akten sind mit Kommentaren verseht, in denen sich die Autorin bemühte, durch Trennung der Wirklichkeit vom ideologischen Ballast der kommunistischen Propaganda die Unsinnigkeit und Absurdität dieser Anschuldigungen gegen Josef Hlouch zu beweisen.

Die illustrierenden Beispiele in dem vorliegenden Artikel beinhalten folgende Dokumente: Schema des Aussageprotokolls vom Vikar Tomáš Beránek aus Vodňany,

Fragment aus dem Vernehmungsprotokoll der Ordensschwester Evarisa Marie Soukupová, die Josef Hlouch in der Zeit seiner Internierung pflegte, Auswertung der Gruppenakten von Antonín Jarolímek, Augustin Malý, Josef Šída und weiteren nahen Mitarbeitern des Budweiser Bischofs, Abschrift des von Antonín Jarolímek heimlich überreichten Berichts an Josef Hlouch und den Entlassungsvorschlag vom Bischof Josef Hlouch aus der Internierung.

Der Artikel wird mit einem kurzen Lebenslauf vom Bischof Josef Hlouch ergänzt, in dem sich die Autorin vor allem auf dessen Stellung zum kommunistischen Regime konzentrierte.

Legalisierung der Apostolischen Kirche in der totalitärenTschechoslowakei unter Berücksichtigung der Archivquellen der Staatssicherheit

Petra Gabrielová

Der Artikel umfasst die historische Entwicklung der Beziehung zwischen der totalitären Staatsverwaltung und der Pfingstkirche, die schon am Anfang des 20. Jahrhunderts vor allem in Nordmähren um die Stadt Tešín, später auch in Prag und Brünn entstand. Der vorliegende Text beschäftigt sich mit der Periode vom Jahr 1963 bis zum Jahr 1988, weil damals die Vertreter der künftigen Apostolischen Kirche mit der Abteilung für kirchliche Angelegenheit des Kulturministeriums um die Zulassung ihrer Tätigkeit handelten. Der Legalisierungsprozess der Apostolischen Kirche – Pfingstkirche war in der damaligen kommunistischen Tschechoslowakei sehr kompliziert. Er spiegelte einerseits die allgemein ablehnende Stellung des Regimes zu den Kirchen und kirchlichen Gemeinschaften wider, andererseits demonstrierte dieser Fall den uneinheitlichen Umgang der kommunistischen Verwaltung in der kirchlichen Problematik. Die Apostolische Kirche wurde in der Tschechoslowakischen Sozialistischen Republik am 25. Januar 1989 legalisiert. Heute hat die Apostolische Kirche auf dem Gebiet Tschechiens weniger als 5000 Mitglieder, ihren Sitz hat sie in Kolín, Gemeinden und Predigtstationen in der ganzen Republik. Die Apostolische Kirche betreibt in Kolín eine Höhere theologische Missionsschule. Außerdem unterhält die Apostolische Kirche den Verlag „Křesťanský život“ (Christliches Leben) und gibt die Zeitschrift „Život v Kristu“ (Leben in Christus) heraus. Ihre Tätigkeit präsentiert die Kirche auf der Webseite www.apostolskacirkev.cz.

Die Studie geht aus drei Informationsquellen heraus. Es geht um Materialien aus dem Nationalarchiv, aus den kirchlichen Archiven und Unterlagen aus dem Archiv der Staatssicherheit, die wegen der bedeutenden Rolle der Staatssicherheit in diesem Fall nicht zu vermeiden waren.

Die Geschichte von Jaroslav Kaska, dem Agenten – Fußgänger

Jiří Petráš

Ende der 40er und die erste Hälfte der 50er Jahre des 20. Jahrhunderts waren vom kalten Krieg zwischen zwei Weltsystemen gekennzeichnet. Es wurden nicht nur ökonomische, politische und kulturelle „Kämpfe" geführt, sondern auch militärische.

Die Unversöhnlichkeit zwischen beiden Weltsystemen hatte verschiedene Formen. Sie spiegelte sich auch in der Entwicklung und Form des Grenzschutzes wider. Grenzgebiete der Tschechoslowakei gewannen an Bedeutung, die Grenzlinie trennte nicht nur Staate, sondern ganze „Blöcke" voneinander.

Eine ganz besondere Erscheinung dieser Zeit waren die Agenten – Fußgänger, das Fußvolk auf dem Schlachtfeld, das objektiv genommen, vor allem eine symbolische Bedeutung hatte. Sie stellten eher eine Figur in den Händen der höheren Macht dar, in deren Interesse sie jederzeit geopfert werden konnte.

Einer von diesen Agenten war Jaroslav Kaska. Er wurde am 3. April 1925 als Sohn des Bäckermeisters Josef Kaska und seiner Frau Marie in der Straße Dobrovodská Nr. 902 in Suché Vrbno bei České Budějovice – Budweis geboren. Er wurde in patriotischer Gesinnung, in den national-sozialistischen und Masaryk-Traditionen erzogen. Er war Mitglied des Vereins Sokol. Am Anfang des Jahres 1943 reichte er die Anmeldung in das Kuratorium für Jugenderziehung ein.

Ein weiterer Wendepunkt im jungen Leben von Jaroslav Kaska kam unmittelbar nach dem Ende des Zweiten Weltkrieges. Seiner Anmeldung zu dem Korps der Nationalsicherheit! (SNB) aus dem 27. Juni 1945 ist zu entnehmen, dass er angeblich in den Tagen 5.–22. Mai 1945 Mitglied der Partisanengruppierung „Macháček" war. Seine Karriere bei der Nationalsicherheit wurde schon im folgenden Jahr 1946 beendet, da er freigelassen wurde. Im September 1948 trat er seinen Dienst beim Militär an. Am Militärflughafen in Planá, wo er teilweise seinen Dienst leistete, wurde er von einigen ehemaligen tschechoslowakischen Piloten der Luftstreitkräfte des Vereinigten Königreichs Großbritannien (RAF) wegen Schleusung ins Ausland angesprochen. Zu dieser Zeit begann seine Schleusertätigkeit.

Ende Februar 1949 flüchtete er selbst vor Verhaftung ins Ausland, wo er professioneller Agent-Fußgänger wurde. Im August 1951 wurde er auf eine Mission in die Tschechoslowakei gesandt. Diese erwies sich als seine Letzte. Bei der Rückkehr, nach dem Überschreiten der tschechoslowakisch-österreichischen Grenze wurde er am 17. August festgenommen. Die darauf folgenden neun Monate verbrachte er in sowjetischen Gefängnissen und erst dann wurde er in die Tschechoslowakei ausgeliefert.

Erst im Jahre 1964 wurde er freigelassen. Seitdem lebte er in České Budějovice – Budweis, wo er auch zum zweiten Mal heiratete. Jaroslav Kaska starb am 29. Februar 2004, beigesetzt ist er auf dem Friedhof Mladem (Budweis).

Administrative und Schriftgut mit Spionageabwehrcharakter Das einheitliche System für Evidenz, Statistik und Archivführung der Staatssicherheit in den Jahren 1970–1989

Pavel Žáček

Nachdem sich die Sicherheitssituation auf der föderalen und Landesebene beruhigt hatte, trat die Leitung der Staatssicherheit zur notwendigen Revision der Administrative, deren Ziel nicht nur effizientere konspirative Arbeit, Änderung einiger „gelüfteten" Arbeitsmethoden, neue Führungsmethoden der Evidenz, Statistik und des Archivs, sondern auch einheitliche Tätigkeit der Staatssicherheit war. Auf der zentralen Ebene stellte diese spezifische Aufgabe die unabhängige Abteilung für Statistik und Evidenz sicher, die nach und nach vom Sekretariat des föderalen Innenministeriums und der inneren Organisationsverwaltung des föderalen Innenministeriums übernommen wurde.

Neue Richtlinien für Evidenz, Statistik und Administrative aus dem Jahr 1973 und besonders aus dem Jahr 1978 sollten Ordnung in die überwucherte Agenda der Spionageabwehrabteilungen der Staatssicherheit und der Grenzwache bringen. In den darauf folgenden Jahren wurden die Richtlinien nur unerheblich geändert. Bis Ende der 80er Jahre wurden diese Änderungen nicht einmal völlig in Kraft gesetzt.

Stellungnahme der Fachkommission zum Informationssystem des föderalen Innenministeriums „Evidenz der Personen von Interesse"

Peter Rendek

Autoren der Arbeit Stellungnahme der Fachkommission zum Informationssystem des föderalen Innenministeriums „Evidenz der Personen von Interesse" erarbeiteten am Anfang des Jahres 2011 für die Leitung des Archivs der Sicherheitseinheiten (ABS) umfangreiche Unterlagen. Sie beschäftigten sich mit der Struktur und Funktion des Informationssystems der Personen von Interesse (EZO), weiter mit der Verbindung dieses Systems an die anderen Informationssysteme der Staatssicherheit, Umlegung des Systems EZO aus den Kompetenzen des Innenministeriums der Tschechischen Republik in die Kompetenzen des Archivs der Sicherheitseinheiten und mit dem Antrag über Zusammenwirkung vom 10. November 2010 im Rahmen des vom Amt für Personendatenschutz geführten Verfahrens wegen Gewährung der elektronischen Form der Datei EZO.

In dem ersten Teil über den Zweck, die Struktur und das Betreiben des Informationssystems EZO stützten sich die Autoren auf Archivmaterialien und stellten fest, dass die Entwicklung dieses Informationssystems als Hauptkoordinierungssystems

der Staatssicherheit (StB) weder zum 17. November 1989 noch 15. Februar 1990 im Rahmen des Föderalen Innenministeriums (FMV) bei weitem abgeschlossen wurde. Es ist nicht gelungen, die vorbereitete Datenbasis zu überprüfen, und die 15–20% Fehlerhäufigkeit zu entfernen. Der Zustand der elektronischen Version entsprach nicht der manuellen Datei, die von der Abteilung für Statistik und Evidenz der inneren und organisatorischen Verwaltung des FMV geführt wurde. Nicht einmal die Verbindung mit anderen Informationssystemen – vor allem mit dem Informationssystem des Zentralregisters der Verzeichnisse – wurde bis zu den festgesetzten Terminen realisiert. Das Informationssystem EZO wurde vom föderalen Innenministerium nicht einmal nach dem 15. Februar 1990 abgeschlossen. Es wurde weiter von der Abteilung für Statistik und Evidenz und deren Nachfolgern zugunsten der neu errichteten Informations – und Sicherheitseinheiten benutzt.

Im Zusammenhang mit der Spaltung der Tschechischen und Slowakischen Föderativen Republik (ČSFR) entstanden zwei elektronische Versionen des Systems EZO, die nicht identisch waren. Nach dem Jahr 1993 wurde das Informationssystem EZO mit dem Informationssystem des Zentralregisters der Verzeichnisse und mit der sog. Abgeordnetendatei und einigen weiteren Dateien des Innenministeriums ïn dem bis Jahr 2007, bzw. 2008 betriebenen System WYSE vereinigt.

In dem Teil über Umlegung des Systems laut Abs. 1 § 14 des Gesetzes Nr. 181/2007 Slg. und Beschlusses der Regierung Nr. 852 vom 25. Juli 2007 wurde die Übernahme des Informationssystems EZO vom Archiv der Sicherheitseinheiten erwähnt. Sie erfolgte laut Protokoll am 1. Februar 2008 und zwar in der Form der Quellendateien, die aus dem System WYSE im Zeitraum Mai 2007 – Juli 2007 herausgenommen wurden. Der letzte Teil des Beitrags wird dem Antrag über Zusammenwirkung vom 10. November 2010 im Rahmen des vom Amt für Personendatenschutz geführten Verfahrens wegen Gewährung der elektronischen Form der Datei EZO gewidmet.

Agende des III. Widerstands im Archiv der Sicherheitseinheiten

Tomáš Bursík

Ende Sommer 2011 wurde im Parlament der Tschechischen Republik das Gesetz Nr. 262/2011 Gb. über antikommunistische Widerstandskämpfer verabschiedet. Das Gesetz trat symbolisch am 17. November 2011 in Kraft. Seine Aufgabe besteht darin, die Personen moralisch anzuerkennen, die sich für die Verteidigung der Menschenrechte und Demokratie eingesetzt haben. Im Text wird die Rolle des Archivs der Sicherheitseinheiten in ihrer Entwicklung beschrieben, an deren Ende die Herausgabe der Bescheinigung für antikommunistische Widerstandskämpfer steht. Gleichzeitig macht das Gesetz auf einige Probleme aufmerksam, die bis jetzt im Zusammenhang mit der Umsetzung dieser Agenda in der Praxis entstanden sind.

Konferenz „Tätigkeit der tschechischen Nachrichtendienste in Österreich in den Jahren 1945–1989", Raabs an der Thaya 8.–9. April 2012

Světlana Ptáčníková

An der internationalen Konferenz haben das Archiv der Sicherheitseinheiten Herr Petr Dvořáček (Abteilung der Archivfonds des föderalen Innenministeriums Prag Na Struze) und Frau Světlana Ptáčníková (Stellvertreterin des Archivs) vertreten. Am ersten Tag stand die feierliche Eröffnung auf dem Programm, am zweiten Tag wurden die Beiträge der Historiker präsentiert, die in drei Gruppen – „Tätigkeit der Nachrichtendienste in Österreich", „Grenzen", „Quellen, methodische Möglichkeiten: Wie es mit dem Schriftgut der Nachrichtendienste zu arbeiten ist?" – gegliedert waren. Die Konferenz hat bei den Medien großes Interesse erweckt. Das gemeinsame Projekt vom Institut für das Studium totalitärer Regime, Archiv der Sicherheitseinheiten und dem Ludwig Boltzmann Institut wird fortgesetzt, und dessen Ergebnisse werden auf der nächsten Konferenz der Öffentlichkeit präsentiert.

Konferenz „Wir sind schon alles." Tschechoslowakische Gesellschaft 1945–1960. Pädagogische Fakultät der Karlsuniversität Prag, 24.–25. Mai 2012

Jitka Bílková

Der Bericht beschäftigt sich mit dem Verlauf der internationalen Wissenschaftskonferenz „Wir sind schon alles. Tschechoslowakische Gesellschaft 1945–1960." Hier wurden 35 Beiträge vorgetragen, die sich mit dem Leben in der sozialistischen Tschechoslowakei aus verschiedenen Sichtwinkeln beschäftigt haben. Die Tagungen fanden vom 24.–25. Mai 2012 an der Pädagogischen Fakultät der Karlsuniversität Prag statt. An der Konferenz nahmen neben den renommierten tschechischen und ausländischen Wissenschaftlern einige Mitarbeiter des Archivs der Sicherheitseinheiten und auch Forscher-Anfänger teil.

Arbeitsreise in die USA (Washington, D. C.; Boston)

Jitka Bílková, Xenie Penížková

Ende August, Anfang September 2012 verbrachte die Delegation der Mitarbeiter des Archivs der Sicherheitseinheiten und des Instituts für das Studium totalitärer Regime drei Wochen in den USA. Wie schon in vorigen Jahren konnte der Aufenthalt dank der Zusammenarbeit mit der Partnerinstitution „United States Holocaust Memorial

Museum“ stattfinden, mit der im Jahre 2008 ein Vertrag unterschrieben wurde. Der Reisebericht beschreibt Besuche von wichtigen Gedankenstätten sowohl in der Hauptstadt Washington, D. C. als auch in Boston und erwähnt weitere Arbeitsbegegnungen. Die Autorinnen haben vor allem die Sammlungen der besuchten Archive vorgestellt und den Lesern den Betrieb dieser Institutionen nähergebracht. Sie haben sich auch auf wichtige, die tschechische Geschichte betreffende Dokumente in amerikanischen Archiven fokussiert.

Exkursion der Tschechischen Archivgesellschaft

Pavel Vaněk

In den Tagen 4.–6. Oktober 2012 hat die Tschechische Archivgesellschaft eine Fachexkursion in den Regionen Pilsen und Chodenland veranstaltet. An der Exkursion nahmen auch die Mitarbeiter des Archivs der Sicherheitseinheiten Jana Barbora Slaběňáková und Pavel Vaněk teil. Am ersten Tag wurden das staatliche Archiv in Pilsen-Süd in Blovnice und das staatliche Archiv in Pilsen und Klášter u Nepomuku besucht. Am nächsten Tag haben die Teilnehmer das Bezirksarchiv Domažlice in Horšovský Týn besichtigt. Der Nachmittag wurde der Stadt Pilsen gewidmet. Auf dem Programm stand das Denkmal der Opfer des Bösen, das seit den 60er Jahren von Herrn Luboš Hruška – ehemaligem politischen Gefangenen – wie ein Meditationsgarten aufgebaut wird. Der Abschlusstag wurde landeskundlich gestaltet. Von Domažlice fuhren die Teilnehmer nach Kout im Böhmerwald, wo sie eine neu renovierte Brauerei besichtigt haben. Die Exkursion wurde durch die Schlossbesichtigung in Chudenice abgerundet.

Die Exkursion wurde als gelungen befunden, die Teilnehmer haben nicht nur Übersicht über hiesige Archive bekommen, sondern auch darüber, wie die Gebäude zu Archivzwecken umzuwandeln sind.

Konferenz „Need to Know II.“, Odense, 16.–17. Oktober 2012

Daniel Běloušek

Vom 8. bis 9. November 2011 fand die erste jährliche Konferenz „Need to Know“ mit dem Untertitel „Intelligence and Politics, Western and Eastern Perspectives“ in Brüssel statt. Die Konferenz wurde vom polnischen Institut für Nationales Gedenken (IPN) im Zusammenarbeit mit dem „Center for Cold War Studies“ der University of Southern Denmark organisiert. An diese Konferenz knüpfte ein Jahr später die zweite Tagung an, die in der malerischen dänischen Stadt Odense stattfand.

Diesmal trug die Konferenz den Titel „Need to Know II. – Lessons Learned". Die internationale Konferenz konzentrierte sich auf die Bedeutung und Wirkung der Nachrichtendienste im Osten und Westen nach dem Zweiten Weltkrieg. Historiker aus Polen, Dänemark, Österreich, Rumänien, den USA und weiteren Ländern haben in ihren Beiträgen verschiedene Methoden und Formen der Arbeit von Nachrichtendiensten in weiteren ökonomischen und politischen Zusammenhängen analysiert. Die Tagung wurde in mehrere thematisch verbundene Abschnitte gegliedert, die der Problematik von Verfügbarkeit und Nutzung der menschlichen Ressourcen (sog. HUMINT), der Problematik von Überläufern und dessen Motiven, der Migrationsproblematik und der Krisenbewältigung im allgemeinen Kontext gewidmet waren.

Archivmaterialien der Sicherheitseinheiten werden zu Europa-Erbe

Pavel Kugler

Vom 8.–9. November 2012 fand im ehemaligen Stasi-Gefängnis Berlin Hohenschönhausen das Treffen der „Plattform des europäischen Gedenkens und Gewissens" (Platform of European Memory and Conscience) statt. Es handelt sich um eine Organisation die 37 Institutionen aus 13 EU-Staaten, Kanada, Moldavien und der Ukraine vereint. Zu ihren Gründungsmitgliedern gehört auch das Archiv der Sicherheitseinheiten (ABS). Die Plattform hat es sich zur Aufgabe gemacht, die Kooperation nationaler Forschungsinstitute, Archive, Museen und vergleichbarer Institutionen in Europa zu unterstützen. Dies schließt neben staatlichen auch private Institutionen ein, die sich der Aufarbeitung totalitärer Regime widmen. Die besondere Betonung liegt hierbei auf Nationalsozialismus und Kommunismus. Die Plattform möchte Intoleranz, Extremismus und antidemokratischen Bewegungen entgegentreten und eine Wiedergeburt totalitärer Herrschaft verhindern.

A–Ž

Die permanente Rubrik am Ende des Almanachs beinhaltet aktuelle Nachrichten, Informationen und Besonderheiten, die das Leben der Archivare mit sich bringt. In dieser Nummer können sich Leser mit kurzen Beiträgen von Tomáš Slavík, Pavel Vaněk a Světlana Ptáčníková vertraut machen.

Překlad Mgr. Alena Collerová

Autoři

PhDr. Milan Bárta
vedoucí oddělení zkoumání komunistické totalitní moci
Ústav pro studium totalitních režimů
milan.barta@ustrcr.cz
www.ustrcr.cz

Mgr. Daniel Bělošek
vedoucí skupiny operativních svazků kontrarozvědky a vyšetřovacích spisů
Archiv bezpečnostních složek
daniel.belousek@abscr.cz
www.abscr.cz

PhDr. Jitka Bílková
archivářka
Archiv bezpečnostních složek
jitka.bilkova@abscr.cz
www.abscr.cz

Mgr. Tomáš Bursík
vedoucí skupiny pro naplňování zákona č. 262/2011 Sb., o účastnících odboje a odporu proti komunismu
Archiv bezpečnostních složek
tomas.bursik@abscr.cz
www.abscr.cz

ThDr. Petra Gabrielová, Th.D.
archivářka
Archiv bezpečnostních složek
petra.gabrielova@abscr.cz
www.abscr.cz

Bc. Karel Koc
archivář
Státní okresní archiv Znojmo
koc@mza.cz
www.mza.cz

Mgr. Ladislava Kremličková
editorka
Archiv bezpečnostních složek
ladislava.kremlickova@abscr.cz
www.abscr.cz

Mgr. Pavel Kugler
první zástupce ředitelky Archivu
Archiv bezpečnostních složek
pavel.kugler@abscr.cz
www.abscr.cz

PhDr. Zlatuše Kukánová
ředitelka Archivu
Archiv bezpečnostních složek
zlatuse.kukanova@abscr.cz
www.abscr.cz

Mgr. Eva Palivodová
doktorandka
Ústav českých dějin
Filozofické fakulty
Univerzity Karlovy
palivodova@gmail.com
ucd.ff.cuni.cz

Mgr. Xenie Penížková
archivářka
Archiv bezpečnostních složek
xenie.penizkova@abscr.cz
www.abscr.cz

PhDr. Jiří Petráš
vedoucí oddělení společenských věd
Jihočeské muzeum
v Českých Budějovicích
petras@muzeumcb.cz
www.muzeumcb.cz

Mgr. Světlana Ptáčníková
zástupkyně ředitelky Archivu
Archiv bezpečnostních složek
svetlana.ptacnikova@abscr.cz
www.abscr.cz

Mgr. Peter Rendek
ředitel odboru informatiky
a digitalizace
Ústav pro studium totalitních režimů
peter.rendek@ustrcr.cz
www.ustrcr.cz

Mgr. Tomáš Slavík
archivář
Archiv bezpečnostních složek
tomas.slavik@abscr.cz
www.abscr.cz

Mgr. Ing. Pavel Vaněk, Ph.D.
vedoucí oddělení archivních fondů
vojsk MV Brno-Kanice
Archiv bezpečnostních složek
pavel.vanek@abscr.cz
www.abscr.cz

Mgr. Tomáš Zapletal
archivář
Archiv Moravské galerie v Brně
tomas.zapletal@moravska-galerie.cz
www.moravska-galerie.cz

PhDr. Pavel Žáček, Ph.D.
ředitel Kanceláře
Ústav pro studium totalitních režimů
pavel.zacek@ustrcr.cz
www.ustrcr.cz

SBORNÍK
ARCHIVU BEZPEČNOSTNÍCH SLOŽEK
10/2012

Vydal Archiv bezpečnostních složek
Siwiecova 2, Praha 3, 130 00
v roce 2012

Editor: Ladislava Kremličková
Obálka, grafická úprava a sazba: Jan Fischer, Idea servis
Tisk: PBtisk s. r. o.

1. vydání
Náklad 400 výtisků

www.abscr.cz
ISBN 978-80-260-3609-8

Sborník Archivu bezpečnostních složek 10/2012

ISBN 978-80-260-1152-1